รายงานวิจัย

“การเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ ตามแนวพระพุทธศาสนา”

โดย

พระสุธีรัตนบัณฑิต (สุทิตย์ อบอุ่น) รศ.ดร. และคณะ
สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สนับสนุนโดย

สำนักสนับสนุนสุขภาวะองค์กร
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

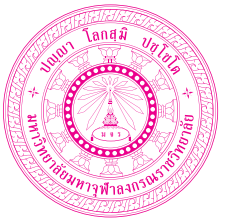

รายงานการวิจัย

การเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา

คณะผู้วิจัย

พระสุธีรัตนบัณฑิต (สุทิตย์ อบอุ่น) รศ.ดร. (หัวหน้าโครงการ)

นายสายชล ปัญญชิต

นายภูเบศ วณิชชานนท์

พระครูโสภณพุทธิศาสตร์ (เชี่ยว ตอทองหลาง) ผศ.ดร.

พระปลัดสรวิชญ์ อภิปญฺโญ (ดวงชัย) ดร.

นางสาวนัชชา ทากุดเรือ

นายพงษ์พัฒน์ ใหม่จันทร์ดี

นายธีรวัฒน์ กำมหาวงศ์

ดำเนินการศึกษาวิจัย :

โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา (สรพ.)

สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สนับสนุนโดย :

สำนักสนับสนุนสุขภาวะองค์กร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

การเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา
The well-being and learning promotion base on Buddhism

คณะที่ปรึกษา

พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ศาสตราจารย์ ดร.
อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระพรหมเสนาบดี (พิมพ์ ญาณวีโร)
เจ้าคณะภาค 7
พระราชวรเมธี (ประสิทธิ์ พุรหฺมรังสี)
รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระราชวรมุนี ดร. (พล อาภากโร)
รองอธิการบดีฝ่ายกิจการนิสิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
นายแพทย์ชาญวิทย์ วสันต์ธนารัตน์
ผู้อำนวยการสำนักสนับสนุนสุขภาวะองค์กร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

คณะผู้วิจัย

พระสุธีรัตนบัณฑิต (สุทิตย์ อบอุ่น) รศ.ดร. (หัวหน้าโครงการ)
ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
นายสายชล ปัญญชิต
นายภูเบศ วณิชชานนท์
พระครูโสภณพุทธิศาสตร์ (เชี่ยว ตอทองหลาง) ผศ.ดร.
พระปลัดสรวิชญ์ อภิปญฺโญ (ดวงชัย) ดร.
นางสาวนัชชา ทากุดเรือ
นายพงษ์พัฒน์ ใหม่จันทร์ดี
นายธีรวัฒน์ กำมหาวงศ์
โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนา (สรพ.)
สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สนับสนุนโดย : สำนักสนับสนุนสุขภาวะองค์กร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)
จัดพิมพ์และเผยแพร่โดย : โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา (สรพ.)
สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ปีที่พิมพ์ : 2560
จำนวนการพิมพ์ : ครั้งที่ 1 1,000 เล่ม
ครั้งที่ 2 500 เล่ม
ออกแบบรูปเล่ม : พิจิตร พรมลี
ผู้ประสานการวิจัยและนโยบายการทำงานร่วมกับองค์กรสนับสนุน : ยอดขวัญ รุจนกนกนาฏ

ข้อมูลทางบรรณานุกรม
รายงานการวิจัยการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา.
กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560.
1.พุทธศาสนา – . I.พระสุธีรัตนบัณฑิต II. ชื่อเรื่อง
ISBN 978-616-300-385-0

รายงานเล่มนี้ส่วนหนึ่งจากโครงการ ดังต่อไปนี้

*** การศึกษารายประเด็น**

พระมหานันทกร ปิยภาณี. **กระบวนการเสริมสร้างสุขภาวะทางสังคมของเยาวชนตามหลักศีล 5**. กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2559

ชลวิทย์ เจียรจิตต์. **โครงการเครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนา: ปฏิบัติการ การเรียนรู้ และความสัมพันธ์ทางสังคม**. กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2559.

วุฒินันท์ กันทะเตียน. **ภูมิสถาปัตยกรรมวัดไทย: องค์ความรู้และการจัดการเพื่อการเรียนรู้เชิงพุทธบูรณาการ**. กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2559.

สานุ มหัทธนาดุลย์. **ศีล 5: เกณฑ์ชี้วัดและการเสริมสร้างสันติสุขของบุคคลและสังคม.** กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2559.

สุรพล สุยะพรหม และบุษกร วัฒนบุตร. **การติดตามและการประเมินผลโครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2559.

*** การศึกษารายพื้นที่**

พระมหาไกรสร โชติปญฺโญ. **โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาจังหวัดลำพูน**. กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2559.

พระมหาบุญเลิศ อินฺทปญฺโญ. **โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา จังหวัดกำแพงเพชร จังหวัดตาก และจังหวัดพิษณุโลก**. กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2559.

ณัทธีร์ ศรีดี. **โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา จังหวัดกาญจนบุรี.** กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2559.

พูนทรัพย์ เกตุวีระพงศ์. **โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา จังหวัดแพร่ อุตรดิตถ์ น่าน**. กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2559.

วันชัย พลเมืองดี. **โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา จังหวัดลำพูน ลำปาง แม่ฮ่องสอน**. กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2559.

สมจันทร์ ศรีปรัชยานนท์. **การสร้างสุขภาวะกับบทบาทการเผยแผ่หลักพุทธธรรมของพระสงฆ์ในจังหวัดลำปาง**. กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2559.

สมบูรณ์ บุญฤทธิ์. **โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา จังหวัดนครศรีธรรมราช สงขลา**. กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2559.

สุธีกิติ์ ฝอดสูงเนิน. **โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา จังหวัดร้อยเอ็ด สุรินทร์ ยโสธร**. กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2559.

สุวิน ทองปั้น. **โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา จังหวัดขอนแก่น อุดรธานี หนองคาย**. กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2559.

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง “การเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา” มีวัตถุประสงค์ 4 ประการ 1) เพื่อพัฒนาศักยภาพ บทบาท กลไกการเรียนรู้และการทำงานพระสงฆ์ และองค์กรทางพระพุทธศาสนาโดยผ่านกระบวนการของ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2) เพื่อขับเคลื่อนและสนับสนุนการดำเนินการกิจการคณะสงฆ์ตามนโยบายหมู่บ้านรักษาศีล 5 ในลักษณะของภาคีการพัฒนาในสังคมไทย 3) เพื่อเปิดพื้นที่ทางสังคมและการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนาในพื้นที่ 20 จังหวัด และเพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของคณะสงฆ์ ภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคธุรกิจเอกชน และภาคประชาชน ในการเสริมสร้างสุขภาวะ และการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา 4) เพื่อผลักดันและให้ข้อเสนอ เชิงนโยบายด้านการเสริมสร้างสุขภาวะ การเรียนรู้ และการพัฒนาอย่างยั่งยืน วิธีการศึกษาวิจัยเน้นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ที่มีการพัฒนาโครงการและกิจกรรมในพื้นที่ 20 จังหวัด ตามประเด็นที่คณะสงฆ์และพื้นที่กำหนด จากนั้นให้พระสงฆ์และประชาชนในพื้นที่ร่วมกันดำเนินการตามหลัก List Model ผลการศึกษาพบว่า

1. การศักยภาพ บทบาท กลไกการเรียนรู้และการทำงานพระสงฆ์และองค์กรทางพระพุทธศาสนานั้น ปัจจุบันมีกระบวนการทำงานที่หลากหลายแต่กระบวนการที่ดำเนินการผ่านกระบวนการของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ส่งผลต่อการขับเคลื่อนกิจกรรมการเรียนรู้พระพุทธศาสนาและการเสริมสร้างสุขภาวะในระดับสูงและมีพื้นที่ครอบคลุม 45 จังหวัด

2. การขับเคลื่อนและสนับสนุนการดำเนินการกิจการคณะสงฆ์ตามนโยบายหมู่บ้านรักษาศีล 5 ในลักษณะของภาคีการพัฒนาในสังคมไทยนั้น ส่งผลให้โครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 มีประชาชนสนใจสมัครเข้าร่วมโครงการถึง 43 ล้านคน โดยมีการเสริมสร้างการเรียนรู้และประยุกต์ใช้กิจกรรมเชิงพุทธในทุกพื้นที่สังคมไทย

3. การเปิดพื้นที่ทางสังคมและการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนาในพื้นที่ 20 จังหวัดของพระสงฆ์และองค์กรที่เกี่ยวข้องพบว่า วัด ชุมชน และภาคีเครือข่ายสามารถยกระดับการทำงานเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาในลักษณะของการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อสังคมได้

4. ความสัมพันธ์ของคณะสงฆ์ ภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคธุรกิจเอกชน และภาคประชาชนในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนานั้น มีความสัมพันธ์ในเชิงพื้นที่ นโยบายและวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นที่สามารถนำไปสู่การสร้างพลังของการจัดการในพื้นที่และนำไปสู่การผลักดันและให้ข้อเสนอ เชิงนโยบายด้านการเสริมสร้างสุขภาวะ การเรียนรู้ และการพัฒนาอย่างยั่งยืนบนพื้นฐานวิถีพุทธและการจัดการเชิงเครือข่ายได้

คำสำคัญ: การเสริมสร้างสุขภาวะ, การเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา, การพัฒนาสังคมตามแนวพระพุทธศาสนา

Research Title : The Well-Being and Learning Promotion Base on Buddhist.
Researchers : Phrasutheerattanabundit, Ph.D. and other
Department : Buddhist Research Institute and Department of Sociology and Anthropology, Faculty of Social Sciences Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Fiscal Year : 2016
Sponsor : Thai Health Promotion Foundation

Abstract

The study on "The well-being and learning promotion base on Buddhist" contained 4 objectives: 1) For develop potential, role, learning mechanism and Buddhist organization's work by process of Mahachulalongkornrajavidyalaya university; 2) For driven and support sila 5 village project of Sangha supreme council of Thailand as development network cooperation; 3) For develop social space and learning base on Buddhist in 20 provinces and analyze relation of Sangha, government sector, local government sector, private sector and civil society sector;
4) For making policy recommendation in well-being and learning promotion including sustainable development. This research was action research that support development projects for driven Sangha activities in 20 provinces. Follow issue that Sangha in each province select and consideration to cooperate working base on LIST model.

The Study result Found that Firstly; in dimension of potential, role, learning mechanism and Buddhist organization's work in present Sangha organization has many processes to driven their own mission. However the mission that cooperated through Mahachulalongkornrajavidyalaya university mission enhance impact to Buddhist learning activities and intensive well-being promotion cover more than 45 provinces. Secondly; in dimension of driven and support sila 5 village project of Sangha supreme council of Thailand as development network cooperation support the activities of support Sila 5 Village Project accumulate the member around 43 million people. And promoted Buddhist learning activities to applied Buddhist principle to society. Thirdly; in dimension of develop social space and learning base on Buddhist in 20 provinces found temple, community and networks enhance the mission of well-being and learning promotion base on Buddhist particularly the application of using Buddhist principle to society. Fourthly; the relation between Sangha, government sector, local government sector, private sector and civil society sector on mission of well-being and learning promotion base on Buddhist found that the succession of area, policy and cultural relationship have effect on local management and support policy recommendation in well-Being and learning promotion including sustainable development base on Buddhist and network management.

กิตติกรรมประกาศ

โครงการวิจัยเรื่อง “การเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา” เกิดขึ้นด้วยความตั้งใจที่พัฒนาและสนับสนุนการขับเคลื่อนการดำเนินการกิจการคณะสงฆ์ การพัฒนาศักยภาพ บทบาท กลไกการเรียนรู้และการทำงานพระสงฆ์ องค์กรทางพระพุทธศาสนา การเสริมสร้างสุขภาวะ การเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา และการสนับสนุนโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ซึ่งเป็นโครงการในดำริของเจ้าพระคุณสมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ ผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราชและคณะสงฆ์ การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการเปิดพื้นที่ทางสังคมและการเรียนรู้ ซึ่งเป็นอีกทางเลือกหนึ่งในการพัฒนาบุคคลและสังคมบนพื้นฐานของพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมไทย

สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ขอกราบขอบพระคุณในความเมตตาของเจ้าพระคุณสมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ พระพรหมบัณฑิต พระพรหมเสนาบดี และพระมหาเถระทั้งปวงด้วยความเคารพอย่างสูงที่ได้ให้คำแนะนำและให้แนวปฏิบัติเพื่อสนองกิจการคณะสงฆ์อันเป็นที่ตั้งของความดีงามและวิถีชีวิตในสังคมไทย เพื่อช่วยธำรงรักษาไว้ซึ่งพระพุทธศาสนาและสุขภาวะที่ดีของประชาชนคนไทย

ขอเจริญพรขอบคุณ นพ.ชาญวิทย์ วสันต์ธนารัตน์ เป็นอย่างยิ่งที่ให้แนวคิดและแนวทางที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงด้านการจัดการสุขภาวะแบบองค์รวมและการเรียนรู้ของสังคมไทย ขอขอบคุณคณะนักวิจัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อาทิ รศ.ดร.สุรพล สุยะพรหม รศ.ดร.วันชัย พลเมืองดี ผศ.ดร.ณัทธีร์ ศรีดี และคณะนักวิจัยทุกท่าน ที่ช่วยกันศึกษาวิจัย เก็บรวบรวมข้อมูลจากคณะสงฆ์และประชาชนทั่วประเทศ แล้วนำมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ เพื่อให้เห็นทิศทางการเสริมสร้างสุขภาวะของสังคม

คุณงามความดีที่เกิดจากความมีอุตสาหะวิริยะในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ขอน้อมบูชาพระมหาเถระ พระสงฆ์ และนักปราชญ์ ผู้มีสติปัญญาอันเฉียบแหลมในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา รักษาพระธรรมคำสอนที่มีคุณค่าและมีความหมายประดุจดังประทีปที่ส่องแสงในยามค่ำคืน ขอความเป็นไปในโลกจงเป็นประดุจดั่งคำปรารภของพระสิริมังคลาจารย์ที่รจนาไว้ในนิคมคาถาแห่งคัมภีร์จักวาฬทีปนีว่า “...ขอพระสัทธรรมคำสอนของพระโลกนาถส่องแสงตลอดกาลนาน ขอสัตว์ทั้งหลายทั้งสิ้นจงเป็น ผู้เลื่อมใสในพระศาสนา ขอฝนจงตกต้องตามฤดูกาล หลั่งอุทกธารโดยดี นำปฐพีไปสู่ความมั่งคั่ง รักษาพืชและสัตว์ที่เกิดบนแผ่นดินทุกเมื่อ ขอพระราชาทั้งหลายจงรักษาประชาชนโดยธรรมทุกเมื่อ ประดุจมารดาบิดารักษาบุตรน้อยที่เกิดจากตนเป็นนิตย์เทอญ...”

พระสุธีรัตนบัณฑิต (สุทิตย์ อาภากโร) และคณะ

ธันวาคม 2560

บทสรุปผู้บริหาร

1. ชื่อโครงการวิจัย	การเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา
2. หน่วยงานสนับสนุน	สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)
3. หน่วยงานศึกษาวิจัย	สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
1. ชื่อโครงการวิจัย	1) เพื่อพัฒนาศักยภาพ บทบาท และกลไกการเรียนรู้และการทำงานพระสงฆ์ องค์กรทางพระพุทธศาสนาโดยผ่านกระบวนการของ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2) เพื่อขับเคลื่อนและสนับสนุนการดำเนินการกิจการคณะสงฆ์ตามนโยบายหมู่บ้านรักษาศีล 5 ในลักษณะของภาคีการพัฒนาในสังคมไทย 3) เพื่อเปิดพื้นที่ทางสังคมและการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนาในพื้นที่ 20 จังหวัดและเพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของคณะสงฆ์ ภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคธุรกิจเอกชน และภาคประชาชน ในการเสริมสร้างสุขภาวะ และการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา 4) เพื่อผลักดันและให้ข้อเสนอ เชิงนโยบายด้านการเสริมสร้างสุขภาวะ การเรียนรู้ และการพัฒนาอย่าง ยั่งยืน
4. วัตถุประสงค์	**เป้าหมายเชิงคุณภาพ** เพื่อขับเคลื่อนและสนับสนุนการดำเนินการกิจการคณะสงฆ์ การพัฒนาศักยภาพ บทบาท และกลไกการเรียนรู้และการทำงานพระสงฆ์ องค์กรทางพระพุทธศาสนา การเสริมสร้างสุขภาวะ และการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาและการสนับสนุนโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ของคณะสงฆ์
	เป้าหมายเชิงปริมาณ ดำเนินการในพื้นที่ 20 จังหวัด ประกอบด้วย พะเยา ลำปาง ลำพูน น่าน แม่ฮ่องสอน แพร่ อุตรดิตถ์ ตาก พิษณุโลก กำแพงเพชร ขอนแก่น อุดรธานี ร้อยเอ็ด สุรินทร์ บุรีรัมย์ พระนครศรีอยุธยา กาญจนบุรี สงขลา นครศรีธรรมราช และกรุงเทพมหานคร มุ่งเน้นการพัฒนาเครือข่ายด้านสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของวัดจำนวน 2,000 วัด โดยให้พระสงฆ์และประชาชนจำนวน 8,400 รูป/คน เข้ามามีส่วนร่วมในโครงการที่จัดขึ้นในแต่ละจังหวัด พร้อมทั้งส่งเสริมและพัฒนาคณาจารย์ พระสงฆ์ และแกนนำพระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเพื่อเป็นผู้ร่วมขับเคลื่อนกิจการคณะสงฆ์ตามนโยบายโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 การเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม

6. วิธีการศึกษาวิจัย	วิธีการศึกษาวิจัยเน้นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ที่มีการพัฒนาโครงการและกิจกรรมในพื้นที่ 20 จังหวัดตามประเด็นที่คณะสงฆ์และพื้นที่กำหนด จากนั้นให้พระสงฆ์และประชาชนในพื้นที่ร่วมกันดำเนินการตามหลัก List Model คือ Learning สร้างการเรียนร่วมกันพัฒนากิจกรรมเชิงสร้างสรรค์และนวัตกรรม (Innovation) เพื่อนำไปสู่การสร้างความยั่งยืนด้านสุขภาวะและการเรียนรู้เชิงพุทธ (Sustainable Action) และการเปลี่ยนของบุคคล พระสงฆ์ วัด และชุมชน (Transformation) ไปสู่การสุขภาวะและการเรียนรู้เชิงพุทธเหมาะสม
7. สรุปผลการศึกษา	**1. การพัฒนาศักยภาพ บทบาท และกลไกการเรียนรู้และการทำงาน** พระสงฆ์ พระนิสิตและองค์กรทางพระพุทธศาสนา พบว่า คณะสงฆ์ คณาจารย์และพระนิสิตของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (มจร) ใน 20 จังหวัด จำนวนพระสงฆ์ 2,832 รูป/คน (คณาจารย์ นักวิจัย มจร จำนวน 645 รูป/คน พระนิสิตจำนวน 1,187 รูป/คน และพระสงฆ์ในระดับจังหวัด 20 จังหวัดละ 50 รูปรวม 1,000 รูป) ได้มีการพัฒนาศักยภาพด้านสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาโดยผ่านการทำกิจกรรม/โครงการจำนวน 25 โครงการ และการอบรมเชิงปฏิบัติด้านสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาในระดับจังหวัด ซึ่งพบว่าพระสงฆ์ คณาจารย์ พระนิสิตและชุมชนได้มีการพัฒนาศักยภาพใน 3 มิติ คือ การดำเนินการที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานพุทธธรรม การทำงานในแนวราบและแนวดิ่ง การใช้กระบวนการทำงานของมหาวิทยาลัยสงฆ์เป็นพื้นที่ในการขับเคลื่อนกิจกรรมการเสริมสร้างสุขภาวะ
	2. การขับเคลื่อนและสนับสนุนการดำเนินการกิจการคณะสงฆ์ตามนโยบายหมู่บ้านรักษาศีล 5 ในลักษณะของภาคีการพัฒนาในสังคมไทย โครงการนี้ได้มีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนและสนับสนุนการดำเนินการกิจการคณะสงฆ์ตามนโยบายโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ในลักษณะของภาคีการพัฒนาในสังคมไทย โดยมีการพัฒนาชุดความรู้ กิจกรรม เอกสารเผยแผ่ และสนับสนุนกระบวนการของหมู่บ้านในพื้นที่ 20 จังหวัด ซึ่งส่งผลให้ประชาชน นักเรียน สมัครเข้าร่วมโครงการหมู่บ้านรักษาศีล จำนวน 41,435,024 คน คิดเป็น ร้อยละ 63.04 ของประชากรในสังคมไทย โดยมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนและสนับสนุนใน 2 มิติ ได้แก่ การขับเคลื่อนเชิงนโยบายและการขับเคลื่อนในเชิงพื้นที่ ได้ผลการเข้าร่วมของพระสงฆ์และประชาชนจำนวน 10,802 รูป/คน

	3. การเปิดพื้นที่ทางสังคมและการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนาในพื้นที่ 20 จังหวัด โครงการนี้ได้ดำเนินเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา โดยการพัฒนาโครงการในพื้นที่ 20 จังหวัด จำนวน 25 โครงการ โดยมีเป้าหมายสำคัญ คือ การเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา การลดปัจจัยเสี่ยงด้านสุขภาวะ การสนับสนุนการเรียนรู้เชิงสังคม โดยการดำเนินการเพื่อเปิดพื้นที่ทางสังคมและการเรียนรู้ใน 20 จังหวัด โดยพัฒนาโครงการจำนวน 25 โครงการ มีวัด พระสงฆ์และประชาชนเข้าร่วมกิจกรรม จำนวน 10,802 รูป/คน จำนวน 1,982 วัด โดยมีการพัฒนาด้านการเรียนรู้เชิงพุทธ สิ่งแวดล้อม สุขภาพ คุณภาพชีวิต และการจัดการตนเองทางสังคมที่ครอบคลุมสุขภาวะด้านกาย จิต ปัญญา และสังคม
	4. **การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของคณะสงฆ์ ภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคธุรกิจเอกชน และภาคประชาชน ในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนา** จากการดำเนินการภายใต้โครงการนี้ สามารถเห็นเครือข่ายการทำงานของคณะสงฆ์ ภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคธุรกิจเอกชน ภาคประชาชน และภาคส่วนต่างๆ ในพื้นที่ตั้งแต่ระดับหมู่บ้าน องค์กรชุมชน และระดับนโยบาย ร่วมกันทำงานเพื่อเปิดพื้นที่สุขภาวะของชุมชนและพื้นที่สาธารณะ ดังนั้น ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจึงมีกระบวนการที่เกี่ยวข้องใน 2 มิติ คือ ความสัมพันธ์เชิงพื้นที่และความสัมพันธ์เชิงประเด็นด้านสุขภาวะเชิงพุทธ
	5. การผลักดันและให้ข้อเสนอเชิงนโยบายด้านการเสริมสร้างสุขภาวะ การเรียนรู้ และการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยมีการผลัก ดันและให้ข้อเสนอเชิงนโยบายด้านการเสริมสร้างสุขภาวะ การเรียนรู้ และการพัฒนาอย่างยั่งยืนของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนาต่อคณะสงฆ์และภาคีการพัฒนา จากการดำเนินการพบว่า โครงการนี้สามารถสร้างข้อเสนอแนะและการผลักดันในเชิงนโยบายให้กับคณะสงฆ์ คือ การสร้างเสริมและสนับสนุนกิจกรรมการรักษาศีล 5 การเปิดพื้นที่สาธารณะในระดับจังหวัด และการส่งเสริมการพัฒนาสังคมที่ยั่งยืนโดยใช้เกณฑ์ชี้วัดการรักษาศีล 5 และเกณฑ์ชี้วัดความสุขทางพระพุทธศาสนาในการขับเคลื่อนการดำเนินการของคณะสงฆ์และภาคีการพัฒนา มีการพัฒนาชุดความรู้เรื่อง “ศีล 5 คุณค่าชีวิตและสังคม” แผ่นพับ โปสเตอร์ และเอกสารงานวิจัย

	ในเชิงพื้นที่ให้กับประชาชนมากกว่า 100,000 ชุด และได้มีการพัฒนาฐานข้อมูลและสื่อสาธารณะในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาในระบบเทคโนโลยีสารสนเทศเว็บไซต์ https://www.buddhistfordev.com/ นอกจากนี้ ยังได้มีการนำเกณฑ์ชี้วัดความสุขตามหลักพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาโครงการและกิจกรรมของคณะสงฆ์และโครงการ โดยใช้หลักเกณฑ์ความสุขทางพระพุทธศาสนาซึ่งมีองค์ประกอบ 4 ด้าน คือ ความสุขด้านกายภาพ ความสุขสังคม ความทางสุขจิตใจ และความสุขที่เกิดจากปัญญา ซึ่งจากการดำเนินการพบว่า การที่บุคคลและสังคมจะมีการเสริมสร้างความสุขเชิงพุทธให้เกิดได้นั้น จะต้องมีความเกี่ยวข้องกับการรักษาศีล 5 และการบูรณาการหลักพุทธธรรมเข้ามาเป็นส่วนของการปฏิบัติในชีวิตด้วยเสมอ
	6. การวิเคราะห์รูปแบบและกระบวนการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาด้วย List Model กระบวนการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของโครงการที่เกิดขึ้น สามารถวิเคราะห์ด้วย List Model (Learning Innovation Sustainable and Transformation) โดยหลักการของ List Model มองว่าการเสริมสร้างสุขภาวะ การสร้างสรรค์การเรียนรู้ และการพัฒนาสังคมนั้นเป็นสิ่งจำเป็นต่อการสร้างนวัตกรรม การพัฒนาคุณภาพชีวิตและการสร้างดุลยภาพของสังคม ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจสังคม วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม สังคมใดมีการเรียนรู้และการสร้างสรรค์นวัตกรรม สังคมนั้นสามารถที่จะพัฒนากระบวนการปฏิบัตินั้นไปสู่ความรู้ ความดีงาม ความสมดุลและความยั่งยืน และก่อให้เกิดการเรียนรู้ การสร้างสรรค์ และการสร้างการเปลี่ยนแปลงของบุคคลและสังคมโดยตระหนักถึงความยั่งยืน ความสุข และการสร้างประโยชน์ร่วมกัน

รูปแบบและกระบวนการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา

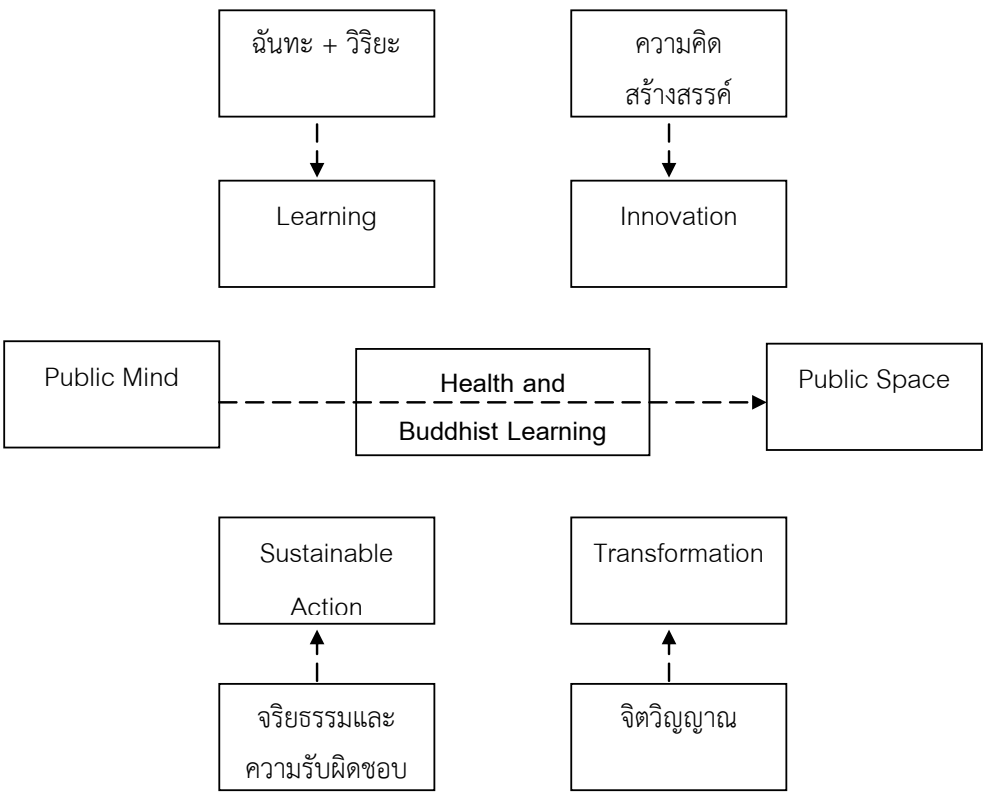

7. สรุปผลการศึกษา	จากแผนภาพดังกล่าว แสดงให้เห็นถึง List Model ที่มีความสัมพันธ์กับแนวคิดและกระบวนการต่างๆ ได้แก่ Learning มีความสัมพันธ์กับการสร้างฉันทะหรือความพอใจ ความปรารถนาและความเพียรในการที่จะเรียนรู้ ความคิดสร้างสรรค์มีความสัมพันธ์กับการสร้าง Innovation หากบุคคลและชุมชนมีการเรียนรู้ มีความปรารถนาและความตั้งใจที่จะพัฒนาสังคมหรือการเสริมสร้างสุขภาวะแล้วการสร้างสรรค์กิจกรรมและนวัตกรรมย่อมจะเกิดขึ้นตามมา ดังเช่น วัด พระสงฆ์ ชุมชนและภาคีใน 20 จังหวัดมีความปรารถนาที่จะเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาก็ย่อมจะพัฒนากิจกรรมและโครงการเชิงพุทธในพื้นที่ของตนเองด้วยการมีจิตสาธารณะ จิตอาสาเพื่อการพัฒนาสังคมที่ยั่งยืน ส่วนจริยธรรมมีความสัมพันธ์กับการปฏิบัติเพื่อความยั่งยืน (Sustainable Action) หากปราศจากจริยธรรม และความรับผิดชอบเพื่อสังคมแล้ว การปฏิบัติการเพื่อความยั่งยืนของชุมชน วิถีวัฒนธรรม สังคม สิ่งแวดล้อมและเทคโนโลยีย่อมจะไม่เกิดขึ้น ส่วนจิตวิญญาณและ

	ความรู้จริงเป็นปัจจัยสำคัญของการเปลี่ยนแปลงความคิดและจิตใจจากภายในของตนเองสู่สังคม (Transformation) เพื่อสาธารณะ (Public Space) ดังนั้น การเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาจึงเริ่มด้วยจิตสาธารณะเพื่อนำไปสร้างบนพื้นที่สาธารณะด้วยการเรียนรู้ การพัฒนานวัตกรรม การสร้างความยั่งยืนและการเปลี่ยนแปลงอย่างสร้างสรรค์
8. ข้อเสนอแนะ	**1. ระดับนโยบาย** 1) คณะสงฆ์โดยมหาเถรสมาคมที่ได้ริเริ่มโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 นับว่าเป็นโครงการที่ดีสามารถส่งเสริมให้ประชาชนและหมู่บ้านในพื้นที่ต่างๆ สนใจหลักการทางพระพุทธศาสนา แต่ควรมีการกำหนดแนวปฏิบัติในเชิงคุณภาพเพื่อให้เกิดผลการสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ที่เป็นรูปธรรม โดยการดำเนินการให้หมู่บ้านต้นแบบเป็นแม่ข่ายในการสร้างสุขภาวะของจังหวัดต่างๆ 2) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในฐานะหน่วยงานที่มีความเกี่ยวข้องกับพระสงฆ์และประชาชนในพื้นที่ 45 จังหวัด ควรมีหน่วยประสานงานด้านการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา และร่วมพัฒนาศักยภาพ บทบาท และกลไกการเรียนรู้ในการทำงานของพระสงฆ์ พระนิสิต และองค์กรทางพระพุทธศาสนาโดยผ่านกระบวนการของมหาวิทยาลัยในลักษณะโครงการปฏิบัติการในพื้นที่ในการเสริมสร้างสุขภาวะที่ยั่งยืน 3) ภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคเอกชน ควรเข้ามามีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนและสนับสนุนการดำเนินการกิจการคณะสงฆ์ตามนโยบายโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ในลักษณะของภาคีการพัฒนาในสังคมไทยซึ่งจะส่งผลให้ประชาชนที่สมัครเข้าร่วมโครงการหมู่บ้านรักษาศีลจำนวน 41,435,024 คน ได้มีการพัฒนาสุขภาวะและการเรียนรู้ที่ต่อเนื่อง ผ่านกระบวนการพัฒนาของท้องถิ่นและระดับเครือข่าย 4) คณะสงฆ์ ภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคเอกชน ควรมีการส่งเสริมการเปิดพื้นที่ทางสังคมและการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนาในพื้นที่จังหวัดต่างๆ เพิ่มมากขึ้น โดยยึดประเด็นการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา 5) คณะสงฆ์ ภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคเอกชน ควรมีการจัดทำหลักสูตรเสริมเสริมจิตอาสาของเยาวชน ประชาชนในพื้นที่เพื่อสร้างจิตสำนึกและการพัฒนากิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนและสังคมในวงกว้าง โดยยึดหลักการสร้างจิตสาธารณะบนพื้นที่สาธารณะ (Public Mind on Public Space)

	2. ระดับองค์กรพระพุทธศาสนา องค์กรชุมชนในพื้นที่ 1) องค์กรพระพุทธศาสนาและองค์กรชุมชนในพื้นที่ ควรมีการสานต่อความสัมพันธ์ระหว่างกันในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนาที่เป็นองค์รวม โดยดำเนินการพัฒนาระบบการจัดการด้านสุขภาวะของชุมชนในพื้นที่ 2) องค์กรพระพุทธศาสนาและองค์กรชุมชนในพื้นที่ ควรส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ที่คณะสงฆ์ได้มีการพัฒนามาอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดการพัฒนาในเชิงคุณภาพ 3) องค์กรพระพุทธศาสนาและองค์กรชุมชนในพื้นที่ ควรมีการสร้างเครือข่ายในพื้นที่เพื่อเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา โดยนำประเด็นการพัฒนาในพื้นที่มาเชื่อมโยงและสร้างพลังเครือข่ายเพื่อให้เกิดที่เป็นรูปธรรม เช่น เครือข่ายงดเหล้า เครือข่ายสิ่งแวดล้อม เครือข่ายการเรียนรู้ เครือข่ายผู้สูงอายุ เป็นต้น 4) องค์กรพระพุทธศาสนาและองค์กรชุมชนในพื้นที่ ควรมีการกำหนดประเด็นจากพื้นที่และเครือข่ายไปสู่การจัดการเชิงในนโยบายของท้องถิ่น โดยให้องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นพัฒนาโครงการ กิจกรรม และกลไกของท้องถิ่นในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ที่ยั่งยืน 5) องค์กรพระพุทธศาสนาและองค์กรชุมชนในพื้นที่ ควรส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการผลักดันและให้ข้อเสนอเชิงนโยบายด้านการเสริมสร้างสุขภาวะการเรียนรู้ และการพัฒนาอย่างยั่งยืนของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนาต่อคณะสงฆ์และภาคีการพัฒนาเพื่อสร้างพื้นที่สาธารณะในท้องถิ่น
	3. ระดับปัจเจกบุคคล 1) พระสงฆ์ ประชาชน และแกนนำพระนิสิตของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยพึงสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในพื้นที่ของวัด ชุมชน และเครือข่ายเพื่อ ให้พระสงฆ์ทำงานเพื่อสังคมให้มากขึ้น 2) พระสงฆ์ ประชาชน และแกนนำพระนิสิต ควรให้ความสนใจการเสริมสร้างสุขภาวะเชิงพุทธ โดยเฉพาะด้านการสร้างสุขภาวะทางจิตใจและปัญญาบนพื้นฐานพุทธธรรม 3) พระสงฆ์ ประชาชน และแกนนำพระนิสิต ควรมีการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการเสริมสร้างสุขภาวะและการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยการลงพื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับคณะสงฆ์และประชาชนในจังหวัด 4) พระสงฆ์ ประชาชน และแกนนำพระนิสิต ควรพัฒนากิจกรรมและนวัตกรรมทางสังคมในรูปแบบใหม่เพื่อเสริมสร้างสุขภาวะและการลดปัจจัยเสี่ยงเชิงสุขภาวะของพระสงฆ์และประชาชนสืบต่อไป

สารบัญ

บทคัดย่อ (5)
Abstract (6)
กิตติกรรมประกาศ (7)
บทสรุปผู้บริหาร (8)
สารบัญ (15)

บทที่ 1 บทนำ **1**
1.1 หลักการและเหตุผล 1
1.2 วัตถุประสงค์ 4
1.3 ขอบเขตการดำเนินการศึกษาวิจัย 4
1.3.1 ขอบเขตด้านเนื้อหาและองค์ความรู้ 4
1.3.2 ขอบเขตเชิงพื้นที่และกลุ่มประชากรเป้าหมาย 5
1.3.3 ขอบเขตด้านโครงการและกิจกรรม 6
1.4 เป้าหมายของการดำเนินโครงการ 8
1.4.1 เป้าหมายเชิงนโยบาย 8
1.4.2 เป้าหมายเชิงองค์ความรู้วิชาการและสื่อสารสังคม 8
1.5 นิยามศัพท์ของการศึกษา 8
1.6 ขั้นตอนและกระบวนการดำเนินการ 9
1.7 วิธีการดำเนินการศึกษาวิจัย 12
1.7.1 รูปแบบการวิจัย 12
1.7.2 ประชากร/กลุ่มตัวอย่างและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 15
1.7.3 เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา 15
1.7.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล/การดำเนินการตามโครงการ 16
1.7.5 การวิเคราะห์ข้อมูล 16
1.7.6 การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย 17
1.8 ผลที่ได้รับจากการศึกษา/ดำเนินการตามโครงการ 17

บทที่ 2 แนวคิดพื้นฐานการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา 19
2.1 แนวคิดเรื่องศีล 5 ในพระพุทธศาสนา 19
2.2 แนวคิดสุขภาวะองค์รวม 30
2.3 แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน 52
2.4 แนวคิดการบริหารกิจการคณะสงฆ์ 67

บทที่ 3 สถานการณ์พระพุทธศาสนาและพฤติกรรมสุขภาพ
ของพระสงฆ์และชุมชนในสังคมไทย **77**
3.1 ข้อมูลสำคัญทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทย 78
3.1.1 ข้อมูลสถิติพระสงฆ์-สามเณรและวัดในสังคมไทย 78
3.1.2 ปัญหาและอุปสรรคของพระสงฆ์กับการพัฒนาสังคมไทย 84
3.2 ผลงานเด่นของพระสงฆ์และองค์กรพระพุทธศาสนาในสังคมไทย 88
3.2.1 โครงการเสริมสร้างความปรองดองสมานฉันท์โดยใช้หลักธรรม
ทางพระพุทธศาสนา (หมู่บ้านรักษาศีล 5) 88
3.2.2 โครงการสวดมนต์ข้ามปี 100
3.2.3 การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา 103
3.2.4 โครงการวัดบันดาลใจและวัดสร้างสุข 108
3.2.5 โรงเรียนผู้สูงอายุในวัด 112
3.2.6 มหาวิทยาลัยสงฆ์กับกับการพัฒนาในระดับชาติและนานาชาติ 116
3.3 พฤติกรรมสุขภาพพระสงฆ์และชุมชน 119
3.3.1 พฤติกรรมและปัญหาสุขภาพของพระสงฆ์ 119
3.3.2 ปัญหาการจัดการด้านสุขภาวะของวัดและชุมชนในสังคมไทย 123

บทที่ 4 การเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา **129**
4.1 จังหวัดแม่ฮ่องสอน : ห้องสมุดเพื่อน้องสุขภาวการณ์เรียนรู้ที่แบ่งปันได้ 130
4.2 จังหวัดพะเยา : การเรียนรู้เชิงพุทธสู่อาเซียน 138
4.3 จังหวัดลำพูน : ศีล 5 สุขภาวะทางสังคมและการเรียนรู้เพื่อวิถี 4 ครูบา 141
4.4 จังหวัดลำปาง : สุขภาวะสร้างได้ด้วยพลังของชุมชนและศีลธรรม 145
4.5 จังหวัดแพร่ : การเสริมสร้างสุขภาพจิตใจด้วยการปฏิบัติตนในวิถีธรรม 149
4.6 จังหวัดน่าน : การเสริมสร้างภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่มรดกธรรม 155
4.7 จังหวัดอุตรดิตถ์ : สุขภาวะทางกายสร้างได้ด้วยผักปลอดสารพิษ 161
4.8 จังหวัดพิษณุโลก : สุขภาวะและโภชนาการเพื่อการยกระดับคุณภาพชีวิต 164
4.9 จังหวัดตาก : การเรียนรู้เพื่อการพัฒนาสังคมสุขภาวะที่ยั่งยืน 169
4.10 จังหวัดกำแพงเพชร : พลังของศีลและธรรมจักรเพื่อสุขภาวะของสังคม 172
4.11 พระนครศรีอยุธยา : มรดกโลก มรดกธรรม เพื่อสุขภาวะทางสังคม 179
4.12 จังหวัดกาญจนบุรี : สุขภาวะและการเรียนรู้เพื่อสังคมที่ยั่งยืน 181
4.13 จังหวัดขอนแก่น : สุขภาวะแบบพอเพียงที่สร้างได้ 186
4.14 จังหวัดอุดรธานี : สวนป่าพุทธธรรมพื้นฐานของการการสร้างสุขภาวะทางสังคม 192
4.15 จังหวัดร้อยเอ็ด : จิตอาสาพิทักษ์ป่าเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน 197
4.16 จังหวัดสุรินทร์ : อยู่เย็น-เป็นสุขพื้นฐานของพลังชุมชนและสังคม 201
4.17 จังหวัดบุรีรัมย์ : ธรรมนูญหมู่บ้าน 9 ดีสู่สุขภาวะที่ยั่งยืน 203

4.18 จังหวัดนครศรีธรรมราช : สามัคคีธรรมสู่การสร้างพลังของชุมชน 205
4.19 จังหวัดสงขลา : สุขภาวะกับสร้างสันติภาพ 207
4.20 กรุงเทพมหานคร : Knowledge Center
เมืองแห่งความรู้ สังคมน่าอยู่ เชิดชูศีลธรรม 210

บทที่ 5 รูปแบบการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา 219
5.1 การพัฒนาศักยภาพ บทบาท กลไกการเรียนรู้และการทำงานองค์กร
ทางพระพุทธศาสนาโดยผ่านกระบวนการของมหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 219
5.2 การขับเคลื่อนและสนับสนุนการดำเนินการกิจการคณะสงฆ์ตามนโยบาย
หมู่บ้านรักษาศีล 5 223
5.3 การเปิดพื้นที่ทางสังคมและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาในพื้นที่ 20 จังหวัด 228
5.4 การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของคณะสงฆ์ ภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
ภาคธุรกิจเอกชน และภาคประชาชน/องค์กรชุมชน ในการเสริมสร้างสุขภาวะ
และการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนา 230
5.5 การผลักดันและให้ข้อเสนอเชิงนโยบายด้านการเสริมสร้างสุขภาวะการเรียนรู้
และการพัฒนาอย่างยั่งยืนของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนาต่อคณะสงฆ์
และภาคีการพัฒนา 235
5.6 การวิเคราะห์รูปแบบและกระบวนการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้
ตามแนวพระพุทธศาสนาด้วย List Model 248

บทที่ 6 สรุปและข้อเสนอแนะ 251
6.1 สรุปผลการศึกษา 252
6.2 ข้อเสนอแนะ 263

บรรณานุกรม 266
ภาคผนวก 271

บทที่ 1
บทนำ

1.1 หลักการและเหตุผล

การพัฒนาและการเสริมสร้างสุขภาวะทางสังคมนั้น เป็นบทบาทและหน้าที่ขององค์กร ภาครัฐ เอกชน และภาคีต่างๆ ในสังคมที่จะสร้างกระบวนการเพื่อให้บุคคลและสังคมมีสุขภาพที่ดี ดังนั้น บทบาทของฝ่ายต่างๆ จึงมีความสำคัญต่อการพัฒนาและการเสริมสร้างสุขภาวะที่ดีของสังคม สำหรับสังคมไทยนั้น บทบาทของพระสงฆ์และองค์กรพระพุทธศาสนานับว่า เป็นผู้ที่มีบทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การเสริมสร้างสุขภาวะ การพัฒนาจิตใจและสังคม โดยพระสงฆ์นั้นได้ดำเนินการกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อประชาชน เช่น การพัฒนาจิตใจและปัญญาด้วยการสอนการเจริญวิปัสสนากรรมฐานตามแนวพระพุทธศาสนา การพัฒนาชีวิตและสังคมด้วยการทำงานร่วมกับชุมชน การก่อตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ การดูแลสวัสดิการสังคม การดูแลผู้ป่วยเอดส์ การส่งเสริมการศึกษา และการเสริมสร้างจริยธรรมแก่บุคคลในสังคมให้บุคคลเป็นผู้ที่มีจิตใจและปัญญาในการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง จากการศึกษาโครงการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาระบบการบริหารจัดการและการสร้างเครือข่ายองค์กรพระพุทธศาสนาในประเทศไทย” ที่ได้รับทุนสนับสนุนจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ในปี 2555-56 พบว่า พระสงฆ์ในสังคมไทยสามารถประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการพัฒนาบุคคลและสังคมได้อย่างเหมาะสม โดยมีเป้าหมายหลัก คือ การส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมและการปฏิบัติตนตามหลักพระพุทธศาสนา การส่งเสริมการเรียนรู้และการพัฒนาบุคคลบนพื้นฐานของความดีงาม โดยคำนึงถึงความยั่งยืนของบุคคล สังคม สิ่งแวดล้อม และการจัดการเพื่อคุ้มครองชีวิตที่ดีร่วมกัน นอกจากนี้ยังพบว่าการพัฒนาสังคมไทยที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของพระพุทธศาสนาและการจัดการในเชิงบูรณาการโดยการประยุกต์หลักพุทธธรรมกับหลักการสมัยใหม่ เช่น การพัฒนาตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง การบูรณาการกับศาสตร์ต่างๆ เช่น เศรษฐศาสตร์ นิติศาสตร์ รัฐศาสตร์ เป็นต้น มีแนวโน้มที่จะทำให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนและส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน ทำให้เกิดสุขภาวะที่ดี คือ การพัฒนาด้านกาย จิตใจ ปัญญา สังคม และสามารถนำไปสู่การพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมบนพื้นฐานของความไม่ประมาทและความถูกต้องดีงาม ดังนั้น บทบาทและการทำงานของพระสงฆ์ในสังคมไทยดังกล่าวนับได้ว่ามีกระบวนการพัฒนาที่ต่อเนื่อง เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณและคอยประสานเชื่อมโยงผู้คนในสังคมให้มีความเมตตา ความสามัคคีต่อกันโดยอาศัยพื้นฐานทางพระพุทธศาสนาและวิถีวัฒนธรรมและประเพณีของไทย

จากการศึกษาวิจัยของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ใน “โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา” ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (พ.ศ.2557-2558) ได้แสดงให้เห็นบทบาทการทำงานของพระสงฆ์และภาคีเครือข่ายในสังคมว่า คณะสงฆ์สามารถที่จะพัฒนากิจกรรมและส่งเสริมการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปสู่การประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสังคม และการสร้างความตระหนักรู้ถึงประเด็นสุขภาวะแบบองค์รวมและการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยมีการประยุกต์ใช้องค์ความรู้ในศาสตร์สมัยใหม่เพื่อสนับสนุนกิจการคณะสงฆ์ได้ในหลายมิติ[1] ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า พระสงฆ์ยังคงเป็นศูนย์กลางของการขับเคลื่อนงานร่วมกับภาคีเครือข่ายทางสังคมที่จะพัฒนาสังคมให้สอดคล้องกับพันธกิจและนโยบายของคณะสงฆ์ ดังเช่น โครงการพัฒนาองค์ความรู้และศักยภาพในการเตรียมรับมือภัยพิบัติในพื้นที่จังหวัดเชียงราย-พะเยา โครงการธรรมจาริกชาวเขา (ธรรมะห่มดอย) จ.เชียงใหม่ โครงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของคณะสงฆ์ร้อยเอ็ด จ.ร้อยเอ็ด โครงการฟื้นฟู-อนุรักษ์จารีตประเพณีและวัฒนธรรมอันดีงามของชุมชนตาม โครงการหมู่บ้านคุณธรรมต้นแบบ จ.อุบลราชธานี โครงการพัฒนาสมรรถนะพระธรรมทูตในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมของคณะสงฆ์จังหวัดสุพรรณบุรี และ โครงการเยาวชนอาสาส่งเสริมธรรมะ 5 จังหวัดชายแดนใต้ เป็นต้น

ดังนั้น เมื่อพิจารณาถึงทิศทางการทำงานของคณะสงฆ์ในปัจจุบันจะพบว่า เครือข่ายการทำงานของพระสงฆ์มีความตื่นตัวและเป็นกลไกในการพัฒนาเชิงพุทธ โดยมีพระสงฆ์กลุ่มใหม่ที่มีลักษณะการทำงานเพื่อสังคมเกิดขึ้น เช่น กลุ่มพระสงฆ์นักพัฒนาที่มุ่งเน้นงานสุขภาพและการลดปัจจัยเสี่ยงในสังคม กลุ่มพระสงฆ์นักพัฒนาที่มุ่งเน้นงานด้านอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นทรัพยากรธรรมและสิ่งแวดล้อม กลุ่มพระสงฆ์นักพัฒนาที่มุ่งเน้นด้านเศรษฐกิจพอเพียงและสัจจะออมทรัพย์ กลุ่มพระสงฆ์นักพัฒนาที่มุ่งเน้นด้านการศึกษา และกลุ่มพระสงฆ์นักพัฒนาที่มุ่งเน้นด้านสวัสดิการสังคม เป็นต้น ซึ่งโครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพที่ได้ดำเนินการมาระหว่างปี 2557-2558 จึงได้พยายามเชื่อมโยงบทบาทและสนับสนุนการขับเคลื่อนการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน โดยอาศัยฐานการทำงาน 2 ส่วน คือ ประการแรกให้มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยซึ่งมีบทบาทในการทำงานที่เชื่อมโยงกับคณะสงฆ์ในระดับพื้นที่ 45 จังหวัดให้มีบทบาทในการขับเคลื่อนนโยบายของคณะสงฆ์และภาครัฐในการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม[2] และประการที่สอง คือ การให้ภาคประชาชน

---

[1] ดู พระมหาสุทิตย์ อาภากโร. 2557. **รายงานการวิจัยการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนา.** กรุงเทพฯ: สำนักสนับสนุนสุขภาวะองค์กร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ.

[2] การแถลงนโยบายของคณะรัฐมนตรีต่อสภานิติบัญญัติแห่งชาติ วันศุกร์ที่ 12 กันยายน พ.ศ. 2557 โดยกำหนดไว้ในด้านที่ 4 การศึกษาและการเรียนรู้ การทะนุบำรุงศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม ในข้อย่อยที่ 4.7 และเจตนารมณ์และนโยบายของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ พ.ศ. 2557 ในเรื่องการสร้างความปรองดองและสมานฉันท์ ที่กล่าวถึงการส่งเสริมการใช้หลักวิชาการเพื่อจัดการความขัดแย้ง

มีส่วนร่วมในการร่วมขับเคลื่อนโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ตามนโยบายของเจ้าพระคุณสมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ (ช่วง วรปุญโญ) ผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช ที่ท่านมีดำริให้คณะสงฆ์ทั่วไปประเทศได้ดำเนินโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการปฏิรูปและพัฒนาสังคมไทย โดยมีเป้าหมายเพื่อการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมและการเสริมสร้างสุขภาวะที่ยั่งยืนของสังคมไทย[3]

อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม และกระแสโลกาภิวัตน์ที่เข้าสู่สังคมไทยทำให้มีผลกระทบต่อการกระบวนการทำงานของฝ่ายต่างๆ ร่วมทั้งมีผลต่อการทำงานของพระสงฆ์ ประเพณี ค่านิยม และรูปแบบการดำเนินชีวิตแบบดั้งเดิม ถูกเปลี่ยนแปลงและท้าทายด้วยอำนาจของเทคโนโลยีและค่านิยมในระดับสากลซึ่งมีผลทั้งทางบวกและทางลบต่อสังคมและพระพุทธศาสนา องค์ความรู้และกระบวนการทำงานในมิติทางพระพุทธศาสนาเพียงอย่างเดียวอาจจะไม่เพียงพอต่อการเรียนรู้และการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคม จำเป็นต้องอาศัยความรู้และศาสตร์ต่างๆ เข้ามาบูรณาการเพื่อให้เกิดความเข้าใจในปรากฏการณ์นั้นๆ และสร้างกระบวนการใหม่ที่ก่อให้เกิดประโยชน์และความสุขแก่สังคม ในขณะเดียวกันพระสงฆ์ก็จะต้องปรับแนวคิดและบทบาทการทำงานของตนเองให้สอดคล้องกับสถานการณ์ทางสังคมด้วยการบูรณาการหลักการทางพระพุทธศาสนาเข้ากับศาสตร์สมัยใหม่ และปรับกระบวนการทำงานในลักษณะของพหุภาคีที่อาศัยการมีส่วนร่วมและความร่วมมือจากภาครัฐ เอกชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและการเสริมสร้างสุขภาวะของสังคม โดยจำเป็นต้องมีการเสริมสร้างการทำงานในเชิงรุกในลักษณะของ “การเปิดพื้นที่ทางสังคมและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา” กอปรกับผลการวิจัยที่พบว่า คณะสงฆ์ควรมีส่วนร่วมในการเสริมสร้างจริยธรรมและการพัฒนาสังคมในเชิงพื้นที่และเครือข่าย (ระดับจังหวัด) เพื่อให้เกิดผลที่เป็นรูปธรรมอันจะก่อให้เกิดประโยชน์เกื้อกูลต่อบุคคลและสังคม ฉะนั้น การเสริมสร้างและพัฒนากระบวนการทำงานของคณะสงฆ์โดยอาศัยหลักพระธรรมวินัยและการบูรณาการหลักการทางพระพุทธศาสนาเข้ากับศาสตร์ต่างๆ เพื่อให้เกิดสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมจึงเป็นสิ่งจำเป็น เพราะจะนำไปสู่การขับเคลื่อนพลังทางสังคมและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความพอเพียงและการสร้างสุขภาวะในมิติที่หลากหลาย ทั้งนี้ เพื่อสร้างสรรค์สังคมแห่งการตื่นรู้ที่ก่อให้เกิดประโยชน์และความสุขของบุคคลและสังคม

ดังนั้น โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา ที่สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสถาบันการศึกษาของคณะสงฆ์ จึงมุ่งเน้นการดำเนินการศึกษาวิจัยและสนับสนุนการดำเนินงานเชิงพื้นที่ เพื่อรองรับการพัฒนาบทบาทพระนิสิตและบุคลากรของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ

[3] สายชล ปัญญชิต. 2557. **สังฆะพัฒนา: แนวคิด อุดมการณ์และการสร้างเครือข่ายทางสังคม.** กรุงเทพฯ: สำนักสนับสนุนสุขภาวะองค์กร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพและสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (เอกสารอัดสำเนา)

ราชวิทยาลัย ในเกิดการพัฒนาพระสงฆ์รุ่นใหม่ที่จะเป็นนักพัฒนาของสังคมไทย รวมทั้งการผลักดันและเป็นกลไกสนับสนุนการขับเคลื่อนนโยบายและสนับสนุนภารกิจคณะสงฆ์ที่มีความเร่งด่วน เช่น นโยบายหมู่บ้านรักษาศีล 5, การลดปัจจัยเสี่ยงเชิงสุขภาวะของพระสงฆ์ เป็นต้น โดยมุ่งเน้นการดำเนินโครงการผ่านกลไกและเครือข่ายการทำงานของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รวมทั้งพระนิสิต วิทยาเขต วิทยาลัยสงฆ์ และห้องเรียน[4] ตลอดจนอาศัยความร่วมมือของเครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนาในพื้นที่ เพื่อผลักดันบทบาทพระสงฆ์สู่การทำงานพัฒนาและเสริมสร้างสุขภาวะอย่างยั่งยืน

1.2 วัตถุประสงค์

1. เพื่อพัฒนาศักยภาพ บทบาท และกลไกการเรียนรู้และการทำงานพระสงฆ์ องค์กรทางพระพุทธศาสนาโดยผ่านกระบวนการของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

2. เพื่อขับเคลื่อนและสนับสนุนการดำเนินการกิจการคณะสงฆ์ตามนโยบายหมู่บ้านรักษาศีล 5 ในลักษณะของภาคีการพัฒนาในสังคมไทย

3. เพื่อเปิดพื้นที่ทางสังคมและการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนาในพื้นที่ 20 จังหวัด และเพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของคณะสงฆ์ ภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคธุรกิจเอกชน และภาคประชาชน/องค์กรชุมชน ในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนา

4. เพื่อผลักดันและให้ข้อเสนอเชิงนโยบายด้านการเสริมสร้างสุขภาวะ การเรียนรู้ และการพัฒนาอย่างยั่งยืนของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนาต่อคณะสงฆ์และภาคีการพัฒนา

1.3 ขอบเขตการดำเนินการศึกษาวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาศักยภาพ บทบาท กลไกการเรียนรู้และการทำงานองค์กรทางพระพุทธศาสนา เพื่อขับเคลื่อนและสนับสนุนการดำเนินการกิจการคณะสงฆ์ตามนโยบายหมู่บ้านรักษาศีล 5 ในลักษณะของภาคีการพัฒนาในการเปิดพื้นที่ทางสังคม การเสริมสร้างสุขภาวะ และการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนา โดยมีขอบเขตการศึกษาวิจัย ดังนี้

1.**3.1 ขอบเขตด้านเนื้อหาและองค์ความรู้** ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ มุ่งเน้นศึกษาประเด็นการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของชุมชน พระสงฆ์ และองค์กรพระพุทธศาสนาในด้านต่างๆ ดังนี้

[4] ปัจจุบัน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมีหน่วยงานในสังกัดจำนวน 11 วิทยาเขต วิทยาลัยสงฆ์จังหวัด 16 จังหวัด ห้องเรียนและหน่วยวิทยาบริการ 23 จังหวัด โรงเรียนเตรียมบาลีศึกษา 2 แห่งและสถาบันสมทบอีก 6 ประเทศ โดยมีจำนวนนิสิตทั้งสิ้น 23,255 รูป/คน

1) ศึกษาและพัฒนาศักยภาพ บทบาท และกลไกการเรียนรู้และการทำงานองค์กรทางพระพุทธศาสนาโดยผ่านกระบวนการของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รวมทั้งการขับเคลื่อนและสนับสนุนการดำเนินการกิจการคณะสงฆ์ตามนโยบายหมู่บ้านรักษาศีล 5 ในลักษณะของภาคีการพัฒนาในสังคมไทย

2) ศึกษาองค์ความรู้ กระบวนการ และรูปแบบการพัฒนาการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับเครือข่ายพระสงฆ์กับสุขภาวะและพระสงฆ์กับการพัฒนาสังคม

3) ศึกษาและสำรวจฐานข้อมูลประเด็นการดำเนินงานและสุขภาวะพื้นฐานของพระสงฆ์ที่เข้าร่วมโครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา

4) ศึกษาและพัฒนาพื้นที่และองค์กรทางพระพุทธศาสนาที่เป็นแหล่งแลกเปลี่ยนเรียนรู้โดยเฉพาะคณะสงฆ์ในระดับจังหวัด และภาคีของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยมุ่งเน้นการเปิดพื้นที่ทางสังคมและการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนา และมุ่งวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของคณะสงฆ์ ภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคธุรกิจเอกชน และภาคประชาชน/องค์กรชุมชนในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนา

5) ศึกษาเครือข่ายการทำงานจากการดำเนินงานระยะที่ผ่านมา เครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนาและเครือข่ายภาควิชาการและสังคม ที่สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ ทั้งนี้ เพื่อผลักดันและให้ข้อเสนอเชิงนโยบายด้านการเสริมสร้างสุขภาวะการเรียนรู้ และการพัฒนาอย่างยั่งยืนของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนาต่อคณะสงฆ์และภาคีการพัฒนา

1.3.2 ขอบเขตเชิงพื้นที่และกลุ่มประชากรเป้าหมาย

ในการศึกษาครั้งนี้กำหนดขอบเขตเชิงพื้นที่เป้าหมายและประชากร/กลุ่มตัวอย่างของการศึกษาวิจัยและการดำเนินการเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ ดังนี้

1) พื้นที่การทำงานใน 20 จังหวัด ประกอบด้วยพะเยา ลำปาง ลำพูน แม่ฮ่องสอน น่าน แพร่ อุตรดิตถ์ ตาก พิษณุโลก กำแพงเพชร ขอนแก่น อุดรธานี ร้อยเอ็ด สุรินทร์ บุรีรัมย์ พระนครศรีอยุธยา กาญจนบุรี สงขลา นครศรีธรรมราช และกรุงเทพมหานคร โดยมุ่งการพัฒนากระบวนการทำงานและสนับสนุนเครือข่ายพระสงฆ์เพื่อเป็นพื้นที่การเรียนรู้และการบูรณาการทำงานระหว่างมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยกับองค์กรคณะสงฆ์ องค์กรภาคประชาชน องค์ปกครองส่วนท้องถิ่น ภาครัฐ และภาคธุรกิจเอกชน

2) มุ่งเน้นการพัฒนาเครือข่ายฐานและฐานข้อมูลและภาคีการทำงานระยะเริ่มต้น โดยมีวัดจำนวน 2,000 วัด พระสงฆ์และประชาชนจำนวน 8,400 รูป/คน เข้าร่วมโครงการ

ในฐานะมีส่วนร่วมในการดำเนินการนับตั้งแต่ในระดับวัดและชุมชน ระดับจังหวัด และนโยบายของคณะสงฆ์และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

3) การส่งเสริมและพัฒนาคณาจารย์ พระสงฆ์ และแกนนำพระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและส่วนวิทยาเขต จำนวน 300 รูป เพื่อเป็นผู้ขับเคลื่อนและสนับสนุนการดำเนินการกิจการคณะสงฆ์ตามนโยบายหมู่บ้านรักษาศีล 5 การเสริมสร้างสุขภาวะและส่งเสริมพระนิสิตอีก 700 รูป เข้าร่วมเรียนรู้เพื่อทำงานกับภาคสังคม

1.3.3 ขอบเขตด้านโครงการและกิจกรรม โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการในครั้งนี้ดำเนินการในลักษณะของโครงการชุดประกอบด้วยโครงการย่อยจำนวน 12 โครงการ ตามประเด็นการวิจัยและพื้นที่ ประกอบด้วย

1) โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา (บริหารกลาง) ทำหน้าที่บริหารโครงการ ติดตามและกำหนดทิศทางการทำงานเชิงบูรณาการ รวมทั้งดำเนินการจัดกิจกรรมสื่อสารสาธารณะและพัฒนาระบบฐานข้อมูล โดยพระสุธีรัตนบัณฑิต (สุทิตย์ อาภากโร) ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นผู้จัดการโครงการ

2) โครงการติดตามและประเมินผลการดำเนินการภายใน ทำหน้าติดตามและประเมินผลการดำเนินการภายใน เพื่อเสนอแนะและร่วมควบคุมยุทธศาสตร์และการดำเนินงานให้มีความสอดคล้องกับเป้าหมายของโครงการ โดย รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุยะพรหม รองอธิการบดีฝ่ายกิจการพิเศษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นหัวหน้าโครงการ

3) โครงการพัฒนาตัวชี้วัดศีล 5 และความสุขตามนโยบายของหมู่บ้านศีล 5 ทำหน้าที่ศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนาตัวชี้วัดศีล 5 และความสุขตามนโยบายของหมู่บ้านศีล 5 โดยผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สานุ มหันธนาดุลย์ อาจารย์ประจำวิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นหัวหน้าโครงการ

4) โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา ภาคเหนือ ที่ 1 (จังหวัดน่าน แพร่ และอุตรดิตถ์) โดย รองศาสตราจารย์พูนทรัพย์ เกตุวีระพงศ์ อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่ เป็นหัวหน้าโครงการ

5) โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาภาคเหนือ ที่ 2 (จังหวัดพะเยา ลำพูน ลำปาง และแม่ฮ่องสอน) โดย รองศาสตราจารย์ ดร.วันชัย พลเมืองดี อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา เป็นหัวหน้าโครงการ

6) โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ 1 (จังหวัดขอนแก่น อุดรธานี) โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุวิญ ทองปั้น อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น เป็นหัวหน้าโครงการ

7) โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ 2 (จังหวัดร้อยเอ็ด สุรินทร์ บุรีรัมย์) โดย อาจารย์ ดร.สุธีกิตต์ ฝอดสูงเนิน อาจารย์พิเศษวิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด เป็นหัวหน้าโครงการ

8) โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา ภาคกลางที่ 1 (จังหวัดตาก พิษณุโลก และกำแพงเพชร) โดย พระมหาบุญเลิศ อินฺทปญฺโญ รองศาสตราจารย์ รองคณบดีคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นหัวหน้าโครงการ

9) โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา ภาคกลางที่ 2 (จังหวัดพระนครศรีอยุธยา กาญจนบุรี) โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ณัฐธีร์ ศรีดี อาจารย์ประจำคณะพุทธศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นหัวหน้าโครงการ

10) โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา ภาคใต้ (จังหวัดนครศรีธรรมราช และสงขลา) โดย รองศาสตราจารย์สมบูรณ์ บุญฤทธิ์ อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตนครศรีธรรมราช เป็นหัวหน้าโครงการ

11) โครงการศึกษา “ภูมิสถาปัตยกรรมของวัดไทย การเรียนรู้และการเสริมสร้างสุขภาวะเชิงพุทธบูรณาการ” โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล เป็นหัวหน้าโครงการ

12) โครงการ “กระบวนการเสริมสร้างสุขภาวะทางสังคมของเยาวชนและชุมชนตามหลักศีล 5” (กรุงเทพมหานคร) โดย พระมหานันทกรณ์ ปิยภาณี อาจารย์ประจำวิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นหัวหน้าโครงการ

โครงการย่อยทั้ง 12 โครงการดังกล่าว ดำเนินการศึกษาวิเคราะห์แนวคิดและแนวปฏิบัติในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา โดยมุ่งเน้นการศึกษากระบวนการสร้างสถานที่ทางกายภาพให้เหมาะสมกับเรียนรู้และการมีสุขภาวะที่ดี ได้แก่ การศึกษาเกี่ยวกับการจัดการพื้นที่ตามหลักภูมิสถาปัตยกรรมของวัดไทยเพื่อการเรียนรู้และการเสริมสร้างสุขภาวะเชิงพุทธบูรณาการ ในขณะที่เชิงสังคม มุ่งเน้นการการศึกษาหลักศีล 5 ที่จะนำไปสู่การเรียนรู้ การเสริมสร้างสุขภาวะของบุคคลและสังคม

1.4 เป้าหมายของการดำเนินโครงการ

1.4.1 เป้าหมายเชิงนโยบาย

1) เพื่อพัฒนาบทบาทของคณาจารย์ พระสงฆ์ และพระนิสิตของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในการสนับสนุนกิจการคณะสงฆ์ 6 ด้าน ได้แก่ ด้านการปกครอง ศาสนศึกษา การเผยแผ่ สาธารณูปการ ศึกษาสงเคราะห์ และสาธารณะสงเคราะห์

2) การผลักดันและเป็นกลไกสนับสนุนการขับเคลื่อนนโยบายและสนับสนุนภารกิจคณะสงฆ์เร่งด่วน เช่น นโยบายหมู่บ้านรักษาศีล 5, ประเด็นการลดปัจจัยเสี่ยงเชิงสุขภาวะของพระสงฆ์ เป็นต้น

3) เสริมสร้าง สนับสนุน และประสานร่วมกับองค์กรทางพระพุทธศาสนากับการดำเนินนโยบายภาครัฐ เช่น โครงการพัฒนาองค์ความรู้และศักยภาพในการเตรียมรับมือภัยพิบัติในพื้นที่จังหวัดเชียงราย-พะเยา โครงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของคณะสงฆ์ร้อยเอ็ด จ.ร้อยเอ็ด โครงการพัฒนาสมรรถนะพระธรรมทูตในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมของคณะสงฆ์จังหวัดกาญจนบุรี และ โครงการเยาวชนอาสาส่งเสริมธรรมะ 5 จังหวัดชายแดนใต้ เป็นต้น

1.4.2 เป้าหมายเชิงองค์ความรู้วิชาการและสื่อสารสังคม

1) สร้างความตื่นตัวในองค์ความรู้สมัยใหม่เชิงพุทธ เพื่อนำไปสู่การส่งเสริมการขยายบทเรียนโดยเฉพาะในคณาจารย์ พระสงฆ์ พระนิสิต เครือข่ายชมรมของพระนิสิต และประชาชนผู้ที่เกี่ยวข้องจำนวน 8,400 รูป/คน

2) ดำเนินการจัดทำ พัฒนาและบูรณาการฐานข้อมูลพระสงฆ์ พระนิสิตและองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนา ในประเด็นการดำเนินงานและสุขภาวะพื้นฐานของพระสงฆ์

3) การเผยแผ่ความรู้ทางพระพุทธศาสนา ทั้งการสัมมนาและการประชุมเชิงปฏิบัติการในระดับกลุ่มย่อย/ภูมิภาค/ประเทศ ในประเด็นพระสงฆ์กับการพัฒนาอย่างยั่งยืน

1.5 นิยามศัพท์ของการศึกษา

องค์กรทางพระพุทธศาสนา หมายถึง องค์กรพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องที่ทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนา นับตั้งแต่มหาเถรสมาคม สำนักงานเจ้าคณะภาค สำนักงานเจ้าคณะจังหวัด จนถึงระดับวัด ทั้งนี้รวมถึงภาคประชาสังคมและภาครัฐที่ทำงานสนับสนุนกิจการพระพุทธศาสนา

สถาบันการศึกษาคณะสงฆ์ หมายถึง องค์กรหรือหน่วยงานที่ทำหน้าจัดการศึกษาให้พระสงฆ์และสามเณรตั้งแต่โรงเรียนพระปริยัติธรรม โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวัดอาทิตย์ โรงเรียนเตรียมบาลีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

เครือข่ายพระสงฆ์กับสุขภาวะ หมายถึง กลุ่มพระสงฆ์ที่มุ่งเน้นการดำเนินงานด้านการลดปัจจัยเสี่ยงเชิงสุขภาพแก่ชุมชนและพระสงฆ์ โดยรูปแบบและขอบเขตการทำงานพัฒนามีความหลากหลายตั้งแต่ระดับท้องถิ่นถึงระดับประเทศ ซึ่งในงานชิ้นนี้จะให้ความสนใจกับการศึกษาและพัฒนากลุ่มและเครือข่ายพระสงฆ์ด้านสุขภาพ ทั้งที่รวมตัวทำงานเชิงประเด็นและรวมตัวทำงานในระดับพื้นที่ชุมชน จนถึงภูมิภาคต่างๆ ของประเทศ

เครือข่ายพระสงฆ์กับการพัฒนาอย่างยั่งยืน หมายถึง กลุ่มพระสงฆ์ที่ดำเนินงานพัฒนาสังคมในมิติต่างๆ เช่น สุขภาพ เศรษฐกิจพอเพียง การพัฒนาอย่างยั่งยืน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น โดยรูปแบบและขอบเขตการทำงานพัฒนามีความหลากหลายตั้งแต่ระดับท้องถิ่นถึงระดับประเทศ ซึ่งในงานชิ้นนี้จะให้ความสนใจกับการศึกษาและพัฒนากลุ่มและเครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนา ทั้งที่รวมตัวทำงานเชิงประเด็นและรวมตัวทำงานในระดับพื้นที่ชุมชน จนถึงภูมิภาคต่างๆ ของประเทศ

การเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ หมายถึง การดำเนินการเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนเพื่อให้เกิดสุขภาวะที่ดี คือ การพัฒนาด้านกาย จิตใจ ปัญญา สังคม และการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา โดยการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์และภาคีเครือข่าย

การบูรณาการ หมายถึง การประยุกต์ใช้แนวคิดและหลักพุทธธรรมกับแนวคิดและหลักการศาสตร์สมัยใหม่และภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อสร้างชุดความรู้ในเชิงบูรณาการที่สามารถไปอธิบายปรากฏการณ์และการนำไปใช้ในการพัฒนาบุคคล สังคม และการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมไทย

การพัฒนารูปแบบและสมรรถนะของพระสงฆ์ หมายถึง กระบวนการดำเนินการเพื่อเสริมสร้างการทำงานของพระสงฆ์ให้มีรูปแบบ ขั้นตอน และกระบวนการทำงานที่ชัดเจนเหมาะสมกับสภาพสังคม และมีขีดความสามารถในการที่จะพัฒนาตนเองเพื่อเป็นแกนนำในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมไทย

1.6 ขั้นตอนและกระบวนการดำเนินการ

1) ระยะที่ 1 พัฒนาคณาจารย์ พระสงฆ์ และแกนนำพระนิสิตของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยให้มีความสนใจการดำเนินการชมรมพระสงฆ์กับสุขภาวะและพระสงฆ์กับการพัฒนาอย่างยั่งยืน ผ่านการอบรมและลงพื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับคณะสงฆ์ในจังหวัด อีกทั้งดำเนินโครงการพัฒนารายจังหวัด โดยมุ่งเน้นการขับเคลื่อนนโยบายและสนับสนุนภารกิจคณะสงฆ์เร่งด่วน เช่น นโยบายหมู่บ้านรักษาศีล 5, ประเด็นการลดปัจจัยเสี่ยงเชิงสุขภาวะของพระสงฆ์ เป็นต้น

2) ระยะที่ 2 พัฒนาชุดความรู้เกี่ยวกับศีล 5 เกณฑ์ชี้วัดการรักษาศีล 5 แผ่นพับ โปสเตอร์ และชุดกิจกรรมว่าด้วยการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา เพื่อนำไปพัฒนาความรู้ ทัศนคติ และกระบวนการทำงานของพระสงฆ์และแกนนำพระนิสิตในพื้นที่ก่อนที่จะพัฒนาโครงการเสริมสร้างสุขภาวะใน 20 จังหวัด

3) ระยะที่ 3 การศึกษาพื้นที่และพัฒนาโครงการและกิจกรรม โดยมุ่งเน้นการศึกษาพื้นที่รายจังหวัดทั้ง 20 จังหวัด เพื่อทำความเข้าใจบริบททางสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรมที่จะสามารถส่งเสริมและสนับสนุนให้เครือข่ายพระสงฆ์กับสุขภาวะและพระสงฆ์กับการพัฒนาอย่างยั่งยืน สามารถขับเคลื่อนการทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ ยังเน้นการสร้างตัวชี้วัดเชิงวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาองค์ความรู้ด้านนโยบายหมู่บ้านรักษาศีล 5, สุขภาวะพระสงฆ์ รวมทั้งพัฒนารูปแบบการสนับสนุนองค์กรพระพุทธศาสนาโดยองค์กรธุรกิจอย่างยั่งยืน

4) ระยะที่ 4 การดำเนินการเชิงพื้นที่และสื่อสารสาธารณะ มุ่งเน้นการบูรณาการและสรุปผลการดำเนินโครงการพัฒนารายจังหวัด ตลอดจนผลการศึกษารายประเด็น เพื่อเป็นข้อมูลในการจัดกิจกรรมสื่อสารสาธารณะและถ่ายทอดองค์ความรู้ในลักษณะสัมมนาเชิงปฏิบัติการให้กับเครือข่ายพระสงฆ์กับสุขภาวะและพระสงฆ์กับการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยมีการดำเนินการจัดทำ พัฒนาและบูรณาการฐานข้อมูลประเด็นการดำเนินงานและสุขภาวะพื้นฐานของพระสงฆ์นักพัฒนาและพระสงฆ์ที่เข้าร่วมโครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา

โดยมีการสัมมนา อบรมและประชุมเชิงปฏิบัติการทั้งระดับกลุ่มย่อย/ภูมิภาค/ประเทศในประเด็นพระสงฆ์กับสุขภาวะและพระสงฆ์กับการพัฒนาอย่างยั่งยืน พร้อมทั้งดำเนินความร่วมมือและประสานพันธกิจกับสำนักสนับสนุนสุขภาวะองค์กร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพและภาคีเครือข่ายต่างๆ เพื่อสนับสนุนการดำเนินโครงการ/กิจกรรมการลดปัจจัยเสี่ยงเชิงสุขภาวะของพระสงฆ์ ตลอดจนกิจกรรมพิเศษอื่นๆ

5) ระยะที่ 5 วิเคราะห์ผลการศึกษา ประเมินและทบทวนการดำเนินงาน จัดทำข้อเสนอเชิงนโยบายและระบบฐานข้อมูล มุ่งเน้นการจัดสัมมนารับฟังความคิดเห็นการดำเนินงานทั้งเชิงยุทธศาสตร์และการศึกษาวิจัย เพื่อพัฒนาข้อมูลในการจัดทำข้อเสนอเชิงนโยบาย รวมทั้งส่งเสริมการขับเคลื่อนชมรมของพระนิสิต เครือข่ายพระสงฆ์กับสุขภาวะและพระสงฆ์กับการพัฒนาอย่างยั่งยืนและระบบฐานข้อมูล เพื่อให้เกิดการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน โดยมีพระสงฆ์และองค์กรทางพระพุทธศาสนาเป็นความร่วมมือที่สำคัญดังกล่าวด้วย

6) ระยะที่ 6 สรุปวิเคราะห์และพัฒนาชุดข้อเสนอเชิงนโยบายเพื่อผลักดันให้องค์กรทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะให้มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สามารถเป็นส่วนหนึ่งของกลไกการดำเนินการการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืนในสังคมไทย

กรอบแนวคิดและแนวทางการขับเคลื่อนโครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา โดยใช้กิจการคณะสงฆ์ และหลัก KAP

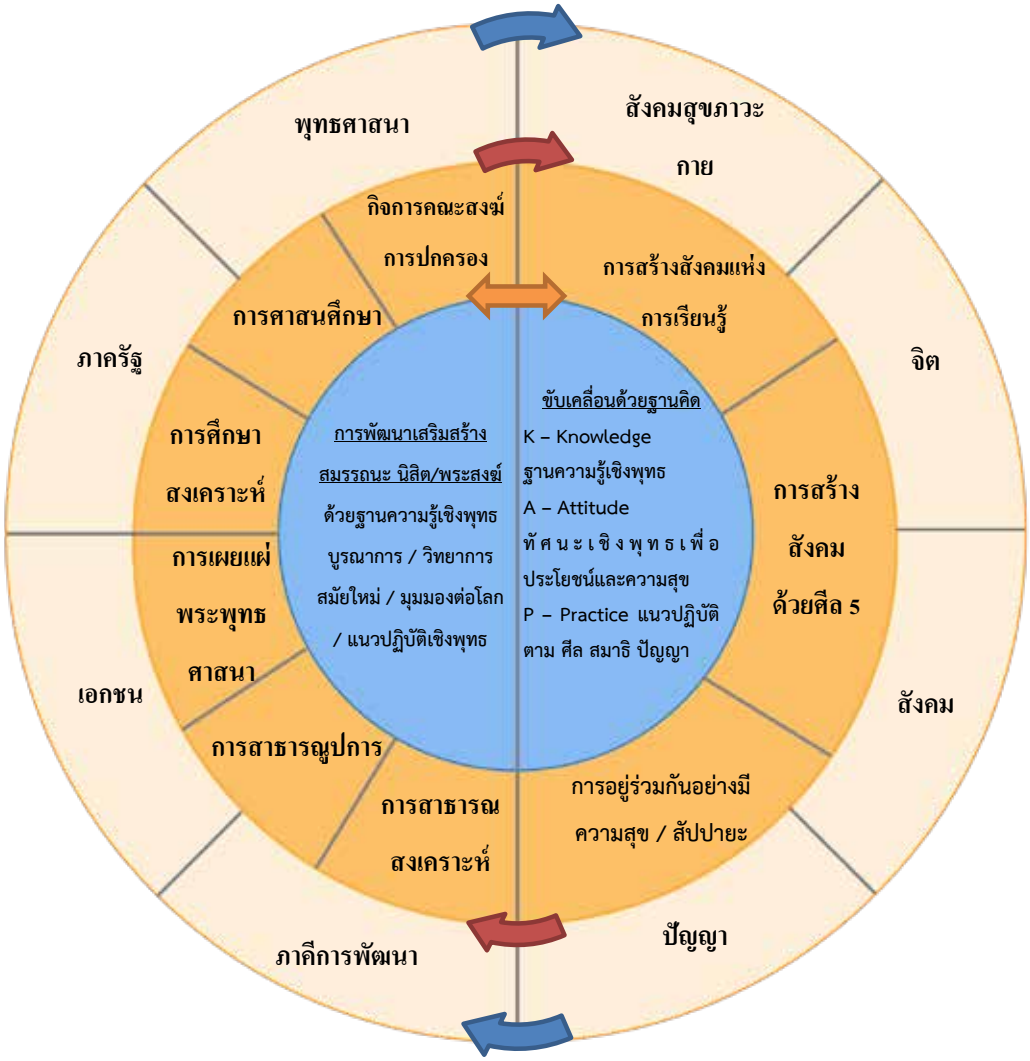

พัฒนาเครือข่ายและการดำเนินงานเชิงพื้นที่

1. พัฒนาและสนับสนุนบทบาทของพระสงฆ์ คณาจารย์ แกนนำพระนิสิตและบุคลากรของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในการขับเคลื่อนบทบาทการพัฒนาสังคมร่วมกับภาคีเครือข่ายทางพระพุทธศาสนาในพื้นที่

2. ศึกษา พัฒนาโครงการและสนับสนุนกิจกรรมของเครือข่ายองค์กรทางพระพุทธศาสนาทั้ง 20 จังหวัดอย่างบูรณาการ

3. พัฒนาและสนับสนุนการดำเนินความร่วมมือระหว่างเครือข่ายพระสงฆ์กับสุขภาวะและพระสงฆ์กับการพัฒนาอย่างยั่งยืนในมิติต่างๆ ให้สามารถสนับสนุนนโยบายคณะสงฆ์และแลกเปลี่ยนเรียนรู้การทำงานกับองค์กรทางพระพุทธศาสนาอื่นๆ ใน

พัฒนาองค์ความรู้

4. ศึกษา พัฒนาและถอดบทเรียนองค์ความรู้ตัวชี้วัดเพื่อการพัฒนาองค์กรทางพระพุทธศาสนาอย่างยั่งยืน โดยการดำเนินการศึกษาต้องคำนึงถึงความแตกต่าง ทางบริบทสังคมและวัฒนธรรมทั่วทุกภูมิภาคของสังคมไทย

5. นำองค์ความรู้และผลสานประเด็นการทำงานของภาคีเครือข่ายสำนักสนับสนุนสุขภาวะองค์กร โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับองค์กรทางพระพุทธศาสนา สู่การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันในพื้นที่

6. ส่งเสริมการเผยแผ่บูรณาการองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาอย่างยั่งยืนในมิติต่างๆ สู่การเรียนรู้ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและสถาบันการศึกษาคณะสงฆ์ให้แพร่หลายมากยิ่งขึ้น

พัฒนาฐานข้อมูลและสื่อสารสาธารณะ

7. พัฒนาพื้นที่และการสัมมนาเชิงปฏิบัติการและการประชุมกลุ่มย่อยในรูปแบบต่างๆ เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้และความร่วมมือในการทำงานภาคีของเครือข่ายสำนักสนับสนุนสุขภาวะองค์กร โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับองค์กรทางพระพุทธศาสนา

8. ดำเนินการจัดทำ พัฒนาและบูรณาการฐานข้อมูลประเด็นการดำเนินงานและสุขภาวะพื้นฐานของพระสงฆ์นักพัฒนา และพระสงฆ์ที่เข้าร่วมโครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา

9. การสัมมนาและประชุมเชิงปฏิบัติการทั้งระดับกลุ่มย่อย/ภูมิภาค/ประเทศ ในประเด็นพระสงฆ์กับการพัฒนาอย่างยั่งยืน

เป้าหมาย

- พัฒนาบทบาทของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย คณาจารย์ พระสงฆ์และพระนิสิตให้สามารถมีบทบาทสำคัญในการการดำเนินงานพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน
- สนับสนุนการบูรณาการความร่วมมือและการทำงานขององค์กรทางพระพุทธศาสนา เพื่อสนับสนุนนโยบายรัฐบาล และการสร้างสังคมสุขภาวะของ สสส.
- การผลักดันและเป็นกลไกสนับสนุนการขับเคลื่อนนโยบายและสนับสนุนภารกิจคณะสงฆ์ ทั้งนโยบายเร่งด่วนและนโยบายที่เน้นการพัฒนาอย่างยั่งยืนในระยะยาว

1.7 วิธีการดำเนินการศึกษาวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

1.7.1 รูปแบบการวิจัย การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสานทั้งวิจัยในเชิงเอกสาร (Documentary Research) การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) โดยใช้วิธีวิทยาวิจัยการแบบผสมผสาน ดังนี้

1) การศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary Study) ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูล จากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องพระไตรปิฎก หนังสือ รายงานการวิจัย รายงานการประชุม ภาพถ่าย เอกสารแสดงความสัมพันธ์ที่แสดงให้เห็นถึงแนวคิด หลักการ ความเป็นมา รูปแบบ ความสัมพันธ์ กระบวนการสร้าง การเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา ดังนี้

(1) ศึกษา ค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องทั้งหนังสือ รายงานการวิจัย และเอกสารอื่นๆ โดยอาศัยแนวคิดการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาแนวคิดเกี่ยวกับศีล 5 หลักสัปปายะ 7 หลักการบริหารกิจการคณะสงฆ์ 6 ประการ และหลักภาวนา 4 เป็นต้น เป็นกรอบแนวคิดในการศึกษา

(2) ทำการศึกษาวิเคราะห์กระบวนการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา ทั้งในระดับนโยบาย ประชาชน องค์กร/สถาบันการศึกษา ทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทย

(3) ศึกษาวิเคราะห์รูปแบบ กระบวนการและแนวทางการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาในมิติต่างๆ

(4) สรุปผลการศึกษาที่แสดงให้เห็นถึงแนวคิด หลักการ ความเป็นมา รูปแบบการประยุกต์ใช้การเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา

2) การศึกษาในภาคสนามเชิงคุณภาพและปฏิบัติ (Field Study/ Qualitative Research /Action Research) เพื่อเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาทั้งในระดับนโยบาย องค์กร และระดับชุมชนในพื้นที่ 20 จังหวัด ที่เป็นกรณีศึกษา โดยมีขั้นตอนการศึกษาค้นคว้า ดังนี้

(1) ทำการศึกษาและคัดเลือกองค์กรพระพุทธศาสนา ชุมชน องค์กร จำนวน 20 จังหวัดละๆ 3 องค์กร ได้แก่ องค์กรคณะสงฆ์ในระดับจังหวัด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และองค์กร/ชุมชนในพื้นที่ โดยการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ตามความสำคัญของเรื่อง คือ เป็นองค์กรที่มีบทบาทและความสัมพันธ์ในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา

(2) ดำเนินการศึกษาเชิงปฏิบัติในพื้นที่ 20 จังหวัด ประกอบด้วย พะเยา ลำปาง ลำพูน แม่ฮ่องสอน น่าน แพร่ อุตรดิตถ์ ตาก พิษณุโลก กำแพงเพชร ขอนแก่น อุดรธานี ร้อยเอ็ด สุรินทร์ บุรีรัมย์ พระนครศรีอยุธยา กาญจนบุรี สงขลา นครศรีธรรมราช และกรุงเทพมหานคร โดยมุ่งการพัฒนากระบวนการทำงานและสนับสนุนเครือข่ายพระสงฆ์ เพื่อเป็นพื้นที่การเรียนรู้และการบูรณาการการทำงานระหว่างมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและองค์กรคณะสงฆ์ องค์กรภาคประชาชน องค์ปกครองส่วนท้องถิ่น ภาครัฐ และภาคธุรกิจเอกชน

(3) การพัฒนาเครือข่ายฐานข้อมูลและภาคีการทำงานระยะเริ่มต้น โดยมีวัดจำนวน 2,000 วัด พระสงฆ์และประชาชน 8,400 รูป/คน เข้าร่วมโครงการในฐานะมีส่วนร่วมในการดำเนินการ นับตั้งแต่ในระดับนโยบาย องค์กรในระดับจังหวัด วัดและชุมชน

(4) การส่งเสริมและพัฒนาคณาจารย์ พระสงฆ์ แกนนำพระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและส่วนวิทยาเขต จำนวน 300 รูป เพื่อเป็นผู้ขับเคลื่อนและสนับสนุนการดำเนินการกิจการคณะสงฆ์ตามนโยบายหมู่บ้านรักษาศีล 5 การเสริมสร้างสุขภาวะและส่งเสริมพระนิสิตอีก 700 รูป เข้าร่วมเรียนรู้เพื่อทำงานกับภาคสังคม

(5) ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ การประชุมกลุ่มย่อยร่วมกับคณะสงฆ์ ผู้บริหาร บุคลากร เจ้าหน้าที่ และส่วนงานที่เกี่ยวข้องดังกล่าว องค์กรละ 3-5 ราย

(6) ดำเนินการศึกษาวิเคราะห์แนวคิด รูปแบบ การจัดการ และกระบวนการบริหารจัดการเกี่ยวกับการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา ในลักษณะของการวิเคราะห์เชิงลึก โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องในการดำเนินการศึกษาวิจัย

(7) สรุปและนำเสนอผลการศึกษาที่ได้ทั้งจากการศึกษาในเชิงเอกสารและภาคสนาม โดยนำมาวิเคราะห์ตามประเด็นที่สำคัญ คือแนวคิด หลักการ ความเป็นมา รูปแบบกระบวนการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา และการพัฒนาความสัมพันธ์ในมิติต่างๆ ทั้งนี้ เน้นการนำผลการศึกษาวิจัยมาเผยแพร่ให้คณะสงฆ์ ผู้บริหารและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องของในระดับประเทศได้รับทราบ

(8) วิเคราะห์รูปแบบและแนวทางการพัฒนาความสัมพันธ์ผ่านกระบวนการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา รวมถึงการสร้างเกณฑ์การปฏิบัติ (Benchmark) ที่สามารถนำไปสู่การเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาในระดับต่างๆ ได้

(9) สรุปผลการศึกษาวิจัย และข้อเสนอแนะ

1.7.2 ประชากร/กลุ่มตัวอย่างและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) เป็นการศึกษาวิจัยในเชิงลึกมุ่งเน้นการสัมภาษณ์ การประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group) ร่วมกับผู้บริหารระดับสูงตัวแทนคณะสงฆ์ในระดับจังหวัด ตัวแทนประชาชน/ชุมชน ผู้ที่เกี่ยวข้องกับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และองค์กรที่ทำงานด้านกระบวนการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา เพื่อให้เห็นแนวคิด หลักการ รูปแบบ และกระบวนการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา จำนวน 20 จังหวัด ดังนี้

1) ตัวแทนคณะสงฆ์ พระนิสิต วัด ชุมชน ภาคีการทำงานด้านการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา จำนวน 2,000 วัด พระสงฆ์และประชาชน จำนวน 8,400 รูป/คน ที่เข้าร่วมโครงการในฐานะมีส่วนร่วมในการดำเนินการ นับตั้งแต่ในระดับนโยบาย องค์กรในระดับจังหวัด วัดและชุมชน

2) การส่งเสริมและพัฒนาแกนนำพระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จำนวน 300 รูป เพื่อเป็นผู้ขับเคลื่อนและสนับสนุนการดำเนินการกิจการคณะสงฆ์ตามนโยบายหมู่บ้านรักษาศีล 5 การเสริมสร้างสุขภาวะ การบริหารกิจการคณะสงฆ์ 6 ประการ และส่งเสริมพระนิสิตอีก 700 รูป เข้าร่วมเรียนรู้เพื่อทำงานกับภาคสังคมในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา

รวมประชากร/กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาในลักษณะของการปฏิบัติงานพื้นที่ร่วมกันทั้งสิ้น จำนวน 10,802 ราย และผู้ที่ร่วมเรียนรู้อีกจำนวน 2,000 ราย

1.7.3 เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ ประกอบด้วย การสัมภาษณ์ การประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group) การปฏิบัติการในพื้นที่ การจัดเวทีประชุมในระดับชาติ โดยมีเครื่องมือที่สำคัญ ได้แก่

1) การสัมภาษณ์ คณะผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In–depth Interviews) สำหรับพระเถระผู้ใหญ่ นักวิชาการ ผู้บริหาร ผู้นำชุมชน และผู้เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา

2) การจัดประชุมกลุ่มย่อย (Focus group) ร่วมกับคณะสงฆ์ ผู้นำชุมชน ตัวแทนคณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

3) การปฏิบัติการในพื้นที่ 20 จังหวัด ในลักษณะของโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา

4) การสังเกต ซึ่งเป็นการสังเกตพฤติกรรมและการแสดงออกของฝ่ายต่างๆ ที่จะทำควบคู่กับการสัมภาษณ์พระสงฆ์ และเข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชน เพื่อให้สามารถมองเห็นถึงกระบวนการเสริมสร้างการเรียนรู้และการเสริมสร้างสุขภาวะตามแนวพระพุทธศาสนา

1.7.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล/การดำเนินการตามโครงการ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล/การดำเนินการที่หลากหลาย เพื่อให้ได้ข้อมูลและแนวปฏิบัติตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา โดยมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล/การดำเนินการ ดังนี้

1) พัฒนาพระสงฆ์ คณาจารย์ แกนนำพระนิสิตของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและส่วนวิทยาเขตเพื่อสร้างบุคลากรและส่งเสริมการจัดการความรู้ให้อยู่ในระบบการศึกษาของสถาบันการศึกษาคณะสงฆ์

2) การบริหารจัดการ เผยแผ่และพัฒนาองค์ความรู้ เพื่อการสนับสนุนการทำงานให้กับเครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนาทั้ง 20 จังหวัด

3) การดำเนินโครงการพัฒนาร่วมกับเครือข่ายพระสงฆ์กับสุขภาวะ หรือพระสงฆ์หรือการพัฒนาอย่างยั่งยืนทั้ง 20 จังหวัด

4) การดำเนินการพัฒนาและบูรณาการฐานข้อมูลประเด็นการดำเนินงานและสุขภาวะพื้นฐานของพระสงฆ์นักพัฒนาและพระสงฆ์ที่เข้าร่วมโครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา

5) การสัมมนา อบรมและประชุมเชิงปฏิบัติการทั้งระดับกลุ่มย่อย/ภูมิภาค/ประเทศ ในประเด็นพระสงฆ์กับสุขภาวะและพระสงฆ์กับการพัฒนาอย่างยั่งยืน

6) ดำเนินความร่วมมือและประสานพันธกิจกับสำนักสนับสนุนสุขภาวะองค์กรสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพและภาคีเครือข่ายต่างๆ เพื่อสนับสนุนการดำเนินโครงการ/กิจกรรมการลดปัจจัยเสี่ยงเชิงสุขภาวะของพระสงฆ์ ตลอดจนกิจกรรมพิเศษอื่นๆ

7) พัฒนาชุดข้อเสนอเชิงนโยบายเพื่อผลักดันให้องค์กรทางพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะให้มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สามารถเป็นส่วนหนึ่งของกลไกการดำเนินการการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืนในสังคมไทย

1.7.5. การวิเคราะห์ข้อมูล การศึกษาทั้งในเชิงเอกสาร (Documentary Research) และข้อมูลเชิงประจักษ์ จากการสัมภาษณ์ การประชุมกลุ่มย่อย การปฏิบัติการในพื้นที่เป็นกระบวนศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปฏิบัติการ (Qualitative/action Research) โดยผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล โดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์โดยการสรุปตามสาระสำคัญด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้ โดยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) ตามประเด็นหัวข้อดังนี้

1) วิเคราะห์แนวคิด รูปแบบ และแนวปฏิบัติ เพื่อการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา รวมทั้งการปฏิบัติการในระดับต่างๆ ของพระสงฆ์ ชุมชนและประชาชนตามหลักพระพุทธศาสนา

2) การนำเสนอรูปแบบและวิธีการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาโดยมีพระสงฆ์ มหาวิทยาลัยสงฆ์ เป็นแกนนำในการดำเนินการ

3) นำผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ มาทำการวิเคราะห์ปัจจัยข้อมูลพื้นฐานกับระดับการปฏิบัติที่มีต่อการโครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา

4) การวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลโดยการเชื่อมโยงแนวคิดทฤษฎีที่ได้กล่าวแล้ว เพื่อให้เห็นชุดความรู้ กระบวนการ และแนวทางการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา เพื่อนำไปประยุกต์ในระดับนโยบาย องค์กร ชุมชน และปัจเจกบุคคล

1.**7.6 การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย** การนำเสนอข้อมูลจะอยู่ในลักษณะการพรรณนาความ (Descriptive Presentation) ประกอบภาพถ่ายและการพรรณนาความประกอบการบรรยายเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา เพื่อให้เห็นศักยภาพของพระสงฆ์ในการพัฒนาสุขภาวะทางสังคม กระบวนการขับเคลื่อนและสนับสนุนการดำเนินการกิจการคณะสงฆ์ตามนโยบายหมู่บ้านรักษาศีล 5 ในลักษณะของภาคีการพัฒนาในสังคมไทย และเพื่อเปิดพื้นที่ทางสังคมและการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนาในพื้นที่ 20 จังหวัด โดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของคณะสงฆ์ ภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคธุรกิจเอกชน และภาคประชาชน/องค์กรชุมชน ในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนา ทั้งนี้เพื่อผลักดันและให้ข้อเสนอเชิงนโยบายด้านการเสริมสร้างสุขภาวะ การเรียนรู้ และการพัฒนาอย่างยั่งยืนของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนาต่อคณะสงฆ์และภาคีการพัฒนาในสังคมไทย

1.8 ผลที่ได้รับจากการศึกษา/ดำเนินการตามโครงการ

1. ได้มีการพัฒนาศักยภาพ บทบาท และกลไกการเรียนรู้และการทำงานพระสงฆ์ พระนิสิต และองค์กรทางพระพุทธศาสนาโดยผ่านกระบวนการของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่มีการทำงานใน 45 จังหวัด จำนวนพระสงฆ์และประชาชนเข้าร่วมจำนวน 10,802 รูป/คน

2. ได้มีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนและสนับสนุนการดำเนินการกิจการคณะสงฆ์ตามนโยบายหมู่บ้านรักษาศีล 5 ในลักษณะของภาคีการพัฒนาในสังคมไทย ซึ่งส่งผลให้ประชาชนสมัครเข้าร่วมโครงการหมู่บ้านรักษาศีลจำนวน 41,435,024 คน คิดเป็น ร้อยละ 63.04 ของประชากรในสังคมไทย

3. ได้มีการเปิดพื้นที่ทางสังคมและการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนา ในพื้นที่ 20 จังหวัดจำนวนโครงการย่อยในพื้นที่จำนวน 25 โครงการ

4. ได้มีการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของคณะสงฆ์ ภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคธุรกิจเอกชน และภาคประชาชน/องค์กรชุมชน ในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนาที่เป็นองค์รวม

5. ได้มีส่วนร่วมในการผลักดันและให้ข้อเสนอเชิงนโยบายด้านการเสริมสร้างสุขภาวะ การเรียนรู้ และการพัฒนาอย่างยั่งยืนของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนาต่อคณะสงฆ์และภาคีการพัฒนาในมิติของการพัฒนากาย จิต ปัญญา สังคม และการเรียนรู้เชิงพุทธในมิติของการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม

6. ได้มีการพัฒนาชุดความรู้เรื่อง “ศีล 5 คุณค่าชีวิตและสังคม” แผ่นพับ โปสเตอร์ และเอกสารงานวิจัยในเชิงพื้นที่ให้กับประชาชนมากกว่า 100,000 ชุด เพื่อเสริมสร้างความรู้ด้านการจัดการสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา

7. ได้มีการพัฒนาฐานข้อมูลและสื่อสาธารณะในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาในระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ ในเว็บไซต์ https://www.buddhistfordev.com/

บทที่ 2
แนวคิดพื้นฐานการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา

ในบทนี้จักกล่าวถึงแนวคิด หลักการว่าด้วยการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา โดยผ่านกระบวนการทำงานของคณะสงฆ์ ชุมชน และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคม ดังนี้

2.1 แนวคิดเรื่องศีล 5 ในพระพุทธศาสนา

2.2 แนวคิดสุขภาวะองค์รวม

2.3 แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

2.4 แนวคิดการบริหารกิจการคณะสงฆ์

2.1 แนวคิดเรื่องศีล 5 ในพระพุทธศาสนา

หลักพระธรรมและพระวินัยที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงและบัญญัติไว้แล้ว เพื่อทรงประสงค์ให้เป็นตัวแทนของพระองค์ในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญส่งผลให้เกิดความดำรงคงมั่นอยู่ได้อย่างยั่งยืนของพระพุทธศาสนา และให้เกิดความสันติสุขของมวลมนุษย์ในสังคมโดยรวม เมื่อกล่าวถึงพระวินัยในส่วนแห่งศีล โดยเฉพาะศีล 5 จัดเป็นข้อปฏิบัติสากลของมวลมนุษย์ หากมนุษย์สามารถอยู่คนเดียวตามลำพังในโลกนี้ได้ ศีลก็ไม่มีความจำเป็น แต่มนุษย์จำต้องอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะและหรือที่เรียกว่าสังคม ศีลจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งยวดและมีความจำเป็นสำหรับมนุษย์ทุกคน เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข รวมถึงความปลอดภัยทั้งในชีวิตและทรัพย์สิน และหากเราพิจารณาถึง **“หลักการอยู่ร่วมกัน”**[1] เพื่อจะให้สังคมเกิดความสงบสุข มีการพัฒนาคุณภาพชีวิต มีการจัดการและคุ้มครองชีวิตที่ดีร่วมกัน ปราศจากการทำลาย ทำร้าย ลักขโมย ฆ่าข่มขืน ไม่มีการหลอกลวง จริงจัง จริงใจต่อกันและไม่มียาเสพติดมาทำร้ายตัวเราและลูกหลาน อาชญากรรมในสังคมมีน้อย เป็นสังคมที่ไว้วางใจซึ่งกันและกัน เป็นความยั่งยืนแห่งความสุขในสังคม (Stability of Happiness in Society) และเป็นสังคมที่เกื้อหนุนต่อ “การพัฒนาชีวิตที่งอกงาม”[2]

---

[1] พระสุธีรัตนบัณฑิต. **ศีล 5 คุณค่าชีวิตและสังคม.** กรุงเทพมหานคร : โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา, สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560) หน้า 1-2.

[2] วงศกร เพิ่มผล, “ศีล 5: มิติอารยธรรมสากล”, **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2555), หน้า 22.

“อะไร” คือ สิ่งที่จะทำให้สังคมแบบนี้เกิดขึ้นได้ ? กฎหมาย ศีลธรรม กติกาของสังคม หรือการอยู่ในกรอบความเชื่อทางศาสนา ปราชญเมธี พระพุทธเจ้า ศาสดาของศาสนา และลัทธิต่างๆ ต่างขบคิดถึง “ความเป็นจริง” ของมนุษย์และสิ่งต่างๆ ว่า ธรรมชาติของมนุษย์นั้นมีพื้นฐานของ “ความเห็นแก่ตัว” และก็มองว่า “มนุษย์มีจิตสำนึกแห่งความดีงาม” ในตัวเองด้วย ถ้าวันใด มนุษย์มีความเห็นแก่ตัวอาศัยความโลภ ความโกรธ ความหลงเป็นพื้นฐาน วันนั้น มนุษย์ก็สามารถที่จะกระทำการใดๆ ที่เป็นฝ่ายอกุศลได้ เช่น ประหัต ประหาร ทำลาย ทำร้าย ลักขโมย ฆ่าข่มขืน หลอกลวง หรือก่ออาชญากรรมได้ทุกอย่าง แต่ถ้าวันใด มนุษย์มีจิตสำนึกแห่งความดีงาม อาศัยความเมตตา กรุณา และใช้สติปัญญาเป็นกำลังแห่งตน วันนั้น มนุษย์สามารถสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามทั้งต่อตนเอง เพื่อนมนุษย์ สรรพสัตว์ และสรรพสิ่งได้อย่างน่าสรรเสริญ ความรัก ความสามัคคี ความเกื้อกูลต่อกัน ย่อมจะเกิดขึ้น เป็นสังคมแห่งความสุขและความเกื้อกูลต่อการพัฒนาชีวิติที่ดีร่วมกัน

ความหมายของศีล

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวกับความหมายของศีลในทางพระพุทธศาสนา สามารถประมวลมานำเสนอได้ ดังต่อไปนี้

ศีลตามความหมายที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ว่าโดยความหมายแล้ว มีหลายนัยในประเด็นต่างๆ ดังพระบาลีเป็นต้นว่า *“กึ สีลนฺติ เจตนา สีลํ เจตสิกํ สีลํ สංวโร สีลํ อวีติกฺกโม สีลํ”* แปลความว่า อะไรเป็นศีล คือ เจตนาเป็นศีล เจตสิกเป็นศีล ความสำรวมเป็นศีล ความไม่ล่วงเป็นศีล[3] หรือบางแห่งว่า *“ปญฺจ สีลานิ ปาณาติปาตสฺส ปหานํ สีลํ เวรมณี สีลํ เจตนา สีลํ สංวโร สีลํ อวีติกฺกโม สีลํ”* แปลความว่า ศีล 5 ประการ คือ การละปาณาติบาต เป็นศีล เวรมณีการงดเว้นเป็นศีล เจตนาเป็นศีล สังวรเป็นศีล การไม่ล่วงเป็นศีล[4] ในขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรคได้แสดงถึงเรื่องศีลว่าเป็นข้อปฏิบัติสำหรับฝ่ายคฤหัสถ์หรือคนทั่วไป โดยเน้นให้สำรวมระวังและไม่ให้ก้าวล่วงละเมิดในทางกายกรรม 3 วจีกรรม 4 และมโนกรรม 3 ดังพระพุทธพจน์ว่า *“ศีลเป็นที่ประชุมแห่งสังวร เป็นที่ประชุมแห่งการไม่ก้าวล่วง เป็นที่ประชุมแห่งเจตนา อันเกิดในความเป็นอย่างนั้น ชื่อว่าศีล เพราะอรรถว่าสำรวมและไม่ก้าวล่วง ปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุมิจฉาจาร มุสาวาท ปิสุณาวาจา ผรุสวาจา สัมผัปปลาปะ อภิชฌา พยาบาท มิจฉาทิฐิ...”*[5] ก็หมายความว่า ศีล นั่นหมายถึงวินัย การให้สำรวมระวังและเว้นระงับจากจากอกุศลกรรมบถ 10 นั่นเอง ดังคำบาลีที่ว่า *“ตตฺถ อคาริกวินโย นาม ทสอกุสลกมฺมปถวิรมณํ”* แปลความว่า ในพากย์ ที่ชื่อว่าอคาริกวินัย คือ การงดเว้นจากอกุศลกรรมบถ 10 [6]

---

[3] ขุ.ป. (บาลี) 31/89/64., ขุ.ป. (ไทย ฉบับหลวง) 31/89/34.

[4] ขุ.ป. (บาลี) 31/90/66., ขุ.ป. (ไทย ฉบับหลวง) 31/90/35.

[5] ขุ.ป. (บาลี) 31/89/64-65., ขุ.ป. (ไทย ฉบับหลวง) 31/89/34.

[6] ขุ.ขุ.อ. (บาลี) 25/5/117.

ในฝ่ายบรรพชิตก็มีพระพุทธพจน์แสดงเรื่องศีลว่าเป็นสิกขาบทในไตรสิกขา ดังนี้ว่า *“ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีศีลสำรวมด้วยความสำรวมในปาติโมกข์ ถึงพร้อมด้วยอาจาระและโคจร เห็นภัยในโทษทั้งหลายมีประมาณน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ศีลขันธ์น้อย ศีลขันธ์ใหญ่ ศีลเป็นที่ตั้ง เป็นเบื้องต้น เป็นเครื่องประพฤติ เป็นความสำรวม เป็นความระวัง เป็นบาท เป็นประธานแห่งความถึงพร้อมแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย นี้เรียกว่า อธิศีลสิกขา”*[7] หรือในพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิเทส มีว่า *“ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีศีลสำรวมในปาติโมกขสังวร ถึงพร้อมด้วยอาจาระและโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษแม้มีประมาณน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ศีลขันธ์แม้เล็ก ศีลขันธ์แม้ใหญ่ ศีลเป็นที่พึ่ง เป็นเครื่องกั้น เป็นความสำรวม เป็นความระวัง เป็นประมุข เป็นประทานแห่งความถึงพร้อมแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย นี้ชื่อว่า อธิศีลสิกขา”*[8] ทั้งนี้ ในกูฏทันตสูตร ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค ก็มีข้อความที่แสดงเกี่ยวกับศีลไว้เช่นกันว่า เป็นสิกขาบท โดยพระพุทธองค์ทรงประสงค์ให้สมาทานสิกขาบท 5 ข้อ เป็นข้อประพฤติปฏิบัติสำหรับการควบคุมกายวาจาให้เรียบร้อย ดังมีพระพุทธพจน์ว่า *“การที่บุคคลเป็นผู้มีจิตเลื่อมใสสมาทานสิกขาบททั้งหลาย คือ งดเว้นจากปาณาติบาต งดเว้นจากอทินนาทาน งดเว้นจากกาเมสุมิจฉาจาร งดเว้นจากมุสาวาท งดเว้นจากการดื่มน้ำเมา คือสุราและเมรัยอันเป็นฐานแห่งความประมาท ดูกรพราหมณ์ นี้แหละเป็นยัญ ซึ่งใช้ทรัพย์น้อยกว่า มีการตระเตรียมน้อยกว่า และมีผลมากกว่า มีอานิสงส์มากกว่า กว่ายัญสมบัติ ทั้ง 3 ประการ ซึ่งมีบริวาร 16 นี้ กว่านิตยทานอันเป็นอนุกูลยัญ กว่าวิหารทาน และกว่าสรณคมน์นี้”*[9]

พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ ได้ให้ความหมายว่า ศีล คือ ความประพฤติดีทางกายและวาจา การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย ข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม การรักษาปกติตามระเบียบวินัย ปกติมารยาทที่สะอาดปราศจากโทษ ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว ข้อปฏิบัติในการฝึกหัดกายวาจาให้ดียิ่งขึ้น ความสุจริตทางกาย วาจา และอาชีพ มักใช้เป็นคำเรียกอย่างง่ายสำหรับคำว่า อธิศีลสิกขา[10] ศีลในทางพระพุทธศาสนา ว่าโดยความหมายตามปทานุกรมและพจนานุกรม ก็หมายถึง ข้อบัญญัติทางพระพุทธศาสนา เป็นธรรมชาติที่คนดีควรทรงไว้ให้มีความเป็นสภาวะที่ปกติ เป็นวัตรอันดีงาม ความสำรวมระวังทำให้รักษากายวาจาให้เรียบร้อย กล่าวคือเป็นข้อปฏิบัติสำหรับการควบคุมกายวาจาให้ตั้งมั่นอยู่ในความถูกต้องดีงาม หรือเป็นข้อปฏิบัติในการฝึกหัดกายวาจาให้เกิดความประพฤติดี รวมถึงการประกอบอาชีพที่สุจริต

---

[7] ขุ.ม. (บาลี) 29/46/45., ขุ.ม. (ไทย ฉบับหลวง) 29/46/36.

[8] ขุ.จู. (บาลี) 30/92/24., ขุ.จู. (ไทย ฉบับหลวง) 30/92/20.

[9] ที.สี. (บาลี) 9/234/187-188., ที.สี. (ไทย ฉบับหลวง) 9/234/166.

[10] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์,** พิมพ์ครั้งที่ 11,(กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546), หน้า 245.

ในขณะที่สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ก็ได้ทรงขยายความไว้อีกว่า ศีล หรือสีละ คือ ปรกติ หมายเอาใจที่สงบเป็นปกติ ไม่คิดจะประพฤติล่วงตามนั้นๆ เพราะฉะนั้น การตั้งใจรักษาอาการมิให้ประพฤติชั่ว เป็นอาการของศีล ตั้งใจรักษาไปจนจิตใจเป็นปกติ ไม่คิดล่วงตัวศีล[11] หมายความว่า ศีล ก็คือเจตนางดเว้นความชั่วทางกาย วาจา รวมถึงทางใจด้วย เจตนางดเว้นทุจริตทางกาย วาจา ท่านเรียกว่า เจตนาศีล การงดเว้นจากมโนทุจริต 3 เรียกว่า เจตสิกศีล คือศีลที่เกี่ยวกับใจโดยตรง แม้ไม่ทำด้วยกาย วาจา ก็ทำให้ศีลทางใจขาดได้[12] ก็เพราะศีลเป็นตัวเจตสิกนั่นเอง ได้แก่ กุศลธรรม คือ ความไม่โลภ ความไม่พยาบาท และความเห็นชอบ ของบุคคลผู้งดเว้นจากบาปธรรม มีปาณาติบาต เป็นต้น[13] ดังนั้น ศีล จึงมีความหมายรวมถึงจิตที่เป็นปกติ จะไม่ถูกโลภะ โทสะ โมหะครอบงำและชักพาไปทำความชั่วหรือทำความผิดได้ เมื่อจิตเป็นปกติ จะทำอะไรทางกาย ก็ย่อมจะไม่ทำด้วยกายทุจริต เมื่อจะพูดอะไรทางวาจา ก็ไม่พูดด้วยวจีทุจริต เมื่อจะคิดเรื่องราวอะไรทางใจหรือทางมนะ ก็ไม่ติดเป็นมโนทุจริต เพราะฉะนั้น ใจจึงเป็นศีล ทำทางกาย กายก็เป็นศีล ทำทางวาจา วาจาก็เป็นศีล ทำทางมนะหรือทางใจ มนะก็เป็นศีล คนที่รักษาศีลกันโดยมากรักษากันทางกาย ทางวาจา ไม่ถึงทางใจ และถึงอย่างนั้นก็ยังดีกว่าที่ไม่มีเสียเลย เพราะกายกับวาจาจะไม่ได้ทำการทุจริตต่างๆ อย่างที่ว่ารักษาศีลๆ ก็คือ ตั้งใจรักษาปกติของตน[14]

นักปราชญ์ด้านจิตวิญญาณในพระพุทธศาสนาอย่าง ท่านพุทธทาสภิกขุ ก็ได้ให้คำนิยามศีลไว้ในมิติความเป็นปกติทางกาย วาจา และครอบคลุมถึงใจด้วยว่า ศีล ก็คือความเป็นปกติหรือปกติภาวะตามธรรมดา หมายความว่า ทำทุกอย่างอยู่ตามหน้าที่ที่ควรจะทำ แต่อยู่ในภาวะปกติ คือไม่เดือดร้อน ไม่กระวนกระวาย ไม่ระส่ำระสาย ไม่มีความสกปรกความเศร้าหมองใดๆ เกิดขึ้น ว่าโดยเนื้อความ ศีล ก็หมายถึงระเบียบที่ได้บัญญัติขึ้นไว้สำหรับประพฤติปฏิบัติกันเพื่อให้เกิดภาวะปกติขึ้นมาที่กายที่วาจา[15] โดยให้เหตุผลว่า การปฏิบัติเกี่ยวกับระเบียบการเป็นอยู่ทางภายนอกนั้น จะต้องอาศัยศีลเป็นเครื่องมือพัฒนาที่กายที่วาจา เพื่อให้เป็นกายวาจาที่น่าดู เมื่อศีลเป็นพื้นฐานแล้ว จิตจึงเป็นสมาธิได้ง่าย ถ้ามีศีลดี สมาธิก็มีได้ง่าย[16] ดังนั้น ศีลจึงน่าจะมีความหมายสัมพันธ์เชื่อมโยงถึงด้านจิตใจด้วย สอดคล้องกับทัศนะของพระราชสีมาภรณ์ที่ได้กล่าวไว้ว่า ศีล หมายถึง ปกติ คือ รักษากายและวาจาให้เป็นปกติ ไม่ให้พิกลพิการวิปริตผิดปกติของมนุษย์ ทั้งนี้ ศีล แปลว่า เย็น คือ เย็นใจส่งผลให้รักษากายวาจาให้เย็นไปด้วย และศีล ก็แปลว่า หนัก คือ ทำให้ใจหนักแน่นเหมือนดังศิลาแท่งทึบ ไม่ไหวติงเพราะแรงลม

---

[11] สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ สมเด็จพระสังฆราช, **พระโอวาทธรรมบรรยาย เล่ม 1**, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2522), หน้า 34.

[12] วศิน อินทสระ, **พุทธจริยาศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ทองกราว, 2541), หน้า 14.

[13] กองพุทธศาสนศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, **คู่มือศีล 5**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2557), หน้า 1.

[14] ปิ่น มุทุกันต์, **พุทธศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2535), หน้า 185.

[15] พุทธทาสภิกขุ, **ทาน ศีล ภาวนา**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, 2539), หน้า 56-57.

[16] พุทธทาสภิกขุ, **บรมธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: การพิมพ์พระนคร, 2515), หน้า 5-6.

ที่พัดมาจากทิศานุทิศ ฉันใด จิตใจของผู้มีศีล ก็หนักแน่นไม่หวั่นไหวในเพราะอิฏฐารมณ์และอนิฏฐารมณ์ที่มากระทบ[17]

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ผู้ทรงเป็นนักปราชญ์โดดเด่นทางพระพุทธศาสนาในยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์ได้ทรงให้คำนิยามศีลไว้ในมิติของสังวรและเจตนาว่า ศีล หมายถึง การสำรวมกาย วาจาให้เรียบร้อย[18] อีกอย่างหนึ่ง พระองค์ทรงหมายถึง เจตนาอันคิดจะระวังรักษาความประพฤติกาย วาจาให้เรียบร้อยดีงามปราศจากโทษ[19] กล่าวคือความสำรวมระวังไม่ล่วงละเมิด จัดเป็นการรักษากาย และวาจาให้เรียบร้อย[20] ให้เป็นปกติตรงกันข้ามกับความไม่เรียบร้อยอันเป็นการผิดปกติ ซึ่งก็หมายเอาการงดเว้นจากการทำความชั่วต่างๆ ซึ่งสอดคล้องกับความหมายในคัมภีร์วิสุทธิมรรคที่วสิน อินทสระได้แสดงทัศนะสนับสนุนความหมายของศีลไว้ว่า เป็นเจตนาที่จะงดเว้นจากความชั่วหรือทุจริต ส่วนท่านพระพุทธโฆษาจารย์ ได้นำเอาคำของพระสารีบุตรที่กล่าวไว้ในปฏิสัมภิทามรรค คือ เจตนา เจตสิก ความระวัง และการไม่ล่วงละเมิดข้อห้าม แล้วมาอธิบายต่ออีกว่า ศีล ก็คือการงดเว้นจากกายทุจริต 3 วจีทุจริต 4 ชื่อว่า เจตนาศีล การงดเว้นจากมโนทุจริต 3 ชื่อว่า เจตสิกศีล ความระวัง หรือสังวร ชื่อว่า สังวรศีล ท่านแบ่งเป็น 4 ได้แก่

(1) ปาฏิโมกข์สังวร หมายถึง การสำรวมระวังในสิกขาบทตามภูมิชั้นของตน เช่น ศีล 5 เป็นศีลปาฏิโมกข์ของอุบาสก อุบาสิกา เป็นต้น
(2) สติสังวร ระวังกีดกันด้วยสติ
(3) ขันติสังวร คือระวังกีดกันด้วยบาปด้วยญาณ คือความรู้เท่าทัน
(4) วิริยะสังวร ระวังด้วยกีดกันบาปด้วยความเพียรพยายาม

ศีล หมายถึง ความประพฤติดีทางกายและวาจา การรักษากายและวาจาให้เรียบร้อย ข้อปฏิบัติเพื่อควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม การรักษาปกติตามระเบียบวินัย มารยาทที่ปราศจากโทษ ข้อปฏิบัติในการฝึกหัดกายวาจาให้ดียิ่งขึ้น ความสุจริตทางกายวาจาและอาชีพ[21]

ศีล หมายถึง ความสะอาดที่ทวาร คือกายวาจา เป็นเครื่องหมายหรือธงชัยของศีล เช่นเดียวกับควันขึ้นจากที่ใด เป็นเครื่องหมายให้รู้ได้ว่า มีไฟหรือความร้อนอยู่ที่นั่น[22] ซึ่งหมายความว่า ความรู้สึกที่ทำลายการทุศีลเสียได้ และความสามารถหมดจดจากโทษเป็นรสของศีล เช่นเดียวกับควันขึ้นจากที่ใด เป็นเครื่องหมายให้รู้ได้ว่า มีไฟหรือความร้อนอยู่ที่นั้น

---

[17] พระราชสีมาภรณ์, **พระพุทธศาสนากับวัฒนธรรมไทย**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546), หน้า 1-10.

[18] สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์, **นวโกวาท**, พิมพ์ครั้งที่ 78, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2538), หน้า 1.

[19] สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **สารานุกรมทางพระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2539), หน้า 437.

[20] คูณ โทขันธ์, **พุทธศาสนากับสังคมและวัฒนธรรมไทย**, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, 2545), หน้า 166.

[21] สุวัฒน์ จันทรจำนง, **แก่นพุทธธรรม ฉบับอังกฤษ-ไทย**, (กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, 2547), หน้า 209.

[22] พระพุทธทาส อินทปัญโญ, **ตามรอยพระอรหันต์**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดวงตะวัน, 2553), หน้า 202.

ศีล หมายถึง การรักษากาย วาจาให้เรียบร้อย และยังหมายถึงข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม การรักษาปกติตามระเบียบวินัย ปกติมารยาทที่สะอาดปราศจากโทษ ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว ข้อปฏิบัติในการฝึกกายวาจาให้ดียิ่งขึ้น ความสุจริตทางกายวาจาและอาชีพ[23]

ความหมายของศีล 5 ในทัศนะของนักวิชาการพระพุทธศาสนา มีความหมายที่ครอบคลุมถึงการแสดงออกทั้งทางกาย วาจา และใจด้วย ดังนี้ว่า ศีล หมายถึง การมีปกติในการกระทำทางกายที่สุจริต การพูดทางวาจาที่สุจริต รวมถึงความรู้สึกนึกคิดทางใจที่สุจริต ซึ่งก็หมายถึงว่า ศีลเป็นข้อปฏิบัติเพื่อควบคุมรักษากิริยาทางกาย วาจาให้เรียบร้อย ไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนทั้งต่อตนเองและคนอื่น ซึ่งเป็นการฝึกอบรมและพัฒนาทางกาย วาจาให้สงบเรียบร้อย รวมถึงสามารถส่งผลให้เกิดความสงบทางจิตใจได้ด้วย นับว่าเป็นจริยศาสตร์เบื้องต้น คือข้อปฏิบัติพื้นฐานสำหรับควบคุมกายวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงามอย่างปกติ ทั้งเป็นภาวะที่จิตเป็นปกติไม่ถูกกิเลสทั้งหลาย มีโลภะ เป็นต้น ครอบงำและชักพาให้กระทำความชั่วต่างๆ

ศีล 5 คืออะไร

ศีล 5 เป็นบทบัญญัติพื้นฐานของพระพุทธศาสนา เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความดีงามต่อบุคคลและสังคม โดยมีนัยต่างๆ ดังนี้

1) ศีล 5 คือ “บทบัญญัติพื้นฐานของการอยู่ร่วมกันในสังคม” การล่วงละเมิดศีลก็คือ การละเมิดต่อหลักการอยู่ร่วมกันของสังคม เพราะเป็นการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่นให้เดือดร้อน การอยู่ร่วมกันในสังคมจึงต้องมีหลักการพื้นฐานของการอยู่ร่วมกัน

2) ศีล 5 คือ “หลักประกันของชีวิต” ผู้ที่รักษาศีลย่อมมีหลักประกันความมั่นคงของชีวิต เมื่อเราไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่นให้เดือดร้อน ไม่มีการเบียดเบียน ไม่ฆ่า ไม่ทำร้าย ไม่ลักขโมย ย่อมจะได้ชื่อว่า รักษาชีวิต ทรัพย์สิน ครอบครัว ความมีสัจจะ มิตรภาพ และสติปัญญาของตนเอง

3) ศีล 5 คือ “หลักมนุษยธรรม” บุคคลผู้ที่รักษาศีล 5 ย่อมจะทำให้มีความเป็นมนุษย์ใน ตนเองสมบูรณ์ยิ่งขึ้นด้วยการไม่เบียดเบียนผู้อื่นในการประกอบกิจกรรมการงานของตนเอง

4) ศีล 5 คือ “จิตสำนึกแห่งความดีงาม” เนื่องจากศีลมาจาก “เจตนา” ความตั้งใจที่จะงดเว้นจากการประพฤติที่ไม่ดีงามทั้งหลาย เช่น กายทุจริต วจีทุจริต และมโนทุจริต และเป็นเจตนาแห่ง ความสำรวมระวังเพื่อปิดกั้นหนทางความชั่วร้ายที่เกิดจากการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน

5) ศีล 5 คือ “ความรักในตนเองและเพื่อนมนุษย์” ศีล 5 นั้น เป็นสิ่งที่พระพุทธองค์และมวลมนุษย์ช่วยกันบัญญัติขึ้นมา เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข จากสามัญสำนึกที่รู้ว่า

[23] อ้างแล้ว, **คู่มือศีล 5**, หน้า 1.

เมื่อเรามีความรักตนเอง ต้องการความสุข ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน คนอื่นก็ย่อมมีความรู้สึกเช่นเดียวกับเรา ด้วยเหตุนี้ ศีล 5 จึงเป็นความรักในตนเองและเพื่อนมนุษย์

6) ศีล 5 คือ “การสร้างสันติภาพสากล” ความไม่สงบสุขในโลกส่วนใหญ่เกิดจากการละเมิดในกฎเกณฑ์ของมนุษย์ที่พยายามประหัตประหาร ทำร้ายซึ่งกันและกัน ผนวกกับความสงบสุขในใจของบุคคลไม่มี สันติภาพจึงเกิดขึ้นได้ยาก หากสังคมใดมีศีล มีเหตุมีผล รู้จักยับยั้งชั่งใจ สันติภาพในใจของบุคคลและของโลกย่อมจะเกิดขึ้น

7) ศีล 5 คือ “เครื่องบ่งชี้ศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์” มนุษย์ที่ยังเบียดเบียน ทำร้ายล่วงละเมิดซึ่งกันและกัน จะมีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ที่ไหน คนที่มีศีล มีปกติแห่งการประพฤติดีปฏิบัติชอบแห่งตนในแนวทางที่เหมาะสมจึงมีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ที่แท้ได้

8) ศีล 5 คือ “คุณธรรมพื้นฐานของสังคม” เพราะเป็นเครื่องช่วยควบคุมกาย และวาจาของมนุษย์ให้เรียบร้อย เพื่อให้มนุษย์อยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข หากมีผู้ใดล่วงละมิดศีลข้อใดข้อหนึ่ง แล้ว ก็จะแสดงพฤติกรรมหรือการกระทำที่ผิดปกติของมนุษย์โดยทั่วไปออกมา ซึ่งจะก่อให้เกิดความสับสนวุ่นวายเกิดความเดือดร้อนทั้งต่อตนเอง หมู่คณะ และสังคมส่วนรวม

ศีล 5 ในกรอบของสิกขาบท (ที่บุคคลพึงรักษา)

ศีลในฐานะที่เป็นพื้นฐานของการอยู่ร่วมกันของบุคคลและสังคม มีหลายข้อที่บุคคลจะพึงรักษาซึ่งตามหลักพระพุทธศาสนาเรียกว่า “สิกขาบท” มี 5 ข้อ ประกอบด้วย

1) ศีลข้อที่หนึ่ง การมีเจตนางดเว้น จากการไม่ทำลายชีวิตของสัตว์ทั้งหลาย มีความประพฤติหรือมีการดำเนินชีวิตที่ปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่นและสรรพสัตว์ทางด้านชีวิตร่างกาย ไม่ฆ่าทำลายชีวิตหรือว่าจ้างผู้อื่นกระทำ และไม่เลี้ยงชีพด้วยอาชีพที่รุนแรงต่อสรรพสัตว์และเพื่อนมนุษย์ การมีศีลข้อนี้ถือว่าเป็นการประกันชีวิต ซึ่งถือว่าเป็นการฝึกฝนความมีเมตตากรุณาให้เกิดขึ้นในจิตใจของตนเอง (ปาณาติปาตา เวรมณี)

2) ศีลข้อที่สอง การมีเจตนางดเว้น จากการไม่ถือเอาของที่เขามิได้ให้ ไม่ลักขโมย มีความประพฤติหรือมีการดำเนินชีวิตที่ปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่นทางด้านทรัพย์สินและกรรมสิทธิ์ต่างๆ ที่บุคคลอื่นถือครองอยู่ หลีกเลี่ยงจากการกระทำตนให้ร่ำรวยมั่งคั่งขึ้นบนความทุกข์ยากของชีวิตบนโลกโดยมีเจตนาไม่บริสุทธิ์ **การมีศีลในข้อนี้ถือว่าเป็นการประกันทรัพย์สิน** เป็นพัฒนาความซื่อสัตย์ สุจริตขึ้นในตนเองและสร้างประโยชน์สุขของตนและสังคม บนความเคารพในสิทธิของกันและกัน (อทินนาทานา เวรมณี)

3) ศีลข้อที่สาม การมีเจตนางดเว้นจากการประพฤติผิดในสิ่งที่เกี่ยวข้องกับกามารมณ์ ไม่ล่วงละเมิด ข่มขืน ขืนใจบุคคลที่ไม่ยินยอมพร้อมใจและบุคคลผู้ที่พ่อ-แม่หรือญาติผู้ใหญ่ยังให้การคุ้มครอง (ผู้เยาว์) มีความประพฤติหรือมีการดำเนินชีวิตที่ปราศจากการเบียดเบียน

ผู้อื่นทางด้านคู่ครองบุคคลที่รักหวงแหน ไม่ผิดประเพณี ไม่นอกใจคู่ครองของตน **การมีศีลข้อนี้ถือว่าเป็นการประกันครอบครัว** (กาเมสุมิจฉาจารา เวรมณี)

4) ศีลข้อที่สี่ มีความตั้งใจงดเว้นจากการพูดเท็จ โกหก หลอกลวง ยุแยง ส่อเสียดในทางเสียหาย มีความประพฤติหรือการดำเนินชีวิตที่ปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่นด้วยวาจาที่ไม่เป็นจริง ไม่เป็นประโยชน์ ก่อให้เกิดความขัดแย้ง ตัดผลประโยชน์หรือแกล้งทำลาย **การมีศีลข้อนี้ถือว่าเป็นการประกันเครดิตทางสังคม** (มุสาวาทา เวรมณี)

5) ศีลข้อที่ห้า มีเจตนางดเว้น จากการเสพสิ่งของมึนเมา คือ สุรา ยาเสพติด อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท มีความประพฤติหรือการดำเนินชีวิตที่ปราศจากความประมาทพลั้งพลาดมัวเมาเนื่องจากการใช้สิ่งเสพติดที่ทำให้เสียสติปัญญา **การมีศีลข้อนี้ถือว่าเป็นการประกันสติปัญญาแห่งตน** (สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐานา เวรมณี)

อานิสงส์และประโยชน์ของการรักษาศีล 5

นักวิชาการทางพระพุทธศาสนาหลายท่าน ได้กล่าวถึงอานิสงส์ของศีล 5 ไว้ โดยจำแนกให้เห็นรายละเอียดต่างๆ เพื่อง่ายต่อการทำความเข้าใจ ซึ่งคณะผู้วิจัยได้ประมวลมาพอเป็นสังเขป ดังต่อไปนี้

สมเด็จพระญาณสังวรสมเด็จ พระสังฆราชสกลมหาสังฆปรินายก ได้ตรัสถึงเรื่องอานิสงส์ของศีล 5 ไว้ว่า

“ผู้ที่รักษาศีลข้อที่ 1 เมื่อเกิดเป็นมนุษย์ก็จะทำให้มีพลานามัยแข็งแรงปราศจากโรคภัย อายุยืนยาวไม่มีศัตรูเบียดเบียนให้ต้องบาดเจ็บไม่มีอุบัติเหตุต่างๆ ที่จะทำให้บาดเจ็บหรือสิ้นอายุเสียก่อน

ผู้ที่รักษาศีลข้อที่ 2 เมื่อเกิดเป็นมนุษย์ย่อมทำให้เกิดในตระกูลที่ร่ำรวยการทำมาหาเลี้ยงชีพมักจะประสบช่องทางที่ดีมั่งมีทรัพย์สมบัติไม่วิบัติหายนะไปด้วยกันต่างๆ เช่น อัคคีภัย วาตภัย โจรภัย ฯลฯ

ผู้ที่รักษาศีลข้อที่ 3 เมื่อเกิดเป็นมนุษย์ก็จะประสบโชคดีในความรักมักได้พบรักที่แท้จริงจัง จริงใจไม่อกหัก มีบุตรธิดาก็ว่านอนสอนง่าย ไม่ดื้อด้านไม่ถูกผู้อื่นหลอกหลวงฉุดคร่าอนาจารไปทำให้เสียหายบุตรธิดาย่อมเป็นอภิชาตบุตรซึ่งจะนำชื่อเสียงมาสู่วงศ์ตระกูล

ผู้ที่รักษาศีลข้อที่ 4 เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์ จะทำให้เป็นผู้ที่มีสุ่มเสียงไพเราะ พูดจามีน้ำมีนวล ชวนฟังมีเหตุผลชนิดที่เป็น พุทธวาจา มีโวหารปฏิภาณ ไหวพริบในการเจรจา จะเจรจาความสิ่งใดก็มีผู้เชื่อฟัง และเชื่อถือสามารถว่ากล่าว สั่งสอนบุตรธิดา และศิษย์ให้อยู่ในโอวาทที่ดีได้

ผู้ที่รักษาศีลข้อที่ 5 เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์เป็นผู้ที่มีสมองประสาทปัญญาความคิดแจ่มใส จะศึกษาเล่าเรียนสิ่งใดก็แตกฉานและทรงจำได้ง่าย ไม่หลงลืมฟั่นเฟือน เลอะเลือน ไม่เสียสติวิกลจริต ไม่เป็นโรคสมองโรคประสาท ไม่ปัญญาทราม ปัญญาอ่อนหรือปัญญานิ่ม”[24]

พระพุทธโฆษาจารย์ได้พรรณนาอานิสงส์ของศีล 5 ไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา ไว้ดังนี้

(1) ศีลเป็นที่พึ่งของกุลบุตรในศาสนา หากขาดแล้วกุลบุตรก็จะขาดที่พึ่ง

(2) ศีลย่อมชำระมลทินของสัตว์โลกได้

(3) ศีลมีความเย็น ระงับความเร่าร้อนของสัตว์โลก ซึ่งลมเจือฝนหรือแก่นจันทร์แดง สร้อยคอมุกดา แก้วมณี ก็ระงับไม่ได้

(4) กลิ่นของศีล ฟุ้งขจรไปได้ทั่วสารทิศทั้งทวนลมตามลมไม่มีกลิ่นใดเสมอ

(5) เป็นบันไดขึ้นสู่สวรรค์ หรือเป็นประตูเข้าไปสู่พระนครคือพระนิพพาน

(6) เป็นเครื่องประดับที่สวยงามของนักพรต แม้พระราชาผู้ประดับตกแต่งด้วยมุกดาและแก้วมณีก็ไม่งามเท่า

(7) ศีลย่อมกำจัดภัยต่างๆ เช่น การตำหนิติเตียนตนเองได้ เป็นต้น

(8) ศีลทำใช้มีชื่อเสียง และทำความร่าเริงบันเทิงใจให้กับผู้มีศีลได้ทุกเวลา[25]

อนึ่ง พระพุทธโฆษาจารย์ได้พรรณนาอานิสงส์ของศีลไว้ว่า ภิกษุผู้มีศีลสมบูรณ์ ย่อมได้รับอานิสงส์ ดังต่อไปนี้

(1) ศีลของภิกษุใดหมดมลทินดีแล้ว การทรงบาตรและจีวรของท่านรูป ย่อมเป็นกิริยา ที่น่าเลื่อมใส บรรพชาของท่านก็มีผล

(2) หทัยของภิกษุผู้มีศีลบริสุทธิ์ ย่อมไม่หยั่งลงสู่ภัยมีการตำหนิติเตียนตนเองเป็นต้น ดุจพระอาทิตย์ไม่ลงสู่ความมืดฉะนั้น

(3) ภิกษุเมื่องดงามในป่าคือ พระศาสนา ก็ย่อมเป็นคนงามด้วยความถึงพร้อมแห่งศีล ดุจพระจันทร์เมื่องามในท้องฟ้า ก็ย่อมงามเพราะความพร้อมของรัศมีฉะนั้น

(4) กลิ่นกายของภิกษุผู้มีศีล ทำความชื่นบานแก่พวกเทวดาได้ กลิ่นศีลครอบงำกลิ่นของคันธชาติทุกชนิด ฟุ้งขจรไปได้ตลอดสิบทิศอย่างไม่ติดขัด

(5) เครื่องสักการะที่คนนำมาถวายแม้จำนวนน้อย ย่อมมีผลมาก ฉะนั้นท่านผู้บริสุทธิ์จึงเป็นดุจภาชนะรองรับเครื่องสักการบูชา

---

[24] สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, **วิธีสร้างบุญบารมี**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์นพรัตน์, 2548), หน้า 19-22.

[25] พระพุทธโฆสเถระ, **วิสุทฺธิมคฺคสฺส นาม ปกรณวิเสสสฺส ปฐโม ภาโค**, หน้า 11-12.

(6) อาสวะหรือเครื่องมัวหมองต่างๆ ที่มีในชาติปัจจุบัน ย่อมไม่มาเบียดเบียนท่านผู้มีศีลท่านยังขุดรากเหง้าความทุกข์ในสัมปรายภพได้อีกด้วย

(7) ท่านผู้มีศีลย่อมได้ประสบสมบัติของมนุษย์ สมบัติของเทวดาที่ตนปรารถนาได้ไม่ยาก

(8) ใจของท่านผู้มีศีลสมบูรณ์ ย่อมแล่นไปสู่พระนิพพานที่สงบสุขสุดยอด[26]

พระพุทธโฆษาจารย์ ได้กล่าวถึงอานิสงส์ของศีลไว้ในสีลานุสสติว่า “ก็แล ภิกษุผู้ประกอบเนืองๆ ซึ่งสีลานุสสติ (ย่อมได้รับอานิสงส์) ดังนี้”

(1) เป็นคนมีความเคารพในสิกขา

(2) เป็นคนมีความประพฤติเหมาะสม

(3) เป็นคนไม่ประมาทในการปฏิสันถาร

(4) เป็นคนมากไปด้วยปีติ และปราโมช

(5) เป็นคนปราศจากภัย มีการติเตียนตนเอง เป็นต้น

(6) มีปกติเห็นภัยในโทษทั้งหลายมาตรว่าเล็กน้อย

(7) ได้รับความไพบูลย์แห่งคุณ มีศรัทธา เป็นต้น

(8) เมื่อยังไม่ได้บรรลุคุณอันยิ่งขึ้นไป ย่อมมีสุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า[27]

หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต ซึ่งเป็นพระสงฆ์ผู้แตกฉานในการปฏิบัติกรรมฐาน ได้กล่าวถึงอานิสงส์ของศีลไว้ 5 ประการ คือ

(1) ทำให้อายุยืนปราศจากโรคภัยเบียดเบียน

(2) ทรัพย์สมบัติที่อยู่ในความปกครอง มีความปลอดภัยจากโจรผู้ร้าย มาราวีเบียดเบียน ทำลาย

(3) ระหว่างลูกหลานสามีภรรยาอยู่ด้วยกันเป็นผาสุกไม่มีผู้คอยล่วงล้ำกล้ำกรายต่างครองคู่กันอยู่ด้วยความเป็นสุข

(4) พูดอะไรมีผู้เคารพเชื่อถือคำพูดมีเสน่ห์เป็นที่จับใจไพเราะด้วยสัตย์ ด้วยศีล

(5) เป็นผู้มีสติปัญญาดีและเฉลียวฉลาดไม่หลงลืมสติ[28]

ส่วนนักปราชญ์ผู้เป็นพุทธศาสนิกชนที่มีความรู้ทางพระพุทธศาสนา เช่น พันเอกปิ่น มุทุกันต์ ได้แสดงอานิสงส์แห่งการรักษาศีล 5 คือ ผลดีที่ผู้รักษาศีล 5 จะพึงได้รับอย่างแน่นอนปรากฏตามคำบาลีที่พระผู้ให้ศีลจะกล่าวทุกครั้งเมื่อให้ศีลจบลง ดังนี้

---

[26] เรื่องเดียวกัน, หน้า 72.

[27] เรื่องเดียวกัน, หน้า 285.

[28] อาภากร ปัญโญ, **“ความรู้ ความเข้าใจ และพฤติกรรมการรักษาศีลห้าของเยาวชนเทศบาลตำบลวังดิน จังหวัดลำพูน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลกรณราชวิทยาลัย, 2557), หน้า 26.

“สีเลน สุคตึ ยนฺติ สีเลน โภคสมฺปทา สีเลน นิพฺพุตึ ยนฺติ”[29] ถอดความได้ว่า

(1) สุคตึ ยนฺติ ทำให้เข้าถึงคติที่ดี ไม่ตกไม่สู่ที่ชั่ว

(2) โภคสมฺปทา ทำให้ได้โภคสมบัติ ไม่ตกไปสู่ความวิบัติ

(3) นิพฺพุตึ ยนฺติ ทำให้ถึงความดับทุกข์

ส่วนสุชีพ ปุญญานุภาพ นักปราชญ์ผู้เชี่ยวชาญทางพระพุทธศาสนา ได้กล่าวถึงอานิสงส์ของศีลที่เกิดขึ้นในมิติสังคมสงฆ์ที่มีศีลเสมอกันตามหลักสาราณียธรรม โดยจะมีการปฏิบัติเสมอกัน ทางกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม อย่างมีเมตตาต่อกันทั้งต่อหน้าและลับหลังว่า *“แม้แต่พระพุทธเจ้าก็ทรงปวารณาให้ภิกษุทั้งหลายทักท้วงการกระทำทางกายและวาจากับพระองค์ได้”* ศีลเป็นศูนย์รวมกำลังอย่างเลิศ ศีลเป็นเสบียงทางอย่างสูงสุด ศีลเป็นผู้นำทางอย่างประเสริฐ

นอกจากนี้ ยังมีการรักษา บำบัด และป้องกันโรคร้ายหรืออันตรายที่จะเกิดกับชีวิต *“ศีลเปรียบด้วยยาดับพิษไข้ เปรียบด้วยยาระงับโรค เปรียบด้วยน้ำที่เย็นใส เปรียบด้วยแก้วมณี เปรียบด้วยเรือ เปรียบด้วยเกวียน เปรียบด้วยลม เปรียบด้วยฝนห่าใหญ่ เปรียบด้วยอาจารย์ เปรียบด้วยผู้ชี้ทาง”*[30] ศีลเป็นเครื่องประดับตกแต่งร่างกาย วาจา ใจ ทำให้ผู้มีศีลเกิดความงดงาม มีเสน่ห์ ทำให้คนระดับเดียวกันเกิดความรักใคร่และนับถือ ผู้ใหญ่มีความเมตตาสงสาร ผู้น้อยกว่าเกิดความเคารพรักศรัทธา มี 3 ลักษณะ[31] ได้แก่

(1) เป็นสะพานอันมีศักดิ์ใหญ่ หมายถึง แนวทางดำเนินชีวิตอันดีงาม เพื่อให้ข้ามพ้นจากอกุศลธรรมทั้งปวง[32]

(2) เป็นกลิ่นไม่มีกลิ่นอื่นยิ่งกว่า หมายถึง ความดีงามที่ล่องลอยขจรขจายไปทั่วทุกสารทิศ เป็นที่ยกย่องศรัทธาและเป็นแบบอย่างแก่บุคคลทั่วไป

(3) ศีลเป็นเครื่องสำอางอันประเสริฐ หมายถึง สิ่งที่นำมาประดับตกแต่งร่างกายและจิตใจให้สวยงาม

อานิสงส์ของศีล มีลักษณะพิเศษอีกอย่างหนึ่ง คือ เป็นเครื่องมือในการสร้างความสมานสามัคคีของหมู่คณะหรือสังคม ทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า “สีลสามัญญตา” หมายถึง การที่คนในสังคมมีระเบียบปฏิบัติที่เสมอเหมือนกัน นำมาซึ่งความสุจริตต่อกัน “เป็นหลักปฏิบัติเพื่อให้เกิดความผาสุกและสงบสุขเนื่องด้วยสังคมเป็นส่วนใหญ่”[33]

---

[29] ปิ่น มุทุกันต์, **แนวสอนธรรมะตามหลักสูตรนักธรรมตรี**, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2539), หน้า 427.

[30] พ.พันธุเสนา และธวัช เฟื่องประภัสสร์, **คลังปริยัติ**, พิมพ์ครั้งที่ 5, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จรัลสนิทวงศ์การพิมพ์, 2552), หน้า 328.

[31] เรื่องเดียวกัน, หน้า 90.

[32] สุชีพ ปุญญานุภาพ, **พระพุทธศาสนากับระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย**,(กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 30.

[33] พุทธทาสภิกขุ, **คู่มือมนุษย์ ฉบับปฏิบัติธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, 2549), หน้า 76.

ดังนั้น ศีลจึงมีอานิสงส์ที่พิเศษอีกอย่างหนึ่ง คือ เป็นคุณสมบัติของผู้นำ ทำให้เกิดความมั่นใจและองอาจ เป็นสิ่งป้องกันตัว ไม่ให้บาปอกุศลกรรมทั้งหลายสามารถทำลายได้ คือ

(1) สีลํ พลํ อปฺปฏิมํ เป็นกำลังไม่มีที่เปรียบ
(2) สีลํ อาวุธมตฺตํ ศีลเป็นอาวุธอันคม
(3) สีลํ อาภรณํ เสฏฺฐํ ศีลเป็นอาภรณ์อย่างประเสริฐ
(4) สีลํ กวจมพฺภุตฺตํ ศีลเป็นเกราะอย่างน่าอัศจรรย์[34]

เมื่อกล่าวถึงอานิสงส์ จะเห็นได้ว่า ศีลถือเป็นไตรสิกขาข้อแรกที่พระพุทธศาสนาแนะนำให้ประพฤติปฏิบัติ ทั้งในระดับบุคคลและระดับสังคม การดำเนินชีวิตภายใต้กรอบแห่งศีล 5 ถือเป็นศีลขั้นมูลฐานที่ทุกคนสามารถปฏิบัติได้ เพื่อใช้เป็นบันไดที่จะนำไปสู่การสร้างคุณค่าทางจิตวิญญาณในระดับสูงต่อไป พระพุทธศาสนาโดยเฉพาะเถรวาทถือว่าหากปราศจากการรักษาศีลแล้ว “การทำสมาธิในระดับสัมมาสติและสัมมาสมาธิจะไม่สามารถบรรลุได้เลย เพราะศีลและสมาธิคือทางนำไปสู่ปัญญา เมื่อไม่สามารถมีสัมมาสมาธิก็ย่อมไม่บรรลุปัญญาอันรู้แจ้งในสภาวธรรมสูงสุดได้อย่างสมบูรณ์”[35]

โดยสรุปการรักษาศีล 5 ตามหลักพระพุทธศาสนาถือว่า เป็นวิธีการทำบุญอย่างหนึ่ง เพราะทุกครั้งที่บุคคลมีความตั้งใจงดเว้นจากความชั่ว ตั้งใจที่จะไม่เบียดเบียนผู้อื่นให้เดือดร้อน ย่อมจะเกิดจิตสำนึกแห่งความดีงาม เกิดความเมตตาขึ้นมาในใจ เป็นการชำระจิตใจของตนเองให้สะอาดบริสุทธิ์ การรักษาศีลจึงเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตและจิตใจให้บริสุทธิ์ดีงามยิ่งขึ้น ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนากล่าวถึงอานิสงส์ของการรักษาศีลไว้ 5 ประการ คือ

1. ย่อมได้โภคทรัพย์สมบัติมากมาย ผู้ที่รักษาศีลย่อมได้โภคทรัพย์ที่มาจากการประพฤติปฏิบัติอันดีงามของตนเอง เช่น บิดา-มารดาย่อมมอบทรัพย์สมบัติให้ องค์กร หน่วยงานย่อมมอบหมายการงานที่เหมาะสมให้ดำเนินการเพราะเชื่อมั่นในความสุจริต โปร่งใส ที่สำคัญผู้ที่มีศีลย่อมรักษาทรัพย์สมบัติของตนเองได้อย่างดีเพราะมีกำลังแห่งสติปัญญาของตนเอง

2. ชื่อเสียงอันดีงามย่อมขจรขจายไป บุคคลผู้ที่มีศีล มีความประพฤติที่ดีงาม คนทั้งหลายจึงชื่นชมยินดีเป็นที่รักที่พอใจของบุคคลรอบข้าง บุคคลเหล่านั้นย่อมกล่าวถึงสิ่งดีงาม คุณธรรม และความประทับใจที่ได้รับ ความดีนี้เองย่อมเป็นที่แพร่หลายออกไป

3. มีความองอาจเมื่อไปสู่ท่ามกลางผู้คน ผู้มีศีลย่อมเป็นผู้บริสุทธิ์ มีความภาคภูมิใจในความดีงามของตน มีใจเป็นปกติ ไม่ต้องหวาดระแวงว่าจะมีใครรู้กรรมชั่วของตน ดังนั้นจึงองอาจในทามกลางผู้คนที่ทุจริต

4. ไม่เป็นผู้หลงสติในขณะเสียชีวิต คนมีศีลย่อมมีสติสมบูรณ์อันเนื่องมาจากการได้ฝึกสติอยู่เสมอๆ เพราะเมื่อจะกระทำสิ่งใดก็ตามต้องคอยระมัดระวังไม่ให้ผิดศีล เมื่อถึงคราว

---

[34] อ้างแล้ว, **คลังปริยัติ**, หน้า 174.
[35] อ้างแล้ว, **แก่นพุทธธรรม ฉบับอังกฤษ-ไทย**, หน้า 209.

หมดอายุขัย ย่อมมีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ เพราะรู้และได้เห็นการกระทำอันดีงามจากการรักษาศีลของตนเอง

5. หลังจากเสียชีวิต ย่อมเข้าถึงสุคติ เพราะได้มีความประพฤติดีงาม มีกรรมดี ทำให้จิตผ่องใส ย่อมไปสู่โลกหน้าในภพภูมิอันเป็นสุข คือ สุคติภูมิ

อานิสงส์ของศีล 5 คือ การรักษาชีวิตให้ยืนยาว รักษาทรัพย์สมบัติให้มั่นคง รักษาครอบครัวให้อบอุ่น รักษาสัจจะและมิตรภาพให้ยั่งยืน รักษาสติปัญญาของตนเองให้สมบูรณ์ และเป็นเครื่องป้องกันตนเองจากความทุกข์เข้าถึงความสุขได้มากยิ่งขึ้น ดังนั้น ศีลจึงมีประโยชน์และอานิสงส์แก่ผู้ที่รักษาศีลตลอดกาลนาน

แนวทางการรักษาศีล 5

ในทางพระพุทธศาสนากล่าวถึงวิธีการรักษาศีล 5 ว่า สามารถปฏิบัติได้ในชีวิตประจำวัน ด้วยมีความเชื่อว่า มนุษย์เรามี “เจตจำนง” ในการดำเนินชีวิต โดยปกติเราก็มี การคิด การพูด การทำ ซึ่งมาจากเจตนาภายในของเราอยู่แล้ว ดังนั้น การมีความตั้งใจว่า จะไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่นให้เดือดร้อนทั้งทางกาย วาจา และสติปัญญา ก็ถือว่า เป็นการรักษาศีลแล้ว

ดังนั้น การรักษาศีล 5 ก็คือการมีเจตนาหรือความตั้งใจที่จะไม่ประพฤติในทางเสียหายต่อชีวิต ทรัพย์สิน ครอบครัวหรือบุคคลที่อ่อนแอ ตั้งใจในการรักษาคำพูด มีสัจจะ และลดเว้นกับสิ่งของมึนเมา ยาเสพติด ที่ทำให้สูญเสียกำลังแห่งสติปัญญาของตน ในทางพระพุทธศาสนากล่าวถึงการรักษาศีลว่า จะต้องประกอบเจตนาที่แรงกล้า เพื่องดเว้นจากการกระทำผิดในสิกขาบททั้ง 5 ข้อ โดยใช้หลัก “วิรัติ” หรือหลักการเว้นจากการทำชั่ว การทุจริต 3 ประการ คือ

1) สมาทานวิรัติ คือ การงดเว้นด้วยการตั้งใจที่จะรักษาศีลในข้อนั้นๆ ตั้งใจสมาทานเพื่อจะละเว้นจากการฆ่าสัตว์ การประหัตประหาร ทำร้าย ลักขโมย ล่วงละเมิดทางเพศต่อผู้ที่อ่อนแอ ไม่ยินยอม ตั้งใจที่จะรักษาคำพูด การละเว้นจากการดื่มสุราเมรัยอันเป็นเหตุที่ตั้งของความประมาท

2) สัมปัตตวิรัติ คือ การงดเว้นการกระทำความชั่วในสถานการณ์ซึ่งหน้า เมื่อมีความตั้งใจที่จะงดเว้นรักษาศีลแล้ว แต่เมื่อบุคคลเราพบเจอกับสิ่งยั่วยุ หรือประสบกับสิ่งซึ่งหน้าที่จะก่อให้เกิดการล่วงละเมิดศีล 5 แล้ว ก็ยังมีความตั้งใจมั่นที่จะไม่กระทำให้เกิดความเสียหายต่อชีวิต ทรัพย์สิน นั้นๆ ถือว่าเป็นรักษาศีลที่มั่นคงยิ่งขึ้น มีจิตใจที่มั่นคงในการรักษาศีล

3) สมุจเฉทวิรัติ คือ การละเว้นการล่วงละเมิดในศีล 5 อย่างเด็ดขาด งดเว้นจากความชั่วทั้งปวงได้ ไม่ว่าจะเป็นต่อหน้าและลับหลัง มีจิตใจเมตตา มีสติปัญญาในการดำเนินชีวิตอย่างสม่ำเสมอ จนถึงขั้นสามารถขจัดกิเลสที่เป็นเหตุแห่งความชั่วนั้นๆ ได้ ไม่มีความคิดที่จะประกอบกรรมชั่วหรือการละเมิดศีลต่างๆ ได้เลย การรักษาศีล 5 ใน 3 ระดับดังกล่าว ย่อมนำพาบุคคลไปสู่การสร้างความดีงามยิ่งขึ้น ดังภาพแสดงขั้นตอนการรักษาศีล 5 ตามหลักวิรัติ 3 ดังนี้

ขั้นตอนการรักษาศีล 5 ตามหลักวิรัติ 3

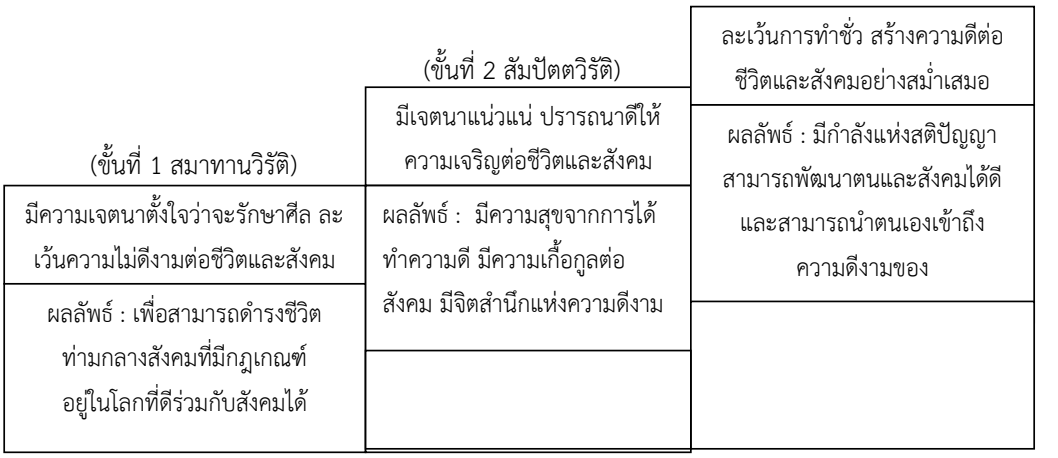

ศีล 5 และเบญจธรรม 5 : คุณค่าของชีวิตและสังคม

มนุษย์ทุกเชื้อชาติ ศาสนา หรือต่างผิวพรรณ วรรณะล้วนชื่นชอบความสงบสุข สันติภาพ และการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูล แต่ด้วยเหตุที่ยังมีคนบางคน บางกลุ่ม บางพวกไม่เข้าใจถึงความรัก ความเมตตา และไม่สามารถควบคุมกิเลส ตัณหาภายในใจของตนเองได้ดีพอ จึงก่อความขัดแย้ง เบียดเบียนเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ความสงบสุขและสันติภาพจึงเกิดขึ้นได้ยาก ผลที่เกิดขึ้น คือ ความสูญเสียในชีวิต ทรัพย์สิน ความขัดแย้ง สูญเสียคนรัก ครอบครัว มิตรภาพ เสียแม้กระทั้งความสุขภายในใจของตนเอง ไม่ว่าโลกจะเกิดสงครามหลายครั้ง เกิดความขัดแย้งทั้งในระดับบุคคลไปจนถึงความขัดแย้งระดับนานาชาติ ทุกอย่างจบลงด้วยการสร้างความเข้าใจที่มาจากความปรารถนาดีของกลุ่มคนที่ต้องการยุติความขัดแย้ง ไม่อยากให้มีการประหัตประหาร ทำลาย ทำร้ายซึ่งกันและกัน

ดังนั้น สิ่งที่ทำให้บุคคลและโลกเกิดสันติภาพได้ ก็คือ ความปรารถนาดีที่มาจากภายในใจ จากความรัก ความเมตตา และการตั้งอยู่ใน “ศีล” หรือข้อปฏิบัติที่มนุษย์จะพึงมีต่อกัน ไม่ว่าศีลธรรมทางศาสนาหรือจริยธรรมที่เป็นข้อตกลง-กติกาของสังคม เช่น การเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของคนอื่น ไม่เบียดเบียน ดูถูก ให้ร้ายซึ่งกันและกัน ฉะนั้น “ศีล” จึงเป็นเสมือนกติกาของชีวิตและสังคมที่จะทำให้คนอยู่ร่วมกันอย่างสันติ เมื่อบุคคลดำเนินการตามหลักศีล 5 และเจริญในหลัก “เบญจธรรม” คือ คุณธรรม 5 ประการคู่กับศีล ย่อมจะสร้างสังคมให้เกิดสันติภาพขึ้นมาได้

เบญจธรรม 5 ประการ คือ

1) เมตตากรุณา ได้แก่ ความรัก ความปรารถนาดีต่อผู้อื่นให้มีความสุข ความเจริญ และต้องการจะช่วยเหลือ ดูแล แบ่งปันผู้อื่นให้พ้นจากปัญหาในชีวิต

2) สัมมาอาชีวะ ได้แก่ การประกอบอาชีพที่สุจริต ไม่ประพฤติตนเองให้ทางเสียหาย ก่อการทุจริต คอร์รัปชันที่เกิดจากการทำงานของตนเอง มีความซื่อสัตย์และมีความรับผิดชอบในอาชีพและการทำงานของตนเอง

3) กามสังวร ได้แก่ ความสำรวมระวัง รู้จักยับยั้ง สามารถควบคุมตนในทางกามารมณ์ ไม่เบียดเบียนผู้ที่อ่อนแอ รับผิดชอบในสิ่งที่ตนเองทำลงไปจากพฤติกรรมทางเพศนั้น

4) สัจจะ ได้แก่ การมีความจริงใจ มีความซื่อตรงต่อตนเองและต่อบุคคลอื่น เป็นการสร้างสัจจะและมิตรภาพด้วยการคิด พูด ทำที่มาจากความรู้สึกภายใน

5) สติสัมปชัญญะ ได้แก่ ความระลึกได้ รู้สึกตัวอยู่เสมอ เป็นการฝึกตนให้เป็นคนรู้จักยั้งคิด ยั้งทำ ไตร่ตรองถึงสิ่งต่างๆ ว่า สิ่งใดควรทำ และไม่ควรทำ ไม่ประมาทในการใช้ชีวิต

เมื่อบุคคลได้กระทำสิ่งที่เกื้อกูลด้วยศีลและเบญจธรรมดังกล่าว สันติภาพจากใจและสันติภาพของสังคมย่อมเกิดขึ้น ดังนั้น ศีลจึงเป็นคุณค่าของชีวิตและสังคมที่จะก่อให้เกิดความสงบสุข มีการจัดการและคุ้มครองชีวิตที่ดีร่วมกัน

ศีล 5 กับสุขภาวะทางสังคม

ถึงแม้ว่า “ความสุขกับความทุกข์” จะเป็นของคู่กันที่สามารถเกิดขึ้นได้กับมนุษย์ตลอดเวลา แต่มนุษย์ก็ปรารถนาความสุขมากกว่า ความทุกข์ เพราะนำมาซึ่งความสุข ความสบาย ความโปร่งโล่งภายในจิตใจของตนเองอันเป็นไปตามอารมณ์ที่ชอบปรารถนาของตนเอง จากการศึกษาตามแนวคิดและหลักปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาพบว่า ความสุขของบุคคลและสังคมนั้น มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการใช้ชีวิต การพัฒนาด้านจิตใจและปัญญา

“ศีล” ก็เป็นอีกหลักการหนึ่งที่มีความสัมพันธ์กับความสุข ความเจริญในชีวิตของบุคคลและสังคม หากบุคคลมีศีลเป็นพื้นฐานการประกอบกิจการต่างๆ ในชีวิตย่อมรุ่งเรือง เพราะไม่ขัดต่อศีลธรรม จริยธรรมอันดีงามของสังคม ปราศจากการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่นให้เดือดร้อน ไม่มีการทำลาย ทำร้าย ข่มเหงซึ่งกันและกัน การทำงานที่ทำย่อมได้รับการยอมรับเป็นที่ไว้วางใจต่อสังคม แต่หากมีการละเมิดศีล มีการเบียดเบียนผู้อื่น ไม่ว่าจะเป็นด้านแรงงาน การค้ามนุษย์ การหลอกลวง ทุจริต คอรัปชั่น เป็นต้น การงานที่ทำนั้น ย่อมไม่เป็นที่ยอมรับในสังคมของผู้ที่มีศีลหรือประเทศที่มีมาตรฐานในการดำรงชีวิตที่มองเห็นคุณค่าของบุคคลและสังคมแห่งความดีงาม ดังนั้น ศีล จึงเป็นการสร้างความสุขให้บุคคลและสังคมได้ดีกว่า

ปัจจุบันหลายประเทศมีการพัฒนาประเทศในเส้นทางของการเสริมสร้างสุขภาวะทางสังคมใน 4 ด้าน คือ การพัฒนาด้านกายภาพ ด้านสังคม (ศีล) ด้านจิตใจ และด้านปัญญา เพื่อให้ผู้คนในสังคมได้มีสุขภาวะที่ดีทั้งทางกายภาพ สิ่งแวดล้อม สังคมที่ดีงาม มีจิตใจที่เข้มแข็ง มีความเป็นอิสรภาพทางความคิดและการกระทำ มีปัญญาที่รู้เท่าทันกับบริบทของโลก สังคมและรู้จักตนเอง โดยมีความพยายามกำหนดเกณฑ์ชี้วัดสุขภาวะทางสังคมขึ้นมาว่า หากประเทศไหน สังคมไหน ชุมชนไหน มีการพัฒนาใน 4 ด้านดังกล่าว สังคมนั้น ประเทศนั้น ถือว่า มีการพัฒนาในทิศทางที่ตอบสนองต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน เอื้อเฟื้อต่อการพัฒนาชีวิตและสังคมให้มีความสุข ความเจริญ โดยมิได้มองถึงปัจจัยทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว แต่มองถึงการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม มองถึงความสุข การพัฒนาจิตใจและปัญญาเป็นสำคัญ

เกณฑ์ดัชนีชี้วัดความสุขและการพัฒนาสุขภาวะทางสังคม 4 ประการนั้น หากพิจารณาจากหลักการทางพระพุทธศาสนาแล้วจะพบว่า มีส่วนที่คล้ายคลึงกัน ดังนี้

1) ดัชนีสุขภาวะทางกาย เช่น การมีสุขภาพดี มีการแสวงหาทรัพย์ที่ถูกต้อง ไม่เบียดเบียนผู้อื่นให้เดือดร้อน ใช้จ่ายทรัพย์เพื่อความรู้และการพัฒนาสติปัญญา การรู้จักการบริโภคที่เหมาะสม มีสภาพแวดล้อมที่ดี เป็นต้น

2) ดัชนีสุขภาวะทางสังคม เช่น การมีปลอดภัยในการดำเนินชีวิต การอยู่ในสังคมที่ไม่มีการเบียดเบียนทำร้ายซึ่งกันและกัน การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน สังคมมีความเป็นธรรม เสมอภาค ยุติธรรม ให้เกียรติและไม่เอาเปรียบผู้อื่น เป็นต้น

3) ดัชนีสุขภาวะทางจิตใจ เช่น การมีความดีงามภายในจิตใจ มีความเมตตา กรุณา ความขยันหมั่นเพียร อดทน มีสมาธิ ผ่องใส สดชื่น เบิกบาน เป็นสุข ไม่ขุ่นมัวด้วยอารมณ์ต่างๆ ที่มากระทบที่จะมีกระทบต่อการดำเนินชีวิตประจำวัน รวมทั้งการมีสภาวะแห่งจิตใจที่มีความสำราญ แช่มชื่น ไม่ขุ่นมัวด้วยอำนาจของความโลภ ความโกรธ ความหลง อันเป็นเหตุแห่งความเศร้าหมองหรือความทุกข์

4) ดัชนีสุขภาวะทางปัญญา เช่น การมีสติปัญญา มีความรู้ มีความเห็น มีความเข้าใจชีวิตและโลกอย่างถูกต้องตามความเป็นจริง สามารถอยู่กับความเป็นจริงของโลกและชีวิตได้อย่างปกติสุข มองเห็นและเข้าใจกับสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริง มีเหตุผล สามารถพิจารณาเห็นปัจจัยต่างๆ อันเป็นสาเหตุของความสุขและความทุกข์ในชีวิตได้

การที่จะเสริมสร้างสุขภาวะทางสังคมทั้ง 4 ประการให้เกิดขึ้นได้นั้น “ศีล” คือหลักการและเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการให้เกิดสุขาภาวะทางสังคมดังกล่าว หลายประเทศจึงให้ความสำคัญกับศีลธรรมและกติกาของสังคมเพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนและให้ศีลเป็นพื้นฐานของการพัฒนา

ศีล 5 กับการดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบัน

ในสังคมไทยยุคปัจจุบัน นับว่าเป็นความยากลำบากต่อการรักษาคุณธรรม จริยธรรม หรือการรักษาศีลเพื่อให้สังคมเกิดสันติสุข คดีอาชญากรรมก็ยังเกิดขึ้นในทุกๆ วัน และมีความรุนแรงมากขึ้น ในหลายประเทศถึงแม้ว่าจะมิได้บอกว่าประเทศเหล่านั้นรักษาศีล 5 เช่นเดียวกับสังคมไทย แต่ก็พบว่าปัญหาอาชญากรรมในประเทศเช่น ญี่ปุ่น ยุโรป หรือบางประเทศก็มีจำนวนน้อย เมื่อเทียบกับจำนวนประชากร คำถามก็คือว่า อะไร ที่ทำให้ประเทศเหล่านั้นมีอาชญากรรมไม่มากนัก คนในสังคมสามารถอยู่ร่วมกันอย่างสันติ

ดังนั้น หากพิจารณาถึงหลักการดังกล่าวก็จะพบว่า “จิตสำนึกแห่งความดีงาม” และเจตจำนงแห่งการละเว้นความชั่วที่จะไม่เบียดเบียนตนเองและสังคมให้เดือดร้อนนั่นแหละคือ ปัจจัยหลักของการสร้างสังคมให้น่าอยู่ การมีศีล 5 เป็นพื้นฐานของการดำรงชีวิตเท่านั้นจึงจะทำให้บุคคลและสังคมได้รับความสุข หากแต่เรามองข้ามการละเมิดศีลเล็กน้อย ไม่มีเจตนาและความมุ่งมั่นที่จะเอาชนะความไม่ดีงามทั้งปวง สังคมไทยก็ยังคงพบกับปัญหาทางสังคม อาชญากรรมอย่างไม่มีที่สิ้นสุด วิธีการง่ายๆ ในการรักษาศีล 5 คือ

1) พึงสละ “ความเห็นแก่ตัว” ออกจากตนเองอย่างจริง

2) มีความตั้งใจ มุ่งมั่น เพื่อรักษาศีล 5

3) รับผิดชอบต่อสิ่งที่ตนเองทำลงไปทั้งต่อหน้าและลับหลัง

4) เจริญในหลักภาวนา 4 คือ การพัฒนากายภาพให้เรียบร้อย (กายภาวนา) รักษาสังคม (สีลภาวนา) ดูแลจิตใจ (จิตภาวนา) และแสวงหาความรู้ พัฒนาปัญญาอย่างต่อเนื่อง (ปัญญาภาวนา)

ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดความเจริญงอกงามของชีวิต ทรัพย์สิน ครอบครัวที่อบอุ่น สัจจะและมิตรที่ยั่งยืน และสติปัญญาของตนเอง การละเมิดศีล 5 คือ ความพยายามที่จะเข้าข้างตนเองเพื่อเบียดเบียนผู้อื่น เป็นความเห็นแก่ตัวที่มาจากการไม่สามารถควบคุมความอยากหรือกิเลสตัณหาที่มาจากภายในของตัวเราเอง

การใช้หลักเบญจธรรม คือ ความมีเมตตากรุณา การตั้งใจประกอบอาชีพที่สุจริต การให้เกียรติยกย่องความเป็นมนุษย์และสตรีเพศ การรักษาสัจจะและมิตรภาพ รวมทั้งการมีสติปัญญาเพื่อรักษาตนจะทำให้สังคมน่าอยู่ก็เท่ากับว่า เป็นการรักษาศีล 5 ได้แล้วในสังคมปัจจุบัน

อานิสงส์ของศีลในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะศีล 5 ซึ่งถือเป็นหลักการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ที่อาศัยอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม เป็นสังคม ศีลจึงเป็นเสมือนจารีตที่ต้องปฏิบัติ เพราะสังคมโดยรวมให้การยอมรับว่าศีลนั้น เป็นหนทางนำไปสู่ความสงบสุขของสังคม ในขณะที่สังคมปัจจุบันเรียกหาสันติภาพ ศีลจึงเป็นคำตอบของการสร้างสันติภาพ หากแต่สันติภาพที่จะเกิดขึ้นนั้น ใช่จะเกิดขึ้นเพียงเพราะคนในสังคมบอกว่าตนเองมีศีลประจำใจ

แต่เกิดขึ้นเพราะทุกคนในสังคมให้สัจจะกับตนเองแล้วปฏิบัติตามศีลแต่ละข้ออย่างเคร่งครัด อานิสงส์ของการปฏิบัติตามศีลก็ย่อมจะเกิดขึ้นได้ ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลไปจนถึงระดับสังคม ประเทศชาติและระดับโลก แต่หากบุคคลใด สังคมใด ขาดการปฏิบัติตามศีล ยังคงดำเนินชีวิตโดยไม่สนใจถึงส่วนรวม ก็ย่องที่จะเกิดปัญหา เกิดโทษขึ้นได้ สิ่งนี่เอง เราเรียกว่าโทษของการละเมิดศีล ดังนั้น จะเห็นได้ว่า เบญจศีล ถือว่าเป็นข้อห้ามสำหรับผู้ปฏิบัติศีลจะบริสุทธิ์อยู่ได้ก็ต้องอาศัยการปฏิบัติตามหลักเบญจกัลยาณธรรม ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นของคู่กัน ทั้งนี้ เบญจกัลยาณธรรม ก็เป็นหลักคอยประคับประคอง คอยกระตุ้นเตือนจิตใจผู้ปฏิบัติเป็นสำคัญ เป็นธรรมที่ต้องอาศัยกันและกัน ต้องเป็นไปร่วมกัน เพราะศีลธรรมเป็นของคู่กัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง บุคคลจะถือศีลอยู่ได้ก็ต้องอาศัยเบญจกัลยาณธรรม อาทิเช่น ความมีเมตตากรุณา และมีหิริโอตตัปปะ อยู่ในจิตใจเป็นเบื้องต้น และในทางตรงกันข้าม บุคคลจะมีธรรมอันงามนี้ได้ ก็ต้องอาศัยเบญจศีลเช่นกัน จึงจะสามารถรักษาศีลได้อย่างบริสุทธิ์ไว้ได้การอยู่ร่วมกันในสังคมก็ต้องอาศัยเบญจศีล และเบญจกัลยาณธรรมนี้เป็นพื้นฐานก่อน สังคมจึงจะอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข

2.2 แนวคิดสุขภาวะองค์รวม

เนื่องจากแนวคิดสุขภาพองค์รวมและการจัดการสุขภาวะของสังคมไทยมีกระบวนการที่เติบโตหรือเพิ่มขึ้นอย่างมากทั้งในระดับนโยบาย กฎหมาย และวิธีการทำงานในระดับชุมชน กอปรกับแนวคิดและกระบวนทัศน์ในการดูแลรักษาสุขภาพมีการเปลี่ยนแปลงไปจากระบบการจัดการเพื่อสุขภาพทางกายเป็นหลักได้พัฒนาไปสู่การมองเรื่องของสุขภาพในมิติต่างๆ อย่างรอบด้านทั้งด้านร่างกาย จิตใจ ปัญญา และสังคม ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนเพื่อนำไปสู่สุขภาวะที่ดีของชุมชน รวมทั้งในอนาคตสังคมไทยจะเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ หากไม่มีระบบการจัดสวัสดิการที่เหมาะสม จะทำให้กระบวนการพัฒนาชุมชนและสังคมไทยมีความยากลำบากยิ่งขึ้น ดังนั้น ในบทนี้จะกล่าวถึงแนวคิด หลักการ และการใคร่ครวญย้อนรอยถึงการจัดการด้านสุขภาพและสาธารณสุขที่ผ่านมา เพื่อจักได้แนวทางการประยุกต์ใช้กับกิจกรรมการพัฒนาชุมชนในมิติของการเรียนรู้และการจัดการสุขภาพที่ดีต่อไป

แนวคิดการแพทย์กระแสหลัก

การแพทย์กระแสหลัก (Mainstream medicine) ที่มักเรียกกันว่า การแพทย์สมัยใหม่ หรือการแพทย์แผนปัจจุบัน (Conventional medicine) หรือการแพทย์แบบวิทยาศาสตร์ (Scientific medicine) นั้นได้รับการยอมรับในฐานะกระบวนการหลักในการดูแล รักษาสุขภาพของผู้คนในสังคม ผลสำเร็จของการแพทย์แผนปัจจุบันนั้นนับว่า เป็นประโยชน์ต่อการรักษาสุขภาพและการดูแลชีวิตมนุษย์เป็นอย่างมาก จากการรายงานขององค์การอนามัยโลก[36] พบว่า

[36] World Health Organization, World Health Statistics 2007, (NLM classifi cation: WA 900.1) p. 10.-23

ทารกที่เกิดมามีโอกาสรอดชีวิตมากขึ้นกว่าในอดีต การแพทย์สมัยใหม่สามารถลดอัตราการตายของทารกและเด็กอายุต่ำกว่าห้าปี (Under-five mortality rates) จากในปี ค.ศ. 1960 มีอัตราการตายของทารกและเด็กอายุต่ำกว่าห้าปี ประมาณ 360 คนต่อจำนวนประชากร 1,000 คน และค่อยๆ ลดลง จนในปี ค.ศ. 2005 อัตราการตายของทารกและเด็กอายุต่ำกว่าห้าปี มีประมาณ 120 คนต่อจำนวนประชากร 1,000 คน และมีแนวโน้มที่จะลดลงไปโดยลำดับ ประการต่อมา มนุษย์ในสังคมปัจจุบันมีอายุยืนยาวมากขึ้น โดยมีค่าอายุขัยเฉลี่ย (Life expectancy at birth) เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง จากในปี ค.ศ. 1995 ค่าอายุขัยเฉลี่ยของมนุษย์อยู่ที่ 48 ปี พอถึงปี ค.ศ. 2005 อายุเฉลี่ยอยู่ที่ 64 ปี สำหรับเพศชาย และ 68 ปี สำหรับเพศหญิง (ส่วนประเทศไทยอายุเฉลี่ยในปี ค.ศ. 2005 เพศชาย 67 ปี และเพศหญิง 73 ปี) ซึ่งเพิ่มขึ้นอย่างมากจากอดีต นอกจากนี้ ยังพบเห็นความสำเร็จของวงการแพทย์และสาธารณสุขในมิติต่างๆ ในการคิดค้นวิธีการในการรักษาพยาบาล การจัดการด้านสุขภาพ และการค้นพบยาใหม่ๆ ที่ใช้ในการรักษาโรคหรือความเจ็บป่วย เช่น ความสำเร็จในการโคลนนิ่ง (Cloning) การรักษาโรคด้วยสเตมเซลล์ (Stem cell) เป็นต้น จนทำให้เข้าใจว่า แนวคิดและกระบวนทางการแพทย์และการสาธารณสุขสมัยใหม่สามารถทำให้มนุษย์มีสุขภาพที่ดีขึ้น สามารถเอาชนะโรคและธรรมชาติได้ จนทำให้หลายฝ่ายเกิดมีทิฏฐิว่า การแพทย์และสาธารณสุขเหล่านี้เป็นที่พึ่งอันปลอดภัยต่อชีวิต ทำให้ชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุข ปราศจากความเจ็บไข้ได้ป่วยอันทุกข์ทรมาน และสามารถมีชีวิตที่ยั่งยืนยาวนาน ห่างไกลจากความเจ็บป่วยหรือแม้กระทั่งความตายได้มากขึ้น ตามความก้าวหน้าของเทคโนโลยี ระบบการแพทย์และสาธารณสุขที่ทันสมัย จนทำให้ผู้คนบางส่วนไว้ใจ เชื่อมั่น และได้ฝากชีวิตทั้งหมดไว้ภายใต้ระบบการแพทย์และสาธารณสุขสมัยใหม่

ดังนั้น เมื่อมนุษย์เจ็บป่วยด้วยอาการต่างๆ ระบบการแพทย์ก็ดำเนินการรักษา ดูแลสุขภาพด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ และเน้นการรักษาโรคทางกายมากกว่าการรักษาโรคทางใจ ดังเช่น เมื่อมีการป่วยอาการทางจิตไม่ว่าจะเป็นอาการหดหู่ ซึมเศร้า กระวนกระวายเป็นต้น แพทย์ก็จะก็วินิจฉัยด้วยค่าต่างๆ ของสารเคมีและสารสื่อกระแสระบบประสาทในสมอง หากพบว่า มีสารเคมีในสมองที่ผิดปกติไป ก็แก้ไขด้วยการใช้ยาซึ่งก็คือสารเคมีต่างๆ เพื่อนำเข้าไปทดแทนสารเคมีในสมองที่ผิดปกติ หรือใช้ยาหรือสารเคมีเพื่อเข้าไปยับยั้งการทำงานของสารสื่อกระแสประสาทที่แพทย์วินิจฉัยว่าผิดปกตินั้นๆ ซึ่งทั้งหมดเป็นเพียงการควบคุมอาการของความผิดปกติทางกาย แต่มิได้เป็นการแก้ไข บำบัดรักษาความผิดปกติในทางจิตโดยตรง เป็นการปฏิบัติการรักษาทางจิตเวชแบบมาตรฐานที่เป็นไปตามกระแสการรักษาสุขภาพแบบวิทยาศาสตร์ เมื่อแพทย์มองสิ่งต่างๆ รวมทั้งผู้ป่วยในลักษณะประจักษ์ ย่อมเป็นระบบที่ให้ความสนใจในการแก้ปัญหาทางกายภาพเป็นหลัก ด้วยเพราะสามารถวัดผลได้ในเชิงประจักษ์ ทำให้ขาดความสนใจต่อผู้ป่วยในฐานะมนุษย์ที่มีจิตใจ อารมณ์ ความรู้สึก และขาดศิลปะ

แห่งการเยียวยาที่ควบคู่กับการรักษา มีการจัดระบบระเบียบต่างๆ เพื่อความสะดวกในการรักษาของแพทย์ แต่กลับส่งผลกระทบต่อความรู้สึกของผู้ป่วยและญาติ เช่น การจำกัดเวลาเยี่ยมผู้ป่วยของญาติและผู้ใกล้ชิด เป็นต้น การขาดศิลปะแห่งการเยียวยานี้เองอาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดการฟ้องร้องต่อแพทย์กับผู้ป่วยและญาติ ที่มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นในปัจจุบัน[37]

แนวคิดการแพทย์แบบวิทยาศาสตร์นั้น มีลักษณะและทัศนะแบบลดทอนและแยกส่วน มองสิ่งต่างๆ ลงลึกในรายละเอียด จนขาดการมองบริบทของสิ่งแวดล้อมต่างๆ ขาดความเป็นองค์รวม ทำให้ระบบไม่สามารถแก้ไขปัญหาสุขภาพซึ่งซับซ้อน มีความเกี่ยวข้องกับมิติอื่นๆ เช่น มิติทางสังคม ปัจจุบันมีลักษณะสังคมแบบบริโภคที่เห็นชัดคือ โรคอ้วน (Obesity) หรือ โรคโภชนาการเกิน (Over Nutrition) เกิดจากการบริโภคเกินพอดี โรคอ้วนก็เป็นปัจจัยเสี่ยงอันทำให้เกิดโรคอื่นๆ ตาม เช่น หัวใจ ความดัน เบาหวาน เป็นต้น หรือการบริโภคสุราและการสูบบุหรี่ ซึ่งก็เป็นปัจจัยเสี่ยงให้เกิดโรคต่างๆ ตามมาอีกมาก ปัญหาความเครียดจากการใช้ชีวิตปัจจุบัน ซึ่งส่งผลถึงการทำงานของร่างกาย เกิดโรคต่างๆ หรือถึงขั้นฆ่าตัวตาย หรือ โรคอันเกี่ยวเนื่องกับขาดการเรียนรู้ ขาดความเข้าใจในการรักษาสุขภาพทั้งหมดนี้ เป็นภาพที่เห็นได้อย่างชัดเจนว่า การแพทย์ซึ่งมองมนุษย์เป็นจักรกลที่ซับซ้อนหรือทางกายภาพเพียงอย่างเดียวไม่สมารถแก้ปัญหาสุขภาพได้ทั้งหมด เพราะเป็นการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุเท่านั้น เมื่อการแพทย์มีทัศนะแบบแยกส่วน จึงทำให้เกิดผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน (Specialization) เกิดระบบการแพทย์ที่ประกอบไปด้วยผู้เชี่ยวชาญต่างๆ

จากเดิมในยุคเริ่มแรกมีเพียงแพทย์ ต่อมาภายหลังเกิดการแบ่งแยกเป็นวิชาชีพต่างๆ มากมาย ทั้ง เวชกรรม ทันตกรรม เภสัชกรรม การพยาบาล การแพทย์แผนไทย การแพทย์ทางเลือก หรือแม้แต่แพทย์เองก็มีระบบความเชี่ยวชาญเฉพาะขึ้น เกิดศัลยแพทย์แตกย่อยเป็นศัลยแพทย์สมอง เป็นต้น ระบบความชำนาญพิเศษนี้เอง เมื่อมองผู้ป่วยย่อมมองเป็นชิ้นส่วนย่อยๆ แยกชีวิตเป็นเสี่ยงๆ ไม่ได้มองบุคคลในลักษณะองค์รวม เมื่อทำการรักษาก็ทำการรักษาอวัยวะเฉพาะส่วน แม้แต่อวัยวะชิ้นเดียวกันนี้เองก็มีการแบ่งรูปแบบการรักษาเป็นด้วยยา (อายุรแพทย์) ด้วยการผ่าตัด (ศัลยแพทย์) เป็นต้น การรักษาที่มุ่งไปที่อวัยวะตามความเชี่ยวชาญของตนนี้เอง ทำให้ระบบการแพทย์หรือแพทย์เองลืมไปว่า กำลังรักษาคนอยู่ จนเกิดคำพูดที่ว่า *“เอาแต่แก้ไข้ ไม่ได้รักษาคน”* ระบบความเชี่ยวชาญนี้เองทำให้ขาดการมองถึงบริบทที่เกี่ยวข้องการรักษาจึงขาดตอนเป็นส่วนๆ ไม่เป็นไปโดยตลอดทั้งขบวนการเกิดมิติการรักษาที่คับแคบทั้งสัมพันธ์ไปถึงค่าใช้จ่ายในการรักษาที่มากขึ้น และที่สำคัญที่สุดแล้วคือ ไม่สามารถมองเห็นคนไข้เป็นมนุษย์ที่มีจิตใจ อารมณ์ ความรู้สึกเป็นพื้นฐานของชีวิต

---

[37] ภินันท์ สิงห์กฤตยา, “ศึกษาการประยุกต์ใช้กระบวนทัศน์และกระบวนการสร้างเสริมสุขภาพตามแนวพระพุทธศาสนา” **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลกรณราชวิทยาลัย, 2553).

แนวคิดการแพทย์กระแสหลักสู่แนวคิดสุขภาพองค์รวม

ท่ามกลางกระบวนทัศน์แบบวิทยาศาสตร์ที่แพร่ขยายครอบคลุมไปทั่วโลก ก็ได้เกิดแนวคิดใหม่ที่มีทัศนะต่อสรรพสิ่งอย่างกว้างขวางหลากหลายแทนที่ทัศนะเดิม โดยมองว่าสรรพสิ่งมีสายใยแห่งความสัมพันธ์ การเกื้อกูล ความเป็นเหตุปัจจัยแก่กันและกันของสรรพสิ่งแทนที่การมองตนเองแยกส่วนจากสิ่งแวดล้อม จนเกิดความปรารถนาแห่งการเอาชนะที่ตั้งอยู่อย่างโดดเดี่ยว ตีบตัน และไร้ทางออก มีความพยายามในการเปลี่ยนแปลงแนวคิดที่ยึดโยงกับกระบวนทัศน์แบบวิทยาศาสตร์เชิงจักรกล สู่กระบวนทัศน์แบบองค์รวมที่มองสรรพสิ่งเป็นเครือข่าย ต่างพึงพิงอิงกัน (Interdependent) โดยมองว่าสรรพสิ่งในตัวเราและสิ่งรอบข้างนั้น เป็นส่วนหนึ่งขององค์ประกอบต่างๆ ที่มาบรรจบกันแล้วก่อรูปและสร้างกระบวนการจนเป็นข่ายใยชีวิต (web of life) ที่ปรากฏอัตลักษณ์หรือภาพแห่งความเคลื่อนไหวที่มีความสัมพันธ์กับสิ่งต่างๆ โดยที่เราอาจลืมนึกถึงความเป็นจริงแห่งข่ายใยชีวิตในมิติแห่งความสัมพันธ์อันนั้น สรรพสิ่งในตัวเราและสิ่งต่างๆ ในโลกและสากลจักรวาลนั้นเกิดขึ้นด้วยการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ไม่มีสิ่งใดจะเกิดขึ้นอย่างโดดเดี่ยว ทุกสิ่งมีที่มามีที่ไป มีเหตุ มีปัจจัย เมื่อเหตุและปัจจัยเกิดขึ้นพร้อมกันอย่างเกื้อกูล ย่อมเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดสิ่งใหม่ และสิ่งใหม่ก็สร้างเส้นทางการเชื่อมโยงกับสิ่งเก่าและสรรพสิ่งอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ทุกอย่างเป็นกระบวนการที่โยงใย สลับซับซ้อน เป็นเครือข่าย (network) ที่เชื่อมโยงจากสิ่งเล็ก ๆ และภายในสิ่งเล็กๆ ก็มีการเกาะเกี่ยวกันอย่างน่าอัศจรรย์[38] ทั้งนี้ เพื่อการจัดการที่เป็นระบบ ถึงแม้ว่าจะมีความไร้ระเบียบอยู่แต่ก็สามารถจัดการตามเหตุผล และปัจจัยของสิ่งเหล่านั้น แนวคิดนี้มีอิทธิพลต่อการจัดการดูแลสุขภาพด้วย กลายเป็นการจัดการสุขภาวะภายใต้แนวคิดแบบองค์รวม ซึ่งมีความหมายที่กว้างกว่าการมีสุขภาพชีวิตที่ดี หรือ ความปราศจากโรค แต่หมายถึงองค์รวมของชีวิตทั้งหมดที่เป็นปกติสุขหรือสมบูรณ์ เช่นเดียวกับที่องค์การอนามัยโลก (WHO) ได้กำหนดนิยามของสุขภาพไว้ว่า ภาวะแห่งความสมบูรณ์พร้อมของร่างกาย จิตใจ และสังคม ดังนั้น สุขภาพจึงมิได้หมายความเฉพาะเพียงแต่การไม่เป็นโรคหรือทุพลภาพเท่านั้น แต่เป็นการจัดการเพื่อความสมดุลของชีวิตและการใช้ชีวิตที่เหมาะสม

องค์การอนามัยโลก (World Health Organization หรือ WHO) ได้นิยามความหมายของคำว่า สุขภาพ หรือ สุขภาวะ (Well being) ไว้ตั้งแต่ พ.ศ. 2491 ว่า สุขภาพ คือ “ภาวะแห่งความสมบูรณ์พร้อมของร่างกาย จิตใจ และสังคม และมิได้หมายความเฉพาะเพียงแต่การไม่เป็นโรคหรือทุพลภาพเท่านั้น” (Ottawa Charter for Health Promotion. WHO, Geneva, 1986. อ้างใน สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข, 2541, หน้า 2.)

---

[38] พระมหาสุทิตย์ อาภากโร, **เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ**, (กรุงเทพมหานคร : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.), 2548).

และ *“ปัจจุบันสุขภาพในมิติทางจิตวิญญาณหรือ สุขภาวะทางจิตวิญญาณได้ถูกยอมรับเพิ่มเติมเข้าไป”* (World Health Organization, 1998), p.1.) โดย “สุขภาวะทางกาย หมายถึง การปราศจากโรคหรือทุพพลภาพ สุขภาวะทางใจ หมายถึง การมีความสบายใจ มีความร่าเริงแจ่มใส ไม่เครียด หรือทุกข์ร้อนใจ สุขภาวะทางสังคม หมายถึง การปลอดพ้นจากความบีบคั้นทางสังคม เช่น ความไม่เป็นธรรมทางสังคม การกดขี่ขูดรีด การดูถูกเหยียดหยาม หรือความรุนแรงอื่นๆ และ สุขภาวะทางจิตวิญญาณ ยังเป็นมิติที่ยากที่จะให้คำจำกัดความที่แน่ชัดลงไป” และ สุขภาพ (Health) คือ ขอบข่ายความสามารถอย่างต่อเนื่องทั้งทางร่างกาย อารมณ์ จิตใจ และสังคมของคนๆ หนึ่งที่จะรับมือกับสภาพแวดล้อม สุขภาพดีนั้นยากที่จะให้คำจำกัดความยิ่งกว่าสุขภาพไม่ดีซึ่งสามารถบอกได้จากการปรากฏโรคต่างๆ เพราะคำว่าสุขภาพดีไม่ใช่เพียงแต่การไม่มีโรค แต่ต้องสื่อถึงแนวคิดในเชิงบวกมากกว่านั้น ระหว่างความมีสุขภาพดีกับความมีโรคภัยก็ยังมีความปลีกย่อยแตกต่างกันไปอีก เช่น บางคนอาจมีสุขภาพร่างกายดีแต่เป็นหวัดหรือป่วยทางจิต บางคนอาจดูเหมือนสุขภาพดีแต่มีภาวะร้ายแรง เช่น มะเร็งซ่อนอยู่ซึ่งการตรวจร่างกายหรือทดสอบวินิจฉัยเท่านั้นจะบอกได้ หรืออาจตรวจไม่พบเลยไม่ว่าจะด้วยวิธีใด

คำว่า องค์รวม หมายถึง ทั้งหมด (all) ตลอดทั้งหมด (entire) รวมทั้งหมด (total) เป็นแนวคิดที่ว่าคุณสมบัติทั้งหมดที่เป็นปัจจัยก่อให้เกิดระบบหนึ่งทั้งทางชีววิทยา สังคม เศรษฐกิจ จิตใจ ภาษา และอื่นๆ ซึ่งไม่สามารถกำหนดหรืออธิบายได้ โดยอาศัยผลรวมของส่วนประกอบต่างๆ ของสรรพสิ่งเข้าด้วยกัน โดยจะเป็นระบบทั้งหมด (whole) ที่เป็นตัวกำหนดแนวทางความสำคัญให้แต่ละส่วนได้แสดงคุณสมบัติออกไป ซึ่งหลักการทั่วไปของความเป็นองค์รวม เป็นแนวคิดที่สรุปรวบยอดมาจากหลักอภิปรัชญา (Metaphysics) ของอริสโตเติล (Aristotle) ที่ว่า *“ทั้งหมดเป็นมากกว่าผลรวมของส่วนต่างๆ ของมันเอง”* (http://en.wikipedia.org/wiki/Holism) แนวคิดองค์รวม คือ ทัศนะที่ถือว่าการจะอธิบายหรือเข้าใจเรื่องใดเรื่องหนึ่งจะต้องถึงภาพรวมของสิ่งนั้นไว้ก่อนโดยแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งนั้นกับสิ่งที่เกี่ยวข้องที่มีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นหนึ่งเดียว[39]

ความเป็นองค์รวมหมายถึง ความเป็นหนึ่งอันเกิดจากความเชื่อมโยงอย่างสอดคล้องขององค์ประกอบต่าง ๆ สิ่งที่ตามมาก็คือคุณภาพใหม่ที่พิเศษไปจากคุณภาพขององค์ประกอบย่อย ๆ ทั้งหลาย ตัวอย่างที่ช่วยให้เห็นคุณสมบัติดังกล่าวชัดเจน ได้แก่ ออกซิเจนและไฮโดรเจน ต่างเอื้อต่อการเกิดไฟ แต่เมื่อมารวมกันเป็นน้ำ ก็ได้คุณภาพใหม่ที่สามารถดับไฟได้ หรือแสงเจ็ดสีเมื่อมารวมกันจะได้แสงสีขาว ซึ่งเป็นสีที่พิเศษไปจากสีทั้งเจ็ด[40] ส่วนสุขภาพองค์รวม หมายถึงสุขภาพที่ครอบคลุมทุกมิติของชีวิต เป็นสุขภาวะโดยรวมอันเกิด

---

[39] ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542**, (กรุงเทพมหานคร: นานมี. บุคส พับลิเคชั่นส, 2546), หน้า 43.

[40] พระไพศาล วิสาโล , “**สุขภาพองค์รวม**”, <www.visalo.org>, 13 มิถุนยน 2560.

จากสุขภาวะทางกาย จิต และสังคม ซึ่งต่างเชื่อมโยงสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดยากที่จะแยกออกจากกันเป็นส่วน ๆ หรืออย่างโดด ๆ ได้ คำว่าองค์รวม ได้ถูกนำมาใช้อย่างกว้างขวางหลากหลายสาขาวิชา[41] ได้กล่าวแสดงทัศนะองค์รวมไว้ว่า หมายถึงทัศนะที่ถือว่า ความเป็นจริงของสิ่งใด ย่อมเป็นคุณสมบัติสำคัญเฉพาะตน ซึ่งไม่สามารถเข้าใจได้โดยการแยกสิ่งนั้นออกเป็นส่วนย่อยๆ แล้วศึกษาคุณสมบัติของส่วนย่อยนั้นๆ แม้จะเอาคุณสมบัติของส่วนย่อยๆ มารวมกันก็ไม่สามารถเทียบความหมาย หรือความสำคัญกับคุณสมบัติขององค์รวมเดิมได้ และเมื่อมองเข้าสู่ระบบสุขภาพในความหมายที่เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปหมายความถึงสภาพร่างกายที่อยู่ในระดับที่ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ หรือเป็นสภาพของการมีชีวิตที่ดี[42] หรือ “ภาวะที่ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ” ในความหมายที่กว้างกว่านั้น คือ “(1) สภาพทางร่างกายหรือจิตใจของคน และ (2) สภาพของการมีสุขภาพที่ดีทั้งทางร่างกายและจิตใจนั้น ก็คือสุขภาพตามที่บุคคลโดยทั่วไปเข้าใจร่วมกัน คือ การมีร่างการแข็งแรง ปราศจากโรค หรือที่เข้าใจกันในมิติที่กว้างกว่านั้น คือ การมีทั้งร่างกายและจิตใจที่แข็งแรง ปราศจากโรค ซึ่งนับได้ว่ายังไม่สมบูรณ์ โดยนัยแล้ว ความเป็นองค์รวม คือ ชีวิตของมนุษย์ทั้งหมดที่เป็นปกติสุขและมีความสมบูรณ์

พระไพศาล วิสาโล มองว่า แนวคิดเรื่องสุขภาพองค์รวม มาจากความคิดพื้นฐานที่ว่ามนุษย์แต่ละคนนั้นประกอบด้วยกายและใจ ขณะเดียวกันก็มิอาจแยกตัวอยู่โดด ๆ ได้ หากยังต้องมีความสัมพันธ์กับผู้คน เริ่มจากพ่อแม่ ญาติพี่น้องไปจนถึงผู้คนในสังคม ด้วยเหตุนี้ กายและใจจะต้องสัมพันธ์กันด้วยดี ควบคู่ไปกับความสัมพันธ์ทางสังคม ถึงจะทำให้ชีวิตมีความเจริญงอกงามหรือมีสุขภาพที่ดีได้ โดยมิได้มองว่า สุขภาพ หมายถึง ความปลอดโรค (disease) เท่านั้น เพราะแม้จะปลอดโรคหรือปัจจัยทางกายภาพที่เป็นตัวก่อโรค (pathogen) เช่น เชื้อโรค สารพิษ ก็ใช่ว่าบุคคลจะมีสุขภาพหรือสุขภาวะที่ดีได้ มีผู้ป่วยไม่น้อยที่รู้สึกอ่อนเพลีย เวียนหัว ทั้ง ๆ ที่อวัยวะทุกอย่างเป็นปกติ บางคนหูหนวก ตาบอด หรือเป็นอัมพาต โดยไม่พบรอยโรคหรือความผิดปกติของอวัยวะที่เกี่ยวข้อง แต่เมื่อสาวหาสาเหตุกลับพบว่าต้นตออยู่ที่จิตใจ เช่น ความเครียด ภาวะกดดันในจิตไร้สำนึก ซึ่งอาจสืบเนื่องจากปัญหาความสัมพันธ์กับผู้ใกล้ชิด แนวคิดแบบสุขภาพองค์รวมมองว่า โรคนั้นมิได้เกิดจากสาเหตุใดสาเหตุหนึ่งโดด ๆ แม้กระทั่งโรคติดเชื้อ ก็มีสาเหตุมาจากปัจจัยอื่นนอกจากตัวเชื้อโรคเอง กล่าวอีกนัยหนึ่งสุขภาพองค์รวมมีทัศนะว่า โรคแต่ละโรคนั้นเกิดจากหลายสาเหตุ มีหลายองค์ประกอบเข้ามาเกี่ยวข้อง และองค์ประกอบเหล่านั้นมิได้มีแค่องค์ประกอบทางกายภาพ (เช่น เชื้อโรค สารพิษ) เท่านั้น หากมักมีองค์ประกอบทางด้านจิตใจและความสัมพันธ์ทางสังคมเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยเสมอ ดังเช่น ความเครียดมักจะเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ทางสังคมความเจ็บป่วยของผู้ที่ไปหาหมอ

---

[41] Capra , Fritjof, **The Web of Life**, (London : Flamingo , 1997).

[42] Cambridge University, Cambridge Advanced Learner’s Dictionary, 2003), (NLM classification: WA 900.1), p. 580.

ร้อยละ 60-90 เป็นเรื่องกาย-ใจ และเกี่ยวข้องกับความเครียด แม้กระทั่งโรคติดเชื้อ ทัศนะแบบองค์รวมก็เห็นว่ามิได้เกิดจากเชื้อโรคหรือจุลชีพอย่างเดียว หากยังเกี่ยวข้องกับระบบภูมคุ้มกันในร่างกาย หากระบบภูมิคุ้มกันเป็นปกติหรือทำงานได้ดีเชื้อโรคก็ไม่สามารถทำให้เกิดความเจ็บป่วยได้ ดังเห็นได้ว่าคนปกตินั้น มีเชื้อโรคหลายอย่างอยู่ในร่างกาย แต่ก็ไม่เจ็บป่วย ทั้งนี้เนื่องจากระบบภูมิคุ้มกันสามารถควบคุมเชื้อโรคนั้นไม่ให้ออกฤทธิ์ได้

สุขภาพของบุคคลแม้กระทั่งในทางกายนั้น ผูกพันแนบแน่นกับสุขภาวะทางใจและทางสังคม จิตใจที่แช่มชื่น เป็นสุข ไม่เครียด ความสัมพันธ์ที่ราบรื่น ไม่ร้าวฉาน เป็นปัจจัยสำคัญต่อสุขภาพของบุคคล หากมีปัญหาทางจิตใจและความสัมพันธ์ทางสังคมแล้ว บุคคลก็สามารถล้มป่วยได้ โดยที่การล้มป่วย (illness) นั้นอาจไม่เกี่ยวข้องกับโรค (disease) เลย ด้วยเหตุนี้การปลอดโรคจึงไม่ใช่หลักประกันแห่งสุขภาพอย่างแท้จริง เพราะถึงแม้ไม่เป็นโรคแต่ก็อาจล้มป่วยได้ด้วยสาเหตุทางจิตใจและความสัมพันธ์ทางสังคม ทัศนะที่ว่า สุขภาพ หมายถึงการปลอดโรค จึงไม่ครอบคลุมเพียงพอ นอกจากจะเน้นเฉพาะมิติทางกายภาพแล้ว ยังเป็นการมองสุขภาพในเชิงลบ เพราะสุขภาพที่แท้จริงเกิดจากสภาวะที่เป็นบวกทั้งในทางกาย ใจ และสังคม คือร่างกายแข็งแรง ระบบต่าง ๆ ในร่างกายทำงานได้ดี ใจเป็นสุขแช่มชื่น รู้จักมองในแง่บวก ส่วนความสัมพันธ์กับผู้อื่นก็เป็นไปอย่างราบรื่น กลมเกลียวกัน กระบวนทัศน์ต่อการมองชีวิตและสุขภาพในแนวสุขภาพแบบองค์รวมนั้นมองสุขภาพว่าเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับทั้งชีวิตเป็นมากกว่าการเน้นแค่ความเจ็บป่วยหรือการจัดการส่วนใดส่วนหนึ่งของร่างกาย โดยจะพิจารณาที่ “ตัวคนทั้งคน” ความเกี่ยวเนื่องของร่างกาย จิตใจ วิญญาณ รวมถึงปัจจัยทางสังคม สิ่งแวดล้อมต่างๆ ที่มีปฏิสัมพันธ์กับคนๆ นั้น ดังนั้น หลักการพื้นฐานของสุขภาพองค์รวมจะต้องมีการดำเนินการที่สอดคล้องกันในทุกมิติ

จากนิยามสุขภาพขององค์การอนามัยโลกจะสามารถเห็นได้อย่างชัดเจนถึงแนวคิดและกระบวนทัศน์สุขภาพที่มีมิติที่กว้างขวางมากขึ้น สำหรับสุขภาพในมิติทางจิตวิญญาณที่ถูกนำมาเพิ่มเติมในภายหลังนั้น แสดงถึงมุมมองที่กว้างขวางและการให้ความสำคัญกับสุขภาพในมิติที่ลึกซึ้ง ละเอียดอ่อน เป็นการพัฒนามิติของสุขภาพที่ความหมายมากขึ้นกว่าการมีร่างกายที่แข็งแรง จิตใจเข้มแข็ง ไม่มีความทุกข์ร้อนใจ สังคมที่มีความปลอดภัยและเหมาะสมแก่การสร้างความสุขให้แก่ชีวิต ถึงแม้ว่ามนุษย์จะไม่สามารถให้คำนิยามหรือแสดงให้เกิดความเข้าใจในมิติทางจิตวิญญาณได้อย่างสมบูรณ์ แต่ก็นับได้ว่าเป็นความก้าวหน้าทางกระบวนทัศน์ที่มนุษย์พยายามก้าวผ่านเส้นแบ่งระหว่างสิ่งที่จับต้องได้ วัดได้ คาดการณ์ได้ อันเป็นกระบวนทัศน์แบบวิทยาศาสตร์ สู่มิติด้านจิตใจส่วนลึก อารมณ์ ความรู้สึก มโนธรรม หรือความศรัทธาที่มักมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับศาสนาอันเป็นนามธรรมยิ่งขึ้น

การเสริมสร้างสุขภาพแบบองค์รวม

จากที่กล่าวไว้ข้างต้นว่า สุขภาพมีความเกี่ยวข้องใน 4 มิติ คือ สุขภาพทางกาย สุขภาพทางจิต สุขภาพทางสังคม/สิ่งแวดล้อม และสุขภาพทางปัญญา/จิตวิญญาณ ซึ่งแต่ละมิติของสุขภาพล้วนมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างเป็นองค์รวมและสมดุลหากสามารถหลอมรวมเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องและเชื่อมโยงกันได้ ดังนั้น นิยามของสุขภาพจึงสามารถสรุปได้ใน 2 นิยาม คือ นิยามในทางบวก (Positive) หมายถึง ความสุข ความสบายของชีวิต และนิยามในทางลบ (Negative) หมายถึง ชีวิตที่ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บหรือความไม่มีโรคภัยเบียดเบียน ซึ่งการเสริมสร้างสุขภาพภายในกรอบคิดด้านการแพทย์และการสาธารณสุขนั้นได้จำแนกกระบวนงานด้านสุขภาพออกเป็น 4 ประเภท คือ

1) การส่งเสริมสุขภาพ (Health promotion)

2) การป้องกันโรค (Disease control and prevention)

3) การวินิจฉัยและรักษาพยาบาล (Prompt diagnosis and treatment) และ

4) การฟื้นฟูสมรรถภาพ (Rehabilitation medicine)

กระบวนการดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดด้านการสร้างเสริมสุขภาพของการแพทย์กระแสหลัก ที่กำหนดโดยองค์การอนามัยโลก (WHO) ว่าประกอบด้วย 5 ด้าน คือ (1) การส่งเสริมสุขภาพ (Promotive medicine) (2) การป้องกันโรค (Preventive medicine) (3) การรักษาโรค (Curative medicine) (4) การจำกัดหรือป้องกันความพิการ (Disability limitation) และ (5) การฟื้นฟูสมรรถภาพของคนไข้ (Rehabilitation medicine) กระบวนงานด้านสุขภาพทั้ง 4 กระบวนงาน หรือแนวคิดการด้านการสร้างเสริมสุขภาพของการแพทย์กระแสหลัก 4 ด้านนี้ สามารถสรุปเป็นหลักการสร้างเสริมสุขภาพได้ 2 ด้านใหญ่ๆ คือ[43]

1) หลักการดูแลสุขภาพในยามปกติเมื่อยังไม่เกิดการเจ็บป่วย ซึ่งเป็นการเสริมสร้างสุขภาพ หรือการป้องกันและควบคุมไม่ให้เกิดโรค มีวิธีการที่หลากหลาย เช่น การออกกำลังกายเป็นประจำสม่ำเสมอ การรับประทานอาหารที่มีประโยชน์ต่อสุขภาพ มีความครบถ้วน มีความหลากหลาย มีความเพียงพอต่อความต้องการของร่างกาย และมีความพอเพียงไม่มากเกินไปจนก่อให้เกิดโรค การให้วัคซีนเพื่อป้องกันการเกิดโรค และความเจ็บป่วยต่างๆ การลด ละ เลิก บุหรี่ และเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์ การหลีกเลี่ยงการบริโภคสิ่งที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ เป็นต้น ตลอดรวมไปถึงการตรวจร่างกายอย่างสม่ำเสมอเพื่อค้นหาการเจ็บป่วยที่จะเกิดขึ้นระยะต้นๆ เป็นการป้องการเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นไม่ให้รุนแรงมากขึ้นอันจะนำไปสู่การเจ็บป่วยเรื้อรัง

---

[43] สภากาชาดไทย, **“การสร้างเสริมสุขภาพ”**,http://www.redcross.or.th/aboutus/repair.php4, 13 มิถุนายน 2560.

2) หลักการรักษาโรคเมื่อเกิดการเจ็บป่วย หรือ การรักษาพยาบาลฟื้นฟูสุขภาพให้กลับมาเป็นปกติ มีลักษณะเด่นที่มุ่งเน้นการค้นหาโรค ซึ่งเป็นอาการหรือความผิดปกติของอวัยวะใดอวัยวะหนึ่งในร่างกาย เป็นระบบการทำงานทางชีวกลไกที่ผิดปกติที่ต้องตรวจวัดทางคลินิกได้ การแพทย์กระแสหลักจึงถือเรื่องโรคเป็นหลัก หรือทฤษฎีโรค จะกระทำรักษาโดยผู้เชี่ยวชาญสาขาต่างๆ ที่มีความชำนาญเฉพาะโรคหรือที่มีความชำนาญแบ่งแยกตามระบบของร่างกาย การรักษาจะมุ่งเน้นไปในการใช้เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือสำคัญในการรักษาบางครั้งดูเหมือนเป็นกระบวนการที่ใช้แทรกแซงจากภายนอก

กองการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข (2550) ได้กำหนดแนวทางการเสริมสร้างสุขภาพแบบองค์รวม ดังนี้

1) สุขภาพองค์รวมให้คุณค่าของคำว่า “สุขภาพ” ว่าหมายถึง การปรับ แก้ไข และพัฒนาให้เกิดการมีสุขภาวะที่ดีอย่างต่อเนื่อง ไม่ใช่เพียงแค่การไม่เจ็บป่วย

2) สุขภาวะของเราจะเป็นแบบเดียวกับที่วิถีชีวิตของเราเป็น การเลือกบริโภคสิ่งใดเข้าสู่ทั้งทางร่างกายและจิตใจจะมีส่วนกำหนดสุขภาวะกายและใจของบุคคลคนนั้น

3) การป้องกันและส่งเสริมสุขภาพเป็นเรื่องที่สำคัญที่สุด หลักการของสุขภาพองค์รวมจะเน้นการพัฒนาระดับการมีสุขภาพดีให้สูงขึ้นเรื่อยๆ จนให้ดีเยี่ยมถึงที่สุด โดยให้ทบทวนพฤติกรรมในแต่ละวันที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพ

4) สุขภาพองค์รวมเน้นการให้คุณค่าต่อวิถีการดำรงชีวิต ให้ความสำคัญกับกระบวนการทางการศึกษา และสร้างความรับผิดชอบให้แต่ละบุคคลได้พยายามดูแลตนเองให้มีสุขภาวะที่สมดุลและสมบูรณ์

5) เมื่อมีสภาวะความเจ็บป่วย การแพทย์องค์รวม (Holistic Medicine) จะให้หลักการแบบองค์รวมในการแลกเปลี่ยนเรื่องการรักษาและการดูแลสุขภาพกับคนไข้ โดยการเยียวยาแบบธรรมชาติ (Natural Healing System) และพิจารณาปัจจัยทั่วทั้งตัวคนและสถานการณ์ที่เกี่ยวข้อง

ถึงแม้ว่าแนวคิดสุขภาพในปัจจุบันจะปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์สู่แนวคิดสุขภาพองค์รวมซึ่งประกอบด้วย 4 มิติ คือ มิติทางกาย จิตใจ สังคม และปัญญาตามที่กล่าวแล้ว การรักษาและการเสริมสร้างสุขภาพทั้ง 4 มิตินั้น จะต้องสอดผสาน สนับสนุนส่งเสริมซึ่งกันและกันอย่างเป็นองค์รวม ถึงแม้ว่าปัจจุบันภายใต้กรอบแนวคิดทางการแพทย์กระแสหลักยังคงมุ่งเน้นสุขภาพในมิติทางกาย มีกระบวนการสร้างเสริมสุขภาพโดยการส่งเสริมให้ร่างกายมีสภาพที่สมบูรณ์ แข็งแรง ปราศจากโรค การดูแลสุขภาพ การรับประทานอาหาร การออกกำลังกาย การให้วัคซีนเพื่อป้องกันโรคเป็นหลัก และเมื่อร่างกายเจ็บป่วยขึ้นแล้วก็มีกระบวนการวินิจฉัยและรักษาพยาบาล เพื่อให้ร่างกายฟื้นคืนสภาพจากความเจ็บป่วย ป้องกันไม่ให้เกิดความพิการขึ้นกับร่างกาย และฟื้นฟูสภาพผู้ป่วยให้คืนดีดังเดิม ในขณะที่

มิติด้านจิตใจกลับถูกมองไปในลักษณะการทำงานในเชิงชีวเคมี โดยเน้นการศึกษาระบบทำงานอันสลับซับซ้อนของกลไกทางเคมีและชีววิทยาเป็นหลัก ดังนั้น การดูแลรักษาจิตใจก็กลายเป็นการให้การรักษาด้วยสารเคมีเพื่อมุ่งปรับปรุงการทำงานสารเคมีในสมองเท่านั้น

ส่วนมิติทางสังคมและทางปัญญา ถึงแม้จะมีการกล่าวไว้ในพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2550 แล้วก็ตาม แต่ก็ยังคงไม่มีความชัดเจนในทางปฏิบัติเท่าที่ควร มีการละเลยในการดูแลสุขภาพด้านสังคมและปัญญา ส่วนใหญ่จะเป็นเพียงแนวคิดเกี่ยวกับสุขภาพที่ขยายมิติของการมองที่ขวางออกไปและมีการส่งเสริมในบางพื้นที่และประเด็นสุขภาพเท่านั้น เนื่องกระบวนการเสริมสร้างด้านสังคมและปัญญานั้นจะต้องใช้กระบวนการและขั้นที่หลากหลายและมีความเกี่ยวข้องกับภาคีต่างๆ ตั้งในระดับชุมชนไปจนถึงระดับนโยบาย ดังนั้น จำเป็นต้องใช้ระยะเวลา การให้ความรู้และกระบวนการที่เหมาะสม ซึ่งในอนาคตจำเป็นต้องมีกระบวนการพัฒนาสังคมและปัญญาร่วมกับภาคส่วนต่างๆ ในมิติของการพัฒนาชุมชนและสังคมต่อไป

แนวคิดสุขภาพองค์รวมกับการพัฒนาชุมชนและเครือข่ายสุขภาพ

แนวคิดสุขภาพองค์รวมมีความสัมพันธ์กับการพัฒนาชุมชนและสังคมในมิติต่างๆ อย่างมากมายและมีความเกี่ยวข้องกับเครือข่ายและสมัชชาสุขภาพในสังคมไทยทั้งในด้านนโยบาย และกระบวนการพัฒนาในระดับบุคคล ชุมชน และเครือข่าย ดังนี้

1. ในระดับบุคคล ตามหลักของการพัฒนาชุมชนที่มีเป้าหมายว่า จะต้องพัฒนาบุคคลให้เป็นผู้ที่รู้เท่าทันกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น มีสติปัญญา สามารถพึ่งพาเองทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม มีการเรียนรู้ตลอดชีวิต มีสุขภาพทางกายที่สมบูรณ์ มีจิตใจที่เข้มแข็ง สามารถมองปัญหาและระบบการพัฒนาต่างๆ อย่างเป็นองค์รวมและยั่งยืน ดังนั้น จึงมีความสอดคล้องกับการพัฒนาสุขภาพตามแนวคิดสุขภาพองค์รวม คือ การพัฒนาบุคคลใน 4 มิติ ทั้งทางกาย จิตใจ สังคม และปัญญา โดยสามารถดำเนินการได้ ดังนี้ [44]

1) การเสริมสร้างสุขภาพทางกาย ในการพัฒนาบุคคลเพื่อให้มีสุขภาพทางกายที่ดี ควรดำเนินการดูแลร่างกายภายใต้หลักการพื้นฐานที่จะป้องกันไม่ให้โรคหรือทุกขเวทนาเกิดขึ้น และบรรเทารักษาโรคภัยไข้เจ็บที่เกิดขึ้นแล้วให้ลดลง ด้วยการรับประทานอาหารให้ครบถ้วน เหมาะสมกับความต้องการของร่างกาย มีการใช้สอยปัจจัย 4 อย่างเหมาะสม การออกกำลังสม่ำเสมอ มีการรักษาสุขอนามัยส่วนบุคคลอย่างต่อเนื่อง และเมื่อร่างกายเกิดเจ็บป่วยไม่สบายขึ้นก็ให้ทำการรักษา โดยใช้ภูมิปัญญาและกระบวนการของการแพทย์เข้ามาดูแล เช่น การใช้สมุนไพรในการรักษาโรค ใช้วิธีการธรรมชาติบำบัด และใช้กระบวนการของชุมชนมีส่วนร่วมในการดูแลในลักษณะของการปรึกษาหา หรือใช้จิตวิทยาทางสังคมในการเฝ้าระวัง ป้องกันโรคต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น เป็นต้น

---

[44] ปาริชาติ วลัยเสถียร, **กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2544).

2) การเสริมสร้างสุขภาพทางจิตซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของชีวิตมนุษย์ จะต้องให้ความสำคัญกับจิตใจของตนเอง ให้จิตใจมีความเข้มแข็ง ผ่อนคลาย ไม่ตึงเครียด และมีความพร้อมในการพัฒนาและยกระดับจิตใจด้านคุณธรรมให้เพิ่มพูนขึ้น พัฒนาจิตใจให้เจริญงอกงามด้วยสติปัญญา โดยมีเป้าหมายสุดท้าย คือ ความไม่เจ็บป่วยทางจิตใจอย่างสิ้นเชิง บรรลุสุขภาพอันสมบูรณ์ หรือมีความอิสระแห่งจิตที่ไม่เป็นทาสของกิเลส ความโลภ ความโกรธ ความหลง และความครอบงำด้านอวิชชา มีจิตที่ปลอดโปร่ง เหมาะสมกับการทำงานในทุกสภาวะ สำหรับความใส่ใจต่อสุขภาพใจนี้ สามารถปรับสภาพจิตใจของบุคคลให้เรียนรู้มีการพัฒนาจิตใจของตนเองอย่างต่อเนื่อง ด้วยการเข้าใจถึงสภาพการณ์ที่เป็นจริงในสังคม ในขณะเดียวกันก็ใช้กระบวนการทางสังคมเพื่อเป็นการเยียวยาและเสริมสร้างพลังทางจิตใจของบุคคล เช่น การใช้มิตรภาพ การเอาใจใส่ดูแลซึ่งกันละกันก็จะทำให้บุคคลมีจิตใจที่เข้มแข็ง

3) การเสริมสร้างสุขภาพทางสังคม โดยปกติผู้คนในสังคมจะยอมรับพฤติกรรมของบุคคลที่แสดงออกต่อโลกและชีวิตโดยการไม่สร้างความเดือดร้อนให้แก่ตนเองและผู้อื่น มีจริยธรรมขั้นพื้นฐานในการประกอบกิจกรรมหรือการทำหน้าที่ของตนเอง เป็นผู้ไม่เบียดเบียนบุคคลอื่น หรือสิ่งมีชีวิตอื่นๆ เป็นบุคคลที่สามารถดำรงตนอยู่ด้วยดีในสังคม และสามารถเป็นแบบอย่างเพื่อชักนำสังคมสู่ความอยู่เย็น เป็นสุขร่วมกัน สภาพแวดล้อมทางสังคมล้วนมีความสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อบุคคลที่ต้องอยู่ภายในสังคมนั้นๆ เมื่อสภาพแวดล้อมเป็นสังคมที่ดีและเกื้อกูลต่อการพัฒนาบุคคล ทั้งในด้านกายและจิตใจ บุคคลก็จะพัฒนาสังคมให้เกิดการจัดการและคุ้มครองชีวิตที่ดีร่วมกัน ตามหลักการพัฒนาชุมชนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนและสังคมเป็นที่มีความจำเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้น การเสริมสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของบุคคลในการพัฒนาชุมชนทุกขั้นตอนจะทำให้สังคมมีความน่าอยู่ มีการสร้างสรรค์กิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน สังคม และบุคคล และเมื่อเป็นเช่นนั้น ก็จะเป็นการเสริมสร้างสุขภาพทางสังคมในทุกมิติร่วมกัน

4) การเสริมสร้างสุขภาพทางปัญญา เนื่องจากปัญญาของบุคคลและสังคมมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิต เมื่อบุคคลมีสติปัญญาที่สมบูรณ์ ย่อมจะเป็นผู้ที่มีสุขภาพที่ดี ดังนั้น การพัฒนาสุขภาพทางปัญญาจะต้องพัฒนาอยู่เสมอด้วยการอ่าน การฟัง คิด การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และปฏิบัติด้านจิตใจที่มาจากหลักการทางศาสนาซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดความรู้แจ้งโลกและสรรพสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง การเสริมสร้างทางด้านปัญญา จะต้องมาจากการสร้างความรู้ในมิติที่หลากหลาย เมื่อบุคคลมีความรู้ และมีสติปัญญาในการจัดการกับสิ่งต่างๆ อย่างเหมาะสม ก็จะกลายเป็นปัญญาของบุคคลที่จะนำพาบุคคลไปสู่ความงอกงามของการใช้ชีวิต ในขณะเดียวกันก็จะต้องร่วมกันสร้างภูมิปัญญาของสังคมด้วยการแบ่งปันความรู้แก่สังคม

พระไพศาล วิสาโล กล่าวว่า ในการบำบัดโรคทางใจหรือโรคทางวิญญาณ การทำสมาธิเพื่อให้จิตสงบ ผ่อนคลาย สามารถช่วยได้ในระดับหนึ่ง แต่ถ้าจะให้ได้ผลอย่างแท้จริงและยั่งยืน ต้องอาศัยการเปลี่ยนทัศนคติเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องหรือสอดคล้องกับความเป็นจริงซึ่งทางพุทธศาสนาเรียกว่าปัญญา ปัญญามีหลายระดับเริ่มจากการเห็นว่าความเจ็บป่วยเป็นธรรมดาของชีวิต ความเข้าใจดังกล่าวช่วยให้ยอมรับความเจ็บป่วยได้โดยใจไม่ทุกข์ทรมานไปกับอาการดังกล่าวมากนักหรือการเห็นว่าโรคใดๆ ก็ตามไม่น่ากลัวเท่ากับความกลัวต่อโรค ความสำเร็จของชีวจิตส่วนหนึ่งอยู่ที่การทำให้ผู้ป่วยเห็นว่ามะเร็งไม่ใช่โรคร้ายที่น่าสะพรึงกลัว แม้จะเป็นมะเร็งหรือมีเซลมะเร็งอยู่ในร่างกาย เราก็สามารถมีความสุขได้ และอาจสุขยิ่งกว่าตอนก่อนป่วยด้วยซ้ำ ส่วนปัญญาในขั้นที่สูงขึ้นไปกว่านั้น คือการเห็นว่าไม่มีอะไรที่จะยึดมาเป็นตัวตนได้ แม้แต่ร่างกายก็ไม่ใช่ของเราจริง ๆ ปัญญาดังกล่าวช่วยให้ปล่อยวางในร่างกาย และไม่ยึดเอาทุกขเวทนาทางกายมาเป็นของตน ดังนั้น แม้จะป่วยกาย แต่ก็ไม่ป่วยใจ ปัญญาที่ละวางความยึดติดในตัวตนนี้ ช่วยให้สามารถดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข และโปร่งเบา ปลอดพ้นจากความเครียด ความโกรธ ความริษยา ความแข่งดี ความถือตัว เป็นต้น[45] ปัญญาที่พัฒนาเต็มขั้นย่อมทำให้เป็นอิสระจากโรคทางใจได้อย่างสิ้นเชิง สุขภาวะหรือสุขภาพที่เกิดจากปัญญาดังกล่าว อาจเรียกว่าสุขภาวะทางปัญญาได้ โดยสรุปการรักษาสุขภาพแบบองค์รวมมี 4 ด้าน คือ

1) ด้านกาย ได้แก่ การฟื้นฟูและรักษาร่างกายทั้งระบบ โดยอาศัยยา กระบวนการบำบัดทางกาย ตลอดจนการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมอาทิ การกิน การนอน การพักผ่อน การออกกำลังกาย และการทำงาน

2) ด้านจิต ได้แก่ การผ่อนคลายจิต ทำให้เกิดความสงบ แช่มชื่น ผ่องใส มีเมตตา และกำลังใจ ไม่ท้อแท้สิ้นหวัง

3) ด้านปัญญา ได้แก่ การเปลี่ยนทัศนคติเกี่ยวกับโรคและชีวิต เพื่อละวางความติดยึดและเป็นอิสระจากความผันผวนปรวนแปรของชีวิต

4) ด้านสังคม ได้แก่ การมีความสัมพันธ์ที่ราบรื่นกับผู้อื่น มีครอบครัว ญาติมิตร หรือชุมชนที่พร้อมเป็นกำลังใจให้ความช่วยเหลือ มีความเอื้ออาทรต่อกัน

กองการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข[46] ระบุถึงเทคนิควิธีการพื้นฐานในการเยียวยาสุขภาพแบบองค์รวมว่า น่าจะประกอบด้วยวิธีการที่สำคัญ ดังนี้

---

[45] โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์,"พหุลักษณ์ทางการแพทย์: มุมมองมานุษยวิทยากับความหลากหลายของวัฒนธรรมสุขภาพ", ใน **พหุลักษณ์ทางการแพทย์กับวัฒนธรรมสุขภาพ**, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2548), หน้า 50.

[46] กองการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข, **ตำราวิชาการสุคนธบำบัด**, (นนทบุรี: กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข, 2550)

1) อาหารและโภชนาการ
2) การผ่อนคลายความเครียด
3) การเยียวยาทางจิตใจและการทำสมาธิ
4) การหลีกเลี่ยงสิ่งแวดล้อมที่ไม่เอื้อต่อสุขภาพ
5) การพักผ่อนที่เพียงพอ
6) การออกกำลังกายที่เหมาะสมกับวัย เพศ และสภาพร่างกาย
7) การแบ่งปันความรัก และสร้างสัมพันธภาพระหว่างคนรอบข้าง รวมทั้งตนเอง
8) การแสดงออกอย่างสร้างสรรค์
9) การสร้างสัมพันธภาพทางจิตวิญญาณและการเยียวยา
10) การพัฒนาปัญญา

ส่วนภินันท์ สิงห์กฤตยา[47] ได้กล่าวถึงการเสริมสร้างสุขภาพองค์รวมเชิงพุทธว่า บุคคลจะต้องดำเนินการดูแล รักษาสุขภาพในมิติทางกายและจิตใจ ดังนี้

1) สุขภาพดีเกิดจากความเข้าใจในธรรมชาติของโลก (ไตรลักษณ์)
2) สุขภาพดีบนความพอเพียง (สันโดษ)
3) สุขภาพทางร่างกายดีสร้างได้ด้วยการรับประทานอาหาร และการออกกำลังกาย
4) สุขภาพดีเกิดด้วยสติ
5) สุขภาพดีมีศีลธรรมเป็นพื้นฐาน
6) สุขภาพดีเกิดจากต้นแบบที่ดี (กัลยาณมิตร)

เมื่อมีการดำเนินการรักษาสุขภาพดังกล่าวแล้ว ผลที่เกิดขึ้น คือ บุคคลเป็นผู้ที่มีสุขภาพทั้งทางกายและทางจิตใจที่ดี มีความสุข เป็นผู้ตั้งตนอยู่ในบุญกุศล เป็นผู้ปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาเป็นผู้ดำเนินชีวิตมุ่งสู่ความเจริญทั้งทางสังคมและปัญญา

2. ในระดับชุมชน การรักษาสุขภาวะของชุมชน เกิดจากความร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชนที่สร้างสร้างกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน เพื่อเป้าหมายของการพัฒนาชุมชน คือ ความอยู่ดีมีสุขของผู้คนในชุมชน มีการพึ่งพาตนเองได้ทั้งในทางเศรษฐกิจ สังคม การจัดการทรัพยากรชุมชน และวัฒนธรรมประเพณีที่ดีงาม มีการดำเนินการเพื่อการจัดการและคุ้มครองชีวิตที่ดีร่วมกัน ให้ชุมชนและสังคมมีความเสมอภาค มีความยุติธรรมต่อกันและมีความสันติสุขเนื่องจากมนุษย์แต่ละคนมีอย่างน้อย 2 สถานะ สถานะแรกคือการเป็นปัจเจกบุคคล สถานะที่สองคือการเป็นส่วนหนึ่งของสภาพแวดล้อมไม่เฉพาะสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ

[47] อ้างแล้ว, ศึกษาการประยุกต์ใช้กระบวนทัศน์และกระบวนการสร้างเสริมสุขภาพตามแนวพระพุทธศาสนา.

หากยังรวมถึงสภาพแวดล้อมทางสังคม เริ่มจากครอบครัว หมู่บ้าน ชุมชน ไปจนถึงประเทศและโลก ในฐานะที่เป็นปัจเจกบุคคล สุขภาพของแต่ละคนย่อมขึ้นอยู่กับพฤติกรรมและการดำเนินชีวิตของตนเอง แต่ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อม สุขภาพของแต่ละคนย่อมต้องขึ้นอยู่กับปัจจัยแวดล้อมด้วย สภาพแวดล้อมที่เกื้อกูล เช่น มีน้ำสะอาด อากาศบริสุทธิ์ สังคมมีความเอื้อเฟื้อ มีหลักประกันทางสุขภาพและสวัสดิการ ย่อมช่วยให้สุขภาพของบุคคลเป็นไปด้วยดี แต่ถ้าสภาพแวดล้อมเป็นพิษ สังคมเสื่อมโทรม สุขภาพของบุคคลย่อมยากจะเป็นปกติได้[48]

ดังนั้น จึงไม่อาจมองสุขภาพของปัจเจกบุคคลแบบโดดเดี่ยวได้ หากจะต้องมองอย่างเชื่อมโยงกับสุขภาพหรือสุขภาวะของสภาพแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและทางสังคม ในปัจจุบันอาณาบริเวณของสังคมกว้างขวางจนครอบคลุมไปถึงเรื่องสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ กล่าวอีกอย่างหนึ่ง สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไปแล้ว ฉะนั้นจึงสามารถสรุปได้ว่า สุขภาพของบุคคลแยกไม่ออกจากสุขภาพของสังคม โดยสุขภาพของสังคมมี 3 ด้าน ได้แก่

1) ด้านกายภาพ ได้แก่ การมีสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่สะอาด ไม่มีมลพิษทางอากาศ น้ำ และในอาหาร ปราศจากภัยคุกคามทางธรรมชาติ มีทรัพยากรธรรมชาติพอเพียงแก่การดำเนินชีวิตด้วยดี ประชาชนมีอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย สุขภาพอนามัย พลังงาน ตลอดจนรายได้ที่เอื้อให้ดำรงชีวิตได้อย่างปกติสุข

2) ด้านจิตใจ ผู้คนมีคุณธรรม ซื่อสัตย์สุจริต มีความเมตตาต่อกัน มีจิตใจแช่มชื่น ผ่องใส มีศรัทธาในศาสนา มีความนิยมชมชื่นในศิลปะวัฒนธรรม มีสำนึกความรับผิดชอบต่อส่วนรวม และมีค่านิยมที่ดีงาม มีความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับชีวิตและโลก มีความสามารถในการแก้ปัญหาชีวิตจิตใจ สามารถสร้างสรรค์สิ่งดีงามให้แก่ตนเอง สังคม และโลกได้

3) ด้านสังคม ประชาชนมีความเอื้อเฟื้อเกื้อกูลกัน ไม่มีการเอารัดเอาเปรียบ เคารพในสิทธิของกันและกัน ปราศจากอาชญากรรม ครอบครัว ชุมชน และสังคมมีความกลมเกลียวกัน ผู้คนมีส่วนร่วมอย่างพร้อมเพรียงในการสร้างสรรค์ชุมชนและสังคม

สภาพดังกล่าวจะเกิดขึ้นได้ นอกจากจะต้องอาศัยจิตสำนึกและความร่วมมือของประชาชนแล้ว ปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ได้แก่ ระบบและกลไกต่าง ๆ ที่ประกอบกันเป็นโครงสร้างของสังคม ได้แก่ระบบเศรษฐกิจ การเมือง การศึกษา สาธารณสุข วัฒนธรรม และศาสนา ระบบและกลไกเหล่านี้ ควรมีลักษณะ ดังนี้

---

[48] พระไพศาล วิสาโล. **“หลายมิติของสุขภาพ”,** <http://www.visalo.org/article/healthlaiMiti.htm>, 13 มิถุนายน 2560.

1) ระบบเศรษฐกิจ มีประสิทธิภาพในการเสริมสร้างความเป็นอยู่แก่ประชาชน โดยไม่เน้นสร้างความเจริญเติบโตทางวัตถุหรือรายได้ จนทำลายสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และความสัมพันธ์ในสังคม ขณะเดียวกันก็มีความเป็นธรรมในการกระจายรายได้ ไม่ขยายช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนให้กว้างขวางมากขึ้น

2) ระบบการเมือง มีความโปร่งใส ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในทุกระดับ มีการกระจายอำนาจอย่างทั่วถึง สนับสนุนการสร้างสังคมให้เข้มแข็ง คุ้มครองสิทธิและสวัสดิภาพของประชาชนอย่างเสมอหน้า ไม่ถูกครอบงำโดยอำนาจทุนหรือผู้มีอิทธิพล

3) ระบบการศึกษาและสื่อสารมวลชน ส่งเสริมความใฝ่รู้ยิ่งกว่าใฝ่เสพ พัฒนาปัญญาควบคู่กับคุณธรรม เอื้อให้ผู้คนมีความรู้และทักษะในการพึ่งตน สามารถแก้ปัญหาของตนเองและของชุมชนได้ สนับสนุนให้ศักยภาพของแต่ละคนได้รับการพัฒนาเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและสังคมอย่างเต็มที่ ไม่ผลิตคนให้เป็นเพียงแค่แรงงานในทางเศรษฐกิจ หรือเป็นแค่ผู้บริโภคเท่านั้น

4) ระบบบริการสาธารณสุข สร้างหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า และให้บริการสุขภาพด้วยความเป็นธรรม ไม่เน้นรักษาโรค หรือรวมศูนย์บริการไว้ที่สถาบันแพทย์ หากมุ่งป้องกันโรคโดยส่งเสริมพฤติกรรมสุขภาพที่ถูกต้อง

5) สถาบันศาสนา เอื้อให้ผู้คนเข้าถึงความสงบภายใน มีสภาวะจิตที่ดีงาม เปี่ยมด้วยคุณธรรม มีปัญญารู้เท่าทันชีวิตและโลก สามารถลดละความหลงใหลติดยึดในวัตถุ ใฝ่ชีวิตที่เรียบง่าย สันโดษ และเสียสละต่อส่วนรวม

ระบบและโครงสร้างทางสังคมเหล่านี้ หากทำงานด้วยดี ย่อมทำให้ชุมชน สังคม ทั้งประเทศมีความมั่นคงเข้มแข็ง ก่อให้เกิดสุขภาวะอย่างทั่วถึงทั้งในทางกายภาพ จิตใจ และสังคม แต่หากระบบเหล่านี้พิกลพิการหรือไร้ประสิทธิภาพ ย่อมส่งผลต่อสุขภาพของประชาชน เมื่อความเจ็บป่วยเกิดขึ้นกับคนไม่กี่คน เราอาจกล่าวว่านั่นเป็นความรับผิดชอบของตัวเขาเอง แต่เมื่อความเจ็บป่วยเกิดขึ้นกับคนนับหมื่นนับแสน นั่นไม่ใช่เป็นเรื่องของปัจเจกบุคคลเท่านั้น หากเป็นปัญหาที่เกิดจากความผิดพลาดของระบบในสังคม กล่าวอีกนัยหนึ่ง เป็นภาพสะท้อนของสังคมที่อ่อนแอและไร้สุขภาวะ ดังนั้น สังคมที่อยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน มีพื้นฐานจากการที่แต่ละปัจเจกในสังคมมีสัมมาทิฏฐิ (เห็นชอบ) คือ มีความรู้ มีความเข้าใจต่อสิ่งทั้งหลายถูกต้องตรงตามความจริง ย่อมนำไปสู่สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ) ซึ่งจะนำไปสู่การปฏิบัติการตนในด้านต่างๆ ที่ถูกต้อง ดีงาม มีเห็นแก่ตัวลดลง มีเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากขึ้น

3. ระดับเครือข่าย การพัฒนาชุมชนมีความเกี่ยวข้องกับภาคีเครือข่ายการพัฒนาในทุกระดับ เนื่องจากความเป็นภาคีเครือข่ายจะนำไปสู่กระบวนการตัดสินใจในทางเลือกและโอกาสที่เพิ่มขึ้น การเข้าร่วมและพัฒนาเป็นเครือข่ายในประเด็นต่างๆ เช่น เครือข่าย

สิ่งแวดล้อม การจัดการทรัพยากร-ป่าชุมชน เครือข่ายชุมชนปลอดยาเสพติด เครือข่ายสัจจะสะสมทรัพย์-ออมทรัพย์ เครือข่ายประมงพื้นบ้าน เครือข่ายศิลปวัฒนธรรม เครือข่ายสุขภาพ เครือข่ายเศรษฐกิจพอเพียง เป็นต้น ล้วนมีความเกี่ยวข้องกับการพัฒนาทั้งในระดับชุมชนและนโยบาย ดังนั้น เพื่อให้เกิดการเคลื่อนไหวต่อการจัดการด้านสุขภาวะของชุมชน จึงจำเป็นจะต้องมีการพัฒนาศักยภาพของชุมชนในการมีส่วนร่วมกับภาคีเครือข่าย โดยเฉพาะเครือข่ายสมัชชาสุขภาพที่เกิดขึ้นตามพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2550 ที่กำหนดทิศทางให้มีสมัชชาสุขภาพในสังคมไทย เพื่อดำเนินกิจกรรมและประสานงานในด้านต่างๆ[49] ดังนี้

1) เพื่อเป็นพื้นที่สาธารณะในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของภาคส่วนต่างๆ ในสังคม โดยสมัชชาสุขภาพจะทำการเปิดพื้นที่สาธารณะทางสังคมอย่างกว้างขวาง เพื่อให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ได้มาพบปะ พูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์และค้นหาทางออกด้านสุขภาวะร่วมกัน และให้ความสำคัญต่อข้อเสนอเชิงนโยบายของฝ่ายต่างๆที่เกี่ยวข้อง

2) เพื่อเป็นกลไกในการผลักดันนโยบายสาธารณะ คุณค่าของกระบวนการสมัชชาสุขภาพที่สำคัญและแตกต่างจากการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทั่วๆ ไป คือ การมีบทบาทในการผลักดันนโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพ ให้เกิดทางเลือกเชิงนโยบายที่เอื้อหรือสนับสนุนการสร้างสุขภาวะของประชาชน

3) เพื่อเป็นกระบวนการประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม โดยสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการนโยบายสาธารณะ อาศัยขบวนการประชาสังคมมาขับเคลื่อนเพื่อประสานงานกับทุกภาคด้วยท่าทีและบรรยากาศแบบพันธมิตรเน้นความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายมุ่งให้มีลักษณะเป็นแบบพหุภาคี

การขับเคลื่อนกระบวนการปฏิรูประบบสุขภาพของสังคมไทยที่ผ่านมาได้อาศัยสมัชชาสุขภาพ เป็นกลไกและเครื่องมือหลักในการเชื่อมร้อยความเคลื่อนไหวนับตั้งแต่การยกร่าง พ.ร.บ.สุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2550 การผลักดันกฎหมายและการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ด้านสุขภาพ การสื่อสารสาธารณะ และการเสริมสร้างความเข้มแข็งของภาคประชาชนในการมีส่วนร่วมกำหนดนโยบายสาธารณะด้านสุขภาพของประชาชนในสังคม ทั้งนี้ เพื่อนำไปสู่สมัชชาสุขภาพที่พึงประสงค์ คือ การมีภาคเครือข่ายในการจัดการสุขภาวะของสังคมไทยที่มีความยั่งยืนและมาจากการมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่างๆ ในสังคมไทย เพื่อสุขภาวะที่ดีของคนไทย

แนวคิดสุขภาพองค์รวมดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่ามีความเกี่ยวข้องกับการพัฒนาสังคมเป็นอย่างยิ่งในฐานะแนวคิด กระบวนการ กลไก และกิจกรรมของการจัดการสุขภาวะของชุมชน เป็นทั้งเป้าหมายและวิธีการที่จะทำให้การพัฒนาชุมชนด้านสุขภาพของบุคคลและชุมชนใน 4 มิติ คือ กาย จิต สังคม และปัญญา มีความสมบูรณ์ การนำแนวคิดสุขภาพ

[49] สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ, “**เครือข่ายสมัชชาสุขภาพ**” ,<http://www.samatcha.org/ha-introduction>, 13 มิถุนายน 2560.

องค์รวมมาบูรณาการกับการพัฒนาชุมชนจะทำให้ชุมชนมีกระบวนการจัดการสุขภาพที่ครอบคลุม เป็นการก้าวย่างที่มีความหมายและมีความสำคัญต่อการดูแลสุขภาพของประชาชน ในอนาคตสังคมไทยจะเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ หากระบบการจัดสวัสดิการสังคมของภาครัฐยังไม่ครอบคลุมเพียงพอ หรือมีการดูแลรักษาสุขภาพเพียงด้านใดด้านหนึ่งแล้ว จะทำให้การพัฒนาสังคมไทยโดยเฉพาะสุขภาพของผู้สูงอายุและผู้ด้อยโอกาสประสบกับปัญหามากขึ้น ดังนั้น การให้ความสำคัญกับแนวคิดและกระบวนการสุขภาพองค์รวมจะช่วยให้ลดภาวะไร้สุขภาวะของสังคมได้ อันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้อย่างเหมาะสม

2.3 แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) หลังจากที่ประเทศแถบซีกโลกตะวันตกโดยเฉพาะอังกฤษและอเมริกาได้เป็นผู้นำและต้นแบบในการปฏิวัติอุตสาหกรรม คือเปลี่ยนวิถีการผลิตเพื่อยังชีพและค้าขายภายในประเทศเป็นหลักมาสู่การผลิตเชิงอุตสาหกรรมเพื่อให้ได้ผลผลิตแบบเดียวกันในปริมาณมากซึ่งทำให้มีต้นทุนต่ำเพื่อการแข่งขันทางการค้าและมุ่งจำหน่ายระหว่างประเทศกันมากขึ้นนับแต่นั้นช่วงระยะ 1 ศตวรรษที่ผ่านมาทำให้เกิดการใช้วัตถุดิบ การสั่งสมพฤติกรรมการบริโภค และการใช้ฐานทรัพยากรธรรมชาติอย่างฟุ่มเฟือย ไม่คุ้มค่าและมุ่งสนองตอบความสะดวกสบายมากกว่าความจำเป็นพื้นฐาน ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติของแต่ละประเทศร่อยหรอลงอย่างมาก เช่น ทรัพยากรพลังงาน ทรัพยากรป่า ทรัพยากรแร่ และทรัพยากรน้ำ เป็นต้น นอกจากนี้ ของเสียที่ปล่อยออกจากการกระบวนการผลิตและการบริโภคสินค้าของพลได้ก่อให้เกิดมลพิษ การปนเปื้อนและสร้างผลกระทบทั้งแก่มนุษย์ ทรัพยากรน้ำ อากาศ และความหลากหลายทางชีวภาพ[50] ดังนั้น ประเทศที่พัฒนาแล้ว จึงเริ่มรวมตัวกันสร้างกรอบแนวทางการพัฒนาใหม่โดยเกิดการพัฒนาความคิดแบบที่เรียกว่า “การเปลี่ยนย้ายกระบวนทัศน์” (paradigm shift) ขึ้น ส่งผลให้เกิด “กรอบแนวคิดว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน” นับแต่ปี 2515 เป็นต้นมาจากการที่แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนได้เริ่มเข้ามีบทบาทในกระแสการพัฒนาของสังคมโลกนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2515 โดยเริ่มตั้งแต่องค์การสหประชาชาติได้จัดให้มีการประชุมสุดยอดว่าด้วยสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ (Human Environment) ณ กรุงสต๊อคโฮล์ม ประเทศสวีเดน ซึ่งเรียกร้องให้ชาวโลกคำนึงถึงผลกระทบจากการใช้ทรัพยากรอย่างฟุ่มเฟือยจนเกินขีดจำกัด ผลจากการประชุมดังกล่าว ทำให้ทั่วโลกหันมาให้ความสนใจเรื่องสิ่งแวดล้อมกันอย่างกว้างขวาง ต่อมาในปี พ.ศ. 2526 สหประชาชาติได้จัดตั้งสมัชชาของโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (World Commissionon Environment and Development) หรือเป็นที่รู้จักกันดี

[50] สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, **“โครงการพัฒนาดัชนีชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศไทย”**, รายงานการวิจัย สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2547), หน้า 2-8.

ในชื่อ “Brundland Commission” เพื่อทำการศึกษาเรื่องการสร้างความสมดุลระหว่างสิ่งแวดล้อมกับการพัฒนาซึ่งได้เผยแพร่เอกสารชื่อ “Our Common Future” ที่ได้เรียกร้องให้ชาวโลกเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตที่ฟุ่มเฟือยและเปลี่ยนวิถีทางการพัฒนาประเทศเสียใหม่ ในลักษณะที่ปลอดภัยต่อสิ่งแวดล้อมและให้สอดคล้องกับข้อจำกัดของธรรมชาติมากยิ่งขึ้น รวมทั้งได้เสนอว่ามนุษยชาติสามารถที่จะทำให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนขึ้นมาได้ ต่อมาสหประชาชาติได้จัดการประชุมสุดยอดระดับโลกอีก 2-3 ครั้ง คือ “การประชุมสุดยอดระดับโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา” (UN Conference on Environment and Development : UNCED) ณ กรุงริโอ เดอจาเนโร ประเทศบราซิล ในปี พ.ศ. 2535 โดยมีเอกสารสำคัญคือ “แผนปฏิบัติการ 21” ซึ่งเป็นเหมือนแผนแม่บทของโลกให้ประเทศภาคีสมาชิกที่เข้าร่วมประชุมได้นำไปเป็นกรอบทิศทางพัฒนาประเทศให้ก้าวสู่ความยั่งยืน อีก 5 ปีถัดมาสหประชาชาติก็ได้เป็นเจ้าภาพจัด “การประชุมสุดยอดระดับโลกว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน” (World Summit on Sustainable Development: WSSD) ณ กรุงโจฮันเนสเบอร์ก ประเทศสาธารณรัฐแอฟริกาใต้ ในปี พ.ศ. 2545 ซึ่งประเทศต่างๆ ทั่วโลกกว่า 180 ประเทศ รวมทั้งประเทศไทยได้ให้ความสำคัญใน “กรอบการพัฒนาที่ยั่งยืน” อย่างต่อเนื่องและร่วมกันลงนามรับมาเป็น “พันธกรณี” ร่วมกันที่จะพัฒนาประเทศและสังคมโลกให้น่าอยู่และยั่งยืน โดยมุ่งพัฒนาทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและ สิ่งแวดล้อมอย่างสมดุล

จากรายงานของบรันดท์แลนก็เรียกร้องในสิ่งเหล่านี้ นั่นคือ การพัฒนาที่ตระหนักหรือคำนึงถึงปัญหาสิ่งแวดล้อม และการคิดถึงคนรุ่นหลังด้วย จึงได้รับการตอบรับและต้อนรับอย่างอบอุ่นจากวงการต่างๆ ซึ่งนอกจากนี้ การพัฒนาที่ยั่งยืน ยังถูกมองว่า เป็นสิ่งที่ดีเป็นสิ่งที่น่าปรารถนา และด้วยความที่ยังคลุมเครือ ก็เป็นการเปิดพื้นที่/ ที่ว่างให้กับบรรดาผู้ที่เกี่ยวข้องเลือกตีความ/ให้ความหมายต่อสิ่งที่เรียกว่า “การพัฒนาแบบยั่งยืน” ในแบบฉบับที่ตัวเองต้องการได้ ไม่แตกต่างจากมโนทัศน์อื่นๆ ในสังคม ไม่ว่าจะเป็น “ความยุติธรรม” หรือ “ประชาธิปไตย” เป็นต้น เพราะคงไม่มีใครกล้าประกาศว่าไม่เห็นด้วย ไม่ชอบความยุติธรรม ไม่ชอบการปกครองแบบประชาธิปไตย หรือแม้แต่ไม่ชอบการพัฒนาแบบยั่งยืน เพียงแต่จะมีรายละเอียดของเรื่องเหล่านี้แตกต่างกันไปเท่านั้น ฉะนั้น สิ่งที่รายงานของบรันดท์แลนกระทำก็คือ เปิดพื้นที่ชนิดใหม่ขึ้นในสังคม เพื่อให้บุคคล สถาบัน หน่วยงาน องค์การแขนงต่างๆ เลือกประกาศจุดยืนทางศีลธรรมของตนเองผ่านวาทกรรมที่เรียกว่า “การพัฒนาแบบยั่งยืน”[51]

ความโดดเด่นของวาทกรรมการพัฒนาแบบยั่งยืนอยู่ที่สามารถทำให้สิ่งที่ขัดแย้งกันสิ่งที่ดูเหมือนว่าจะไปด้วยกันไม่ได้ในอดีต นั่นคือ ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (economic growth) กับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (environmental protection) สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบ และอย่างราบรื่นโดยไม่จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงระบบที่ดำรงอยู่

[51] ชัยวัฒน์ เจริญสินโอฬาร, **Development Discourse วาทกรรมการพัฒนา**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิภาษ, 2549), หน้า 43-55.

โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลไกตลาดและระบบเศรษฐกิจทุนนิยมโลก กล่าวอีกนัยหนึ่ง ความโดดเด่นของวาทกรรมการพัฒนาแบบยั่งยืน อยู่ที่สามารถสลายความเชื่อ ความหวาดวิตกในยุคทศวรรษ 1970s และ 1980s ที่มองว่าความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและสังคมแบบที่ดำรงอยู่จะนำไปสู่การทำลายล้างโลกในที่สุด สิ่งที่การพัฒนาแบบยั่งยืนนำเสนออย่างสำคัญ คือ การรับผิดชอบต่อผู้อื่น และในฐานะที่การพัฒนาแบบยั่งยืนเป็นรากฐานของจริยธรรมในปัจจุบัน ความน่าสนใจของการพัฒนาแบบยั่งยืนเกี่ยวกับการประสานระหว่างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ กับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของวาทกรรมการพัฒนาแบบยั่งยืน ดูยังเป็นข้อเสนอที่น่าสนใจอย่างมากด้วย เนื่องจากเป็นทางเลือกที่สาม ระหว่างข้อเสนอที่ดูมีลักษณะสุดขั้ว 2 แบบ คือแบบของนักนิเวศวิทยาอย่างลึกที่เรียกร้องให้ปฏิเสธสิ่งที่เรียกว่า “การพัฒนา” อย่างสิ้นเชิง กับแบบที่ชูการพัฒนาอย่างไม่ตั้งคำถามและไม่คำนึงถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมเลย ดังกรณีของทฤษฎีการให้ทันสมัยอย่างตะวันตกในอดีต

โดยสรุปการพัฒนาอย่างยั่งยืนในบริบทโลกคือการพัฒนาที่มุ่งสู่ดุลยภาพของมิติ 3 ด้าน คือ ด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม โดยให้ตอบสนองต่อความต้องการของคนรุ่นปัจจุบัน และไม่ทำให้คนรุ่นอนาคตต้องประนีประนอมยอมลดความสามารถที่จะสนองความต้องการของตนเองความหมายของคำว่า “ยั่งยืน” การใช้คำ sustainable และ sustainability มีนิยามอยู่ 3 แนวใหญ่ด้วยกัน คือ

1) แนวสังคม หมายถึงเรื่องเกี่ยวกับการสนองความต้องการพื้นฐานอย่างต่อเนื่อง ซึ่งมนุษย์ทุกคนต้องได้รับอาหาร น้ำ ที่อยู่อาศัย และการบำบัดรักษายามเจ็บป่วย ในขณะเดียวกันก็หมายถึงการสนองความต้องการระดับสูงด้วย เช่น ความมั่นคง เสรีภาพ การศึกษา การมีงานทำ ความยั่งยืนทางสังคมอาจจะเน้นเรื่องการส่งเสริมความสุขสมบูรณ์ของมวลชนส่วนใหญ่ เป้าหมายสำคัญที่สุดของแนวนี้คือ การรักษาคุณภาพชีวิตให้มีระดับสูงอย่างยาวนาน

2) แนวนิเวศ จุดเน้นอยู่ที่กระบวนการทางชีววิทยาของธรรมชาติ โดยเน้นเรื่องความยั่งยืนของการทำงานและประสิทธิภาพของระบบนิเวศ เพื่อก่อให้เกิดความยั่งยืนทางนิเวศในระยะยาวจำเป็นจะต้องมีการคุ้มครองทรัพยากรทางพันธุกรรมและการอนุรักษ์ความหลากหลายทางธรรมชาติ ในความหมายนี้ การจัดการและการรักษาระบบนิเวศรวมทั้งการสนับสนุนให้ชีวิตทั้งหลายอยู่รอดคือเป้าหมายสำคัญที่สุด

3) แนวเศรษฐกิจ จะเน้นแต่เรื่องการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ถ้ากล่าวถึง “ความยั่งยืน” จะหมายถึง เศรษฐกิจขยายตัวอย่างยั่งยืนยาวนาน ในอัตราที่สูง แต่นักเศรษฐศาสตร์สีเขียวมีแนวคิดอีกแบบคือ กล่าวว่า เศรษฐกิจที่ยั่งยืน หมายถึง เศรษฐกิจที่คำนึงถึงระบบนิเวศและโลกธรรมชาติ การให้คุณค่าทางชีวิตจิตใจมากกว่าคำนึงถึงความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ

พระธรรมปิฎก[52] ได้เขียนไว้ในหนังสือ “การพัฒนาที่ยังยืน” ระบุถึงการพัฒนาที่ยั่งยืน ว่าคือ ระบบการพัฒนาที่เป็นองค์รวม คือ การดำรงอยู่ด้วยดีของมนุษย์ หมายถึง มนุษย์อยู่อย่างมีอิสรภาพและสันติสุขในโลกที่เกื้อกูล การพัฒนาอย่างยั่งยืนต้องอาศัยความเป็นไปอย่างประสานและเกื้อกูลกันของระบบความสัมพันธ์แห่งองค์ประกอบทั้ง 4 ประการคือ มนุษย์ สังคม เทคโนโลยี และธรรมชาติแวดล้อม โดยเสนอแนวทางของการพัฒนาที่ยั่งยืน คือ การพัฒนาแบบองค์รวม โดยบูรณาการอย่างสมดุล จะต้องเข้าถึงความจริงของธรรมชาติ ซึ่งเป็นไปตามระบบความสัมพันธ์ของเหตุและปัจจัยทั้งหลาย มีอิสรภาพที่จะเกื้อกูลต่อกันด้วยระบบความสัมพันธ์แห่งองค์ประกอบพื้นฐานและรวมกับความซับซ้อนที่มนุษย์สร้างขึ้น อันได้แก่ เทคโนโลยี เป็นองค์ประกอบสำคัญของการพัฒนาดังนี้

1) มนุษย์ในฐานะบุคคล ในฐานะชีวิตทั้งกายและใจ
2) สังคม
3) ธรรมชาติ
4) เทคโนโลยี

องค์ประกอบทั้ง 4 จะเป็นปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อกันทั้งระบบ แต่มนุษย์เป็นตัวกระทำเพราะมีเจตจำนง ในขณะที่องค์ประกอบอื่นไม่มี และการที่มนุษย์แปลกแยกจากธรรมชาติย่อมหมายถึงว่ามนุษย์แปลกแยกจากชีวิตมนุษย์เองด้วย การแก้ปัญหาด้วยการบูรณาการง่ายๆ ก็คือการเปลี่ยนแปลงที่จะทำให้โลกมนุษย์กับโลกธรรมชาติประสานประโยชน์กันได้ โดยมนุษย์อยู่ในโลกธรรมชาติอย่างกลมกลืน เกื้อกูล ความสำเร็จนี้จึงจะเป็นชัยชนะอย่างแท้จริงของมนุษย์ และเพื่อให้เป็นองค์ประกอบที่ดีที่จะนำไปสู่ระบบใหญ่ทั้งหมด[53] ในการพัฒนาจึงถือเอาการพัฒนามนุษย์เพื่อเป็นศูนย์กลางในการเป็นปัจจัยที่กระทำดังกล่าวมาแล้ว กระบวนการพัฒนาที่ยั่งยืนแยกได้เป็น 2 ส่วนดังนี้

1. ระบบการพัฒนาคน โดยพัฒนาที่ตัวคนเป็นปัจจัยที่กระทำให้เป็นศูนย์กลางของการพัฒนาด้วยการพัฒนาตัวคนเต็มทั้งระบบ คือ ครบทั้งพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา โดยทั้ง 3 ด้านมีความสัมพันธ์อิงอาศัยกันการพัฒนาคนจะต้องทำทั้งหมดจึงจะเป็นการพัฒนาคนเต็มคน

1) พฤติกรรม พฤติกรรมีที่ดีเป็นช่องทางให้จิตใจพัฒนาและช่วยให้ปัญญางอกงาม โดยให้ความพิเศษกับพฤติกรรมเคยชินที่ดีและเกื้อกูลซึ่งจะต้องฝึกแต่เด็ก

---

[52] พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **การพัฒนาที่ยั่งยืน**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โกมลคีมทอง, 2543), หน้า 47-50.

[53] ถิรชัย อาป้อง, **“แนวคิดทฤษฎีการพัฒนา”**, <http://chornorpor.blogspot.com/2011/09/blog-post_26.html>, 27 สิงหาคม 2556,

2) จิตใจ จิตใจที่มีเจตจำนงที่เป็นตัวชี้นำกำหนดพฤติกรรมและสภาพจิตที่พอใจ มีความสุข ก็ทำให้พฤติกรรมมีความมั่นคง ปัญญาจะทำงานได้ผลและพัฒนาไปได้ ต้องอาศัยสภาพจิตใจที่เหมาะ

3) ปัญญา ปัญญาเป็นตัวแก้ปัญหา เป็นตัวจัดปรับทุกข์อย่างทั้งพฤติกรรมและจิตใจให้ลงตัวพอดี และเป็นตัวนำไปสู่จุดหมายแห่งความมีอิสรภาพและสันติสุข จะต้องพัฒนาควบคู่ประสานกันไป และอิงอาศัยการพัฒนาทั้งพฤติกรรมและจิตใจ ใช้ปัญญาบนความไม่ประมาท

2. ระบบการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยคนที่พัฒนาเต็มระบบเป็นตัวกลางหรือเป็นแกนกลาง ด้วยการเป็นปัจจัยตัวกระทำที่ไปประสานปรับเปลี่ยนบูรณาการระบบสัมพันธ์องค์รวมใหญ่สู่การพัฒนาที่ยั่งยืนและการพัฒนาที่ยั่งยืน จะเกิดขึ้นเมื่อระบบความสัมพันธ์ขององค์ประกอบทั้ง 4 ดำเนินไปด้วยดี โดยทุกส่วนเป็นปัจจัยส่งผลในทางเกื้อกูลกัน และในระบบนี้มนุษย์ในฐานะปัจจัยตัวการที่มีความสำคัญที่สุด ที่จะให้ภาวะที่พึงประสงค์นี้เกิดขึ้นหรือไม่โดยจะกล่าวถึงข้อคิดเกี่ยวกับการพัฒนาและการปฏิบัติต่อองค์ประกอบทั้ง 4 เฉพาะที่เป็นแนวทางพื้นฐานบางประการ

1) มนุษย์ในฐานะที่เป็นมนุษย์ เป็นหลักที่ควรให้ความสำคัญที่สูงสุด โดยมุ่งให้การศึกษา จัดสรรปัจจัยเกื้อหนุนอื่นๆเพื่อให้มนุษย์แต่ละชีวิตเจริญงอกงาม เข้าถึงความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ อันจะเป็นปัจจัยไปกระทำต่อระบบสัมพันธ์องค์รวมใหญ่บรรลุจุดหมายแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืนและมนุษย์ในฐานทรัพยากรมนุษย์ คือทุนหรือปัจจัยในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม พึงมีการพัฒนาให้เป็นทรัพยากรที่มีคุณภาพ มีสุขภาพดี ขยัน อดทน รับผิดชอบ มีความรู้ ฯลฯ พร้อมที่จะเป็นกำลังในการพัฒนาที่ยั่งยืน

2) สังคมระบบต่างๆทางสังคมเป็นการจัดการรูปแบบในระดับสังคม ต่างสังคมประเทศชาติที่เปิดถึงทั่วกัน จะต้องวางมาตรการร่วมกัน ปกป้องมิให้มีการกดขี่ บีบบังคับเอารัดเอาเปรียบกัน ไม่ว่าน้อยใหญ่ สังคมควรมีมาตรการพิทักษ์ ป้องกันมิให้คนเบียดเบียนทำลายธรรมชาติแวดล้อม

3) ธรรมชาติ การมีทัศนคติที่ดีของมนุษย์ต่อธรรมชาติไม่ควรหยุดมองแค่เลิกมองตนเองแยกต่างหากจากธรรมชาติ แล้วมองตัวเองเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ แต่ควรจะก้าวต่อไปถึงขั้นแสดงศักยภาพของมนุษย์ในการจัดวางสมมติต่างๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อใช้อ้างสิทธิต่างๆ กลับมาอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างเกื้อกูล ไปเบียดเบียน ทำร้าย เอาเปรียบยอมเสียสละให้มาก แล้วทำความดีชดใช้หรือจะถือว่ากอบโกยจากเขามามากพอแล้ว จะคืนให้แก่ธรรมชาติบ้างก็ได้

4) เทคโนโลยี การพัฒนาเทคโนโลยีใหม่ๆ ที่เกื้อกูลไม่ทำลายธรรมชาติ เทคโนโลยีที่ประหยัดพลังงานหรือใช้พลังงานอย่างมีประสิทธิภาพ เทคโนโลยีที่มีประสิทธิภาพผลการผลิตสูงโดยมีของเสียน้อย กำจัดน้ำเสีย กำจัดขยะ เอาของเสียมาเวียนใช้ใหม่ ตลอดจนการวางมาตรการบังคับควบคุม มนุษย์เองจะต้องไม่ประมาทกับการใช้เทคโนโลยี เพราะเทคโนโลยีเป็นเครื่องสนองกิเลศของมนุษย์ จะต้องใช้อย่างมีสติ มิใช่ว่าเทคโนโลยีเจริญก้าวหน้าแต่มนุษย์กลับเสื่อมลง จะต้องเสพที่คุณค่าแท้มิใช้เสพเพราะตัณหา ข้อปฏิบัติต่อองค์ประกอบแต่ละอย่างพอเป็นแนวทางแล้วขั้นที่จะบูรณาการทั้ง 4 องค์ประกอบเข้าด้วยกันเป็นระบบสัมพันธ์อันเดียว โดยเอาระบบพัฒนาตัวคนมาเป็นองค์แกนกลาง ที่จะทำหน้าที่เป็นปัจจัยตัวกระทำให้สำเร็จเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน

โดยสรุป การพัฒนาอย่างยั่งยืน มีหลักการที่ลักษณะสำคัญ คือ เป็นการพัฒนาที่ดำเนินไป โดยคำนึงถึงขีดจำกัดของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และสนองความต้องการในปัจจุบันโดยไม่ส่งผลเสียต่อความต้องการในอนาคต เป็นการพัฒนาที่คำนึงถึงความเป็น “องค์รวม” คือมองว่าการจะทำสิ่งใดต้องคำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดกับสิ่งอื่นๆ ดังนั้น การพัฒนาแนวนี้จึงยึดหลักความรอบคอบ และค่อยเป็นค่อยไป การพัฒนาอย่างยั่งยืนไม่ได้ระบุว่าต้องปฏิเสธ “ระบบเทคโนโลยี” เพียงแต่ต้องคำนึงว่าเทคโนโลยีที่นำมาใช้เป็นไปในทางสร้างสรรหรือ ทำลายท้ายที่สุด ผลของการดำเนินการพัฒนาตามแนวคิดใดก็ตามจะตกแก่ตัวมนุษย์เองเสมอ เช่น หากพัฒนาตามแนวทางเศรษฐกิจและการใช้เทคโนโลยีควบคุมและบงการธรรมชาติมากเกินไป สังคมมนุษย์ก็อาจถึงกาลอวสานรวดเร็วขึ้น หรือหากยึดถือการพัฒนาตามแนวทางความยั่งยืนที่ตระหนักว่าสรรพสิ่งเกี่ยวข้องและส่งผลกระทบต่อกันอย่างซับซ้อนและหลากหลาย สังคมโลกก็จะดำเนินไปด้วยกันระหว่างสรรพสิ่งและตัวมนุษย์ได้อย่างยั่งยืนยาวนาน เป็นต้น[54]

เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals; SDGs)

เป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ (Millennium Development Goals – MDGs) ที่ 189 ประเทศทั่วโลกรวมทั้งไทย ได้ตกลงร่วมกันให้เป็นวาระการพัฒนาของโลก ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2543 อันประกอบด้วยเป้าหมายหลัก 8 ข้อ ได้แก่

(1) ขจัดความยากจนและความหิวโหย

(2) ให้เด็กทุกคนได้รับการศึกษาระดับประถมศึกษา

(3) ส่งเสริมความเท่าเทียมกันทางเพศและบทบาทสตรี

(4) ลดอัตราการตายของเด็ก

(5) พัฒนาสุขภาพของสตรีมีครรภ์

[54] อ้างแล้ว , **โครงการพัฒนาดัชนีชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศไทย**, หน้า 4

(6) ต่อสู้กับโรคเอดส์ มาลาเรีย และโรคสำคัญอื่น ๆ

(7) รักษาและจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

(8) ส่งเสริมการเป็นหุ้นส่วนเพื่อการพัฒนาในประชาคมโลก ซึ่งถูกใช้ในช่วง 15 ปีมานี้ กำลังจะสิ้นสุดลงในปี ค.ศ. 2015 UN จึงได้ริเริ่มกระบวนการหารือเพื่อกำหนดวาระการพัฒนาภายหลังปี ค.ศ. 2015 (post-2015 development agenda) ตามกระบวนทัศน์ “การพัฒนาที่ยั่งยืน” โดยประเด็นสำคัญของวาระการพัฒนาภายหลังปี ค.ศ. 2015 คือ การจัดทำเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals–SDGs) โดยเป็นการดำเนินการต่อเนื่องจากแถลงการแห่งสหัสหวรรษ (Millennium Declaration) เพื่อประเมินเป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ (Millennium Development Goals: MDGs) และกระตุ้นให้ประเทศต่างๆ พัฒนาประเทศเพื่อขจัดความยากจน ความหิวโหย ส่งเสริมสิทธิมนุษยชน ความเท่าเทียม เทคโนโลยีที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ดูแลสิ่งแวดล้อม และพร้อมรับมือต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ อีกทั้งเพิ่มเนื้อหาการพัฒนาที่ยั่งยืน ให้ครอบคลุม โดยยึดถือหลักสำคัญว่า “No one left behind”[55]

เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) ริเริ่มจากการประชุม Rio+20 โดยปรากฏอยู่ในผลการประชุมที่มีชื่อว่า “The Future We Want” ทั้งนี้เพื่อเป็นการต่อเนื่องจาก MDGs ซึ่งจะสิ้นสุดในปี ค.ศ. 2015 ในการนี้มีการจัดตั้ง Open Working Group on Sustainable Development Goals: OWG) เพื่อดำเนินการจัดทำเป้าหมาย (Goals) และเป้าประสงค์ (Targets) ขึ้น OWG ประกอบไปด้วยประเทศต่างๆ 70 ประเทศ แบ่งเป็น 30 กลุ่มประเทศ โดยประเทศไทยจัดอยู่กับ ราชอาณาจักรภูฏาน และสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียตนาม OWG มีหน้าที่ในการจัดทำข้อเสนอ Goals และ Targets โดยได้รับข้อมูลสนับสนุนการทำงานจากระบบสนับสนุนทางเทคนิคของสหประชาชาติ (UN System Technical Support Team: TST) โดยข้อเสนอ Goals และ Targets เสร็จสิ้นในเดือนมิถุนายน ค.ศ. 2014 เสนอในการ ประชุมสมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติ ครั้งที่ 68 (68th United Nations General Assembly: UNGA) กระบวนการจัดทำตัวชี้วัดเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goal Indicators: SDGs indicators) เริ่มดำเนินการภายหลังจากได้ข้อเสนอ Goals และ Targets โดย คณะกรรมาธิการด้านสถิติแห่งสหประชาชาติ (United Nations Statistical Commission: UNSC) ได้รวบรวมตัวชี้วัดที่ได้รับการเสนอจากหน่วยงานเฉพาะด้าน และหน่วยงานสหประชาชาติอื่นๆ จัดทำเป็นรายการตัวชี้วัดขั้นต้นที่ถูกนำเสนอ (List of proposed preliminary indicators) พร้อมเอกสารความเป็นมาของตัวชี้วัด (Background of List of proposed preliminary indicators)

---

[55] พระมหาสุทิตย์ อาภากโร, เอกสารประกอบการสัมมนา กระบวนการขับเคลื่อนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของภาคประชาสังคม” สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2559.

ในปีนี้สหประชาชาติจะประกาศเป้าหมาย การพัฒนาที่ยั่งยืน หรือ Sustainable Development Goals (SDGs) โดยเปลี่ยนจากกรอบคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนแบบ 3 เสาหลัก (Pillars) มาสู่กรอบคิดใหม่ที่มองการพัฒนาเป็นมิติ (Dimensions) เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ให้มีความเชื่อมโยงกัน เพื่อลดข้อจำกัดของการส่งเสริมการพัฒนาในแบบแยกส่วนที่ได้รับอิทธิพลจากกรอบความคิดแบบเสาหลัก[56]

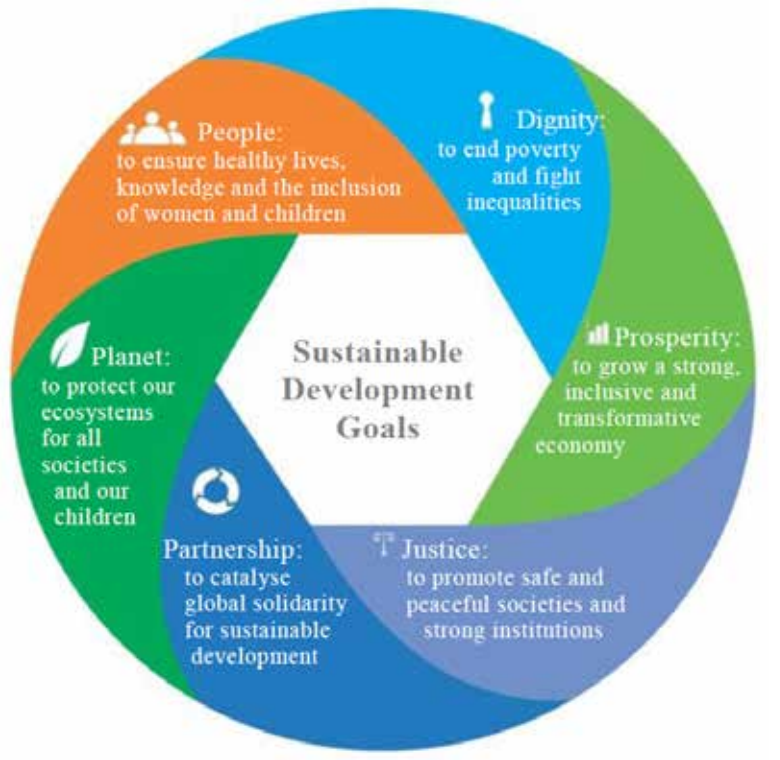

หลักการสำคัญของ SDGs

ที่ประชุมสมัชชาใหญ่องค์การสหประชาชาติ (UN General Assembly) ณ กรุงนิวยอร์ก ได้มีการรับรอง ***"เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของโลก 17 ประการ"*** (The Global Goals for Sustainable Development) ประกอบด้วย

เป้าหมายที่ 1 ขจัดความยากจนในทุกรูปแบบ ทุกที่

เป้าหมายที่ 2 ขจัดความหิวโหย บรรลุเป้าความมั่นคงทางอาหารและโภชนาการที่ดีขึ้น และส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืน

เป้าหมายที่ 3 ทำให้แน่ใจถึงการมีสุขภาวะในการดำรงชีวิต และส่งเสริมความเป็นอยู่ที่ดีของทุกคนในทุกช่วงอายุ[57]

---

[56] Thaicsr, **"ก้าวสู่ยุค SDGs "**,<http://www.thaicsr.com/2015/01/sdgs.html>, 13 มิถุนายน 2560.

[57] มูลนิธิมั่นพัฒนา. **"เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของโลก 17 ประการ"**, <http://www.tsdf.or.th/th/seminar-event/10268 >, 13 มิถุนายน 2560.

เป้าหมายที่ 4 ทำให้แน่ใจถึงการได้รับการศึกษาที่ได้คุณภาพอย่างเท่าเทียมและทั่วถึง และส่งเสริมโอกาสในการเรียนรู้ตลอดชีวิตแก่ทุกคน

เป้าหมายที่ 5 บรรลุถึงความเท่าเทียมทางเพศ และเสริมสร้างพลังให้แก่สตรีและเด็กหญิงทุกคน

เป้าหมายที่ 6 ทำให้แน่ใจว่าเรื่องน้ำและการสุขาภิบาลได้รับการจัดการอย่างยั่งยืน และมีสภาพพร้อมใช้สำหรับทุกคน

เป้าหมายที่ 7 ทำให้แน่ใจว่าทุกคนสามารถเข้าถึงพลังงานที่ทันสมัยยั่งยืน เชื่อถือได้ ตามกำลังซื้อของตน

เป้าหมายที่ 8 ส่งเสริมการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ยั่งยืนและทั่วถึงให้เป็นไปอย่างยั่งยืน ส่งเสริมศักยภาพการมีงานทำและการจ้างงานเต็มที่ และงานที่มีคุณค่าสำหรับทุกคน

เป้าหมายที่ 9 พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่พร้อมรับการเปลี่ยนแปลง ส่งเสริมการปรับตัวให้เป็นอุตสาหกรรมอย่างยั่งยืนและทั่วถึง และสนับสนุนนวัตกรรม

เป้าหมายที่ 10 ลดความเหลื่อมล้ำทั้งภายในและระหว่างประเทศ

เป้าหมายที่ 11 ทำให้เมืองและการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์มีความปลอดภัยทั่วถึง พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงและยั่งยืน

เป้าหมายที่ 12 ทำให้แน่ใจถึงการมีแบบแผนการผลิตและการบริโภคที่ยั่งยืน

เป้าหมายที่ 13 ดำเนินการอย่างเร่งด่วนเพื่อต่อสู้กับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและผลกระทบที่เกิดขึ้น

เป้าหมายที่ 14 อนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากมหาสมุทร ทะเล และทรัพยากรทางทะเลสำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืน ให้เป็นไปอย่างยั่งยืน

เป้าหมายที่ 15 พิทักษ์ บูรณะ และส่งเสริมการใช้ประโยชน์ที่ยั่งยืนของระบบนิเวศบนบก จัดการป่าไม้อย่างยั่งยืน ต่อสู้กับการแปรสภาพเป็นทะเลทราย หยุดยั้งและฟื้นฟูความเสื่อมโทรมของที่ดิน และหยุดยั้งการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ

เป้าหมายที่ 16 ส่งเสริมให้สังคมมีความเป็นปกติสุข ไม่แบ่งแยก เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน มีการเข้าถึงความยุติธรรมโดยถ้วนหน้า และสร้างให้เกิดสถาบันอันเป็นที่พึ่งของส่วนรวม มีประสิทธิผล และเป็นที่ยอมรับในทุกระดับ

เป้าหมายที่ 17 เสริมสร้างความเข้มแข็งในวิธีการปฏิบัติให้เกิดผล และสร้างพลังแห่งการเป็นหุ้นส่วนความร่วมมือระดับสากลต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

เป้าหมายทั้ง 17 ข้ออาศัยกรอบแนวคิดที่มองการพัฒนาที่ยั่งยืนผ่านมิติที่เชื่อมโยงกันของเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมที่มาจากการรวบรวมความเห็นและข้อเสนอจากประชาชนจากทุกประเทศทั่วโลก ที่จะใช้เป็นเป้าหมายเพื่อการพัฒนาร่วมกันในอีก 15 ปีข้างหน้า จนถึงปี 2573 เพื่อทดแทนเป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ (Millennium Development Goals) ซึ่งเป็นครั้งแรกที่มีเป้าหมายร่วมในการมุ่งขจัดความยากจนของประชากรโลกทั้งสิ้น 836 ล้านคนทั่วโลกให้หมดสิ้นไปภายในปี 2573

ด้วยเหตุนี้ องค์การสหประชาชาติจึงเน้นย้ำความสำคัญของเป้าหมายข้อ 17 ที่เน้นการสร้างภาคีความร่วมมือเพื่อผลักดันให้ถึงเป้าหมาย (Partnerships for Goals) ซึ่งส่งเสริมการทำงานร่วมกันจากทุกภาคส่วน ทั้งในประเทศและในระดับนานาชาติเพื่อสนับสนุนการระดมเงินทุน เทคโนโลยี การยกระดับศักยภาพของส่วนราชการและองค์กรสาธารณประโยชน์และความรับผิดชอบต่อเป้าหมายร่วมกัน

โดยปี 2558 สหประชาชาติ ได้ประกาศใช้เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals; SDGs) ทดแทนเป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ (Millennium Development Goals; MDGs) ซึ่งหมดอายุลงในปี 2558 โดยจะเป็นข้อผูกพันสำหรับชาติสมาชิกที่ได้ให้การรับรอง (193 ประเทศ) ในการประชุมสมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติ (United Nations General Assembly – UNGA) ประกอบด้วย 17 เป้าหมาย (Goal) 169 เป้าประสงค์ (Target) [58]

[58] สหประชาชาติในไทย, **"เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน"**,< http://www.un.or.th/globalgoals/th/the-goals/> , 5 กุมภาพันธ์ 2559.

1. ขจัดความยากจน ขจัดความยากจนทุกรูปแบบ ทุกสถานที่ ในทั่วโลก ผู้คนมากกว่า 800 ล้านคน ยังคงอยู่ได้ด้วยเงินน้อยกว่า 1.25 ดอลลาห์ต่อวัน หลายคนยังขาดการเข้าถึงอาหาร น้ำดื่มที่สะอาดและสุขอนามัยที่เพียงพอ การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วในประเทศ เช่น จีนและอินเดีย ได้ช่วยยกระดับประชากรออกจากความยากจน แต่ความเติบโตในเรื่องดังกล่าวก็ยังไม่มีความสม่ำเสมอเท่าใดนัก ประชากรผู้หญิงมีสัดส่วนที่อยู่ในความยากจนมากกว่าผู้ชาย เนื่องจากการเข้าถึงที่ไม่เท่ากันในเรื่องค่าแรงงาน การศึกษาและทรัพย์สิน

SDGs มีเป้าหมายที่จะขจัดความยากจนในทุกรูปแบบให้แล้วเสร็จภายในปี 2573 ซึ่งเป้าหมายดังกล่าวเกี่ยวข้องกับการกำหนดกลุ่มเป้าหมายที่อาศัยอยู่ในสถานการณ์ที่มีความเสี่ยงในการเข้าถึงทรัพยากรและการบริการขั้นพื้นฐาน รวมถึงช่วยเหลือชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากความขัดแย้งและภัยพิบัติที่เกี่ยวข้องกับสภาพภูมิอากาศ

2. ขจัดความหิวโหย การขจัดความหิวโหย บรรลุความมั่นคงทางอาหาร ส่งเสริมเกษตรกรรมอย่างยั่งยืนการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วและผลผลิตทางการเกษตรที่เพิ่มขึ้นในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา ทำให้ได้เห็นสัดส่วนของประชากรที่ขาดแคลนอาหารลดลงเกือบครึ่งหนึ่ง ประเทศกำลังพัฒนาจำนวนมากที่เคยได้รับความทุกข์จากความอดอยากและความหิวโหย ซึ่งในขณะนี้ ประเทศเหล่านั้นสามารถให้ความช่วยเหลือทางโภชนาการแก่ผู้ด้อยโอกาสได้เป็นจำนวนมาก มีความคืบหน้าอย่างมากในเรื่องการกำจัดความหิว โดยในภาคกลางและเอเชียตะวันออก ละตินอเมริกา และประเทศกลุ่มแคริบเบียน

เป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน (SDGs) มุ่งมั่นที่จะขจัดความหิวโหยและความอดอยากทุกรูปแบบ ให้แล้วเสร็จภายในปี 2573 เพื่อให้แน่ใจว่าทุกคน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเด็กและผู้ด้อยโอกาสจำนวนมาก ได้รับการเข้าถึงอาหารที่เพียงพอและมีคุณค่าทางโภชนาการตลอดทั้งปี เป้าหมายนี้ยังเกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการเกษตรอย่างยั่งยืน การปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่และกำลังการผลิตของเกษตรกรรมขนาดเล็ก ที่ช่วยให้เข้าถึงแหล่งที่ดินทำกิน เทคโนโลยีและการตลาดอย่างเท่าเทียม นอกจากนี้ความร่วมมือระหว่างประเทศก็เป็นสิ่งสำคัญที่สร้างความเชื่อมั่นในการลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานและเทคโนโลยีเพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร จะสามารถยุติความอดอยากและความหิวโหยได้ภายในปี 2573 โดยดำเนินการร่วมกับเป้าหมายอื่นๆ ที่กำหนดไว้

3. มีสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี รับรองการมีสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดีของทุกคนในทุกช่วงอายุตั้งแต่การสร้างเป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ ซึ่งประสบผลสำเร็จอย่างมีคุณค่าในหน้าประวัติศาสตร์ จากการลดการเสียชีวิตของเด็ก การปรับปรุงสุขภาพของมารดาและการต่อสู้กับเชื้อเอชไอวี/ เอดส์ มาลาเรียและโรคอื่นๆ ตั้งแต่ปี 2533 สามารถป้องกันการเสียชีวิตของเด็กทั่วโลก โดยลดลงกว่า 50 % และการเสียชีวิตของมารดาก็สามารถ

ลดลงได้ 45% ในทั่วโลก ภาวะการติดเชื้อเอชไอวีและเอดส์ที่เกิดขึ้นใหม่ สามารถลดลงได้ 30% ในระหว่างปี 2543 ถึงปี 2556 และมากกว่า 6,200,000 ชีวิตได้รับป้องกันจากโรคมาลาเรีย

การเสียชีวิตเหล่านี้สามารถหลีกเลี่ยงได้โดยการป้องกันและการรักษา การศึกษาแคมเปญการสร้างภูมิคุ้มกันของโรคและการดูแลสุขภาพเพศและระบบสืบพันธุ์ เป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืนมีความมุ่งมั่นที่จะยุติการระบาดของโรคเอดส์ วัณโรคมาลาเรียและโรคติดต่ออื่นๆ ภายในปี 2573 ซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้บรรลุหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้าและจัดให้มีการเข้าถึงยาและวัคซีนอย่างปลอดภัยและมีประสิทธิภาพสำหรับทุกคน การสนับสนุนการวิจัยและพัฒนาวัคซีนก็เป็นส่วนสำคัญของกระบวนการนี้เช่นเดียวกับการเข้าถึงยาในราคาที่เหมาะสม

4. การศึกษาที่เท่าเทียม โดยการรับรองการศึกษาที่เท่าเทียมและทั่วถึง ส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตแก่ทุกคนตั้งแต่ปี 2543 มีความคืบหน้าเป็นอย่างมากในการบรรลุเป้าหมายเรื่องของผู้ที่ได้รับการศึกษาในระดับประถมศึกษา อัตราการลงทะเบียนเรียนรวมในประเทศกำลังพัฒนาเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 91 ในปี 2558 และจำนวนของเด็กทั่วโลกที่ไม่ได้รับการศึกษาลดลงได้เกือบครึ่งหนึ่ง นอกจากนี้ อัตราผู้ที่มีความสามารถในการอ่านออกเขียนได้ยังเพิ่มขึ้นเป็นอย่างมาก และเด็กผู้หญิงได้ไปโรงเรียนมากขึ้นกว่าเดิม สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นความสำเร็จอันยอดเยี่ยม

การประสบความสำเร็จครอบคลุมถึงการศึกษาที่มีคุณภาพ ซึ่งตอกย้ำความเชื่อที่พิสูจน์แล้วว่าการศึกษาเป็นหนึ่งในแรงขับเคลื่อนที่มีประสิทธิภาพสำหรับการพัฒนาอย่างยั่งยืน เป้าหมายนี้ทำให้แน่ใจว่าเด็กผู้หญิงและเด็กผู้ชายทุกคนจะได้รับสำเร็จศึกษาฟรีในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา นอกจากนี้ยังมีวัตถุประสงค์เพื่อจัดให้มีการฝึกอบรมอาชีพในราคาที่เหมาะสมอย่างเท่าเทียมกัน และขจัดความไม่เสมอภาคทางเพศและความเหลื่อมล้ำ ด้วยความมุ่งหมายที่จะประสบผลสำเร็จในการเข้าถึงหลักสากลเพื่อการศึกษาที่สูงขึ้นอย่างมีคุณภาพ

5. ความเท่าเทียมทางเพศบรรลุความเท่าเทียมทางเพศ พัฒนาบทบาทสตรีและเด็กผู้หญิง ในปี 2543 UNDP ร่วมกับ พันธมิตรของ UN และประชาคมโลกให้ความเสมอภาคทางเพศเป็นศูนย์กลางในการทำงาน มีผู้หญิงจำนวนมากขึ้นที่ได้เรียนในโรงเรียน เมื่อเทียบกับ 15 ปีที่ผ่านมา และในภูมิภาคส่วนใหญ่ ก็มีความเท่าเทียมกันทางเพศในการศึกษาระดับประถมศึกษา ในขณะนี้ ผู้หญิงสามารถทำงานนอกบ้านและได้รับค่าแรงจากงาน ที่ไม่ใช่ทำการเกษตรได้ถึง 41% เมื่อเทียบปี 2533 ซึ่งมีเพียง 35%

SDGs มีจุดหมายที่จะสร้างความสำเร็จเหล่านี้เพื่อให้แน่ใจว่ามีการยุติการเลือกปฏิบัติต่อผู้หญิงและเด็กผู้หญิงในทุกที่ แต่ในบางภูมิภาคยังคงมีความไม่เท่าเทียมกันในเบื้องต้นสำหรับการเข้าถึงค่าจ้าง และยังคงมีช่องว่างที่มีนัยสำคัญระหว่างชายและหญิง

ในตลาดแรงงาน ความรุนแรงทางเพศและการละเมิดทางเพศ การใช้แรงงานที่ผิดกฎหมาย และการแบ่งแยกชนชั้นของประชาชนยังคงเป็นอุปสรรคใหญ่ในเรื่องนี้

6. การจัดการน้ำและสุขาภิบาล รับรองการมีน้ำใช้ การจัดการน้ำและสุขาภิบาล ที่ยั่งยืนปัญหาการขาดแคลนน้ำส่งผลกระทบต่อประชาชนทั่วโลกมากกว่า 40 % และคาดว่าจะมีการเพิ่มขึ้นของอุณหภูมิโลกที่เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ แม้ว่าประชาชน 2,100 ล้านคน ได้รับการเข้าถึงการสุขาภิบาลน้ำที่ดีขึ้นตั้งแต่ปี 2533 แต่การขาดแคลนอุปกรณ์สำหรับน้ำดื่มที่ปลอดภัยยังคงเป็นปัญหาหลักที่ส่งผลกระทบต่อทุกทวีป ภายในปี 2573 การทำให้มีน้ำดื่มที่ปลอดภัยและราคาเหมาะสม จำเป็นต้องมีการลงทุนโครงสร้างพื้นฐานที่เหมาะสม โดยจัดให้มีสิ่งอำนวยความสะดวกด้านสุขอนามัยและส่งเสริมสุขอนามัยในทุกระดับ ปกป้องและฟื้นฟูระบบนิเวศน์ที่เกี่ยวข้องกับน้ำ เช่น ป่าไม้ ภูเขาและแม่น้ำ พื้นที่ชุ่มน้ำเป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องดูแล การที่จะลดการขาดแคลนน้ำ นอกจากนี้ ความร่วมมือระหว่างประเทศยังเป็นสิ่งจำเป็นที่จะส่งเสริมให้มีการใช้น้ำอย่างมีประสิทธิภาพและสนับสนุนเทคโนโลยีการบำบัดน้ำในประเทศที่กำลังพัฒนา

7. พลังงานสะอาดที่ทุกคนเข้าถึงได้ รับรองการมีพลังงานที่ทุกคนเข้าถึงได้ เชื่อถือได้ยั่งยืนทันสมัย ระหว่างปี 2533 ถึงปี 2553 จำนวนประชากรมีการเข้าถึงไฟฟ้าเพิ่มขึ้น 1,700 ล้านคนทั่วโลกและยังคงเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นจึงมีการเรียกร้องถึงพลังงานราคาถูกเศรษฐกิจทั่วโลกพึ่งพาเชื้อเพลิงฟอสซิลและการเพิ่มขึ้นของการปล่อยก๊าซเรือนกระจก ซึ่งนั่นคือการสร้างการเปลี่ยนแปลงที่รุนแรงต่อระบบภูมิอากาศ การเปลี่ยนแปลงนี้ส่งผลถึงทุกทวีปทั่วโลก

ภายในปี 2573 มีเป้าหมายที่จะทำให้เกิดการผลิตไฟฟ้าที่เหมาะสมในทุกที่ ซึ่งหมายถึงการลงทุนในแหล่งพลังงานสะอาด เช่น พลังงานแสงอาทิตย์ พลังงานลมและพลังงานความร้อน การนำมาตรฐานการประหยัดค่าใช้จ่ายที่มีประสิทธิภาพมาใช้ในอาคารและอุตสาหกรรมสำหรับความหลากหลายของเทคโนโลยียังสามารถลดการใช้ไฟฟ้าทั่วโลกได้ 14% ซึ่งหมายถึงการลดการใช้งานโรงไฟฟ้าขนาดกลาง ประมาณ 1,300 แห่ง การขยายโครงสร้างพื้นฐานและพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อให้มีแหล่งที่มาของพลังงานสะอาดในประเทศที่กำลังพัฒนา เป็นเป้าหมายสำคัญที่ทั้งการขยายโครงสร้างและการพัฒนาเทคโนโลยีสามารถส่งเสริมการเจริญเติบโตและช่วยเหลือสิ่งแวดล้อมได้

8. การจ้างงานที่มีคุณค่าและการเติบโตทางเศรษฐกิจ ส่งเสริมการเติบโตทางเศรษฐกิจที่ต่อเนื่องครอบคลุมและยั่งยืน การจ้างงานที่มีคุณค่า โดยใน 25 ปีที่ผ่านมา จำนวนคนงานที่ประสบปัญหาความยากจนได้ลดลงอย่างมาก แม้จะมีผลกระทบที่ยาวนานของวิกฤตเศรษฐกิจจากปี 2551/2552 ในประเทศที่กำลังพัฒนา ชนชั้นกลางถือเป็น 34% ของการจ้างงานทั้งหมด โดยตัวเลขนี้เพิ่มขึ้นกว่าสามเท่าจากปี 2534 ถึง 2558 เป้าหมาย

การพัฒนาอย่างยั่งยืน (SDGs) มุ่งมั่นที่จะส่งเสริมการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ยั่งยืนโดยบรรลุเป้าหมายการผลิตในระดับที่สูงขึ้นและผลิตผ่านนวัตกรรมทางเทคโนโลยี สนับสนุนนโยบายที่ส่งเสริมให้ผู้ประกอบการและการสร้างงานซึ่งเป็นกุญแจสำคัญในเรื่องนี้ เช่นเดียวกับมาตรการที่มีประสิทธิภาพที่จะกำจัดการบังคับใช้แรงงานทาสและการค้ามนุษย์ ด้วยเป้าหมาย ภายในปี 2573 เพื่อให้เกิดการจ้างงานเต็มรูปแบบและมีประสิทธิภาพ และการทำงานที่เหมาะสมสำหรับผู้หญิงและผู้ชายทุกคน

9. **อุตสาหกรรม นวัตกรรม โครงสร้างพื้นฐาน** พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่พร้อมรับการเปลี่ยนแปลง ส่งเสริมการปรับตัวให้เป็นอุตสาหกรรมอย่างยั่งยืนและทั่วถึง และสนับสนุนนวัตกรรมความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีเป็นกุญแจสำคัญในการหาทางแก้ปัญหาอย่างยั่งยืนให้กับความท้าทายทางเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม เช่น การจัดให้มีชิ้นงานใหม่และส่งเสริมประสิทธิภาพในการใช้พลังงาน การส่งเสริมอุตสาหกรรมที่ยั่งยืนและการลงทุนในการวิจัยทางวิทยาศาสตร์และนวัตกรรม เหล่านี้เป็นวิธีที่สำคัญที่จะช่วยสนับสนุนการพัฒนาอย่างยั่งยืน การลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานและนวัตกรรมเป็นหนึ่งในเป้าหมายการพัฒนา 17 ข้อในวาระการจัดทำเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) วิธีการแบบบูรณาการเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้เกิดความคืบหน้าไปยังเป้าหมายอื่นๆ

10. ลดความเหลื่อมล้ำ ความไม่เท่าเทียมของรายได้มีอัตราเพิ่มขึ้น 10% ของคนร่ำรวยที่สุด มีรายได้เป็น 40% ของรายได้รวมทั่วโลก ผู้ที่ยากจนที่สุด 10% ทำได้รายได้เพียง 2 – 7% ของรายได้รวมทั่วโลก ในประเทศกำลังพัฒนา ความไม่เท่าเทียมเพิ่มขึ้น 11 % ตามการเจริญเติบโตของประชากร ความไม่เท่าเทียมด้านรายได้เป็นปัญหาระดับโลกที่ต้องการการแก้ไข ซึ่งปัญหานี้เกี่ยวข้องกับการปรับปรุงกฎระเบียบข้อบังคับ การตรวจสอบของตลาดการเงินและสถาบันด้านการเงิน การส่งเสริมการช่วยเหลือด้านการพัฒนาและการลงทุนโดยตรงจากต่างชาติไปยังภูมิภาคที่มีความจำเป็นมากที่สุด การอำนวยความสะดวกในการอพยพย้ายถิ่นที่ปลอดภัยและการเคลื่อนย้ายของผู้คนก็เป็นสิ่งสำคัญในการแก้ไขปัญหาการแบ่งเขตแดน

11. เมืองและถิ่นฐานมนุษย์อย่างยั่งยืน ทำให้เมืองและการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์มีความปลอดภัย ทั่วถึง พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาอย่างยั่งยืน การเติบโตอย่างรวดเร็วของเมืองในประเทศที่กำลังพัฒนา ควบคู่ไปกับการเพิ่มขึ้นในการย้ายถิ่นฐานจากชนบทสู่เมือง ซึ่งนำไปสู่ความเจริญในเมืองขนาดใหญ่ ในปี 2553 มี 10 เมืองใหญ่ที่มีพลเมืองจำนวน 10 ล้านคนหรือมากกว่านั้น ในปี 2557 มีเมืองขนาดใหญ่ถึง 28 เมือง ผู้อยู่อาศัยรวม 453,000,000 คน

12. แผนการบริโภคและการผลิตที่ยั่งยืน รับรองแผนการบริโภคและการผลิตที่ยั่งยืน การที่จะบรรลุเป้าหมายการเติบโตทางเศรษฐกิจและการพัฒนาที่ยั่งยืนต้องลดรอยเท้าทางนิเวศลงอย่างเร่งด่วน โดยการเปลี่ยนแปลงการผลิตและการบริโภคสินค้าและทรัพยากร การเกษตรกรรมเป็นผู้ใช้น้ำรายใหญ่ที่สุดในโลก และในขณะนี้มีการจัดการน้ำให้ถึง 70%

ของผู้ใช้น้ำทั้งหมด การจัดการการใช้ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพและวิธีการกำจัดขยะที่เป็นพิษและมลพิษเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้บรรลุเป้าหมายนี้ การส่งเสริมให้มีการรีไซเคิลและลดขยะมูลฝอยในอุตสาหกรรม ธุรกิจและผู้บริโภคเป็นสิ่งสำคัญเท่าเทียมกับการสนับสนุนประเทศกำลังพัฒนาเพื่อก้าวเข้าสู่แผนการบริโภคที่ยั่งยืนภายในปี 2573

13. การรับมือการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ดำเนินมาตรการเร่งด่วนเพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและผลกระทบ การปล่อยก๊าซเรือนกระจกยังคงเพิ่มขึ้นจากปี 2533 มากกว่า 50% นอกจากนี้ ภาวะโลกร้อนเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอันยาวนานกับระบบสภาพภูมิอากาศ ซึ่งผลลัพธ์ที่ตามมาอาจไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ ถ้าหากไม่เริ่มดำเนินการในตอนนี้ การสร้างความเข้มแข็ง ความยืดหยุ่นและความสามารถในการปรับตัวของภูมิภาคที่มีความเสี่ยง เช่น ประเทศที่ไม่มีทางออกทะเล และประเทศที่เป็นเกาะ จำเป็นต้องร่วมมือกันเพื่อพยายามสร้างความตระหนักรู้และบูรณาการมาตรการเข้าไปในนโยบายและกลยุทธ์ระดับชาติ ซึ่งยังคงมีความเป็นไปได้ด้วยเจตจำนงทางการเมืองและความหลากหลายของมาตรการทางเทคโนโลยีที่สามารถจำกัดการเพิ่มขึ้นของอุณหภูมิเฉลี่ยของโลกได้ถึงสององศาเซลเซียสซึ่งจำกัดได้มากกว่าก่อนยุคอุตสาหกรรม สิ่งนี้จำเป็นต้องดำเนินการร่วมกันอย่างเร่งด่วน

14. การใช้ประโยชน์จากมหาสมุทรและทรัพยากรทางทะเล อนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากมหาสมุทรและทรัพยากรทางทะเลเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน ความหลากหลายทางชีวภาพทางทะเลและชายฝั่งในปัจจุบันนี้ 30% ของปลาทะเลของโลกได้ถูกใช้ไปเกินขนาด ซึ่งต่ำกว่าระดับที่สามารถผลิตผลตอบแทนที่ยั่งยืนให้ได้ เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) สร้างกรอบการทำงานเพื่อการจัดการอย่างยั่งยืนและปกป้องระบบนิเวศทางชายฝั่งและทางทะเลจากภาวะมลพิษจากแหล่งบนบก ตลอดจนจัดการปัญหาผลกระทบของการเป็นกรดของมหาสมุทร เสริมสร้างการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนของทรัพยากรทะเลผ่านกฎหมายระหว่างประเทศซึ่งจะสามารถช่วยบรรเทาปัญหาที่เกิดขึ้นกับมหาสมุทร

15. การใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศทางบก ปกป้อง ฟื้นฟู และส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศทางบกอย่างยั่งยืน ความเสื่อมโทรมในปัจจุบันของที่ดินแบบที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน และการสูญเสียที่ดินทำกิน 30 – 35 ครั้ง ภัยแล้งและการแปรสภาพเป็นทะเลทรายก็ยังคงเพิ่มขึ้นในแต่ละปี รวมจำนวนการสูญเสียถึง 12 ล้านเฮกเตอร์ และส่งผลกระทบต่อชุมชนที่ยากจนทั่วโลก จาก 8,300 สายพันธุ์สัตว์ที่เป็นที่รู้จัก มีจำนวน 8% ที่กำลังจะสูญพันธุ์ และอีก 22% มีความเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์ เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) มุ่งมั่นที่จะอนุรักษ์และฟื้นฟูประโยชน์จากระบบนิเวศทางบก อาทิ ป่าไม้ พื้นที่ชุ่มน้ำ พื้นที่กึ่งแห้งแล้งและภูเขา ภายในปี 2563 การส่งเสริมการจัดการป่าอย่างยั่งยืนและแก้ไขการตัดไม้ทำลายป่าก็เป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยบรรเทาผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพอากาศ ควรต้องดำเนิน

การอย่างเร่งด่วนเพื่อที่จะลดการสูญเสียถิ่นที่อยู่อาศัยตามธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพที่ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมร่วมกัน

16. สังคมสงบสุข ยุติธรรม ไม่แบ่งแยก ส่งเสริมสังคมสงบสุข ยุติธรรม ไม่แบ่งแยก เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน สันติภาพ ความมั่นคง สิทธิมนุษยชนและการปกครองที่มีประสิทธิภาพบนพื้นฐานของหลักนิติธรรมเป็นการรวมกันที่สำคัญเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ในโลกที่ถูกแบ่งแยกมากขึ้น บางภูมิภาคได้รับสิทธิ์ในความสงบ การรักษาความปลอดภัย ความเจริญ อย่างเต็มที่และต่อเนื่อง ในขณะที่ภูมิภาคอื่นตกอยู่ในวงจรของความขัดแย้งและความรุนแรงที่ดูเหมือนว่าจะไม่มีวันสิ้นสุด ซึ่งสิ่งเหล่านี้สามารถหลีกเลี่ยงได้และควรจะต้องได้รับการแก้ไข

เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) มุ่งมั่นที่จะลดความรุนแรงทุกรูปแบบ พร้อมทำงานร่วมกับรัฐบาลและชุมชนเพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหาความขัดแย้งและความไม่มั่นคงอย่างยั่งยืน การส่งเสริมการปกครองด้วยกฎหมายและการส่งเสริมสิทธิมนุษยชน เป็นกุญแจสำคัญในกระบวนการนี้เช่นเดียวกับการลดอาวุธผิดกฎหมาย ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประเทศกำลังพัฒนาในสถาบันการปกครองทั่วโลก

17. ความร่วมมือเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน สร้างพลังแห่งการเป็นหุ้นส่วนความร่วมมือระดับสากลต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน โลกยุคปัจจุบันมีการเชื่อมต่อกันมากขึ้นกว่าเดิม การพัฒนาในการเข้าถึงเทคโนโลยีและความรู้เป็นสิ่งสำคัญในการแบ่งปันความคิดและสนับสนุนนวัตกรรม การประสานงานด้านนโยบายจะช่วยให้ประเทศกำลังพัฒนาสามารถจัดการหนี้ได้เช่นเดียวกับการส่งเสริมการลงทุนเพื่อการพัฒนาเป็นสิ่งสำคัญเพื่อให้ประสบผลในการเติบโตและการพัฒนาอย่างยั่งยืน เป้าหมายนี้มุ่งมั่นที่จะเพิ่มความร่วมมือระหว่างประเทศพัฒนาแล้วกับประเทศกำลังพัฒนา (North-South) และความร่วมมือระหว่างประเทศกำลังพัฒนา (South-South) โดยการสนับสนุนแผนระดับชาติเพื่อการบรรลุเป้าหมาย ส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศและช่วยเหลือประเทศกำลังพัฒนาเพิ่มอัตราการส่งออก ซึ่งนี่คือส่วนประกอบทั้งหมดที่จะช่วยให้ประสบผลสำเร็จในหลักเกณฑ์สากลและระบบการค้าที่เสมอภาค ซึ่งเป็นสิ่งที่ยุติธรรม เปิดกว้างและเป็นประโยชน์ต่อทุกฝ่าย

2.4 แนวคิดการบริหารกิจการคณะสงฆ์

การจัดการโครงสร้างการบริหารและการปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบันเป็นไปตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 การตราพระราชบัญญัติฉบับนี้เกิดจากความต้องการของรัฐบาลในสมัยนั้นซึ่งมีจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรีที่มุ่งปรับเปลี่ยนรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ให้สอดคล้องกับนโยบายการปกครองประเทศ โดยมองเห็นว่าการแยกอำนาจบัญชาการคณะสงฆ์ออกเป็น 3 ทางคือ สังฆสภา คณะสังฆมนตรี และคณะวินัยธร

ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2484 เป็นระบบที่มีต่อประสิทธิภาพในการดำเนินกิจการคณะสงฆ์ให้ต้องประสบอุปสรรคและล่าช้าด้วยเหตุผลดังกล่าวมา คณะรัฐมนตรีจึงได้ลงมติแต่งตั้งคณะกรรมการยกร่างพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับใหม่ รัฐบาลจึงได้ตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 (และต่อมามีการแก้ไข พ.ศ.2535) สาระสำคัญของการบริหารกิจการคณะสงฆ์ที่เกิดขึ้นจากพระราชบัญญัติมาตรา 15 ที่กำหนดไว้

มหาเถรสมาคมมีอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้

1) ปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปโดยเรียบร้อยดีงาม

2) ปกครองและกำหนดการบรรพชาสามเณร

3) ควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่ การสาธารณูปการและการสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์

4) รักษาหลักพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนา

5) ปฏิบัติหน้าที่อื่น ๆ ตามที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัตินี้หรือ กฎหมายอื่น

เพื่อการนี้ให้มหาเถรสมาคมมีอำนาจตรากฎมหาเถรสมาคม ออก ข้อบังคับ วางระเบียบออกคำสั่ง มีมติหรือออกประกาศ โดยไม่ขัดหรือแย้ง กับกฎหมายและพระธรรมวินัยใช้บังคับได้ และจะมอบให้พระภิกษุรูปใดหรือคณะกรรมการหรือคณะอนุกรรมการตามมาตรา 19 เป็นผู้ใช้อำนาจหน้าที่ตามวรรคหนึ่งก็ได้ เพื่อรักษาหลักพระธรรมวินัยและเพื่อความเรียบร้อยดีงามของคณะสงฆ์ มหาเถรสมาคมจะตรากฎมหาเถรสมาคม เพื่อกำหนดโทษหรือวิธีลงโทษทางการปกครอง สำหรับพระภิกษุและสามเณรที่ประพฤติให้เกิดความเสียหายแก่พระศาสนาและการปกครองของคณะสงฆ์ก็ได้ จากบทบัญญัติดังกล่าว จึงกลายที่มาของการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ซึ่งถือว่าเป็นภาระหน้าที่โดยตรงของพระสังฆาธิการที่จะต้องปฏิบัติเพื่อกิจการพระศาสนา 6 ด้าน ได้แก่

1. ด้านการปกครอง
2. ด้านการศาสนศึกษา
3. ด้านการเผยแผ่
4. ด้านการสาธารณูปการ
5. ด้านการศึกษาสงเคราะห์
6. ด้านการสาธารณะสงเคราะห์

ปัจจุบัน คณะสงฆ์โดยมหาเถรสมาคมและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้เสนอให้มีการปรับปรุงกิจการคณะสงฆ์ทั้ง 6 ประการ และเพิ่มเติมในส่วนของการพัฒนาพุทธมณฑลให้เป็นศูนย์การศึกษาพระพุทธศาสนาโลก รวมเป็น 7 ด้าน ซึ่งแนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาในแต่ละด้านจะมีประเด็นแนวคิดและการจัดการในมิติต่างๆ ดังนี้

1. การปกครอง มีหลักการสำคัญ คือ การควบคุมและส่งเสริมการ รักษาความเรียบร้อยดีงามในการปฏิบัติหน้าที่ของพระสังฆาธิการ เป็นการปกครองดูแลพระภิกษุ สามเณรในเขตการปกครองของตน ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัยและตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ เป็นการบริหารเพื่อการควบคุมดูแลรักษา การควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงามเป็นงานเกี่ยวกับการปกครองพระภิกษุ สามเณร ตลอดจนคฤหัสถ์ที่อยู่ภายในวัดให้ประพฤติปฏิบัติตนให้ถูกต้องเรียบร้อยดีงาม เป็นการบริหารหมู่คณะ คือ การปกครองดูแล ตลอดทั้งแนะนำสั่งสอน อบรม พระภิกษุ สามเณรและคฤหัสถ์ ที่มีที่อยู่หรือพำนักอยู่ในวัด ให้ประพฤติอยู่ในพระธรรมวินัย ตามกฎหมายของบ้านเมือง กฎข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่งและการประกาศของมหาเถรสมาคม

ส่วนพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวว่า การปกครองตามความหมายในพระพุทธศาสนาเป็นการปกครองเพื่อการศึกษา การปกครองและความสงบเรียบร้อยที่จะเกิดจากการปกครองมิใช่เป็นจุดหมายในตัว แต่เป็นเพียงปัจจัยคือสภาพเอื้อเพื่อให้แต่ละบุคคลบรรลุตามจุดหมายแห่งการศึกษาหรือเพื่อเป็นหลักประกันของการศึกษาจึงถือเป็นคติได้ว่าการปกครองที่มีขึ้นเป็นเรื่องของการศึกษาและเพื่อการศึกษาทั้งสิ้น ถ้าไม่ปกครองด้วยการศึกษา ก็ต้องปกครองด้วยอำนาจ เมื่อปกครองด้วยอำนาจก็เกิดความรู้สึกในเชิงปรปักษ์ และเป็นไปในทางที่จะทำให้เกิดขัดแย้ง การปกครองแบบใช้อำนาจจึงก่อให้เกิดปัญหาเมื่อมีความความขัดแย้งในจิตใจ ทำให้ยิ่งต้องเพิ่มการใช้อำนาจ ใช้อาญา และจะเน้นการลงโทษมากยิ่งขึ้นตามลำดับ ไม่ใช่การปกครองแบบพยายามสร้างคนดี แต่เป็นการปกครองแบบพยายามกำจัดคนเลวนั่นเอง[59]

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมฺจิตฺโต) กล่าวถึง รูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ของพระพุทธเจ้าว่า การสั่งแต่ละครั้งของพระพุทธเจ้าเป็นที่ยอมรับได้ง่าย เพราะไม่ทรงใช้วิธีเผด็จการ แต่ทรงใช้วิธีการแบบธรรมาธิปไตย ดังที่พระพุทธเจ้าทรงจำแนก แรงจูงใจในการทำความดี ซึ่งเรียกว่า อธิปไตย 3 ประการ ดังนี้

1) อัตตาธิปไตย การทำความดีเพราะยึดผลประโยชน์หรือความพอใจของตนเป็นที่ตั้ง

2) โลกาธิปไตย การทำความดีเพราะต้องการให้ ชาวโลกยกย่อง นั่นคือ ยึดทัศนะหรือคะแนนนิยมจากคนอื่นเป็นที่ตั้ง

3) ธรรมาธิปไตย การทำความดีเพื่อความดี ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ นั่นคือ ยึดธรรมคือหน้าที่สำคัญ แม้พระพุทธเจ้าทรง ประกาศว่า พระองค์ทรงเป็นธรรมราชา แต่ก็ไม่ทรงใช้อำนาจเบ็ดเสร็จโดยลำพังพระองค์เองตามแบบราชาธิปไตย ในสมัยนั้นพระพุทธเจ้าทรงกระจายอำนาจในการบริหารให้กับคณะสงฆ์ ทั้งนี้ เพราะแรงจูงใจในการบริหารของพระพุทธเจ้าผู้หมดกิเลสแล้วย่อมไม่ใช่เพื่อความยิ่งใหญ่ส่วนพระองค์[60] โดยสรุปงานปกครองเป็นงาน

---

[59] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **นิติศาสตร์แนวพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, 2539), หน้า 3-5

[60] พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมฺจิตฺโต), **พุทธวิธีบริหาร**, 2554),หน้า 1.

ที่ลึกซึ้งกว้างขวางยิ่งใหญ่ละเอียดอ่อนยิ่งกว่างานทั้งหลายและเป็นงานที่ทำไม่เสร็จ ต้องคอยปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมแก่สภาพการณ์ปัจจุบันอยู่ตลอดเวลา ถ้างานปกครองดำเนินไปอย่างใด งานอื่นๆ ก็จะดำเนินไปอย่างนั้น ถ้างานปกครองดำเนินไปไม่ได้ งานบริหารลักษณะอื่นๆ ก็ดำเนินไปไม่ได้เช่นกัน ทั้งนี้บทบาทของพระสังฆาธิการในด้านการปกครองยังได้มีการตั้งความคาดหวังถึงการแสดงบทบาทที่พึงประสงค์ของพระสังฆาธิการเพื่อเป็นการฟื้นฟูและพัฒนาจิตใจและพัฒนาตนให้ถึงพร้อมในการปฏิบัติตามพระธรรมวินัยและกฎหมายบ้านเมือง โดยมีแนวทางการปฏิรูปและการปฏิบัติการ ดังนี้

(1) การพัฒนากฎหมายที่เกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์ เช่น การเสนอบรรจุคำว่า “พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ” ไว้ในรัฐธรรมนูญ หรือการตรากฎหมายอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อปกป้อง คุ้มครองพระพุทธศาสนา

(2) การเพิ่มอำนาจ บทบาทและหน้าที่ของพระสังฆาธิการในการปฏิบัติงาน

(3) กระจายอำนาจทางการปกครองคณะสงฆ์

(4) การจัดตั้งสภาสงฆ์ในแต่ละระดับชั้น

(5) กำหนดกระบวนการยุติธรรมสงฆ์ที่ชอบด้วยพระธรรมวินัยและกฎหมายบ้านเมือง

(6) กำหนดให้มีสำนักงานเจ้าคณะแต่ละระดับชั้นทำงานต่อเนื่องโดยมีเจ้าหน้าที่สนับสนุน และให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติขยายอัตรากำลังพนักงานราชการ

(7) การจัดตั้งองค์กรหรือสถาบันพัฒนาพระสังฆาธิการ เป็นต้น

โดยการพัฒนางานภายใต้ระบบและกลไกที่มีอยู่ เช่น ให้พระสังฆาธิการในแต่ละระดับชั้นบังคับใช้กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการปกครองคณะสงฆ์อย่างจริงจัง กำหนดให้วัดหรือการปกครองคณะสงฆ์ในแต่ละระดับชั้นจัดทำยุทธศาสตร์ในการปฏิบัติงานเป็นแผนปฏิบัติการประจำปีและแผนพัฒนาฯ ระยะ 5 ปี โดยให้สอดคล้องกับกิจการคณะสงฆ์ทั้ง 6 ด้าน และมีการสนับสนุนงบประมาณจากรัฐ กำหนดระบบการคัดกรองผู้บรรพชาและอุปสมบทและจัดทำฐานข้อมูลสารสนเทศเพื่องานปกครองคณะสงฆ์ ส่งเสริมและสนับสนุนให้คณะสงฆ์ทำงานเชื่อมโยงกับเครือข่ายทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐและเอกชน เน้นการบริหารจัดการด้านการเงินและบัญชีที่เหมาะสม สนับสนุนให้มีการจัดตั้งธนาคารพระพุทธศาสนาแห่งชาติ โดยได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ สนับสนุนและส่งเสริมการจัดทำรายงานด้านงบประมาณ การเงินและบัญชีอย่างเป็นระบบ พัฒนาบุคลากรทางพระพุทธศาสนาให้มีความรู้ความสามารถทางด้านกฎหมายและการจัดการทรัพย์สินของสถาบันทางพระพุทธศาสนา

2. การศาสนศึกษา หมายถึง การจัดการการศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยตามหลักพระพุทธศาสนาของบรรพชิตและคฤหัสถ์ เป็นกิจการของคณะสงฆ์ประการหนึ่งที่สำคัญยิ่งในการที่จะสร้างการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาให้เกิดขึ้นกับพระสงฆ์และบุคคลทั่วไป โดยมีแนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาด้านการศาสนศึกษา ดังนี้

1) พัฒนาการบริหารจัดการในการศึกษาบาลี นักธรรม ธรรมศึกษา โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ มหาวิทยาลัยสงฆ์ และการศึกษาตามอัธยาศัยและการบูรณาการกันอย่างเป็นระบบ

2) เสนอให้ตราพระราชบัญญัติการศึกษาพระปริยัติธรรม เพื่อเป็นกลไกในการบริหารจัดการ และพัฒนาการศึกษาพระพุทธศาสนา

3) จัดให้มีคณะกรรมการการศึกษาพระพุทธศาสนาในระดับจังหวัดเพื่อบูรณาการการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับพระภิกษุสามเณรและประชาชนทั่วไป

4) พัฒนาหลักสูตรกระบวนการเรียนการสอน การวัดและประเมินผลการศึกษาด้านพระพุทธศาสนาให้มีคุณภาพและมาตรฐาน

5) ส่งเสริมและพัฒนาบุคลากรด้านพระพุทธศาสนา ให้มีความมั่นคงและก้าวหน้าในอาชีพ เช่น กำหนดระบบเทียบมาตรฐานคุณวุฒิ อัตราเงินเดือน สวัสดิการและสิทธิประโยชน์อื่น ๆ เป็นต้น

6) กำหนดยุทธศาสตร์ส่งเสริมและพัฒนาระบบและกลไกในการพัฒนาศาสนทายาท

ปัจจุบันการศาสนศึกษา มีการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมทั้งแผนกบาลี แผนกธรรม พระปริยัติสามัญ และการศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ ซึ่งเป็นการศึกษาที่สำคัญยิ่งของคณะสงฆ์ ด้วยเหตุผล 3 ประการ คือ พระสงฆ์ ควรศึกษาหลักธรรมให้ถ่องแท้ทั้งปริยัติและปฏิบัติ เพื่อให้พร้อมที่จะปฏิบัติภารกิจทั้ง 6 ด้านของคณะสงฆ์ พระสงฆ์ ควรพัฒนาตนให้รอบรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม เพื่อรู้เท่าทันต่อความ เปลี่ยนแปลงของสังคม อันจะส่งผลต่อศักยภาพในการอบรมพัฒนาจิต การเผยแผ่ศาสนธรรม แก่ศาสนิกชน เช่น ด้านการบริหาร ด้านกฎหมาย กฎระเบียบของสงฆ์ เป็นต้น ระบบการศึกษาของคณะสงฆ์ ควรปรับประยุกต์ให้เหมาะกับยุคสมัย แต่คงไว้ซึ่งหลักศาสนธรรม[61]

สรุปได้ว่าการศาสนศึกษาเป็นงานสนับสนุนกิจกรรมการเรียนการสอน พระพุทธศาสนาแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ใน 2 แผนก คือ แผนกบาลี และแผนกธรรม ซึ่งการให้การศึกษาแก่ศาสนบุคคลที่จะช่วยสืบทอดหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนาต่อไป โดยจากที่กล่าวมาเห็นได้ว่า เป็นภาระหน้าที่ในการบริหารจัดการของพระสังฆาธิการทุกระดับชั้น โดยเฉพาะ

---

[61] พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญฺโญ), **เอกสารประกอบคำบรรยายเรื่อง การคณะสงฆ์และการพระศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2540), หน้า 41.

เจ้าอาวาสซึ่งเป็นเจ้าสำนักเรียนโดยตำแหน่ง รวมถึงครูอาจารย์และผู้บริหารการศาสนศึกษาที่จะต้องช่วยกันบริหารจัดการให้การศาสนศึกษาดำเนินไปได้ด้วยดีเพราะศาสนศึกษานี้สำคัญเป็นอันดับต้นของการพัฒนาคนและพระพุทธศาสนา

3. การเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนามีความเป็นมาอย่างยาวนาน นับแต่องค์สมเด็จพระสัมมาพระพุทธเจ้า ทรงประทานการอุปสมบทแก่พระอัญญาโกณฑัญญะถือว่าเป็นการสืบศาสนทายาทเป็นครั้งแรกและทรงประกาศความจริงแห่งชีวิตด้วยการแสดงพระธรรมจักกัปปวัตนสูตร เป็นปฐมฤกษ์แห่งการประกาศพระพุทธศาสนา ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน หลังจากนั้นทรงส่ง พระสาวกไปประกาศพระสัทธรรมด้วยพระพุทธดำรัส ว่า *“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงเที่ยวจาริกไปเพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนหมู่มากเพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่พวกทวยเทพและมนุษย์ อย่าไป โดยทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และความงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน”* นับตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมาการประกาศพระพุทธศาสนาได้เริ่มแผ่ขยายไปทั่วชมพูทวีปซึ่งทำให้พระพุทธศาสนาเจริญมั่นคงอย่างรวดเร็ว ดังนั้น การเผยแผ่พุทธศาสนา จึงเป็นหน้าที่หรือบทบาทที่พระสงฆ์หรือพระสังฆาธิการจักต้องกระทำโดยการจัดการเทศนา อบรม สั่งสอนประชาชนให้เกิดศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาและตั้งอยู่ในสัมมาปฏิบัติเป็นพลเมืองดีของประเทศชาติ โดยแนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาด้านการเผยแผ่ มีดังนี้

1) กำหนดเป้าหมายและจัดทำยุทธศาสตร์การเผยแผ่และประชาสัมพันธ์กิจการพระพุทธศาสนาอย่างเป็นระบบ

2) เสนอให้มีการพัฒนาโครงสร้างการบริหารกิจการคณะสงฆ์โดยมีการจัดตั้งแม่กองงานด้านการประชาสัมพันธ์และเผยแผ่พระพุทธศาสนา

3) เสนอให้มีการตั้งหรือพัฒนาสถาบันเพื่อพัฒนาบุคลากรด้านการประชาสัมพันธ์และเผยแผ่พระพุทธศาสนา

4) จัดทำแผนพัฒนาบุคลากรเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้มีความรู้ ทักษะด้านภาษาเพื่อการสื่อสาร การใช้สื่อ เช่น พระนักเผยแผ่ พระสอนศีลธรรม พระธรรมทูต พระธรรมทูตสายต่างประเทศ พระวิปัสสนาจารย์

5) จัดทำมาตรฐานบุคลากรด้านการประชาสัมพันธ์และเผยแผ่กิจการพระพุทธศาสนา

6) เสนอให้หน่วยงานที่รับผิดชอบ พัฒนางานและส่วนงานเพื่อการดูแลตรวจสอบมาตรฐานของบุคลากรด้านการเผยแผ่

7) รณรงค์จัดกิจกรรม สนับสนุน สร้างเครือข่ายการประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ข่าวสาร กิจการงานพระพุทธศาสนาและศาสนสัมพันธ์อย่างสร้างสรรค์และต่อเนื่อง

สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ (ช่วง วรปญฺโญ) ได้กล่าวว่า การกำหนดหน้าที่ หรือ บทบาทที่วัดต่างๆ เจ้าคณะตำบล คณะสงฆ์อำเภอ และคณะสงฆ์จังหวัด เกี่ยวกับการเผยแผ่ ไว้ดังนี้ 1) หาอุบายวิธีให้โอวาทคำสอนหรือข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ 2) แนะนำสั่งสอน อบรม ประชาชนให้เข้าใจในศาสนพิธีและการปฏิบัติ 3) เทศนาสั่งสอนประชาชนให้ตั้งอยู่ในศีลธรรมและให้ได้ยินได้ฟังเกี่ยวกับพระศาสนาโดยถูกต้อง[62]

4. การสาธารณูปการ หมายถึง การก่อสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์ สำหรับสาธารณูปการที่จัดเป็นระเบียบบริหารการคณะสงฆ์ มีกระบวนการที่หมายถึง การก่อสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนวัตถุและศาสนสถาน และกิจการอันเกี่ยวกับวัด คือ การสร้าง การตั้ง การรวม การย้าย การยุบเลิก การขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมา การยกวัดร้างเป็นวัดมีพระภิกษุอยู่จำพรรษาและการยกวัดราษฎร์ขึ้นเป็นพระอารามหลวง การจัดงานวัด การศาสนสมบัติของวัด เป็นต้นสำหรับแนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาด้านการสาธารณูปการ ประกอบด้วย

1) ปรับปรุงและพัฒนาระบบการบริหารการจัดการศาสนสมบัติของวัด

2) พัฒนาระบบสารสนเทศเพื่อการบริหารการจัดการศาสนสมบัติของวัด เสนอให้รัฐบาลสนับสนุนงบประมาณเพื่อการก่อสร้าง การปฏิสังขรณ์ การพัฒนา

3) ทำนุบำรุงศาสนสถาน ส่งเสริม สนับสนุนและอนุรักษ์พุทธศิลปกรรม โบราณสถาน โบราณวัตถุทางพระพุทธศาสนา

4) พัฒนาวัดและศาสนสถานให้เป็นสถานที่เอื้อต่อการปฏิบัติศาสนกิจของคณะสงฆ์และ พุทธศาสนิกชน

5) พัฒนาพระสังฆาธิการให้มีความรู้และความสามารถในด้านการสาธารณูปการ

6) เร่งรัดให้ผู้รับผิดชอบจัดทำเอกสารสิทธิ์ของวัดให้เป็นระบบ

งานสาธารณูปการ เป็นหน้าที่ของพระสงฆ์จะต้องดำเนินการใน 3 ลักษณะ คือ การกระทำด้วยแรงความคิด แรงงานและทุนทรัพย์รวมถึงการควบคุม การกระทำด้วยเอกสารรายงาน การกระทำโดยการจัดประโยชน์ การควบคุมและส่งเสริม การสาธารณูปการ เป็นงานที่ละเอียดอ่อน เป็นงานหลักของการคณะสงฆ์และผู้ปฏิบัติหน้าที่โดยตรง คือ เจ้าอาวาส ซึ่งเป็นพระสังฆาธิการระดับวัด รวมทั้งเจ้าคณะทุกส่วนทุกชั้น งานสาธารณูปการเป็นงานสำคัญโดยเฉพาะเป็นงานละเอียดอ่อน เป็นงานประดับท้องถิ่นและการพระศาสนา เป็นงานที่ให้ความสำคัญแก่พระสังฆาธิการและเห็นผลงานของพระสังฆาธิการได้เร็วกว่างานอื่นๆ แต่ก็เป็นเหตุก่อปัญหา เช่น บางแห่งเกิดความขัดแย้งระหว่างวัดกับชาวบ้านเพราะการสาธารณูปการเป็นเหตุ

---

[62] สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ (ช่วง วรปญฺโญ), **การเผยแผ่พระพุทธศาสนา, คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา.** (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา,2540), หน้า 13 -145.

5. ด้านการศึกษาสงเคราะห์ หมายถึง การจัดการศึกษาเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลการศึกษาอื่นนอกจากการศาสนศึกษา เป็นการพัฒนาสถาบันการศึกษาหรือบุคคลผู้กำลังศึกษาเล่าเรียนให้ได้เรียนรู้ตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา รวมทั้งการให้ทุนอุดหนุนเพื่อการจัดการศึกษาที่อยู่ในระบบ เป็นการพัฒนาเยาวชนของชาติให้มีโอกาสได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึงและเท่าเทียม โดยคณะสงฆ์ได้กำหนดการศึกษาสงเคราะห์เป็นกิจการอันหนึ่งของคณะสงฆ์ การศึกษาสงเคราะห์ที่พระสงฆ์ ดำเนินการในลักษณะนี้ เป็นการจัดการศึกษาที่สงเคราะห์ เช่น

1) โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา และโรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจนตามพระราชประสงค์ มีความมุ่งหมายให้วัดและพระภิกษุในพระศาสนาได้จัดการศึกษาตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อสงเคราะห์เด็กและเยาวชนของชาติและพระภิกษุสามเณร ส่วนหนึ่งเป็นเหตุให้เด็กและเยาวชนได้เข้าใกล้วัดและได้ศึกษาหลักธรรมทางศาสนา

2) ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ มีความมุ่งหมายให้วัดและพระสงฆ์ให้การศึกษาอบรมปลูกฝังศีลธรรม วัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามแก่เด็กและเยาวชนเป็นโอกาสให้พระสงฆ์ได้ใช้วิชาการศาสนศึกษา เพื่อพัฒนาทรัพยากรบุคคลของชาติ ด้วยหลักธรรมของพระศาสนา

3) ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด มีความมุ่งหมายให้วัดได้ช่วยอบรมบ่มนิสัยเด็กก่อนวัยเรียนเพื่อปลูกฝังคุณธรรมและศีลธรรมแต่ยังเด็ก ทั้งเป็นการให้โอกาสวัดและพระสงฆ์ได้ร่วมพัฒนาทรัพยากรบุคคลของชาติตั้งแต่วัยเด็ก

สำหรับแนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาด้านการศึกษาสงเคราะห์ ได้แก่

1) พัฒนาหลักสูตรการเรียนการสอนธรรมศึกษาและหลักสูตรพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน

2) เสนอให้รัฐบาลสนับสนุงบประมาณและบุคลากรแก่โรงเรียนการกุศลของวัด

3) จัดตั้งและบริหารกองทุนสนับสนุนการศึกษาสงเคราะห์เพื่อให้การสนับสนุนพระภิกษุสามเณรในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

4) พัฒนาพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนให้มีประสิทธิภาพ

5) พัฒนาเครือข่ายการทำงานร่วมกันกับหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อปต.) เพื่อสร้างประสิทธิภาพในการทำงานให้เป็นเอกภาพ

6) พัฒนาจัดตั้งส่งเสริมพระพุทธศาสนาและการเรียนการสอนธรรมศึกษาในสถานศึกษาอย่างเป็นระบบ

7) พัฒนาระบบกองทุนเพื่อการศึกษาของคณะสงฆ์ให้เกื้อกูลต่อการศึกษาของเยาวชนในสังคมไทย

6. ด้านการสาธารณะสงเคราะห์ หมายถึง การดำเนินกิจการต่างๆ ของวัดและพระสงฆ์ เพื่อให้เป็นสาธารณประโยชน์แก่หน่วยงาน ชุมชนและบุคคล เป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลหรือการอุดหนุนจุนเจือสถานที่ซึ่งเป็นสาธารณสมบัติหรือประชาชนทั่วไป เป็นกระบวนการสร้างเครือข่ายการทำงานเพื่อสังคมของพระสงฆ์และนักพัฒนา ผู้ปกครอง ผู้นำชุมชน รวมทั้งหน่วยงานภาครัฐ ประชาสังคมที่จะเข้ามาพัฒนาสังคมให้เกิดความสงบร่มเย็น ซึ่งกิจกรรมการสาธารณสงเคราะห์สำคัญที่พระสงฆ์ในสังคมไทยได้ดำเนินการหรือมีเป้าหมายหลักเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การพัฒนาสังคม การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม การจัดสวัสดิการชุมชน การสงเคราะห์ชุมชนและการปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนา-วัฒนธรรมท้องถิ่น ดังนี้

1) การเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยวิถีแห่งการปฏิบัติในเชิงการพัฒนาสังคม

2) การนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

3) การพัฒนาและฟื้นฟูชนบท เพื่อให้ชุมชน/สังคมมีความเข้มแข็ง–ยั่งยืน

4) การจัดสวัสดิการชุมชน เช่น การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อสงเคราะห์ชุมชน/สังคม

5) การฟื้นฟูพระพุทธศาสนาและปฏิรูปคณะสงฆ์ โดยการแสดงถึงความประหยัดเป็นแบบอย่างที่ดีในการพัฒนาตนเองและสังคม

6) การส่งเสริมด้านจิตวิญญาณและการภาวนาต่อสาธารณชน

7) การจัดการศึกษาทางเลือกและการศึกษาแก่ผู้ด้อยโอกาส

8) การดูแลผู้ป่วยเอดส์

9) การสื่อสาร การเผยแผ่ศาสนธรรม และการประยุกต์พิธีกรรมให้สอดคล้องกับยุคสมัย

10) การจัดการด้านศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญา วิถีชีวิตและการความเป็นอยู่

11) การส่งเสริมสันติภาพและสันติวิธี

12) การป้องกัน แก้ไข เยียวยาปัญหายาเสพติด

13) การส่งเสริมและพัฒนาเยาวชน

14) การอนุรักษ์ภูมิปัญญาและศิลปวัฒนธรรม

15) การส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างศาสนา

16) การสร้างเครือข่ายทางสังคมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน ฯลฯ

โดยมีเป้าหมายหลัก คือ การใช้หลักการทางพระพุทธศาสนาควบคู่กับการพัฒนาชีวิตและสังคม เพื่อให้บุคคลพึ่งพาตนเองได้ มีการยึดมั่นในความดี มีการช่วยเหลือแบ่งปัน สร้างความผูกพันด้วยกิจกรรมการพัฒนา มีการสื่อสารเพื่อให้คนเข้าถึงสัจธรรมด้วยวิถีการปฏิบัติจากการดำเนินชีวิตและการพัฒนาสังคม โดยคำนึงถึงความยั่งยืนของบุคคล สังคม และสิ่งแวดล้อม

สำหรับแนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาด้านสาธารณสงเคราะห์ ได้แก่

1) สร้างระบบและกลไกเพื่อกำกับ ดูแล และบริหารภารกิจด้านการสาธารณสงเคราะห์ให้เป็นรูปธรรม โดยสามารถวัดประเมินผลได้

2) ส่งเสริมและสนับสนุนพระสงฆ์นักพัฒนาให้ทำงานร่วมกับเครือข่ายทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐและเอกชน

3) ส่งเสริมและสนับสนุนองค์กรทางพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาวิชาชีพสำหรับชุมชน

4) จัดตั้งกองทุนเพื่อการสาธารณสงเคราะห์

5) จัดให้มีสถาบันทางการเงินเพื่อสนับสนุนงานด้านสาธารณสงเคราะห์

ยุทธศาสตร์การปฏิรูปพระพุทธศาสนาและการบริหารกิจการคณะสงฆ์ดังกล่าวจะช่วยสร้างความมั่นคงด้านพระพุทธศาสนา ยกระดับกระบวนการบริหารจัดการภายในพัฒนาสู่องค์กรแห่งการเรียนรู้เชิงพุทธ และมีทรัพยากรเพียงพอในการขับเคลื่อนกิจการพระพุทธศาสนา และที่สำคัญ คือ การสร้างประโยชน์และความสุขแก่ประชาชน โดยมีพระสงฆ์มีส่วนร่วมในการดำเนินการเพื่อพัฒนาสังคมไทยให้น่าอยู่สืบต่อไป

บทที่ 3
สถานการณ์พระพุทธศาสนา และพฤติกรรมสุขภาพของพระสงฆ์และชุมชนในสังคมไทย

สำหรับบทนี้จะกล่าวถึงสถานการณ์พระพุทธศาสนาและพฤติกรรมสุขภาพของพระสงฆ์และชุมชนในสังคมไทย ที่จำเป็นต้องมีการวิเคราะห์เพื่อนำไปสู่การเสริมสร้างสุขภาวะและการพัฒนาสังคมในมิติของพระพุทธศาสนาที่สอดคล้องกับบริบททางสังคม โดยมีประเด็นการศึกษาดังต่อไปนี้

3.1 ข้อมูลสำคัญทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทย
- ข้อมูลสำคัญของพระสงฆ์และองค์กรพระพุทธศาสนาในสังคมไทย
- ปัญหาและอุปสรรคของพระสงฆ์กับการพัฒนาสังคมไทย

3.2 ผลงานเด่นของพระสงฆ์และองค์กรพระพุทธศาสนาในสังคมไทย
- โครงการเสริมสร้างความปรองดองสมานฉันท์โดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา (หมู่บ้านรักษาศีล 5)
- โครงการสวดมนต์ข้ามปี
- การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา
- โครงการวัดบันดาลใจและวัดสร้างสุข
- โรงเรียนผู้สูงอายุในวัด
- มหาวิทยาลัยสงฆ์กับการพัฒนาในระดับชาติและนานาชาติ

3.3 พฤติกรรมสุขภาพพระสงฆ์และชุมชน
- โรคอ้วนของพระสงฆ์
- ปัญหาการจัดการด้านสุขภาวะของวัดและชุมชนในสังคมไทย

ผลการศึกษาบทนี้ คณะผู้วิจัยได้ทำการรวบรวมข้อมูลทั้งจากเอกสาร การลงศึกษาพื้นที่ในระดับจังหวัดจำนวน 20 จังหวัด ประกอบด้วยพะเยา ลำปาง ลำพูน แม่ฮ่องสอน น่าน แพร่ อุตรดิตถ์ ตาก พิษณุโลก กำแพงเพชร ขอนแก่น อุดรธานี ร้อยเอ็ด สุรินทร์ บุรีรัมย์ กาญจนบุรี พระนครศรีอยุธยา สงขลา นครศรีธรรมราช และกรุงเทพมหานคร โดยมุ่งค้นหาปัญหา อุปสรรค และกระบวนการทำงานของเครือข่ายพระสงฆ์ โดยมีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นฐานหลัก รวมกับองค์กรภาคประชาชน องค์ปกครองส่วนท้องถิ่น ภาครัฐ และภาคธุรกิจเอกชน เพื่อร่วมเป็นผู้ขับเคลื่อนและสนับสนุนการดำเนินการกิจการคณะสงฆ์ตามนโยบายโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 การเสริมสร้างสุขภาวะ และการส่งเสริมพระนิสิตของมหาวิทยาลัย

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเข้าร่วมเรียนรู้เพื่อทำงานกับภาคประชาสังคม โดยมีผลการศึกษาดังนี้

3.1 ข้อมูลสำคัญทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทย

สังคมไทยเป็นสังคมที่มีประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ จะเห็นได้ว่าคนไทยร้อยละ 93 นับถือพระพุทธศาสนาและมีวิถีวัฒนธรรมตามแนวพระพุทธศาสนาในมิติต่างๆ ทั้งในเชิงวิชาการ พิธีกรรมและแนวปฏิบัติ การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม การเรียนรู้ การทำบุญ และการมีประเพณีที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา ออกพรรษา งานบุญกฐิน เป็นต้น สิ่งต่างๆ เหล่านี้ได้กลายเป็นเอกลักษณ์และวัฒนธรรมประเพณีที่สำคัญของสังคมไทย อย่างไรก็ตาม สถานการณ์ทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทยยังมีข้อมูลสำคัญและปัญหาอุปสรรคบางประการที่ยังไม่นำไปสู่การเสริมสร้างสุขภาวะในมิติต่างๆ ดังนี้

3.1.1 ข้อมูลสถิติพระสงฆ์-สามเณรและวัดในสังคมไทย

พระภิกษุ 289,334 รูป
มหานิกาย 255,585 รูป
ธรรมยุต 33,749 รูป
สามเณร 58,476 รูป
มหานิกาย 51,768 รูป
ธรรมยุต 6,708 รูป

ข้อมูลจำนวนพระภิกษุ สามเณร จำแนกตามนิกาย ประจำปี พ.ศ. 2559
สำนักงานพระพุทธศาสนา

ที่	จังหวัด	จำนวนพระภิกษุ สามเณร มหานิกาย			จำนวนพระภิกษุ สามเณร ธรรมยุต			รวม จำนวน พระภิกษุ	รวม จำนวน สามเณร
		พระภิกษุ	สามเณร	รวม	พระภิกษุ	สามเณร	รวม		
1	กรุงเทพมหานคร	12,373	2,637	15,010	1,612	812	2,424	13,985	3,449
2	กระบี่	550	90	640	12	2	14	562	92
3	กาญจนบุรี	4,961	695	5,656	154	62	216	5,115	757
4	กาฬสินธุ์	1,890	1,350	3,240	1,577	412	1,989	3,467	1,762
5	กำแพงเพชร	4,481	282	4,763	290	89	379	4,771	371

ข้อมูลจำนวนพระภิกษุ สามเณร จำแนกตามนิกาย ประจำปี พ.ศ. 2559
สำนักงานพระพุทธศาสนา

ที่	จังหวัด	จำนวนพระภิกษุ สามเณร มหานิกาย			จำนวนพระภิกษุ สามเณร ธรรมยุต			รวม จำนวน พระภิกษุ	รวม จำนวน สามเณร
		พระภิกษุ	สามเณร	รวม	พระภิกษุ	สามเณร	รวม		
6	ขอนแก่น	8,047	2,721	10,768	2,022	229	2,251	10,069	2,950
7	จันทบุรี	2,010	89	2,129	347	5	352	2,387	94
8	ฉะเชิงเทรา	3,408	600	4,008	160	4	164	3,568	604
9	ชลบุรี	4,794	510	5,304	400	23	423	5,194	533
10	ชัยนาท	1,820	67	1,887	152	7	159	1,972	74
11	ชัยภูมิ	5,615	798	6,413	781	70	851	6,396	868
12	ชุมพร	1,432	201	1,633	290	13	303	1,722	214
13	เชียงราย	3566	2715	6281	721	29	750	4287	2744
14	เชียงใหม่	4,988	5,340	10,328	1,072	420	1,492	6,060	5,760
15	ตราด	697	87	784	65	3	68	762	90
16	ตรัง	932	181	1,114	-	-	-	932	182
17	ตาก	1,454	690	2,144	30	3	33	1,484	693
18	นครนายก	1,565	179	1,744	131	15	146	1,696	194
19	นครปฐม	3,638	301	3,939	308	104	412	3,946	405
20	นครพนม	2,363	619	2,982	675	315	990	3,038	934
21	นครราชสีมา	14,813	1,304	16,117	1,675	201	1,876	16,488	1,505
22	นครศรี-ธรรมราช	2,782	643	3,425	525	135	660	3,307	778
23	นครสวรรค์	6,269	1,126	7,395	146	32	178	6,415	1,158
24	นนทบุรี	3,342	347	3,689	160	21	181	3,502	368
25	นราธิวาส	368	3	371	17	7	24	385	10
26	น่าน	1,009	1,302	2,311	32	-	32	1,041	1,302
27	บึงกาฬ	2,073	330	2,403	686	42	728	2,759	372
28	บุรีรัมย์	8,089	781	8,870	626	44	670	8,715	825
29	ปทุมธานี	3,996	758	4,754	204	70	274	4,200	828
31	ปราจีนบุรี	3,521	329	3,850	243	41	284	3,764	370

ข้อมูลจำนวนพระภิกษุ สามเณร จำแนกตามนิกาย ประจำปี พ.ศ. 2559 สำนักงานพระพุทธศาสนา									
ที่	จังหวัด	จำนวนพระภิกษุ สามเณร มหานิกาย			จำนวนพระภิกษุ สามเณร ธรรมยุต			รวม จำนวน พระภิกษุ	รวม จำนวน สามเณร
		พระภิกษุ	สามเณร	รวม	พระภิกษุ	สามเณร	รวม		
32	ปัตตานี	282	20	302	14	6	20	296	26
33	พระนครศรีอยุธยา	4,998	255	5,253	204	536	740	5,202	791
34	พะเยา	1,245	1,148	2,393	123	1	124	1,368	1,149
35	พิจิตร	3,702	277	3,979	-	-	-	3,702	277
36	พิษณุโลก	4,688	642	5,330	228	-	228	4,916	642
37	เพชรบูรณ์	4,502	559	5,061	524	35	559	5,026	594
38	เพชรบุรี	2,549	237	2,786	217	39	256	2,766	276
39	แพร่	1,307	853	2,160	57	25	82	1,364	878
40	พังงา	707	12	719	163	8	171	870	20
41	พัทลุง	1,704	78	1,782	70	4	74	1,774	82
42	ภูเก็ต	569	26	595	108	3	111	677	29
43	มุกดาหาร	1,289	222	1,511	586	26	612	1,875	248
44	มหาสารคาม	4,133	598	4,731	456	32	488	4,589	630
45	แม่ฮ่องสอน	665	372	1,037	94	2	96	759	374
46	ยะลา	236	23	259	31	2	33	267	25
47	ยโสธร	1,741	255	1,996	676	62	738	2,417	317
48	ร้อยเอ็ด	6,756	711	7,467	466	312	778	7,222	1,023
49	ระนอง	530	69	599	37	2	39	567	71
50	ระยอง	2,467	256	2,723	498	155	653	2,965	411
51	ราชบุรี	4,488	317	4,805	264	20	284	4,752	337
52	ลพบุรี	4,266	219	4,485	370	17	387	4,636	236
53	ลำปาง	2,283	1,586	3,869	247	19	266	2,530	1,605
54	ลำพูน	1,541	1,510	3,051	27	2	29	1,568	1,512
55	เลย	2,799	1,388	4,187	1,395	328	1,723	4,194	1,716
56	ศรีสะเกษ	9,173	1,352	10,525	823	210	1,033	9,996	1,562

ข้อมูลจำนวนพระภิกษุ สามเณร จำแนกตามนิกาย ประจำปี พ.ศ. 2559
สำนักงานพระพุทธศาสนา

ที่	จังหวัด	จำนวนพระภิกษุ สามเณร มหานิกาย			จำนวนพระภิกษุ สามเณร ธรรมยุต			รวม จำนวน พระภิกษุ	รวม จำนวน สามเณร
		พระภิกษุ	สามเณร	รวม	พระภิกษุ	สามเณร	รวม		
57	สกลนคร	3,516	827	4,343	2,271	179	2,450	5,787	1,006
58	สงขลา	2,372	481	2,853	360	108	-	2,732	589
59	สตูล	362	43	405	29	10	39	391	53
60	สมุทรสาคร	3,582	186	3,768	1,230	25	155	3,712	211
61	สมุทรสงคราม	1,432	97	1,529	42	11	53	1,474	108
62	สมุทรปราการ	3,617	281	3,898	381	12	393	3,998	293
63	สระแก้ว	2,510	60	2,570	43	-	43	2,553	60
64	สระบุรี	3,735	199	3,934	178	15	193	3,913	214
65	สิงห์บุรี	1,332	281	1,613	84	295	379	1,416	576
66	สุโขทัย	2,104	331	2,435	59	10	69	2,163	341
67	สุพรรณบุรี	5,777	406	6,183	107	25	132	5,884	431
68	สุราษฎร์ธานี	2,636	293	2,929	104	16	120	2,740	309
69	สุรินทร์	8,291	814	9,105	787	59	846	9,078	873
70	หนองคาย	2,625	1,037	3,662	565	77	642	3,190	1,114
71	หนองบัวลำภู	2,689	625	3,314	985	112	1,097	3,674	737
72	อ่างทอง	1,582	246	1,828	43	-	43	1,625	246
73	อุบลราชธานี	6,756	1,995	8,751	1,034	169	1203	7,790	2,164
74	อุทัยธานี	1,403	97	1,500	55	-	55	1,458	97
75	อุดรธานี	7,816	2,700	10,516	3,250	345	3,595	11,066	3,045
76	อุตรดิตถ์	2,138	157	2,295	76	3	79	2,214	160
77	อำนาจเจริญ	1,118	395	1,513	265	123	388	1,383	518
ยอดรวมทั้งประเทศ		255,585	51,768	307,353	33,749	6,708	39,989	289,334	58,476

ที่มา : สำนักงานเจ้าคณะจังหวัด, สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด (ข้อมูล ณ วันที่ 31 ธันวาคม 2559)

ข้อมูลจำนวนวัดในสังคมไทย

วัดในประเทศ			
สังกัดคณะสงฆ์	**พระอารามหลวง**	**วัดราษฎร์**	**วัดมีพระสงฆ์**
มหานิกาย	247 วัด	36,188 วัด	36,435 วัด
ธรรมยุต	63 วัด	3,350 วัด	3,413 วัด
จีนนิกาย	-	15 วัด	15 วัด
อนัมนิกาย	-	20 วัด	20 วัด
รวม	**310 วัด**	**39,573 วัด**	**39,883 วัด**

วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา	23,484	วัด[1]
วัดที่ยังไม่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา	16,399	วัด
วัดร้าง (ในอดีตและยังไม่พระจำพรรษา)	6,033	วัด

ข้อมูลสำคัญของการปกครองคณะสงฆ์ไทย

การปกครองคณะสงฆ์			
กรรมการมหาเถรสมาคม	**มหานิกาย**	**ธรรมยุต**	**รวม**
สมเด็จพระสังฆราช		1	1 รูป
สมเด็จพระราชาคณะ	4 รูป	4 รูป	8 รูป
พระราชาคณะ	6 รูป	6 รูป	12 รูป
รวม			**21 รูป**

[1] ที่มา : กลุ่มศาสนสถานและควบคุมทะเบียนวัด กองพุทธศาสนสถาน (ข้อมูล ณ วันที่ 1 เมษายน 2559) และข้อมูลวัดร้างจากกลุ่มทะเบียนและสัญญา สำนักงานศาสนสมบัติ (วันที่ 31 ธันวาคม 2558)

สำนักงานเจ้าคณะผู้ปกครองสงฆ์			
สำนักงาน	**มหานิกาย**	**ธรรมยุต**	**รวม**
เจ้าคณะใหญ่	4 แห่ง	1 แห่ง	5 แห่ง
เจ้าคณะภาค	18 แห่ง	8 แห่ง	26 แห่ง
เจ้าคณะจังหวัด	77 แห่ง	59 แห่ง	136 แห่ง
เจ้าคณะอำเภอ	890 แห่ง	288 แห่ง	1,178 แห่ง
เจ้าคณะตำบล	6,279 แห่ง	711 แห่ง	6,990 แห่ง
รวม	**7,268 แห่ง**	**1,0767 แห่ง**	**8,335 แห่ง**

สำนักงานเจ้าคณะใหญ่จีนนิกาย 1 แห่ง
สำนักงานเจ้าคณะใหญ่อนัมนิกาย 1 แห่ง

ตำแหน่งเจ้าคณะผู้ปกครองสงฆ์			
สำนักงาน	**มหานิกาย**	**ธรรมยุต**	**รวม**
เจ้าคณะใหญ่	4 รูป	1 รูป	5 รูป
เจ้าคณะภาค	18 รูป	8 รูป	26 รูป
เจ้าคณะจังหวัด	77 รูป	59 รูป	136 รูป
เจ้าคณะอำเภอ	890 รูป	288 รูป	1,178 รูป
เจ้าคณะตำบล	6,279 รูป	711 รูป	6,990 รูป
เจ้าอาวาส	28,382 รูป	2,766 รูป	31,148 รูป
รวม	**35,650 รูป**	**3,833 รูป**	**39,483 รูป**

จำนวนวัดและพระภิกษุสงฆ์ สามเณรดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่า สังคมไทยมีวัดและพระภิกษุสงฆ์จำนวนมากโดยเฉลี่ย 1 ตำบล มีประมาณ 5 วัดที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนในด้านการศึกษา สุขภาวะ ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยเฉพาะการศึกษาและการเรียนรู้นั้นมีโรงเรียนที่ใช้คำนำหน้าว่า “โรงเรียนวัด” จำนวน 21,125 โรงเรียน หากพิจารณาจากในอดีต วัดทำหน้าที่ในการส่งเสริมการเรียนรู้ การจัดการด้านสุขภาวะ และการส่งเสริมการอยู่ร่วมกันในสังคม โดยใช้วัฒนธรรม ประเพณีและหลักพุทธธรรม เป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างพระสงฆ์ ชุมชน และภาครัฐ ส่งผลให้เกิดการพัฒนาที่มีดุลยภาพ และความยั่งยืนของสังคม ซึ่งแสดงให้ถึงความสัมพันธ์ระหว่างวัด บ้าน โรงเรียน ที่มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน

แต่เนื่องจากในสังคมปัจจุบันต่างจากสังคมโบราณโดยสิ้นเชิง สังคมโบราณเป็นสังคมแบบง่ายๆ ตรงไปตรงมา แต่สังคมปัจจุบันเชื่อมโยงกันยาวไกลหลายมิติ เป็นระบบที่ซับซ้อน (Complex System) ด้วยเทคโนโลยีต่างๆ ยากต่อการเข้าใจและเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงรวดเร็ว เกิดสภาวะโกลาหล (Chaos) เป็นประจำ ทำให้สังคมเสียสมดุล การเสียสมดุล คือ ขาดความเป็นปรกติ หรือขาดสุขภาวะ มีความขัดแย้งรุนแรงมากขึ้น ยากต่อการเข้าใจและการแก้ไข เกิดเป็นสภาวะวิกฤต เรื้อรังความซับซ้อนและความยากของสภาวะวิกฤตการณ์ปัจจุบันทำให้สถาบันทางสังคมต่างๆ ที่เคยมีมาดูจะไร้ศักยภาพไม่ว่าจะเป็นสถาบันทางการเมือง การปกครอง ศาล สถาบันทางการศึกษา กองทัพ หรือสถาบันทางศาสนา[2] ดังนั้น การเข้าใจถึงสังคมและค้นหาแนวทางการจัดการใหม่เพื่อเสริมสร้างสุขภาวะทางสังคม จึงเป็นสิ่งที่จำเป็น รวมทั้งอาจจะต้องมีการจัดการใหม่เพื่อสร้างสังคมใหม่ อันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนสืบต่อไป

3.1.2 ปัญหาและอุปสรรคของพระสงฆ์กับการพัฒนาสังคมไทย

สำหรับส่วนนี้จะพิจารณาถึงปัญหา อุปสรรคของพระสงฆ์กับการพัฒนาสังคมและการเสริมสร้างสุขภาวะทางสังคม โดยกล่าวถึง ปัญหา อุปสรรค และกระบวนการพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยทั้งภายในและภายนอกที่เกื้อกูลส่งเสริมต่อการพัฒนาสังคมในมิติต่างๆ ดังนี้

การที่สังคมไทยมีความสัมพันธ์และระบบวัฒนธรรมที่ซับซ้อนมากขึ้น การอาศัยพระพุทธศาสนาเข้ามาช่วยบูรณาการความสัมพันธ์ทางสังคม จึงต้องอาศัยพระสงฆ์นักวิชาการและพระสงฆ์นักพัฒนาที่มีความรู้เพราะอยู่ในฐานะที่จะเข้าใจความซับซ้อนมากกว่าพระสงฆ์ในอีกหลายกลุ่ม ดังนั้น การพัฒนาระบบบริหารคณะสงฆ์และสังคมที่เป็นทางการก็เหมือนระบบราชการที่รวมศูนย์อำนาจการปกครองและเน้นที่การบังคับบัญชาเป็นแนวดิ่งลงไปจากพระมหาเถระผู้ใหญ่ ระบบนี้มีประโยชน์ในการสร้างความเป็นปึกแผ่น แต่ไม่สามารถเผชิญความซับซ้อนและยากของสังคมสมัยใหม่ จึงจำเป็นต้องมีกระบวนการทำงานในแนวราบที่เป็นกลไกทางปัญญาและสังคม โดยที่กลไกทั้งสองนั้นไม่เป็นปฏิปักษ์ แต่ประสานกระบวนการทำงานระหว่างกันและกัน[3]

ในสังคมไทย พระพุทธศาสนาต่างไปจากครั้งพุทธกาลกลายเป็นสถาบันมีกฎหมายรองรับ มีการบริหารแบบระบบราชการ มีวัดวาอารามเป็นที่พักอาศัย หลายแหล่งมีสถานที่ที่กว้างขวางและมีอาณาเขตมาก แต่กล่าวถึงปัญญาและอิสรภาพคงไม่สามารถเปรียบเทียบกับสมัยพุทธกาล ไม่ว่าศาสนาใดๆ เมื่อมีความเป็นสถาบันแล้วก็จะไปยุ่งกับเรื่องอำนาจ เงิน และพิธีการ ดังเช่น ศาสนาคริสต์ในสมัยอดีตที่นครรัฐวาติกัน ด้วยความเป็นสถาบันที่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับอำนาจ เงิน และพิธีการมากๆ จะสวนทางกับการมีปัญญาและสัมพันธภาพกับสังคม

---

[2] ประเวศ วะสี. **พระพุทธศาสนาทุนอันยิ่งใหญ่เพื่อพัฒนาประเทศไทย.** อ้างแล้ว หน้า 15

[3] ประเวศ วะสี. **พระพุทธศาสนาทุนอันยิ่งใหญ่เพื่อพัฒนาประเทศไทย.** อ้างแล้ว หน้า 15

ตามความเป็นจริงที่เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง โลกสมัยใหม่ก็มีปัญหาใหม่ๆ และประสบสภาวะวิกฤต จึงเกิดคำถามขึ้นว่าสถาบันทางพระพุทธศาสนาจะเข้าใจและมีคำตอบให้โลกสมัยใหม่เพื่อการพัฒนาสังคมได้อย่างไร โดยเฉพาะการพัฒนาสังคมในมิติของการพัฒนาที่มีพระสงฆ์เป็นแกนนำกับการพัฒนาที่อิงอาศัยหลักการทางพระพุทธศาสนาเพื่อนำไปสู่การพัฒนาสังคมที่เป็นเชิงแนวคิดและกระบวนการ ในที่นี้จะกล่าวถึงปัญหา อุปสรรคของการพัฒนาสังคม ใน 2 มิติ คือ

1) การพัฒนาสังคมที่มีพระสงฆ์และองค์กรพระพุทธศาสนาเป็นผู้นำ และ

2) การพัฒนาสังคมที่อิงอาศัยหลักการทางพระพุทธศาสนาและกระบวนการพัฒนาประเทศเพื่อนำไปสู่การพัฒนา ดังนี้

ปัญหา อุปสรรคการพัฒนาสังคมของพระสงฆ์และองค์กรพระพุทธศาสนา

จากการศึกษาของคณะผู้วิจัย ในโครงการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาระบบการบริหารจัดการและการสร้างเครือข่ายองค์กรพระพุทธศาสนาในประเทศไทย”[4] พบว่า ปัญหาอุปสรรคในการบริหารจัดการและการพัฒนาสังคมของคณะสงฆ์ในสังคมไทย มีประเด็นปัญหาหลายประการทั้งปัญหาส่วนบุคคลของพระสงฆ์ ปัญหาจากองค์กรและระบบการทำงาน ปัญหาจากภายนอกองค์กรหรือบริบททางสังคม เช่นเดียวกับการตั้งคำถามว่า พระพุทธศาสนาเสื่อมจากอินเดียได้อย่างไร คำตอบที่ได้ก็จะพบว่า มีปัจจัยหลายประการ เช่น ความตกต่ำทางภูมิปัญญาของพระสงฆ์ทำให้คณะสงฆ์อ่อนแอเสื่อมโทรมลง พระสงฆ์นั้นแต่เดิมปฏิบัติตนตามพระธรรมวินัย ทำให้ประชาชนเลื่อมใส ช่วยกันทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง แต่ต่อมาพระสงฆ์บางกลุ่มในรุ่นหลังๆ หลงมัวเมาในลาภสักการะ ลืมหน้าที่ที่แท้จริงเป็นเหตุให้ประชาชนเสื่อมศรัทธา ประการต่อมาการถูกศาสนาอื่น เช่น ศาสนาฮินดูต่อต้านบีบคั้นเปลี่ยนแปลงหลักคำสอน รวมทั้งชนชาติอื่นที่นับถือศาสนาอื่นเข้ามารุกราน ทำลายจนทำให้ศาสนาเสื่อมลงไป กล่าวคือ เป็นความอ่อนแอภายในและภายนอก ดังนั้น ในกระบวนการพัฒนาสังคมก็คล้ายคลึงกัน คือ เกิดปัญหาในการบริหารจัดการภายในของคณะสงฆ์ และปัญหาจากกระบวนการ กลไกการทำงานกับภายนอกหรือบริบททางสังคมที่เข้ามาเกี่ยวข้อง ดังนี้

1) ปัญหาส่วนบุคคลของพระสงฆ์ เช่น การขาดการศึกษาเล่าเรียนตามพระธรรมวินัย การมีทิฏฐิในทางที่ผิดจากพระธรรมวินัย มุ่งหวังลาภสักการะจนเกินไป ขาดการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการพัฒนาบุคคลและสังคม

2) พระสงฆ์ขาดทักษะการสื่อสาร การเทศน์ และการสื่อธรรมะร่วมสมัยที่สอดคล้องกับสภาพการณ์ในสังคม ขาดวิสัยทัศน์ในการทำงานการพัฒนาสังคมเชิงรุก มีการล่วงละเมิด

[4] พระมหาสุทิตย์ อาภากโร และคณะ, **การพัฒนาระบบการบริหารจัดการและการสร้างเครือข่ายองค์กรพระพุทธศาสนาในประเทศไทย**, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. 2556 อ้างแล้ว หน้า 198-205.

พระธรรมวินัยของพระภิกษุบางรูป มีการตีความหลักการและแนวปฏิบัติในทางพระพุทธศาสนาที่แตกต่างกัน จนทำให้มีการเลือกฝักฝ่าย แตกแยก และทำให้เกิดความไม่เข้าใจต่อกัน เป็นต้น

3) ปัญหาจากองค์กรและระบบการทำงานเพื่อการพัฒนาสังคม เช่น ขาดการกำหนดเป้าหมายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและการพัฒนาสังคมที่ชัดเจน ขาดการประสานคณะสงฆ์ในระดับต่างๆ เข้าด้วยกัน ขาดภาคีเครือข่ายและแนวร่วมในการพัฒนาเชิงจิตใจและปัญญา และขาดการวางแผนที่เป็นระบบ

4) พระสงฆ์ขาดการนำภูมิปัญญาสากล ภูมิปัญญาท้องถิ่น มาประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้สอดคล้องกับความสนใจของชาวพุทธ ที่สำคัญ คือ การขาดการสร้างพื้นที่ทางสังคมและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาให้กับประชาชน มีกระบวนการที่ไม่สอดคล้องกับความต้องการของประชาชน

5) การขาดภาวะผู้นำของพระสงฆ์ผู้ใหญ่ เช่น การขาดวิสัยทัศน์ การเอาใจใส่ในธุระ ขาดหลักมนุษยสัมพันธ์ที่จะเกื้อกูลต่อสังคมในวงกว้าง

6) ปัญหาจากบริบททางสังคม เช่น ขาดการสนับสนุนจากภาครัฐในด้านงบประมาณ ขาดระบบการจัดการที่จะดำเนินการเพื่อสร้างประโยชน์และความสุขร่วมกัน รวมทั้งเยาวชนคนรุ่นใหม่ไม่สนใจและให้ความสำคัญกับการพัฒนาด้านจิตใจตามแนวพระพุทธศาสนา

7) ปัญหาความท้าทายของกระแสโลกาภิวัตน์และเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่มีผลกระทบต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ปัญหาความไม่ต่อเนื่องของการทำกิจกรรมเชิงพุทธของผู้คนในสังคม

8) การขาดการประสานความร่วมมือขององค์กรชาวพุทธทั้งในและต่างประเทศที่จะเชื่อมโยงกระบวนการทำงานร่วมกันเพื่อประโยชน์ต่อสังคมในวงกว้าง เป็นต้น

งานสำคัญที่ได้อธิบายให้เห็นถึงข้อถกเถียงสำหรับการพัฒนาพระพุทธศาสนาในอนาคต คืองานพระไพศาล วิสาโล (2541) ที่ชื่อว่า “พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มทางออกและวิกฤต” มองว่า[5] พระพุทธศาสนาไทยกำลังมาถึงหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญซึ่งเรียกร้อง ต้องการปรับเปลี่ยนอย่างขนานใหญ่ วิธีการอย่างในอดีตซึ่งมักเน้นไปที่การแก้ปัญหาภายในคณะสงฆ์ เช่น การรวมคณะสงฆ์ให้เป็นหนึ่งเดียวกัน การกำจัดอลัชชี ไม่เพียงพอเสียแล้ว ปัญหาของคณะสงฆ์ทุกวันนี้ไม่ได้อยู่ที่เรื่องพระวินัยเท่านั้น หากยังเกี่ยวข้องกับประเด็นต่างๆ อีกมากอาทิ การอธิบายธรรมที่ต่างกันในสาระสำคัญ (ดังกรณีวัดพระธรรมกายซึ่งยืนยันว่านิพพานเป็นอนัตตา) การถูกครอบด้วยโครงสร้างการปกครองและการศึกษาบั่นทอนความเข้มแข็งของคณะสงฆ์ทั้งในทางสติปัญญาและคุณธรรม ยิ่งกว่านั้น ก็คือ พระพุทธศาสนามิได้มีแต่ปัญหาคณะสงฆ์ หากยังมีปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับคฤหัสถ์ รวมไปถึงความเข้าใจ

[5] พระไพศาล วิสาโล. **พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มทางออกและวิกฤต**. (กรุงเทพมหานคร : แปลนพริ้นท์ติ้ง, 2541), หน้า 536-567.

ในหมู่ชาวพุทธที่คลาดเคลื่อนจากหลักธรรม และการเข้าใจธรรมอย่างคับแคบ ไม่สอดคล้องกับบริบทของโลกสมัยใหม่ ซึ่งทำให้พุทธศาสนาถูกตีกรอบจนมีบทบาทจำกัดอย่างมากและอยู่ในภาวะที่อ่อนแอลงไปเรื่อยๆ ปัญหาเหล่านี้ต้องการแก้ไขอย่างเป็นองค์รวม หาไม่แล้วพระพุทธศาสนาจะตกเป็นฝ่ายตั้งรับและถูกกระทำอย่างเดียว ไม่สามารถเผชิญหน้าหรือจัดการกับความเปลี่ยนแปลงทั้งจากภายในและภายนอกซึ่งมาพร้อมกระแสโลกาภิวัตน์ได้ กระแสโลกาภิวัตน์ซึ่งทำให้ทั่วโลกนับวันจะไร้พรมแดนและส่งผลกระทบต่อกันอย่างทั่งถึงและรวดเร็วนั้นได้เสริมและสร้างปัญหาท้าทาย 2 ประเภทให้แก่พระพุทธศาสนาซึ่งแบ่งปัญหาภายในวงการพระพุทธศาสนาและปัญหาจากภายนอกวงการพระพุทธศาสนา

1) ความเฟื่องฟูของพุทธพาณิชย์และไสยศาสตร์ พุทธพาณิชย์เป็นปัญหาที่เกิดกับพุทธศาสนามาหลายสิบปีแล้ว ระบบทุนนิยมที่มากับความทันสมัยทำให้พระเครื่องและศาสนาวัตถุต่างๆ กลายเป็นสินค้าที่ซื้อขายกันได้ด้วยเงินตราและเครื่องแสดงอัครฐานอย่างหนึ่งของผู้คน ความอยากมั่งมีศรีสุขด้วยอำนาจดลบันดาลของวัตถุมงคลและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้ทำให้พุทธพาณิชย์ขยายตัวกว้างขวางทั้งในและนอกวัด อีกทั้งสินค้าที่นำมาชายเพื่อสนองความต้องการดังกล่าวก็มีหลากหลายขึ้น รวมไปถึงพิธีกรรมต่างๆ แม้แต่บุญก็หนีไม่พ้นจากการแปรสภาพให้เป็นสินค้าซึ่งพัฒนาอย่างสลับซับซ้อน ลัทธิบริโภคนิยมซึ่งมาพร้อมกับกระแสโลกาภิวัตน์มีแต่จะกระตุ้นความอยากมั่งคั่งร่ำรวยให้เข้มข้นรุนแรงขึ้น ซึ่งเท่ากับผลักดันเชิญชวนให้วัดอารามต่างๆ เข้าสู่วงการพุทธพาณิชย์กันมากขึ้น

2) ความเฟื่องฟูของลัทธิพิธีและศาสนาใหม่ ความหลากหลายทางด้านความเชื่อและการรับรู้ รวมไปถึงปัญหาทางจิตใจของผู้คนในยุคโลกาภิวัตน์ไม่เพียงทำให้ลัทธิพิธีเฟื่องฟูในวัดเท่านั้น หากยังทำให้เกิดลัทธิพิธีใหม่ๆ มากมายนอกวัดและนอกพุทธศาสนาสำนักทรงที่ผุดขึ้นมากมายเป็นส่วนหนึ่งของลัทธิพิธีใหม่ๆ ดังกล่าว แม้จะมีสัญลักษณ์ทางพุทธศาสนามาเกี่ยวข้อง เช่น พระพุทธรูป หรือรูปปั้น พระเกจิอาจารย์ แต่ก็มีแบบแผนพิธีกรรมของตนเองที่ต่างไปจากพุทธศาสนา (เช่นพิธีไหว้ครู บูชาเทพ บวงสรวงเทวดา) โดยมีแวดวงสาวกที่ศรัทธานับถือและไปมาหาสู่กันเป็นประจำ ที่น่าสังเกตคือทั้งร่างทรงและลูกศิษย์จำนวนไม่น้อยเคยมีหรือมีอาชีพเกี่ยวข้องกับธุรกิจขนาดเล็กในเมือง อันเป็นผลสะท้อนของสภาพบีบรัดทางเศรษฐกิจ สังคมและจิตวิทยา ลัทธิพิธีและศาสนาใหม่ดังกล่าวนับวันจะมีมากขึ้นในเมืองไทย ส่วนหนึ่งเป็นเพราะการขยายตัวของลัทธิพิธีและศาสนาใหม่จากต่างประเทศ

3) ปัญหาความขัดแย้งทางด้านพระธรรมวินัย โลกาภิวัตน์ได้ทำให้แนวคิดและความเคลื่อนไหวใหม่ๆ จากต่างประเทศรวมทั้งจากวงการพระพุทธศาสนาในส่วนอื่นของโลกมาสู่การรับรู้ของชาวพุทธไทยมากขึ้นอย่างไม่เคยมีมาก่อน สิ่งที่ตามมาก็คือเกิดความเคลื่อนไหวใหม่ๆ ในวงการพุทธศาสนาของไทย ซึ่งอาจนำไปสู่ข้อขัดแย้งทางด้านพระธรรมวินัย ตัวอย่างที่ชัดเจนคือการเคลื่อนไหวเรียกร้องให้มีภิกษุณีในเมืองไทย

4) ปัญหาช่องว่างระหว่างพระสงฆ์กับฆราวาสที่ถ่างกว้างขึ้น กระแสโลกาภิวัตน์ได้นำความเปลี่ยนแปลงอย่างกว้างขวางและรวดเร็วมาสู่สังคมไทย ขณะที่ฆราวาสโดยเฉพาะในเมืองเข้าไปรับรู้และเกี่ยวข้องกับความเปลี่ยนแปลงนี้อย่างเต็มที่ พระสงฆ์ส่วนใหญ่เก็บตัวอยู่ในวัดไม่ไปรับรับรู้กับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว จึงเกิดช่องว่างกับฆราวาสมากขึ้น

5) การเกิดขบวนการชาวพุทธแบบปฏิกิริยาต่อต้าน ปรากฏการณ์ใหม่ๆ ในวงการพุทธศาสนาที่สั่นคลอนความเชื่อและสร้างวิตกสับสนแก่ชาวพุทธโดยเฉพาะพระสงฆ์นับวันจะมีมากขึ้น ไม่เฉพาะกรณีภิกษุณี ข่าวอื้อฉาวเกี่ยวกับพระสงฆ์และการที่สถาบันสงฆ์ถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างเป็นมาก่อน เมื่อผนวกกับความเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ ในสังคมที่พระสงฆ์ส่วนใหญ่ตามไม่ทันหรือไม่สามารถเข้าใจ จนเกิดช่องว่างและความขัดแย้งกับฆราวาส ตามมาด้วยการไม่ได้รับความเชื่อถือดังแต่ก่อน เหล่านี้ล้วนทำให้พระสงฆ์อยู่ในสภาพสับสนรวนเร สูญเสียความมั่นใจและรู้สึกเป็นฝ่ายถูกกระทำ ดังนั้นจึงง่ายที่จะมีปฏิกิริยาแบบปกป้องตนเอง

3.2 ผลงานเด่นของพระสงฆ์และองค์กรพระพุทธศาสนาในสังคมไทย

จากการศึกษากิจกรรม โครงการและผลงานของคณะสงฆ์ไทยร่วมกับภาคีหน่วยงานที่เกี่ยวในรอบ 5 ปี พบว่า คณะสงฆ์และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้ดำเนินการและสนับสนุนกิจกรรมของคณะสงฆ์ได้ด้านต่างๆ ที่เป็นการเสริมสร้างสุขภาวะทางสังคม โดยมีผลงานที่สำคัญ ประกอบด้วย

- โครงการเสริมสร้างความปรองดองสมานฉันท์โดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา (โครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5)
- โครงการสวดมนต์ข้ามปี
- การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา
- โครงการวัดบันดาลใจและวัดสร้างสุข
- โรงเรียนผู้สูงอายุในวัด
- มหาวิทยาลัยสงฆ์กับกับการพัฒนาในระดับชาติและนานาชาติ

3.2.1 โครงการเสริมสร้างความปรองดองสมานฉันท์โดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา (หมู่บ้านรักษาศีล 5)

โครงการสร้างความปรองดองสมานฉันท์โดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา (หมู่บ้านรักษาศีล 5) เป็นนโยบายสำคัญของเจ้าประคุณสมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ ผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราชที่ดำริให้กับคณะสงฆ์ทุกจังหวัด และสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติได้ร่วมในการนำหลักของศีล 5 ให้เข้าถึงประชาชนทุกระดับ ครอบคลุมทุกพื้นที่ โดยให้จัดทำในรูปของโครงการสร้างความปรองดองสมานฉันท์โดยใช้หลักธรรม ทางพระพุทธศาสนา

“หมู่บ้านรักษาศีล 5” เพื่อถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เพื่อสร้างความสามัคคีปรองดองและประโยชน์สุขของประชาชน และเพื่อให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีโดยยึดมั่นตามคำสอนทางพระพุทธศาสนา อันจะส่งผลให้ประเทศชาติ มีความสงบร่มเย็น ซึ่งที่ผ่านมาสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติได้ร่วมกับจังหวัดต่างๆ เปิดโครงการนำร่อง และขับเคลื่อนการดำเนินงานในหลายพื้นที่โดยมีเจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาส ผู้ว่าราชการจังหวัด ส่วนราชการ สถาบันการศึกษา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรภาคเอกชนกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และองค์กรเครือข่ายต่างๆ ในพื้นที่ ร่วมขับเคลื่อนโครงการ ทั้งนี้ การดำเนินงานโครงการดังกล่าวได้มีดำริให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เป็นหน่วยงานหลักในการขับเคลื่อนโครงการ ในลักษณะการบูรณาการร่วมกับจังหวัด คณะสงฆ์ สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด และหน่วยงานทุกภาคส่วนในพื้นที่ โดยเป็นการขยายผลการดำเนินงานต่อยอดจากภารกิจของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อปต.) ซึ่งเป็นภารกิจที่สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติดำเนินการร่วมกับคณะสงฆ์ ตามระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล พ.ศ. 2546

จากสถานการณ์บ้านเมืองในห้วงเวลาที่ผ่านมา ประเทศไทยประสบปัญหามากมาย ประกอบด้วย การกระทำผิดกฎหมาย ปัญหาอาชญากรรม การทำลายทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม การระบาดของสิ่งเสพติด และอบายมุข การแตกแยกทางความคิด การเห็นประโยชน์ส่วนตนมากกว่าประโยชน์ส่วนรวม และการจาบจ้วงดูหมิ่นสถาบันหลักของชาติ ซึ่งปัญหาเหล่านี้ล้วนเกิดจากการขาดสติ จิตสำนึก ศีลธรรมและคุณธรรมจริยธรรม อันจะส่งผลให้สังคมเกิดความขัดแย้งคณะสงฆ์ โดย เจ้าประคุณสมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช มีดำริที่ จะเสริมสร้างความปรองดองและสมานฉันท์ของคนในชาติ ให้เกิดความสงบ สันติสุข มีความสามัคคีกลมเกลียว กัน โดยให้พุทธศาสนิกชนได้น้อมนำหลักศีล 5 มาประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิตประจำวัน กอรปกับคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ได้ให้แนวทางในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว ด้วยการให้ทุกภาคส่วนในประเทศร่วมมือกันดำเนินการสร้างความปรองดองสมานฉันท์และทำให้ประชาชนมีความรักความสามัคคีกันขึ้นในทุกส่วนของประเทศ ตามดำริที่เจ้าประคุณสมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ได้ประทานโอวาทไว้เมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน 2556 ความว่า *“อันว่าศีล 5 เป็นการสำคัญมนุษย์ เมื่อทุกคนมีศีล 5 ด้วยกัน สังคมนั้นๆ คือ ประชาชน ย่อมจะอยู่เย็นเป็นสุข เมื่อเป็นไปได้ ขอให้ชื่อหมู่บ้านนั้นว่า หมู่บ้านรักษาศีล 5”* ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) เกี่ยวกับเรื่องการสร้าง ความปรองดองสมานฉันท์ จึงได้นำโครงการดังกล่าว กำหนดเป็นนโยบายเร่งด่วนให้สำนักงานพระพุทธศาสนา แห่งชาติทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ได้ร่วมกับคณะสงฆ์และภาคส่วนต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน ขยายผล การดำเนินลงไปสู่ระดับครอบครัว ชุมชน

หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และจังหวัด เพื่อมุ่งหวังให้ประชาชนในชาติ มีความรักและเทิดทูนในสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และเสริมสร้างความสามัคคีปรองดองของประชาชนในชาติ โดยใช้กลไกทางพระพุทธศาสนา

วัตถุประสงค์ของโครงการ 1) เพื่อถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ 2) เพื่อเสริมสร้างความปรองดองสมานฉันท์ ลดปัญหาความขัดแย้ง สร้างความมั่นคง ความปลอดภัย ในชีวิตและทรัพย์สิน ให้กับประชาชนในประเทศ 3) เพื่อให้ประชาชนได้นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้ในการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข 4) เพื่อปลูกฝังจิตสำนึกและสร้างความตระหนัก รักและเชิดชูสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ให้เป็นสถาบันหลักของประเทศอย่างมั่นคง โดยมีเป้าหมายการขับเคลื่อนโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 เพื่อสร้างความปรองดองและสมานฉันท์ของคนในชาติ

โครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 จึงเป็นโครงการที่จะช่วยส่งเสริมให้เกิดความปรองดองสมานฉันท์ขึ้นในสังคมไทย ด้วยการอาศัยหลักธรรมศีล 5 ข้อ ซึ่งเป็นธรรมพื้นฐานของการดำรงชีวิต เป็นข้อปฏิบัติในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข มีความสามัคคีเกิดขึ้นในชุมชน การส่งเสริมให้ผู้คนรักษาศีล 5 ข้อ นอกจากจะเป็นประโยชน์ต่อการเสริมสร้างความสมานฉันท์แล้ว ยังจะช่วยแก้ไขปัญหาที่สั่งสมมายาวนานที่เกิดจากความขัดแย้งของคนในชาติ อันเป็นอุปสรรคขัดขวางการพัฒนาประเทศไทยให้เจริญก้าวไปข้างหน้า และยังช่วยสร้างบรรยากาศความสงบสุขเรียบร้อยเพื่อนำพาประเทศชาติกลับคืนสู่สภาวะปกติสุขอย่างยั่งยืน

สรุปได้ว่า การเสริมสร้างความปรองดองและสมานฉันท์ของคนในชาติ ให้เกิดความสงบสันติสุข มีความสามัคคีกัน โดยให้พุทธศาสนิกชนได้ยึดมั่นตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา กล่าวคือการน้อมนำหลักศีล 5 มาประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิตประจำวัน ฉะนั้น ทางคณะสงฆ์ได้มีโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 เพื่อให้ทุกคนยึดถือปฏิบัติตามร่วมกัน หากทุกคนปฏิบัติตาม สังคมก็จะมีความเป็นระเบียบ อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

แนวทางการดำเนินการ ให้พุทธศาสนิกชนได้น้อมนำหลักศีล 5 มาประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิตประจำวัน ตามแนวทางของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล จำนวน 5,925 หน่วยทั่วประเทศที่ได้ดำเนินการตามหัวข้ออบรม 8 หัวข้อ คือ ศีลธรรมและวัฒนธรรม สุขภาพอนามัย สัมมาชีพ สันติสุข ศึกษาสงเคราะห์ สาธารณสงเคราะห์ กตัญญูกตเวทิตาธรรม และสามัคคีธรรม โดยมอบหมายให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ร่วมกับคณะสงฆ์ หน่วยงานราชการ สถานศึกษา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรภาคเอกชน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน องค์กรเครือข่ายชาวพุทธ ได้ขับเคลื่อนโครงการเพื่อสนับสนุนนโยบายดังกล่าว โดยกำหนดเป้าหมายทุกตำบล ทุกหมู่บ้านทั่วประเทศ พร้อมทั้งตั้งเป้าตัวชี้วัด ให้เกิดสัมฤทธิผลอย่างเป็นรูปธรรม ภายใน 4 ปี (ปี 2557-2560) โดยให้ วัด กำนัน ผู้ใหญ่บ้านหรือประธานชุมชนเปิดรับสมัครประชาชนเข้าร่วมโครงการฯ หากมีประชาชนเข้าร่วมโครงการฯ ตั้งแต่ร้อยละ

50 ขึ้นไปของพื้นที่ ให้แจ้งสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเพื่อขึ้นทะเบียนเป็นหมู่บ้านรักษาศีล 5 หมู่บ้านที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้ว สามารถขอรับแผ่นป้ายไม้หมู่บ้านรักษาศีล 5 เพื่อติดตั้ง ณ หมู่บ้านของตน โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใดๆ

ขณะเดียวกันก็มีสถานศึกษา โรงเรียนต่างๆ ขอเข้าร่วมโครงการด้วย ทางสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ร่วมกับสำนักงานกลางโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 (วัดปากน้ำ) ก็ได้จัดทำป้ายไวนิลให้โรงเรียนที่ขอมาทั่วประเทศเช่นกัน สำหรับหมู่บ้านที่ดำเนินการไปแล้ว มีประชาชนเข้าร่วมโครงการมากกว่าร้อยละ 80 ให้แจ้งสำนักงานพระพุทธศาสนาประจำจังหวัดทราบ เพื่อทางส่วนกลางจะได้ส่งเจ้าหน้าที่ไปประเมิน และจัดทำโล่ประกาศเกียรติคุณเพื่อมอบให้หมู่บ้านนั้นต่อไป

เพื่อให้การดำเนินโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 มีกลไกการทำงานที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จึงถูกกำหนดให้มีวิธีการดำเนินโครงการอย่างเป็นรูปธรรม ที่สามารถวัดและประเมินผลประสิทธิภาพการทำงานที่เป็นไปในทิศทางเดียวกันโดยมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

1) ให้วัด กำนัน ผู้ใหญ่บ้านหรือประธานชุมชน เปิดรับสมัครประชาชนเข้าร่วมโครงการฯ หากมีประชาชนเข้าร่วมโครงการฯ ตั้งแต่ 50 เปอร์เซ็นต์ขึ้นไป ให้แจ้งสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด เพื่อขึ้นทะเบียนเป็นหมู่บ้านรักษาศีล 5

2) หมู่บ้านที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้ว สามารถขอรับแผ่นป้ายไม้หมู่บ้านรักษาศีล 5 เพื่อติดตั้ง ณ หมู่บ้านของตน โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใดๆ

3) สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ได้จัดสรรงบประมาณประชาสัมพันธ์ เชิญชวนประชาชนทั้งประเทศเข้าร่วมโครงการ โดยได้จัดทำป้ายไวนิลประชาสัมพันธ์ส่งไปยังวัดทุกวัดทั่วประเทศ

4) ขณะเดียวกันก็มีสถานศึกษา โรงเรียนต่างๆ ขอเข้าร่วมโครงการด้วย ทางสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ร่วมกับสำนักงานกลางโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 (วัดปากน้ำ) ก็ได้จัดทำป้ายไวนิลให้โรงเรียนที่ขอมาทั่วประเทศเช่นกัน

5) สำหรับหมู่บ้านที่ดำเนินการไปแล้ว มีประชาชนเข้าร่วมโครงการมากกว่าร้อยละ 80 ให้แจ้งสำนักงานพระพุทธศาสนาประจำจังหวัดทราบ เพื่อทางส่วนกลางจะได้ส่งเจ้าหน้าที่ไปประเมิน และจัดทำโล่ประกาศเกียรติคุณ เพื่อมอบให้หมู่บ้านนั้นต่อไป

แนวทางการยกระดับกิจกรรม ตัวชี้วัด และเกณฑ์การประเมินโครงการ

โครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 นั้น ได้กำหนดแนวทางการดำเนินงานจัดกิจกรรมส่งเสริมการรักษาศีล 5 การดำเนินงานตามโครงการสร้างความปรองดองสมานฉันท์โดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา“หมู่บ้านรักษาศีล 5” ระหว่างปีพุทธศักราช 2558-2560 โดยมีความคาดหวังเพื่อให้วัดมีความสะอาดร่มรื่น เป็นที่พึ่งของชาวบ้านเป็นศูนย์กลางของชุมชน พัฒนาบุคลากรทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะพระสงฆ์ให้มีวัตรปฏิบัติที่งดงามประชาชนมีความรัก ความสามัคคีอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข อีกทั้งเพื่อถวายเป็นพระราชกุศล แด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ มีจุดมุ่งเน้นส่งเสริมการจัดกิจกรรม 3 ด้าน คือ

1. กิจกรรมส่งเสริมการพัฒนาชีวิตตามหลักศีล 5

มีแนวทางการดำเนินกิจกรรมเพื่อให้มีบทสรุปอย่างลงตัวแก่การประเมินของคณะกรรมการหมู่บ้าน/ชุมชน สะดวกในการคัดกรองและกำหนดกิจกรรมเป็นสัดส่วน คุ้มครองศีลแต่ละข้อและเป็นหลักประกันอันก่อให้เกิดความสงบ ความร่มเย็นเป็นสุข ความปรองดองสมานฉันท์และความปลอดภัยในด้านต่างๆดังที่กล่าวว่า

ศีลข้อที่ 1 เป็นหลักประกันชีวิต
ศีลข้อที่ 2 เป็นหลักประกันทรัพย์สิน
ศีลข้อที่ 3 เป็นหลักประกันครอบครัว
ศีลข้อที่ 4 เป็นหลักประกันสังคม
ศีลข้อที่ 5 เป็นหลักประกันสุขภาพ

การจัดกิจกรรมส่งเสริมการพัฒนาชีวิตตามหลักศีล 5 เพื่อสร้างหลักประกันให้บังเกิดความสงบสุขและปลอดภัยในการดำเนินชีวิตยิ่งขึ้นนั้น หากทุกภาคส่วนได้มีการร่วมทำกิจกรรมและมีส่วนร่วมด้วยกันก็ยิ่งทำให้การพัฒนาชีวิตตามหลักศีล 5 ประสบผลสำเร็จมากยิ่งขึ้น ดังนี้

1.1 จัดกิจกรรมส่งเสริมการพัฒนาชีวิตตามหลักศีลข้อที่ 1
1) กิจกรรมคุ้มครองสิทธิเด็กและสตรี (สาเหตุจากการถูกทารุณกรรม ทำร้าย ข่มขืน ฆ่า)
2) กิจกรรมการปล่อยนก ปลา ไถ่ชีวิตโค กระบือ ติดตั้งเขตอภัยทาน
3) กิจกรรมการรณรงค์ คุณธรรม 4 ประการ (ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว)
4) กิจกรรมการรณรงค์ ค่านิยม 12 ประการ (ของ คสช.)
5) กิจกรรมการกำหนดพื้นที่เป็นเขตอภัยทาน

1.2 จัดกิจกรรมส่งเสริมการพัฒนาชีวิตตามหลักศีลข้อที่ 2
1) กิกรรมการจัดตั้งตำรวจบ้านดูแลทรัพย์สินและป้องกันโจรภัย
2) กิจกรรมการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้าน

3) กิจกรรมการอบรม การเพิ่มรายได้ ลดรายจ่ายบัญชีครัวเรือน

4) กิจกรรมสวัสดิการชุมชน ฌาปนกิจสงเคราะห์ การสหกรณ์กองทุนสัจจะออมทรัพย์

5) กิจกรรมยกย่องสรรเสริญคนดี

1.3 จัดกิจกรรมส่งเสริมการพัฒนาชีวิตตามหลักศีลข้อที่ 3

1) กิจกรรมการคุ้มครองสถาบันครอบครัว

2) กิจกรรมการอบรม เยาวชนวัยเจริญพันธุ์

3) กิจกรรมสุขอนามัยของชุมชน

4) กิจกรรมให้ความรู้เรื่องเอดส์

5) กิจกรรมปฏิบัติธรรมตามห้วงเวลา

1.4 จัดกิจกรรมส่งเสริมการพัฒนาชีวิตตามหลักศีลข้อที่ 4

1) กิจกรรมการอบรมเรื่อง เคารพต่อระเบียบของชุมชน เช่น กฎจราจรฯ

2) กิจกรรมปฏิญาณตนเป็นคนดีของสังคม

3) กิจกรรมรักษามารยาทในชุมชน เช่นการพูด การบรรยายเป็นต้น

4) กิจกรรมการปฏิบัติธรรม ตามห้วงเวลา

5) กิจกรรมอบรมสนับสนุน ส่งเสริม ประกวด และแข่งขันทางทักษะการพูด เช่นการกล่าวสุนทรพจน์ การอภิปราย การโต้วาที การยอวาที การบรรยาย การปาฐกถา การสวดมนต์ทำนองสรภัญญะ การร้องเพลงธรรมะ การร้องเพลงปลุกใจรักชาติศาสนา และพระมหากษัตริย์ เป็นต้น

1.5 จัดกิจกรรมส่งเสริมการพัฒนาชีวิตตามหลักศีลข้อที่ 5

1) กิจกรรมการเดิน-วิ่ง ปั่นจักรยานเฉลิมพระเกียรติ

2) กิจกรรมลด ละ เลิก อบายมุข และยาเสพติด

3) กิจกรรมการอบรม การรณรงค์ต่อต้านสิ่งเสพติดให้โทษ

4) กิจกรรมจัดตั้งกลุ่มออกกำลังกายและการแข่งขันกีฬาพื้นบ้านและกีฬาประเภทต่างๆ

5) กิจกรรมงดเหล้าเข้าพรรษา กิจกรรมเลิกบุหรี่เพื่อภรรยาเลิกสุราเพื่อลูกรัก

2. แนวทางการจัดกิจกรรมตามวิถีชีวิตชาวพุทธ

ในกิจกรรมนี้ได้น้อมนำหลักการทางพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานสำคัญของวัฒนธรรมไทย เนื่องจากชาวไทยนับถือพระพุทธศาสนามาช้านานจนหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาได้หล่อหลอมซึมซับลงในวิถีไทยกลายเป็นรากฐานชีวิตของคนไทยในทุกด้าน ทั้งด้านวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมไทย และศีลธรรมตลอดจนมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยผ่านกิจกรรมต่างๆ ดังนี้

2.1 กิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

1) วันมาฆบูชา

2) วันวิสาขบูชา

3) วันอาสาฬหบูชา

4) วันเข้าพรรษา/ ออกพรรษา

5) วันเทโวโรหณะ

2.2 กิจกรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมไทย

1) วันขึ้นปีใหม่

2) วันตรุษ

3) วันสงกรานต์

4) วันครอบครัว

5) วันผู้สูงอายุ

6) วันสารท

7) วันลอยกระทง

8) การสวดมนต์ข้ามปี

2.3 กิจกรรมเฉลิมพระเกียรติสถาบันพระมหากษัตริย์ และพระบรมวงศานุวงศ์

1) วันพ่อแห่งชาติ

2) วันแม่แห่งชาติ

3) วันพระราชสมภพสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามกุฎราชกุมาร

4) วันพระราชสมภพสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา สยามบรมราชกุมารี

5) วันมหาเจษฎาบดินทร์

6) วันจักรี

7) วันฉัตรมงคล

8) วันปิยมหาราช

2.4 การจัดกิจกรรมส่งเสริมและทำนุบำรุงพระศาสนา

1) การบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน

2) การบวชเนกขัมมะ

3) การบรรพชาอุปสมบทเฉลิมพระเกียรติ

4) การอบรมเยาวชนภาคฤดูร้อน

5) การจัดกิจกรรมเข้าค่ายพุทธบุตร

2.5 กิจกรรมรณรงค์การลด ละ เลิก อบายมุขและสิ่งเสพติดให้โทษ

1) การจัดนิทรรศการ
2) การเผยแพร่
3) การอบรม
4) การเดินรณรงค์
5) มาตรการป้องกันและปราบปราม

2.6 การจัดกิจกรรมทำบุญตักบาตรประจำวัน/สันธรรมสวนะ/ทำบุญกลางบ้าน
1) การเชิญชวน/ประชาสัมพันธ์/รณรงค์
2) การบันทึกสถิติการเข้าร่วมกิจกรรม

2.7 การจัดกิจกรรมส่งเสริมความปรองดองสมานฉันท์
1) การจัดนิทรรศการ
2) การเผยแพร่
3) การอบรม
4) การรณรงค์

2.8 การจัดกิจกรรมส่งเสริมค่านิยมหลัก 12 ประการ
1) รักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์
2) ซื่อสัตย์ เสียสละ อดทน
3) กตัญญูต่อพ่อแม่ ผู้ปกครอง ครูบาอาจารย์
4) ใฝ่หาความรู้หมั่นศึกษาเล่าเรียน
5) รักษาวัฒนธรรมประเพณีไทย
6) มีศีลธรรม มีน้ำใจ และแบ่งปัน
7) เข้าใจ เรียนรู้ การเป็นประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข
8) มีระเบียบวินัย เคารพกฎหมาย เคารพผู้ใหญ่
9) มีสติรู้ตัว รู้คิด รู้ทำ
10) รู้จักใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
11) เข็มแข็งทั้งกายและใจ ไม่ยอมแพ้ต่ออำนาจใฝ่ต่ำ
12) คิดถึงประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน

2.9 การจัดกิจกรรม วันเสาร์-อาทิตย์ ใกล้ชิดพระพุทธศาสนา
1) การไหว้พระ รับศีล
2) การฟังธรรมะ
3) การปฏิบัติธรรม
4) การสวดมนต์
5) การพัฒนาศาสนสถาน

2.10 การจัดกิจกรรมอนุรักษ์ศิลปะ ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรมท้องถิ่น

1) การอบรม แนะนำ และชี้แจงทำความเข้าใจให้เห็นความสำคัญในงานศิลปะ ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรมท้องถิ่น

2) การรณรงค์และเชิญชวนให้สมาชิกเข้าร่วมกิจกรรมฯ

3) การประกวดแข่งขันและมอบรางวัลให้กับสมาชิกที่มีผลอนุรักษ์ศิลปะ ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เป็นรูปธรรมชัดเจน ทำการยกย่องและประกาศเกียรติคุณให้ปรากฏชัดและกว้างขวาง

4) จัดการแสดงและเผยแพร่ศิลปะขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง

2.11 กิจกรรมจัดกลุ่มผลิตภัณฑ์ชุมชนของหมู่บ้าน (OTOP)

2.12 กิจกรรมส่งเสริมการดำรงชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

2.13 กิจกรรมมัคคุเทศก์ ทางวัฒนธรรมประจำหมู่บ้านและกิจกรรมส่งเสริมมัคนายกน้อย

2.14 กิจกรรประกวดบ้าน/ครอบครัวดีเด่นประจำหมู่บ้าน

2.15 กิจกรรมพัฒนาวัด บ้าน โรงเรียน และสถานที่สำคัญตามวงรอบ

3. แนวทางการจัดกิจกรรมส่งเสริมงานของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล

มีวัตถุประสงค์เพื่อให้พระสงฆ์เป็นผู้นำในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา โดยใช้วัดเป็นศูนย์กลางในการจัดกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน เพื่อช่วยประชาชนให้สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ตามสมควรในด้านต่างๆ ตามกรอบการดำเนินงานที่กำหนดไว้ 8 ด้าน คือ

1) ศีลธรรมและวัฒนธรรม

2) สุขภาพอนามัย

3) สัมมาชีพ

4) สันติสุข

5) ศึกษาสงเคราะห์

6) สาธารณสงเคราะห์

7) กตัญญูกตเวทิตาธรรม

8) สามัคคีธรรม

โดยมอบหมายให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ร่วมกับคณะสงฆ์ หน่วยงานราชการ สถานศึกษา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรภาคเอกชน กำนัน ผู้ใหญ่บ้านและองค์กรเครือข่ายชาวพุทธ ได้ขับเคลื่อนโครงการเพื่อสนับสนุนนโยบายดังกล่าวโดยกำหนดเป้าหมาย ครอบคลุมทุกหมู่บ้านทุกตำบลมั่วประเทศ พร้อมทั้งตั้งเป้าตัวชี้วัด ให้เกิดสัมฤทธิผลอย่างเป็นรูปธรรม ภายใน 4 ปี (ปี2557-2560) ดังนี้

3.1 ด้านศีลธรรมและวัฒนธรรม

1) การประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ศีลธรรมและวัฒนธรรมผ่านสื่อต่างๆ

2) โครงการลานบุญลานปัญญา

3) โครงการค่ายคุณธรรมสัญจร

4) การสอนศาสนพิธี พิธีกรพิธีกรรม แก่ชาวพุทธ

5) ห้องสมุดธรรมะ

6) การประกวดสวดมนต์ การบรรยายธรรม

3.2 ด้านสุขภาพอนามัย

1) จัดสถานที่ออกกำลังกายเพื่อชุมชน

2) แหล่งเรียนรู้สมุนไพร

3) ธนาคารขยะ

4) พัฒนาทำความสะอาดวัด

5) กิจกรรมหอกระจายข่าว เพื่อประชาสัมพันธ์สุขภาพประชาชน

6) จัดตั้งตู้ยาสามัญประจำ

3.3 ด้านสัมมาชีพ

1) จัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

2) อบรม ประกอบอาชีพที่สุจริต

3) จัดตั้งกองทุนส่งเสริมอาชีพในชุมชน

4) จัดสถานีให้ประชาชนมาจำหน่ายสินค้า OTOP

5) อบรมประชาชนเพื่อเป็นแนวทางการประกอบสัมมาอาชีพ ในการดำเนินชีวิต

3.4 ด้านสันติสุข

1) จัดทำหัวข้อคติสอนใจ

2) จัดทำศูนย์ประสานงานแก้ไขปัญหา ข้อยุติ ข้อร้องเรียนต่าง ๆ ในชุมชน

3) โครงการสรรหาคนดีศรีพระพุทธศาสนา

3.5 ด้านศึกษาสงเคราะห์

1) จัดตั้งกองทุนและส่งมอบการศึกษา

2) ส่งเสริมให้มีพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน

3) ส่งเสริมให้วัดใช้สถานที่จัดกิจกรรมในชุมชน

3.6 ด้านสาธารณสงเคราะห์

1) จัดตั้งศูนย์ช่วยเหลือผู้ประสบภัยในวัด

2) จัดตั้งกองทุนสงเคราะห์ผู้ยากไร้

3) จัดตั้งกองทุนการศึกษา

3.7 ด้านกตัญญูกตเวทิตาธรรม

1) จัดตั้งกิจกรรมยกย่องลูกกตัญญู

2) จัดตั้งกลุ่มจิตอาสา

3) จัดกิจกรรมมุทิตาปราชญ์ชาวบ้าน, ผู้ทรงคุณค่าในท้องถิ่น

3.8 ด้านสามัคคีธรรม

1) จัดกิจกรรมเสวนาธรรม

2) บวชป่าชุมชน

3) ส่งเสริมการสืบสานประเพณีลงแขก

สรุปได้ว่า แรกเริ่มกิจกรรมภายใต้โครงการขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อตอบสนองโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ภายใต้การทำงานของวัด หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล ปัจจัยสำคัญในด้านทำงานนั้น มีผลมาจากการรับนโยบายสู่การปฏิบัติ ซึ่งมีลักษณะเป็นการทำงานตามแนวคิด บวร มีเป้าหมายไปในทิศทางเดียวกัน ด้านการวางแผนการทำงานของคณะสงฆ์ ส่วนราชการ และภาคประชาชน ค่อนข้างมีความชัดเจนในด้านกระบวนการทำงาน หลังจากที่สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติจัดสรรงบประมาณ ได้ดำเนินการให้ส่วนงานที่เกี่ยวข้องประชาสัมพันธ์โครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 และรับสมัครประชาชนเข้าร่วมโครงการ เมื่อประกาศเป็นนโยบายได้วางแผนการทำงานออกเป็นขั้นตอน โดยสรุปดังนี้ ขออนุมัติโครงการ แต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงานโครงการ จัดทำเอกสารประกอบการดำเนินโครงการ จัดประชุมคณะกรรมการดำเนินโครงการ ประชาสัมพันธ์ แนะนำชักชวนให้ประชาชนเข้าร่วมโครงการ นำสู่การปฏิบัติตามแนวทางที่กำหนดในเอกสารประกอบการดำเนินการติดตามประเมินผล รายงานผลการดำเนินงานต่อเจ้าคณะจังหวัด และสำนักงานพุทธศาสนาจังหวัด

ระยะที่สองสำหรับหมู่บ้าน ชุมชน ประสานความร่วมมือกับส่วนงานราชการ ปฏิบัติงานตามโครงสร้างหน้าที่ ซึ่งมีนายอำเภอ มอบหมายให้ กำนัน ผู้ใหญ่บ้านหรือประธานชุมชน เปิดรับสมัครประชาชนเข้าร่วมโครงการฯ ซึ่งเป็นการทำงานคู่ขนานกับคณะสงฆ์ที่มีวัดเป็นหน่วยงานหลักในการขับเคลื่อน หากมีประชาชนเข้าร่วมโครงการฯ ตั้งแต่ 50 เปอร์เซ็นต์ขึ้นไป ให้แจ้งสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเพื่อขึ้นทะเบียนเป็นหมู่บ้านรักษาศีล 5 จะเห็นได้ว่าการดำเนินโครงการในระยะนี้ก็ไม่ต่างจาก หมู่บ้านอื่นๆ ซึ่งส่วนราชการ และองค์กรคณะสงฆ์จังหวัดพิษณุโลก มีขั้นตอนการดำเนินงาน คือ ดำเนินการประชาสัมพันธ์ รณรงค์เชิญชวนให้พุทธศาสนิกชนสมัครเขาร่วมโครงการรับสมัครอาสาสมัคร ปกป้องวัดและหมู่บ้านประกาศยกย่องวัด และหมู่บ้านที่ผ่านเกณฑ์ตามที่กำหนดติดตามประเมินผล และรายงานผลต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ในระยะที่สามนี้ หมู่บ้านสามารถที่จะร่วมกันกำหนดแนวทางการดำเนินงานจัดกิจกรรมส่งเสริมการรักษาศีล 5 การดำเนินงานตามโครงการสร้างความปรองดองสมานฉันท์ โดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา “หมู่บ้านรักษาศีล 5” ในระยะยาว ปีพุทธศักราช 2558-2560 โดยมีความคาดหวังเพื่อให้วัดมีความสะอาดร่มรื่น เป็นที่พึ่งของชาวบ้าน เป็นศูนย์กลางของชุมชนพัฒนาบุคลากรทางพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะพระสงฆ์ให้มีวัตรปฏิบัติที่งดงาม ประชาชนมีความรัก ความสามัคคีอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข อีกทั้งเพื่อถวายเป็นพระราชกุศล แด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ มีจุดมุ่งเน้นส่งเสริมการจัดกิจกรรม 3 ด้าน ประกอบด้วย กิจกรรมส่งเสริมการพัฒนาชีวิตตามหลักศีล 5 แนวทางการจัดกิจกรรมตามวิถีชีวิตชาวพุทธและแนวทางการจัดกิจกรรมส่งเสริมงานของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) เป็นต้น

ผลการดำเนินการ จากการดำเนินการโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ในรอบ 3 ปีที่ผ่านมาพบว่า มีประชาชนสมัครเข้าร่วมโครงการจำนวน 41,435,024 คน คิดเป็น ร้อยละ 63.04 ของประชากรในสังคมไทย ซึ่งเป็นการดำเนินการในระยะที่ 1 ให้ผู้ที่สนใจเข้ามาร่วมกิจกรรม ส่วนกิจกรรมในเชิงคุณภาพได้ดำเนินการในลักษณะต่างๆ เช่น การคิดดี ทำดี พูดดี โดยมีกิจกรรมสำคัญ 7 ประการ คือ

1) กิจกรรมรักษาศีล 5
2) กิจกรรมสวดมนต์นั่งสมาธิ
3) กิจกรรมการรักษาความสะอาดบ้าน สภาพแวดล้อมให้น่าอยู่
4) กิจกรรมคบคนดีรอบข้าง ชวนกันทำความดี
5) กิจกรรมพูดไพเราะ สื่อสารเพื่อประโยชน์และความสุข
6) กิจกรรมบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์
7) กิจกรรมชั่วโมงสุขจริงหนอ เพื่อสร้างครอบครัวให้อบอุ่น

ประโยชน์ที่ได้รับจากการดำเนินการ 1) ประชาชนมีจิตสำนึกและได้แสดงออกถึงความรับผิดชอบ มีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์สังคมถิ่นกำเนิดของตนเอง ด้วยการสร้างความรัก ความสามัคคี ความเข้าใจในการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข เพื่อถวายเป็นพระราชกุศล แด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ 2) ประชาชนไทยทุกหมู่บ้าน ชุมชน ตำบล และสังคมมีความรักความเข้าใจ เคารพในความคิดเห็นของกันและกัน มีความเอื้อเฟื้อ เป็นสังคมเครือญาติและมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน 3) ประชาชนเห็นคุณค่าและประโยชน์ในการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มาดำเนินชีวิตอย่างมี ความสุข 4) ประชาชนมีความตระหนัก รักปกป้อง เชิดชูสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ซึ่งจะส่งผลให้ ประเทศชาติมีความมั่นคงยั่งยืน

3.2.2 โครงการสวดมนต์ข้ามปี

การสวดมนต์รวมทั้งสวดมนต์ข้ามปีนั้นเป็นประเพณีนิยมของชาวไทยมาแต่เดิม โดยก่อนสิ้นปีพระสงฆ์จะไปเจริญพระพุทธมนต์บทนพเคราะห์ที่กรมประชาสัมพันธ์ จากนั้นก็จะรอเวลาเที่ยงคืนเพื่อเจริญพระพุทธมนต์บทชัยมงคลคาถา ออกอากาศไปทั่วประเทศทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ต่อมาเจ้าประคุณสมเด็จพระพุฒาจารย์ ประธานคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช ได้นำคณะสงฆ์วัดสระเกศประกอบพิธีเจริญพระพุทธมนต์ข้ามปีขึ้น ณ พระอุโบสถ วัดสระเกศ โดยอนุวัติตามโบราณพระราชประเพณีแห่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 เคยประกอบพิธีในช่วงเทศกาลสงกรานต์อันเป็นประเพณีปีใหม่ของไทยที่มีมาแต่เดิม การสวดมนต์ข้ามปีจึงถือได้ว่าเริ่มจัดขึ้นที่วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร เป็นครั้งแรกและในปีพุทธศักราช 2549 กรุงเทพมหานคร โดยสำนักงานเขตป้อมปราบศัตรูพ่าย ได้เห็นความสำคัญของการสวดมนต์ข้ามปี จึงได้ร่วมกับคณะสงฆ์วัดสระเกศจัดสวดมนต์ข้ามปีขึ้นอย่างเป็นทางการ และ ต่อมาคณะสงฆ์มีความเห็นร่วมกันว่า การสวดมนต์ข้ามปีเป็นที่นิยมของประชาชนอย่างแพร่หลาย และเป็นค่านิยมที่งดงามควรแก่การส่งเสริมที่ประชุมมหาเถรสมาคม เมื่อเดือนธันวาคม 2553 ณ ตำหนักสมเด็จฯ วัดสระเกศ จึงได้มีมติให้วัดทุกวัดจัดสวดมนต์ข้ามปี โดยมีสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเป็นศูนย์กลางการอำนวยการ และให้วัดเจ้าคณะจังหวัดเป็นศูนย์กลางการสวดมนต์ของจังหวัดนั้นๆ ต่อมา เจ้าประคุณสมเด็จพระพุฒาจารย์ให้จัดมีพิธีเจริญพระพุทธมนต์รับปีใหม่หรือที่เรียกว่า สวดมนต์ข้ามปีขึ้น โดยถือตามคตินิยมปีใหม่แบบสมัยปัจจุบันและทางวัดได้นำน้ำพระพุทธมนต์ บทมหาสมัยสูตรมาแจกจ่ายให้แก่ประชาชนที่มาพิธี ตามธรรมเนียมเทศกาลปีใหม่โบราณของชาวไทยด้วย การฟังการเจริญพระพุทธมนต์ในช่วงเริ่มต้นปีใหม่ ที่จุดเริ่มต้นกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นการเริ่มต้นชีวิตใหม่ให้ก้าวไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองก้าวหน้า เสมือนความเจริญรุ่งเรืองแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ และพระบรมสารีริกธาตุบนองค์พระเจดีย์ภูเขาทอง เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจที่สำคัญยิ่ง ของชาวไทยที่นับถือพระพุทธศาสนา จะช่วยคุ้มครองปกปักรักษาชีวิตและครอบครัวให้มีความร่มเย็นเป็นสุขตลอดไป

ในส่วนของภาคประชาสังคม สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) และภาคีเครือข่าย เห็นว่า ในช่วงเทศกาลปีใหม่ มีประชาชนจำนวนไม่น้อยที่จะเฉลิมฉลองข้ามปีเก่ารับปีใหม่ไปพร้อมๆ กับดื่มเครื่องดื่ม แอลกอฮอล์ หลายคนจึงส่งท้ายคืนข้ามปีด้วยอุบัติเหตุการทะเลาะวิวาท จึงขอนำเสนอกิจกรรมสวดมนต์ข้ามปี เริ่มต้นดี ชีวิตดี ให้เป็นอีกหนึ่งทางเลือกในการรับวันใหม่ รับปีใหม่ ด้วยสติและความเป็นสิริมงคล โดยเริ่มต้นการจัดการสวดมนต์ข้ามปีในปี 2553 เป็นครั้งแรก มีวัดเข้าร่วมอย่างเป็นทางการกว่า 200 แห่ง ส่วนกลางจัดกิจกรรมที่วัดราชนัดดาวรวิหาร ประชาชนให้ความสนใจและเข้าร่วมสวดมนต์มากกว่า 3,000 คน และจากการตรวจสอบจำนวนผู้เข้าร่วมสวดมนต์ในคืนข้ามปีจากวัดที่ร่วมจัดกิจกรรมจำนวน 54 แห่ง

ทั่วประเทศ พบว่า มีประชาชนเข้าร่วมสวดมนต์มากกว่า 194,450 คน ต่อมา ปี 2554 มีหน่วยงานต่างๆ ร่วมเป็นภาคีจัดกิจกรรมเกือบ 30 องค์กร มีวัดเข้าร่วมโครงการ 1,630 วัด โดยส่วนกลาง จัดกิจกรรมที่สนามหลวง มีประชาชนเข้าร่วมเกือบ 100,000 คน และมีประชาชนเข้าร่วมกิจกรรมในวัดต่างๆ ทั่วประเทศอีกเป็นจำนวนมาก และในปี 2555 นี้ ศ.นพ.อุดมศิลป์ ศรีแสงนาม ประธานคณะกรรมการจัดกิจกรรมสวดมนต์ข้ามปี ประสานกับหน่วยงานต่างๆ ทั้งหน่วยงานราชการ เอกชน และเครือข่ายสื่อมวลชน รวมถึงวัดต่างๆ ทั่วประเทศที่มีความพร้อมในการจัดงาน “สวดมนต์ข้ามปี” อีกทั้งยังมีการประสานกับหน่วยงานอื่นๆ เช่น กรุงเทพมหานคร สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ สำนักเลขาธิการมหาเถรสมาคม สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ สำนักงานเครือข่ายองค์กรงดเหล้า มูลนิธิศึกษาธิการ มูลนิธิวัดปัญญานันทาราม เพื่อขอความอนุเคราะห์ขอความร่วมมือไปยังวัดต่างๆ จัดกิจกรรมดังกล่าวด้วย

ต่อมาในปี 2555 เป็นอีกหนึ่งปีที่แสนพิเศษที่มี 4 เหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้นพร้อมกัน คือ เป็นปีที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระชนมพรรษาครบ 85 พรรษา วันที่ 5 ธันวาคม 2555 สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ทรงมีพระชนมพรรษาครบ 80 พรรษา วันที่ 12 ธันวาคม 2555 และ พระบรมโอรสาธิราชฯ สยามกุฎราชกุมาร ทรงมีพระชนมพรรษาครบ 60 พรรษา วันที่ 28 กรกฎาคม 2555 อีกทั้งเป็นปีพุทธชยันตี ครบ 2600 ปี แห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า การจัดกิจกรรมสวดมนต์ข้ามปีในปีนี้จึง เป็นนิมิตหมายที่ดีที่คนไทยทุกคนจะได้ร่วมกันเฉลิมฉลองปีพุทธชยันตี และที่สำคัญจะได้สวดมนต์เพื่อทำความดีถวายพระพรชัยมงคลและถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ และสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามกุฎราชกุมาร

วัตถุประสงค์หลักของโครงการสวดมนต์ข้ามปี 1) เพื่อเฉลิมพระเกียรติและถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว 2) เพื่อร่วมสร้างจิตสำนึก ทัศนคติและให้ความรู้เกี่ยวกับประโยชน์และอานิสงส์ของการสวดมนต์ และส่งเสริมให้ ประชาชนสวดมนต์เป็นกิจวัตร หรือทุกครั้งที่มีโอกาส 3) เพื่อเป็นทางเลือกที่ดีในการใช้เวลาให้เกิดประโยชน์ในคืนวันส่งท้ายปีเก่าต้อนรับปีใหม่ แทนการสังสรรค์ เคาท์ดาวน์ ดื่มเหล้า เหมือนที่นิยมทำกันมา และให้เป็นอีกหนึ่งกิจกรรมสำคัญในการสร้างความรักความสามัคคี ให้เกิดขึ้นในหมู่คนไทย

ผลการดำเนินการสวดมนต์ข้ามปี ในปี 2559 ต่อเนื่องปี 2560 ที่ผ่านมา มีหน่วยงานภาครัฐ ประชาสังคม เช่น สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ (พศ.) มหาเถรสมาคม (มส.) สำนักงานเครือข่ายองค์กรงดเหล้า (สคล.) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) และวัดทั่วประเทศมากกว่า 30,000 วัด และประชาชนมากกว่า 22 ล้านคน ในปี 2560 เข้าร่วมกิจกรรมสวดมนต์ข้ามปี คนไทยกว่าร้อยละ 88 เลือกไหว้พระ ทำบุญ สวดมนต์ข้ามปี คนรุ่นใหม่เข้าร่วมกิจกรรมและถ่ายภาพการสวดมนต์ข้ามปีกันอย่างแพร่หลาย และผู้ร่วมงานเกินครึ่ง หรือร้อยละ 57 เป็นคนรุ่นใหม่ ทั้งเยาวชนและวัยทำงาน ซึ่งถือเป็นค่านิยมที่ดีของสังคม และคาดหวังว่าจำนวนผู้สวดมนต์ข้ามปีจะมีมากขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งนอกจากกิจกรรมนี้ รัฐบาลยังสนับสนุนให้วัดและศาสนสถานเป็นศูนย์กลางจัดกิจกรรมและเป็นแหล่งเรียนรู้สุขภาวะทางปัญญาของชุมชนด้วย”

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ให้ความสำคัญกับการจัดงานสวดมนต์ข้ามปีต่อเนื่อง จนกลายเป็นกระแสใหญ่ของสังคมแทนที่การฉลองด้วยการดื่มเครื่องดื่มมึนเมาไปแล้ว ในแต่ละปี สสส. มีแนวคิดหลักของงานคือการส่งความสุข (ส.ค.ส.) ให้ตนเอง บุคคลที่รัก และสังคมโดยรวมด้วยการสวดมนต์ ซึ่งเป็นวิถีหนึ่งที่ทำให้เกิดสติและเกิดการค้นหาความสุขที่แท้จริงของชีวิต นอกจากนี้ เพื่อให้การสวดมนต์ภาวนาในคืนข้ามปีเป็นจุดเริ่มต้นที่จะได้ทำดีตลอดไป สสส. จึงร่วมกับ สคล. และเครือข่ายพระสงฆ์เพื่อสุขภาวะ จัดโครงการสวดมนต์สร้างปัญญา จัดกิจกรรมสวดมนต์ภาวนา การพัฒนาจิต และกิจกรรมสร้างสรรค์เพื่อสังคมตลอดทั้งปี โดยมีวัดเข้าร่วมกว่า 2,000 แห่งทั่วประเทศ ส่วนสำนักพุทธศาสนาแห่งชาติ ได้จัดตั้งศูนย์ปฏิบัติการสวดมนต์ข้ามปีที่สำนักเลขาธิการมหาเถรฯ เพื่อรับข้อมูลจากสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดทั่วประเทศ ที่จะรายงานเข้ามาว่าวัดไทยและสำนักปฏิบัติธรรมทั่วประเทศมีประชาชนเข้าร่วมกิจกรรมสวดมนต์ข้ามปีเท่าไร คาดการณ์ว่าจะมีพระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนเข้าร่วมโครงการทั่วประเทศและทั่วโลกมากกว่า 25 ล้านคน และมีการจัดสวดมนต์ข้ามปีอาเซียน ใน 15 จังหวัด ได้แก่ แม่ฮ่องสอน เชียงราย เลย หนองคาย บึงกาฬ นครพนม มุกดาหาร อุบลราชธานี ศรีสะเกษ สุรินทร์ สระแก้ว ระนอง สงขลา และสตูล นอกจากนี้ ได้ร่วมกับศูนย์ประสานงานที่กำกับดูแลพระธรรมทูตในต่างประเทศทั้งธรรมยุตและมหานิกายจำนวน 504 วัด จัดพิธีสวดมนต์ข้ามปีด้วย

โครงการสวดมนต์ข้ามปีดังกล่าว จัดโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ร่วมกับ กรุงเทพมหานคร (กทม.) สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ มหาเถรสมาคม สำนักงานเครือข่ายองค์กรงดเหล้า และภาคีเครือข่ายกว่า 50 องค์กร ซึ่งเกิดผลสำเร็จลุล่วงด้วยดี มีประชาชนให้ความสนใจเข้าร่วมกิจกรรมจำนวนมาก โดยมีผู้เข้าร่วมสวดมนต์ในคืนข้ามปีที่ท้องสนามหลวงกว่า 2 แสนคน และวัดต่างๆ ทั่วประเทศกว่า 30 ล้านคน และกลายเป็นกิจกรรมที่ได้รับความนิยมที่จัดขึ้นเป็นประจำต่อเนื่องเป็นธรรมเนียมปฏิบัติในคืนข้ามปีจนถึงปัจจุบัน

3.2.3 การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา

คณะสงฆ์ในสังคมไทยได้กำหนดจัดทำแผนยุทธศาสตร์ของคณะสงฆ์ตามมติมหาเถรสมาคมในการประชุมครั้งที่ 5/2559 (มติที่ 106/2559) และในการประชุมครั้งที่ 2/2560 เมื่อวันที่ 30 มกราคม 2560 ที่มีมติเห็นชอบแผนแม่บทการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา ทั้งนี้เพื่อเกิดการพัฒนาสังคมที่มีพระสงฆ์เป็นแกนนำ หลังจากการเกิดวิกฤตการณ์ทางพระพุทธศาสนาที่สร้างความกังวลต่อสถานการณ์พระพุทธศาสนาในสังคมไทย และเพื่อให้พระสงฆ์มีบทบาทในการพัฒนาสังคมโดยประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการพัฒนาจิตใจและปัญญาตามวิสัยทัศน์ของคณะสงฆ์ที่ว่า “พุทธศาสน์มั่นคง ดำรงศีลธรรม นำสังคมสู่สันติสุขอย่างยั่งยืน” โดยมีแนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาใน 6 ด้าน ดังนี้

1. แนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา ด้านการปกครอง

1) พัฒนากฎหมายที่เกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์

(1) บรรจุคำว่า “พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ” ไว้ในรัฐธรรมนูญ

(2) เพิ่มอำนาจ บทบาทและหน้าที่ของพระสังฆาธิการ

(3) กระจายอำนาจทางการปกครองพระสงฆ์

(4) จัดตั้งสภาสงฆ์ในแต่ละระดับชั้น

(5) กำหนดกระบวนการยุติธรรมสงฆ์ที่ชอบด้วยพระธรรมวินัยและกฎหมายบ้านเมือง

(6) กำหนดให้มีสำนักงานเจ้าคณะแต่ละระดับชั้นทำงานต่อเนื่องโดยมีเจ้าหน้าที่สนับสนุนและให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ขยายอัตรากำลังพนักงานราชการ

(7) จัดตั้งองค์กรหรือสถาบันพัฒนาพระสังฆาธิการ

2) พัฒนางานภายใต้ระบบและกลไกที่มีอยู่

(1) พระสังฆาธิการในแต่ละระดับชั้นบังคับชั้นบังคับใช้กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการปกครองคณะสงฆ์อย่างจริงจัง

(2) กำหนดให้วัดหรือการปกครองคณะสงฆ์ในแต่ละระดับชั้น จัดทำยุทธศาสตร์ในการปฏิบัติงานเป็นแผนปฏิบัติการประจำปีและแผนพัฒนาฯ ระยะ 5 ปี โดยให้สอดคล้องกับกิจการคณะสงฆ์ทั้ง 6 ด้านและมีการสนับสนุนงบประมาณจากรัฐ

(3) กำหนดระบบการคัดกรองผู้บรรพชาและอุปสมบทและจัดทำฐานข้อมูลสารสนเทศเพื่องานปกครองคณะสงฆ์

(4) ส่งเสริมและสนับสนุนให้คณะสงฆ์ทำงานเชื่อมโยงกับเครือข่ายทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐและเอกชน

3) การบริหารจัดการด้านการเงินและบัญชี

(1) สนับสนุนให้มีการจัดตั้งธนาคารพระพุทธศาสนาแห่งชาติโดยได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ

(2) สนับสนุนและส่งเสริมการทำรายงานด้านงบประมาณ การเงินและบัญชีอย่างเป็นระบบ

(3) พัฒนาบุคลลาทางทางพระพุทธศาสนา ให้มีความรู้ความสามารถทางด้านกฎหมายและการการจัดการทรัพย์สินของสถาบันทางพุทธศาสนา

2. แนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา ด้านศาสนศึกษา

1) พัฒนาการบริหารจัดการในการศึกษาบาลี นักธรรม ธรรมศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ มหาวิทยาลัยสงฆ์ และการศึกษาตามอัธยาศัยบูรณาการกันอย่างเป็นระบบ
2) เสนอให้ตราพระราชบัญญัติการศึกษาพระปริยัติธรรมเพื่อเป็นกลไกในการบริหารจัดการและพัฒนาการศึกษาพระพุทธศาสนา
3) จัดให้มีคณะกรรมการศึกษาพระพุทธศาสนาในระดับจังหวัดเพื่อบูรณาการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับพระภิกษุสามเณรและประชาชนทั่วไป
4) พัฒนาหลักสูตร กระบวนการเรียนการสอน การวัดและประเมินผลการศึกษาด้านพระพุทธศาสนาให้มีคุณภาพและมาตรฐาน
5) ส่งเสริมและพัฒนาบุคลากรด้านพระพุทธศาสนาให้มีความมั่นคงและความก้าวหน้าในอาชีพ เช่น กำหนดระบบเทียบมาตรฐานคุณวุฒิ อันตราเงินเดือน สวัสดิการและสิทธิประโยชน์อื่นๆ เป็นต้น

3. แนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา ด้านเผยแผ่

1) กำหนดเป้าหมายและจัดทำยุทธศาสตร์การเผยแผ่และประชาสัมพันธ์การพระพุทธศาสนาอย่างเป็นระบบ
2) เสนอให้มีการพัฒนาโครงสร้างการบริหารกิจการคณะสงฆ์โดยมีการจัดตั้งแม่กองงานด้านการประชาสัมพันธ์และเผยแผ่พระพุทธศาสนา
3) เสนอให้มีการตั้งหรือพัฒนาสถาบันเพื่อพัฒนาบุคลากรด้านการประชาสัมพันธ์และเผยแผ่พระพุทธศาสนา
4) จัดทำแผนพัฒนาบุคลากรเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้มีความรู้ ทักษะด้านภาษาเพื่อการสื่อสาร การใช้สื่อ เช่น พระนักเผยแผ่ พระสอนศีลธรรม พระธรรมทูต พระธรรมทูตสายต่างประเทศ พระวิปัสสนาจารย์

5) จัดทำมาตรฐานบุคลากรด้านการประชาสัมพันธ์และเผยแผ่กิจการพระพุทธศาสนา
6) เสนอให้หน่วยงานที่รับผิดชอบ พัฒนางาน และส่วนงานเพื่อการดูแลตรวจสอบมาตรฐานของบุคลากร ด้านการเผยแผ่
7) รณรงค์ จัดกิจกรรม สนับสนุน สร้างเครือข่ายการประชาสัมพันธ์และเผยแผ่ข่าวสารกิจการงานพระพุทธศาสนาและ ศาสนาสัมพันธ์อย่างสร้างสรรค์และต่อเนื่อง

4. แนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา ด้านสาธารณูปการ

1) ปรับปรุงและพัฒนาระบบการบริหารการจัดการศาสนสมบัติของวัด
2) พัฒนาระบบสารสนเทศเพื่อการบริหารการจัดการศาสนสมบัติของวัดเสนอให้รัฐบาลสนับสนุนงบประมาณเพื่อการก่อสร้าง ดาร ปฏิสังขรณ์ การพัฒนา
3) ทำนุบำรุงศาสนาสถาน ส่งเสริม สนับสนุนและอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมโบราณสถานโบราณวัตถุทางพระพุทธศาสนา
4) พัฒนาวัดและศาสนสถานให้เป็นสถานที่เอื้อต่อการปฏิบัติศาสนกิจของคณะสงฆ์และพุทธศาสนิกชน
5) พัฒนาวัดและศาสนสถานให้เป็นสถานให้เป็นสถานที่เอื้อต่อการปฏิบัติศาสนกิจของคณะสงฆ์และพุทธศาสนิกชน
6) พัฒนาพระสังฆาธิการให้มีความรู้และความสามารถในด้านการสาธารณูปการ
7) เร่งรัดให้ผู้รับผิดชอบทำเอกสารสิทธิ์เอกของวัดให้เป็นระบบ

5. แนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา ด้านศึกษาสงเคราะห์

1) พัฒนาหลักสูตรการเรียนการสอนธรรมศึกษาและหลักสูตรพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน
2) เสนอให้รัฐบาลสนับสนุนงบประมาณและบุคลากรแก่โรงเรียนการกุศลของวัด
3) จัดตั้งและบริหารกองทุนสนับสนุนการศึกษาสงเคราะห์เพื่อให้การสนับสนุนพระภิกษุสามเณรในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
4) พัฒนาพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนให้มีประสิทธิภาพ
5) พัฒนาเครือข่ายการทำงานร่วมกันกับหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อปต.) เพื่อสร้างประสิทธิภาพในการทำงานให้เป็นเอกภาพ
6) พัฒนาจัดตั้งส่งเสริมพระพุทธศาสนาและการเรียนการสอนธรรมศึกษาในสถานศึกษาอย่างเป็นระบบ

6. แนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา ด้านสาธารณสงเคราะห์

1) สร้างระบบและกลไกเพื่อกำกับ ดูแล และบริหารภารกิจด้านการสาธารณสงเคราะห์ให้เป็นรูปธรรมโดยสามารถวัดและประเมินผลได้
2) ส่งเสริมและสนับสนุนพระสงฆ์นักพัฒนาให้ทำงานร่วมกับเครือข่ายทุกภาคส่วน ทั้งภาครัฐและเอกชน
3) ส่งเสริมและสนับสนุนองค์กรทางพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาวิชาชีพสำหรับชุมชน
4) จัดตั้งกองทุนเพื่อการสาธารณะสงเคราะห์
5) จัดให้มีสถาบันทางการเงินเพื่อสนับสนุนงานด้านสาธารณสงเคราะห์

7. แนวทางการพัฒนาพุทธมณฑลให้เป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนาโลก

1) สนับสนุนให้มีการจัดตั้งสำนักงานกลางการบริการบริหารงานปกครองคณะสงฆ์ ระดับเจ้าคณะภาค เจ้าคณะหน และ สำนักงานมหาเถรสมาคม ณ พุทธมณฑล
2) พัฒนาพุทธมณฑลให้เป็นศูนย์กลางแหล่งข้อมูลการศึกษาค้นคว้างานวิชาการ งานวิจัยเกี่ยวกับหลักธรรม คำสอนของพระพุทธศาสนาโดยนำเทคโนโลยีมาประยุกต์ใช้
3) สนับสนุนและส่งเสริมให้มีอนุพุทธมณฑลครบทุกจังหวัด โดยกำหนด ระยะเวลาที่จัดเจน
4) พัฒนาด้านกายภาพของพุทธมณฑลให้เหมาะสมรองรับการเป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนาโลก
5) พัฒนาพุทธมณฑลเป็นที่ตั้งกระทรวงพระพุทธศาสนา

เป้าประสงค์ของการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา คือ การปลูกฝังศรัทธาและการสร้างความมั่นคงด้านพระพุทธศาสนา รวมมือกับภาคีเครือข่าย ภาครัฐ ภาคประชาสังคม และองค์กรด้านวัฒนธรรม ยกระดับกระบวนการบริหารจัดการภายในองค์กรพระพุทธศาสนาให้มีประสิทธิภาพสู่การพัฒนาเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้และมีนวัตกรรมเชิงพุทธใหม่ๆ ที่สอดคล้องกับสังคมปัจจุบัน รวมทั้งมีการจัดการศาสนสมบัติที่เหมาะสม เพียงต่อการสร้างสถานที่สัปปายะและแหล่งเรียนรู้ของสังคม โดยมีจุดมุ่งหมายในแต่ละด้าน ดังนี้

1. ด้านการปกครอง คณะสงฆ์มีการบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธที่มีประสิทธิภาพ มีฐานข้อมูล องค์ความรู้ และกระบวนการบริหารจัดการตามหลักพระธรรมวินัย กฎหมาย และคำสั่ง/มติมหาเถรสมาคม รวมทั้ง มีกระบวนการพัฒนาศักยภาพพระสังฆาธิการ พระภิกษุ สามเณร ที่สร้างประโยชน์และความสุขให้กับสังคม ทั้งนี้ เพื่อการพัฒนาองค์กรอย่างยั่งยืน โดยพระสงฆ์-ศาสนบุคคลได้รับการพัฒนาศักยภาพและการเรียนรู้เชิงพุทธในอัตราที่สูงขึ้น

2. ด้านศาสนศึกษา คณะสงฆ์มีการพัฒนาการบริหารจัดการในการศึกษาบาลี นักธรรม ธรรมศึกษา โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ มหาวิทยาลัยสงฆ์ และการศึกษาตามอัธยาศัยบูรณาการกันอย่างเป็นระบบ มีการพัฒนาหลักสูตร กระบวนการเรียนการสอน การวัดและประเมินผลการศึกษา ด้านพระพุทธศาสนาให้มีคุณภาพและมาตรฐาน ส่งเสริมและพัฒนาบุคลากรด้านพระพุทธศาสนาให้มีความมั่นคง โดยมีการส่งเสริมการอัตราการเรียนรู้พระปริยัติธรรมและพระพุทธศาสนา

3. ด้านการเผยแผ่ คณะสงฆ์มีการพัฒนาสถาบันเพื่อพัฒนาบุคลากรด้านการประชาสัมพันธ์และเผยแผ่พระพุทธศาสนา เช่น พระนักเผยแผ่ พระสอนศีลธรรม พระธรรมทูต พระธรรมทูตสายต่างประเทศ พระวิปัสสนาจารย์ มีการรณรงค์ จัดกิจกรรม สนับสนุน สร้างเครือข่ายการประชาสัมพันธ์และเผยแผ่ข่าวสารกิจการงานพระพุทธศาสนาและศาสนาสัมพันธ์อย่างสร้างสรรค์และต่อเนื่อง โดยมุ่งเน้นให้ภาคีเครือข่ายภาครัฐ เอกชน องค์กรวัฒนธรรมและชาวพุทธเข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างเสริมสร้างศรัทธาและปลูกปัญญาในทางพระพุทธศาสนา

4. ด้านสาธารณูปการ คณะสงฆ์ มีการปรับปรุงและพัฒนาระบบการบริหาร การจัดการศาสนสมบัติของวัด พัฒนาระบบสารสนเทศเพื่อการบริหารการจัดการศาสนสมบัติของวัด มีการทำนุบำรุงศาสนาสถาน ส่งเสริม สนันสนุนและอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมโบราณสถาน โบราณวัตถุทางพระพุทธศาสนา พัฒนาวัดและศาสนสถานให้เป็นสถานที่เอื้อต่อการปฏิบัติศาสนกิจของคณะสงฆ์และเป็นสถานที่สัปปายะของพุทธศาสนิกชนในรูปแบบของ Knowledge & Meditation Center, Green and Clean Center วัดต้นแบบสุขภาวะ เป็นต้น โดยมีแหล่งเรียนรู้พระพุทธศาสนาของวัดเพิ่มขึ้น

5. ด้านศึกษาสงเคราะห์ คณะสงฆ์ มีการพัฒนาหลักสูตรการเรียนการสอนธรรมศึกษา หลักสูตรพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ และหลักสูตรพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน มีการจัดตั้งและบริหารกองทุนสนับสนุนการศึกษาสงเคราะห์เพื่อให้การสนับสนุนพระภิกษุ-สามเณร เด็ก-เยาวชนในการเผยแผ่และเรียนรู้พระพุทธศาสนา โดยสร้างเครือข่ายการทำงานร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

6. ด้านสาธารณูปการ คณะสงฆ์ มีการพัฒนาระบบและกลไกภารกิจด้านการสาธารณสงเคราะห์ ให้เป็นรูปธรรม ส่งเสริมและสนับสนุนพระสงฆ์นักพัฒนาให้ทำงานร่วมกับเครือข่ายทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐและเอกชนในการสงเคราะห์ช่วยเหลือประชาชน ผู้ประสบภัย การส่งเสริมสัมมาชีพให้กับชุมชน มีการจัดตั้งกองทุนเพื่อการสาธารณะสงเคราะห์ และจัดให้มีสถาบันทางการเงินเพื่อสนับสนุนงานด้านสาธารณสงเคราะห์ โดยมุ่งเน้นการส่งเสริมการเรียนรู้การสร้างพฤติกรรมเชิงจริยธรรมและเพิ่มความสุขเชิงพุทธของประชาชนในกรุงเทพมหานคร

7. ด้านการพัฒนาพุทธมณฑลและกิจการทั่วไป คณะสงฆ์ มีส่วนร่วมในการพัฒนาพุทธมณฑลของคณะสงฆ์เพื่อให้เป็นศูนย์กลางพระพุทธสาสนาในระดับชาติและนานาชาติ

ตามมติมหาเถรสมาคม มีผลงานการดำเนินกิจการพระพุทธศาสนาอย่างสร้างสรรค์ มีนวัตกรรมการเรียนรู้และการเผยแผ่เชิงพุทธ และสนับสนุนภาคีเครือข่ายทางพระพุทธศาสนา (Buddhism Think Tank) ในการสร้างสรรค์สังคมแห่งการเกื้อกูล เพื่อการจัดการและคุ้มครองชีวิตที่ดีร่วมกัน

โดยเป้าประสงค์ของแผนยุทธศาสตร์ของคณะสงฆ์โดยส่วนใหญ่นั้น มุ่งเน้นการพัฒนาองค์กรคณะสงฆ์ให้มีความเข้มแข็ง ที่จะนำไปสู่การพัฒนาสังคมไทย ที่สอดคล้องกับแผนพัฒนาในระดับชาติ คือ ยุทธศาสตร์ชาติ และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 ที่มุ่งเน้นการพัฒนาคน การสร้างโอกาสและความเสมอภาคทางสังคม

ยุทธศาสตร์และกลยุทธ์ของการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา ได้แก่ 1) ยุทธศาสตร์การสร้างความมั่นคงทางพระพุทธศาสนา 2) ยุทธศาสตร์การยกระดับกระบวนการบริหารจัดการภายในให้มีประสิทธิภาพ ทั้งในด้านการจัดการศาสนศึกษา การบริหารจัดการ ระบบบัญชีการจัดการศาสนสมบัติ เป็นต้น 3) ยุทธศาสตร์การพัฒนาสู่องค์กรแห่งการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาศักยภาพของศาสนบุคคล เสริมสร้างองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนา 4) ยุทธศาสตร์เพื่อการมีทรัพยากรเพียงพอในการขับเคลื่อนกิจการพระพุทธศาสนา

ผลการดำเนินการ ตามแผนปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาในช่วงแรก ปี 2559-2560 พบว่า คณะสงฆ์ในระดับต่างๆ ตั้งแต่วัด ตำบล อำเภอ จังหวัด ภาค และมหาเถรสมาคม ได้มีการจัดทำแผนและแนวทางการปฏิบัติงานที่ชัดเจน โดยมีพระสงฆ์ องค์กรพระพุทธศาสนาและฝ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเข้าร่วมกิจกรรมและดำเนินการมากกว่า 2 ล้านรูป/คน มีแผนพัฒนาในระดับจังหวัด ภาค และมีโครงการ กิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมและองค์พระพุทธศาสนามากกว่า 1,000 โครงการ/กิจกรรม ในโครงการใหญ่ ๆ เช่น โครงการยกระดับหมู่บ้านรักษาศีล 5 โครงการวิปัสสนากรรมฐานเพื่อพัฒนามนุษย์ โครงการยกระดับการศึกษาพระปริยัติธรรม โครงการศูนย์รวมองค์ความรู้และแหล่งเรียนรู้พระพุทธศาสนา โครงการสาธารณสงเคราะห์เพื่อพัฒนาสังคมที่ยั่งยืน เป็นต้น

3.2.4 โครงการวัดบันดาลใจและวัดสร้างสุขด้วย 5 ส : การสร้างพื้นที่สัปปายะเพื่อการเรียนรู้

สถาบันอาศรมศิลป์ ร่วมกับ หอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญและเหล่าภาคีเครือข่ายริเริ่มโครงการ “วัดบันดาลใจ” ภายใต้การสนับสนุนของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, สมาคมภูมิสถาปนิกประเทศไทย, สมาคมสถาปนิกสยามฯ, สมาคมวิศวกรรมสถานแห่งประเทศไทยฯ นำร่อง 9 วัดต้นแบบ หวังส่งต่อองค์ความรู้และสร้างเครือข่ายการทำงานเชื่อมต่อระหว่างภาคประชาชนรุ่นใหม่กับพระสงฆ์อย่างยั่งยืน เพื่อเป็นแรงบันดาลใจให้วัดและชุมชนลุกขึ้นมาร่วมกันพลิกฟื้นวัดทั้งด้านกายภาพและกิจกรรม ให้เป็นพื้นที่แห่งชีวิตและจิตวิญญาณของคนไทย

อย่างสมสมัยทั่วทั้งประเทศ เพื่อถวายเป็นพระราชกุศลใน 3 โอกาสมหามงคลเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ 90 พรรษา และทรงครองสิริราชสมบัติครบ 70 ปี และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงเจริญพระชนมพรรษาครบรอบ 84 พรรษา ซึ่งนายประยงค์ โพธิ์ศรีประเสริฐ ผู้อำนวยการโครงการวัดบันดาลใจ สถาบันอาศรมศิลป์ เปิดเผยว่า ในอดีตวัดเป็นเสมือนศูนย์รวมจิตใจและศูนย์กลางกิจกรรมต่างๆ ทางสังคม สำหรับชุมชนหลายระดับ พื้นที่วัดถูกใช้เป็นพื้นที่สาธารณะเพื่อการพบปะสังสรรค์แลกเปลี่ยนเรียนรู้ในสังคม ทั้งทางด้านจิตวิญญาณ การส่งเสริมคุณธรรม ศีลธรรม จริยธรรม รวมถึงวิชาการความรู้ให้แก่สาธุชน โดยพระมีบทบาทสำคัญในการชี้นำทางสติปัญญา และเป็นที่พึ่งให้กับชุมชน แต่ด้วยบริบททางเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบัน ได้ทำให้บทบาทความเป็นศูนย์กลางของวัดลดความสำคัญลง ถูกจำกัดอยู่เพียงมิติทางศาสนาและการทำบุญ ส่งผลให้การปฏิสัมพันธ์ระหว่างวัดและชุมชนลดน้อยลง ด้วยเหตุนี้ จึงเป็นที่มาของการริเริ่มโครงการ “วัดบันดาลใจ” จากความร่วมแรงร่วมใจของพระสงฆ์ ชุมชน และเหล่าภาคีเครือข่าย เพื่อพลิกฟื้นในมิติทั้งด้านกายภาพในพื้นที่วัดและกิจกรรมต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยด้านกายภาพ ได้รับความร่วมมือจากนักออกแบบมืออาชีพ เหล่าสถาปนิกและภูมิสถาปนิกที่อาสามาช่วยงานนี้ เบื้องต้น ได้นำร่องคัดเลือก 9 วัดจากทั่วประเทศ ได้แก่

1) วัดสุทธิวราราม กรุงเทพฯ
2) วัดนางชีโชติการาม กรุงเทพฯ
3) วัดชลประทานรังสฤษดิ์ นนทบุรี
4) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อยุธยา
5) วัดภูเขาทอง อยุธยา
6) วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร เชียงใหม่
7) วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร นครพนม
8) วัดป่าโนนกุดหล่ม ศรีสะเกษ
9) วัดศรีทวี นครศรีธรรมราช

มาเป็นวัดต้นแบบ เพื่อเป็นกรณีศึกษาในการส่งต่อองค์ความรู้และสร้างเครือข่ายการทำงานเชื่อมต่อระหว่างภาคประชาชนคนรุ่นใหม่และพระสงฆ์อย่างยั่งยืน ที่สำคัญเพื่อเป็นแรงบันดาลใจให้กับวัดและชุมชนอื่นๆ มาร่วมมือกันพลิกฟื้นวัดทั่วประเทศให้เป็นวัดบันดาลใจของทุกคน “ที่ผ่านมาเหล่าสถาปนิก ภูมิสถาปนิก และนักออกแบบใช้ทักษะด้านการออกแบบมาเปลี่ยนแปลงสังคมในรูปแบบต่างๆ ดังนั้น หากเหล่านักออกแบบมาร่วมกันออกแบบพื้นที่วัด ก็น่าจะเป็นสถาปัตยกรรมสูงสุดของวิชาชีพที่จะส่งผลให้เกิดความภาคภูมิใจและเกิดคุณค่าขึ้นแก่สังคมและชีวิต ด้าน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริม

สุขภาพ (สสส.) มองว่า เนื่องจากโครงการวัดบันดาลใจ มีความสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาให้วัดเป็นพื้นที่สุขภาวะ เป็นสถานที่มาแล้วเกิดความรื่นรมย์ทางปัญญา อันนำมาซึ่งความสุขของคนไทยโดยรวม สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) มีการดำเนินงานทั้งการสนับสนุนองค์ความรู้เชิงประเด็นสุขภาพพระ พัฒนาสภาพแวดล้อมของวัด สร้างหลักสูตรสุขภาวะในกลุ่มแกนนำพระสงฆ์ทั้งที่อยู่มหาวิทยาลัยสงฆ์และที่เป็นกลุ่มพระสังฆพัฒนานั้นล้วนมีเป้าหมายเดียวกัน คือเพื่อนำไปสู่การสร้างวัดให้เป็นพื้นที่สุขภาวะ โดยโครงการวัดบันดาลใจได้มีการดำเนินการร่วมกับโครงการวัดสร้างสุข ซึ่งเป็นโครงการที่ขยายแนวคิดหลัก 5 ส.ประกอบไปด้วย สะสาง, สะดวก, สะอาด, สุขลักษณะ และสร้างนิสัย เพื่อพัฒนาสังคมไทยสู่ความยั่งยืน โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางชุมชน เป็นผู้นำชุมชน เป็นแหล่งที่พึ่งทางใจแก่ประชาชนทั่วไป ด้วยแนวทางที่จะให้พระสงฆ์เป็นนักสร้างเสริมสุขภาวะแก่ประชนชนทั่วไป “การร่วมมือกันในโครงการวัดบันดาลใจ ถือเป็นจุดหมุนสำคัญในการสร้างกระบวนทัศน์การพัฒนาสุขภาวะเมือง โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ไม่เพียงแต่นำไปสู่การพัฒนาพื้นที่เพื่อการสร้างเสริมสุขภาวะของเมือง ผ่านการปรับปรุงสภาพแวดล้อมภายในวัดทั่วประเทศเท่านั้น แต่ยังทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ทั้งพระสงฆ์ ชุมชน องค์กรท้องถิ่น สถาปนิก นักผังเมือง และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีให้แก่สาธารณะ เพราะการที่วัดกลับมาอยู่ร่วมกับสังคมอย่างสมสมัยจะถือเป็นศูนย์สุขภาวะทั่วประเทศที่มีมากถึง 40,000 แห่ง ทุกภาคทั่วประเทศไทย”

ส่วนโครงการวัดสร้างสุข เป็นโครงการที่สมาคมส่งเสริมเทคโนโลยีไทย-ญี่ปุ่น ได้ร่วมมือกับสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ดำเนินโครงการเพื่อพัฒนารูปแบบและแนวคิดของ 5ส ซึ่งประกอบไปด้วย สะสาง สะดวก สะอาด สร้างมาตรฐาน และสร้างวินัยลงสู่บริบทของวัด เพื่อส่งเสริมให้วัดเป็นพื้นที่แบบอย่าง ทั้งด้านกายภาพและด้านจิตใจ อันเป็นการขยายผลแนวคิดของ 5ส สู่ประชาชนทั่วไปโดยมีวัดเป็นศูนย์กลางในการถ่ายทอด เพื่อให้สังคมไทยตื่นตัวเรื่องการช่วยเหลือสังคม ทำให้เกิดสังคมสุขภาวะ ส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้กระบวนการจัดการเพื่อนำไปสู่สังคมที่มีความสุข แนวคิดเรื่องการจัดการแบบใหม่ 5 ส ซึ่งเป็นระบบที่ใช้เพื่อปรับปรุงแก้ไขงานและรักษาสิ่งแวดล้อมในที่ทำงานให้ดีขึ้น เป็นที่นิยมในกลุ่มอุตสาหกรรมการผลิตมาใช้ในการพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่สัปปายะ ด้วยความร่วมมือระหว่างสามประสาน คือวัด ชุมชน และบริษัทเอกชนที่มีองค์ความรู้ด้านการจัดการแบบ 5 ส มาใช้เพื่อสร้างความสัปปายะอันหมายถึงความเป็นอยู่ที่สบาย คือ ทำให้วัดเป็นอาราม รื่นรมย์ เจริญตาเจริญใจแก่ผู้พบเห็นเป็นระเบียบ พัฒนาวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนด้านจิตใจ และสนับสนุนให้พระสงฆ์เป็นผู้นำกระแสในเรื่อง 5 ส สนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาวะแบบองค์กรทั้งด้านสุขภาวะทางกาย สุขภาวะทางจิต สุขภาวะทางสังคม และสุขภาวะทางปัญญา หลักการของ 5ส ประกอบไปด้วย สะสาง คือ เน้นการจัดระบบ ลดสิ่งที่ไม่จำเป็นเพื่อให้เกิดความ

พอดี สะดวก คือ เน้นความเป็นระเบียบเรียบร้อย เพิ่มความชัดเจนเพื่อความรวดเร็ว สะอาด คือ เน้นตรวจสอบ เพื่อค้นหาสิ่งที่ผิดปกติเพื่อความพร้อมใช้และความปลอดภัย สร้างมาตรฐาน คือ เน้นรักษาสภาพ เพื่อให้ทุกคนสามารถทำงานแทนกันได้อย่างถูกต้อง สร้างวินัย คือ เน้นความเข้าใจและความร่วมมือ เพื่อสร้างความสามัคคีและความยั่งยืน

ผลการดำเนินการโครงการวัดบันดาลใจและวัดสร้างสุข จากการดำเนินการ พบว่า วัดทั้ง 9 วัดนำร่อง และวัดที่เข้าร่วมโครงการอีกจำนวนมากกว่า 500 วัด ได้มีการปรับปรุงทางกายภาพของวัดให้เป็นศูนย์เรียนรู้และพื้นที่สัปปายะของสังคม ดังเช่น

1) วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร จังหวัดนครพนม ได้มีการจัดระเบียบร้านค้าใหม่ เพิ่มพื้นที่สีเขียวมากขึ้น วัดที่มีพระธาตุจอมเจดีย์องค์สำคัญของประเทศไทย-ลาว จึงมีมหาชนจำนวนมากหลั่งไหลไปสักการบูชาองค์พระธาตุและร่วมประเพณีตลอดทั้งปี ในทางกลับกันการที่มีคนเดินทางไปปีละมากๆ ทำให้เกิดความวุ่นวายจากการท่องเที่ยวและการค้าขายที่อยู่บริเวณรอบวัดและองค์พระธาตุ ทำให้พื้นที่รอบวัดไม่สงบ ดังนั้นจึงมีการปรับปรุงจัดระเบียบพื้นที่ร้านค้าให้อยู่ภายนอกวัด เปิดพื้นที่สีเขียวรอบองค์พระธาตุพนมให้งดงาม พร้อมเพิ่มพื้นที โดยรอบให้เกิดความสงบ ใช้เป็นพื้นที่ปฏิบัติภาวนา เรียนรู้ พักผ่อนหย่อนใจส่วนกิจกรรมน่าสนใจ เช่น การปฏิบัติภาวนาข้ามคืน การประกอบศาสนกิจตามพระธรรม และวินัยของคณะสงฆ์ การสวดมนต์ข้ามปี เป็นต้น 2) วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร จังหวัดเชียงใหม่ วัดที่มีมรดกทางประวัติศาสตร์ล้านนาอยู่ทุกที่ทั่วบริเวณวัด โดยมีพระพุทธสิหิงค์พระคู่บ้านคู่เมืองชาวเชียงใหม่ประดิษฐานอยู่ที่นี่ เปรียบเป็นพิพิธภัณฑ์ทางประวัติศาสตร์ที่มีชีวิตและมีประเพณีวัฒนธรรมอันเก่าแก่ของชุมชน ทั้งยังมีโรงเรียนภายในวัดที่ให้นักเรียนกับสามเณรเรียนร่วมกัน มีการปฏิบัติธรรมภายในวัด แต่ละวันมีนักท่องเที่ยวเดินทางมาเป็นจำนวนมากที่นี่ มีการจัดระเบียบใหม่ คือ โซนการใช้งานในวัดแบ่งให้ชัดเจนขึ้น เช่น ใช้แนวต้นไม้แบ่งสัดส่วนวัดกับโรงเรียนเพื่อความสงบปรับภูมิทัศน์ที่เน้นความเชื่อมต่อกัน ส่งเสริมสถาปัตยกรรมสำคัญภายในวัด เปิดพื้นที่บางส่วนเพื่อรองรับมหาชนจากกิจกรรมทางสังคม และกิจกรรมทางธรรม กิจกรรมในวัด เช่น งานบุญปีใหม่ งานห่มผ้าพระธาตุหลวง งานบุญครูบาศรีวิชัย งานแห่พระพุทธสิหิงค์และปี๋ใหม่เมือง งานตักบาตรดอกไม้วันเข้าพรรษา งานตานก๋วยสลาสลาก อีกทั้งได้รื้อฟื้นประเพณีทำบุญถวายดอกไม้พุทธสิหิงค์ขึ้นมาอีกครั้ง 3) วัดสุทธิวราราม กรุงเทพมหานคร วัดคู่โรงเรียนดังอย่างวัดสุทธิวราราม ตั้งอยู่ในย่านเจริญกรุง ซึ่งเป็นแหล่งธุรกิจการค้าการท่องเที่ยว ที่กำลังขยายตัวสูง บริเวณโดยรอบไม่มีพื้นที่สีเขียวเพียงพอต่อคุณภาพชีวิตที่ดีของชุมชน และวัดเองมีการใช้งานหลักเป็นเพียงสถานที่จัดงานศพ ส่วนพื้นที่รอบวัดใช้เป็นเพียงลานจอดรถวัดแห่งนี้ได้ปรับปรุงใหม่ คือ เปลี่ยนพื้นที่จอดรถให้เป็นพื้นที่สีเขียวเพื่อความสงบร่มรื่น เปลี่ยนพื้นที่ว่างที่ไม่ได้ใช้งานบนอาคารสวดศพให้กลายเป็นศูนย์การเรียนรู้ร่วมสมัย โดยมีไฮไลต์ที่สำคัญ คือภาพชุดปริศนาธรรมในฝาผนังโบสถ์ เปิดให้เป็นพื้นที่พักผ่อนทั้งทางกาย

และจิตใจให้ผู้คนได้เข้ามาในวัด กิจกรรมที่น่าสนใจ เช่น เพลินธรรมกับภาพผนัง กิจกรรมศูนย์เรียนรู้นิทรรศการ ห้องสมุดย่านเจริญกรุง การทำวัตรสวดมนต์ ปฏิบัติภาวนาในสวน สวดมนต์ข้ามปี และการเปิดเป็นพื้นที่ส่วนกลางให้ชุมชนเข้ามาทำกิจกรรม

วัดที่เข้าร่วมโครงการจำนวนมาก ได้มีการปรับปรุงพื้นที่ทางกายภาพและกิจกรรมเชิงพุทธให้เหมาะสมกับการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาในสังคมสมัยใหม่ ปัจจุบันมีวัดที่เข้าร่วมโครงการวัดบันดาลใจและวัดสร้างสุขเพื่อสร้างพื้นที่สัปปายะในวัดและพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้เชิงพุทธจำนวน มากกว่า 500 วัด มีกิจกรรมเชิงพุทธเพื่อสังคมกว่า 500 โครงการ และมีผลการเรียนรู้ของประชาชนมากกว่า 500,000 คนในรอบปี

3.2.5 โรงเรียนผู้สูงอายุในวัด : บทบาทของพระสงฆ์กับสังคมผู้สูงอายุ

ปัจจุบันสังคมไทยกำลังอยู่ในช่วงการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์ (Aged Society) โดยจากข้อมูลของ United Nations World Population Ageing พบว่าหลังจากปี 2552 ประชากรที่อยู่ในวัยพึ่งพิงได้แก่ เด็กและผู้สูงอายุ จะมีจำนวนมากกว่าประชากรในวัยแรงงาน และในปี 2560 จะเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ที่ประชากรเด็กน้อยกว่าผู้สูงอายุ สถานการณ์นี้เป็นผลมาจากการลดภาวะเจริญพันธ์อย่างรวดเร็ว และการลดลงอย่างต่อเนื่องของระดับการตายของประชากร ทำให้จำนวนและสัดส่วนประชากรสูงอายุของไทย เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว จากข้อมูลประชากรของประเทศไทยปี 2556 ประชากรไทยมีจำนวน 64.6 ล้านคน เป็นผู้สูงอายุมากถึง 9.6 ล้านคน คาดว่าในปี 2573 จะมีจำนวนผู้สูงอายุ 17.6 ล้านคน (ร้อยละ 26.3) และปี 2583 จะมีจำนวนถึง 20.5 ล้านคน (ร้อยละ 32.1) ซึ่งหน่วยงานทั้งภาครัฐ และเอกชน ได้ร่วมกันดำเนินงานเพื่อคุ้มครอง ส่งเสริม และสนับสนุนสถานภาพ บทบาท และกิจกรรมของผู้สูงอายุ

ที่ผ่านมาภาครัฐได้ดำเนินการสนับสนุนให้หน่วยงานต่างๆ ดำเนินการเพื่อดูแลผู้สูงอายุ เช่น การจัดสวัสดิการแก่ผู้สูงอายุ การขยายอายุการทำงานให้ถึง 65-70 ปี เป็นต้น แต่ก็ยังไม่เพียงพอต่อการรองรับสังคมผู้สูงอายุ ดังนั้น วัดและภาคประชาสังคมจึงได้ดำเนินการดูแลผู้สูงอายุภายใต้โครงการจัดตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุในวัดหรือขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อช่วยเหลือและการจัดการกับสังคมผู้สูงอายุ

โรงเรียนผู้สูงอายุเป็นรูปแบบหนึ่งในการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตการจัดการศึกษา การพัฒนาทักษะเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ และกิจกรรมของโรงเรียนผู้สูงอายุจะเป็นเรื่องที่ผู้สูงอายุสนใจและมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิต ช่วยเพิ่มพูนความรู้ ทักษะชีวิตที่จำเป็น โดยวิทยากรจิตอาสาหรือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องขณะเดียวกันก็เป็นพื้นที่ที่ผู้สูงอายุจะได้แสดงศักยภาพ โดยการถ่ายทอดภูมิความรู้ประสบการณ์ ที่สั่งสมแก่บุคคลอื่นเพื่อสืบสานภูมิปัญญาให้คงคุณค่าคู่กับชุมชนโรงเรียนผู้สูงอายุหลายแห่งตั้งขึ้นโดยใช้

อาคารเรียนเก่าของโรงเรียนที่เลิกกิจการหรือตั้งอยู่ในชมรมผู้สูงอายุ ภายในวัด บางแห่งใช้บ้านของผู้ริเริ่มก่อตั้งเป็นสถานที่ดำเนินการการจัดตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุในระยะแรก อาจเป็นเพียงการรวมกลุ่มพบปะพูดคุยกัน แล้วจึงค่อยๆ มีรูปแบบชัดเจนขึ้น มีกิจกรรมที่หลากหลายตามความต้องการของผู้สูงอายุ หรืออาจเป็นการขยายกิจกรรมจากที่มีการดำเนินการอยู่แล้ว เช่น ศูนย์บริการทางสังคมแบบมีส่วนร่วม (ศาลาสร้างสุข) ศูนย์สามวัย ธนาคารความดี เป็นต้น โรงเรียนผู้สูงอายุสามารถมีรูปแบบและกิจกรรมที่หลากหลาย ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับบริบทของพื้นที่ความต้องการของผู้สูงอายุ การจัดกิจกรรมของโรงเรียนผู้สูงอายุ จะกำหนดตารางกิจกรรมในแต่ละสัปดาห์ไว้ชัดเจน ระยะเวลาเปิดเรียนอาจเป็นตลอดปีหรือเปิดเป็นช่วงเวลาตามหลักสูตรที่จัดอบรม ส่วนใหญ่จะจัดกิจกรรมสัปดาห์ละ 1-2 วัน ตามที่สะดวก สำหรับวัดหลายแห่งในสังคมไทยประมาณมากกว่า 400 วัดได้ดำเนินการพัฒนาโรงเรียนผู้สูงอายุเพื่อให้วัดเป็นศูนย์กลางในการจัดสวัสดิการแก่ผู้สูงอายุและการดูแลสุขภาวะของผู้สูงอายุให้เกิดสุขภาพที่ดีทุกช่วงวัย

วัตถุประสงค์ของโรงเรียน ของวัดและของหน่วยงานต่างๆ มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญหลายประการ เช่น 1) เพื่อส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตและการจัดการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุ 2) เพื่อส่งเสริมการพัฒนาตนเอง การดูแล คุ้มครอง และพิทักษ์สิทธิผู้สูงอายุ 3) เพื่อเสริมสร้างสุขภาพที่ดีของผู้สูงอายุทั้งด้านร่างกายและจิตใจ 4) เพื่อส่งเสริมให้ผู้สูงอายุสร้างสรรค์ประโยชน์แก่ชุมชนและสังคม 5) เพื่อเสริมสร้างศักยภาพ คุณค่าภูมิปัญญาผู้สูงอายุให้เป็นที่ประจักษ์และยอมรับ 6) เพื่อส่งเสริมภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นให้ดำรงสืบทอดต่อไป

แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนผู้สูงอายุของวัด โดยมีขั้นตอนการดำเนินงานการ เช่น ประชุมประชาคมเพื่อสร้างความเข้าใจและความร่วมมือจากพื้นที่ การคัดเลือก และแต่งตั้งคณะทำงานขับเคลื่อนการดำเนินงานโรงเรียนผู้สูงอายุ จัดทำแผนขั้นตอนในการดำเนินงานการจัดตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุ การขับเคลื่อนการดำเนินงาน และการติดตามและประเมินผลการดำเนินงาน สำหรับการขับเคลื่อนการดำเนินงานโรงเรียนผู้สูงอายุให้มีประสิทธิภาพควรมีองค์ประกอบ เช่น ที่ปรึกษาโรงเรียนผู้สูงอายุ การตั้งที่ปรึกษาของโรงเรียนผู้สูงอายุเป็นกลยุทธ์ในการสร้างการมีส่วนร่วมจากภาคส่วนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ให้มีส่วนร่วมในการรับรู้การดำเนินงานของโรงเรียน และเป็นใบเบิกทางให้แก่การดำเนินงานของโรงเรียนผู้สูงอายุ ซึ่งมีผลต่อการสร้างความน่าเชื่อถือในการทำงาน และถือเป็นการสร้างพันธมิตรในการทำงานชั้นเยี่ยม ที่ปรึกษาของโรงเรียนผู้สูงอายุ อาจเป็นฝ่ายสงฆ์ ฝ่ายฆราวาส เช่น นายอำเภอ ผู้บริหารขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น นักวิชาการหรือข้าราชการเกษียณ เป็นต้น ประธานหรือผู้อำนวยการโรงเรียนผู้สูงอายุ องค์ประกอบนี้ เป็นส่วนสำคัญมากและถือเป็น “หัวใจ” ของการขับเคลื่อนงาน ผู้ที่จะทำหน้าที่เป็นครูใหญ่ หรือประธาน หรือผู้อำนวยการโรงเรียน

ผู้สูงอายุ ส่วนใหญ่เป็นแกนนำที่เป็นผู้ริเริ่มงานของโรงเรียนผู้สูงอายุในแต่ละพื้นที่ที่ได้รับการยอมรับและศรัทธาจากกลุ่มผู้สูงอายุด้วยกัน เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการประสานงานและรังสรรค์กิจกรรมต่างๆ ของโรงเรียน คณะกรรมการและแกนนำร่วมขับเคลื่อนถือเป็นอีกหนึ่งเงื่อนไขของความสำเร็จ เพราะกลไกหลักในการเคลื่อนงานของโรงเรียนผู้สูงอายุ การกำหนดจำนวนคณะกรรมการหรือแกนนำร่วมขับเคลื่อนขึ้นอยู่กับการแบ่งหน้าที่ หรือแบ่งงานภายในโรงเรียนผู้สูงอายุแต่ละแห่ง และทีมวิทยากรจิตอาสา เป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นประการหนึ่งของโรงเรียนผู้สูงอายุเพราะใช้ทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีเป็นตัวตั้งขับเคลื่อน ทำให้กิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนดำเนินไปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ เช่น วิทยากรจากสมาชิกกลุ่มผู้สูงอายุด้วยกัน ข้าราชการบำนาญ พระสงฆ์ รวมถึงการขอความอนุเคราะห์วิทยากรจิตอาสาจากหน่วยงาน องค์กรต่าง ๆ ทั้งในลักษณะเครือข่ายทางสังคม เช่น วัด ชุมชน กศน. ศูนย์พัฒนาฝีมือแรงงาน ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร รพ.สต. โรงพยาบาลสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ในแต่ละจังหวัด องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นต้น

แนวทางการการบริหารจัดการโรงเรียนผู้สูงอายุ สามารถดำเนินการตามความสามารถของพื้นที่แต่ละแห่ง หรือสามารถดำเนินการตามหลัก 5 ก ประกอบด้วย

1) กลุ่ม ต้องสร้างการรวมกลุ่มของผู้สูงอายุให้เกิดขึ้น ทั้งที่เป็นกลุ่มแกนนำคณะทำงานและกลุ่มสมาชิก หรือกลุ่มนักเรียนผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นเป้าหมายของการทำงาน ในขั้นนี้อาจมีกลยุทธ์ในการสร้างความเป็นกลุ่มก้อนได้หลายวิธี เช่น การเปิดรับสมัครสมาชิกหรือนักเรียนผู้สูงอายุ การต่อยอดจากกลุ่มเดิมที่เคยมีอยู่ในชุมชน เช่น ชมรมผู้สูงอายุ การสร้างสัญลักษณ์ของความเป็นกลุ่มสมาชิก อาทิ มีสัญลักษณ์โรงเรียนผู้สูงอายุมีเสื้อสัญลักษณ์ของนักเรียนผู้สูงอายุ เป็นต้น

2) กรรมการ ถือเป็นตัวแทนของสมาชิกกลุ่มที่จะทำหน้าที่ในการบริหารจัดการกลุ่มให้การทำงานประสบความสำเร็จ ทั้งนี้ควรสร้างกระบวนการคัดเลือกผู้ที่จะทำหน้าที่ดังกล่าว แบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบ ช่วยกันขับเคลื่อนการทำงานให้ประสบความสำเร็จ เป็นการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมให้การบริหารจัดการโรงเรียนผู้สูงอายุมีประสิทธิภาพ

3) กติกาหรือข้อตกลงร่วมกัน ต้องเกิดจากความเห็นพ้องต้องกันของสมาชิกในโรงเรียนผู้สูงอายุ เหมือนเป็นสัญญาใจที่มีต่อกันว่าจะร่วมกันยึดถือและปฏิบัติตาม ซึ่งจะเป็นแนวทางที่ทำให้การดำเนินงานของโรงเรียนผู้สูงอายุมีทิศทางการทำงานที่ชัดเจน แม้ว่าเปลี่ยนแปลงคณะกรรมการชุดใหม่จะยังคงมีแนวทางการทำงานเดิมให้เห็นและพัฒนาต่อยอดได้

4) กิจกรรม ในระยะเริ่มแรกอาจเน้นไปที่การสร้างกิจกรรมในการแก้ไขปัญหาง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน เช่น การจัดให้มาพบปะกันทุกเดือน มีกิจกรรมร้องเพลง กิจกรรมนันทนาการรูปแบบอื่น ๆ กิจกรรมถ่ายทอดภูมิปัญญาให้กับเด็กและเยาวชนหรือการรวมกลุ่ม ออกกำลังกาย เมื่อมีประสบการณ์มากขึ้น จึงเคลื่อนไปสู่การทำกิจกรรมที่ตอบสนองปัญหาและความต้องการ

ที่มีความซับซ้อนมากขึ้น เช่น การบูรณาการโรงเรียนผู้สูงอายุเข้ากับการทำงานของ **“ธนาคารความดี”**

5) กองทุน การขับเคลื่อนงานของโรงเรียนผู้สูงอายุให้เป็นไปอย่างมั่นคงจำเป็นต้องเรียนรู้วิธีการหางบประมาณเพื่อการดำเนินงานด้วยตนเอง วิธีการหางบประมาณเข้ากองทุนของกลุ่ม อาจจำแนกได้เป็น การสร้างกองทุนของตนเองการเก็บค่าสมาชิก การขอรับบริจาคจากผู้มีจิตศรัทธา การจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม การเขียนโครงการเพื่อเสนอขอรับการสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงาน แหล่งทุนต่าง ๆ เช่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) กองทุนผู้สูงอายุ กองทุนสุขภาพตำบล สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัด เป็นต้น อย่างไรก็ตาม งบประมาณไม่ใช่หัวใจของการขับเคลื่อนงานได้เท่ากับการมีจิตอาสาหรือจิตสาธารณะที่จะสร้างสรรค์สวัสดิการทางสังคมในการดูแลผู้สูงอายุ

ประโยชน์ที่ผู้สูงอายุได้รับจากโรงเรียนผู้สูงอายุ

1. ด้านสุขภาพร่างกาย ทำให้มีสุขภาพแข็งแรง กระฉับกระเฉง ลดความเสี่ยงจากการเจ็บป่วย ลดระยะเวลาการพึ่งพาผู้อื่น อายุยืน

2. ด้านจิตใจ ช่วยให้คลายเหงา จิตใจกระชุ่มกระชวย สดชื่น รู้สึกภาคภูมิใจและตระหนักในคุณค่า ความสามารถของตนเอง มีมุมมองเชิงบวกต่อตนเอง

3. ด้านสังคม มีความสัมพันธ์ที่ดีกับคนวัยเดียวกันและคนต่างวัย ได้รับการยอมรับในฐานะสมาชิกของกลุ่ม

4. ด้านจิตปัญญา รู้เท่าทันและเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น สามารถปรับตัวและดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสมตามวัย

5. ด้านเศรษฐกิจ เรียนรู้ทักษะทางด้านอาชีพ สามารถนำไปประกอบอาชีพสร้างงานสร้างรายได้ ช่วยเหลือตนเองต่อไป

6. ประโยชน์ต่อชุมชนและสังคม โรงเรียนผู้สูงอายุเป็นพื้นที่เรียนรู้และถ่ายทอดประสบการณ์ ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น ให้ดำรงสืบทอดเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน โรงเรียนผู้สูงอายุเป็น “เวที” ที่เปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุมีส่วนร่วมในการทำประโยชน์ต่อชุมชนและสังคม รวมทั้งอาจเป็นแรงผลักดันให้เข้าร่วมเป็นอาสาสมัครในชุมชน

ปัจจุบันวัดและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมากกว่า 800 แห่งทั่วประเทศ มีการจัดตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุ โดยมีผู้สูงอายุจำนวนมากกว่า 500,000 คนเข้าร่วมกิจกรรมที่มีฐานจากกิจกรรมตามวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ เพื่อดูแลสังคมผู้สูงอายุในระดับชุมชน อันจะเป็นการเสริมสร้างสุขภาวะของผู้สูงอายุในสังคมไทยสืบต่อไป

3.2.6 มหาวิทยาลัยสงฆ์กับกับการพัฒนาสุขภาวะในระดับชาติและนานาชาติ

ปัจจุบันมหาวิทยาลัยแห่งคณะสงฆ์ไทย มี 2 แห่ง ได้แก่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยทั้ง 2 แห่งมีนิสิตจำนวนมากกว่า 32,000 รูป/คน ที่ผ่านมามหาวิทยาลัยทั้งสองแห่งได้ดำเนินการตามพันธกิจของมหาวิทยาลัย คือ การผลิตบัณฑิต การวิจัย การบริการวิชาการแก่สังคม และการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม อย่างไรก็ตามความที่เป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ จึงมีบทบาทมากกว่าการเป็นมหาวิทยาลัยทั่วไป คือ การพัฒนาจิตใจและปัญญาควบคู่กับการพัฒนาสังคม บทบาทของมหาวิทยาลัยสงฆ์ โดยเฉพาะของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยพบว่า มีบทบาทที่โดดเด่นในระดับชาติและนานาชาติ นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 ที่มหาวิทยาลัยได้รับการรับรองสถานะให้เป็นมหาวิทยาลัยของรัฐเป็นต้นมา มหาวิทยาลัยได้ดำเนินการพัฒนา ทั้งในเชิงกายภาพ (Hardware) และเชิงคุณภาพ (Software) อีกทั้งเตรียมคนเพื่อรองรับการพัฒนามหาวิทยาลัยเข้าสู่การเป็นศูนย์กลางการศึกษาพระพุทธศาสนาทั้งในระดับชาติและนานาชาติอย่างต่อเนื่อง ดังนี้

1. ในด้านการผลิตบัณฑิต มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งสามารถผลิตบัณฑิตที่มุ่งเน้นการพัฒนาจิตใจและสังคม การเป็นศาสนทายาทช่วยงานพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก และขยายโอกาสทางการศึกษาให้กับฆราวาสเข้ามาศึกษาเล่าเรียนหลักการทางพระพุทธศาสนาควบคู่กับศาสตร์สมัยใหม่ เพื่อให้สังคมไทยให้มีความมั่นคงในมิติต่างๆ ตามที่กำหนดไว้ในแผนการศึกษาของชาติ

2. ด้านการวิจัย มหาวิทยาลัยได้สนับสนุนการวิจัยมากกว่า 585 โครงการที่ตอบสนองต่อการพัฒนาประเทศ การสร้างองค์ความรู้และกระบวนการที่จะนำไปสู่การสร้างความมั่นคงทางสังคมและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ

3. ด้านการบริการวิชาการแก่สังคม มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 แห่ง ได้ขยายการศึกษาไปสู่สังคมในระดับชาติและนานาชาติ ดังนี้

3.1 การขยายสถาบันสมทบไปสู่นานาชาติ โดยขยายการศึกษาไปสู่ต่างประเทศ โดยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รับวิทยาลัยพุทธศาสนาดองกุก ชอนบอบ ประเทศเกาหลีใต้เข้าเป็นสถาบันสมทบเป็นแห่งแรก ปัจจุบันมีสถาบันทั้งในประเทศและต่างประเทศจำนวน 7 แห่ง ได้แก่ มหาปัญญาวิทยาลัย อ.หาดใหญ่ จ. สงขลา มหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาจิ้ง เจวี๋ย เมืองเกาสง ไชนิสไทเป วิทยาลัยพระพุทธศาสนานานาชาติ ประเทศศรีลังกา วิทยาลัยพระพุทธศาสนาสิงคโปร์ มหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาธรรมะเกต ปูดาเปสท์ ประเทศฮังการี นับเป็นการพัฒนามหาวิทยาลัยให้เป็นที่ยอมรับขององค์กรทางการศึกษาในระดับนานาชาติ

3.2 จัดตั้งสมาคมมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนานานาชาติ โดยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.) อนุมัติให้ดำเนินการจัดตั้งสมาคมวิทยาลัยพระพุทธศาสนา

นานาชาติ โดยมีมหาวิทยาลัย และวิทยาลัยพระพุทธศาสนาทั่วโลกเข้าเป็นสมาชิกจำนวน 117 สถาบัน เพื่อสนับสนุนมวลสมาชิก สร้างกรอบการทำงานร่วมกัน รวมไปถึงสร้างความเข้าใจและร่วมมือการทำงานร่วมกันระหว่างมวลสมาชิก ในการการเรียนการสอน การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในระดับนานาชาติสืบต่อไป

3.3 การจัดสมาคมสภาสากลวันวิสาขบูชาโลก มหาวิทยาลัยร่วมกันองค์กพระพุทธศาสนาทั่วโลกได้ร่วมกันลงนามจัดตั้งสมาคมสภาสากลวันวิสาขบูชาโลกขึ้น เพื่อกระตุ้นให้องค์กรพระพุทธศาสนาได้ร่วมกันเฉลิมฉลองวันวิสาขบูชาโลกในฐานะวันประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพานของพระพุทธเจ้า และธำรงไว้ซึ่งความเป็นเอกสาร และความสามัคคีของกลุ่มชาวพุทธทั่วโลก โดยให้มีสำนักงานใหญ่ตั้งอยู่ ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ทั้งนี้ องค์การสหประชาชาติ (UN) มีมติตั้งสภาสากลวันวิสาขบูชาโลก (International Council for the Day of Vesak) ให้เป็นที่ปรึกษาด้านเศรษฐกิจและสังคมแห่งสหประชาชาติ นับเป็นครั้งแรกที่วงการพระพุทธศาสนาไทยได้รับสิทธิในการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของสหประชาชาติ โดยมีการบูรณาการกับพันธกิจของการจัดตั้ง 4 ด้าน คือ การพัฒนาที่ยั่งยืน สภาพภูมิอากาศเปลี่ยนแปลง (โดยเฉพาะเรื่องภาวะโลกร้อน) การศึกษา และการสร้างสันติภาพ สมาคมสภาสากลวิสาขบูชาโลกนี้นับเป็นสะพานที่จะทำหน้าที่ในการเชื่อมโยงชาวพุทธทั่วโลก ทั้งนิกายมหายาน วัชรยาน และเถรวาท ให้สามารถศึกษา เรียนรู้ และเข้าใจซึ่งกันและกัน อันส่งผลในเชิงบวกต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งในระดับท้องถิ่น (Local) และในระดับโลก (Global) ให้สอดรับกับวิถีชีวิตและความเป็นไปของสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

3.4 การจัดตั้งวิทยาลัยพระธรรมทูต วิทยาลัยพระธรรมทูตมีพัฒนาการมาจากโครงการฝึกอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ โดยสมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ) กรรมการมหาเถรสมาคม ได้เป็นกรรมการอำนวยการฝึกอบรม โดยมีวัตถุประสงค์ใกล้เคียงกันในการดำเนินงานคือ (1) เพื่อฝึกอบรมพระธรรมทูตให้มีความรู้ความสามารถ จริยาวัตรอันงดงาม และความมั่นใจในการปฏิบัติศาสนกิจในต่างประเทศยิ่งขึ้น (2) เพื่อเตรียมพระธรรมทูตผู้มีคุณสมบัติเหมาะสมส่งไปต่างประเทศ (3) เพื่อสนองงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศของคณะสงฆ์ไทย โดยมีภารกิจเกี่ยวกับงานการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาพระธรรมทูต จัดการฝึกอบรมพระธรรมทูต วิจัยพัฒนารูปแบบและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งในประเทศและต่างประเทศ

3.5 การประชุมในระดับนานาชาติอย่างต่อเนื่อง มหาวิทยาลัยเป็นสถาบันทางการศึกษาที่เป็นศูนย์กลางการศึกษาพระพุทธศาสนาของชาวพุทธทั่วโลก ดังจะเห็นได้จากการที่ผู้นำทางการเมือง ผู้นำทางศาสนาต่างๆ นักวิชาการพระพุทธศาสนาและกลุ่มคนทั่วไปได้เดินทางมาร่วมกิจกรรมนานาชาติที่มหาวิทยาลัยได้จัดขึ้น เช่น 1) การประชุมเพื่อเสริมสร้างสันติภาพโลก การจัดประชุมสุดยอดผู้นำชาวพุทธเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแห่งโลก 2) การประชุมสภาผู้นำศาสนาแห่งโลก โดยร่วมมือกับองค์การสหประชาชาติ 3) การประชุมสุดยอดผู้นำเยาวชนโลกเพื่อสันติภาพ มุ่งเน้นการสนับสนุนให้เยาวชนได้แลกเปลี่ยนความคิดความเห็น เรื่องสันติภาพและเพื่อสร้างเครือข่ายเยาวชน ให้ทำกิจกรรมส่งเสริมสันติภาพและการพัฒนาที่ยั่งยืน 4) การประชุมเถรวาทและมหายานเน้นการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรทางพระพุทธศาสนา ในระดับท้องถิ่นและระดับนานาชาติ แสวงหาหนทางทำให้การศึกษาพระพุทธศาสนาเป็นที่สนใจของเยาวชนคนรุ่นใหม่ 5) การสัมมนาร่วมเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและศาสนาอิสลามในประเด็นความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์ศาสนาระหว่างอิหร่านกับไทย 6) การประชุมการประชุมผู้นำศาสนาเพื่อสันติภาพในประชาคมอาเซียน 7) การประชุมเพื่อเฉลิมฉลองวันวิสาขบูชาโลก โดยมีการประชุมจำนวน 12 ครั้ง มุ่งเน้นส่งเสริมการศึกษา การปฏิบัติการเผยแผ่และปกป้องคุ้มครองพระพุทธศาสนา รวมทั้งร่วมกันจัดการเฉลิมฉลองวันวิสาขบูชาในฐานะวันสำคัญสากลของโลก

สรุปผลงานของคณะสงฆ์ในรอบ 5 ปีที่ผ่านมา คณะสงฆ์และมหาวิทยาลัยสงฆ์ ร่วมกับองค์กรต่างๆ เช่น สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) สถาบันอาศรมศิลป์ หอจดหมายเหตุพุทธทาส กระทรวง กรม ต่างๆ ได้มีการพัฒนากิจกรรมและโครงการวิถีพุทธจำนวนมาก ทำให้เกิดการเรียนรู้และการปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนาที่สอดคล้องกับสังคมไทย ประชาชนมากกว่า 40 ล้านคนเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา มีหน่วยงานองค์กรทั้งภาครัฐ เอกชน และภาคประชาสังคมให้ความสำคัญกับกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อยกระดับการพัฒนาจิตใจ ปัญญา และสังคมให้มีคุณภาพและมาตรฐานการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง ถึงแม้ว่า จะมีปัญหาอุปสรรคหลายประการตามที่กล่าว แต่คณะสงฆ์ยังคงมุ่งมั่นในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เพื่อนำพาสังคมไปสู่สังคมแห่งสันติสุข ประชาชนมีความสามัคคีกลมเกลียว บนพื้นฐานของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและหลักพุทธธรรมสืบต่อไป

3.3 พฤติกรรมสุขภาพพระสงฆ์และชุมชนในสังคมไทย

พฤติกรรมและการเรียนรู้ของพระสงฆ์หรือของบุคคลนั้น สามารถนำไปสู่การพัฒนาเชิงสร้างในมิติต่างๆ ได้ หากบุคคลมีสุขภาวะที่เข้มแข็ง ย่อมจะสามารถพัฒนาตนเองสังคมให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองขึ้นมาได้ ดังนั้น การพิจารณาถึงพฤติกรรมและปัญหาสุขภาวะของพระสงฆ์และชุมชนจึงเป็นสิ่งจำเป็นต่อการพัฒนาสังคมในระยะยาว จากการศึกษาของคณะนักวิจัยจากมหาวิทยาลัยต่างๆ เช่น สถาบันวิจัยสังคมศาสตร์ และคณะสหเวชศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ โรงพยาบาลสงฆ์ เป็นต้น พบว่า พฤติกรรมสุขภาพของพระสงฆ์ในสังคมไทยยังมีปัญหาทั้งในเชิงโครงสร้างและสุขภาพส่วนบุคคล โดยมีผลการศึกษาที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

3.3.1 พฤติกรรมและปัญหาสุขภาพของพระสงฆ์

จากการศึกษาของกรมอนามัย พบว่า พระสงฆ์ที่เข้ารับการรักษาในโรงพยาบาลสงฆ์นั้นล้วนป่วยในกลุ่ม 5 โรคสำคัญ คือ 1) โรคเมตาบอลิซึมและไขมันในเลือดผิดปกติ 2) โรคความดันโลหิตสูง 3) โรคเบาหวาน 4) โรคไตวายและไตล้มเหลว และ 5) โรคข้อเข่าเสื่อม ซึ่งสาเหตุของการเจ็บป่วยในช่วง 10 ปีที่ผ่านมาร้อยละ 90 มีสาเหตุมาจากอาหาร โดยเฉพาะอาหารชุดยอดนิยมที่มาจากการถวายของญาติโยมผ่านการใส่บาตร เช่น แกงเขียวหวาน พะโล้ ผัดกะเพรา ของทอด รสจัด รวมถึงน้ำปานะที่มีรสหวาน อย่างกาแฟกระป๋อง ชาเขียว เครื่องดื่มชูกำลัง เสี่ยงต่อการอาพาธโรคอ้วน โรคเบาหวาน ถึงร้อยละ 45 ซึ่งจะกลายเป็นโรคเรื้อรังที่จะทำให้เกิดภาวะแทรกซ้อนรุนแรงในภายหลัง และยังพบภาวะเสี่ยงกระดูกพรุน เนื่องจากพระสงฆ์จำนวนมากมีแคลเซียมต่ำกว่าคนปกติ 8-10 เท่า

สอดคล้องกับการศึกษาของ รศ.ดร.ภญ.จงจิตร อังคทะวานิช คณะสหเวชศาตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับปัญหาการฉันภัตตาหารและโภชนาการของพระสงฆ์ เพื่อนำไปสู่การป้องกันและแก้ไขการเกิดโรคของพระสงฆ์ได้อย่างยั่งยืน ซึ่งผลการสำรวจพบว่า มีจำนวนพระสงฆ์ที่เป็นโรคน้ำหนักเกินถึง 48% และโรคไขมันในเส้นเลือดผิดปกติถึง 42% ยิ่งกว่านั้นเมนูอาหารยอดนิยมสำหรับถวายพระสงฆ์ในเขตกรุงเทพมหานคร คือ แกงเขียวหวาน แกงกะทิ พะโล้ เป็นต้น ซึ่งล้วนแต่เป็นเมนูที่ส่งผลเสียต่อสุขภาพแทบทั้งสิ้น สาเหตุมาจากการฉันอาหารโปรตีนต่ำไขมันสูง ออกกำลังกายน้อยเพราะกลัวผิดพระธรรมวินัย ซึ่งจากการศึกษาของ จงจิตร อังคทะวานิช (2559)[6] พบว่า พระสงฆ์ในกรุงเทพมหานครและในเขตเมืองกว่าครึ่งมีความเสี่ยงต่อโรคอ้วน โดยพระสงฆ์ในกรุงเทพมหานครร้อยละ 48 ของกลุ่มตัวอย่างมีภาวะอ้วนลงพุงมากกว่าชายในกรุงเทพมหานคร (ร้อยละ 39) และชายทั่วประเทศ (ร้อยละ 28) ทั้งยังเสี่ยงต่อโรคเรื้อรังที่สำคัญ ได้แก่ โรคเบาหวาน

[6] จงจิตร อังคทะวานิช. **สถานการณ์ปัญหาโภชนาการในพระสงฆ์จากโครงการ สงฆ์ไทยไกลโรค**. (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.), 2559)

ไขมันในเลือดสูง และความดันโลหิตสูง และจากการเก็บข้อมูลพระสงฆ์ในภาคอีสาน พบว่า พระสงฆ์ในเขตเมืองเสี่ยงต่อภาวะน้ำหนักเกินสูงกว่าในเขตนอกเมือง สาเหตุสำคัญมาจากอาหารใส่บาตรที่มีโปรตีนต่ำไขมันสูงหรือได้รับเพียงร้อยละ 60 ของปริมาณโปรตีนที่ควรได้รับ ปริมาณใยอาหารมีระดับต่ำ จึงชดเชยด้วยการดื่มน้ำปานะที่มีน้ำตาลสูงถึง 7 ช้อนชาต่อวัน

นอกจากนี้งานชิ้นดังกล่าวยังสะท้อนให้เห็นว่า อาหารส่วนใหญ่ในการถวายพระมาจากการซื้ออาหารชุดใส่บาตร โดยมีหลักการเลือกอาหารคือ ความสะดวกและราคา เลือกเมนูที่ผู้ล่วงลับชอบบริโภค ซึ่งเมนูหลักที่แม่ค้านิยม เช่น ไข่พะโล้ แกงเขียวหวาน หมูทอด และขนมหวาน ทำให้พระสงฆ์จำเป็นต้องฉันเพื่อให้ญาติโยมได้บุญ ไม่เสียศรัทธา นอกจากนี้ยังพบว่าพระสงฆ์ออกกำลังกายน้อยเพราะกลัวผิดพระธรรมวินัย โดยพบว่า ใน 1 วัน พระสงฆ์เดินเบาประมาณ 30 นาที ซึ่งน้อยกว่าชายไทยที่มีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ 100 นาที ขณะที่พระราชวรมุนี (2560)[7] กล่าวว่า แม้อาหารบิณฑบาตจะเลือกไม่ได้ แต่สามารถพิจารณาฉันอาหารที่ดีต่อร่างกายตนได้ โดยพระธรรมวินัย พระพุทธเจ้าให้พระสงฆ์เป็นอยู่อย่างเรียบง่าย ฉันอาหารพอสมควร และพระสงฆ์ไม่สามารถออกกำลังกายเหมือนฆราวาส เพราะต้องประพฤติตนสำรวม แต่มีหลักกิจวัตร 10 ประการ ที่พระพุทธเจ้าอนุญาต เช่น การเดินบิณฑบาต กวาดลานวัด ทำความสะอาดวัด เดินจงกลม ตัดต้นไม้ รดน้ำต้นไม้ เพื่อขยับร่างกาย รวมถึงแกว่งแขนลดพุงลดโรคซึ่งทำได้ในพื้นที่วัด

ส่วนการศึกษาของคณะสหเวชศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ตั้งแต่ปี 2554 -2560 พบว่าพระสงฆ์เป็นโรคอ้วนและเป็นโรคเรื้อรัง ร้อยละ 45 โดยเฉพาะพระที่สูงวัย มีไขมันในเลือดสูง ความดันโลหิตสูง โรคหัวใจ โรคเบาหวาน เนื่องจากอาหารที่ได้รับไม่ค่อยถูกหลักโภชนาการที่ควรจะเป็น ถึงแม้ว่าภัตตาหารหวาน คาว ที่ชาวบ้านถวายส่วนใหญ่จะมีความประณีตเป็นพิเศษแล้วก็ตาม แต่เมื่อตรวจอาหารถุงใส่บาตร กลับพบว่าปนเปื้อนแบคทีเรียที่ทำให้ท้องร่วงเกือบร้อยละ 50 แสดงถึงไม่สะอาดพอ แถมอาหารใส่บาตรมีโปรตีน ผักและปลาน้อยเกินไป ไขมันสูง รสจัด เน้นของทอด ของหวาน อีกด้วย ดังนั้น นับว่าเป็นประเด็นปัญหาของอัตราการเจ็บป่วยของพระสงฆ์ ที่มีปัญหาโรครุมเร้า ที่มีทั้งโภชนาการไม่เหมาะและการออก กำลังกายน้อยเกินไป

ด้านณัฐพร วงษ์ศุทธิภากร (2559)[8] เปิดเผยว่า จากสถิติข้อมูลพระสงฆ์ที่เข้ารับการตรวจรักษาที่โรงพยาบาลสงฆ์ ในปี 2558 พบว่าโรคที่เป็นอันดับต้นๆ คือ ไขมันในเลือดสูง โรคเบาหวาน โรคความดันโลหิตสูง และปัญหาที่พบเห็นคือพระสงฆ์ที่มีภาวะอ้วนและอ้วนลงพุง นอกจากจะเสี่ยงต่อโรคต่างๆ แล้ว ยังเป็นสาเหตุให้เกิดโรคหัวใจ และโรคหลอดเลือด

---

[7] พระราชวรมุนี. **สงฆ์ไทยไกลโรค เข้าพรรษานี้ อย่าลืมตักบาตร ถาม (สุขภาพ) พระ**. เข้าถึงเมื่อ 5 กรกฎาคม. เข้าถึงได้จาก http://www.manager.co.th/QOL/viewnews.aspx?NewsID=9600000067975

[8] ณัฐพร วงษ์ศุทธิภากร. **กรมอนามัย แนะตักบาตรเน้นอาหารสุขภาพ ลดเสี่ยงพระสงฆ์อ้วนลงพุง ย้ำอาหารกระป๋องก่อนใส่ดูวันหมดอายุ**. เข้าถึงเมื่อ 14 กรกฎาคม. เข้าถึงได้จาก http://hpc12.anamai.moph.go.th/new012/index.php/2016-08-23-04-55-41/2016-08-23-04-56-48/805-2016-08-23-07-32-13

ตามมาด้วย ซึ่งข้อมูลนี้แสดงให้เห็นว่าการเจ็บป่วยของพระมีสาเหตุมาจากการฉันภัตตาหารไม่ถูกหลักโภชนาการ อีกทั้งมีรสชาติที่หวาน มัน เค็มมากเกินไป เนื่องจากพระสงฆ์ไม่สามารถเลือกฉันอาหารเองได้ ต้องฉันตามที่ญาติโยมนำมาถวาย ประกอบกับพระภิกษุสงฆ์อยู่ในสถานภาพที่ไม่เอื้อต่อการออกกำลังกาย มีการเคลื่อนไหวร่างกายน้อย จึงทำให้เสี่ยงต่อการเกิดโรคไม่ติดต่อเรื้อรังเพิ่มมากขึ้น สำหรับในช่วงวันเข้าพรรษา หลายคนมีการวางแผนที่จะไปทำบุญ แต่การทำบุญในแต่ละครั้งควรใส่ใจเลือกอาหารที่จะถวายแก่พระสงฆ์ อาหารที่นำมาถวายควรประกอบด้วยอาหารอย่างน้อย 4 หมู่ ได้แก่ ข้าวกล้อง เนื้อสัตว์ไขมันต่ำ เพื่อลดพลังงานส่วนเกินที่จะไปสะสมในร่างกาย ผักต่างๆ ที่มีใยอาหารช่วยในการขับถ่าย ผลไม้ที่ไม่มีรสหวาน อาทิ กล้วยน้ำว้า ฝรั่ง ส้ม แอปเปิ้ล และมะละกอ รวมถึงการปรุงประกอบอาหารควรทำให้สุกด้วยวิธีต้ม นึ่ง ย่าง ยำ อบ หรือทำเป็นน้ำพริก หากจำเป็นต้องผัดหรือใช้กะทิประกอบอาหารควรใช้ในปริมาณน้อย รสชาติอาหารต้องไม่หวานจัด มันจัด และเค็มจัด ลดถวายขนมหวาน เพราะมีปริมาณน้ำตาลสูง ควรเลือกนมจืดหรือนมพร่องมันเนย น้ำสมุนไพรสูตรหวานน้อย หรือน้ำเปล่า นายแพทย์ณัฐพร กล่าวต่อไปว่า สำหรับประชาชนที่นิยมตักบาตรด้วยอาหารกระป๋อง อาทิ ผลไม้กระป๋อง น้ำผลไม้กระป๋อง รวมทั้งเครื่องดื่มหรือผลิตภัณฑ์บำรุงร่างกาย ก่อนเลือกซื้อควรอ่านฉลากข้างกระป๋องให้ละเอียดโดยต้องมีเลขทะเบียนตำรับอาหาร ชื่อ ที่ตั้ง สถานที่ผลิต วัน เดือน ปี ที่ผลิต ชื่อปริมาณวัตถุ เจือปนในอาหาร น้ำหนักสุทธิ ลักษณะของกระป๋องต้องไม่บวม ไม่บุบบู้บี้ ไม่เป็นสนิม ตะเข็บกระป๋องต้องไม่มีรอยรั่ว เพราะหากมีแสดงว่าเกิดการปนเปื้อนเชื้อจุลินทรีย์และเจริญเติบโต โดยเฉพาะเชื้อแบคทีเรียคอสทีเดียม โบทูลินั่ม จะสร้างสารพิษโบทูลินั่มที่ส่งผลต่อระบบประสาทอย่างรุนแรง หากเข้าสู่ร่างกายจะเกิดอาการคลื่นไส้ อาเจียน อาการอัมพาตของกล้ามเนื้อต่างๆ สายตาพร่ามองเห็นเป็นภาพซ้อน ซึม ง่วง กลืนอาหารไม่สะดวก ลิ้นและคออักเสบ เพราะไม่สามารถกลืนน้ำลายได้ กล้ามเนื้อต้นคออ่อนแรงจนยกหัวไหล่ไม่ขึ้น จะแสดงอาการให้เห็นภายใน 2-4 ชั่วโมง แต่สำหรับบางรายอาจใช้เวลานานถึง 12-36 ชั่วโมง หากไม่ได้รับการรักษาโดยทันทีอาจเสียชีวิตด้วยระบบหายใจล้มเหลว ดังนั้น หากพบว่ามีความผิดปกติเกิดขึ้นให้รีบไปพบแพทย์โดยด่วน โดยนายแพทย์ณัฐพร วงษ์ศุทธิภากร กล่าวว่า “ทั้งนี้ หากปรุงประกอบอาหารตักบาตรด้วยตนเอง ควรใส่ใจตั้งแต่การเลือกซื้อวัตถุดิบ และการปรุงประกอบอาหารที่สะอาด ถูกสุขลักษณะ รสชาติไม่หวาน มัน เค็ม หากซื้ออาหารปรุงสำเร็จควรคำนึงถึงความสะอาด ปลอดภัย และได้คุณค่าทางโภชนาการ ควรเลือกซื้อจากร้านจำหน่ายอาหารที่ถูกสุขลักษณะ ปรุงสุกใหม่ มีการปกปิดป้องกันแมลงวันตอม ใช้ภาชนะบรรจุอาหารที่สะอาดปลอดภัย และอาหารที่เลือกตักบาตรควรเป็นอาหารที่ดีต่อสุขภาพ นอกจากจะอิ่มบุญแล้วยังช่วยให้พระสงฆ์ไม่เสี่ยงต่อการเกิดโรค”

มุมมองลักษณะเช่นนี้ได้เคยสะท้อนผ่านแนวคิดเรื่อง แนวทางการสร้างเสริมสุขภาวะที่ดีของพระภิกษุสงฆ์ เพื่อทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ของพินิจ ลาภธนานนท์ [9] ที่เปิดเผยข้อมูลว่า จากการสัมภาษณ์พระสงฆ์จำนวน 246 รูป ใน 11 จังหวัดทั่วประเทศ ครอบคลุมทั้งวัดในเขตเมืองใหญ่ ในเขตเมืองขนาดกลาง และในชนบท ได้ข้อสรุป พระสงฆ์ไทยมีปัญหาสุขภาวะทางกาย โดยเฉพาะปัญหาความอ้วน เนื่องจากพบว่ามีเส้นรอบเอวเกิน 90 เซนติเมตร จำนวนมาก คิดเป็นร้อยละ 43 จากกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด ในจำนวนนี้ร้อยละ 59.8 ไม่มีโรคประจำตัว ขณะที่ร้อยละ 40.2 มีโรคประจำตัว โดยโรคที่พบว่าเป็นกันมากและมีภาวะเสี่ยง ได้แก่ เบาหวาน ความดันโลหิตสูง ไขมันในเลือดสูง และมะเร็ง เมื่อสำรวจไปถึงพฤติกรรมการจำวัด (นอน) พบว่า พระสงฆ์ได้พักผ่อนเฉลี่ย 8-8.4 ชั่วโมงต่อวัน แต่ในกลุ่มพระสังฆาธิการและพระบัณฑิต พบปัญหาพักผ่อนไม่เพียงพอ ส่วนพฤติกรรมการออกกำลังกาย ร้อยละ 14.6 ไม่ได้ออกกำลังกายเลย ร้อยละ 43.9 ออกกำลังกายประจำหรือทุก 3 วัน โดยส่วนใหญ่เลือกวิธีออกกำลังกายด้วยการเดินรอบบริเวณวัด ร้อยละ 47.6 กวาดลานวัด ร้อยละ 38.2 และเดินจงกรม ร้อยละ 12.6 นอกจากนี้ ในการวิจัยยังพบพระสงฆ์ที่อายุมากยังนิยมสูบบุหรี่ ส่งผลเสียโดยตรงต่อสุขภาพ

จากผลงานวิจัยชี้ให้เห็นว่า สาเหตุหลักของปัญหาพระสงฆ์อ้วนหรือมีรอบเอวเกินมาตรฐานนั้น เป็นเพราะอาหารที่ฉันเข้าไป ส่วนใหญ่เป็นอาหารรสจัด ขณะเดียวกัน พระสงฆ์ยังได้รับน้ำตาลมากเกินความต้องการของร่างกายทุกวัน จากการฉันเครื่องดื่มต่างๆ ดังนั้น วิธีการแก้ไข คือ การลดอาหารที่เป็นปัจจัยเสี่ยง ซึ่งตรงนี้คงต้องขอความร่วมมือจากญาติโยมในการถวายอาหารที่มีประโยชน์ เริ่มแรกเลยควรเป็นอาหารที่ปรุงสุกใหม่ แทนการซื้ออาหารถุง เพราะอาหารจากร้านค้าแม้จะทำให้โยมสะดวก แต่พระอาจไม่สบายได้ เนื่องจากเป็นกับข้าวซ้ำ เน้นปรุงรสจัดเพื่อความอร่อยมากกว่าคำนึงถึงประโยชน์ที่จะได้รับ นอกจากนั้นควรตักบาตรข้าวกล้องแทนข้าวขาว และเพิ่มผัก ปลา อาหารโปรตีน ให้มากขึ้นด้วย ทั้งหมดนี้เป็นเพียงวิธีเบื้องต้นง่ายๆ ในการดูแลตัวเองสำหรับสงฆ์ไทยเพื่อให้ห่างไกลจากโรค

สรุปได้ว่า พฤติกรรมและปัญหาสุขภาพของพระสงฆ์ในสังคมไทย ยังคงเป็นปัญหาต่อพระสงฆ์ที่ส่งผลให้พระสงฆ์เจ็บป่วยและส่งผลต่อการดำเนินการเพื่อพัฒนาสังคมเชิงพุทธ ดังนั้น พระสงฆ์จะต้องดำเนินการเพื่อดูแลสุขภาพของตนเองให้เหมาะสมเนื่องจากระมัดระวังเรื่องการออกกำลังกายด้วยการเดิน การแกว่งแขน การทำงานเพื่อสังคม และทำกิจกรรมที่ใช้พลังงาน หากพระสงฆ์เป็นต้นแบบในการส่งเสริมสุขภาวะที่ดี ก็ย่อมจะส่งผลต่อการพัฒนาสังคมที่มีพระสงฆ์เป็นแกนนำเพื่อพัฒนาสังคมและชุมชนสืบต่อไป

---

[9] พินิจ ลาภธนานนท์. **การศึกษาแนวทางการสร้างเสริมสุขภาวะที่ดีของพระภิกษุสงฆ์ เพื่อทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา**. เข้าถึงเมื่อ 14 กรกฎาคม. เข้าถึงได้จากhttp://www.manager.co.th/QoL/ViewNews.aspx?NewsID=9550000093604

3.3.2 ปัญหาการจัดการด้านสุขภาวะของวัดและชุมชนในสังคมไทย

ถึงแม้ว่าหลักการทางพระพุทธศาสนา หลักพุทธธรรมจะมีความเป็น “อกาลิโก” บุคคลสามารถนำไปปฏิบัติได้ไม่จำกัดและเข้าถึงธรรมได้ทุกเวลา แต่อย่างไรก็ตาม การที่จะบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาสังคมนั้น ยังมีปัญหา อุปสรรคหลายประการ ดังที่ ประเวศ วะสี กล่าวว่า วิกฤตประเทศไทยและวิกฤตโลกเป็นเรื่องที่เชื่อมโยงกันและสลับซับซ้อนมากยากแก่การเข้าใจ จึงต้องอาศัยพระสงฆ์ที่มีความรู้และเป็นนักพัฒนาที่เข้าใจความซับซ้อนและเชื่อมโยงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ไปสู่การปฏิบัติมาช่วยให้เกิดกระบวนการแห่งปัญญาของสังคมซึ่งเกิดจากความคิดวัตถุนิยม บริโภคนิยมโดยอาศัยความโลภเป็นตัวกระตุ้น เพราะความอยากกระตุ้นให้เกิดการพัฒนา คิดค้นคว้าหาความรู้เพื่อสร้างความร่ำรวย ทำให้โลกเจริญที่ว่าเจริญนี้ คือสามารถผลิตวัตถุสิ่งของและเทคโนโลยีต่างๆ แต่ขณะเดียวกันความโลภก็นำไปสู่การเอารัดอาเปรียบ แย่งชิง ขัดแย้งรุนแรง และทำลายสิ่งแวดล้อม มีการใช้ระเบิดนิวเคลียร์ทำลายล้างชีวิตมนุษย์จำนวนมาก แต่คนที่ตายจากความยากจนและความไม่ยุติธรรมในสังคมมากกว่านั้นหลายเท่า การทำลายสิ่งแวดล้อมก็เป็นไปอย่างรุนแรงจนเกิดสภาวะโลกร้อน ซึ่งเป็นปัจจัยให้เกิดหายนะภัยต่างๆ ที่รุนแรงมากขึ้น เช่น น้ำท่วมฉับพลัน ความแห้งแล้ง พายุรุนแรง แผ่นดินไหว ภูเขาไฟระเบิด และคลื่นสึนามิ เป็นต้น ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า โลกขาดการอยู่ร่วมกันอย่างสมดุล ทั้งระหว่างคนกับคน และระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม ทำให้เกิดความขัดแย้งรุนแรง ขาดความเป็นปกติสุขและความยั่งยืน ประเทศไทยเป็นส่วนหนึ่งของโลกที่เชื่อมโยงกับวิกฤตดังกล่าวข้างต้น จึงอยู่ในกระแสวิกฤตโลกด้วยและมีวิกฤตในตัวเองด้วย เรียกได้ว่าขาดการอยู่ร่วมกันอย่างสมดุล ทั้งระหว่างคนกับคนและระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม มีความขัดแย้งและรุนแรง ทำให้ขาดปกติภาพและความยั่งยืน แม้โลกและประเทศไทยจะพูดถึง “การพัฒนาอย่างยั่งยืน” แต่จากสภาพความเป็นจริง เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นได้ยากมาก จึงควรพิจารณาถึงสาเหตุ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและวิธีปฏิบัติในสถานการณ์ที่เป็นจริง ดังนั้น ปัญหา อุปสรรคของการพัฒนาสังคมที่อิงอาศัยหลักการพระพุทธศาสนานั้น จึงมีปัญหาที่สำคัญหลายประการ ดังนี้ [10]

1) ปัญหา อุปสรรคที่เกิดขึ้นจากวิกฤตของโลกที่เป็นโรคพร่องทางจิตวิญญาณ (Spiritual Deficiency) แนวทางการแก้ไข คือ การปฏิวัติทางจิตวิญญาณ (Spiritual Revolution) ที่มุ่งให้สังคมพัฒนาจิตสำนึกต่อสาธารณะของตนเองเพื่อการพัฒนาสังคมที่ยั่งยืน การเกิดวิกฤตการณ์ทางจิตวิญญาณ โดยปรกติผู้คนมักจะกล่าวกันว่า โลกาภิวัตน์ทำให้โลกเล็กลงและคนในโลกใกล้ชิดมากขึ้น แต่ในสภาพที่เป็นอยู่โลกาภิวัตน์มีแต่จะทำให้คู่แข่งหรือปรปักษ์ทางด้านผลประโยชน์เข้ามารวมกันอยู่ในเวทีที่เล็กลง การแข่งขันแย่งชิงและดิ้นรนปกป้องผลประโยชน์ในยุคโลกาภิวัตน์จึงนับวันจะดุเดือดเข้มข้นมากขึ้น ผลตามมาก็คือ

[10] ประเวศ วะสี. **ยุทธศาสตร์พระพุทธศาสนากับการพัฒนาประเทศไทย.** (กรุงเทพมหานคร : โกมลคีมทอง, 2546) หน้า 35-43.

ผู้คนเกิดความเครียดความวิตกกังวลมากขึ้นควบคู่ไปกับความโกรธเกลียด ซึ่งไม่เพียงส่งผลถึงความสัมพันธ์กับผู้อื่นเท่านั้น หากยังเผาลนจิตใจตนเองให้ร้อนรุ่มไปด้วย ความผันผวนปรวนแปรอย่างรวดเร็วและกว้างไกลทำให้ผู้คนเกิดความไม่มั่นใจในสถานะของตนเอง ความทุกข์เพิ่มขึ้นนี้ วัตถุนิยมและบริโภคนิยมอาจช่วยผ่อนคลายได้ แต่ก็ชั่วคราวเท่านั้น แต่ไม่นานความอยากก็จะเพิ่มขึ้นอีกหรือแปลกไปจากเดิม ผลักดันให้ต้องดิ้นรนขวนขวายไปหามาหรือแย่งชิงมาอีก ครั้นได้มาแล้วก็ยังต้องการอีกไม่จบสิ้น ความทุกข์ดังกล่าวทำให้ความทุกข์ในระดับจิตวิญญาณแพร่หลายไปทุกหนแห่งที่บริโภคนิยมไปถึงในโลกไร้พรมแดน

2) ปัญหาการส่งเสริมการบริโภคนิยมมากเกินไป ตามหลักพระพุทธศาสนานั้น ไม่สรรเสริญ โลภะ โทสะ โมหะ หรือการบริโภคนิยมจนเกินไป ดังนั้น การที่สังคมส่วนใหญ่เน้นการบริโภคนิยม ไม่บริโภคด้วยปัญญา จึงทำให้เกิดสภาวะวิกฤติด้านการพัฒนาที่จะนำสังคมไปสู่ความไม่ยั่งยืน การบริโภคนิยมและกระแสโลกาภิวัตน์ไม่เพียงแต่เสริมความเข้มแข็งให้แก่โครงสร้างทางเศรษฐกิจที่สนองอำนาจทุนเท่านั้น หากยังเสริมสร้างทัศนะคติและค่านิยมที่เป็นประโยชน์ต่ออำนาจทุนอีกด้วย ได้แก่บริโภคนิยม ในด้านหนึ่ง วัตถุนิยมและบริโภคนิยมเป็นผลสืบเนื่องจากโครงสร้างทางเศรษฐกิจดังกล่าว ที่ถือว่าเอาความเจริญเติบโตทางวัตถุและเงินตราเป็นเป้าหมายสูงสุด โดยกระตุ้นความเห็นแก่ตัวเพื่อเป็นพลังขับเคลื่อนเศรษฐกิจ โดยที่โครงสร้างดังกล่าวยังไปกำหนดการศึกษาและก่อให้เกิดความสัมพันธ์ในสังคมที่เน้นการแข่งขันและถือเอาผลตอบแทนทางวัตถุเป็นหลัก ทัศนคติดังกล่าวนับวันจะแทรกซึมเข้าไปในความสัมพันธ์ทุกชนิดไม่เว้นแม้ในครอบครัวและชุมชน ผลคือ เกิดความร้าวฉานในครอบครัวและความแตกแยกในชุมชนไปทั่วทุกหัวระแหง ทั้งนี้ยังไม่ต้องพูดถึงการเอารัดเอาเปรียบและการก่ออาชญากรรมอันเป็นผลจากวัตถุนิยมและบริโภคนิยมโดยตรง ดังนั้น จะต้องมีการคำนึงถึงกระบวนการบริโภคด้วยปัญญา

3) ปัญหาความขัดแย้งของศาสนิกชนในทุกศาสนาและระหว่างศาสนาในโลก ซึ่งนับวันจะทวีความรุนแรงมากขึ้น มีกลุ่มลัทธิ ความเชื่อที่มีแนวคิดรุนแรงทางศาสนาทำให้เกิดการเบียดเบียน ทำลาย ทำร้ายซึ่งกันและกัน ซึ่งเป็นปัญหาของการพัฒนาสังคมทั่วโลกในยุคปัจจุบัน เหมือนดังที่ หลวงพุทธทาสภิกขุได้ย้ำเตือนว่า วัตถุนิยมจะนำไปสู่โลกาวินาศ และท่านได้ฝากปณิธานไว้ 3 ข้อ คือ ขอให้ศาสนิกของศาสนาต่างๆ เข้าถึงหัวใจของศาสนาของตน ให้มีความร่วมมือระหว่างศาสนาต่างๆ และให้มนุษย์ถอนตัวออกจากวัตถุนิยม ทั้งนี้เพื่อมิให้เกิดความขัดแย้งทางศาสนาและวัฒนธรรม

4) การไม่ปฏิบัติตามหลักศีล สมาธิ ปัญญาหรือหลักการสำคัญทางศาสนา ซึ่งเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดปัญหาต่อการพัฒนาและการอยู่ร่วมกันในสังคม ในพระพุทธศาสนากล่าวถึงศีล สมาธิ และปัญญาว่า เป็นหลักการสำคัญของการพัฒนาบุคคลและสังคม โดยเฉพาะศีลถือว่าข้อปฏิบัติเพื่อส่งเสริมให้คนอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข มีพฤติกรรมที่เหมาะสม ไม่เบียดเบียน

ตนเองและผู้อื่นให้เดือดร้อน การมีสมาธิจะทำให้บุคคลทีจิตใจที่ดีงาม และการมีปัญญาจะทำให้เกิดการพิจารณาและการกระทำที่เป็นเหตุผล สามารถสร้างสรรค์ทางการพัฒนาได้ การไม่ปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาหรือหลักการแห่งความดีงามจึงเป็นการบั่นทอนต่อการพัฒนาบุคคลและสังคมในทุกสังคม

5) ขาดการบูรณาการหลักพุทธธรรม ภูมิปัญญาสากล และภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยเฉพาะบุคคลและองค์กรการพัฒนาในระดับต่างๆ มักจะนำแนวคิดและหลักการเพียงข้อใดข้อหนึ่งมาดำเนินการส่งเสริมการพัฒนา แต่ขาดการบูรณาการร่วมกัน จึงทำให้กระบวนการพัฒนาสังคมไม่เป็นไปตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ ดังนั้น การบูรณาการหลักพุทธธรรม ภูมิปัญญาสากล เช่น แนวคิดสิทธิมนุษยชน หลักธรรมาภิบาล การพัฒนาที่ยั่งยืน ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มาประยุกต์ใช้หรือผสมผสานเพื่อการพัฒนาจะทำให้ทิศทางการพัฒนามีโอกาสบรรลุเป้าหมายมากขึ้น

6) ปัญหาความขัดแย้งและความรุนแรงในสังคมพหุวัฒนธรรม ช่องว่างทางเศรษฐกิจที่ถ่างกว้างขึ้นอย่างรวดเร็วระหว่างคน 2 กลุ่มซึ่งมีความสามารถไม่เท่ากันในการแสวงหาผลประโยชน์จากกระแสโลกาภิวัตน์ ย่อมทำให้เกิดประชาชน 2 ฝ่ายขึ้นในสังคม ซึ่งนับวันจะต่างกันทั้งวิถีชีวิตและความรับรู้ จึงเกิดความเหินห่างหมางเมินกันมากขึ้นราวกับอยู่กันคนละประเทศ สภาพเช่นนี้ย่อมนำไปสู่ความร้าวฉานเป็นปฏิปักษ์กันในสังคมได้ง่าย เพราะขณะที่อีกฝ่ายมีอำนาจในการแย่งชิงทรัพยากรได้มากขึ้น อีกฝ่ายซึ่งหลังชนฝาอยู่แล้วก็จะต่อสู้คัดค้าน ความขัดแย้งจะเกิดขึ้นครั้งแล้วครั้งเล่าและนำไปสู่ความรุนแรงในที่สุด นอกจากนี้ช่องว่างทางเศรษฐกิจยังทำให้อาชญากรรมแพร่ระบาดขึ้น โดยเฉพาะเมื่อทุนใต้ดินผิดกฎหมายขยายเครือข่ายอย่างกว้างขวางโดยอาศัยประโยชน์จากกระแสโลกาภิวัตน์ ทำให้โยกย้ายทุน กำลังคน และเทคโนโลยีอย่างไร้ขีดจำกัด สามารถเชื่อมโยงประสานงานกับทุนใต้ดินประเทศต่างๆ จนยากที่รัฐจะปราบปรามได้ ทุนใต้ดินเหล่านี้รายได้จากการค้ายาเสพติด ค้าผู้หญิงและเด็ก ค้าอาวุธเถื่อน การพนัน การขนย้ายผู้คนข้ามประเทศ ซึ่งนอกจากจะต้องใช้ความรุนแรงเป็นส่วนหนึ่งของการประกอบธุรกิจแล้ว สินค้าและบริการที่นำมาขายก็เป็นบ่อเกิดของอาชญากรรมในสังคม โดยเฉพาะยาเสพติด ยิ่งรัฐมีนโยบายใช้ความรุนแรงกับเครือข่ายของทุนใต้ดินดังกล่าว ความรุนแรงก็มีแต่จะเพิ่มมากขึ้น

7) ปัญหาการขาดแนวคิดและกระบวนการพัฒนาสังคมในเชิงบูรณาการ เพื่อความยั่งยืนของสรรพสิ่งตามหลักหลักพุทธธรรมและนิเวศวิทยาแนวลึก ซึ่งปัจจุบันได้มีการวิเคราะห์กระบวนการและผลลัพธ์ที่มาจากแนวคิดและกระบวนทัศน์พัฒนาทั้งเก่าและใหม่ตามกระแสโลกาภิวัตน์-ทุนนิยม-ความทันสมัย) และกระบวนทัศน์ใหม่แบบองค์รวม (ตามแนวคิดนิเวศวิทยาแนวลึกและวัฒนธรรมชุมชน) ว่าแนวคิดที่ขาดการบูรณาการทำให้เป็นปัญหา อุปสรรคต่อการพัฒนาสังคมที่อิงอาศัยหลักการที่สอดคล้องกับพระพุทธศาสนา ดังนั้น ถ้ามีการบูรณาการ

สิ่งที่ดีงามหรือข้อเด่นของทั้งสองแนวคิดเข้าด้วยกันจะก่อให้เกิดความเข้าใจต่อสรรพสิ่งว่าล้วนมีความสัมพันธ์ต่อกันและเป็นพัฒนาการของสังคมที่จะมีแนวโน้มไปเช่นนั้น

8) ปัญหาความยากจนและการเรียนรู้ของสังคม ปัญหาความยากจนและการเรียนรู้ของบุคคลในสังคมนั้น นับว่าเป็นปัญหาที่ท้าทายการพัฒนาสังคมในยุคใหม่ที่มีความเหลื่อมล้ำทางรายได้สูง ประกอบกับผู้ในสังคมขาดการเรียนรู้ ทักษะบางประการในศตวรรษที่ 21 จึงทำให้เกิดช่องระหว่างคนจนกับคนรวยมากขึ้น หลายประเทศมีปัญหาเกิดขึ้นในเชิงโครงสร้างและการเรียนรู้แบบนี้ กระแสโลกาภิวัตน์นั้นได้กลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการแผ่ขยายระบบทุนนิยมให้ครอบคลุมทั่วทั้งโลกอย่างไม่มีขอบเขตในนามการค้าเสรี ประเทศมหาอำนาจทางเศรษฐกิจได้ใช้แรงกดดันทั้งโดยตรงและโดยอ้อมผ่านองค์กรโลก เช่น ธนาคารโลก กองทุนเงินระหว่างประเทศ และองค์การการค้าโลก ทำให้ทุกประเทศต้องเปิดเสรีทางการค้า การเงินและการลงทุน กฎหมาย สิ่งที่ตามมาคือนโยบาย และมาตรการต่างๆ ที่ขัดขวางหรือสวนทางกับการเปิดเสรีดังกล่าวได้ถูกยกเลิกลงไปตามลำดับ เปิดโอกาสให้อำนาจทุนเข้ามาแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญต่อชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คน หรือนำทรัพยากรเหล่านั้นไปใช้ในทางที่เป็นประโยชน์ต่ออำนาจทุน เช่น เปลี่ยนแม่น้ำลำธารให้กลายเป็นแหล่งระบายของเสียจากโรงงาน หรือกั้นน้ำเพื่อผลิตไฟฟ้าแทน ซึ่งเท่ากับเป็นการทำลายแหล่งยังชีพของคนยากจน ขณะเดียวกันตลาดเสรีที่ไร้ข้อจำกัดซึ่งรวมไปถึงการแปรรูปกิจการของรัฐ ไม่เพียงแต่จะทำให้บรรษัทต่างชาติสามารถเข้ามาผูกขาดทางด้านอาหาร พืชผลและอุปกรณ์การเกษตร พลังงาน ตลอดจนการค้าและบริการต่างๆ ได้ง่ายขึ้นเท่านั้น หากยังทำให้สิ่งที่จำเป็นต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน ทั้งที่เป็นรูปธรรม เช่น น้ำ และที่เป็นนามธรรม เช่น การศึกษาโดยเฉพาะระดับอุดมศึกษา กลายเป็นสินค้าที่ตกอยู่ภายใต้กลไกตลาด ซึ่งง่ายที่จะถูกผลักให้มีราคาแพง และประชาชนเข้าถึงได้ยากขึ้น อีกทั้งยังทำให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น ยากที่จะแข่งขันกับต่างประเทศได้ นำไปสู่การล้มละลายของเกษตรกรและผู้ประกอบการรายย่อย ยิ่งไปกว่านั้นภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ซึ่งถูกกำหนดโดยอำนาจทุนดังกล่าว ยังทำให้มาตรการต่างๆ ที่เคยปกป้อง ช่วยเหลือคนยากจน เช่น สวัสดิการทางสังคม หรือเงินอุดหนุนเกษตรกรรายย่อย ถูกตัดทอนลงไปเรื่อยๆ ในนามการค้าเสรีเช่นกัน ผลก็คือผู้คนมีความเป็นอยู่ฝืดเคืองขึ้น แบกรับภาระจากมลภาวะมากขึ้น คนส่วนใหญ่หากไม่จนลงไปก็จะถูกคนรวยทิ้งห่างไปไกลขึ้นและถูกเอาเปรียบได้ง่ายขึ้น ทั้งโดยตรงและโดยผ่านรัฐซึ่งอยู่ในอำนาจของคนมั่งมี ดังนั้น ความท้าทายของพระสงฆ์และพระพุทธศาสนา จึงขึ้นอยู่กับความสามารถในการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนและการเรียนรู้ของคนในสังคมที่มีความแกต่างและหลากหลายมากขึ้น โดยจะต้องส่งเสริมการเรียนรู้เชิงพุทธเพื่อให้เกิดความสมดุลของการใช้ชีวิต

9) ปัญหาด้านจริยธรรม ความโปร่งใส และการละเมิดสิทธิมนุษยชน ในมิติของการพัฒนาประเทศนั้นซึ่งพบว่า กระบวนการสร้างสังคมแห่งความโปร่งใส การสร้างความเสมอภาคทางสังคม การละเมิดสิทธิมนุษยชน การจัดสวัสดิการสังคม และการคุ้มครองชีวิตและ

ทรัพย์สินที่ยังเป็นปัญหาหลักในเชิงจริยธรรมและการพัฒนาสังคม จากผลการศึกษาสำรวจขององค์กรนานาชาติว่าด้วยความโปร่งใสหรือองค์กรเพื่อความโปร่งใสนานาชาติ (Transparency International Organization) ที่ได้จัดทำดัชนีชี้วัดค่าคอร์รัปชั่น (Corruption Perception Index = CPI) เพื่อจัดลำดับความโปร่งใสเกี่ยวกับคอร์รัปชั่นของประเทศต่างๆ ทั่วโลกดังกล่าว พบว่า กลุ่มประเทศอาเซียนมีคะแนนที่แตกต่างกันไปโดยสิงคโปร์อยู่ในลำดับต้นๆ ของโลก ในขณะที่ประเทศไทยถูกจัดลำดับในอันดับที่ 85 ของโลก โดยมีคะแนนเพียง 38 คะแนนจากคะแนนเต็ม 100 ซึ่งถือว่าอยู่ในระดับกลางๆ และเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มประเทศในเอเชียก็พบว่าเป็นรองประเทศ สิงคโปร์ ญี่ปุ่น บูรไน มาเลย์เซีย ไต้หวัน ฮ่องกง เกาหลีใต้ เป็นต้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ประเทศไทยและบางประเทศในอาเซียน ยังมีการทุจริตคอร์รัปชั่นอยู่ในระดับสูง ไม่มีความโปร่งใสในการบริหารจัดการของภาคส่วนต่างๆ ทั้งภาครัฐและองค์กรส่วนท้องถิ่นดั่งที่ควรจะเป็น โดยเรื่องความโปร่งใสนั้นพบว่า แต่ละประเทศมีดัชนีวัดความโปร่งใสที่แตกต่างกัน นอกจากนี้ยังมีรายงานเกี่ยวกับการค้ามนุษย์ การละเมิดสิทธิมนุษยชน ปัญหาอาชญากรรมในระดับสูง ความเหลื่อมล้ำทางสังคมของประเทศต่างๆ รวมทั้งการพัฒนาที่ไม่สอดคล้องกับความยั่งยืน ซึ่งเป็นที่ปรากฏอย่างประจักษ์ชัดในสายตาของนานาชาติและองค์กรด้านสิทธิมนุษยชนในระดับโลก[11] นั่นแสดงให้เห็นว่า การขับเคลื่อนทางจริยธรรมของภาคส่วนต่างๆ โดยเฉพาะภาคการเมืองและภาครัฐ รวมทั้งภาคธุรกิจเอกชน ภาคประชาสังคม ยังไม่มีประสิทธิภาพที่ดีพอหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า การขับเคลื่อนทางจริยศาสตร์เพื่อการพัฒนาในสังคมไทยยังมีปัญหาทั้งในด้านแนวคิด กระบวนการจัดการและการปฏิบัติตามกฎหมายที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำไปสู่การบริหารจัดการทางการเมืองที่มีประสิทธิภาพควบคู่ไปกับความมีคุณธรรม จริยธรรมของบุคคลและสังคม รวมทั้งการพัฒนาที่ยั่งยืน และจากผลการศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาในด้านต่างๆ โดยภาพรวม พบว่า ประเทศไทยยังมีวิกฤตการณ์ปัญหาด้านสังคมหลายประการที่ยังไม่สามารถนำไปสู่การพัฒนาภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่เพียงพอและเหมาะสมหรือเป็นกระบวนการขับเคลื่อนคุณธรรมจริยธรรมทางการเมืองและการบริหารจัดการของภาคส่วนต่างๆ ที่ใช้ความรู้เป็นพื้นฐานที่สำคัญ

ปัญหา อุปสรรคและบทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาสังคมและสุขภาวะดังกล่าวเป็นปัญหาทั้งในระดับโครงสร้าง เชิงนโยบาย และปัญหาในเชิงปัจเจกบุคคล คณะสงฆ์และสังคมไทยได้มีความพยายามในการที่ปฏิรูปกิจการคณะสงฆ์ให้มีความสอดคล้องกับสังคมสมัยใหม่ที่มีความซับซ้อนตามที่กล่าวแล้ว ดังนั้น จากข้อมูลวัด พระภิกษุสงฆ์ สามเณร และปัญหาอุปสรรค จึงมีการตั้งคำถามเพื่อนำไปสู่การพัฒนาสุขภาวะทางสังคมที่มีวัดและพระสงฆ์เป็นแกนนำเพื่อนำพาสังคมไทยไปสู่การจัดการในรูปแบบใหม่ที่สอดคล้องกับสภาพสังคมสืบต่อไป

[11] สำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ ประจำประเทศไทย (UNDP). การพัฒนาคนในบริบทประชาคมอาเซียน. รายงานการพัฒนาคนของประเทศไทย 2557. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ ประจำประเทศไทย, 2558. หน้า 85-87.

สรุปผลงานเด่นของพระสงฆ์และองค์กรพระพุทธศาสนาในสังคมไทย

โครงการ	เป้าหมาย	จำนวนผู้เข้าร่วม	องค์กรหลัก
1. โครงการเสริมสร้างความปรองดองสมานฉันท์โดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา (หมู่บ้านรักษาศีล 5)	มุ่งเน้นการสร้างความปรองดองของคนในชาติและการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมและหลักศีล 5 ในการพัฒนาสังคม	41,435,024 คน (ข้อมูล พ.ย.60)	- มหาเถรสมาคม - สนง. พระพุทธศาสนาแห่งชาติ - คณะสงฆ์ในระดับจังหวัด
2. โครงการสวดมนต์ข้ามปี	สร้างพลังทางสังคมให้เริ่มต้นด้วยความดีเชิงพุทธ ลดปัจจัยเสี่ยงด้านสุขภาวะ	23,345,813 คน (ข้อมูล ม.ค.60)	- มหาเถรสมาคม - สสส. - กรุงเทพมหานคร - ภาคีประชาคม
3. การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา	ยกระดับการทำงานกิจการคณะสงฆ์เพิ่มศักยภาพทางปัญญา ยกระดับการบริหารจัดการและสร้างโอกาสการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา	คณะสงฆ์ จำนวน 289,334 รูป	- มหาเถรสมาคม - คณะสงฆ์โดยคณะกรรมการฝ่ายต่างๆ ในระดับจังหวัด
4. โครงการวัดบันดาลใจและโครงการวัดสร้างสุข	เสริมสร้าง 5 ส ในวัดและออกแบบภูมิสถาปัตยกรรมเพื่อให้เกิดพื้นที่สัปปายะ/การเรียนรู้เชิงพุทธ	จำนวนวัด 500 วัด	- มหาเถรสมาคม - สสส. - สถาบันอาศรมศิลป์ - สมาคมส่งเสริมเทคโนโลยีไทย-ญี่ปุ่น
5. โรงเรียนผู้สูงอายุในวัด	ดูแลสุขภาวะและสวัสดิการสังคมแก่ผู้สูงอายุในสังคม	จำนวน 800 วัด	- วัดในพื้นที่ต่างๆ - กรมผู้สูงอายุ
6. มหาวิทยาลัยสงฆ์กับการพัฒนาในระดับชาติและนานาชาติ	เสริมสร้างการเรียนรู้เชิงพุทธบูรณาการ	พระนิสิตและประชาชน 500,000 คน/ปี	- มจร - เครือข่ายพระสงฆ์นานาชาติ

บทที่ 4
การเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา

ในบทนี้จักกล่าวถึงกระบวนการการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา เพื่อตอบวัตถุประสงค์ของโครงการ 4 ประการ คือ 1) เพื่อพัฒนาศักยภาพ บทบาท และกลไกการเรียนรู้และการทำงานองค์กรทางพระพุทธศาสนาโดยผ่านกระบวนการของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2) เพื่อขับเคลื่อนและสนับสนุนการดำเนินการกิจการคณะสงฆ์ตามนโยบายหมู่บ้านรักษาศีล 5 ในลักษณะของภาคีการพัฒนาในสังคมไทย 3) เพื่อเปิดพื้นที่ทางสังคมและการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนาในพื้นที่ 20 จังหวัด และเพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของคณะสงฆ์ ภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคธุรกิจเอกชน และภาคประชาชน/ องค์กรชุมชน ในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนา และ 4) เพื่อผลักดันและให้ข้อเสนอเชิงนโยบายด้านการเสริมสร้างสุขภาวะ การเรียนรู้ และการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ดังนั้น เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้ คณะผู้วิจัยจึงได้พัฒนาโครงการและกิจกรรมในพื้นที่จำนวน 20 จังหวัด ในลักษณะของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) โดยมุ่งเน้นการพัฒนาศักยภาพของพระสงฆ์ผ่านการสร้างองค์ความรู้ด้านสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา การเปิดพื้นที่ทางสังคมและการเรียนรู้การขับเคลื่อนกิจการคณะสงฆ์ตามนโยบายโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 เพื่อให้พระสงฆ์สามารถนำความรู้ดังกล่าวไปเผยแพร่ต่อในหมู่คณะและพุทธศาสนิกชน โดยมีการกำหนดให้คณะสงฆ์แต่ละจังหวัดร่วมกันพัฒนายุทธศาสตร์และดำเนินกิจกรรมพัฒนาสุขภาวะและการเรียนรู้ทางสังคมเพื่อการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาในพื้นที่ 20 จังหวัดทั่วประเทศ โดยมีพื้นที่การดำเนินการ ได้แก่

1) ภาคเหนือ ได้แก่ พะเยา ลำปาง ลำพูน แม่ฮ่องสอน น่าน แพร่ อุตรดิตถ์ ตาก พิษณุโลก
2) ภาคกลาง ได้แก่ กำแพงเพชร พระนครศรีอยุธยา กาญจนบุรี
3) ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ ขอนแก่น อุดรธานี ร้อยเอ็ด สุรินทร์ บุรีรัมย์
4) ภาคใต้ ได้แก่ สงขลา นครศรีธรรมราช
5) กรุงเทพมหานคร

โดยมุ่งการพัฒนากระบวนการทำงานและสนับสนุนเครือข่ายพระสงฆ์เพื่อเป็นพื้นที่การเรียนรู้ของสังคม โดยการบูรณาการการทำงานระหว่างมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยองค์กรคณะสงฆ์ พระนิสิต ภาคประชาชน องค์ปกครองส่วนท้องถิ่น ภาครัฐ และภาคธุรกิจเอกชน เพื่อให้พระสงฆ์และประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมโครงการตั้งแต่ในระดับนโยบายระดับจังหวัด วัดและชุมชน อันเป็นการสนับสนุนการดำเนินการตามนโยบายหมู่บ้านรักษาศีล 5 และการเสริมสร้างสุขภาวะของสังคม ดังนี้

4.1 จังหวัดแม่ฮ่องสอน : ห้องสมุดเพื่อน้องสุขภาวะการเรียนรู้ที่แบ่งปันได้

คณะผู้วิจัย พระนิสิต และภาคีการพัฒนาในพื้นที่ ได้ดำเนินการพัฒนากิจกรรมเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน จำนวน 2 โครงการ ได้แก่

1. โครงการการพัฒนาศักยภาพนิสิตและกิจกรรมห้องสมุดเพื่อน้อง

2. วัตถุประสงค์ของโครงการ เพื่อพัฒนาศักยภาพ บทบาท และกลไกการเรียนรู้และการทำงานองค์กรทางพระพุทธศาสนาโดยผ่านกระบวนการทำงานของพระนิสิตของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย คณะสงฆ์และภาคีที่เกี่ยวข้องในจังหวัดแม่ฮ่องสอน เพื่อการสนับสนุนการทำกิจกรรมเพื่อสังคม การส่งเสริมการเรียนรู้ของชุมชน เด็ก เยาวชน และการพัฒนาสุขภาวะด้านสังคม จิตใจและปัญญาของคณะสงฆ์และภาคีการพัฒนาในจังหวัดแม่ฮ่องสอน

3. พื้นที่ดำเนินการ บ้านน้ำริน ตำบลสบป่อง อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

4. กระบวนการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา คณะผู้วิจัยได้พัฒนารูปแบบกิจกรรมที่มุ่งเน้นการพัฒนาศักยภาพนิสิตและการเสริมสร้างสุขภาวะทางสังคม โดยมุ่งหวังว่า พระนิสิตที่ส่วนใหญ่เป็นเจ้าอาวาสในพื้นที่ ผู้ที่ผ่านกิจกรรมการพัฒนาดังกล่าวแล้วสามารถที่จะเป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้สู่ชุมชน โดยเน้นการพัฒนาในสองมิติ อันได้แก่ มิติทางด้านบุคลิกภาพและมิติทางด้านจิตใจ เพื่อให้เข้าถึงการเป็นผู้นำชุมชน สามารถมีทักษะความรู้ ที่จะตอบสนองต่อความต้องการของสังคมและสามารถที่จะอยู่ร่วมกับบุคคลอื่นๆ ในสังคมได้อย่างปรกติสุข โดยพระนิสิตที่ผ่านกิจกรรมการพัฒนาในสองมิติดังกล่าว สามารถเป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้ทางพระพุทธศาสนาและสามารถอบรมบุคคลโดยใช้กิจกรรมทางพระพุทธศาสนาที่เหมาะสมได้ โดยหลังจากพระนิสิตที่เข้าร่วมโครงการผ่านกิจกรรมการพัฒนาดังกล่าวแล้ว ทางผู้จัดโครงการได้เลือกพื้นที่การขับเคลื่อนงานเพื่อให้นิสิตที่ผ่านการอบรม นำความรู้ที่ได้ไปถ่ายทอดต่อในพื้นที่โรงเรียนบ้านน้ำริน ตำบลสบป่อง อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยมีขั้นตอนการดำเนินการดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การทบทวนความรู้ ประเด็นปัญหา และการพัฒนากิจกรรม คณะผู้วิจัยและพระนิสิตได้ทำการสำรวจพื้นที่และเตรียมความพร้อมในพื้นที่โรงเรียนบ้านน้ำริน โดยพบประเด็นเพิ่มเติมที่คิดว่าสามารถประยุกต์ร่วมกับตัวกิจกรรม นอกเหนือจากการอบรม ให้ความรู้แก่นักเรียน ประเด็นเพิ่มเติมดังกล่าวได้แก่ ปัญหาด้านการขาดแคลนอุปกรณ์ทางการศึกษา อันได้แก่ สื่อการเรียนการสอน รวมทั้งตัวอาคารที่มีความทรุดโทรม ทุกฝ่ายเห็นว่าควรได้รับการปรับปรุงและพัฒนาเป็นอย่างยิ่งก็คือห้องสมุด จึงได้มีการดำเนินกิจกรรมภายใต้ชื่อ “กิจกรรมห้องสมุดเพื่อน้อง” ขั้นตอนนี้ถือว่าเป็นการฝึกพระสงฆ์ให้มีการศึกษาชุมชน ทบทวนองค์ความรู้ที่ได้ศึกษามาบูรณาการจริงให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาสังคม

ขั้นตอนที่ 2 การพัฒนาศักยภาพพระนิสิตแบบบูรณาการ โดยการนำพระนิสิตเดินทางไปทำกิจกรรมในโรงเรียนบ้านน้ำริน มีการจัดผ้าป่าหนังสือเพื่อสร้างห้องสมุด ซึ่งในระยะนี้เองพระนิสิตได้ใช้เวลาได้เข้าลงพื้นที่ อยู่ร่วมกันครู นักเรียน และชาวบ้านในการประชุมวางแผนพัฒนาโรงเรียน เพื่อให้เกิดคุณภาพ โดยอยู่ร่วม 10 วัน 10 คืน ผลทำให้พระนิสิตได้นำความรู้ทางพระพุทธศาสนาและวิชาชีพครูไปประยุกต์ใช้กับสถานศึกษา เช่น กิจกรรมอบรมคุณธรรมจริยธรรม โดยการบูรณาการวิชาพระพุทธศาสนากับความเป็นครู การจัดการเรียนรู้ และพุทธวิธีการสอน เทคนิคการศึกษาระดับอุดมศึกษา และประสบการณ์การทำกิจกรรมในมหาวิทยาลัย เป็นต้น

ขั้นตอนที่ 3 การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน จากการที่พระสงฆ์และพระนิสิตมีการฝึกปฏิบัติในพื้นที่จริง ทำให้พระนิสิตได้พบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ร่วมกับชุมชนมีการติดต่อประสานกับผู้นำชุมชน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน นายกองค์การบริหารส่วนตำบล โรงเรียนที่ขาดแคลน เพื่อดำเนินงานตามโครงการ ซึ่งผลที่เกิดขึ้นทำให้ได้รับความร่วมมือจากประชาคมในพื้นที่ โดยได้รับการสนับสนุนทุนจากงบประมาณมหาวิทยาลัย คณะสงฆ์ ผู้นำชุมชน และประชาชนในอำเภอปางมะผ้า เจ้าอาวาสบ้านน้ำริน และผู้มีจิตศรัทธาในการบริจาคงบประมาณในการดำเนินการ

ขั้นตอนที่ 4 การเสริมสร้างจิตสาธารณะและเครือข่ายในชุมชน จากการมีส่วนร่วมของชุมชนทำให้พระสงฆ์ นิสิต เยาวชน และประชาชนมีจิตใจเพื่อมุ่งช่วยเหลือนักเรียนที่ด้อยโอกาส จึงได้ดำเนินการบริจาคปัจจัยและอุปกรณ์การเรียนสนับสนุนการเรียนการสอน การมอบข้าวสารอาหารแห้งสำหรับอาหารกลางวันของโรงเรียน เป็นต้น ทำให้เกิดเครือข่ายกันในชุมชน

5. ผลลัพธ์ของโครงการ จากการดำเนินทำให้เกิดการพัฒนากิจกรรมห้องสมุดเพื่อน้องและการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา ซึ่งส่งผลการพัฒนาโรงเรียนบ้านน้ำรินทำให้มีห้องสมุด สื่อเทคโนโลยีที่ดี จนได้รับรางวัลโรงเรียนในฝันที่มีการพัฒนาสื่อการเรียนการสอนระดับดีเยี่ยมของจังหวัดแม่ฮ่องสอน จากสถิตินักเรียนที่เคยลดลงอย่างต่อเนื่อง ก็พบว่าชาวบ้านได้มีความไว้วางใจส่งลูกหลานเข้ามาศึกษาในโรงเรียนสถานที่แห่งนี้เพิ่มขึ้น ทำให้เกิดสุขภาวะและการทำงานร่วมกันของคนในพื้นที่จำนวนกว่า 300 รูป/คน เป็นกระบวนการสร้างจิตอาสาและการพัฒนาสังคมด้วยพลังของเครือข่ายคนในชุมชนโดยมีพระสงฆ์เป็นแกนนำ ดังแผนภาพนี้

แผนภาพที่ 4.1 สรุปโครงการพัฒนาศักยภาพนิสิตและกิจกรรมห้องสมุดเพื่อน้อง

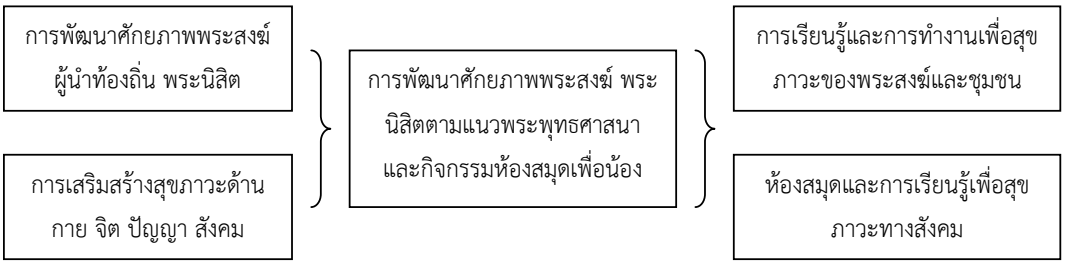

ภาพโครงการพัฒนาศักยภาพนิสิต
ห้องสมุดเพื่อน้อง โรงเรียนบ้านน้ำริน แม่ฮ่องสอน

1. โครงการเสริมสร้างสุขภาวะตามนโยบายโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 จังหวัดแม่ฮ่องสอน (โครงการที่ 2)

2. วัตถุประสงค์ของโครงการ เพื่อสนับสนุนการดำเนินการตามนโยบายโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ของคณะสงฆ์ที่มีเป้าหมายเพื่อสร้างความสามัคคีปรองดองและประโยชน์สุขของประชาชน และเพื่อให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีโดยยึดมั่นตามคำสอนทางพระพุทธศาสนา อันจะส่งผลให้ประเทศชาติ มีความสงบร่มเย็น และเพื่อถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ

3. พื้นที่ดำเนินการ อำเภอเมือง อำเภอปางมะผ้า อำเภอปาย อำเภอขุนยวม อำเภอสบเมย อำเภอแม่สะเรียง อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน จำนวน 58 วัด

4. กระบวนการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา โครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 เป็นนโยบายของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) โดยนายกรัฐมนตรี พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา เข้าไปถวายกราบเรียน พระมหารัชมังคลาจารย์ ผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช โดยส่งเสริมให้มีการประยุกต์ใช้หลักศีล 5 เป็นพื้นฐานในการส่งเสริมการอยู่ร่วมกัน เพื่อเน้นย้ำถึงความ สงบ มั่นคง สมานฉันท์ ในประชาชนคนไทย โดยผ่านกระบวนการงานปกครองคณะสงฆ์ระดับนโยบาย มหาเถรสมาคม เจ้าคณะใหญ่ เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล และเจ้าอาวาส สู่ชุมชน สำหรับจังหวัดแม่ฮ่องสอนได้ปฏิบัติหน้าที่สนองนโยบายภาครัฐและคณะสงฆ์โดยมี พระสุมณฑ์ศาสนกิตติ์ เจ้าคณะจังหวัดแม่ฮ่องสอน ร่วมกับผู้ว่าราชการจังหวัด ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดแม่ฮ่องสอน และส่วนราชการ เช่น องค์การบริหารส่วนจังหวัด อำเภอ และ ตำบล สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติได้ร่วมกับจังหวัดต่างๆ เปิดโครงการนำร่อง และขับเคลื่อนการดำเนินงานในหลายพื้นที่ ได้แก่ อำเภอเมือง อำเภอปางมะผ้า อำเภอปาย อำเภอขุนยวม อำเภอสบเมย อำเภอแม่สะเรียง อำเภอแม่ลาน้อย โดยจำทำคู่มือแนวทางการดำเนินงานโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ในระดับจังหวัด คู่มือดังกล่าวมีความเหมาะสมกับบริบทของจังหวัดแม่ฮ่องสอนเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพต่อการนำไปใช้ขับเคลื่อนโครงการดังกล่าว หลังจากนั้นเป็นการประชาสัมพันธ์โครงการ โดยจัดทำป้ายประชาสัมพันธ์ การพูดคุยกับผู้นำชุมชน เพื่อเชิญชวนให้นำชาวบ้านเข้าร่วมโครงการในพื้นที่แต่ละตำบล โดยเน้นการรักษาศีล 5 การสร้างหลักประกันของชีวิตตามแนวศีล 5 การเสริมสร้างสุขภาวะเพื่อให้มีการรักษาชีวิตและสังคม (ศีลข้อที่ 1) การรักษาทรัพย์สิน (ศีลข้อที่ 2) การรักษาความมั่นคงของครอบครัว (ศีลข้อที่ 3) การรักษาสัจจะและมิตรภาพ (ศีลข้อที่ 4) และการรักษาสุขภาพและสติปัญญา (ศีลข้อที่ 5) และสุดท้ายเป็นการติดตามและประเมินผลโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ซึ่งคณะผู้วิจัยได้มีส่วนร่วมในกระบวนการที่เกิดขึ้นในลักษณะของการสนับสนุนแนวคิดและกระบวนการทำงาน

5. ผลลัพธ์ของโครงการ จากความร่วมมือของคณะสงฆ์ที่เป็นแกนนำสำคัญ สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดแม่ฮ่องสอน หน่วยงานภาครัฐ วัด และชุมชน ทำให้มีผู้สนใจเข้าร่วมโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ในจังหวัดแม่ฮ่องสอนจำนวนมาก ดังนี้

ตารางที่ 4.1 ข้อมูลผู้สมัครเข้าร่วมโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 จังหวัดแม่ฮ่องสอน

อำเภอ	จำนวนตำบล	จำนวนประชากร	จำนวนประชากรชาวพุทธ	จำนวนสมาชิก	ร้อยละ/ประชากรชาวพุทธ	ร้อยละ/ประชากรทั้งหมด
เมือง	7	53,924	41,791	30,441	72.84	56.45
แม่สะเรียง	7	51,547	39,949	19,720	49.36	38.26
ปาย	7	31,115	24,114	16,868	69.95	54.21
แม่ลาน้อย	4	35,632	27,615	15,249	55.22	42.80
สบเมย	3	35,139	27,233	13,902	51.05	39.56
ขุนยวม	6	22,188	17,196	11,742	68.28	52.92
ปางมะผ้า	4	19,012	14,734	9,514	64.57	50.04
ไม่ระบุอำเภอ	-	-	-	1,597	-	-
รวม	**38**	**248,557**	**192,632**	**117,934**	**61.22**	**47.45**

จากข้อมูลดังกล่าวพบว่า ประชากรของจังหวัดแม่ฮ่องสอนที่นับถือพระพุทธศาสนามีจำนวนร้อยละ 61.22 และเข้าร่วมโครงการร้อยละ 47.45 ของประชากรทั้งหมดคิดเป็นชาวพุทธที่เข้าร่วมโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ร้อยละ 61.22 อย่างไรก็ตามในด้านของการส่งเสริมโครงการ เนื่องจากมีปัญหาอุปสรรคในการลงทะเบียนร่วมโครงการในด้านการสื่อสาร และการกรอกลงทะเบียนในระบบ เพราะปัญหาด้านที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ ทำให้ระบบไม่เสถียร ซึ่งสอดคล้องกับการสัมภาษณ์เลขานุการเจ้าคณะจังหวัดแม่ฮ่องสอน นอกจากนั้นในช่วงระยะแรก ประชาชนขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับโครงการไม่ชัดเจน คณะสงฆ์ได้ปรับเปลี่ยนวิธีการระบบในการสื่อสาร มีการประชาสัมพันธ์ในงานวาระต่างๆ เช่น เทศน์งานศพ หรือในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา และวันธรรมสวนะ รวมทั้งลงพื้นที่ตรวจเยี่ยมและทำความเข้าใจทั้งประชาชนทั่วไป หน่วยงานราชการ โรงเรียน และหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อปต.) โดยเน้นย้ำให้เจ้าอาวาสเป็นผู้ขับเคลื่อน ให้คณะสงฆ์และส่วนราชการเป็นส่วนในการสนับสนุนโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5

ส่วนผลการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาพบว่า พระสงฆ์และประชาชนมีสุขภาวะในระดับดีทั้งสุขภาวะทางกาย จิตใจ สังคม ดังนี้

1) สุขภาวะทางกาย ประชาชนชาวแม่ฮ่องสอนมีสุขภาพร่างกายที่แข็งแรงสามารถประกอบภาระกิจการงานได้ด้วยตนเอง งานเกษตรกรรม จาการเข้าไปพบปะพูดคุยทำให้คณะผู้วิจัยพบว่า การปฏิบัติศีล 5 ของชาวจังหวัดแม่ฮ่องสอนถือว่าเป็น จริยธรรมมูลฐานที่จะนำพาชีวิตให้มีความยืนยาว โดยอาศัยหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาโดยเชื่อว่า การรักษาศีลทำให้ชีวิตมีความยืนยาว มีอานิสงส์ในการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข

2) สุขภาวะทางจิตใจ ประชาชนชาวแม่ฮ่องสอนมีความสุขสงบ ยิ้มแย้มแจ่มใส ร่าเริงตลอดเวลาทุกวันพระ จากคำบอกเล่าผู้อาวุโสที่ปฏิบัติธรรมที่วัดในวันพระเล่าว่า วันพระทุกๆ ครั้งจะมีลูกหลานคนในครอบครัวร่วมกันทำอาหารคาวหวาน จัดไว้3ส่วน ส่วนที่ 1 ก็จะจัดเพื่อถวายพระ ส่วนที่ 2 เพื่อตนเองไว้รับประทานในมื้อเช้า ส่วนที่ 3 เพื่อตนเองเพื่อรับประทานในมือกลางวัน โดยครอบครัวจะมีส่วนร่วมในการประกอบกิจกรรม เช่นปรุงอาหาร คิดอาหารที่จะถวายพระ การไปรับไปส่ง ถือว่าครอบครัวได้มีส่วนร่วมในกิจกรรม ก่อให้เกิดความสุข สุขภาวะทางใจ

3) สุขภาวะทางสังคม นอกเหนือจากการพบปะกลุ่มประชากรในชุมชนปกติแล้ว สัปดาห์หนึ่งๆ ก็จะมีวัดเป็นศูนย์รวมในการปฏิบัติธรรมในวันพระ ประชาชนที่ว่างงานหรือผู้อาวุโส ในวันพระแต่ละวัดก็จะร่วมกันเข้าวัดปฏิบัติธรรม ได้มีโอกาสพบปะพูดคุยคนในภาวะผู้สูงอายุ มีความสุขที่ได้มีกิจกรรมร่วมกัน ที่วัดในการปฏิบัติให้ขาวบริสุทธิ์ทั้งกาย วาจา และใจ ในการพูดดี คิดดี ทำดี มีการนำข้าวปลาอาหารที่ทำจากบ้านมาเลี้ยง แบ่งปัน เอื้อเฟื้อต่อกลุ่มและพระสงฆ์ เป็นการปฏิบัติตามหลักบุญกิริยาวัตถุครบทั้ง ศีล สมาธิ และภาวนา

แผนภาพที่ 4.2 สรุปโครงการเสริมสร้างสุขภาวะโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 จังหวัดแม่ฮ่องสอน

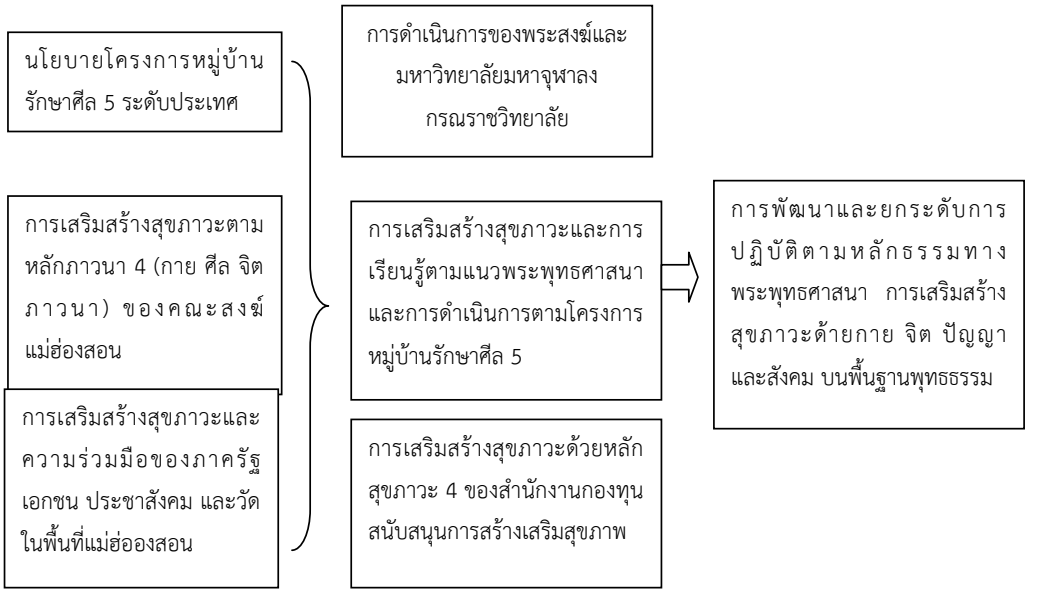

ภาพโครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 จังหวัดแม่ฮ่องสอน

4.2 จังหวัดพะเยา : การเรียนรู้เชิงพุทธสู่อาเซียน

โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาโดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพในจังหวัดพะเยา ได้ดำเนินการ 1 โครงการ ได้แก่

1. โครงการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้พระพุทธศาสนา ศิลปวัฒนธรรมล้านนาสู่อาเซียน วัดบ้านปัวล่าย ตำบลสบบง อำเภอภูซาง จังหวัดพะเยา มีพระสงฆ์/ประชาชน เข้าร่วมกิจกรรม จำนวน 251 รูป/คนและจำนวน 64 วัด

2. วัตถุประสงค์โครงการ ศูนย์การเรียนรู้พระพุทธศาสนา ศิลปวัฒนธรรมล้านนาสู่อาเซียน มีวัตถุประสงค์เพื่อให้มีแหล่งการศึกษา วิจัยและค้นคว้าด้านพระพุทธศาสนา ศิลปวัฒนธรรมล้านนาในอาเซียน เพื่อเป็นแหล่งส่งเสริมเผยแพร่โดยบูรณาการวิชาการเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่สังคม และเพื่อเป็นแหล่งเชื่อมสัมพันธ์ไมตรีด้านพระพุทธศาสนา ศิลปวัฒนธรรมล้านนาและภูมิภาคอาเซียน ซึ่งโครงการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้พระพุทธศาสนา ศิลปวัฒนธรรมสู่อาเซียน เป็นการดำเนินการเพื่อพัฒนาศักยภาพพระสงฆ์ พระนิสิตและชุมชนวัดปัวหล่าย ตำบลสบบง อำเภอภูซาง จังหวัดพะเยา ซึ่งได้ดำเนินการภายใต้โครงการ “พัฒนาศักยภาพนิสิตการจัดการความรู้พุทธศาสนาสู่ชุมชน” โดยมีการจัดตั้ง “ศูนย์การเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา ศิลปวัฒนธรรมล้านนาสู่อาเซียน” ร่วมกับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา และคณะสงฆ์จังหวัดพะเยา โดยได้ลงนามบันทึกข้อตกลง (Memorandum of Understanding : MOU) ระหว่างพระเทพญาณเวที รองอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา พระราชปริยัติ เจ้าคณะจังหวัดพะเยา และ รศ. ดร. วันชัย พลเมืองดี ตัวแทนสำนักงานกองทุนสนับสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ทั้งนี้เพื่อเป็นการส่งเสริมพระพุทธศาสนาและการเสริมสร้างพัฒนาแหล่งเรียนรู้ด้านการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมให้เอื้อต่อการศึกษาเพื่อปลูกจิตสำนึกและความภาคภูมิใจในความเป็นไทยวิถีล้านนาอันดีงามสู่อาเซียน

3. พื้นที่ดำเนินการ วัดบ้านปัวล่าย ตำบลสบบง อำเภอภูซาง จังหวัดพะเยา

4. กระบวนการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา การดำเนินการดังกล่าว ได้มีบูรณาการผลการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา ภูมิปัญญาท้องถิ่น และบทบาทของพระพุทธศาสนาในโลกปัจจุบันที่มุ่งเน้นให้พระสงฆ์ นิสิตศึกษาภูมิปัญญาไทยที่ได้รับอิทธิพลทางพระพุทธศาสนาในด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและศิลปวัฒนธรรม รายวิชาพระพุทธศาสนากับโลกปัจจุบัน (Buddhism in Temporary) ให้นิสิตศึกษาบทบาทองค์การพระพุทธศาสนากับนานาชาติ เป็นต้น โดยนิสิตได้ร่วมดำเนินการกับครูผู้สอนจัด “ศูนย์เรียนรู้พระพุทธศาสนา ศิลปวัฒนธรรมล้านนาสู่อาเซียน” มีการจัดมุมพระพุทธศาสนา ที่รวบรวมหนังสือทางพระพุทธศาสนา การอนุรักษ์คัมภีร์โบราณล้านนา โดยมีอายุมากกว่า 100 ปี การจัดทำ

วีดีทัศน์เกี่ยวกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา พุทธประวัติ เป็นต้น การจัดมุมศิลปวัฒนธรรมล้านนา โดยจัดมุมวิชาการให้ความรู้เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมล้านนา ได้แก่ ความเป็นมาของเทศกาล พิธีกรรม และประเพณีล้านนา การขึ้นท้าวตั้งสี่ การส่งเคราะห์ การฮ้องขวัญ (เรียกขวัญ) พิธีสืบชะตา ประเพณีดำหัว ประเพณีทานหลัวหิงไฟพระเจ้า และประเพณีเวียนเทียน ซึ่งองค์ความรู้เหล่านี้ประกอบไปด้วย ความหมาย ความเชื่อ เครื่องสักการะ และช่วงเวลา และการจัดแสดงศิลปวัฒนธรรมล้านนา เช่น บายศรีสู่ขวัญ เครื่องส่งสักการ เครื่องดนตรีพื้นบ้าน ข้าวของเครื่องใช้ในล้านนาในอดีต และเครื่องประดับตกแต่ง เครื่องแต่งตัว เป็นต้น อาเซียน เป็นการแสดงข้อมูลเกี่ยวกับอาเซียน ทั้งด้านภาษาทักทาย เครื่องแต่งการ แผนที่ ธง และเกร็ดความรู้เกี่ยวกับอาเซียน เพื่อให้ชุมชนและผู้ที่สนใจได้เข้าใจในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน

5. ผลลัพธ์ของโครงการ ในการดำเนินการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้พระพุทธศาสนาศิลปวัฒนธรรมล้านนาสู่อาเซียน ส่งผลให้วัดและประชาชนจำนวน 840 คนและนิสิต จำนวน 226 รูป/คน มีสถานที่ในการดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ให้กับชุมชนได้อย่างหลากหลาย ได้แก่ การฝึกอบรมคุณธรรมจริยธรรม และเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา การฝึกสมาธิ การจัดกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา การจัดกิจกรรมเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ โดยชุมชนประชาชน เด็กและเยาวชน ได้รับประโยชน์จากกิจกรรมเหล่านี้โดยตรง เป็นศูนย์กลางศิลปะและวัฒนธรรม ทำให้วัดเป็นศูนย์รวมศิลปกรรมต่างๆ ของชุมชน เป็นเสมือนพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น เป็นที่ประกอบพิธีกรรมหรือให้บริการด้านพิธีกรรม อันเป็นเรื่องผูกพันกับชีวิตของทุกคนในชุมชน ส่วนผลที่เกิดกับรัฐ เป็นเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ประชาชนเข้าใจความเป็นอาเซียน เข้าใจวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณีของแต่ละชาติ และในอนาคตจะมีการเปิดด่านถาวรในตำบลบ้านฮวก ชายแดนระหว่างจังหวัดพะเยา ประเทศไทย กับแขวงไชยบุรี ประเทศสาธารณรัฐประชาชนลาว ส่งผลต่อสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และศิลปวัฒนธรรมระหว่างชาติ โดยศูนย์การเรียนรู้พระพุทธศาสนา ศิลปวัฒนธรรมสู่อาเซียน จะเป็นแหล่งเรียนรู้และสถานที่ท่องเที่ยวในอนาคต

แผนภาพที่ 4.3 สรุปโครงการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้พระพุทธศาสนา ศิลปวัฒนธรรมสู่อาเซียน

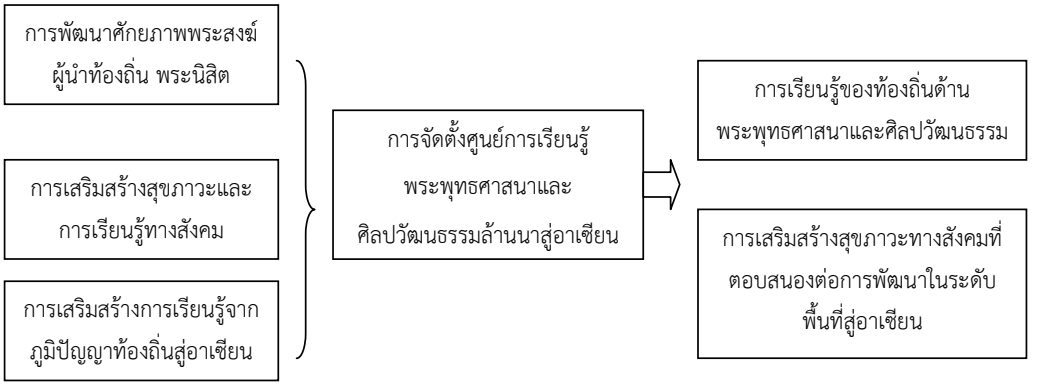

ภาพโครงการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้พระพุทธศาสนา
ศิลปวัฒนธรรมล้านนาสู่อาเซียน

4.3 จังหวัดลำพูน : ศีล 5 สุขภาวะทางสังคมและการเรียนรู้เพื่อวิถี 4 ครูบา

โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาโดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพในจังหวัดลำพูน ได้ดำเนินการ 1 โครงการ ได้แก่

1. โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาจังหวัดลำพูน

2. วัตถุประสงค์ของโครงการ เพื่อพัฒนารูปแบบเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาจังหวัดลำพูน มีวัตถุประสงค์รอง 2 ประการ คือ 1) เพื่อเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาภายใต้การขับเคลื่อนหมู่บ้านรักษาศีล 5 จังหวัดลำพูน 2) เพื่อพัฒนาบทบาทของคณะสงฆ์ในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาจังหวัดลำพูน มุ่งเน้นการศึกษาการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม (ศีล 5) ของคณะสงฆ์และภาคีเครือข่ายในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคม โดยการบูรณาการแนวคิดทางพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่และภูมิปัญญาท้องถิ่น การพัฒนาบทบาทของคณะสงฆ์ ในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนา รวมทั้งการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของคณะสงฆ์ ภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคประชาชน ในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของจังหวัดลำพูนตามแนวพระพุทธศาสนาผ่านกิจกรรมในพื้นที่จังหวัดลำพูน ได้มุ่งเป้าการขับเคลื่อนการส่งเสริมหมู่บ้านรักษาศีล 5 และการพัฒนาบทบาทของพระสงฆ์ 8 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมืองลำพูน อำเภอแม่ทา อำเภอบ้านธิ อำเภอป่าซาง อำเภอทุ่งหัวช้าง อำเภอบ้านโฮ่ง อำเภอลี้ และ อำเภอเวียงหนองล่อง โดยมีพระสงฆ์เป็นแกนนำ และมีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาลัยสงฆ์ลำพูน ได้ขับเคลื่อนกิจกรรมการเรียนรู้ การพัฒนาศักยภาพของพระสงฆ์ และการเสริมสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา

3. พื้นที่ดำเนินการ อำเภอเมืองลำพูน อำเภอแม่ทา อำเภอบ้านธิ อำเภอป่าซาง อำเภอทุ่งหัวช้าง อำเภอบ้านโฮ่ง อำเภอลี้ และอำเภอเวียงหนองล่อง พระสงฆ์และประชาชนเข้าร่วมกิจกรรมจำนวน 261 รูป/คน จาก 167 วัด

4. กระบวนการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา กิจกรรมดังกล่าวเป็นการอบรมพัฒนาชุดความรู้และศักยภาพพระสงฆ์ในการเสริมสร้างสุขภาวะตามแนวพระพุทธศาสนาเพื่อขับเคลื่อนงานในลักษณะของสุขภาวะเชิงพุทธสัญจร โดยได้นิมนต์พระสงฆ์ตัวแทนในอำเภอต่างๆ ของจังหวัดลำพูน มารับฟังการบรรยายถวายความรู้และจัดการระดมความคิดเห็นเพื่อสร้างเป็นข้อเสนอแนะเชิงนโยบายให้กับภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ผ่านกระบวนการศึกษาข้อมูลด้านสุขภาวะของพระสงฆ์ทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ การวิเคราะห์ปัญหาและแนวทางการทำงานเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพ และสังเคราะห์เพื่อให้เกิดเป็นยุทธศาสตร์ในเรื่องบทบาทของพระสงฆ์กับการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา ภายใต้

การขับเคลื่อนงานหมู่บ้านรักษาศีล 5 นอกจากนี้ ยังค้นหาข้อมูลความรู้เกี่ยวกับแนวคิด หลักธรรมทางพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาบุคคลและสังคมเพื่อการเปลี่ยนแปลงไปสู่การมีคุณภาพชีวิต สุขภาวะ และการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับบุคคล ชุมชน องค์กรคณะสงฆ์และภาคส่วนต่าง ๆ ในจังหวัดลำพูน โดยการศึกษาภาคสนามจากการลงมือปฏิบัติการขับเคลื่อนกิจกรรม ภายใต้โครงการขับเคลื่อนหมู่บ้านรักษาศีล 5 และโครงการชวนคนนอนวัดและกิจกรรมตลาดนัดศีล 5 กิจกรรมสัมมนาวิชาการด้านพระพุทธศาสนาซึ่งมีรูปแบบการถอดชุดความรู้ลักษณะการประชุมกลุ่มย่อย ร่วมกับพระสงฆ์ เจ้าคณะพระสังฆาธิการ พระนักพัฒนา นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา แกนนำชุมชน องค์กร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มีกระบวนการทำงานเชิงบูรณาการกับเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ในสังคมเป็นการสนับสนุนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และกระบวนการเสริมสร้างสุขภาวะต่อชุมชน โดยใช้กระบวนการสุนทรียสนทนา การลงมือปฏิบัติร่วมกับพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน ตัวแทนองค์กรหน่วยงาน กับการจัดกิจกรรมการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา

โดยจังหวัดลำพูนได้ให้ความสำคัญของการมีส่วนร่วมด้านการเสริมสร้างสุขภาวะชุมชนระหว่างหน่วยงานองค์กรภาครัฐเอกชน คณะสงฆ์จังหวัดลำพูน และคนในชุมชม ซึ่งได้นำประเด็นของการส่งเสริมสุขภาวะองค์ความเป็นนโยบายการพัฒนาระดับจังหวัด และคณะสงฆ์ได้ผนึกกำลังแกนพระสงฆ์นำโดยประธานหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล ใน 8 อำเภอ ของจังหวัดลำพูน ได้จัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมด้านสุขภาวะของคนในชุมชน การขับเคลื่อนด้านการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์และประชาชน ได้ขับเคลื่อนภายใต้ศูนย์ประสานงานของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน ซึ่งได้ข้อมูลภาพรวมถึงปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อน ได้แก่ บุคลากร (พระสงฆ์แกนนำ) มีจำนวนน้อย งบประมาณจำนวนน้อย การมีส่วนร่วมของเครือข่าย ความร่วมมือของคณะสงฆ์ทั้งจังหวัดและขาดองค์ความรู้ ทั้งยังได้ฐานข้อมูลเกี่ยวกับสุขภาวะของพระสงฆ์เชิงคุณภาพด้านสุขภาพกายที่พระสงฆ์จำนวนมากประสบปัญหาจึงจำเป็นที่จะต้องได้รับการส่งเสริมและหาแนวทางร่วมกัน

5. ผลลัพธ์ของโครงการ ผลการดำเนินกิจกรรมได้เกิดพื้นที่ทำงานด้านการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา โดยมี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน เป็นศูนย์กลางในการขับเคลื่อนงานดังกล่าว โดยได้รับความร่วมมือจากคณะสงฆ์ หน่วยงาน และประชาชน ในการเข้ามามีส่วนร่วม เพื่อให้เกิดการขับเคลื่อนงานสู่ชุมชนในพื้นที่ 8 อำเภอ ได้แก่ ชุมชนบ้านทาปลาดุก อำเภอแม่ทา ชุมชนบ้านทุ่งข้าวหาง อำเภอทุ่งหัวช้าง ชุมชนบ้านดงหลวง อำเภอเวียงหนองล่อง ชุมชนบ้านปากกอง อำเภอบ้านธิ ชุมชนบ้านหนองเรือ อำเภอเมืองลำพูน ชุมชนบ้านปางส้าน อำเภอลี้ ชุมชนบ้านป่าพลู อำเภอบ้านโฮ่ง และชุมชนบ้านกองงาม อำเภอป่าซาง โดยชุมชนนำร่องทั้ง 8 พื้นที่ ได้นำแนวคิด

การเสริมสร้างสุขภาวะและเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ โดยบูรณาการกับโครงการตามพันธะกิจของมหาวิทยาลัย อาทิเช่น โครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนที่ให้พระสอนศีลธรรมแต่ละรูปได้ดำเนินการบูรณาการเสริมสร้างสุขภาวะในโรงเรียน โครงการจิตอาสาพัฒนาสังคม ให้พระนิสิตได้ลงมือปฏิบัติเพื่อส่งเสริมสุขภาวะในชุมชนโครงการธรรมสัญจรพัฒนาจิตใจ ให้พระนิสิตได้ดำเนินการเผยแผ่พระศาสนา และการเชิญชวนชุมชนได้ปฏิบัติธรรมการทำงานอย่างเป็นเครือข่ายในจังหวัดลำพูน

ผลจากการจัดทำโครงการ เกิดเป็นองค์ความรู้ในเรื่องการดูแลสุขภาวะเพื่อให้เกิดเป็นแนวปฏิบัติของพระสงฆ์ และชาวบ้านหรือผู้เข้าร่วมโครงการในพื้นที่จังหวัดลำพูน นอกจากนี้ยังเกิดนโยบายคณะสงฆ์ในเรื่องการส่งเสริมสุขภาวะโดยใช้วิธีการการขับเคลื่อนงานตามแนวทางหมู่บ้านรักษา 5 ส่งเสริมการทำงานเชิงเครือข่ายของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องให้เกิดขึ้นในระดับจังหวัด จนนำไปสู่การได้ชุดข้อเกี่ยวกับปัญหาทางกายภาพของพระสงฆ์และประชาชน โดยมีพระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ที่สำคัญ โดยมีการนำวิถีคำสอนของครูบาในจังหวัดลำพูน (ครูบาศรีวิชัย ครูบาพรหมา ครูบาขาวปี ครูชัยวงศา) มาเป็นแนวทางการพัฒนาสังคม

การขยายเครือข่าย การเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาจังหวัดลำพูน ได้ร่วมมือกับเครือข่ายได้แก่ เครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนาจังหวัดลำพูน เครือข่ายพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน เครือข่ายพระนิสิตจิตอาสา เครือข่ายหน่วยงานภาครัฐ เครือข่ายสถาบันวิจัยหริภุญชัย (สกว.) เครือข่ายแกนนำชุมชนด้านสุขภาวะจังหวัดลำพูน เครือข่ายเหล่านี้ได้ประสานงานกับวิทยาลัยสงฆ์ลำพูน ในการเสริมสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา

การขับเคลื่อนโครงการและกิจกรรมต่าง ๆ ทำให้เกิดการยกระดับของพระสงฆ์จังหวัดลำพูนในประเด็นของการสร้างแกนนำเพื่อขยายเครือข่ายการพัฒนา การบูรณาการนโยบายคณะสงฆ์ในการดำเนินงาน กระบวนการสร้างเครือข่ายชุมชน การมีส่วนร่วมกับองค์ภาคีเครือข่ายและการสร้างศาสนทายาทพระสงฆ์นักพัฒนา การขับเคลื่อนโครงการและกิจกรรมต่าง ๆ ในการศึกษาวิจัย ทำให้เกิดชุมชนตัวอย่างของการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา 8 ชุมชน/อำเภอ ในจังหวัดลำพูน ซึ่งเป็นชุมชนที่มีนวัตกรรมเพื่อการบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาสู่การดำเนินงาน และดำเนินการขยายกิจกรรมสู่การปฏิบัติในแต่ละชุมชนตำบลอุโมงค์ กระบวนการดำเนินงานในการศึกษาวิจัยของการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาจังหวัดลำพูน ได้นำหลักพุทธธรรมบูรณาการกับการขับเคลื่อนโครงการและกิจกรรม ซึ่งเกิดผลลัพธ์ต่อการยกระดับการขับเคลื่อนของคณะสงฆ์และภาคีเครือข่าย จึงเกิด 5 ยุทธศาสตร์การพัฒนา ได้แก่ ยุทธศาสตร์ที่ 1 การพัฒนาพระสงฆ์นักพัฒนา ยุทธศาสตร์ที่ 2 การสร้างศาสนทายาทแกนนำพระสงฆ์นักพัฒนา ยุทธศาสตร์ที่ 3 การสร้างเครือข่ายเสริมสร้างสุขภาวะ และยุทธศาสตร์ที่ 4 การวิจัยพัฒนาและติดตามประเมินผลเพื่อการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาจังหวัดลำพูนให้เข้มแข็งต่อไป

ภาพโครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา จังหวัดลำพูน

4.4 จังหวัดลำปาง : สุขภาวะสร้างได้ด้วยพลังของชุมชนและศีลธรรม

โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาโดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพในจังหวัดลำปาง ได้ดำเนินการ 1 โครงการ ได้แก่

1. โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาจังหวัดลำปาง

2. วัตถุประสงค์โครงการ เป็นโครงการที่มุ่งเน้นการพัฒนากิจกรรมเพื่อสร้างแนวทางการขับเคลื่อนหมู่บ้านรักษาศีล 5 ของจังหวัดลำปาง โดยการทำงานของสำนักงานพระพุทธศาสนาร่วมกันหน่วยงาน องค์กรภาครัฐและเอกชนและพระสงฆ์ในจังหวัดลำปาง โดยมีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง เป็นหน่วยงานให้การประสานความร่วมมือในการขับเคลื่อน ให้การสนับสนุนด้านด้านองค์ความรู้ การจัดกิจกรรมเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา ภายใต้วัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ การขับเคลื่อนงานหมู่บ้านรักษาศีล 5 การเสริมสร้างสุขภาวะแก่พระสงฆ์และชุมชน และการตอบสนองความต้องการของคณะสงฆ์จังหวัดลำปางเพื่อให้ผลการทำงานเป็นไปตามวัตถุประสงค์ ผู้จัดทำโครงการจึงต้องขับเคลื่อนงานโดยเน้นการสร้างเครือข่าย โดยประสานงานกับพระสงฆ์หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การสร้างแกนนำที่มีองค์ความรู้ด้านสุขภาวะตามแนวพระพุทธศาสนา เพื่อให้เกิดการถ่ายทอดต่อยังพื้นที่ของตนเอง และสร้างพระสงฆ์ต้นแบบที่มีองค์ความรู้ในด้านดังกล่าวให้เกิดขึ้นในพื้นที่

3. พื้นที่ดำเนินการ ได้แก่ อำเภอเมืองลำปาง อำเภอเมืองปาน อำเภอแจ้ห่ม อำเภอวังเหนือ อำเภองาว อำเภอแม่เมาะ อำเภอแม่ทะ อำเภอเกาะคา อำเภอห้างฉัตร อำเภอเสริมงาม อำเภอสบปราบ อำเภอเถิน และอำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง จำนวน 712 วัด

4. กระบวนการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา โดยพระสงฆ์คณะทำงานด้านการขับเคลื่อนหมู่บ้านรักษาศีล 5 ได้ดำเนินการตามนโยบายของเจ้าประคุณสมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ ผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราชมีดำริที่จะเสริมสร้างความปรองดองและสมานฉันท์ของคนในชาติ ให้เกิดความสงบ สันติสุข มีความสามัคคีกลมเกลียวกัน โดยให้พุทธศาสนิกชนได้น้อมนำหลักศีล 5 มาประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิตประจำวัน อีกทั้งยังเป็นผลที่นำไปสู่การเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวทางพระพุทธศาสนา โดยพระสังฆาธิการได้นำแนวคิดตามหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการปรับการอยู่ การกิน การบริโภคที่ก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมแก่สุขภาพ ทำให้ขาดความสมดุลทางธรรมชาติ การสูญเสียมิตรภาพทางสังคม และการมีน้ำใจและความเผื่อแผ่ที่มีน้อยลง โดยพระสงฆ์ได้ทำหน้าที่เป็นผู้นำชุมชนในการประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาในการสร้างหลักการปฏิบัติในการขับเคลื่อนเรื่องศีลพร้อมกับการเสริมสร้างสุขภาวะในชุมชน เช่น การงดเว้นจากการจุดธูปในพิธีงานศพ การลดอาหารหวาน เค็ม ในงานบุญต่างๆ การงดเว้นการกินเนื้อดิบ

ซึ่งหากพิจารณาตามหลักศีล 5 เป็นการสร้างหลักประกันชีวิตตนเอง ที่มองเห็นถึงผลกระทบที่เกิดจากความมั่นคงต่อตนเองและครอบครัว ต่อชุมชนและต่อเศรษฐกิจ ต่อการเมืองการปกครอง ต่อวัฒนธรรมและประเพณี และต่อคุณธรรมและจริยธรรม เพราะศีลย่อมพื้นฐานแห่งการสร้างความดี งดเว้นความชั่วร้าย และเป็นเครื่องเกื้อกูลให้มนุษย์มีจิตใจเต็มเปี่ยมด้วยเมตตา กรุณา เมตตา และอุเบกขาต่อกันและกัน นำไปสู่ประโยชน์สุขแก่ตนเองและผู้อื่น

พระสงฆ์และคณะทำงานได้มีการปฏิบัติศาสนกิจในการขับเคลื่อนเรื่องศีลและเสริมสร้างสุขภาวะตามแนวพระพุทธศาสนา มีเป้าหมายเพื่อให้ชาวบ้านมีคุณภาพชีวิตนำไปสู่การพัฒนาทั้งร่างกายและจิตใจ ฉะนั้น กลุ่มพระสงฆ์ได้นำแนวคิดเชิงอุดมคติสู่การปฏิบัติ โดยตระหนักถึงบทบาทและสถานะภาพตน ในฐานะผู้นำชุมชนที่คอยให้การอบรมสั่งสอนตักเตือนพุทธอุบาสกอุบาสิกาให้ดำรงอยู่ในสัมมาทิฐิ พร้อมกันนั้นยังเพียรพยายามพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็ง ทำให้เกิดความเจริญขึ้นทั้งด้านทางกายและใจ ปลูกฝังเรื่องศีล สร้างคุณธรรมจริยธรรม มีความรักความสามัคคีในหมู่คณะอันเกิดจากกิจกรรมที่ได้รับรู้และเรียนรู้เพื่อนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตจนเป็นวัฒนธรรมที่ดีในท้องถิ่นตนเอง โดยพระสงฆ์เองได้นำสาระทางธรรม คือ หลักพุทธธรรมทางพุทธศาสนาที่เน้นสติระลึกถึงคุณค่าแท้จริง ในการอยู่ร่วมกันในสังคมและการดำรงชีพให้ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บไม่ว่าจะเป็นการอยู่ การกิน และการดำเนินชีวิตให้ปลอดภัยจากโรคร้ายเพื่อประโยชน์สุขให้แก่ตนเอง ผู้อื่น ไม่พยาบาทเบียดเบียนกันและกัน ก่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ที่เกื้อหนุนกันระหว่างบุคคลกับธรรมชาติ ปลูกฝังจิตสำนึกให้มีประพฤติที่ถูกต้อง (สัมมาทิฐิ) เพื่อให้ชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

5. ผลลัพธ์ของโครงการ ผลจากการดำเนินการดังกล่าว ได้ส่งผลกระทบกระทบอยู่ 3 ระดับ คือ ระดับบุคคล ระดับชุมชน และระดับเครือข่าย ซึ่งทั้งหมดนี้เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ในหลักธรรมแห่งความเจริญ คือ สัปปุริสสังเสวะ การคบหาสัตบุรุษผู้รู้ สัทธัมมัสสวนะ การฟังพระสัทธรรมอันเป็นสาระแห่งชีวิตในการดำรงชีวิต โยนิโสมนสิการ การพิจารณาไตร่ตรองโดยแยบคาย ธัมมานุธัมมปฏิบัติ การปฏิบัติตามหลักสัทธรรมที่ถูกต้อง เมื่อชุมชนได้เข้าร่วมกิจกรรมผ่านการเรียนรู้อย่างมีเหตุผล เกิดศรัทธาความเชื่อในสิ่งกำลังปฏิบัติอยู่ (ศรัทธา) นำสิ่งนั้นมาสู่การวางรูปแบบวิถีชีวิตเพื่อปฏิบัติตาม (ศีล) จากการได้ยินได้ฟัง ได้ศึกษา ได้ฝึกปฏิบัติ (สุตะ) และพร้อมที่จะทำงานเพื่อทุกอย่างเต็มกำลังความสามารถ รู้จักการเสียสละทั้งกำลังกาย กำลังปัญญา (จาคะ) เพื่อจะแก้ไขต้นตออันเป็นสาเหตุแห่งปัญหาภายในชุมชน (ปัญญา) โดยอาศัยสติสัมปชัญญะความระลึกคุณค่าสิ่งที่เข้ามากระทบผ่านกระบวนการเรียนรู้ทั้งการยินได้ฟัง การจำได้หมายรู้ แยกแยะคุณค่าแท้และคุณค่าเทียม นำไปสู่ความประพฤติเพื่อพัฒนากาย (กายภาวนา) เช่น พฤติกรรมการลดอาหารหวาน เค็ม มัน เครื่องดื่มที่ไม่มีประโยชน์ต่อการเจริญเติบโตทางร่างกายลดลง พัฒนาศีล (สีลภาวนา) ความประพฤติอันเป็นแบบอย่างอันดีงามเมื่อชุมชนได้เข้าใจในกิจกรรมที่ทรงคุณค่าและได้จัดวางเป็นรูปแบบวิถีชีวิตใหม่

ที่เหมาะสมตามกาลเวลาและสถานที่ พัฒนาจิต(จิตตภาวนา) มีจิตใจผ่องใสเบิกบานกับสิ่งที่ปฏิบัติอยู่ เพื่อขจัดกิเลสอกุศลธรรมสิ่งเศร้าหมองให้จิตใจตกเป็นทาสของตัณหาความอยาก พัฒนาปัญญา(ปัญญาภาวนา) ความเข้าใจถึงสภาพความเป็นจริงแห่งการบริโภค(สัมมาทิฏฐิ) ซึ่งภาวนา 4 นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับหลักทฤษฎี KAP ที่ว่าทุกคนได้มีความรู้ความเข้าใจเรื่องการอยู่การกิน (Knowledge) เกิดทัศนะคติจากการรับรู้และเรียนรู้ (Attitude) และปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการดำรงชีวิต (Practice) ฯลฯ และหันมาฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอยู่การกิน การดูแลรักษาสุขภาพ รวมถึงวัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่น เพราะการกระทำของบุคคลแต่ละคนจะส่งผลต่อชุมชน เครือข่ายต่อไป

ส่วนปัจจัยที่ส่งผลต่อยุทธศาสตร์ เพื่อพัฒนาชุมชนได้หันมาประพฤติปฏิบัติตามหลักศีล 5 ที่มีความสัมพันธ์สอดคล้องกับการดูแลรักษาสุขภาพ เพราะศีลเป็นสิ่งสำคัญในการสร้างหลักประกันชีวิตทั้งต่อบุคคลและครอบครัว ชุมชนและสังคม เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง วัฒนธรรมประเพณีและคุณธรรมจริยธรรม เพราะศีลถือได้ว่าหลักธรรมพื้นฐานในการดำเนินชีวิตในการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม อีกทั้งยังมีความสัมพันธ์ในการเสริมสร้างสุขภาวะให้แก่บุคคล ชุมชนและสังคม การปลูกฝังความรู้ สร้างความเห็นที่ถูกต้อง จากการศึกษาพบว่ามีปัจจัยที่มีต่อการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาอยู่ 2 อย่าง คือ

1) ปัจจัยภายใน อันเกิดจากตัวบุคคลในการทำงานไม่ว่าจะเป็นด้านบุคคล งบประมาณ ระยะเวลาและเครือข่าย

2) ปัจจัยภายนอก เป็นปัจจัยทางอ้อมต่อการจัดกิจกรรมทั้งวิถีชีวิต ชุมชน สภาพแวดล้อม สื่อมวลชน ปัจจัยเหล่านี้มีผลกระทบต่อการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา นอกจากนั้นยังมีเงื่อนไขที่ทำให้งานประสบความสำเร็จและเหลว คือ ภาวะผู้นำ การมีส่วนร่วมของชุมชน สภาพทางเศรษฐกิจและสังคม วิถีการดำเนินชีวิต ความต่อเนื่อง งบประมาณ ท่าทีของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชนและสื่อมวลชน เงื่อนไขดังกล่าวย่อมส่งผลต่อพระสงฆ์และชุมชน เพราะฉะนั้นการพัฒนาชุมชนต้องขจัดจุดที่เป็นอุปสรรคขัดต่อการปฏิบัติงาน และเร่งส่งเสริมส่วนที่ดีให้มีศักยภาพเพิ่มมากยิ่งขึ้น พัฒนาให้เป็นรูปแบบที่สมบูรณ์แก่สังคมและประเทศชาติ เพื่อให้เป็นพัฒนาที่ถาวรมั่งคงต่อชีวิตและจิตใจอย่างแท้จริง

นอกจากนี้ ทางโครงการได้ผลักดันให้งานด้านสุขภาวะและการขับเคลื่อนงานด้านหมู่บ้านรักษาศีล 5 ให้กลายเป็นนโยบายในระดับจังหวัด มีการจัดตั้งคณะกรรมการขับเคลื่อนที่มาจากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง การจัดประชุมเชิงปฏิบัติการในหลายพื้นที่ อาทิ พื้นที่อำเภอเมือง อำเภอห้างฉัตร อำเภอแม่ทะ อำเภอเกาะคา อำเภองาว อำเภอแม่เมาะ อำเภอแจ้ห่ม อำเภอวังเหนือ อำเภอแม่พริก และอำเภอสบปราบ หลังจากนั้นนำผลที่ได้มาสังเคราะห์และสร้างเป็นคู่มือในการขับเคลื่อนงานด้านการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา จัดกิจกรรมและลงนามบันทึกความร่วมมือกับหน่วยงาน องค์กรเอกชน และภาคประชาสังคม เพื่อเสริมสร้างสุขภาพทางสังคมต่อไป

แผนภาพที่ 4.4 สรุปโครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาลำปาง

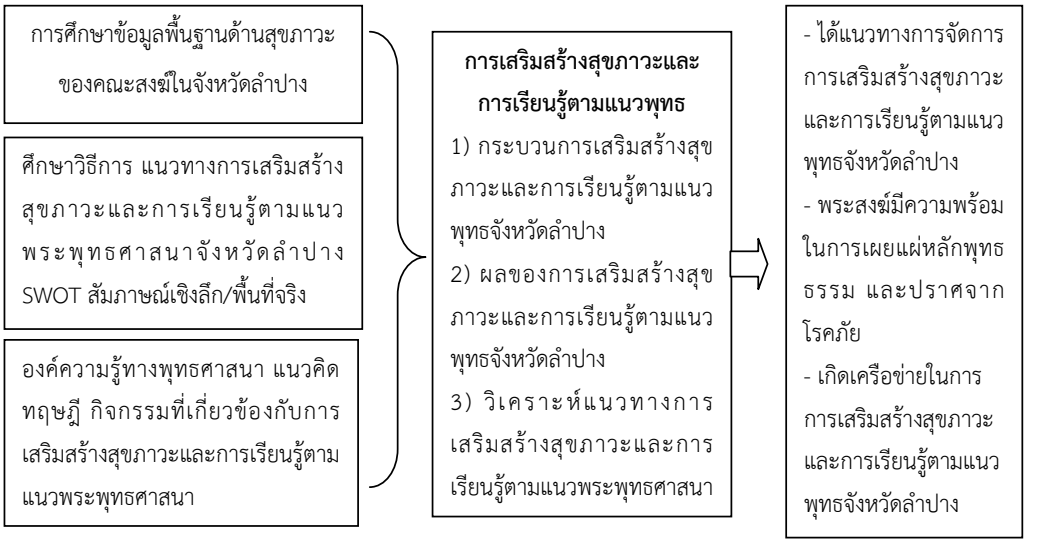

4.5 จังหวัดแพร่ : การเสริมสร้างสุขภาพจิตใจด้วยการปฏิบัติตนในวิถีธรรม

โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาโดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพในจังหวัดแพร่ ได้ดำเนินการ 2 โครงการ ได้แก่

1. โครงการพัฒนารูปแบบและกระบวนการขับเคลื่อนโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ของคณะสงฆ์จังหวัดแพร่

2. วัตถุประสงค์โครงการ เพื่อพัฒนารูปแบบเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาจังหวัดลำพูน เพื่อเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาภายใต้การขับเคลื่อนหมู่บ้านรักษาศีล 5 และเพื่อพัฒนาบทบาทของคณะสงฆ์ในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาจังหวัดแพร่ โดยมุ่งเน้นการศึกษา การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม (ศีล 5) ของคณะสงฆ์และภาคีเครือข่ายในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคม โดยการบูรณาการแนวคิดทางพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่และภูมิปัญญาท้องถิ่น การพัฒนาบทบาทของคณะสงฆ์ในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนา รวมทั้งการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของคณะสงฆ์ ภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคประชาชน ในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของจังหวัดลำพูนตามแนวพระพุทธศาสนา ผ่านกิจกรรมในพื้นที่จังหวัดแพร่ โดยมุ่งเป้าการขับเคลื่อนการส่งเสริมหมู่บ้านรักษาศีล 5

3. พื้นที่ดำเนินการ อำเภอเมืองแพร่ อำเภอสูงเม่น อำเภอสอง อำเภอร้องกวาง อำเภอลอง อำเภอเด่นชัย อำเภอวังชิ้น และอำเภอหนองม่วงไข่ จังหวัดแพร่ จำนวน 359 รูป/คน 154 วัด

4. กระบวนการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา โครงการดังกล่าวได้รับความร่วมมือจากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ในการดำเนินการขับเคลื่อนงานหมู่บ้านศีล 5 ของคณะสงฆ์ในจังหวัดแพร่ ทางคณะสงฆ์จังหวัดแพร่ได้ดำเนินการอย่างเป็นระบบพร้อมทั้งเครือข่ายการทำงานที่ให้ความร่วมมือเรื่องการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี โดยในจังหวัดแพร่นั้นได้ดำเนินประชุมและมอบนโยบายในการดำเนินขับเคลื่อนหมู่บ้านรักษาศีล 5 ให้กับเจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะตำบลตามลำดับและมาจนถึงระดับพระสังฆาธิการในระดับเจ้าอาวาสเพื่อดูแลการดำเนินการ การติดตามตรวจสอบผลการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ในรูปแบบการประชุมพระสังฆาธิการในระดับจังหวัด ระดับอำเภอ ระดับตำบลและเจ้าอาวาส เพื่อดำเนินการขับเคลื่อนหมู่บ้านรักษาศีล 5 อย่างต่อเนื่องทำให้โครงการรักษาศีลดำเนินไปด้วยดี นอกจากนั้นทางเจ้าคณะอำเภอยังได้ลงพื้นที่เพื่อติดตามและสอบถามถึงปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินการขับเคลื่อนหมู่บ้านศีล 5 อย่างต่อเนื่องเพื่อเป็นขวัญและกำลังใจให้กับฝ่ายปฏิบัติการในระดับเจ้าอาวาสและผู้นำท้องที่ทั้งที่เป็นผู้ใหญ่บ้านและกำนันในท้องที่ตำบลต่าง ๆ อย่างต่อเนื่องทำให้การขับเคลื่อนดำเนิน

ไปอย่างราบรื่นจนทำให้มีประชาชนจังหวัดแพร่ที่นับถือพระพุทธศาสนาเข้าร่วมโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ร้อยละ 84 ของประชากร โดยมีกระบวนการดำเนินการในรูปแบบของวงจรการบริหารงานคุณภาพ PDCA (Deming Cycle) ดังนี้

1. P (Plan) คือ ขั้นตอนการวางแผน คณะสงฆ์ในจังหวัดแพร่ และส่วนราชการ โดยการนำของผู้ว่าราชการจังหวัดแพร่ นายอำเภอเมืองแพร่ อำเภอสูงเม่น อำเภอสอง อำเภอร้องกวาง อำเภอลอง อำเภอเด่นชัย อำเภอวังชิ้น และอำเภอหนองม่วงไข่ ได้ดำเนินการงานแผนงานเพื่อเลือกปัญหาและกำหนดเป้าหมาย ในการแก้ปัญหา และวางแผนแก้ปัญหา โดยได้ทำการจัดทำบันทึกข้อตกลง (MOU) โครงการแพร่รักษาศีล 5 บ้านน่าอยู่ หมู่เฮาสุขใจ เมื่อวันที่ 13 พฤษภาคม พุทธศักราช 2557 ณ ศาลาพุทธศาสถาน วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร ตำบลในเวียง อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ เพื่อเสริมสร้างเครือข่ายความร่วมมือเป็นเบื้องต้นในการดำเนินงานโครงการรูปแบบและกระบวนการขับเคลื่อนหมู่บ้านศีล 5 ของคณะสงฆ์ในจังหวัดแพร่ เพื่อประโยชน์ในการถือเป็นแนวทางในการปฏิบัติรูปแบบบูรณาการกับทุกภาคส่วน เพื่อเกื้อกูลประโยชน์และความผาสุกแก่ประชาชนทุก ๆ ภาคส่วนให้บรรลุตามเป้าหมายของโครงการที่ได้กำหนดเอาไว้ซึ่งหน่วยงานทั้งคณะสงฆ์และส่วนราชการ เอกชน สถานศึกษาในเขตจังหวัดแพร่ต่างพร้อมใจกันรวมพลังเป็นเครือข่ายในการขับเคลื่อนหมู่บ้านศีล 5 ในทุกหน่วยงาน โดยมีแม่งานคณะคณะสงฆ์จังหวัดแพร่ และส่วนราชการจังหวัดแพร่เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัดพระธาตุช่อแฮพระอารามหลวง ถือได้ว่าเป็นวัดนำร่องต้นแบบในการรณรงค์และทำการขับเคลื่อนศีล 5 ได้จัดทำกิจกรรมการปฏิบัติตามศีล 5 มาตามลำดับ

2. (Do) คือ การนำไปปฏิบัติตามแผนงานโดยได้รับความช่วยเหลือจากหัวหน้างานทุกภาคส่วน โดยคณะสงฆ์จังหวัดแพร่ ร่วมกับสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดแพร่ ได้จัดประชุมชี้แจงโครงการสร้างความปรองดองสมานฉันท์ กับคณะสงฆ์ทุกระดับตั้งแต่ระดับเจ้าอาวาส เจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอและระดับเจ้าคณะจังหวัด และส่วนราชการที่เกี่ยวข้องเพื่อทำความเข้าใจในกระบวนการดำเนินการจัดการขับเคลื่อนศีล 5 ในทุกระดับ ดังนี้

1. ระยะที่หนึ่ง โดยจากการดำเนินการขับเคลื่อนในระยะแรกจะทำการชี้แจงทำความเข้าใจในการขับเคลื่อนในทุกระดับภาคส่วนทั้งคณะสงฆ์ในจังหวัดแพร่ ส่วนราชการ และภาคเอกชนต่าง ๆ เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจ ความร่วมมือ ความเข้าใจในการขับเคลื่อนศีล 5 ให้ประสบผลสำเร็จ

2. ระยะที่สอง ทำการสำรวจในเชิงปริมาณโดยในแต่ละหมู่บ้านโดยความร่วมมือจากส่วนราชการในระดับอำเภอทุกอำเภอจะมอบนโยบายการขับเคลื่อนศีล 5 ให้กับกำนันผู้ใหญ่บ้านทุกตำบลและหมู่บ้านได้ทำการสมัครในโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ทุกหมู่บ้าน และทำการสมัครเข้าร่วมในโครงการขับเคลื่อนศีล 5 ในครอบคลุมทุกครอบครัวที่เป็นชาวพุทธได้ทำการกรอกในใบสมัครเข้าร่วมรักษาศีล 5 ที่เป็นสมาชิกของทุกครอบครัวทุกคนที่มีรายชื่อ

อยู่ในสำเนาทะเบียนบ้าน และหลังจากได้ทำการกรอกใบสมัครครบแล้วก็จะนำใบสมัครนั้นมาทำการคีย์ (key) ลงในข้อมูลคอมพิวเตอร์ที่เว็บไซต์ www.sila.com ซึ่งเป็นข้อมูลสถิติของการสมัครเข้าร่วมการรักษาศีล 5 ทั่วทุกจังหวัดในประเทศไทย โดยจังหวัดแพร่นั้นได้ทำการสมัครไปแล้วในทุกอำเภอ โดยคิดเป็นเปอร์เซ็นต์ในแต่ละอำเภอจากสถิติปี พุทธศักราช 2557 ถึง 2559 นั้น รวมทั้งสิ้นร้อยละ 84 และแยกเป็นระดับอำเภอนั้น พบว่า 1.อำเภอเมืองแพร่ มียอดสมัคร 80% 2.อำเภอสูงเม่น มียอดสมัคร 80% 3.อำเภอลอง มียอดสมัค 83% 4.อำเภอสอง มียอดสมัคร 83% 5.อำเภอร้องกวาง มียอดสมัคร 82% 6.อำเภอวังชิ้น มียอดสมัคร 84% 7.อำเภอเด่นชัย มียอดสมัคร 85% และ 8.อำเภอหนองม่วงไข่ มียอดสมัคร 90% ดังแสดงตามตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 4.2 ตารางแสดงยอดผู้สมัครโครงการรักษาศีล 5 จังหวัดแพร่

ที่	จังหวัด	อำเภอ	จำนวนสมาชิกศีล 5	% เทียบประชากร	จำนวนประชากร
1	แพร่	เมืองแพร่	94,301	80%	119,262
2	แพร่	สูงเม่น	60,307	80%	76,206
3	แพร่	ลอง	45,560	83%	55,404
4	แพร่	สอง	42,083	83%	50,932
5	แพร่	ร้องกวาง	40,380	82%	49,696
6	แพร่	วังชิ้น	38,969	84%	46,561
7	แพร่	เด่นชัย	30,711	85%	36,242
8	แพร่	หนองม่วงไข่	16,203	90%	18,043
	แพร่		375,627	84%	452,346

ที่มา www. sila5.com/report/index/getRank6/var/v2p234s214s294y2 สืบค้นเมื่อ 1 ธันวาคม 2559

2. ระยะที่สาม ทำการดำเนินการในเชิงคุณภาพคือให้แต่ละหมู่บ้านไปดำเนินการในโครงการรักษาศีล 5 ให้เป็นรูปธรรม โดยมีวัต ผู้ใหญ่ กำนัน เป็นผู้ขับเคลื่อนให้ประสบผลสำเร็จ ซึ่งในจังหวัดแพร่ได้ดำเนินการขับเคลื่อนอย่างได้ผล

3. Check คือ การตรวจสอบ หลักการในการตรวจสอบการทำงานในโครงการขับเคลื่อนศีล 5 ของจังหวัดแพร่นั้น จะมีการตรวจสอบการการดำเนินการขับเคลื่อนศีล 5 อย่างต่อเนื่อง เป็นลำดับตามสายการบังคับบัญชา โดยเริ่มตั้งแต่เจ้าคณะภาค 6 ซึ่งได้รับการบัญชาจากเจ้าคณะใหญ่

หนเหนือสั่งการลงมาให้เจ้าคณะจังหวัดในภาคเหนือคือภาค 6 อันประกอบไปด้วย 5 จังหวัด คือ 1.จังหวัดแพร่ 2.จังหวัดน่าน 3.จังหวัดลำปาง 4.จังหวัดพะเยา 4.จังหวัดเชียงราย และหลังจากในระดับจังหวัดได้รับทราบแนวนโยบายแล้วก็นำมาดำเนินการต่อ โดยในจังหวัดแพร่นั้น ได้ดำเนินประชุมและมอบนโยบายในการดำเนินขับเคลื่อนหมู่บ้านรักษาศีล 5 ให้กับเจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะตำบลตามลำดับและมาจนถึงระดับพระสังฆาธิการในระดับเจ้าอาวาสเพื่อดูแลการดำเนินการ การติดตามตรวจสอบผลการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ในรูปแบบการประชุมพระสังฆาธิการในระดับจังหวัด ระดับอำเภอ ระดับตำบลและเจ้าอาวาสเพื่อดำเนินการขับเคลื่อนหมู่บ้านรักษาศีล 5 อย่างต่อเนื่องทำให้โครงการรักษาศีลดำเนินไปด้วยดี นอกจากนั้นทางเจ้าคณะอำเภอยังได้ลงพื้นที่เพื่อติดตามและสอบถามถึงปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินการขับเคลื่อนหมู่บ้านศีล 5 อย่างต่อเนื่องเพื่อเป็นขวัญและกำลังใจให้กับฝ่ายปฏิบัติการในระดับเจ้าอาวาสและผู้นำท้องที่ทั้งที่เป็นผู้ใหญ่บ้านและกำนันในท้องที่ตำบลต่าง ๆ อย่างต่อเนื่องทำให้การขับเคลื่อนดำเนินไปอย่างราบรื่น

4. Action คือ การกำหนดเป็นมาตรฐานและปรับปรุงให้ดียิ่งขึ้น โครงการขับเคลื่อนการรักษาศีล 5 ของจังหวัดแพร่ ได้ดำเนินไปตามกรอบและนโยบายของท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ ผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปรินายก และของมหาเถรสมาคม จึงทำให้การดำเนินงานสำเร็จไปด้วยดี ในการทำให้โครงการขับเคลื่อนศีล 5 ของจังหวัดแพร่นั้นทางจังหวัดแพร่ได้รับความเมตตาอย่างสูงยิ่งจากท่านเจ้าคณะใหญ่หนเหนือท่านได้เมตตามาเปิดกิจกรรมและทำการตรวจประเมินโครงการการขับเคลื่อนศีล 5 ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย ซึ่งในแต่ละอำเภอของจังหวัดแพร่ได้จัดกิจกรรมการขับเคลื่อนการรักษาศีล 5 ตั้งแต่ดำเนินการในระยะแรกจนถึงระยะที่สาม ทางคณะกรรมตรวจประเมินโครงการดังกล่าวเพื่อให้ได้ตามกรอบมาตรฐานที่ทางนโยบายของคณะสงฆ์ได้กำหนดไว้ ผลการตรวจประเมินทำให้กิจกรรมการขับเคลื่อนศีล 5 ได้เห็นจุดบกพร่องและจุดเด่นของตนเอง และเพื่อให้ได้ตามเกณฑ์มาตรฐานของคณะสงฆ์ที่ได้กำหนดไว้ และนำไปปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องเหล่านั้นให้เข้ากับเกณฑ์มาตรฐานที่ได้กำหนดไว้ ซึ่งนับได้ว่าการมาตรวจประเมินในครั้งนี้นำมาซึ่งความช่วยเหลือจากคณะสงฆ์และคณะศรัทธาสาธุชนทุกฝ่าย ทั้งฝ่ายราชการโดยมีท่านผู้ว่าราชการจังหวัดแพร่ มาเป็นประธานพิธีกล่าวเปิดงานโครงการขับเคลื่อนศีล 5 ตลอดจนหน่วยงานส่วนท้องถิ่น หน่วยงานส่วนท้องที่ โรงเรียนในจังหวัดแพร่ ผู้บริหารการศึกษา นักเรียน และศรัทธาประชาชนต่างให้ความสำคัญในกิจกรรมดังกล่าวเป็นอย่างดี

1. ชื่อโครงการ การบรรพชาอุปสมบทเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราชและเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เนื่องในโอกาสคล้ายวันพระราชสมภพ 2 เมษายน 2559

2. วัตถุประสงค์ของโครงการ โครงการนี้มีวัตถุประสงค์หลัก คือ การพัฒนาองค์ความรู้และแนวปฏิบัติของพระสงฆ์และผู้ที่สนใจเข้าบรรพชาอุปสมบทเพื่อเรียนรู้และปฏิบัติธรรมถวายเป็นราชกุศลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราชและเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี เป็นโครงการต่อเนื่องที่อยู่ในแผนยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนหมู่บ้านรักษาศีล 5

3. พื้นที่ดำเนินการ วัดพระธาตุช่อแฮพระอารามหลวง จังหวัดแพร่

4. กระบวนการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา โครงการดังกล่าว มีกระบวนการเหมือการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาทั่วไปที่เน้นการบรรพชาอุสมบทตามประเพณี แต่การเน้นการให้ความรู้และแนวปฏิบัติแก่พระสงฆ์ผู้บวชใหม่ ให้มีฐานคิดและวิธีการเพื่อรักษาตนเองในแนวทางที่สอดคล้องกับหลักการพระพุทธศาสนา การดูแลสุขภาพของตนเองและชุมชน โดยได้รับความร่วมมือร่วมใจร่วมแรงจากส่วนราชการในหลาย ๆ ส่วน ไม่ว่าจะเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นโดยเฉพาะเทศบาลตำบลป่าแดง ซึ่งถือได้ว่าเป็นแม่งานหลักในการอำนวยความสะดวกไม่ว่าจะเป็นด้านการจัดเตรียมสถานที่ การบริการด้านขนส่งสัมพันธ์ในด้านต่าง ๆ สำนักพระพุทธศาสนาจังหวัดแพร่ ที่ได้ดูแลเอาใจใส่ในการสนับสนุนการบรรพชาอุปสมเฉลิมพระเกียรติเป็นประจำทุกปีด้วยดี มีการประชาสัมพันธ์ให้กับกุลบุตรที่มีความประสงค์จะเข้ารับการบรรพชาอุปสมบทในครั้งนี้ นอกจากนี้ที่สำคัญยังมีพระสังฆาธิการได้ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีในการให้การสนับสนุนโครงการบรรพชาอุปสมบทเฉลิมพระเกียรตินี้ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

5. ผลลัพธ์ของโครงการ ผลจากวิเคราะห์การดำเนินการการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของโครงการเครือข่ายความร่วมมือในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาในจังหวัดแพร่ สรุปได้ว่าได้มีการดำเนินการการเสริมสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดีทั้งสองโครงการ โดยได้ยึดเอานโยบายของเจ้าประคุณสมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ ผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปรินายก และมหาเถรสมาคมเป็นหลักตามแนวนโยบายการขับเคลื่อนศีล 5 เป็นหลักชัย โดยมีคณะสงฆ์เป็นแกนกลางในการประสานงานแบบสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับภาคราชการซึ่งมีท่านผู้ว่าราชการจังหวัดแพร่เป็นประธานในการส่งเสริมและสนับสนุน อีกทั้งมีภาคีเครือข่ายทั้งหัวหน้าส่วนราชการ ไม่ว่าจะเป็นผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดแพร่ สถิติจังหวัดแพร่ วัฒนธรรมจังหวัดแพร่ ภาคเอกชน ห้างร้านต่าง ๆ สถานศึกษาทั้งในระดับมัธยม

ศึกษาและระดับประถมศึกษา และระดับอุดมศึกษาโดยเฉพาะมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และภาคประชาชน ซึ่งจังหวัดแพร่ได้มีรูปแบบการสร้างเครือข่ายความมือในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาในจังหวัดแพร่ จึงส่งผลให้โครงการขับเคลื่อนหมู่บ้านรักษาศีล 5 ในจังหวัดแพร่ และโครงการบรรพชาอุปสมบทเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราชและเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี เนื่องในโอกาสคล้ายวันพระราชสมภพ 2 เมษายน 2559 (โครงการต่อเนื่องเป็นกิจกรรมที่อยู่ในแผนยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนหมู่บ้านรักษาศีล 5) สำเร็จเป็นอย่างดี

ภาพโครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาจังหวัดแพร่

4.6 จังหวัดน่าน : การเสริมสร้างภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่มรดกธรรม

โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาโดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพในจังหวัดน่าน ได้ดำเนินการ 2 โครงการ ได้แก่

1. โครงการพัฒนาสุขภาวะและโภชนาการของพระสงฆ์จังหวัดน่าน

2. วัตถุประสงค์ของโครงการ เพื่อศึกษาและพัฒนาสุขภาวะและโภชนาการของพระสงฆ์จังหวัดน่าน และเพื่อเสริมสร้างรูปแบบและกระบวนการดูแลสุขภาพของพระสงฆ์และชุมชนโดยใช้หลักการทางพระพุทธศาสนา

3. พื้นที่ดำเนินการ อำเภอเมืองน่าน อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน

4. กระบวนการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา โครงการนี้เป็นโครงการที่มุ่งเน้นการพัฒนาประเด็นสุขภาพพระสงฆ์ในจังหวัดน่าน โดยเบื้องต้นทางคณะนักวิจัย และคณะสงฆ์ ได้มีการลงพื้นที่สำรวจข้อมูลด้านสุขภาวะและโภชนาการของพระสงฆ์ในจังหวัดน่าน ได้ข้อมูลเชิงสถิติเกี่ยวกับสุขภาพพระสงฆ์ รวมทั้งสถานการณ์และแนวโน้มในอนาคต โดยข้อมูลสุขภาพพระสงฆ์ในจังหวัดน่านพบว่า คณะสงฆ์จังหวัดน่านรับรู้และเรียนรู้ในด้านสุขภาวะมาในระดับหนึ่งแล้วจากการดำเนินงานของสาธารณสุขจังหวัดที่จัดกิจกรรมมาอย่างต่อเนื่องโดยครอบคลุมกลุ่มประชาชนและคณะสงฆ์ทุกอำเภอ จากการจัดกิจกรรมของโครงการวิจัย พบว่า สิ่งที่เกิดขึ้นกับคณะสงฆ์จังหวัดน่าน คือ สร้างการเรียนรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในการดูแลสุขภาวะและโภชนาการของพระสงฆ์ในจังหวัดน่าน มีพระสงฆ์ระดับพระสังฆาธิการเข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้จำนวน 80 รูป ฐานข้อมูลสุขภาวะพระสงฆ์ในจังหวัดน่านต้นแบบจำนวน 80 วัด จัดทำเป้าหมายและแผนการดำเนินงานด้านวัดต้นแบบสุขภาวะให้กับพระสงฆ์ในจังหวัดน่านและสำรวจข้อมูลพื้นฐานด้านสุขภาวะพระสงฆ์ โดยพบว่าพระสงฆ์มีความเจ็บป่วยเพิ่มมากขึ้น จะด้วยสาเหตุใดก็ตาม สิ่งที่ได้รับรู้ข้อมูลจากสำนักสาธารณสุขจังหวัดน่าน โรคที่พบมากที่สุดของพระสงฆ์ขณะนี้ คือ โรคความดันโลหิตสูง โรคเบาหวาน โรคไต มะเร็ง ซึ่งเป็นโรค 1 ใน 10 ของการเจ็บป่วย คณะสงฆ์จังหวัดน่านมีความตระหนักตื่นรู้ที่จะต้องได้หาช่องทางป้องกันภัยที่จะเกิดต่อสุขภาพพระภิกษุสงฆ์ จึงได้ประสานทางสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดน่านและโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพในพื้นที่ออกคัดกรองด้านสุขภาพ และจัดอบรมให้ความรู้พระภิกษุสงฆ์ ในการดูแลสุขภาพของตนเอง สำหรับพระสงฆ์เองมีข้อจำกัดด้านวินัยสงฆ์อยู่ หากพระสงฆ์มีความรู้ด้านโภชนาการ ดูแลปฏิบัติตน เชื่อว่าพระสงฆ์จะต้องมีสุขภาวะ คุณภาพชีวิตที่ดี สามารถช่วยเผยแผ่ให้พุทธศาสนาแก่ศรัทธาญาติโยมได้อีกลำดับหนึ่ง

นอกจากการดำเนินของโครงการที่สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพแล้ว คณะสงฆ์และภาคที่เกี่ยวข้องได้ดำเนินการตามโครงการ “คนน่าน.. จัดการตนเอง” เพื่อ

ขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะด้านสุขภาพที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาที่ส่งผลกระทบสุขภาวะของประชาชน ทั้งด้านกาย จิต สังคม และปัญญา ซึ่งมีหัวหน้าส่วนราชการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กลุ่มพระสงฆ์ ประชาชน และเครือข่ายสมัชชาจังหวัดน่านร่วมประชุมจำนวน 350 รูป/คน ผลการศึกษา ทำให้พระสงฆ์และภาคประชาชนได้ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อการขับเคลื่อนจำนวน 14 เรื่อง โดยใช้ประเด็นวัฒนธรรมนำสุขภาวะเป็นแนวคิดหลักในการดำเนินการ สรุปได้ดังนี้

1. ส่งเสริมการผลิตพืชผักปลอดสารพิษ การจัดการคุณภาพอาหารที่เกิดจากการนำอาหารป่าหรืออาหารพื้นบ้านมาขายส่งเสริมการปลูกพืชผักสวนครัวทุกครัวเรือน และการจัดการด้านตลาดให้แก่ชุมชนที่ดำเนินการทางด้านอาหารปลอดภัย โดยให้แต่ละอำเภอมีแผนพัฒนาในแต่ละด้านรองรับการแก้ปัญหาและพัฒนา

2. ให้จังหวัดน่านประกาศกำหนดมาตรการวัฒนธรรมการกินอาหารปลอดภัยมีคุณค่าโดยการผลิตอาหารที่ปลอดภัย การประกอบอาหารสุกสะอาดมีคุณค่า ลดหวานมันเค็ม การกินอาหารพื้นบ้าน งดเหล้าเบียร์ และส่งเสริมเมนูชูสุขภาพประจำท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว

3. ให้จังหวัดน่านประกาศกำหนดวัฒนธรรมการแต่งกายด้วยชุดพื้นเมืองหรือชุดประจำกลุ่มชาติพันธุ์ ให้เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่นน่าน

4. ให้จังหวัดน่านประกาศกำหนดมาตรการจัดงานบุญประเพณีที่เน้นคุณค่าความหมายสืบสานเอกลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่น ลดความฟุ่มเฟือย ลดอบายมุข และเชื่อมโยงกับการดำเนินงานวัฒนธรรมการกินที่ปลอดภัย และการแต่งกายด้วยเอกลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่น

5. ส่งเสริมวัฒนธรรมที่เกื้อหนุนต่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม การเกษตร และการดำรงชีวิต

6. ให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงศึกษาธิการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มหาวิทยาลัยสงฆ์ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และชุมชนท้องถิ่น ในการสนับสนุนการกระบวนการเรียนรู้ในการพัฒนาวัดส่งเสริมสุขภาพและสุขภาวะของพระสงฆ์ รวมทั้งพัฒนาอาสาสมัครสาธารณสุขประจำวัด (อสว.) ให้เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรม

7. ขอให้รัฐบาลสนับสนุนงบประมาณและส่งเสริมการจัดสวัสดิการให้กับประชาชนอย่างต่อเนื่อง และผลักดันให้เรื่องสวัสดิการเป็นกฎหมายที่สนับสนุนเรื่องสวัสดิการของชุมชน และจังหวัดน่านประกาศเรื่องสวัสดิการชุมชน เป็นวาระของจังหวัด รวมไปถึงให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีนโยบายในการสนับสนุนกองทุนสวัสดิการชุมชนจังหวัดน่าน

8. ส่งเสริมการพัฒนาโรงเรียนขนาดเล็กเป็นโรงเรียนชุมชนต้นแบบ ที่สามารถจัดการศึกษาได้ทั้งในระบบ นอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย โดยการหนุนเสริมของกระทรวงศึกษา ภาครัฐ ชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ทั้งด้านการบริหารจัดการ งบประมาณ บุคลากร และหลักสูตรการเรียนรู้

9. ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้ได้รับผลกระทบ ทั้งทางตรงและทางอ้อม ที่อาจเกิดขึ้นจากการก่อสร้างแนวสายส่งไฟฟ้า เสาไฟฟ้าแรงสูง และการสร้างสถานีไฟฟ้าย่อย ทั้งด้านสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และสุขภาพ ในการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร การศึกษา และเฝ้าระวังติดตามผลกระทบที่อาจเกิดขึ้น

10. ให้ภาคประชาสังคมได้มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการน้ำทั้งระบบ ถ้าจะมีการก่อสร้าง สร้างผนัง ขุดลอกลำน้ำ หรือกระทำการใดๆ ขอให้ผ่านกระบวนการประชาคมทุกครั้ง มีมาตรการป้องกันสารเคมีที่จะลงสู่ลำน้ำ รวมทั้งให้มีการจัดตั้งกองทุนน้ำในดูแลรักษาน้ำ

11. ให้มีการจัดทำข้อตกลงเรื่องแนวเขตป่ากับพื้นที่ทำกินให้ชัดเจน และผลักดันการจัดตั้งกองทุนส่งเสริมการดูแลรักษาป่า ปลูกจิตสำนึกให้ชุมชนเป็นผู้ดูแลสิ่งแวดล้อม รวมทั้งการบริหารจัดการขยะในชุมชนแบบมีส่วนร่วม

12. การจัดทำนโยบายสาธารณะด้านการจัดการที่ดินโดยชุมชน ให้มีกฎหมายอัตราภาษีก้าวหน้าผู้ครอบครองที่ดิน การแก้ไขกฎหมายการทับซ้อนพื้นที่ป่า การตั้งกองทุนรักษาป่า ให้มีการออกเอกสารสิทธิ์การจัดการที่ดินโดยชุมชน (โฉนดชุมชน) ป้องกันการซื้อขายให้คนภายนอก การใช้ภูมิปัญญาในการรักษาป่า เป็นวาระของคนน่าน ให้ท้องถิ่นออกเป็นข้อบัญญัติ รวมทั้งควรออกข้อบังคับเรื่องการใช้สารเคมีในส่วนที่เกี่ยวข้องกับที่ดินทำกิน ส่งเสริมให้เกิดการใช้ประโยชน์ที่ดินแบบผสมผสาน

13. ส่งเสริมให้มีสภาเครือข่ายสื่อสร้างสรรค์ สภาผู้ชมผู้ฟังรายการ ในการขับเคลื่อนสังคมให้รู้เท่าทันสื่อ การเข้าถึง การมีส่วนร่วม และใช้ประโยชน์จากสื่ออย่างเท่าเทียม รวมถึงมีมาตรการควบคุมเฝ้าระวังสื่อร้ายที่ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นน่าน และให้การจัดรายการวิทยุของหน่วยงานภาครัฐที่เป็นประโยชน์ต่อประชาชนไม่ต้องจ่ายค่าเช่าในการออกอากาศ

14. สนับสนุนกลไกคณะทำงานเครือข่ายสมัชชาสุขภาวะจังหวัดน่าน ในการประสานกับภาคีเครือข่ายต่างๆในการบริหารจัดการขับเคลื่อนคนน่านจัดการตนเอง ตามมติสมัชชาและข้อเสนอแนะเชิงนโยบายนี้ ให้เกิดผลเป็นรูปธรรม

5. ผลลัพธ์ของโครงการ คณะสงฆ์จังหวัดน่านมีความรู้ความเข้าใจและตื่นรู้ในด้านสุขภาวะมาอย่างต่อเนื่องและดำเนินต่อในภาคปฏิบัติเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพจากการฉันอาหารที่สะอาดถูกหลักอนามัยพร้อมกับกิจกรรมการออกกำลังกายที่ไม่ขัดกับพระธรรมวินัยทางพระพุทธศาสนา เน้นการพัฒนา กายวาจาและใจ คือ จิตดี วาจาดีและกายดี มีการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมโดยการมีส่วนร่วมของคณะสงฆ์ พบว่า คณะสงฆ์ได้มุ่งเน้นการประยุกต์ใช้หลักธรรม เพื่อส่งเสริมบทบาท หน้าที่และการบริหารกิจการคณะสงฆ์ที่กำหนดไว้ในบทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ 6 ประการ คือ การปกครอง การศึกษา การเผยแผ่ การศึกษาสงเคราะห์ การสาธารณสงเคราะห์ และ

การสาธารณูปการสงเคราะห์ สำหรับรูปแบบการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา สามารถพัฒนาบุคคลและสังคมตามหลัก “ภาวนา 4” คือ ประการที่หนึ่ง กายภาวนา มุ่งเน้น การพัฒนากาย การฝึกอบรมกายให้รู้จักเป็นระบบ ระเบียบ และส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาตนเอง การดูแลสุขภาพของชุมชน รวมทั้งเข้าใจถึงระบบความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพให้เกิดความยั่งยืนต่อไป

โครงการพัฒนาสุขภาวะและโภชนาการของพระสงฆ์จังหวัดน่านมีคณะสงฆ์เป็นผู้นำหลักในการส่งเสริมสุขภาวะ และโภชนาการโดยความร่วมมือของคณะในระดับอำเภอซึ่งได้มองเห็นความสำคัญของสุขภาวะเป็นอย่างดีซึ่งเป็นองค์กรในระดับอำเภอจะเป็นการขยายหรือต่อยอดให้กับอำเภออื่น ๆ ที่ยังไม่ได้ทำกิจกรรมดังกล่าว นอกจากนี้โครงการนี้ยังได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานของภาครัฐได้เข้ามามีบทบาทต่อการดูแลสุขภาวะของพระสงฆ์ในจังหวัดน่าน ทำให้ได้เครือข่ายพัฒนาสุขภาวะและโภชนาการของพระสงฆ์เป็นอย่างดี เกิดผลต่อการดูแลสุขภาวะและโภชนาการของพระสงฆ์จังหวัดน่าน ที่ส่วนราชการ ภาคเอกชนได้เข้ามาอนุเคราะห์ช่วยเหลือคณะสงฆ์ได้ ซึ่งทำให้การทำงานจะเป็นองค์กรที่มีเครือข่ายที่หนาแน่น มีทุกภาคส่วนได้เข้ามาร่วมในการดูแลสุขภาวะและโภชนาการของพระสงฆ์

1. โครงการการมีส่วนร่วมในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นอย่างยั่งยืนในเขตภูเพียง-แช่แห้ง จังหวัดน่านสู่มรดกโลก

2. วัตถุประสงค์ของโครงการ เพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมทั้งทางวัตถุและทางความเชื่อในพื้นที่อำเภอเมืองและอำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน เพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของจังหวัดสู่การเป้นมรดกโลก เนื่องจากเห็นว่าสิ่งดังกล่าวเป็นสิ่งมีคุณค่า ที่เป็นทั้งตัวมูลค่าและคุณค่าทางจิตใจ วัฒนธรรมหรือภูมิปัญญาเป็นสิ่งที่คอยช่วยขัดเกลาให้สังคมมีความเป็นชุมชนหรือการเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

3. พื้นที่ดำเนินการ อำเภอเมืองน่าน อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน

4. กระบวนการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา กิจกรรมของโครงการดังกล่าว จึงมีการเชิญหน่วยงานราชการที่มีภาระงานด้านการอนุรักษ์มาบรรยายให้ความรู้แก่พระสงฆ์ ทั้งในเรื่องของการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน ประวัติศาสตร์เมืองน่าน วิถีชมุชน การจัดการมรดกทางวัฒนธรรม และคุณค่าของวัฒนธรรมที่มีต่อการจัดการด้านสุขภาวะ เป็นต้น โดยมีการจัดทำเวทีการประชุมแบบมีส่วนร่วมในเรื่องการอนุรักษ์จัดการวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นให้อยู่คู่กับสังคมอย่างยั่งยืน มีการลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นในเขตภูเพียง-แช่แห้ง จังหวัดน่านสู่มรดกโลก พัฒนารูปแบบและกระบวนการเพื่อให้พระสงฆ์เป็นผู้นำในการจัดการขับเคลื่อนมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นอย่างยั่งยืนในเขตภูเพียงแช่แห้ง มีการก่อตั้งองค์กรสงฆ์เพื่อร่วมขับเคลื่อนและเป็นผู้นำในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมและส่งเสริมให้หน่วยงานภาคราชการ

เป็นผู้ดำเนินงานจัดการมรดกทางวัฒนธรรมให้เป็นรูปธรรมโดยเน้นการมีส่วนร่วมทุกหน่วยงาน ทั้งภาครัฐ เอกชนและภาคประชาชน โดยทุกภาคส่วนต่างได้มองเห็นความสำคัญของการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นให้เกิดการอนุรักษ์ และที่สำคัญมีการถ่ายทอดให้อนุชนคนรุ่นใหม่ได้เกิดการเรียนรู้ในสิ่งที่บรรพบุรุษได้ให้กำเนิดเอาไว้ นำมาซึ่งความภาคภูมิใจในการมรดกวัฒนธรรมของชุมชน จึงทำให้เกิดองค์กรที่เข้มแข็งทั้งในระดับคณะสงฆ์และหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องและภาคประชาชนซึ่งส่งผลต่อการพัฒนาด้านสุขภาวะของชุมชนสืบต่อไป

5. ผลลัพธ์ของโครงการ ประชาคมจังหวัดน่านที่มีบทบาทในการพัฒนาสังคมมาอย่างยาวนานได้มีการพัฒนากระบวนการสุขภาวะและการจัดการตนเองภายใต้หลักความเชื่อทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่ส่งผลให้เมืองน่านเป็นเมืองน่าอยู่และเมืองท่องเที่ยวที่บทบาทต่อการสร้างสรรค์ในดินแดนล้านนาตะวันออก ถึงแม้ว่าจะมีปัญหาอุปสรรคด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมและสุขภาวะบางส่วนก็ตาม แต่เป้าหมายหลักของพระสงฆ์และประชาคมน่าน คือการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อนำไปสู่การจัดการเป็นมรดกโลก รวมจำนวนพระสงฆ์และประชาชนเข้าร่วมกิจกรรม 248 รูป จาก 78 วัด

แผนภาพที่ 4.5 สรุปโครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาจังหวัดน่าน

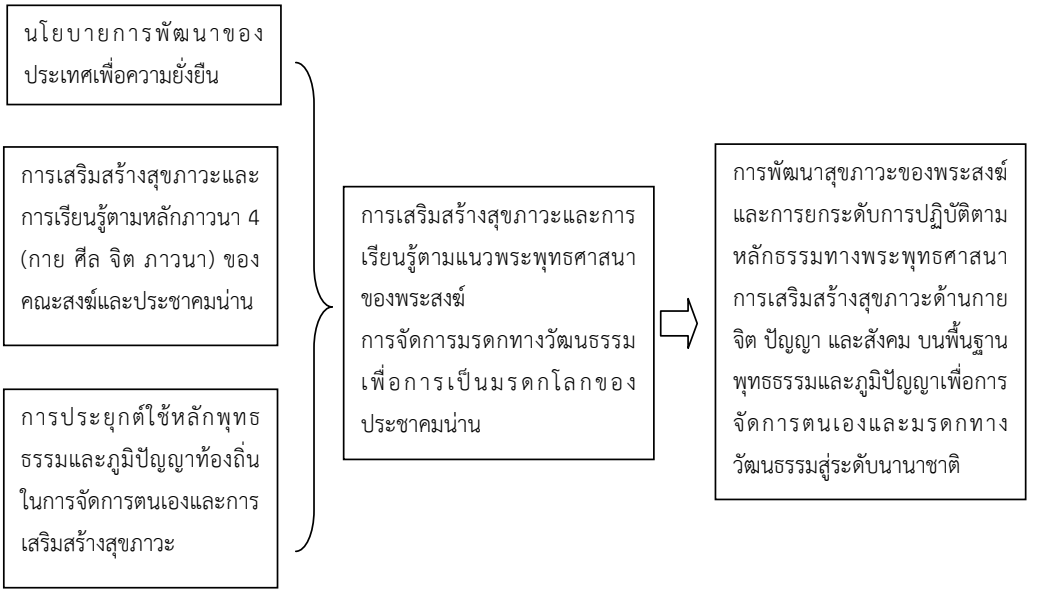

ภาพโครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา
การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของพระสงฆ์และประชาคมน่าน

4.7 จังหวัดอุตรดิตถ์ : สุขภาวะทางกายสร้างได้ด้วยผักปลอดสารพิษ

โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาโดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพในจังหวัดอุตรดิตถ์ ได้ดำเนินการ 1 โครงการ ได้แก่

1. โครงการพัฒนาสุขภาวะด้านโภชนาการผักปลอดสารพิษจากภูมิปัญญาท้องถิ่นจังหวัดอุตรดิตถ์

2. วัตถุประสงค์โครงการ เพื่อจัดทำฐานข้อมูลสุขภาวะด้านโภชนาการผักปลอดสารพิษของบ้านนาอิซาง ตำบลนายาง อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ เพื่อพัฒนาและขยายผลองค์ความรู้ในการสร้างสุขภาวะด้านโภชนาการผักปลอดสารพิษของบ้านนาอิซาง ตำบลนายาง อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ให้กับพระสงฆ์และชุมชนในจังหวัดอุตรดิตถ์ และเพื่อพัฒนาเป้าหมายและแผนการดำเนินงานด้านวัดต้นแบบสุขภาวะด้านโภชนาการผักปลอดสารพิษให้กับพระสงฆ์และชุมชนในจังหวัดอุตรดิตถ์ รวมทั้งการสร้างเครือข่ายผักปลอดสารพิษในพื้นที่จังหวัดอุตรดิตถ์

3. พื้นที่ดำเนินการ บ้านนาอิซาง ตำบลนายาง อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ มีพระสงฆ์และประชาชนเข้าร่วมจำนวน 26 วัด 218 รูป/คน

4. กระบวนการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา โครงการนี้ดำเนินการโดยใช้แนวคิดคุณค่าทางโภชนาการของผักปลอดสารพิษต่อการเสริมสร้างสุขภาพของชุมชนในประเด็นสำคัญ 4 ประเด็นคือ

1) การส่งเสริมคุณค่าทางโภชนาการของผักปลอดสารพิษและการส่งเสริมปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตของชุมชน คือ ด้านกาย ด้านจิต ด้านสังคม และด้านจิตวิญญาณ

2) การให้ความรู้เรื่องของสารพิษสู่วิถีชีวิตผู้บริโภค เช่น มีการใช้ปุ๋ยใช้สารพิษฆ่าแมลงในแปลงเกษตรกรรม มีผลกระทบต่อระบบนิเวศน์โดยรวมอย่างรุนแรงและสุขภาพของชุมชน

3) การปรับวิถีชีวิตของชุมชนในภาคเกษตรกรรม โดยการส่งเสริมให้กลับมาดำรงวิถีชุมชนแบบเกษตรดั้งเดิม

4) การบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสุขภาวะและโภชนาการของพระสงฆ์ในด้าน กาย (การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม) ศีล (การอยู่ร่วมกับผู้อื่นด้วยดีและเกื้อกูลกัน) สมาธิ (จิตที่เข้มแข็งมั่นคงด้วยคุณธรรม) และปัญญา (ทำจิตใจให้เป็นอิสระบริสุทธิ์จากกิเลศและปลอดจากทุกข์)

โดยพระสงฆ์และชุมชนใช้ยุทธศาสตร์รวมพลังสร้างสุขภาพพระสงฆ์ของจังหวัดอุตรดิตถ์ คือ **“เมืองแห่งคุณภาพชีวิต ผลผลิตปลอดภัย บ้านเมืองน่าอยู่อาศัย ท่องเที่ยวธรรมชาติ วัฒนธรรมไทย ก้าวไกลสัมพันธ์เพื่อนบ้านยั่งยืน”** ซึ่งมีวัดหรือสถาบันทางศาสนาเป็นฐานส่งเสริมสุขภาพด้วยการประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และให้คณะสงฆ์และพระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการนำหลักธรรมมาประยุกต์ต่อการใช้ชีวิตของชุมชนให้มีความพอดี

พอเพียง พออยู่ พอกินต่อการสุขภาวะ คือ หลักศีล 5 และมรรค 8 ซึ่งผลจากการดำเนินการโครงการ สามารถพบข้อสรุปว่า การพัฒนาสุขภาวะด้านโภชนาการผักปลอดสารพิษจากภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น ได้มีพระสงฆ์เป็นผู้นำในการพัฒนาสุขภาวะ นำโครงการโภชนาการผักปลอดสารพิษจากภูมิปัญญาท้องถิ่นมาสู่ชุมชน ส่งเสริมให้ประชาชนได้ตระหนักในการไม่ใช้สารเคมี และให้หันมาใช้ชีวภาพแทน ผลทำให้ประชาชนได้มีทัศนคติที่เห็นด้วยตามแนวคิดของพระสงฆ์ ต่อมาเมื่อชุมชนดำเนินการอย่างต่อเนื่อง จึงทำให้ประชาชนรู้สึกว่ามีความสุขที่ได้ร่วมกับกิจกรรมของชุมชน เป็นเหตุให้ส่วนราชการ ภาคเอกชน นักเรียนและครือข่ายต่างๆ ได้เข้ามามีส่วนร่วมกับกิจกรรมดังกล่าว ต่อมาชุมชนมีการขยายผลโดยการส่งเสริมการพัฒนาแหล่งน้ำป่าชุมชน การปลูกป่า การอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น

5. ผลลัพธ์ของโครงการ จากการดำเนินการร่วมกันของพระสงฆ์และคณะนักวิจัย พบว่าประชาชนได้มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาสุขภาวะด้านโภชนาการจากผักปลอดสารพิษด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นไปสู่การจัดการตนเองของชุมชน การอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำ การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมและการดูแลสุขภาพของคนในชุมชน มีการสร้างเครือข่ายการปลูกผักปลอดสารพิษในระดับตำบลและอำเภอในจังหวัดอุตรดิตถ์ เพื่อสร้างสุขภาพขั้นพื้นฐานที่ดี รวมทั้งสามารถจัดทำฐานข้อมูลสุขภาวะโภชนาการผักปลอดสารพิษพระสงฆ์และประชาชนในจังหวัดอุตรดิตถ์ ส่งผลให้พระสงฆ์และประชาชนจังหวัดอุตรดิตถ์มีการสร้างความเข้มแข็งด้านสุขภาวะ เป็นการสร้าง8ความสัมพันธ์ระหว่างคณะสงฆ์ ภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสนามากขึ้น นอกจากนี้ ยังมีการพัฒนาและขยายผลองค์ความรู้ในการสร้างสุขภาวะโภชนาการผักปลอดสารพิษให้กับพระสงฆ์ในจังหวัดอุตรดิตถ์ เพื่อไปสู่เป้าหมายการเป็นวัดและชุมชนต้นแบบสุขภาวะด้านโภชนาการจากผักปลอดสารพิษให้กับพระสงฆ์และประชาชนในจังหวัดอุตรดิตถ์

แผนภาพที่ 4.6 สรุปโครงการพัฒนาสุขภาวะด้านโภชนาการผักปลอดสารพิษจากภูมิปัญญาท้องถิ่น

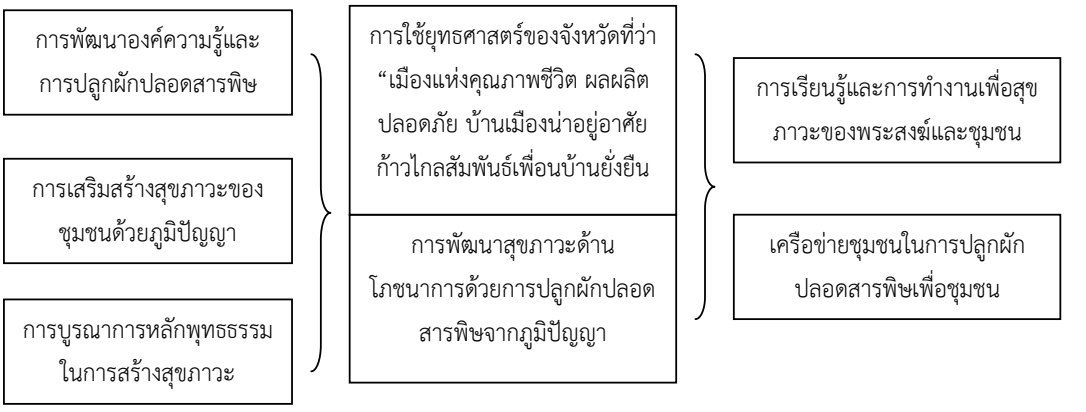

ภาพโครงการการพัฒนาสุขภาวะด้านโภชนาการผักปลอดสารพิษจากภูมิปัญญาท้องถิ่น ตำบลนายาง อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์

4.8 จังหวัดพิษณุโลก : สุขภาวะและโภชนาการเพื่อการยกระดับคุณภาพชีวิต

โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาจังหวัดพิษณุโลก โดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ ได้จัดทำ 1 โครงการ ได้แก่

1. โครงการพัฒนาสุขภาวะและโภชนาการและการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนโดยใช้เครือข่ายกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ของพระสงฆ์ในจังหวัดพิษณุโลก

2. วัตถุประสงค์ของโครงการ เพื่อเสริมสร้างสุขภาวะและโภชนาการแด่พระสงฆ์ เพื่อพัฒนากิจกรรมการส่งเสริมการยกระดับคุณภาพชีวิตของชาวบ้านโดยใช้เครือข่ายกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ของพระสงฆ์ และเปิดพื้นที่ทางสังคมในการส่งเสริมการเรียนรู้ของพระสงฆ์ในจังหวัดพิษณุโลก ตามแนวพระพุทธศาสนา โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างการเรียนรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องในการดูแลสุขภาวะและโภชนาการของพระสงฆ์ในจังหวัดพิษณุโลก การจัดทำฐานข้อมูลสุขภาวะพระสงฆ์ในจังหวัดพิษณุโลกต้นแบบ ในอำเภอบางระกำ และการจัดทำแผนการดำเนินงานด้านวัดต้นแบบสุขภาวะให้กับพระสงฆ์ในอำเภอบางระกำจังหวัดพิษณุโลก

3. พื้นที่ดำเนินการ วัดหนองพยอม ตำชุมแสงสงคราม อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก จำนวน 65 วัด และ 5 เครือข่าย โดยมีพระสงฆ์เข้าร่วมกิจกรรมจำนวน 235 รูป

4. กระบวนการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา โครงการนี้คณะสงฆ์นำโดยพระราชธรรมคณี เจ้าคณะจังหวัดพิษณุโลก เป็นประธานในการสนับสนุนกิจกรรมให้โอวาทเพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติงานเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาจังหวัดพิษณุโลก เจ้าคณะอำเภอบางระกำ ให้โอวาทถึงการปฏิบัติงานของพระสงฆ์เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนโดยใช้เครือข่ายกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ นายพงษ์พัส รอดอ่วม ผู้อำนวยการโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านดงโคกขาม บรรยายพิเศษ เรื่องกระบวนการสร้างสุขภาวะให้กับองค์กรทางพระพุทธศาสนา โดยมีขั้นตอนการดำเนินการ ดังนี้

1) การให้ความรู้ด้านสุขภาวะให้กับพระสงฆ์และชุมชน โดยนายพงษ์พัฒน์ รอดอ่วม ผู้อำนวยการโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลชุมแสงสงครามได้อธิบายถึงการฉันอาหารของพระภิกษุสงฆ์ ในเรื่องของการรับประทานอาหารที่มีประโยชน์ และโทษของการรับประทานอาหาร อาหารที่ส่วนใหญ่มีทั้งหมด 5 หมู่ เป็นต้น โดยระบุว่า โรคที่มาจากการรับประทานอาหาร คือ โรคอ้วน โรคความดัน โรคไขมัน โรคหัวใจ โรคเบาหวาน ฯลฯ พออ้วนแล้ว โรคต่าง ๆ ก็จะตามมา คือ โรคความดัน โรคไขมัน โรคเบาหวาน และโรคหัวใจ วิธีป้องกันก็คือควบคุมการกิน โดยการลดการกินลงให้เหลือครึ่งหนึ่งตามที่เคยกิน เช่น ปกติกินข้าว 2 จาน ให้ลดเหลือ 1 จาน ลดเค็ม ลดหวาน ลดเปรี้ยว ค่อยๆ ลดลงเรื่อยๆ พระสงฆ์มักจะเป็นโรคเบาหวาน โรคความดัน เพราะโยมถวายอาหารหวาน การลดน้ำหนักจะทำให้ป้องกันโรคเบาหวาน โรคความดัน

โรคไขมันได้ คือ ฉันให้น้อยละ ฉันผักให้เยอะๆ และข้าวพอประมาณให้ดื่มน้ำไปพร้อมกับอาหาร น้ำจะทำให้ท้องอืดจะทำให้ฉันได้น้อยลง ให้เคี้ยวช้า ๆ จะทำให้เราเคี้ยวได้นาน จะทำให้เรารู้สึกว่าอิ่ม ส่วนความดันเกิดจากการกินของเค็มมากจนเกินไป จะทำให้หัวใจทำงานหนักก็จะทำให้เกิดเป็นโรคหัวใจ อาการ คือ ปวดหัว มึนบริเวณท้ายทอย และปวดศีรษะมาก หรือมึนงง ต้องรีบไปหาหมอที่อนามัยหรือโรงพยาบาลใกล้บ้าน โรคหัวใจ จะแน่นที่บริเวณหัวใจและจะร้าวไปทางแขนซ้าย ซึ่งข้อมูลทั้งหลายที่กล่าวในที่นี้ หวังว่าจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาสุขภาวะให้กับองค์กรทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดพิษณุโลกได้เป็นอย่างดี

2) การเสริมองค์ความรู้ด้านปฏิบัติงานของพระสงฆ์เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนโดยใช้เครือข่ายกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ โดยพระครูวิบูลย์สิทธิธรรมได้กล่าวถึงโครงการเกี่ยวกับสุขภาพของสำนักงานพระพุทธศาสนา จังหวัดพิษณุโลก ด้วยการดำเนินการโครงการสวนสมุนไพรในวัดและแพทย์แผนไทยในวัดเพื่อสนับสนุนให้วัดที่มีความพร้อมในการปลูกขยายพันธุ์พืชสมุนไพรไทย อนุรักษ์พืชสมุนไพร และภูมิปัญญาไทย ในการดูแลสุขภาพภายในวัด

3) การพัฒนากลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน โดยมีการตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ เดิมในปี 2541 มีทั้งหมด 167 คน มีเงินทั้งหมด 111,000 บาท ปัจจุบันมีสมาชิก 1,000 กว่าคน มีเงินทุนหมุนเวียนประมาณ 42,000,000 บาท การที่ทำกลุ่มสัจจะฯ เป็นการที่เรานำสัจจะที่ยังไม่มีให้เกิดขึ้น เป็นการรักษาธรรมและรักษาทรัพย์

4) การลงมือปฏิบัติเชิงพื้นที่ โดยการนำเยาวชน ประชาชน และพระสงฆ์พัฒนาพื้นที่ดำเนินการทั้งด้านการออมทรัพย์และการสร้างสวนสมุนไพรร่วมกัน มีการบริหารงานโดยคณะกรรมการ จำนวน 4 คณะ ได้แก่ คณะกรรมการอำนวยการ ส่งเสริมสินเชื่อ (เงินกู้) ตรวจสอบและส่งเสริม(ประชาสัมพันธ์) ผลการดำเนินงานปัจจุบัน (1) กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ มีสมาชิกทั้งหมด 1,031 คน เงินสัจจะสะสมทั้งหมด 39,950,934 บาท (2) ศูนย์สาธิตการตลาด เงินทุนหมุนเวียน 5,606,025 บาท

5) การบูรณาการหลักพุทธธรรมในการดำเนินการ กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ วัดหนองพะยอมและศูนย์สาธิตการตลาดวัดหนองพะยอมนั้น ตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2541 โดยพระครูวิบูลสิทธิธรรมในฐานะเจ้าอาวาสวัดหนองพยอม มีวัตถุประสงค์การจัดตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์วัดหนองพยอม เพื่อเป็นแหล่งเงินทุนหมุนเวียนของชาวบ้าน ให้ชาวบ้านพึ่งพาตนเอง ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยใช้คุณธรรม 5 ประการ ได้แก่ (1) มีความซื่อสัตย์ต่อกัน (2) เสียสละเพื่อส่วนรวม (3) รับผิดชอบร่วมกัน (4) มีความเห็นอกเห็นใจกัน (5) มีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน มีการกำหนดกฎ ระเบียบของกลุ่มไว้อย่างชัดเจน และบังคับใช้อย่างเข้มแข็งและนำหลักธรรมมาใช้ในการบริหารจัดการ ได้แก่ ขยัน ประหยัด ซื่อสัตย์ สามัคคี มีวินัย อดทน อดออม อดกลั้น ก่อให้เกิดความรักความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความรับผิดชอบร่วมกัน ความเสียสละเพื่อส่วนรวม ความเห็นอกเห็นใจ ความมีเมตตาและความไว้วางใจซึ่งกันและกัน

5) การสรุปผลการดำเนินการเพื่อขยายต่อในระดับจังหวัดพิษณุโลกโดยมีการเผยแพร่แนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงศูนย์เรียนรู้โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ โครงการตามพระราชกระแสรับสั่งและหลักการทรงงาน ภายใต้การทำงานของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ได้ขยายผลการดำเนินงาน พัฒนาองค์กรพระสงฆ์ผ่านเครือข่ายอบรมประชาชนประจำตำบลเพื่อให้พระสงฆ์นำไปขยายผลในชุมชนของตนเอง

5. ผลลัพธ์ของโครงการ โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา และคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จัดโครงการพัฒนาสุขภาวะและโภชนาการขึ้นที่จังหวัดพิษณุโลก ณ วัดหนองพยอม ตำชุมแสงสงคราม อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลกเพื่อพัฒนากิจกรรมการส่งเสริมการยกระดับคุณภาพชีวิตของชาวบ้านโดยใช้เครือข่ายกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ของพระสงฆ์เป็นฐาน และเปิดพื้นที่ทางสังคมในการส่งเสริมการเรียนรู้ของพระสงฆ์ในจังหวัดพิษณุโลก ตามแนวพระพุทธศาสนาการบรรยายมีเนื้อหาใน 3 ประเด็นสำคัญ อันได้แก่ หลักการขับเคลื่อนงานสุขภาวะโดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา กระบวนการสร้างสุขภาวะให้กับองค์กรทางพระพุทธศาสนา และการปฏิบัติงานของพระสงฆ์เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน โดยใช้หลักการทำงานเครือข่ายกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์

ผลสำเร็จของการดำเนินงานสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อยกระดับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของพระสงฆ์นั้น เกิดขึ้นจากกลไกสำคัญอันได้แก่เครือข่ายพระพุทธศาสนา ที่มีส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ตลอดจนยกระดับคุณภาพชีวิตของชาวบ้านให้ดียิ่งขึ้น โดยผลสำเร็จของการยกระดับคุณภาพชีวิตมีหลายประการ ดังนี้

1) การยกระดับทางกาย การยกระดับทางกายจะเน้นไปที่การมุ่งแก้ปัญหายาเสพติด สุรา และอบายมุขเป็นหลัก โดยมีการทำข้อตกลงร่วมกันเกี่ยวกับการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด สุราและอบายมุขอย่างเป็นลายลักษณ์อักษร มีการรณรงค์ประชาสัมพันธ์ภายในวัดเพื่อเตือนสติ และตระหนักถึงโทษของยาเสพติด สุรา และอบายมุข และนอกจากนี้ในชุมชนยังมีการจัดตั้งกองทุนโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสนับสนุนกิจกรรมการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด อาทิ การสนับสนุนกิจกรรมกีฬาเพื่อส่งเสริมให้คนในชุมชนหันมาออกกำลังกาย เป็นต้น ส่งผลให้คนในชุมชนมีสุขภาพที่ดียิ่งขึ้น ห่างไกลจากยาเสพติด สุราและอบายมุข

2) การยกระดับทางจิตใจ การยกระดับจิตใจจะเน้นในกิจกรรมการอบรมคุณธรรม จริยธรรม ให้เด็กและเยาวชนมีจิตใจที่บริสุทธิ์ สามารถนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้ อาทิ การจัดอบรมค่ายคุณธรรม จริยธรรมแก่เยาวชน การจัดกิจกรรมบรรพชาสามเณร การจัดกิจกรรมธรรมสัญจรเพื่อให้ความรู้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาแก่ชุมชน เป็นต้น และนอกจากนี้ยังจัดกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาเพื่อการพัฒนาสุขภาวะทางจิตใจ อาทิ การตักบาตรเช้าประจำวัน กิจกรรมสวดมนต์ทำวัตรเย็น

กิจกรรมเทศน์ ถือศีลปฏิบัติธรรม รวมถึงการใช้สื่อและเทคโนโลยีเป็นช่องทางในการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารทางพระพุทธศาสนา เช่น วิทยุชุมชน วีดีทัศน์ธรรมะ หอกระจายข่าว เป็นต้น ซึ่งกระบวนการดังกล่าวมีส่วนสำคัญในการพัฒนาสุขภาวะทางจิตใจของชาวบ้านให้ดียิ่งขึ้นผ่านกลไกทางพระพุทธศาสนา

3) การยกระดับทางสังคม กระบวนการยกระดับทางสังคมนั้น กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ได้นำหลักแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวทางในการขับเคลื่อนงาน โดย การปลูกไม้ 3 อย่าง แต่มีประโยชน์ 4 อย่าง กล่าวคือ นอกจากจะใช้ประโยชน์จากป่าไม้ใช้สอย ป่าไม้กินได้ ป่าไม้เศรษฐกิจแล้วนั้น อีกประโยชน์หนึ่งที่เพิ่มขึ้นมา คือ การช่วยอนุรักษ์ดินและน้ำ ปกป้องผืนดินให้ชุ่มชื้น สร้างสมดุลให้เกิดขึ้นในระบบนิเวศ การส่งเสริมการปลูกพืชผักสวนครัว เพื่อประหยัดรายจ่าย ให้ชาวบ้านรู้จักพึ่งตนเอง และนอกจากนี้ยังได้จัดกิจกรรมเพื่อการฝึกและส่งเสริมอาชีพ นอกเหนือจากการทำนา สร้างรายได้ให้กับเยาวชนและชาวบ้าน และรู้จักช่วยเหลือตนเอง อาทิ การทำอิฐบล๊อคประสาน โรงสีชุมชน เป็นต้น

แผนภาพที่ 4.7 สรุปโครงการพัฒนาสุขภาวะและโภชนาการและการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนโดยใช้เครือข่ายกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ของพระสงฆ์ในจังหวัดพิษณุโลก

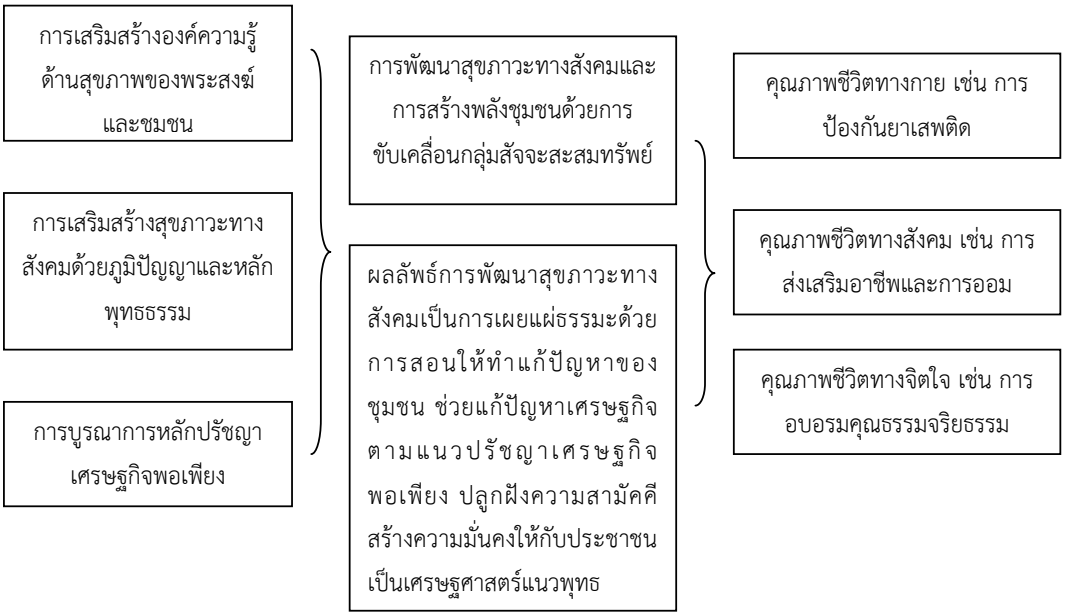

ภาพโครงการพัฒนาสุขภาวะและโภชนาการและการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน โดยใช้เครือข่ายกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ของพระสงฆ์ในจังหวัดพิษณุโลก

4.9 จังหวัดตาก : การเรียนรู้เพื่อการพัฒนาสังคมสุขภาวะที่ยั่งยืน

โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาจังหวัดตาก โดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ ได้ดำเนินการ 1 โครงการ ได้แก่

1. โครงการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้เพื่อการพัฒนาสังคมสุขภาวะจังหวัดตาก

2. วัตถุประสงค์ของโครงการ เพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องในการดูแลสุขภาวะและโภชนาการของพระสงฆ์ในจังหวัดตาก เพื่อจัดทำฐานข้อมูลสุขภาวะพระสงฆ์ในจังหวัดตากต้นแบบเพื่อจัดทำเป้าหมายและแผนการดำเนินงานด้านวัดต้นแบบสุขภาวะให้กับพระสงฆ์ในจังหวัดตาก และเพื่อการสร้างสังคมแห่งสุขภาวะองค์รวมให้เกิดขึ้นในพื้นที่จังหวัดตาก

3. พื้นทีดำเนินการ หน่วยวิทยาบริการมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช วัดท่านา อำเภอเมือง จังหวัดตาก มีผู้เข้าร่วมจำนวน 45 วัด/ชุมชน จำนวน 147 รูป/คน

4. กระบวนการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา การเสริมสร้างสุขภาวะในพื้นที่จังหวัดตากนั้น มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยคณะสังคมศาสตร์ และสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ร่วมกับหน่วยวิทยบริการ วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช จังหวัดตาก สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดตาก คณะสงฆ์จังหวัดตาก ร่วมกันขับเคลื่อนการสร้างสุขภาวะให้เกิดขึ้นในสังคมผ่านการจัดตั้งศูนย์ “บวร” ศึกษาเพื่อการพัฒนาสุขภาวะสังคมต้นแบบ โดยมีจุดมุ่งหมายสำคัญเพื่อการสร้างสังคมแห่งสุขภาวะองค์รวมให้เกิดขึ้นในพื้นที่จังหวัดตาก ผ่านกลไกทางพระพุทธศาสนา ตลอดจนการสร้างพื้นที่แห่งการเรียนรู้และการทำงานร่วมกันระหว่างองค์กรทางพระพุทธศาสนา สถาบันการศึกษา หน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน รวมถึงสถาบันครอบครัว คนในชุมชนในการร่วมกันสร้างสังคมแห่งสุขภาวะองค์รวมร่วมกัน นอกจากนี้แล้วศูนย์ “บวร” ศึกษาเพื่อการพัฒนาสุขภาวะสังคมต้นแบบยังเป็นศูนย์สำหรับขับเคลื่อนงานสุขภาวะในคณะสงฆ์จังหวัดตากเป็นสำคัญอีกด้วย โดยความร่วมมือและการสนับสนุนองค์ความรู้ด้านการสร้างสังคมแห่งสุขภาวะตามแนวพระพุทธศาสนา การสร้างวัดให้เป็นพื้นที่แห่งสัปปายะ ตลอดจนการขับเคลื่อนนโยบายหมู่บ้านรักษาศีล 5 ในการสร้างสุขภาวะให้เกิดขึ้นในสังคม โดยมีกระบวนการดังนี้

1) การวิเคราะห์สุขภาพพระสงฆ์และชุมชน โดยมีการเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างพระสงฆ์ที่เข้าร่วมโครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาจังหวัดตาก จำนวน 80 รูป เกี่ยวกับพฤติกรรมการสูบบุหรี่และโรคประจำตัวของพระสงฆ์ในจังหวัดตากพบว่า พระสงฆ์ที่เข้าร่วมโครงการร้อยละ 41 มีพฤติกรรมการสูบบุหรี่ ร้อยละ 53.8 มีโรคประจำตัวซึ่งสะท้อนถึงพฤติกรรมการดูแลสุขภาวะพระสงฆ์ที่เสี่ยงต่อการเกิดโรคประจำตัวขึ้นในกลุ่มพระสงฆ์ จากผลการสำรวจสถานการณ์สุขภาวะพระสงฆ์จังหวัดตากนั้นนำมาสู่การขับเคลื่อนการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาจังหวัดตาก

2) การดำเนินการขับเคลื่อนสุขภาวะของพระสงฆ์และชุมชน โดยการจัดกิจกรรมกลุ่มเพื่อจัดทำเป้าหมายและแผนการดำเนินงานด้านวัดต้นแบบสุขภาวะ การประชุมเชิงปฏิบัติการ “การสร้างเสริมสุขภาวะในองค์กร เพื่อกำหนดนโยบายการสร้างเสริมสุขภาวะในองค์กรพระพุทธศาสนาจังหวัดตาก กำหนดแผนปฏิบัติการสุขภาวะประจำจังหวัดกำหนดคณะทำงานรับผิดชอบการสร้างสุขภาวะ และรวบรวมแบบสอบถามเพื่อจัดทำข้อมูลเกี่ยวกับสุขภาวะพระสงฆ์ในจังหวัดตาก

3) การรณรงค์ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสุขภาวะของพระสงฆ์ใน 4 ด้าน คือ ด้านร่างกาย ด้านสังคม ด้านจิตใจ และด้านปัญญา และเรื่องของ 5 อ. ได้แก่ (1. อ. อาหาร) ต้องเปลี่ยนพฤติกรรมการฉันอาหาร เน้นผักมากกว่าเนื้อ (2 อ. อากาศ) หลีกเลี่ยงมลพิษทางอากาศ (3 อ. ออกกำลังกาย) เช่น การเดินจงกรม เดินสะบัดมือ ซึ่งสอดคล้องกับ สสส. รณรงค์ให้เดินสะบัดมือเพื่อลดอาการตึงเครียดบริเวณต้นคอ (4 อ. อารมณ์) พระสงฆ์จะได้เปรียบในเรื่องของการควบคุมอารมณ์ ไม่ตึงเครียด ผ่อนคลาย ปล่อยวาง พักผ่อนให้เพียงพอ (5 อ. อุจจาระ) ขับถ่ายให้เป็นเวลา พยายามฉันผัก ผลไม้ เพื่อให้ขับถ่ายได้ง่าย หลีกเลี่ยงเนื้อสัตว์ซึ่งทำให้ย่อยยาก หรืออาจจะฉันกล้วยน้ำว้ามื้อเช้า 2 ผล มื้อเพล 2 ผล และนอกจากนี้การดูแลสุขภาพหรือสุขภาวะของพระสงฆ์สามารถทำได้โดยการเดินจงกรม การบริหารร่างกาย ยกแขน หรือการควบคุมการฉัน เช่น การฉันมังสวิรัติ จากนั้นจึงมีการประเมินสุขภาพทุกครึ่งเดือน รูปใดเป็นความดันเบาหวาน หรือแม้กระทั่งการลดน้ำหนัก ครึ่งเดือนประเมิน 1 ครั้ง หากลดจริงจังจะลดได้ประมาณ 5-7 กิโลกรัม เป็นอันว่าการประเมินได้ผลเป็นที่พอใจ

4) การจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้เพื่อการพัฒนาสังคมสุขภาวะ โดยคณะสังคมศาสตร์ และสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ หน่วยวิทยบริการวิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดตาก คณะสงฆ์จังหวัดตาก ร่วมกันขับเคลื่อนการสร้างสุขภาวะให้เกิดขึ้นในสังคมผ่านการจัดตั้งศูนย์ “บวร” ศึกษาเพื่อการพัฒนาสุขภาวะสังคมต้นแบบ โดยมุ่งเน้นพัฒนาศูนย์ให้เป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้และการทำงานร่วมกันของคณะสงฆ์จังหวัดตาก สถาบันการศึกษาโดยเฉพาะอย่างยิ่งมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รวมถึงภาคีเครือข่ายในการร่วมกันสร้างให้เกิดสังคมแห่งสุขภาวะตามแนวพระพุทธศาสนา

5. ผลลัพธ์ของโครงการ ผลลัพธ์ที่ได้จากการจัดทำแผนยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนการพัฒนาสุขภาวะและโภชนาการพระสงฆ์ ส่งผลให้เกิดการพัฒนาและสร้างพื้นที่การเรียนรู้และการทำงานร่วมกันของคณะสงฆ์ในพื้นที่ ชุมชน มหาวิทยาลัยในการพัฒนาสุขภาวะและโภชนาการพระสงฆ์ในพื้นที่จังหวัดตาก โดยแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาสุขภาวะจังหวัดตากสามารถเกิดการขยายผลต่อเป็นโครงการได้ดังนี้ 1) โครงการแพทย์อาสาพัฒนาสุขภาพชีวิตคณะสงฆ์ประจำอำเภอ 2) โครงการนำร่องการส่งเสริมสุขภาวะเชิงพุทธ 3) โครงการรณรงค์เชิงปฏิบัติการ เรื่องส่งเสริมสุขภาพแก่พระสงฆ์ตามหลัก 5 อ. 4) โครงการภิกษุยุคใหม่ ใส่ใจสุขภาพ

ภาพโครงการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้เพื่อการพัฒนาสังคมสุขภาวะ จังหวัดตาก

4.9 จังหวัดกำแพงเพชร : พลังของศีลและธรรมจักรเพื่อสุขภาวะของสังคม

โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาจังหวัดกำแพงเพชร โดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ ได้ดำเนินการ 1 โครงการ คือ

1. โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ทางสังคมภายใต้โครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 จังหวัดกำแพงเพชร

2. วัตถุประสงค์ของโครงการ เพื่อเสริมสร้างสุขภาวะแบบองค์รวมครอบคลุมทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านการ จิต ปัญญาและสังคม เพื่อขับเคลื่อนกระบวนการสร้างวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันโดยใช้ศีล 5 ของจังหวัดกำแพงเพชร เพื่อเสริมสร้างองค์ความรู้และกระบวนการดูแลสุขภาพของพระสงฆ์ในจังหวัดกำแพงเพชร เพื่อพัฒนาสุขภาวะและโภชนาการพระสงฆ์จังหวัดกำแพงเพชร โดยมีจุดมุ่งหมายให้พระสงฆ์มีสุขภาพที่ดี พร้อมทั้งมีความรู้ด้านสุขภาวะในการเผยแผ่พุทธธรรมและการเสริมสร้างสุขภาวะแก่สังคม รวมทั้งการยกระดับการทำงานของพระสงฆ์และการสร้างพระสงฆ์แกนนำในระดับจังหวัดกำแพงเพชร รวมทั้งการจัดทำข้อมูลจากตัวแทนองค์กรเครือข่ายและถอดบทเรียนผลการดำเนินงานโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ในจังหวัดกำแพงเพชร เพื่อพัฒนาและขยายผลองค์ความรู้สู่การสร้างกลไกการขับเคลื่อนโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ในจังหวัดกำแพงเพชร

เป้าหมายของโครงการ เพื่อสร้างการเรียนรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องในการดูแลสุขภาวะและโภชนาการของพระสงฆ์ในจังหวัดกำแพงเพชร ให้พระสงฆ์ระดับสังฆาธิการเข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้ จำนวน 80 รูป โดยมีการจัดทำฐานข้อมูลสุขภาวะพระสงฆ์ในจังหวัดกำแพงเพชรต้นแบบ จำนวน 80 วัด จัดทำเป้าหมายและแผนการดำเนินงานด้านวัดต้นแบบสุขภาวะให้กับพระสงฆ์ในจังหวัดกำแพงเพชร

3. พื้นที่ดำเนินการ วัดพระบรมธาตุ ตำบลนครชุม อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร และพื้นที่ 10 อำเภอ ได้แก่ อำเภอคลองขลุง อำเภอคลองลาน อำเภอไทรงาม อำเภอขาณุวรลักษบุรี อำเภอพรานกระต่าย อำเภอลานกระบือ อำเภอปางศิลาทอง อำเภอทรายทองวัฒนา อำเภอบึงสามัคคี และอำเภอโกสัมพีนคร จังหวัดกำแพงเพชร จำนวน 62 วัด จำนวน 1,324 รูป/คน

4. กระบวนการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา โครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ได้เริ่มต้นที่วัดสังฆานุภาพ ตำบลโกสัมพี อำเภอโกสัมพีนคร จังหวัดกำแพงเพชร โดยเจ้าประคุณสมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ ผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช เป็นประธานในพิธีมอบป้ายหมู่บ้านรักษาศีล 5 ของจังหวัดกำแพงเพชร เป็นจังหวัดลำดับที่ 9 ของประเทศ ซึ่งจังหวัดกำแพงเพชรนั้นได้มีแนวคิด “การดำเนินการโครงการธรรมปฏิบัติขัดใจตนเองจังหวัดกำแพงเพชร” ซึ่งเป็นการยกระดับโครงการจากที่เคยปฏิบัติในวัดเฉพาะพระสงฆ์ขึ้นมาเป็นโครงการของจังหวัด จะมีกิจกรรมทำวัตร สวดมนต์ เจริญจิตภาวนาที่ทำได้ทุกเย็น

วันหยุดราชการ หรือในวันธรรมสวนะ ในจำนวน 567 วัดในจังหวัดกำแพงเพชร ได้ดำเนินการนำโครงการนี้ไปขยายผลในเชิงคุณภาพ จากนโยบายของมติของคณะสงฆ์จังหวัดกำแพงเพชร โดยให้วัดที่มีความพร้อม นำไปปฏิบัติต่อไปนี้จะต้องมีเสียงสวดมนต์ทุกวัด ทุกเย็นวันอาทิตย์หรือเย็นวันพระญาติโยม ไม่ต้องเน้นปริมาณ โดยเน้นที่คนรอบวัดเป็นอันดับแรก เพราะถือว่าคนรอบวัดสำคัญที่สุด

ต่อมาได้มีการกำหนดแนวปฏิบัติสุขภาวะพระสงฆ์จังหวัดกำแพงเพชร โดยมีกิจกรรมที่สำคัญ เช่น 1) กิจกรรมเกี่ยวกับการส่งเสริมสุขภาพของพระสงฆ์ 2) กิจกรรมเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ในการสร้างเสริมสุขภาพของประชาชน 3) กิจกรรมเกี่ยวกับการจัดทำแผนปฏิบัติการเพื่อขับเคลื่อนสุขภาวะพระสงฆ์บนฐานของศีล 5 เป็นต้น โดยมีการจัดทำแผนกลยุทธ์การสร้างเครือข่ายและการขับเคลื่อนในจังหวัดกำแพงเพชร ภายใต้ยุทธศาสตร์ส่งเสริมสุขภาพตามหลักศีล 5 เพื่อพัฒนาและสร้างการเรียนรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในการขับเคลื่อนโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ภายใต้เมืองกำแพงเพชรเมืองสวดธรรมจักร โดยมีพระราชวิชรเมธี, ผศ.ดร. รองเจ้าคณะจังหวัดกำแพงเพชร เป็นตัวแทนคณะสงฆ์ในการกำกับนโยบายในครั้งนี้

สำหรับขั้นตอนและกระบวนการดำเนินการตามโครงการประกอบด้วยขั้นตอนที่สำคัญ คือ

1. ขั้นการสร้างศรัทธา เป็นขั้นตอนของการสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นกับประชาชน เปรียบเสมือนความศรัทธาต่อองค์เจดีย์พระบรมธาตุ โดยคณะสงฆ์วัดพระบรมธาตุมีการขับเคลื่อนการทำงานและมีขยายงานจากกิจกรรมที่เป็นกิจวัตรของพระสงฆ์แต่เดิม คือ การสวดมนต์ธัมมจักกัปวัตนสูตร และได้นำมาพัฒนาเป็นวิธีการทำงานให้อยู่ภายใต้การขับเคลื่อนตามกรอบของ “บวร” คือ บ้าน วัด และส่วนราชการเป็นส่วนฐาน

2. ขั้นการกำหนดเป้าหมาย คณะสงฆ์มีการกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจนโดยประสงค์ให้สถาบันครอบครัวในการเข้าร่วมกิจกรรม/โครงการ โดยเริ่มจากระดับบุคคลและพร้อมที่จะรอการขยายผลไปสู่ระดับครอบครัวและระดับชุมชน ตามลำดับ

3. ขั้นการสร้างความร่วมมือ คณะสงฆ์มีวิธีการดำเนินโครงการโดยมีการประสานความร่วมมือจากบ้าน วัด และส่วนราชการ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของโครงการ

4. ขั้นการสอดแทรกศีล 5 ซึ่งเป็นการส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรม เมื่อมวลชนเกิดความศรัทธาและตัวศรัทธานี้ทางพระพุทธศาสนาถือว่าเมื่อประกอบด้วยศรัทธาแล้วประชาชนก็จะยอมเปิดใจรับหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะการสอดแทรกศีล 5 ผ่านกิจกรรมดังกล่าวให้ประชาชนมีความเข้าใจถึงหลักการและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสม เมื่อประชาชนมีศีล ซึ่งหมายถึงมีความเข้าใจในหลักการของศีล 5 อย่างถ่องแท้แล้วสามารถที่จะทำให้มีภูมิคุ้มกันทางกาย และวาจา ซึ่งเกิดจากอานิสงส์ของการรักษาศีล 5

5. ขั้นการก่อเกิดวัฒนธรรม เมื่อมีการทำกิจกรรมร่วมกัน มีการรักษาศีลแล้ว ย่อมก็เกิดพลังของชุมชน เป็นการก่อเกิดวัฒนธรรมในการอยู่ร่วมกัน ยอมรับความแตกต่างจากสิ่งที่ตนเองคิดและปฏิบัติพร้อมทั้งยอมรับในกฎกติกาของสังคมมากขึ้น

6. ขั้นการสร้างสุข เป็นการพัฒนาตนเองและชุมชนที่เป็นปกติ ส่งผลให้ชุมชนและสังคมเกิดสันติสุข มีเจตนาที่จะควบคุมกาย วาจาให้เป็นปกติ เว้นจากการทำความชั่ว รู้จักควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความดีไม่เบียดเบียนตนและคนอื่น และประพฤติชอบทางกาย วาจา คือ ไม่ทำบาปโดยการละเว้น 5 ประการ คือ ละเว้นจากการฆ่าสัตว์ ละเว้นจากการลักขโมย ละเว้นจากการประพฤติผิดในกาม ละเว้นจากการพูดโกหก ละเว้นจากการเสพสุราทำให้อยู่ร่วมกับคนอื่นในสังคมได้อย่างมีความสุขซึ่งเป็นพื้นฐานของทุกชีวิตชาวพุทธที่ต้องการความสุขที่แท้จริง และยังเป็นการสร้างความผูกพันอันดีระหว่างคนในชาติก่อเกิดความปรองดอง สมานฉันท์สามัคคี และความมั่นคงของประเทศชาติได้

นอกจากนี้ คณะสงฆ์ได้จัดโครงการพัฒนาสุขภาวะและโภชนาการขึ้นที่จังหวัดกำแพงเพชร โดยเป็นรูปแบบกิจกรรมเป็นการบรรยายถวายความรู้พร้อมทั้งระดมความคิดเห็นเพื่อนำไปสู่ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายให้แก่คณะสงฆ์จังหวัดกำแพงเพชร โดยมีวิทยากรที่เป็นพระสงฆ์และนักวิชาการด้านสาธารณสุขรวมทั้งคณะเจ้าหน้าที่ที่จัดโครงการ บรรยายเนื้อหาด้านการเสริมสร้างสุขภาวะตามแนวพระพุทธศาสนา เนื้อหาด้านโภชนาการ และเนื้อหาด้านการขับเคลื่อนงานของคณะสงฆ์ในจังหวัด โดยมีเป้าหมายในการกระตุ้นการทำงานของพระสงฆ์เพื่อสังคมให้มากขึ้น ยังชี้ให้เห็นอีกว่า ในปัจจุบันโลกได้มีวิวัฒนาการอยู่ตลอดเวลา ในขณะเดียวกันพระสงฆ์เอง ซึ่งเป็นตัวแทนองค์กรพระพุทธศาสนา จะมีขีดความสามารถในการทำงานและทำงานให้มีทิศทางมากขึ้น เพื่อดึงพุทธศาสนิกชนไม่ให้ติดอยู่กับกิเลส โดยการใช้จริยธรรมขั้นพื้นฐานของมนุษย์ คือ ศีล 5 มาเป็นเครื่องมือในการทำงาน ดังนั้น ทรัพยากรบุคคลถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนงานทั้งปวง และเชื่อว่าเมื่อพระสงฆ์ที่ได้ผ่านการฝึกภาคปฏิบัติในครั้งนี้ สามารถที่นำเอาองค์ความรู้ไปขยายผลให้กระจายไปทั่วจังหวัดกำแพงเพชร

5. ผลลัพธ์ของโครงการ ผลการขับเคลื่อนกระบวนการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ของจังหวัดกำแพงเพชร มีผลลัพธ์ของโครงการดังนี้

1) ผลสำเร็จในเชิงปริมาณ จากการศึกษาการขับเคลื่อนงานโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 จังหวัดกำแพงเพชร พบว่า ในระยะแรกนั้น พบว่ามีการประชาสัมพันธ์ และสื่อจะเป็นตัวสร้างแรงบันดาลใจ มีผลทำให้รับทราบในวงกว้าง ในขณะเดียวกันเรื่องการทำความเข้าใจ เกี่ยวกับโครงการซึ่งมีความสอดคล้องกับโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ประชาชนได้รับทราบอยู่ในระดับที่ดีและกล่าวต่ออีกว่า สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ได้มาที่จังหวัดกำแพงเพชร และมีดำริว่าการที่มีโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 นั้น ไม่ใช่ว่าให้หมู่บ้านนั้นรักษาศีล 5 โดยสิ้นเชิง เพียงแต่ให้ละเว้น เช่น การฆ่าสัตว์ก็ให้ละเว้นบ้าง ลดละเลิกอบายมุขทั้งปวง โดยเริ่มจากข้อที่สามารถปฏิบัติได้ก่อน และค่อยรักษาเพิ่มขึ้นไปเรื่อยๆ จนครบ 5 ข้อ สำหรับการขับเคลื่อนอย่างต่อเนื่องในระยะเริ่มต้น พบว่า มีจำนวนผู้เข้าร่วมโครงการมากขึ้นจาก 40 คน ปัจจุบันสถิติสูงสุดมีคนเข้าร่วมถึง 900 คน ดังแผนภาพที่ 4.4

แผนภาพที่ 4.4 : แสดงผู้เข้าร่วมกิจกรรมในโครงการ สวดธัมมจักรกัปปวัตนสูตรวันอาทิตย์
ที่มา : สรุปโครงการวัดพระบรมธาตุ (พระอารามหลวง)

จากแผนภูมิที่ 4.4 แสดงจำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรมในโครงการสวดธัมมจักรกัปปวัตนสูตรวันอาทิตย์ ซึ่งเริ่มตั้งแต่วันอาทิตย์ที่ 28 กันยายน พ.ศ. 2557 ไปจนถึงสัปดาห์ที่ 16 ในวันที่ 3 มกราคม พ.ศ. 2558 แสดงให้เห็นว่า จำนวนพระภิกษุและประชาชนที่เข้าร่วมโครงการสวดธัมมจักรกัปปวัตนสูตรวันอาทิตย์ ช่วงเริ่มต้นในปี พ.ศ. 2557 มีจำนวนเฉลี่ย 150 รูป/คน จากนั้นช่วยปลายปี พ.ศ. 2557 มีอัตราเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยมีอัตราสูงในช่วยปลายปี พ.ศ.2557 ถึงต้นปี 2559 ทั้งนี้อาจเป็นเพราะช่วงต้นปีประชาชนนิยมทำบุญปีใหม่ก็เป็นได้ ถือเป็นการเสริมความเป็นสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัว จากนั้นในช่วงปี พ.ศ. 2558 มีอัตราการเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องจนกระทั่งเพิ่มสูงขึ้นเรื่อยๆ ตามลำดับในช่วงกลางปี พ.ศ. 2558 จนถึงปลายปี พ.ศ.2558 จะมีอัตราการเข้าร่วมไม่คงที่ โดยเฉลี่ยประมาณ 600 คนต่อสัปดาห์

2) ในเชิงคุณภาพ โครงการเสริมสร้างสุขภาวะตามนโยบายหมู่บ้านรักษาศีล 5 และโครงการสาธยายธัมมจักกัปปวัตนสูตร ณ วัดพระบรมธาตุนครชุม จังหวัดกำแพงเพชร ที่อาศัยหลักการทางพระพุทธศาสนาเข้ามาเป็นเครื่องมือและกระบวนการในการขัดเกลาทางสังคม เพื่อควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกให้อยู่ภายใต้กติกาสังคมอย่างมีเหตุและผล นำไปสู่ยอมรับและถือปฏิบัติ ที่มุ่งเสริมสร้างหลักประกันคุณภาพชีวิต คือ 1) หลักประกันความมั่นคงของชีวิต คือ ไม่มุ่งร้ายทำลายผู้อื่น 2) หลักประกันความมั่นคงของทรัพย์สิน คือ ไม่ทุจริตคิดโกง ไม่มัวเมา ไม่ละเมิดต่อทรัพย์สินของผู้อื่น 3) หลักประกันความมั่นคงของสถาบันครอบครัว ไม่ละเมิดต่อจริยธรรมทางเพศ 4) หลักประกันความมั่นคงของสิทธิในการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร

คือ ไม่กล่าวถ้อยคำที่ปราศจากสติและขาดความรับผิดชอบ อันเป็นสาเหตุที่ก่อให้เกิดความแตกแยกทางสังคม และส่งผลให้ประชาชนมีจิตสำนึกดี ไม่มุ่งร้ายทำลายผู้อื่น ไม่ทุจริตคิดโกง ไม่มัวเมา ไม่ละเมิดต่อทรัพย์สินของผู้อื่น ไม่ละเมิดต่อจริยธรรมทางเพศ มีสติในการรับฟังข่าวสาร มีการวิเคราะห์มากขึ้นจากเรื่องที่ได้ฟัง การไม่ดื่ม ไม่เสพสิ่งของมึนเมาและสิ่งเสพติดทุกชนิด สมาชิกในครอบครัวให้ความสำคัญต่อกันมากขึ้น ไม่กล่าวถ้อยคำที่ปราศจากสติและขาดความรับผิดชอบอันเป็นสาเหตุที่ก่อให้เกิดความแตกแยก มีภูมิคุ้นกันในการควบคุมกาย วาจา ตามหลักเหตุผล เพื่อไม่ให้ละเมิด หรือกระทำความผิดภายในครอบครัว ให้ความเคารพต่อความคิดเห็นของผู้อื่น จำนวนของการเกิดอุบัติเหตุ และคดีต่างลดลง มีความเคารพต่อกฎกติกาที่กำหนดขึ้น ชุมชน สังคม เกิดความผาสุก ดังสรุปได้ดังนี้

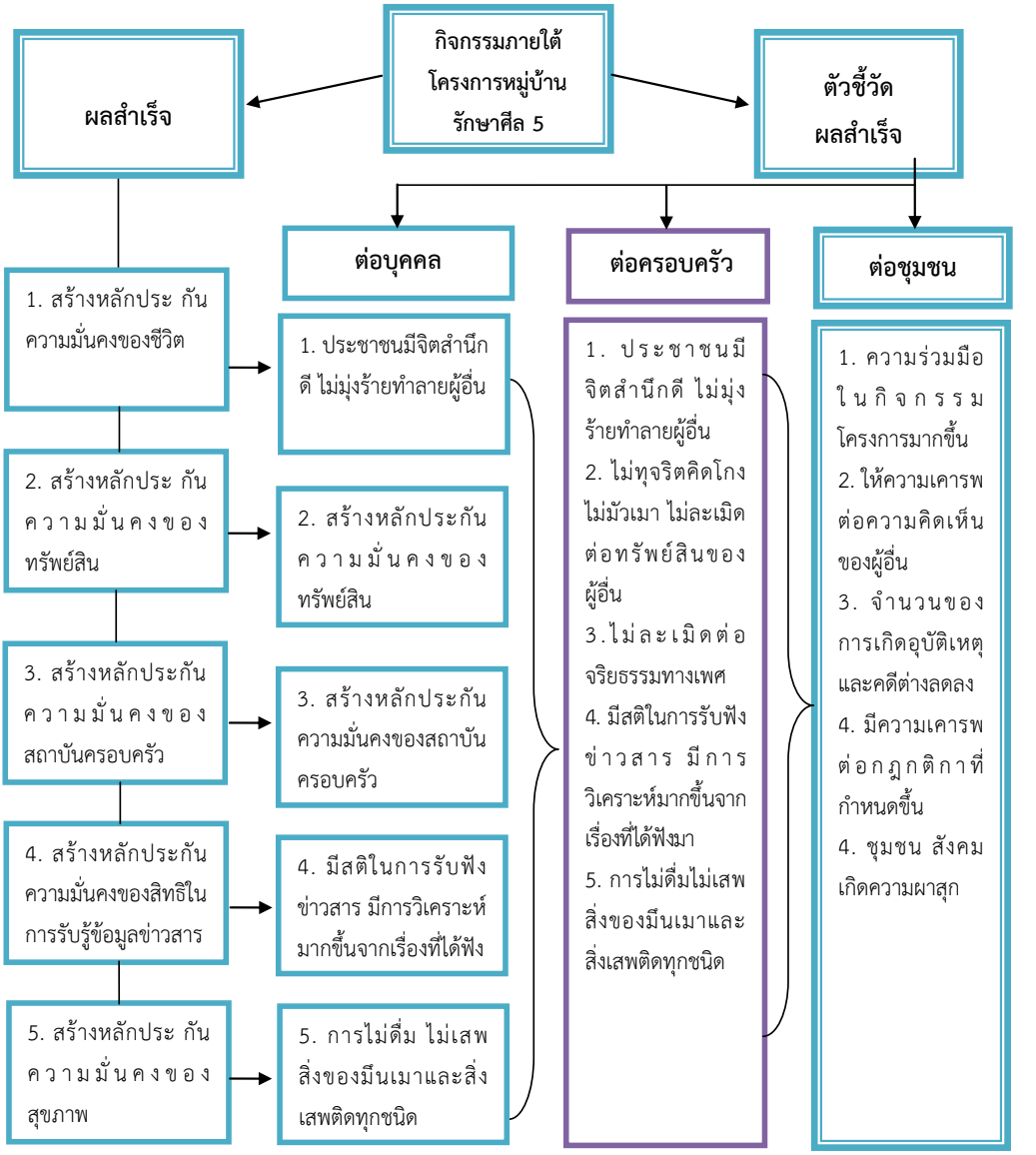

สำหรับผลการดำเนินการของพระสงฆ์ที่พัฒนาข้อปฏิบัติต่อการขับเคลื่อนงานเพื่อสังคมของพระสงฆ์นั้นมีดังนี้

1) ด้านสุขภาพกาย โดยให้ความสำคัญไปที่รณรงค์ให้มีการทำงานเชิงเครือข่ายในระดับชุมชน ที่มีการประสานความร่วมมือ ซึ่งเริ่มจากเรื่องใกล้ตัวเช่น ส่งเสริมและสนับสนุนการงดสูบบุหรี่ในที่สาธารณะ รับประทานอาหารปลอดภัยจากโรงต่างๆ โดยเริ่มจากการสนับสนุนการฉันอาหารมังสวิรัตของพระสงฆ์ซึ่งจะเป็นตัวแบบได้ ในวันสำคัญทางศาสนา การส่งเสริมการเพิ่มพื้นที่สีเขียวภายในวัด

2) ด้านสุขภาพจิต การจัดให้มีการสวดมนต์ ปฏิบัติธรรม ที่สามารถขยายผู้ไปสู่ประชาชนได้ การสร้างกิจกรรม เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้การดำเนินชีวิตตามแนวพระพุทธศาสนา

3) ด้านสุขภาพ พัฒนาโครงการวัดส่งเสริมสุขภาพ โดยมีแนวคิดในการดำเนินขับเคลื่อนผ่านกิจกรรม เช่น ลานวัด คือ การรักษาบริเวณวัดให้สะอาด ร่มรื่น ลานใจ คือ มีสถานที่พักผ่อนและปฏิบัติธรรมที่เป็นสถานที่สับปายะ ลานกีฬา คือมีสถานที่ออกกำลังกาย และสถานที่เดินจงกรม จะเห็นได้ว่า แนวความคิดนี้มีเป้าประสงค์ที่จะสร้างแรงดึงดูด ให้คนทุกเพศ ทุกวัด เข้าร่วมทำกิจกรรมภายใต้กิจกรรม 3 ล

4) ด้านวิถีพุทธ จัดทำโครงการนำใจสดใสวิถีพุทธ ที่ให้ความสำคัญกับการจัดกิจกรรมวิถีชาวพุทธตามหลักภาวนา 4 ที่ยึดโยงกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน ซึ่งมีความสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาสังคมของสำนักงานกองทุนเสริมสร้างสุขภาวะ 4 ด้าน ที่ประกอบด้วย ด้านกาย ด้านจิต ด้านปัญญา และด้านสังคม พร้อมทั้งสร้างการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในชุมชนของตนเอง

ภาพโครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ทางสังคมตามนโยบาย
โครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 จังหวัดกำแพงเพชร

4.11 พระนครศรีอยุธยา : มรดกโลก มรดกธรรม เพื่อสุขภาวะทางสังคม

โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ ดำเนินการ 1 โครงการดังนี้

1. โครงการมรดกโลก มรดกธรรม เพื่อสุขภาวะทางสังคมของวัดและชุมชนจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

2. วัตถุประสงค์โครงการ เพื่อเสริมสร้างองค์ความรู้และกระบวนการจัดการพื้นที่มรดกโลกของวัดและชุมชนจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เพื่อเสริมสร้างสุขภาวะทางสังคมของวัดและชุมชนจังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยใช้แนวคิดการจัดการมรดกโลก และเพื่อสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์มรดกโลกจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

3. พื้นที่ดำเนินการ วัดบางกะจะ ตำบลสำเภาล่ม อำเภอเมืองพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยมีพระสงฆ์เข้าร่วม 87 รูป จาก 43 วัด

4. กระบวนการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา โครงการนี้ดำเนินการโดยการตระหนักถึงปัญหาการจัดการพื้นที่มรดกโลกพระนครศรีอยุธยา ที่องค์กรการศึกษาและวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้ขึ้นทะเบียนไว้ แต่ด้วยความที่มีการรุกล้ำพื้นที่มรดกโลก ปัญหาขยะ และการไม่รู้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงทำให้เกิดสุขภาวะที่ไม่เหมาะสม จึงได้มีการพัฒนาความรู้ และกระบวนการของพระสงฆ์ วัด และชุมชน ในการจัดการพื้นที่ของวัดและชุมชนบางกะจะเพื่อสร้างเครือข่ายในการอนุรักษ์และจัดการพื้นที่มรดกโลกเชิงการเรียนรู้ โดยมีขั้นตอนดังนี้

1) การเสริมสร้างความรู้เกี่ยวกับการจัดการมรดกโลกของวัดและชุมชน รวมทั้งการให้ความรู้ด้านการจัดการสุขภาวะของชุมชน

2) การประชุมสัมมนาแลกเปลี่ยนเพื่อให้เกิดการวิเคราะห์ปัญหา ผลกระทบด้านต่างๆ ที่มีผลต่อการจัดการพื้นที่มรดกโลกและสุขภาวะของชุมชน

3) การจัดทำยุทธศาสตร์เพื่อพัฒนาด้านสุขภาวะของชุมชนและการจัดการพื้นที่มรดกโลกโดยความร่วมมือของฝ่ายต่างๆ ได้แก่ สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา สำนักศิลปากรที่ 3 พระนครศรีอยุธยาพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเจ้าสามพระยา พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอินทร์บุรี อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา สถาบันอยุธยาศึกษา เป็นต้น

4) การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของคณะสงฆ์และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในการขยายความรู้ด้านการจัดการมรดกโลกและสุขภาวะทางสังคม

5) การเสริมสร้างเครือข่ายการจัดการมรดกโลกในพระนครศรีอยุธยา เพื่อพัฒนากิจกรรมสาธารณะประโยชน์ การอนุรักษ์พื้นที่มรดกโลกและการจัดการทางสังคม

6) การสรุปและวิเคราะห์แนวทางการเสริมสร้างการเรียนรู้ของวัดและชุมชน

5. ผลลัพธ์ของโครงการ จากการดำเนินการ พบว่า พระสงฆ์และชุมชน จำนวน 325 รูป/คน มีความตระหนักต่อการเป็นพื้นที่มรดกโลกมากขึ้น โดยมีการปรับแนวทางการพัฒนาวัดและชุมชนให้สอดคล้องกับการเรียนรู้ด้านศิลปวัฒนธรรม การจัดการพื้นที่มรดกโลก การเสริมสร้างสุขภาวะทางสังคม โดยสามารถเสนอเป็นยุทธศาสตร์การเรียนรู้ของพระสงฆ์ในการจัดการศิลปวัฒนธรรม การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม และการสร้างเครือข่ายพระสงฆ์รุ่นใหม่ในการพัฒนาเชิงพื้นที่ เพื่อนำไปสู่การจัดการด้านสุขภาวะของสังคมสืบต่อไป

ภาพโครงการมรดกโลก มรดกธรรมเพื่อสุขภาวะทางสังคม ของวัดและชุมชนจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

4.12 จังหวัดกาญจนบุรี : สุขภาวะและการเรียนรู้เพื่อสังคมที่ยั่งยืน

โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาในจังหวัดกาญจนบุรี โดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ ได้ดำเนินการ 3 โครงการย่อย ได้แก่

1.ชื่อโครงการ โครงการที่ 1 โครงการพัฒนาสุขภาวะและโภชนาการของพระภิกษุสามเณรจังหวัดกาญจนบุรี โครงการที่ 2 โครงการพัฒนาสุขภาวะและโภชนาการของชุมชนในเขตเทศบาลจังหวัดกาญจนบุรีโครงการที่ 3 โครงการมีส่วนร่วมในการพัฒนาหมู่บ้านรักษาศีล 5 ณ วัดวังก์วิเวการาม ตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี โดยมีพระสงฆ์เข้าร่วมโครงการ 312 รูป จาก 124 วัด

2. วัตถุประสงค์โครงการ เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาโดยการมีส่วนร่วมของคณะสงฆ์ในจังหวัดกาญจนบุรี เพื่อพัฒนาศักยภาพของคณะสงฆ์ในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาโดยผ่านการจัดทำโครงการพัฒนาเชิงพุทธบูรณาการ เพื่อเปิดพื้นที่ทางสังคมและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาในพื้นที่จังหวัดกาญจนบุรี เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของคณะสงฆ์ ภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคประชาชนองค์กรชุมชน ในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนา และเพื่อพัฒนากิจกรรมพัฒนาและขยายองค์ความรู้ในการสร้างสุขภาวะให้กับพระสงฆ์ในพื้นที่จังหวัดกาญจนบุรี พัฒนาวัดต้นแบบสุขภาวะให้กับพระภิกษุสามเณร จังหวัดกาญจนบุรี และการจัดทำฐานข้อมูลสุขภาวะชุมชนจังหวัดกาญจนบุรี

3. พื้นที่ดำเนินการ เขตพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี และวัดวังก์วิเวการาม ตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี

4. กระบวนการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา การดำเนินโครงการนี้ได้คาดหวังถึงผลที่ต้องการได้รับ คือ การสร้างการเรียนรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องในการดูแลสุขภาวะและโภชนาการของพระภิกษุสามเณรจังหวัดกาญจนบุรี เพื่อให้ได้เป้าหมายและแผนการดำเนินงานด้านวัดต้นแบบสุขภาวะให้กับพระภิกษุสามเณรในจังหวัดกาญจนบุรี ได้ฐานข้อมูลสุขภาวะพระสงฆ์จังหวัดกาญจนบุรี วัดต้นแบบจำนวน 30 วัด และพัฒนาและขยายผลองค์ความรู้ในการสร้างสุขภาวะให้กับพระภิกษุสามเณรในพื้นที่อื่นๆ ของจังหวัดกาญจนบุรี ตามนโยบายโครงการดำเนินการ โครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 โครงการนี้เป็นงานวิจัยเพื่อพัฒนา (Research and Development) โดยศึกษาจากความต้องการของคณะสงฆ์จังหวัดกาญจนบุรี ผ่านโครงการต่างๆ เพื่อศึกษาวิเคราะห์ การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม องค์ความรู้ด้านการพัฒนาจิตและปัญญา รวมถึงการเสริมสร้างเครือข่ายขององค์กรพระสงฆ์อันเป็นกลไกในการนำไปสู่การสร้างองค์กรแห่งการพัฒนาจิตและปัญญา โดยใช้วิธีการรวบรวม

ข้อมูลเกี่ยวข้องจากเอกสารงานวิจัย นิตยสาร วารสาร เทปบันทึกเสียง ตลอดจนเก็บข้อมูลจากวิทยากรในองค์กรที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีขั้นตอนการดำเนินโครงการ ดังนี้ การปรึกษาและขอคำแนะนำจากคณะสงฆ์จังหวัดกาญจนบุรีเกี่ยวกับโครงการ การออกสำรวจสถานที่และสอบถามข้อมูล การประชุมวางแผนปฏิบัติงานเบื้องต้นกับคณะคณะสงฆ์และบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับโครงการ การนิมนต์คณะสงฆ์ และองค์กรต่างๆ เข้าร่วมสัมมนาโครงการเชิงปฏิบัติการ จำนวน 3 ครั้ง การติดตามการบทบาทการทำงานของผู้เข้าร่วมโครงการ และสัมมนาสรุปโครงการ การประเมินผลการปฏิบัติงานจากแบบประเมินโครงการ

5. ผลลัพธ์ของโครงการ ผลการดำเนินการมีดังนี้

โครงการที่ 1 โครงการพัฒนาสุขภาวะและโภชนาการของพระภิกษุสามเณรจังหวัดกาญจนบุรี คณะสงฆ์จังหวัดกาญจนบุรี ได้เห็นความสำคัญของการพัฒนาสุขภาวะและโภชนาการของพระภิกษุสามเณรในจังหวัด เนื่องจากพระภิกษุสามเณรต้องอาศัยอาหารของประชาชนด้วยการบิณฑบาตซึ่งไม่สามารถที่จะเลือกฉันอาหารที่เหมาะสมกับร่างกายของตนได้ พร้อมกันนี้ก็ควรที่จะมีการสัมมนาเพื่อหาแนวทางรักษาสุขภาพพร้อมทั้งหาแนวทางนำรูปแบบวิธีการรักษาสุขภาพไปเผยแผ่ให้กับประชาชนในพื้นที่ของตนเพื่อให้มีความเข้าใจในการรักษาสุขภาพของตนเองต่อไป ในโครงการดังกล่าวนี้ ได้ส่งเสริมให้คณะสงฆ์ได้มีการจัดทำฐานข้อมูลสุขภาวะของพระภิกษุสามเณร มีการพัฒนาและขยายผลองค์ความรู้ในการสร้างสุขภาวะของพระภิกษุสามเณร และได้พัฒนาเป้าหมายและแผนการดำเนินงานด้านวัดต้นแบบสุขภาวะให้กับพระภิกษุสามเณร โดยกำหนดเป้าหมายให้มีการสร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในการดูแลสุขภาวะและโภชนาการของพระภิกษุสามเณร โดยมีผู้เข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้จำนวน 100 รูป และได้ฐานข้อมูลสุขภาวะพระสงฆ์ต้นแบบจำนวน 30 วัด พร้อมมีการจัดทำแผนการดำเนินการพัฒนาสุขภาวะและโภชนาการของพระสงฆ์ในจังหวัดกาญจนบุรี ผลการดำเนินโครงการ พบว่า

1) ข้อมูลด้านสุขภาวะของพระสงฆ์ พบว่า พระสงฆ์ที่เข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้มีอายุต่ำสุด คือ 20 ปี มีอายุสูงสุด คือ 77 ปี และมีพรรษาต่ำสุด คือ 1 พรรษา และมีพรรษาสูงสุด คือ 28 พรรษา มีน้ำหนักต่ำสุด 46 กก. มีน้ำหนักสูงสุด 120 กก. โดยมีน้ำหนักโดยเฉลี่ย 69.76 กก. มีส่วนสูงต่ำสุด 155 ซม. มีส่วนสูงสูงสูด 190 ซม. โดยมีส่วนสูงโดยเฉลี่ย 169.83 ซม. ด้านการฉัน (รับประทาน) อาหารและการดื่ม พระสงฆ์ส่วนใหญ่จะฉันอาหารประเภทน้ำพริกและผัก ประเภททอดและแกงกะทิเป็นอันดับรองลงมา มีการฉันผลไม้เป็นประจำ และขนมหวานเป็นอันดับรองลงมา และพระสงฆ์ส่วนใหญ่ ฉันเครื่องดื่มประเภทกาแฟจำนวนมาก และฉันน้ำหวาน และเครื่องดื่มชูกำลังเป็นอันดับรองลงมา ด้านการสูบบุหรี่ พระสงฆ์ส่วนใหญ่ยังสูบบุหรี่เป็นประจำ (39%) แต่ก็ไม่สูบบุหรี่เลยมีจำนวนใกล้เคียงกัน (34%) การออกกำลังกาย พระสงฆ์ส่วนใหญ่จะมีการออกกำลังกายในแต่ละวัน โดยออกบิณฑบาตโดยเฉลี่ยวันละ 64.5 นาที การเดินจงกรม

โดยเฉลี่ยวันละ 45 นาที และทำความสะอาดวัดโดยเฉลี่ยวันละ 1 ชั่วโมงขึ้นไป นอกจากนี้ ยังมีวิธีการออกกำลังกายด้วยวิธีอื่นๆ เช่น ทำงานวัด เดินออกกำลัง พัฒนาวัด เป็นต้น ด้านโรคประจำตัวพระสงฆ์ส่วนใหญ่ ไม่มีโรคประจำตัว (74%) ส่วนที่มีโรคประจำตัว ส่วนใหญ่จะเป็นโรคภูมิแพ้ ความดัน กระเพาะอาหารและโรคเกี่ยวกับไต เบาหวาน โลหิตจาง หัวใจ และริดสีดวง (26%) และจะมีการเข้ารับการรักษาและการตรวจสุขภาพจากโรงพยาบาลหรือสถานพยาบาลเป็นประจำทุก 12 เดือน

2) ความรู้เกี่ยวกับสุขภาพของพระสงฆ์ พบว่า พระสงฆ์มีความรู้เกี่ยวกับสุขภาพโดยรวมอยู่ในระดับร้อยละ 72.94 โดยมีความรู้ด้านโภชนาการร้อยละ 78 ด้านการจัดการความเครียดอยู่ในระดับร้อยละ 70.25 และด้านการบริหารร่างกายอยู่ในระดับร้อยละ 63 ตามลำดับ

3) พฤติกรรมด้านความรับผิดชอบต่อสุขภาพของพระสงฆ์ พบว่า พระสงฆ์ที่เข้าร่วมโครงการ มีพฤติกรรมด้านความรับผิดชอบต่อสุขภาพอยู่ในระดับปานกลาง (=3.06) โดยมีการสังเกตอาการเปลี่ยนแปลงที่ขึ้นกับร่างกายของตน และนำความรู้ที่ได้มาปฏิบัติในการส่งเสริมสุขภาพของตนเอง โดยพระสงฆ์เห็นด้วยที่จะให้มีการออกกำลังกายในส่วนที่เหมาะสมกับสมณสารูป เช่น การบิณฑบาต การเดินจงกรม ตลอดจนถึงมีวิธีการออกกำลังกายอื่นๆ ที่เหมาะสม มีการตรวจสุขภาพพระสงฆ์เป็นประจำทุกปี จัดให้มีสถานที่ ตลอดจนถึงวิธีการออกกำลังกายที่เหมาะสม และให้คำแนะนำและความรู้ด้านอาหารและโภชนาการที่ถูกต้องและเหมาะสมแก่พระสงฆ์ ตลอดจนถึงควรเลือกฉันอาหารที่มีประโยชน์และเหมาะสมกับสุขภาพด้วย

โครงการที่ 2 โครงการพัฒนาสุขภาวะและโภชนาการของชุมชนในเขตเทศบาลจังหวัดกาญจนบุรี สุขภาวะและโภชนาการของพระภิกษุสามเณรในจังหวัดกาญจนบุรี จะมีความสมบูรณ์มิได้หากขาดการอุปถัมภ์ดูแลจากพุทธศาสนิกชน และในขณะเดียวกันพระภิกษุสามเณรเองก็จะเป็นผู้เผยแผ่ธรรมสั่งสอนให้ประชาชนในพื้นที่เป็นคนดี ประกอบสัมมาอาชีพ ซึ่งเท่ากับว่า พระภิกษุสามเณรเป็นผู้ให้ธรรม ส่วนประชาชนเป็นผู้ให้ทาน เนื่องจากชุมชนในเขตเทศบาลจังหวัดกาญจนบุรี ประชาชนร้อยละ 90 นับถือพระพุทธศาสนา มีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับทางพระพุทธศาสนามิได้ขาด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสนับสนุนหรืออุปถัมภ์พระพุทธศาสนา มีการทำบุญใส่บาตรแด่พระภิกษุสามเณรที่จำพรรษาอยู่ในวัดบริเวณเขตเทศบาลมิได้ขาด อาหารที่ใส่บาตรส่วนมากจะเป็นประเภทที่ก่อให้เกิดการสั่งสมไขมันหรือก่อให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บแก่พระภิกษุสามเณร ทั้งนี้เพราะความรู้ไม่เท่าทันต่อเหตุการณ์ จึงทำให้พระภิกษุสามเณรเกิดโรคภัยไข้เจ็บไม่ทางตรงก็ทางอ้อม ด้วยการเล็งเห็นความเกื้อกูลกันดังกล่าว จึงได้จัดโครงการที่ 2 นี้ขึ้นเพื่อพัฒนาสุขภาวะและโภชนาการให้เกิดขึ้นกับประชาชนในพื้นที่ชุมชนรอบวัดซึ่งอยู่ในเขตเทศบาล ในเขตจังหวัดกาญจนบุรี ในโครงการดังกล่าวนี้ ได้ส่งเสริมให้ประชาชนจัดทำฐานข้อมูลสุขภาวะชุมชน ได้พัฒนาและขยายผลองค์ความรู้ในการสร้างสุขภาวะและได้พัฒนาเป้าหมายและแผนการดำเนินงานด้านวัดต้นแบบสุขภาวะให้กับพระภิกษุสามเณร

โดยกำหนดเป้าหมายให้มีการสร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในการดูแลสุขภาวะและโภชนาการของประชาชน โดยมีผู้เข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้จำนวน 100 คน พร้อมมีการจัดทำแผนการดำเนินการพัฒนาสุขภาวะและโภชนาการของประชาชนในเขตเทศบาลเมือง จังหวัดกาญจนบุรี ผลการดำเนินโครงการพบว่า

1) ความรู้เกี่ยวกับสุขภาพของประชาชน พบว่าประชาชนมีความรู้เกี่ยวกับสุขภาพโดยรวมอยู่ในระดับร้อยละ 60.83 โดยมีความรู้ด้านโภชนาการอยู่ในระดับร้อยละ 70.4 รองลงมาคือ ด้านการบริหารร่างกายอยู่ในระดับร้อยละ 61.5 และด้านการจัดการความเครียดอยู่ในระดับร้อยละ 36.25

2) พฤติกรรมด้านความรับผิดชอบต่อสุขภาพของประชาชน พบว่า ประชาชนที่เข้าร่วมโครงการ มีพฤติกรรมด้านความรับผิดชอบต่อสุขภาพอยู่ในระดับมาก (=3.52) โดยมีการสังเกตอาการเปลี่ยนแปลงที่ขึ้นกับร่างกายของตน และพร้อมปฏิบัติตามคำแนะนำของเจ้าหน้าที่

3) พฤติกรรมการใส่บาตรและการเลือกสิ่งของสำหรับใส่บาตรของประชาชน พบว่าประชาชนที่เข้าร่วมโครงการ มีพฤติกรรมการใส่บาตร อยู่ในระดับมาก (=3.57) โดยจะใส่บาตรด้วยความยินดีไม่เสียดาย (= 4.16) ใส่บาตรด้วยของอันสะอาด (= 4.15) จะระลึกถึงบุญที่ได้รับจากการใส่บาตรเสมอ (= 3.85) และใส่บาตรตามเวลาที่เหมาะสม เป็นต้น โดยประชาชนที่เข้าร่วมโครงการ มีพฤติกรรมการเลือกอาหารที่ใส่บาตร โดยรวมอยู่ในระดับมาก (= 3.88) โดยจะเลือกอาหารที่ใส่บาตรที่สะอาด (= 4.05) ที่มีคุณค่าทางโภชนาการ (= 4.02) ใส่บาตรด้วยอาหารที่ปรุงสุกแล้ว (= 4.01) โดยจะงดเว้นอาหารที่มีรสเค็มจัด (= 4.28) อาหารประเภททอด (= 4.18) อาหารที่มีรสหวานจัด (= 4.18) เป็นต้น

4) ความคิดเห็นของประชาชนต่อการเสริมสร้างสุขภาพสำหรับพระสงฆ์ พบว่าประชาชนมีความคิดเห็นว่า พระสงฆ์ควรดูแลสุขภาพตนเอง ด้วยการเลือกฉันอาหารที่เป็นประโยชน์ครบ 5 หมู่ เน้นผัก ผลไม้เป็นหลัก ลดหาอาหารที่เสี่ยงต่อโรค เช่น มันจัด หวานจัดเค็มจัด เป็นต้น ควรเลือกออกกำลังกายตามความเหมาะสมเช่น การกวาดลานวัด ควรจัดให้มีโครงการตรวจสุขภาพให้กับพระสงฆ์อย่างต่อเนื่องและเป็นประจำ และพระสงฆ์ควรลดหรือหลีกเลี่ยงอาหารที่มันจัด เค็มจัดหรืออาหารรสจัดทุกประเภท อันอาจเสี่ยงต่อโรค

โครงการที่ 3 โครงการการมีส่วนร่วมในการพัฒนาหมู่บ้านรักษาศีล 5 ณ วัดวังก์วิเวการาม ตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี การดำเนินการโครงการต่างๆ ขึ้นเพื่อพัฒนาให้เป็นต้นแบบเพื่อกระจายไปสู่สังคมอื่นๆ หากไม่ได้รับความร่วมมือกับหน่วยงานหรือองค์กรต่างๆ แล้ว ก็ยากที่จะสำเร็จ โครงการการมีส่วนร่วมในการพัฒนาหมู่บ้านรักษาศีล 5 ของชุมชนวัดวังก์วิเวการาม ถูกจัดขึ้นด้วยการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) โดยร่วมมือกับสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กำหนดโครงการนี้ขึ้นเพื่อสนับสนุนการพัฒนาหมู่บ้านรักษาศีล 5 และส่งเสริมแต่ละ

หมู่บ้านได้ร่วมกันพัฒนาและสร้างการเรียนรู้เชิงพุทธบูรณาการ ความเข้าใจที่ถูกต้อง ศีล 5 ถือเป็นบทบัญญัติพื้นฐานของพระพุทธศาสนา เป็นสิ่งที่ก่อประโยชน์ต่อบุคคลและสังคม เป็นพื้นฐานของการอยู่ร่วมกันในสังคม การรักษาศีล หมายถึง การไม่ล่วงละเมิดต่อหลักการอยู่ร่วมกัน ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่นให้เดือนร้อน ศีลเป็นหลักมนุษยธรรม บุคคลผู้รักษาศีลประพฤติธรรมย่อมอยู่เป็นปกติสุข โดยประชาชนในพื้นที่ให้ความเคารพหลวงพ่ออุตตมะ ผู้ซึ่งคอยสั่งสอนให้ทุกคนรักษาศีล 5 เป็นประจำ ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ผิดลูกผิดเมีย ไม่กล่าวคำโกหก และอย่าดื่มสุราจนเมามาย โดยหลวงพ่ออุตตมะจะคอยชี้แนะแนวทางเป็นตัวอย่าง และประชาชนก็นำมาใช้เป็นแนวทางปฏิบัติตาม นอกจากนี้ ผู้ให้สัมภาษณ์ทุกคนต่างกล่าวไปในทิศทางเดียวกันว่า หลวงพ่อจะแนะนำให้มีการทำบุญรักษาศีลตลอดปี มีการเข้าวัด นั่งสมาธิ ทำบุญตักบาตร นำดอกไม้ไปบูชาพระเจดีย์จนเป็นกิจวัตร การนำศีลให้ไปใช้ในชีวิตประจำวัน ประชาชนได้นำหลักศีล 5 ไปใช้ในชีวิตประจำวันทุกคน โดยจะตื่นแต่เช้าตรู่ เมื่อทำธุระส่วนตัวเรียบร้อยแล้วจะหุงข้าวเพื่อถวายพระที่บ้าน, สมาทานศีล สวดมนต์ไหว้พระ นั่งสมาธิที่บ้าน และตักบาตรทุกวัน จะมีการถือศีลที่วัดในวันพระใหญ่ และมีการสวดมนต์ก่อนนอนทุกครั้ง และ การนำศีลไปใช้กับบุคคลในครอบครัวและผู้อื่น พบว่า ผู้ให้สัมภาษณ์ทุกคนจะให้สัมภาษณ์ไปในทิศทางเดียวกันว่า เมื่อตนเองปฏิบัติเช่นไร ก็จะคอยสั่งสอนให้บุตรหลานและคนรอบข้างของตนเองปฏิบัติเช่นนั้น โดยดำรงตนให้เป็นตัวอย่างก่อน แล้วค่อยแนะนำให้ผู้อื่นปฏิบัติตาม ไม่ว่าจะเป็นการชักชวนเข้าวัด ทำบุญ รักษาศีล เป็นต้น

แผนภาพที่ 4.8 โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาจังหวัดกาญจนบุรี

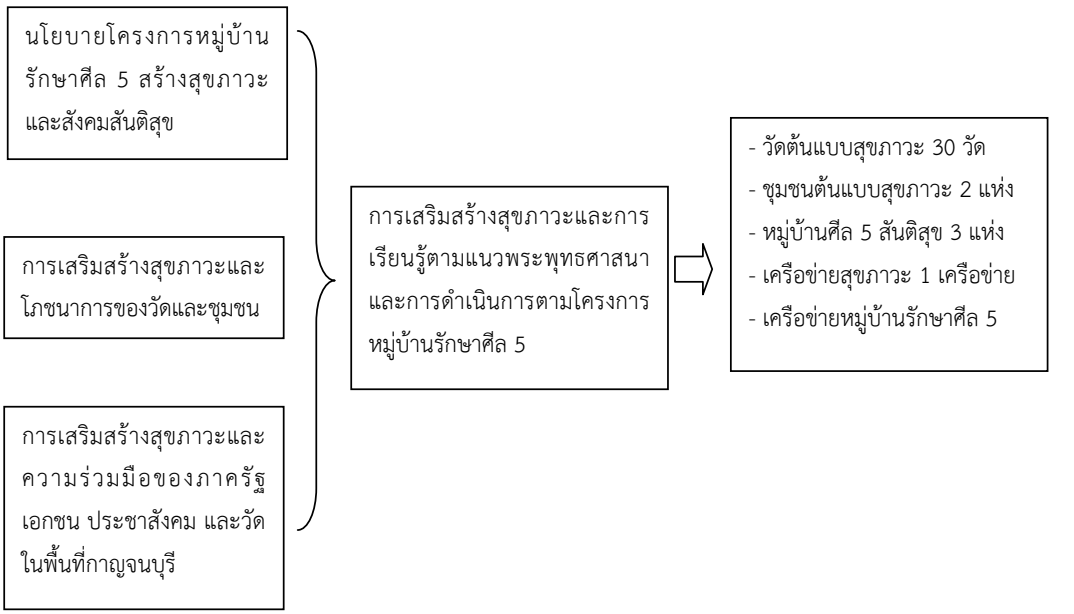

4.13 จังหวัดขอนแก่น : สุขภาวะแบบพอเพียงที่สร้างได้

โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา โดยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ ได้ดำเนินการโครงการจำนวน 1 โครงการ พื้นที่ ได้แก่

1. โครงการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงและสุขภาวะเชิงพุทธจังหวัดขอนแก่น

2. วัตถุประสงค์โครงการ เพื่อเสริมสร้างองค์ความรู้และกระบวนการด้านสุขภาวะและเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อพัฒนาศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงและสุขภาวะเชิงพุทธ และเพื่อพัฒนากิจกรรมเชิงพุทธตามนโยบายโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5

3 พื้นที่ดำเนินการ วัดอุตสาหะ บ้านขุนด่าน ตำบลบ้านดง อำเภออุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น และศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงและสุขภาวะเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ตำบลโคกสี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น โดยมีพระสงฆ์ ประชาชน เข้าร่วมกิจกรรมจำนวน 421 รูป/คน จาก 214 วัด

4. กระบวนการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ โครงการเกิดขึ้นเพื่อสนองรับนโยบายของคณะสงฆ์ ในสมัยที่สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ ผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ได้ให้การสนับสนุนด้านงบประมาณในการขับเคลื่อนหมู่บ้านศีล 5 เพื่อให้โครงการหมู่บ้านศีล 5 ประสบผลสำเร็จตามเจตนารมณ์ของสมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ ผู้จัดทำโครงการได้เลือกพื้นที่วัดอุตสาหะ บ้านขุนด่าน ตำบลบ้านดง อำเภออุบลรัตน์ในการดำเนินการตามโครงการหมู่บ้านศีล 5 จนได้กลายเป็นหมู่บ้านศีล 5 ต้นแบบ ซึ่งมีพระครูวิริยธรรมคุณเจ้าอาวาสวัดอุตสาหะ บ้านขุนด่าน เป็นแกนนำชาวบ้านในการขับเลื่อนและพัฒนาทางด้านคุณธรรมจริยธรรมแก่ชาวบ้านและเยาวชน โดยมีกิจกรรมอาทิ การจัดงานปลอดเหล้าไม่ขายเหล้าในวันพระ การทำวัตรเย็น ที่วัดสนับสนุนให้ผู้ปกครองนำเยาวชนเข้าวัดในวันเสาร์-อาทิตย์ กิจกรรมใส่บาตรก่อนไปโรงเรียน การบวชภาคฤดูร้อน การอบรมยาเสพติด โดยมุ่งเน้นการจัดการสุขภาวะองค์รวมให้กับผู้เข้าร่วมโครงการ

ส่วนโครงการศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงและสุขภาวะเชิงพุทธ เกิดขึ้นโดยมองว่าในอดีตที่ผ่านมาวัดและพระสงฆ์เป็นแกนนำของชุมชน และชุมชนในภาคอีสานส่วนใหญ่เป็นชุมชนที่ทำอาชีพเกษตรกร เมื่อเป็นเช่นนี้มีพระสงฆ์หลายรูปพยายามรื้อฟื้นและแสวงหาบทบาทในการเป็นผู้นำชาวบ้าน ในยุคที่สภาวะทางสังคมและเศรษฐกิจอยู่ในขั้นวิกฤตินี้ พระสงฆ์พยายามมองหาปัญหาสังคมปัจจุบัน ที่มีความสลับซับซ้อนให้รู้ปัญหาที่ชัดเจนและตรงจุด แล้วพยายามค้นหาแก่นพุทธธรรมเพื่อนำมาประยุกต์ให้เข้ากับยุคสมัย เพื่อนำมาเป็นหลักในการแก้ปัญหาและพัฒนาคุณชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวบ้านและชุมชนให้ดีขึ้น ที่ผ่านมา

เกษตรกรในจังหวัดขอนแก่นส่วนใหญ่มีสภาพที่ขาดความรู้ด้านการเกษตร ขาดเงินทุนหมุนเวียนในการดำเนินงานด้านการเกษตร มีหนี้สิน ปลูกข้าวแต่ไม่มีข้าวกิน ปลูกพืชก็ขายได้ราคาที่ไม่เป็นธรรม ชาวบ้านเล่นการพนันและอบายมุขต่างๆ ขาดการเอาใจใส่ด้านการดูแลสุขภาพอนามัยทั้งของตนเองและบุตรหลาน เยาวชนขาดการดูแลเอาใจใส่ พระสงฆ์ในจังหวัดขอนแก่นเมื่อเห็นประชาชนประสบกับปัญหาเช่นนี้ จึงได้ตั้งประณิธานไว้ว่า จะหาทางแก้ไขปัญหาความยากจน ปัญหาหนี้สินและปัญหาสุขภาพอนามัย ให้กับชาวบ้านให้ได้ ด้วยการนำหลักธรรมมาใช้กับการแก้ปัญหาการเกษตรเชิงเดี่ยวมาเป็นเกษตรเชิงพุทธ เพื่อทำให้เศรษฐกิจชุมชนมีความเข็มแข็งและสามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืนและถาวร ดังนั้น พระโสภณพัฒนบัณฑิตจึงได้จัดตั้งศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงและสุขภาวะวิถีพุทธตั้งในเขตพื้นที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ตำบลโคกสี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น เพื่อทดลองการปลูกเกษตรเชิงพุทธบนพื้นที่ 8 กว่าไร่ เป็นศูนย์การเรียนรู้เกษตรที่ปลอดสารพิษเป็นเกษตรอินทรีย์ เพื่อสร้างสุขภาวะให้กับผู้บริโภคจนประสบผลสำเร็จและเป็นเกษตรวิถีต้นแบบ โดยวัตถุประสงค์ของการดำเนินโครงการศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงและสุขภาวะเชิงพุทธ ได้แก่ เพื่อจัดทำชุดความรู้เกี่ยวกับการปลูกหมุนเวียน และเพื่อขยายองค์ความรู้เศรษฐกิจพอเพียงและสุขภาวะวิถีพุทธ

ในด้านการสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา พบว่า วัดอุตสาหะ โดยพระครูวิริยธรรมโสภณ ได้สร้างเครือข่ายในการพัฒนาสังคม ชุมชน และการเสริมสร้างสุขภาวะเชิงพุทธร่วมกับหน่วยงานต่างๆ ดังนี้

1. เทศบาลตำบลบ้านดง เป็นหน่วยงานที่ให้การสนับสนุนงบประมาณดำเนินการทำงานในโครงการต่างๆ ที่ทางวัดกับชุมชนได้ร่วมกันจัดขึ้น และทำงานเป็นผู้ติดต่อประสานงานกับชุมชนและหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง

2. ผู้นำชุมชน ผู้นำในตำบลบ้านดงผู้จะให้ความร่วมมือกับพระครูวิริยธรรมโสภณเป็นอย่างดีในการทำกิจกรรมของทางวัดและชุมชน จากการวิจัยครั้งนี้ทำให้เห็นบทบาทสำคัญของผู้นำ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้านและผู้นำในชุมชนในด้านต่างๆ ซึ่งบุคคลเหล่านี้เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการนำพาชาวบ้านพัฒนาชุมชน ประสานงาน และที่สำคัญผู้นำชุมชนเป็นตัวอย่างที่ดีของชุมชนในการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์

3. ชาวบ้าน โดยทั่วไปแล้วชาวบ้านก็ได้เข้าวัดทำบุญอยู่เป็นประจำ นอกจากนี้ชาวบ้านยังได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนร่วมกับพระสงฆ์ โดยชาวบ้านได้ร่วมแรงร่วมใจทำงานด้วยความเสียสละทั้งกำลังกายและกำลังทรัพย์สุขภาวะของชุมชน เช่น ร่วมกันรักษาความสะอาดในหมู่บ้าน

4. โรงเรียน เครือข่ายของพระครูวิริยธรรมโสภณ ประกอบไปด้วย โรงเรียนบ้านขุนด่าน โรงเรียนอุบลรัตน์พิทยาคม และโรงเรียนบัวแก้วพิทยา โรงเรียนเหล่านี้ได้เข้ามาทำกิจกรรม

กับทางวัด คือการร่วมพิธีกรรมในวันสำคัญทางศาสนา เช่น ทอดเทียนในเทศกาลเข้าพรรษา การทำความสะอาดวัด เป็นต้น เจ้าอาวาสก็จะให้โอวาทเกี่ยวกับหลักการดำรงชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา ซึ่งมีผลทำให้เด็กได้รับการปลูกฝังเรื่องคุณงามความดี มีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางที่ดี

ส่วนการสร้างเครือข่ายความร่วมมือ ศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงเชิงพุทธ วิทยาเขตขอนแก่น ภาคีเครือข่ายการทำงานพัฒนาสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ตำบลโคกสี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น จำแนกเป็นกลุ่มได้ดังนี้

1. องค์การบริหารส่วนตำบลโคกสี เข้ามาร่วมทำกิจกรรมการเรียนรู้ในเชิงปฏิบัติ ณ ศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงและสุขภาวะเชิงพุทธ มีการฟังการบรรยายการทำเกษตรจากผู้รู้และลงมือปฏิบัติ โดยการร่วมการปลูกพืช เช่น มะนาว มะละกอ ตะไคร้ และกล้วยน้ำว้า เป็นต้น

2. ชุมชนบ้านโคกสีและบ้านเลิง นำโดยผู้ใหญ่บ้านและกำนันตำบลโคกสีเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการทำงานร่วมกับ มจร วิทยาเขตขอนแก่น ในส่วนของการนำพาชาวบ้านเข้ามาเรียนรู้เกษตรเชิงพุทธ

3. โรงเรียน โดยเฉพาะโรงเรียนโคกสีวิทยาสรรค์ ได้มีส่วนในการส่งเสริมการเรียนรู้ของนักเรียนซึ่งเป็นการเรียนรู้นอกห้องเรียน อันเป็นความรู้ที่สามารถนำไปปฏิบัติได้จริง นอกจากการเรียนรู้ทางการเกษตรแล้วนักเรียนยังได้เรียนรู้เกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการเกษตรและในการดำเนินชีวิตประจำวัน

4. โรงพยาบาลขอนแก่น 2 บ้านโคกสี ตำบลโคกสี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ได้เข้ามาร่วมทำงานด้วยในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการดูแลรักษาสุขภาพ เช่น โครงการคนเฒ่าเข้าวัด ได้มาร่วมเป็นวิทยากรอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการดูแลรักษาสุขภาพของคนแก่ร่วมกับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

5. ชมรมคนพุทธ นำโดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ชอบ ดีส่วนโคก เป็นกลุ่มที่ได้ร่วมทำงานพัฒนาศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงและสุขภาวะเชิงพุทธ และนำพาชาวบ้านทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์อีกหลายอย่าง เช่น จัดตั้งกลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ เป็นต้น

5. ผลลัพธ์ของโครงการ มีดังนี้

โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของวัดอุตสาหะบ้านขุนด่าน ตำบลบ้านดง อำเภออุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น เกิดผลสำเร็จดังนี้

1) การจัดงานปลอดเหล้า บ้านขุนด่านเป็นหมู่บ้านที่จัดงานปลอดเหล้า การจัดงานปลอดเหล้านี้เกิดขึ้นจากการร่วมมือร่วมใจของหลายภาคส่วน ได้แก่ บ้าน วัด และราชการ โดยทั้งสามหน่วยงานหลักได้มองเห็นโทษของการดื่มสุราอันเป็นต้นเหตุของการก่อให้เกิดการทะเลาะวิวาท อาชญากรรม ทำลายสุขภาพ เป็นการสิ้นเปลืองโดยเปล่าประโยชน์ และเหล้า

ยังเป็นสิ่งที่นำไปสู่การติดยาเสพติดชนิดอื่นๆ

2) ไม่ขายเหล้าในวันพระ พ่อค้า แม่ค้าในหมู่บ้านมีความเห็นว่าบ้านขุนด่านเป็นหมู่บ้านศีลห้าต้นแบบจึงไม่ควรขายเหล้าในวันพระและทุกร้านก็ได้ให้ความร่วมมือ ถึงแม้ว่าจะมีการขายเหล้าในหมู่บ้านแต่ว่าน่าจะเว้นสักวันโดยเฉพาะวันพระ นั่นก็แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านค้าขายแบบชาวพุทธคือการค้าไม่ได้หวังแต่จะเอาผลประโยชน์ส่วนตนอย่างเดียว ยังคิดถึงประโยชน์ส่วนรวมของการอยู่ร่วมกันในสังคม

3) ประชาชนและเยาวชนทำวัตรเย็นที่วัด ตามหลักการปฏิบัติในทางพระพุทธศาสนาตอนเย็นหรือก่อนนอนก็จะมีการสวดมนต์ไหว้พระเพื่อระลึกถึงคุณพระพุทธ คุณพระธรรมและคุณพระสงฆ์ ซึ่งเป็นหลักแห่งความดีตามหลักพุทธศาสนา เมื่อผู้ใดได้ยึดเป็นหลักในการดำเนินชีวิตจะทำให้ชีวิตเจริญรุ่งเรือง

4) เยาวชนเข้าวัดวันเสาร์ อาทิตย์ เยาวชนจะมาทำบุญที่วัด (ไหว้พระ ตักบาตร ทำกิจกรรมที่วัด เช่น ทำความสะอาดวัดปัดกวาดลานวัด วิหาร ศาลาการเปรียญ เป็นต้น)

5) นักเรียนใส่บาตรก่อนไปโรงเรียน ตอนเช้า ก่อนนักเรียนจะไปโรงเรียน พ่อแม่ผู้ปกครองจะเตรียมข้าว อาหารให้บุตรหลานของตนใส่บาตร ซึ่งการกระทำอย่างนี้เป็นการปลูกฝังเด็กให้รู้จักการให้นักเรียนมีความเสียสละ เพราะการใส่บาตรก็คือการให้ชนิดหนึ่ง และการให้ก็เป็นการช่วยกล่อมเกลาจิตใจให้เป็นคนดี เมื่อเด็กถูกปลูกฝังในการให้ตั้งแต่เด็ก เมื่อเขาโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ จะทำให้เขาเป็นคนดีของสังคม

6) การบรรพชาภาคฤดูร้อน การบวชภาคฤดูร้อนของวัดอุสาหะเกิดจากความร่วมมือของทุกๆ ฝ่าย ไม่ว่าจะเป็นคณะสงฆ์จังหวัดขอนแก่น อุบาสก อุบาสิกา องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น ข้าราชการครู ร่วมใจเป็นหนึ่งเดียวกันที่จะพัฒนากำลังหลักของชาติ โดยการออกทำหน้าที่เชิญชวนชาวขอนแก่นตามหาแก่นธรรม ด้วยการบวชสามเณรล้านรูปฟื้นฟูพระพุทธศาสนาที่ศูนย์บวชวัดอุตสาหะ ต.บ้านดง อ.อุบลรัตน์ จ.ขอนแก่น จนกลายมาเป็นศูนย์บวชภาคฤดูร้อนตัวอย่าง โดยที่พระครูวิริยธรรมโสภณท่านจัดบวชภาคฤดูร้อนมายาวนานหลายปี จนเป็นประเพณีในชุมชนว่า “เด็กผู้ชายปิดเทอมต้องบวช” โรงเรียนในชุมชนก็สนับสนุนเพราะเด็กที่บวชเป็นสามเณรแล้ว พอถึงเปิดเทอมคุณครูจะได้เด็กดีมีคุณภาพกลับคืนสู่โรงเรียน ล่าสุด โรงเรียนอุบลรัตน์พิทยาคม และโรงเรียนบัวแก้วพิทยาคม โรงเรียนใกล้วัดอุตสาหะพร้อมใจกันประกาศเป็นนโยบาย “นักเรียนชั้นมัธยมศึกษา ปีที่ 2 ทุกคนปิดเทอมต้องบวชทุกปี” คือ ถ้าไม่บวชจะไม่ผ่านขึ้นชั้น ม.3

7) การทำเกษตรวิถีพุทธ จัดให้มีสถานที่เรียนรู้ สถานที่ฝึกอบรมชาวบ้าน และเป็นแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับเกษตรแนวพุทธ

8) การทำงานบริการสังคมคือทำให้ชาวบ้านได้ลดค่าใช้จ่ายในการจัดงานและทำให้ผูกไมตรีไว้ได้

9) ส่งเสริมอาชีพทำให้ชาวบ้านสามารถพึ่งตนเองได้และมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ไม่ต้องเป็นทุกข์ใจเพราะการกู้หนี้

10) พัฒนากาย (รักษาศีล) คือทำให้มีความสำรวมระวังในการดำเนินชีวิต ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่นให้ได้รับความเดือดร้อน (5) พัฒนาจิตใจคือทำให้ใจสงบ เป็นสุข และมีความสุขมรอบคอบในการทำงาน (6) พัฒนาปัญญาคือทำให้เข้าใจปัญหาชีวิตและสามารถใช้สติปัญญาแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตของตนให้มีความสุขได้

ส่วนผลลัพธ์ของศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงและสุขภาวะเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ตำบลโคกสี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น มีดังนี้

1) สุขภาวะด้านร่างกาย ศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงและสุขภาวะเชิงพุทธ เน้นการให้ความรู้กับประชาชนเกี่ยวกับการบริโภคอาหาร โดยเฉพาะการบริโภคอาหารที่มีสารพิษที่ตกค้างกับอาหาร แนะนำให้เกษตรกรปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ไว้การบริโภคเอง โดยหลักศีลห้าคือไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมและชีวิตสัตว์อื่น โดยใช้ปุ๋ยคอกหรือปุ๋ยหมักแทนสามารเคมีจะไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมและชีวิตสัตว์อื่น พืชผักก็จะไม่มีสารเคมีตกค้าง ผู้บริโภคก็จะปลอดภัยจากสารเคมี

2) สุขภาวะด้านจิตใจ มีการส่งเสริมการปฏิบัติธรรม อบรมธรรมเป็นการได้รักษาจิตใจให้สงบ จิตที่มีความสงบย่อมมีความสุขุมเยือกเย็น เหมาะแก่การงานทุกอย่างและสามารถพัฒนาจิตที่สงบนี้ให้เข้าถึงวิถีแห่งปัญญาอีกด้วย กลุ่มเป้าหมายในการพัฒนาด้านนี้ ได้แก่ ชมรมคนพุทธ มจร

3) สุขภาวะด้านปัญญา ศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงและสุขภาวะเชิงพุทธ เน้นการพัฒนาทางด้านปัญญา ดังพุทธสุภาษิตที่ว่า ปัญญา โลกสมึ ปจโชโต (ปัญญาเป็นแสงสว่างในโลก) แก่นิสิตที่กำลังศึกษาอยู่ในระดับปริญญาตรี ปริญญาโท ปริญญาเอก ข้าราชการ หน่วยงานเอกชน และประชาชนทั่วไป โดยการให้ความรู้ด้านการเกษตรเชิงพุทธ และการดำเนินชีวิตตามตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงตามรอยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชรัชกาลที่ 9 และการดูแลสุขภาวะแบบองค์ร่วมคือการดูแลสุขภาวะ

4) สุขภาวะด้านสังคม มีการปลูกฝังให้นิสิตทั้งที่เป็นพระภิกษุ สามารเณรและนิสิตที่เป็นคฤหัสถ์ ทั้งระดับปริญญาตรี ปริญญาโท และปริญญาเอก ให้มีจิตสำนึกรักสถาบัน รักบ้านเกิดและร่วมรับผิดชอบต่อสังคม โดยมุ่งเน้นการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันมีความเสียสละต่อส่วนรวม เป็นการสร้างโอกาสให้เขาเหล่านั้นได้มีส่วนร่วมในการช่วยเหลือสังคม และเป็นการสร้างวิสัยทัศน์เชิงบวกให้ผู้ที่สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

ภาพโครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา จังหวัดขอนแก่น

4.14 จังหวัดอุดรธานี : สวนป่าพุทธธรรมพื้นฐานของการการสร้างสุขภาวะทางสังคม

โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาจังหวัดอุดรธานี โดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ ดำเนินการ 1 โครงการ

1. โครงการเกษตรแนวพุทธธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง

2. วัตถุประสงค์ของโครงการ โครงการดังกล่าวจัดตั้งขึ้นเป็นการศึกษาเรียนรู้แนวทางการทำการเกษตรแนวพุทธ เพื่อเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้การทำเกษตรวิถีพุทธ และเพื่อสร้างเครือข่ายเกษตรวิถีพุทธในจังหวัดอุดรธานี ซึ่งพระธรรมวิมลมุนี เจ้าคณะจังหวัด ท่านมีนโยบายในการพัฒนาคณะสงฆ์โดยได้ให้ความสำคัญกับการศึกษาและการแสวงหาความรู้ เพราะพระสงฆ์จะต้องเป็นแกนนำในด้านจิตวิญญาณและการให้ความรู้แก่ชุมชนเกี่ยวกับพุทธธรรม การดูสุขภาวะแบบองค์รวมและการพึ่งพาตนเอง ดังนั้น จะต้องพัฒนาพระสงฆ์อย่างต่อเนื่อง

3. พื้นที่ดำเนินการ ธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง สาขาของวัดมัชฌิมาวาส ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี มีพระสงฆ์ เกษตรกรเข้าร่วมจำนวน 218 รูป/คน จาก 68 วัด

4. กระบวนการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาจังหวัดอุดรธานี โครงการนี้ใช้กระบวนการดำเนินการตามหลักพุทธธรรม ซึ่งพระธรรมวิมลโมลี ท่านนำหลักธรรมมาส่งเสริมการพัฒนาอาชีพและการทำงานไม่ว่าจะเป็นการค้าขาย รับราชการ ทำนา ปกครอง ลูกจ้าง หรือศึกษาหาความรู้ ก็ทำอย่างสุดความสามารถ จนสำเร็จในสิ่งที่ตนต้องการ มีความซื่อสัตย์สุจริต ไม่ฟุ่มเฟือย ไม่สุรุ่ยสุร่าย ท่านมองว่า ประโยชน์ในทางโลกของฆราวาส คือ ความสำเร็จในหน้าที่การงานของตนที่ทำอยู่ โดยไม่ขัดกับศีลธรรมและกฎหมายบ้านเมือง สามารถประสบความสำเร็จในหน้าที่การงานของตนได้รับประโยชน์ตามความมุ่งหมาย เมื่อกล่าวถึงการจะพัฒนาชุมชนให้เจริญพร้อมทั้งด้านกายกับจิตและสภาวะแวดล้อมอย่างเหมาะสม บุคคลควรนำหลักธรรมมาเป็นพื้นฐานทั้งในการกำหนดเป้าหมายและกำหนดแนวทางการพัฒนา โดยเฉพาะหลักธรรมที่เรียกว่า “วิริยอิทธิบาท” อันหมายถึง การมีความเพียรไม่ย่อท้อต่อการทำงาน นอกจากนั้นแล้ว หลักธรรมถือว่าเป็นความศรัทธาของประชาชนและเป็นเครื่องชี้นำวิถีทางการดำเนินชีวิตอันสันติสุข ในส่วนที่เกี่ยวกับเป้าหมายของการพัฒนาหลักคำสอนในส่วนพุทธศาสนาล้วนมุ่งที่เป้าหมายเดียวกัน คือ ให้คนได้รู้จักพัฒนาตนเองโดยการเรียนรู้ แนวทางการดำเนินการพัฒนาตามหลักธรรมเน้นที่การดำเนินการพัฒนาตามหลักธรรมจะต้องเริ่มจากการพิจารณาให้เกิดความเข้าใจถึงลักษณะของชีวิตและชุมชนให้ถูกต้อง โดยเฉพาะที่เป็นปัญหา สาเหตุของปัญหา และแนวทางการดำเนินชีวิตไปสู่เป้าหมายอย่างไม่มีปัญหา ในสังคมไทย พระสงฆ์เป็นส่วนหนึ่งในสถาบันที่สำคัญของชาติ คือ สถาบันพระพุทธศาสนา ซึ่งได้รับการยอมรับและได้รับความศรัทธาจากชาวบ้านมาตลอด ทั้งนี้ เพราะพระสงฆ์เป็นผู้มีความสำคัญต่อวิถีการดำรงชีวิตของชาวบ้าน หากมองย้อนกลับไปในอดีตจะพบว่าชาวบ้าน

เมื่อประสบกับปัญหาหรือเกิดทุกข์ร้อนใด ๆ ไม่ว่าจะเป็นทางกายหรือจิต ก็จะพากันไปวัดไปพบพระสงฆ์เพื่อปรึกษาและระบายความทุกข์ ดูเหมือนว่าพระสงฆ์จะสามารถแก้ปัญหาความทุกข์ร้อนของพวกเขาได้ทุกอย่าง ฉะนั้น วัดและพระสงฆ์ในอดีต จึงมีบทบาทมาก พระสงฆ์เป็นทั้งครูสอนหนังสือ สอนศีลธรรม สอนวิชาชีพ ให้กับลูกหลานของชาวบ้าน เป็นทั้งหมอรักษาชาวบ้านที่เจ็บไข้ไม่สบาย ชาวบ้านเมื่อมีใครเกิดล้มป่วย บรรดาญาติ ๆ ก็พาไปวัด เพื่อให้พระสงฆ์ช่วยเยียวยารักษา เป็นทั้งนักสังคมสงเคราะห์ ช่วยเหลือชาวบ้านที่ได้รับความทุกข์ ความเดือดร้อนต่าง ๆ เช่น คนชราและเด็กกำพร้าที่ไม่มีคนเลี้ยงดูหรือคนที่ถูกไฟไหม้ น้ำท่วมเป็นต้น เป็นทั้งผู้พิพากษาตัดสินคดีและประนีประนอมความให้กับชาวบ้านที่เกิดกรณีพิพาทกัน เป็นทั้งจิตแพทย์ที่ช่วยแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับสุขภาพจิตให้กับชาวบ้าน นอกจากนั้น พระสงฆ์ยังเป็นเหมือนนักวิชาการเกษตรและพัฒนา ที่คอยให้คำแนะนำเกี่ยวกับวิธีการปลูกพืช วิธีการเลี้ยงสัตว์และฝึกวิชาชีพต่าง ๆ ให้แก่ประชาชน แต่อย่างไรก็ตาม โดยภาพรวมแล้วพระสงฆ์เป็นผู้ทำคุณประโยชน์ต่อสังคมไทยอย่างมาก โดยเฉพาะการเผยแผ่อบรมศีลธรรม จริยธรรม การจัดการศึกษาและการสงเคราะห์ประชาชน เมื่อศึกษาลึกลงไป ในส่วนของการส่งเสริมเศรษฐกิจในชุมชนอันเป็นการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านให้ดีขึ้น จะพบว่า ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน พระสงฆ์ได้เข้ามาช่วยเหลือและดำเนินการอันเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของชาวบ้านอยู่มาก หากใคร่ครวญย้อนกลับไปไตร่ตรองถึงภาพอดีตของไทยดูแล้ว ทุกคนจะนึกถึงบทบาทของพระสงฆ์ ที่จะเป็นหัวใจหลักของการแก้ปัญหาความเป็นอยู่ของชาวบ้านได้ เพราะพระสงฆ์มีปัจจัยที่เอื้อต่อการส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนของประชาชนอยู่มิใช่น้อย ที่สำคัญที่สุดคือแรงศรัทธาที่ประชาชนมีต่อพระสงฆ์ พร้อมทั้งคุณลักษณะของพระสงฆ์ไทยมีพื้นเพเป็นคนชนบทอยู่แล้วย่อมมีสำนึกที่ปลุกให้เข้าถึงความทุกข์ของชาวบ้านได้ไม่ยาก และเมื่อนำมาประยุกต์ให้เข้ากับกาลสมัยด้วยการนำหลักธรรมมาใช้กับการแก้ปัญหาการเกษตรเชิงเดี่ยวมาเป็นการทำเกษตรแนวพุทธเพื่อทำให้เศรษฐกิจชุมชนมีความเข้มแข็งและสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืนและถาวรต่อไปได้

5. ผลลัพธ์ของโครงการ ผลการจัดทำโครงการและการปฏิบัติตามหลักธรรมทำให้วิถีชีวิตของเกษตรกร เกษตรกรกลุ่มที่ทำการเกษตรแนวพุทธแบบผสมผสาน ได้ยึดหลักธรรมคำสอนแห่งพระพุทธศาสนา เป็นกรอบปฏิบัติในการดำเนินชีวิต โดยเกษตรกรทุกคนมีการทำบุญตักบาตรเนื่องในโอกาสต่างๆ มีการสมาทานรักษาศีลห้าเป็นประจำ นอกจากนี้ ยังมีการรู้จักประมาณในการบริโภค โดยการลดรายจ่ายในครัวเรือนด้วยการที่มีแหล่งอาหารบริโภคเพิ่มขึ้นจากการเลี้ยงปลา และปลูกพืชผัก ผลไม้ ในไร่นา รวมถึงการลดรายจ่ายหรือการไม่ใช้ปุ๋ยเคมีกำจัดศัตรูพืชด้วยการหันมาใช้ปุ๋ยคอกหรือปุ๋ยหมักแทน ทำให้เกษตรกรพึ่งตนเองได้ โดยมีผลสำเร็จของโครงการคือ (1) การทำเกษตร จัดให้มีสถานที่เรียนรู้ สถานที่ฝึกอบรมชาวบ้านและเป็นแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับเกษตรแนวพุทธ (2) การทำงานบริการสังคมคือทำให้ชาวบ้านได้ลด

ค่าใช้จ่ายในการจัดงานและทำให้ผูกไมตรีไว้ได้ (3) ส่งเสริมอาชีพทำให้ชาวบ้านสามารถพึ่งตนเองได้และมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ไม่ต้องเป็นทุกข์ใจเพราะการกู้หนี้ (4) พัฒนากาย (รักษาศีล) คือ ทำให้มีความสำรวมระวังในการดำเนินชีวิต ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่นให้ได้รับความเดือดร้อน (5) พัฒนาจิตใจคือทำให้ใจสงบ เป็นสุข และมีความสุขมรอบคอบในการทำงาน (6) พัฒนาปัญญาคือทำให้เข้าใจปัญหาชีวิตและสามารถใช้สติปัญญาแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตของตนให้มีความสุขได้

ส่วนผลของการขยายเครือข่ายการทำงาน พบว่า มีกลุ่มต่างๆ เข้ามาร่วมดำเนินการอาทิ กลุ่มแกนนำเกษตรแนวพุทธ กลุ่มแกนนำเกษตรกรแนวพุทธสร้างเครือข่ายที่เข้มแข็งจนได้รับการยอมรับนับถือจากประชาชนทั้งภายในชุมชนและภายนอก ในการดำเนินงานติดต่อประสานงานเชื่อมโยงเครือข่าย โดยเกิดจากกระบวนการสร้างแกนนำในชุมชน ซึ่งเป็นคนที่อยู่ในชุมชนอย่างแท้จริง ผู้นำ ซึ่งเป็นแกนนำคนสำคัญให้ชาวบ้านคิดริเริ่มในการทำเกษตรแนวพุทธแบบผสมผสานเพื่อการพึ่งตนเองที่ยั่งยืน ได้ผ่านการเรียนรู้มาหลากหลายกิจกรรม ซึ่งในกระบวนการเรียนรู้นั้น ได้รับแนวคิดการทำเกษตรแนวพุทธจากธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง ได้เปลี่ยนแปลงกระบวนการคิดต่างไปจากเกษตรกรโดยทั่วไป จากความเชื่อและกระบวนการคิดนี้ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต และเกิดการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตที่มีความสอดคล้องกับวิถีการผลิตและความเชื่อ ซึ่งการปรับเปลี่ยนนี้ คือ “มีความขยัน อดทน การใช้จ่ายในสิ่งจำเป็น” จึงต้องใช้เวลา ต้องใช้พลังใจ เพราะเป็นการฝ่าและปะทะกับกระแสการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมในปัจจุบัน โดยกลุ่มปราชญ์ชาวบ้านทุ่งนาคำหลวง เป็นอีกส่วนหนึ่งในการจัดการสร้างเครือข่ายแบบพึ่งตนเอง ร่วมกับพระธรรมวิมลมุนี ในการประสานเครือข่ายกับปราชญ์ชาวบ้านอีสาน ที่ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางประสานงาน และสร้างเวทีพบปะแลกเปลี่ยนถ่ายทอดความคิดเห็น “ทำงานร่วมกับประชาชนในพื้นที่ทำให้ประชาชนเกิดจิตสำนึกร่วมภายในชุมชน นอกจากนี้การจัดทำโครงการธรรมสัญจรเพื่อเผยแผ่หลักธรรมและการทำเกษตรแนวพุทธให้กับสมาชิกภายในเครือข่ายชุมชนด้วย” ได้ก่อให้เกิดการเพิ่มพูนความรู้ และสมาชิกสามารถรับทราบการดำเนินงานของธรรมสถานสวนป่าฯ ได้อย่างทั่วถึง

กลุ่มเกษตรกลุ่มเครือญาติ สร้างเครือข่ายโดยการประสานสมาชิกในครอบครัวให้ความร่วมมือแล้วขยายไปยังเครือญาติในชุมชน สังเกตได้จากสมาชิกในกลุ่มจะเป็นผู้ที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้กันหรือมีพื้นที่ไร่นาติดต่อกันนอกจากการทำมาหากินแบบพึ่งพิงธรรมชาติแล้วยังต้องพึ่งพิงญาติพี่น้อง ดังนั้น “เกษตรผสมผสานจะผลิตเพื่อการบริโภคในครอบครัวและส่วนหนึ่งเอาไว้แบ่งปันครือญาติหรือผู้อื่น กลุ่มเกษตรผสมผสานแนวพุทธ จึงมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่มีแจกจ่ายผลผลิตแก่ญาติพี่น้อง พึ่งพาอาศัยกัน” ส่วนในด้านความรู้ ทางการเกษตรกลุ่มเกษตรแบบผสมผสานจะมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันจากธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง ร่วมกับเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งมีเวทีในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในระหว่างกลุ่มทุกเดือน จึงส่งผล

ให้สมาชิกของชุมชนแห่งนี้มีพัฒนาการไปสู่การจัดการแปลงไร่นา จนสามารถพึ่งพาตนเองได้ทางด้านเศรษฐกิจ “โดยการมีอยู่มีบริโภคเอง ลดรายจ่ายด้านอาหาร ลดต้นทุนการผลิตลดลง มีรายได้เพิ่มขึ้น ไม่ต้องดิ้นรนรับจ้างนอกชุมชน ครอบครัวอยู่ร่วมกันได้ และมีการเก็บออม” เป็นผลในระยะยาว ทั้งนี้ เนื่องมาจากเกษตรกรสามารถควบคุมปัจจัยการผลิต กระบวนการผลิต การจัดการ ภูมิปัญญาทักษะเทคโนโลยีที่เหมาะสม ทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ได้ในระดับหนึ่ง ในระยะหลังได้มีผู้มาศึกษาดูงานมากมาย ผลผลิตในไร่นาต่างๆ เหล่านี้ จึงกลายเป็นธุรกิจครอบครัวและชุมชนในการประกอบอาหาร และอาหารว่างในการจัดเลี้ยงผู้ดูงาน “ทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้น ช่วยส่งเสริมฐานะความเป็นอยู่ของครอบครัวให้ดีขึ้นตามลำดับ”

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า ปัจจัยที่เสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนเกษตรแนวพุทธผสมผสานบ้านป่าปอแดง ได้แก่ การมีผู้นำด้านการทำเกษตรแนวพุทธ ที่มีความรู้ความสามารถ และลงมือปฏิบัติให้ชุมชนเข้าใจในหลักการดำเนินงานเกษตร คอยให้การสนับสนุนชุมชนเครือข่าย ทำให้เครือข่ายชุมชนมีความเข้มแข็ง สมาชิกกลุ่มที่มีความร่วมมือกันดีและมีความรู้ความสามารถในการจัดการไร่นาและมีวิถีการดำเนินชีวิตประจำวัน ที่ยึดหลักธรรมคำสอนพระพุทธศาสนาเป็นกรอบปฏิบัติ หลักธรรมคำสอนเพื่อการพึ่งตนเองนี้ นับว่ามีความสำคัญยิ่ง ดังนั้น การที่เกษตรกร ที่ทำการเกษตรแนวพุทธผสมผสาน โดยมีเป้าหมายสำคัญคือการพึ่งพาตนเองได้นั้น จึงเป็นการเหมาะสมต่อการปฏิบัติในทางอาชีพการเกษตรของตนที่สอดคล้องกับหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาหรือการดำเนินชีวิตตามวิถีพุทธด้วยนั่นเอง

แผนภาพที่ 4.9 โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาจังหวัดอุดรธานี

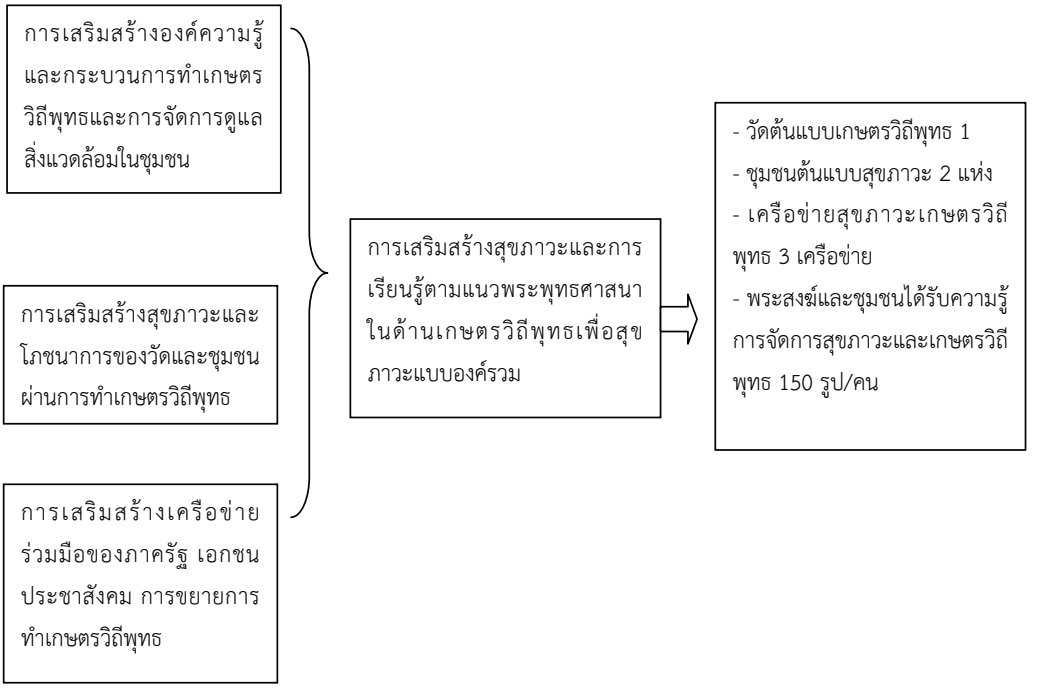

ภาพการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา และเครือข่ายเกษตรวิถีพุทธจังหวัดอุดรธานี

4.15 จังหวัดร้อยเอ็ด : จิตอาสาพิทักษ์ป่าเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาจังหวัดร้อยเอ็ด โดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ ได้ดำเนินการ 1 โครงการ ได้แก่

1. โครงการเครือข่ายความร่วมมือในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของกลุ่มจิตอาสาพิทักษ์ป่าดงทำเลดอนใหญ่

2. วัตถุประสงค์โครงการ เพื่อเสริมสร้างจิตอาสาพิทักษ์ป่าชุมชนดงทำเลดอนใหญ่ อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด เพื่อเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ในการจัดการป่าชุมชน และเพื่อสร้างเครือข่ายความร่วมมือการจัดการป่าและสุขภาวะในพื้นที่จังหวัดร้อยเอ็ด

3. พื้นที่ดำเนินการ กลุ่มจิตอาสาพิทักษ์ป่าดงทำเลดอนใหญ่ บ้านหนองบั่ว อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด มีพระสงฆ์และประชาชนเข้าร่วมจำนวน 487 รูป/คน จากจำนวน 54 วัด

4. กระบวนการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา การดำเนินการและการสร้างเครือข่ายของกลุ่มจิตอาสาพิทักษ์ป่าดงทำเลดอนใหญ่ บ้านหนองบั่ว โดยการส่งเสริมการจัดกิจกรรมสร้างและขยายเครือข่ายของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยนั้น มีขั้นตอนการดำเนินการใน 3 ระยะ ดังนี้

1) ระยะที่หนึ่ง ขั้นประกาศอุดมการณ์ ในระยะนี้กลุ่มจิตอาสาพิทักษ์ป่าดงทำเลดอนใหญ่ ได้มีการขอความร่วมมือ ขอความช่วยเหลือในการทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อปลุกฟื้นจิตใจให้ประชาชน ชาวบ้าน เยาวชน ผู้นำชุมชน และส่วนราชการ หันมาให้ความสำคัญกับการพิทักษ์รักษาป่าเพื่อประเทศชาติและอนุชนรุ่นหลัง กิจกรรมที่ร่วมกันทำจึงมักเป็นกิจกรรมที่ผ่านจารีตประเพณี ความเชื่อ การประยุกต์ความเชื่อเดิมกับแนวทางอนุรักษ์ เช่น การบวชป่า ซึ่งการบวชป่าครั้งแรกนั้น ทำให้ชาวบ้านหลายคนเกิดความเชื่อใหม่ขึ้นมาว่า ต้นไม้ที่ถูกบวชแล้วได้กระทำเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา เหมือนเวลาที่บวชลูกหลานก็คือการถวายลูกหลาน ซึ่งเป็นเลือดเนื้อเชื้อไขถวายเป็นพุทธบูชาสืบทอดพระพุทธศาสนา การบวชป่าก็เช่นเดียวกัน เมื่อถวายเป็นพุทธบูชาแล้ว จึงเป็นสมบัติของพระพุทธศาสนา ผู้ใดจะมาตัดมาทำลายหรือลักขโมยมิได้ เพราะจะเกิดเป็นภัยพิบัติแก่ผู้นั้น เกิดเป็นความเสื่อมของผู้นั้น ครอบครัวนั้น หรือตระกูลนั้น ส่วนผู้ใดทำนุบำรุงรักษาสมบัติของพระพุทธศาสนาจะมีความเจริญรุ่งเรืองชั่วลูกชั่วหลาน ความเชื่อเช่นนี้ทำให้เกิดเป็นพลังที่เข้มแข็งให้แก่สมาชิกกลุ่มจิตอาสาพิทักษ์ป่าดงทำเลดอนใหญ่ มีขวัญกำลังใจที่จะขับเคลื่อนงานพิทักษ์ป่าให้คงอยู่ตลอดไป

การดำเนินการในระยะที่ 1 นี้ นอกจากการประกาศอุดมการณ์แล้ว ยังเป็นการแสวงหาแนวร่วมอุดมการณ์ด้วย โดยกลุ่มจิตอาสาได้นำเสนอข้อมูลการลักลอบตัดไม้ในป่าดงทำเลของกลุ่มผู้มีอิทธิพลและกลุ่มมิจฉาชีพในพื้นที่แก่กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายใน

ราชอาณาจักร (กอ.รมน.) ซึ่งได้ผลชัดเจนยิ่งขึ้น เมื่อมีการสั่งการมอบหมายโดยตรงมายังกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในจังหวัดร้อยเอ็ด (กอ.รมน.จว.รอ.) ให้หาวิธีการช่วยเหลือดูแลกลุ่มจิตอาสา เริ่มตั้งแต่การลงตรวจการเยี่ยมเยือนให้กำลังใจแก่กลุ่มจิตอาสาในพื้นที่

2) ระยะที่สอง ขั้นสร้างความร่วมมือและเครือข่าย จากกระบวนการพิทักษ์ป่าดงทำเลดอนใหญ่โดยการสร้างเครือข่ายในระยะที่ 1 ที่เป็นการเปิดเผยตัวตนที่แท้จริง บอกเล่าอุดมการณ์แก่คนในชุมชนเพื่อร่วมเป็นจิตอาสาพิทักษ์ป่าด้วยกัน มีความเข้มข้นและพัฒนาการแบบก้าวกระโดด เมื่อมีการสนับสนุนกิจกรรมในโครงการวิจัยการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนา โดยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยร่วมกับสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ได้สนับสนุนกิจกรรมและสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการพิทักษ์ป่าดงทำเลดอนใหญ่ ซึ่งทั้งชาวบ้านและกลุ่มจิตอาสาเองสรุปความเห็นตรงกันว่าเป็นกระบวนการขับเคลื่อนการทำงานพิทักษ์ป่าที่ไม่ต้องเสียเลือดเนื้อ เป็นกิจกรรมที่ทำบนฐานของทุนทางสังคมที่เข้มแข็ง เป็นกิจกรรมที่สร้างมิตรภาพที่ดีต่อกัน ดังนั้น การสร้างเครือข่ายในระยะที่ 2 นี้ คณะผู้วิจัยได้ร่วมกับกลุ่มจิตอาสาและหน่วยงาน องค์กรอื่นจัดกิจกรรมเพื่อหนุนเสริมการพิทักษ์ป่าดงทำเลดอนใหญ่ให้มีความเข้มแข็ง ยั่งยืนและสร้างสันติสุข โดยมีเครือข่ายต่างๆ เช่น เครือข่ายพระสังฆาธิการเจ้าคณะผู้ปกครอง เครือข่ายพระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ห้องเรียนจังหวัดร้อยเอ็ด เครือข่ายหน่วยงานภาครัฐทั้งส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สถานศึกษาต่างๆที่นำนักเรียนนักศึกษาเข้าร่วม และเป็นภาคีเครือข่ายพัฒนาองค์กร ชุมชนของตนเอง เช่น โรงเรียนบ้านหนองบั่ว โรงเรียนบ้านกำแพง โรงเรียนบ้านบะตากา โรงเรียนธวัชบุรีพิทยาคม โรงเรียนศรีธวัชวิทยาลัย โรงเรียนอาจสามารถพิทยาคม เป็นต้น เครือข่ายปราชญ์ชุมชน เครือข่ายรางวัลลูกโลกสีเขียว เครือข่ายพระนักพัฒนา เป็นต้น

3) ระยะที่สาม การพัฒนาเชิงคุณภาพจากกิจกรรมป่าชุมชน จากการดำเนินการทำให้เกิดการรวมกลุ่มกันของชุมชน หน่วยงานต่างๆ และสถาบันการศึกษาในการขับเคลื่อนองค์กรชุมชนด้วย ทำเกิดการพัฒนา จิตอาสา ความเสียสละ การแบ่งปัน การร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ การมีจิตเมตตา การให้อภัย การทำงานที่ปราศจากอคติ ไม่แบ่งฝักแบ่งฝ่าย การมุ่งประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ การกตัญญูรู้คุณของบรรพบุรุษ การรักษาสมบัติและคำสอนของบรรพชน การให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมจารีตประเพณีท้องถิ่น การคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ การรับฟังความคิดเห็น การให้เสรีภาพแก่สมาชิกในกลุ่มแต่ละกลุ่ม จึงทำให้เห็นว่าการพัฒนาศักยภาพชุมชนโดยการเปิดพื้นที่ให้ทุกคนได้ร่วมกันทำกิจกรรมร่วมกัน ก่อให้เกิดพลังที่เข้มแข็งและยิ่งใหญ่

5. ผลลัพธ์ของโครงการ จากการทำกิจกรรมในโครงการพัฒนาร่วมกับกลุ่มจิตอาสาพิทักษ์ป่าดงทำเลดอนใหญ่ และเครือข่าย เริ่มตั้งแต่กิจกรรมเสวนาเพื่อหาจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคในการขับเคลื่อนการพัฒนาศักยภาพเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะตามแนวพระพุทธศาสนากิจกรรมส่งเสริมจารีตประเพณีของชุมชน กิจกรรมปลูกป่า-บวชป่า กิจกรรมระดมสมอง โดยนักวิชาการและผู้ทรงคุณวุฒิ กิจกรรมเดินป่า กิจกรรมเพาะพันธุ์กล้ายางนา เป็นต้น เพื่อกลุ่มจิตอาสาและเครือข่ายขับเคลื่อนโครงการศักยภาพวัดและชุมชนดำเนินการต่อไปได้อย่างต่อเนื่อง เข้มแข็ง และยั่งยืน พบว่า มีผลสำเร็จที่เกิดขึ้นเป็นรูปธรรม จากกลุ่มจิตอาสาที่เคยประสบปัญหาและอุปสรรคในการรักษาพื้นที่ป่าในระยะแรก เพราะต้องต่อสู้กับอิทธิพลของผู้มีอำนาจและกฎหมายที่ชาวบ้านไม่มีพลังเพียงพอที่จะสู้รบปรบมือด้วย จึงใช้เพียงการรวมกลุ่มจิตอาสาให้มากที่สุดเพื่อข่มขู่ต่อต้านอิทธิพลมืดและเล่ห์เหลี่ยมช่องโหว่ของกฎหมาย สิ่งที่น่าสนใจจากพฤติกรรมการพิทักษ์ป่าดงทำเลดอนใหญ่ ก็คือวิธีการต่อต้านข่มขู่นั้น หาใช่ด้วยอาวุธประหัตประหารกันแต่อย่างใดไม่ แต่ใช้พลังมวลชนจิตอาสา ใช้พลังความเสียสละ พลังความเป็นญาติ พี่น้องกัน พลังความรักสามัคคีที่กระทำบำเพ็ญร่วมกันผ่านจารีตประเพณีและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา การประกาศเจตนารมณ์อุดมการณ์พิทักษ์ป่าอันเป็นสมบัติของแผ่นดินร่วมกัน และการเปิดพื้นที่ให้ทุกคนได้ร่วมเป็นสมาชิก ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรักษา ร่วมใช้ประโยชน์ด้วยกัน การไม่ฟื้นฝอยหาตะเข็บตอกย้ำความผิดที่เจ็บปวดในอดีตให้กับผู้ที่หลงผิดเป็นอีกวิธีการหนึ่งที่ทำให้หลายคนเข้าร่วมอย่างสบายใจ และกลับกลายเป็นแกนนำสำคัญในการพิทักษ์ป่าผืนนี้

แผนภาพที่ 4.10 โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาจังหวัดร้อยเอ็ด

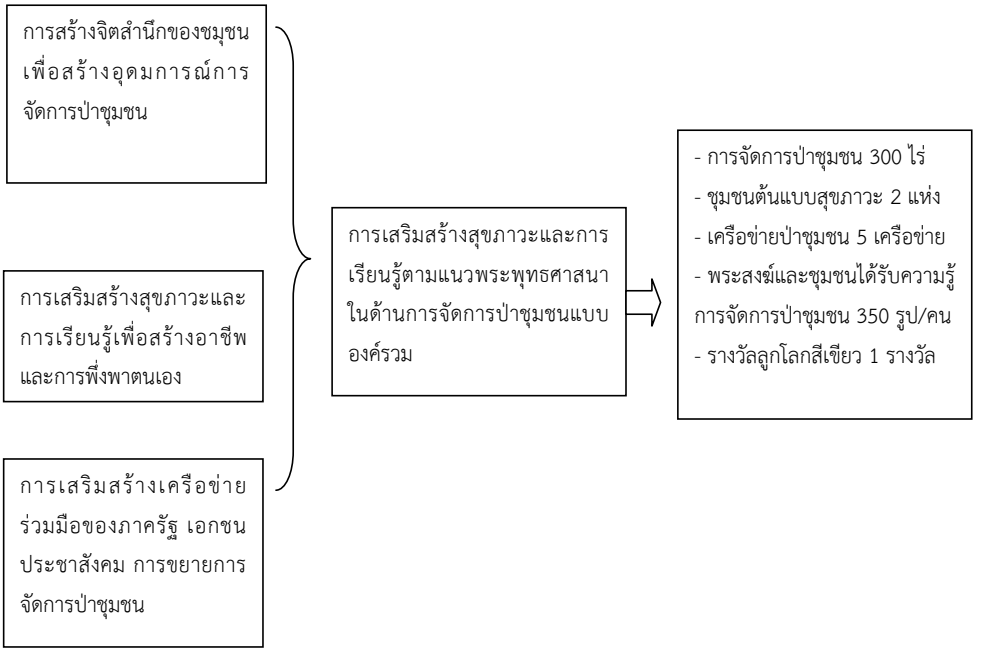

ภาพโครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา ของกลุ่มจิตอาสาพิทักษ์ป่าชุมชนดงทำเลดอนใหญ่ อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด

4.16 จังหวัดสุรินทร์ : อยู่เย็น-เป็นสุขพื้นฐานของพลังชุมชนและสังคม

โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและส่งเสริมการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนา จังหวัดสุรินทร์ ได้ดำเนินการกิจกรรม/โครงการย่อย 1 โครงการ ได้แก่

1. โครงการต้นแบบชุมชนอยู่เย็น-เป็นสุข จังหวัดสุรินทร์

2. วัตถุประสงค์ของการศึกษา เพื่อพัฒนาศักยภาพและบทบาทการทำงานขององค์กรทางพระพุทธศาสนา โดยผ่านกระบวนการของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น วิทยาเขตอุบลราชธานี และวิทยาเขตสุรินทร์ เพื่อศึกษารูปแบบกระบวนการและผลลัพธ์การดำเนินการตามนโยบายหมู่บ้านรักษาศีล 5 ของจังหวัดสุรินทร์ เพื่อพัฒนากิจกรรมการเสริมสร้างสุขภาวะและส่งเสริมการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนาในโครงการ “ต้นแบบชุมชนอยู่เย็น-เป็นสุข” พื้นที่จังหวัดสุรินทร์

3. พื้นที่ดำเนินการ วัดดอกจานรัตนาราม บ้านจาน ตำบลทับใหญ่ อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์ โดยมีพระสงฆ์และประชาชนเข้าร่วมกิจกรรมจำนวน 268 รูป/คน จาก 87 วัด

4. กระบวนการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา วัดดอกจานรัตนาราม ได้พัฒนากิจกรรมในเสริมสร้างสุขภาวะตามแนวพระพุทธศาสนา จำนวน 3 กิจกรรม คือ การพัฒนาศูนย์เด็กเล็กบ้านจาน สถานีวิทยุพุทธศาสนิกคนรัตนบุรี บ้านจาน โดยมีขั้นตอนการดำเนินการ ดังนี้

1) ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านจาน ได้จัดตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2539 โดยได้รับงบประมาณในการก่อสร้างอาคาร โดยการนำของ เจ้าอธิการภูชิต ยสินฺธโร และชาวบ้านจานได้ใช้โรงเก็บเรือยาว เป็นสถานที่เลี้ยงดูเด็กเปิดทำการเมื่อวันที่ 1 ตุลาคม 2539 มีเด็กทั้งหมด 84 คน มีผู้ดูแลเด็ก 4 คน ปัจจุบันมีคณะกรรมการพัฒนาเด็กจำนวน 7 คน มีผู้ดูแลเด็ก 3 คน มีเด็กเข้ารับการเลี้ยงดู 57 คน ชาย 27 คน หญิง 30 คน สำหรับรูปแบบการจัดการศึกษาโดยจัดประสบการณ์เรียนรู้แบบเรียนปนเล่นจากประสบการณ์ตรงลงมือปฏิบัติและสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง โดยชุมชนและผู้ปกครองมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาเน้นให้เด็กมีคุณธรรมจริยธรรม เป็นพลเมืองที่ดีของสังคมมีความสามารถและมีความสุข ตามวิสัยทัศน์ ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านจานมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้มีความพร้อมทั้ง 4 ด้านมีสุขภาพกาย สุขภาพจิตและสุขนิสัยที่ดี มีสุนทรียภาพทางด้านศิลปะ ดนตรี และการเคลื่อนไหว มีความรับผิดชอบ มีระเบียบวินัย ซื่อสัตย์ รักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ รักความเป็นไทย รักธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม มีความสามารถในการใช้ภาษาในการสื่อสาร คิดและแก้ปัญหาได้เหมาะสมตามวัย และอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข

2) สถานีวิทยุพุทธศาสนิกชนคนรัตนบุรี FM . 91.75 MHz คลื่น นะโมโอทอป วัดดอกจานรัตนาราม โดยมีการดำเนินการเมื่อต้นปี พ.ศ. 2547 พระครูรัตนธรรมานุรักษ์ เจ้าอาวาสวัดดอกจานรัตนาราม ได้ร่วมกันพัฒนาขึ้นเพื่อสร้างการสื่อสารของวัดกับชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์

เพื่อเผยแผ่หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาและข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ ถูกต้อง ชัดเจน ทันเหตุการณ์ ระหว่างรัฐกับชุมชน และชุมชนกับชุมชนให้เกิดการคล่องตัว โดยดำรงไว้ซึ่งความเป็นกลาง บนพื้นฐานของความเสมอภาคและเป็นธรรม เพื่อเป็นสื่อกลางเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ เป็นศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และส่งเสริมด้านการพัฒนาความรู้ อาชีพ สุขภาพ สิ่งแวดล้อม การศึกษา ศิลปวัฒนาธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อส่งเสริมการปกครองในระบอบประชาธิปไตยและเป็นศูนย์ประสานความร่วมมือในการแก้ปัญหาและพัฒนาท้องถิ่นของชุมชนอย่างสอดคล้อง ต่อเนื่อง และยั่งยืนตามปรัชญาที่ว่า “จุดแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ฟื้นฟูภูมิปัญญา นำพาความรู้สู่ชุมชน พัฒนาคนให้เข้มแข็ง ยึดแสงธรรมเป็นหลักชัย ก้าวไกลทันเหตุการณ์” โดยมีหลักการสำคัญ คือ การยึดมั่นในสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และศีลธรรมอันดีงาม ยึดถือความถูกต้อง และความเสมอภาค เป็นกลางและเป็นธรรมกับสังคมอย่างชัดเจน ทุกคนในชุมชนเป็นเจ้าของ มีสิทธิ์แสดงความคิดเห็นตามความเหมาะสม และเชิงสร้างสรรค์เน้นการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนของการดำเนินการไม่ใช้สื่อวิทยุชุมชนสร้างความเสียหาย ต่อชาติบ้านเมือง หน่วยงาน หรือบุคคล อิสระจากการครอบงำของ รัฐ การเมือง ผู้มีอิทธิพล ธุรกิจ (ผู้บริจาคมุ่งให้เป็นไปเพื่อประโยชน์ต่อชุมชนโดยไม่หวังผลตอบแทนหรือกำไร) เน้นกติกา คือ ไม่หมิ่นสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์สถานีวิทยุพุทธศาสนิกชนคนรัตนบุรี เป็นของชุมชน ดำเนินการโดยชุมชน เพื่อชุมชน ไม่เอื้อประโยชน์ต่อบุคคลใดบุคคลหนึ่งหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งดำเนินการตามกฎหมาย ระเบียบแบบแผนข้อตกลงร่วมกัน เผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร ที่ถูกต้อง เป็นประโยชน์ เป็นกลาง เป็นธรรม รวดเร็วทันเหตุการณ์ ตามความต้องการของชุมชน และไม่เสนอข้อมูลที่ทำให้ชุมชนเกิดความแตกแยก ดำเนินไปด้วยความโปร่งใส ตรวจสอบได้ ผู้ดำเนินรายการต้องได้รับการอบรมการจัดรายการจากทีมงานพัฒนาการผลิตรายการ และเข้าใจเป้าหมาย วัตถุประสงค์ จุดยืน และกฎกติกาของสถานีวิทยุฯ จึงจะสามารถจัดรายการได้ ผู้จัดรายการต้องมีคุณธรรม รับผิดชอบผลในคำพูดของตนเอง

จากกระบวนการของชุมชนบ้านจานดังกล่าว สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพและคณะทำงานเห็นความตั้งใจจึงได้เข้ามาสร้างกระบวนการเรียนรู้ด้านพระพุทธศาสนาและการเสริมสร้างสุขภาวะเพื่อให้ยกระดับกระบวนการทำงานและสร้างเครือข่าย โดยให้มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเข้ามาสร้างชุดความรู้ในสถานีวิทยุและการให้ความรู้และแนวปฏิบัติเพื่อสร้างสุขภาพในชุมชน

5. ผลลัพธ์ของโครงการ ชุมชนคนรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์สามารถพัฒนากิจกรรมชุดความรู้ และกระบวนการเสริมสร้างสุขภาพผ่านกิจกรรมของชุมชนที่มีอยู่เดิม ทำให้มีกระบวนการที่เข้มแข็ง เป็นชุมชนต้นแบบในการจัดการตนเองและการสร้างสุขภาวะ โดยสามารถประยุกต์หลักพุทธธรรมในการดำเนินการได้เป็นอย่างดี

4.17 จังหวัดบุรีรัมย์ : ธรรมนูญหมู่บ้าน 9 ดีสู่สุขภาวะที่ยั่งยืน

โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและส่งเสริมการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนา จังหวัดบุรีรัมย์ ได้ดำเนินการกิจกรรม/โครงการย่อย 1 โครงการ ได้แก่

1. โครงการต้นแบบชุมชนอยู่เย็น-เป็นสุขตามธรรมนูญหมู่บ้าน 9 ดี จังหวัดบุรีรัมย์

2. วัตถุประสงค์ของการศึกษา เพื่อพัฒนากิจกรรมการเสริมสร้างสุขภาวะและส่งเสริมการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนาในโครงการ “ต้นแบบชุมชนอยู่เย็น-เป็นสุข” ตามธรรมนูญหมู่บ้าน 9 ดีพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์ เพื่อพัฒนาศักยภาพและบทบาทการทำงานขององค์กรทางพระพุทธศาสนา เพื่อศึกษารูปแบบและบวนการดำเนินการตามนโยบายหมู่บ้านรักษาศีล 5 ของคณะสงฆ์บุรีรัมย์

3. พื้นที่ดำเนินการ วัดโพธิ์ย่อย ตำบลบ้านยาง อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ โดยมีพระสงฆ์และประชาชนเข้าร่วมกิจกรรม จำนวน 102 วัด จำนวน 465 รูป/คน

4. กระบวนการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา วัดโพธิ์ย่อย ตำบลบ้านยาง อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ ได้ดำเนินการตามโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 และการดำเนินการชุมชนต้นแบบในพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์ ที่ได้มีการส่งเสริมให้ส่วนราชการ ภาคเอกชน องค์กรต่างๆ และหมู่บ้านชุมชนใช้แนวทางธรรมนูญหมู่บ้านสันติสุข 9 ดี เป็นคัมภีร์สร้างอนาคตที่ดีให้ลูกหลาน โดยเป็นการดำเนินงานที่เป็นรูปธรรม ประกอบด้วย 1) เป็นคนดี 2) มีปัญญาดี 3) รายได้สมดุล 4) สุขภาพแข็งแรง 5) สิ่งแวดล้อมสมบูรณ์ 6) สังคมอบอุ่น 7) หลุดพ้นอาชญากรรม 8) การจัดตั้งกองทุนพึ่งพาตนเอง และ 9) การสร้างความเข้มแข็งของคณะกรรมการหมู่บ้าน มุ่งเน้นบริหารจัดการสิ่งแวดล้อม สร้างอาชีพ สร้างอาชีพ สร้างนวัตกรรม และการมีส่วนร่วม การจำลองรูปลักษณะการปกครองแบบหมู่บ้านสามารถลดปัญหายาเสพติดและปัญหาอื่นๆ โดยกระบวนการพัฒนาชุมชนตามหลัก 9 ดี หรือ “หลักธรรมนูญ 9 ดี” ดังนี้

ดีที่ 1 เป็นคนดี ด้วยการส่งเสริมให้เคารพกฎกติกา ปฏิบัติตามประเพณีและวัฒนธรรมที่ดีงาม ให้คนในชุมชนแสดงออกถึงการตอบแทนผู้มีพระคุณและบ้านเกิด รวมถึงสนับสนุนให้เข้าร่วมกิจกรรมสำคัญทางศาสนาเพื่อสร้างจิตสำนึกให้ทุกครอบครัวประพฤติตนเป็นคนดี

ดีที่ 2 มีปัญญาดี ด้วยการอาศัยความร่วมมือ และยึดหลักบ้าน วัด และหน่วยงานของทางราชการในการสร้างการเรียนรู้และนำภูมิปัญญาในถิ่นมาสร้างอาชีพให้กับชาวบ้าน เช่นการรวมกลุ่มวิสาหกิจชุมชนทอผ้าไหม เป็นต้น

ดีที่ 3 รายได้สมดุล ด้วยการสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง ด้วยการกระตุ้นให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองด้วยการนำแนวทางการดำรงชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวซึ่งมีการนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน

ดีที่ 4 สุขภาพดี ด้วยการร่วมมือจากหน่วยงานราชการและโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล และได้จัดตั้งชมรมออกกำลังกายเพื่อสร้างความแข็งแรงเพื่อการดูแลสุขภาพของคนในชุมชน

ดีที่ 5 สิ่งแวดล้อมดี ผ่านนโยบาย 3 ส่วน ได้แก่ กระบวนการต้นน้ำ คือการทำให้ชาวบ้านมีความรู้ความเข้าใจในการบริหารจัดการขยะมูลฝอย กระบวนการกลางน้ำ คือเริ่มจากการทำความสะอาดในบ้านของตนเอง การจัดตั้งกลุ่มสมาชิกรณรงค์คัดแยกขยะตั้งแต่ครัวเรือนและกระบวนการปลายน้ำด้วยการพัฒนาอาชีพเพื่อสร้างแรงจูงใจในการบริหารจัดการขยะในชุมชนอย่างยั่งยืน

ดีที่ 6 สังคมดี การส่งเสริมให้ทุกคนในหมู่บ้านได้ดูแลลูกหลานอย่างใกล้ชิด เพื่อสร้างครอบครัวอบอุ่น ทั้งการเข้าวัดทำบุญร่วมกันของคนในครอบครัว การสนับสนุนให้สมาชิกในครอบครัวอยู่ร่วมกันอย่างถ้อยทีถ้อยอาศัย มีความสมัครสมานสามัคคี และรักษากฎวินัยของหมู่บ้านอย่างเข้มแข็ง

ดีที่ 7 หลุดพ้นอาชญากรรม จัดให้มีการเวรยามหมู่บ้าน คอยออกตรวจพื้นที่เสี่ยงทุกวัน และการป้องกันยาเสพติด จัดอบรมเยาวชนต้านยาเสพติด โดยการร่วมมือกับฝ่ายปกครองตำรวจ และสาธารณสุขให้มีการสุ่มตรวจสารเสพติดในวัยรุ่นกลุ่มเสี่ยงในหมู่บ้านทุก 15 วัน

ดีที่ 8 การจัดตั้งกองทุนพึ่งพาตนเอง คือการจัดตั้งกองทุนของหมู่บ้าน มาจากทุนต่างๆ ที่มีในหมู่บ้านโดยให้ทุกคนในหมู่บ้านได้เข้ามามีส่วนร่วมในกองทุนเพื่อความโปร่งใส และเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของคนในหมู่บ้านให้มีความสามารถในการจัดการกับปัญหาต่างๆ ด้วยตนเองและดีสุดท้าย

ดีที่ 9 การสร้างความเข้มแข็งของคณะกรรมการหมู่บ้าน ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการช่วยงานในหมู่บ้านเพื่อให้เกิดการพัฒนาโดยให้ชาวบ้านได้รับประโยชน์อย่างสูงที่สุด เช่น การจัดทำบัญชีรายรับรายจ่ายประจำเดือน เพื่อนำเงินมาพัฒนาชุมชนหรือเข้ากองทุนพึ่งพา เป็นต้น

5. ผลลัพธ์ของโครงการ วัดโพธิ์ย่อย ตำบลบ้านยาง อำเภอลำปลายมาศ เป็นหมู่บ้านที่ประสบความสำเร็จในด้านหมู่บ้านรักษาศีล 5 มีการส่งเสริมปฏิบัติธรรมทุกวันพระ และมีการส่งเสริมอาชีพ รักษาภูมิปัญหาท้องถิ่นโดยใช้วัดเป็นศูนย์กลาง สามารถนำหลักธรรมนูญหมู่บ้านสันติสุข 9 ดี ไปใช้เป็นแนวทางการบริหารจัดการทรัพยากรในหมู่บ้าน ทำให้หมู่บ้านสามารถพึ่งตนเองได้ โดยการมีส่วนร่วมมีการช่วยเหลือเกื้อกูล ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และยังมีกองทุนพึ่งพาตนเองซึ่งสามารถต่อยอดเป็นสถาบันการเงินของชุมชนเพื่อคนในชุมชน บนพื้นฐานของศีล 5 ธรรมนูญชุมชน และหลักการทางพระพุทธศาสนา

4.18 จังหวัดนครศรีธรรมราช : สามัคคีธรรมสู่การสร้างพลังของชุมชน

โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและส่งเสริมการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนา จังหวัดนครศรีธรรมราช ได้ดำเนินการกิจกรรม/โครงการย่อย 1 โครงการ ได้แก่

1. โครงการเครือข่ายความร่วมมือในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาในจังหวัดนครศรีธรรมราช

2. วัตถุประสงค์ของการศึกษา 1) เพื่อพัฒนาศักยภาพและบทบาทการทำงานขององค์กรทางพระพุทธศาสนาโดยผ่านกระบวนการของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครศรีธรรมราช 2) เพื่อพัฒนากิจกรรมญาติธรรมบำเพ็ญประโยชน์ของวัดพรหมโลก 3) เพื่อเปิดพื้นที่ทางสังคมและการส่งเสริมการเรียนรู้ของประชาชนในพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช 4) เพื่อเสนอยุทธศาสตร์และแนวทางการเสริมสร้างสุขภาวะการเรียนรู้ และการพัฒนาอย่างยั่งยืนของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนา

3. พื้นที่ดำเนินการ กลุ่มญาติธรรมบำเพ็ญประโยชน์ วัดพรหมโลก ตำบลพรหมโลก อำเภอพรหมคีรี จังหวัดนครศรีธรรมราช และ เครือข่ายพระสงฆ์แกนนำ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครศรีธรรมราช มีพระสงฆ์และประชาชนเข้าร่วมจำนวน 41 วัด 248 รูป/คน

4. กระบวนการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา การดำเนินการเพื่อพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาในจังหวัดนครศรีธรรมราช มีกระบวนการที่สำคัญ 4 ขั้นตอน ได้แก่

ระยะที่ 1 การพัฒนาแกนนำนิสิตและดำเนินเชิงพื้นที่ มุ่งเน้นการพัฒนากลุ่มพระนิสิตในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครศรีธรรมราช ให้มีความสนใจการดำเนินชมรมพระสงฆ์กับสุขภาวะและพระสงฆ์กับการพัฒนาอย่างยั่งยืน ผ่านการอบรมและลงพื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับคณะสงฆ์ในจังหวัด

ระยะที่ 2 การศึกษาเชิงพื้นที่และพัฒนาตัวชี้วัด มุ่งเน้นการศึกษาพื้นที่ ในจังหวัดนครศรีธรรมราช เพื่อทำความเข้าใจบริบททางสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรม ที่จะสามารถส่งเสริมและสนับสนุนให้เครือข่ายพระสงฆ์กับสุขภาวะและพระสงฆ์กับการพัฒนาอย่างยั่งยืนสามารถขับเคลื่อนการทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ระยะที่ 3 การดำเนินเชิงพื้นที่และสื่อสารสาธารณะ มุ่งเน้นการบูรณาการและสรุปผลการดำเนินโครงการพัฒนาในจังหวัดนครศรีธรรมราช ตลอดจนผลการศึกษารายประเด็นเพื่อเป็นข้อมูลในการจัดกิจกรรมสื่อสารสาธารณะและถ่ายทอดองค์ความรู้ในลักษณะสัมมนาเชิงปฏิบัติการให้กับเครือข่ายพระสงฆ์กับสุขภาวะและพระสงฆ์กับการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ระยะที่ 4 สรุปผลการศึกษาประเมินและทบทวนการดำเนินงาน จัดทำข้อเสนอเชิงนโยบายและระบบฐานข้อมูล มุ่งเน้นการจัดสัมมนารับฟังความคิดเห็นการดำเนินงานทั้งเชิง

ยุทธศาสตร์และการศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนาข้อมูลในการจัดทำข้อเสนอเชิงนโยบาย รวมทั้งส่งเสริมการขับเคลื่อนชมรมของพระนิสิต เครือข่ายพระสงฆ์กับสุขภาวะ และพระสงฆ์กับการพัฒนาอย่างยั่งยืน และระบบฐานข้อมูล เพื่อให้เกิดการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน

5. ผลลัพธ์ของโครงการ จากการดำเนินการวิจัยตามโครงการและกิจกรรมเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาในจังหวัดนครศรีธรรมราช กรณีกลุ่มญาติธรรมบำเพ็ญประโยชน์วัดพรหมโลก ตำบลพรหมโลก อำเภอพรหมคีรี จังหวัดนครศรีธรรมราช ทำให้เกิดเครือข่ายให้ร่วมมือในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา ได้แก่ เครือข่ายพระสงฆ์แกนนำ (ทั้งพระสงฆ์ที่เป็นนิสิตของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และพระสงฆ์ในพื้นที่) เครือข่ายองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น แกนนำ (อปท.) เครือข่ายโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบล (รพ.สต.) และอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน แกนนำ (อสม.) เครือข่ายการศึกษานอกโรงเรียน แกนนำ (กศน.) และเครือข่ายกลุ่มญาติธรรมบำเพ็ญประโยชน์ โดยแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบในการเสริมสร้างสุขภาวะองค์รวม 4 มิติ อันได้แก่ สุขภาวะทางกาย สุขภาวะทางจิตใจ สุขภาวะทางปัญญา และสุขภาวะทางสังคม ดังนี้

1.เครือข่ายโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบลและอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านให้ความรู้ ประสานงาน จัดกิจกรรมที่เกี่ยวกับการเสริมสร้างสุขภาวะทางกาย โดยจัดกิจกรรมหลัก ได้แก่ กิจกรรมการออกกำลังกายด้วยตาราง 9 ช่อง และกิจกรรมนวดเท้าสร้างสุข กายแข็งแรง

2. เครือข่ายพระสงฆ์และนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย แกนนำให้ความรู้ ประสานงาน จัดกิจกรรมที่เกี่ยวกับการเสริมสร้างสุขภาวะทางจิตใจ โดยจัดกิจกรรมหลัก ได้แก่ กิจกรรมสวดมนต์ ฟังเทศน์ นั่งสมาธิ เป็นกิจกรรมผสมผสานมีการปฏิบัติทุกวันพระและปฏิบัติทุกวันในช่วงเข้าพรรษาและกิจกรรมทำเหรียญโปรดทาน เป็นกิจกรรมที่ใช้เวลาหลังสวดมนต์ ไหว้พระ สมาชิกได้ร่วมกันรวบรวมเหรียญมาห่อริบบิ้นเพื่อทำเป็นเหรียญสำหรับใช้โปรยทานในงานศพ

3. เครือข่ายการศึกษานอกโรงเรียนแกนนำ (กศน.) ให้ความรู้ ประสานงาน จัดกิจกรรมที่เกี่ยวกับ การเสริมสร้างสุขภาวะทางปัญญา โดยจัดกิจกรรมหลัก ได้แก่ กิจกรรมมุมธรรมะ กิจกรรมนิทานพื้นบ้าน กิจกรรมกีฬาพื้นบ้าน และกิจกรรมรำวงเวียนครก

4.เครือข่ายองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแกนนำ (อปท.) ให้ความรู้ ประสานงาน จัดกิจกรรมที่เกี่ยวกับการเสริมสร้างสุขภาวะทางสังคม โดยจัดกิจกรรมหลัก ได้แก่ กิจกรรมอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น (กลองยาว) และกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ร่วมใจกันทำความสะอาดวัดและชุมชน การที่กลุ่มเครือข่ายได้ทำหน้าที่ต่างๆ ให้เกิดความร่วมมือในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

4.19 จังหวัดสงขลา : สุขภาวะกับสร้างสันติภาพ

โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและส่งเสริมการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนา จังหวัดสงขลา ได้ดำเนินการกิจกรรม/โครงการย่อย 1 โครงการ ได้แก่

1. โครงการ “เยี่ยมพระพบปะโยม” ตามโครงการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาใน 5 จังหวัดชายแดนใต้

2. วัตถุประสงค์ของการศึกษา 1) เพื่อดำเนินการโครงการพบเยี่ยมพระพบปะโยม 2) เพื่อเปิดพื้นที่ทางสังคมและการส่งเสริมการเรียนรู้ของประชาชนในพื้นที่จังหวัดสงขลาและ 5 จังหวัดชายแดนใต้ 3) เพื่อส่งเสริมการทำงานของพระธรรมทูตอาสา 5 จังหวัดภาคใต้ตามโครงการของ สำนักงานส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม และความมั่นคงแห่งสถาบันชาติ พระศาสนา พระมหากษัตริย์ ที่มุ่งหวังให้พระธรรมทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนายังดินแดน 5 จังหวัด สงขลา สตูล ยะลา นราธิวาส และ ปัตตานี เป้าหมายสำคัญคือ เพื่อรักษาไว้ซึ่งความมั่นคงของพระพุทธศาสนาและการเสริมสร้างสุขภาวะในจังหวัดสงขลาและ 5 จังหวัดชายแดนใต้

3. พื้นที่ดำเนินการ ศูนย์ประสานงานเครือข่ายพระธรรมทูตอาสาจังหวัดสงขลา วัดแจ้ง ตำบลบ่อยาง อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา มีพระสงฆ์และประชาชนเข้าร่วมจำนวน 323 รูป/คน จาก 47 วัด

4. กระบวนการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา การดำเนินการเพื่อพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวในจังหวัดสงขลาและ 5 จังหวัดชายแดนใต้ เป็นโครงการที่เข้ามีส่วนร่วมในการดำเนินการตามโครงการพระธรรมทูตอาสา 5 จังหวัดภาคใต้ ซึ่งเป็นโครงการที่สำนักงานส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม และความมั่นคงแห่งสถาบันชาติ พระศาสนา พระมหากษัตริย์ โดยเจ้าพระคุณสมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ) อดีตประธานคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช ให้ความสำคัญกับปัญหาภาคใต้ ได้จัดตั้งพระธรรมทูตอาสา 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ขึ้นมา มีภารกิจหลักคือ ให้พระธรรมทูตอาสาฯ ออกเยี่ยมให้กำลังใจพระภิกษุสงฆ์และชาวพุทธในพื้นที่ ออกสำรวจวัด และหมู่บ้านชาวพุทธ ที่ถูกปล่อยทิ้งร้าง อันเนื่องมาจากถูกเผา ถูกกดดันให้ออกจากพื้นที่ และช่วยฟื้นฟูประเพณีเก่าๆ ของชาวพุทธที่หายไปในช่วงเกิดเหตุความไม่สงบ ซึ่งเจ้าประคุณสมเด็จฯ ก่อตั้งขึ้นโดยได้งบอุดหนุนจากสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

โดยภาพรวมการทำงานของพระธรรมทูตอาสา 5 จังหวัดภาคใต้ นอกจากจะเน้นไปที่การลงพื้นที่พบปะญาติโยมในชุมชนชาวไทยพุทธในพื้นที่เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาแล้ว ยังนำสิ่งของอุปโภคบริโภคไปมอบให้ในยามที่ประชาชนต้องประสบความเดือดร้อนจากภัยทางธรรมชาติ รวมทั้งจากเหตุการณ์ไม่ปกติในพื้นที่ด้วย กรณีเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่หลายจังหวัดภาคใต้ช่วงปลายปี 2559 ต่อเนื่องถึงเดือน ม.ค. 2560 นั้น พระสงฆ์กลุ่มพระธรรมทูตอาสา

5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ นับเป็นกลุ่มแรกๆ ที่นำสิ่งของไปช่วยเหลือประชาชน ซึ่งถือเป็นอีกส่วนสำคัญที่ทำให้ประชาชนในพื้นที่ภาคใต้ รู้จักบทบาทของพระธรรมทูตอาสา 5 จังหวัดภาคใต้มากขึ้น โดยได้มีการจัดทำแผนพัฒนาพระธรรมทูตอาสา 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ระยะ 5 ปี 2560-2564 และแผนปฏิบัติการประจำปี 2560 แล้ว ซึ่ง ปัจจุบันมีพระธรรมทูตอาสามากกว่า 200 รูป มีส่วนช่วยสร้างขวัญกำลังใจแก่พระสงฆ์ และชาวพุทธในพื้นที่ 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นอย่างมาก ที่สำคัญการลงพื้นที่ช่วยเหลือประชาชนของพระธรรมทูตอาสากลุ่มนี้ นับเป็นปรากฏการณ์ที่ทำให้คนมองภาพ พระสงฆ์ในมุมที่ดีมากขึ้น และเข้าใจบทบาทของพระสงฆ์เหมือนดังที่พระราชกิจจาภรณ์ กล่าวย้ำถึงบทบาทหน้าที่ของพระธรรมทูตอาสา 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ความว่า การทำงานของพระธรรมทูตอาสา 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ต้องปฏิวัติความคิดในเรื่องการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จากเดิมที่เผยแผ่เชิงรับคือ ให้คนเข้ามาหา ต้องเปลี่ยนเป็นเผยแผ่เชิงรุกคือ เดินเข้าหาญาติโยม พูดคุยกับญาติโยมในลักษณะจับเข่าคุยกัน เพื่อทำความเข้าใจขจัดข้อขัดเคืองทั้งหลาย อย่าให้คนจินตนาการภาพพระสงฆ์ไปเอง เพราะไม่เช่นนั้นอาจจะสร้างความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนไปได้

5. ผลลัพธ์ของโครงการ กิจกรรม “เยี่ยมพระพบปะโยม” ของพระธรรมทูตอาสา 5 จังหวัดชายแดนใต้และกลุ่มเยาวชนแกนนำในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาเป็นการเปิดพื้นที่ทางสังคมในการดำเนินกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนาในพื้นที่ 5 จังหวัดชายแดนใต้ (จังหวัดสงขลา ปัตตานี ยะลา นราธิวาส และสตูล) โดยกำหนดกิจกรรมการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาศักยภาพและบทบาทการทำงานของพระสงฆ์และนิสิตแกนนำ รวมทั้งเยาวชนแกนนำที่ทำหน้าที่ร่วมกับพระธรรมทูตอาสาห้าจังหวัดชายแดนใต้ เป็นเวลา 2 วัน โดยมีเป้าหมายในการพัฒนาพระสงฆ์ นิสิตแกนนำ ภาคีเครือข่ายการพัฒนา รวมจำนวน 70 รูป/คน และมีการดำเนินการเขียนโครงการเพื่อการปฏิบัติในพื้นที่ของแต่ละกลุ่ม ดังนี้

1) กลุ่มพระธรรมทูตอาสาและแกนนำเยาวชนจังหวัดสงขลา บทบาทในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนาผ่านกิจกรรมเยี่ยมพระพบปะโยมในโครงการสานฝันแบ่งปันเพื่อน้อง 2 ครั้ง

2) กลุ่มพระธรรมทูตอาสาและแกนนำเยาวชนจังหวัดปัตตานี บทบาทในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนาผ่านกิจกรรมเยี่ยมพระพบปะโยมในโครงการเยี่ยมเยียนให้กำลังใจผู้สูงอายุ 4 ครั้ง

3) กลุ่มพระธรรมทูตอาสาและแกนนำเยาวชนจังหวัดยะลา บทบาทในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนาผ่านกิจกรรมเยี่ยมพระพบปะโยมในโครงการจิตอาสาศาสนิกสัมพันธ์ 4 ครั้ง

4) กลุ่มพระธรรมทูตอาสาและแกนนำเยาวชนจังหวัดนราธิวาส บทบาทในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนาผ่านกิจกรรมเยี่ยมพระ พบปะโยม ในโครงการพื้นที่กรีนโซน 2 ครั้ง

5) กลุ่มพระธรรมทูตอาสาและแกนนำเยาวชนจังหวัดสตูล บทบาทในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนาผ่านกิจกรรม เยี่ยมพระ พบปะโยม ในโครงการจิตอาสาทุ่งหว้าวรวิทย์ 4 ครั้ง

6) กลุ่มนิสิตแกนนำ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครศรีธรรมราช บทบาทในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนา ผ่านกิจกรรมเยี่ยมพระพบปะโยม ในโครงการ มจร นำสุขสู่สังคม 2 ครั้ง

การปฏิบัติงานในพื้นที่ของพระธรรมทูตอาสา 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นโครงการส่งเสริมความมั่นคงของสถาบันพระพุทธศาสนาในจังหวัดชายแดนภาคใต้ จัดขึ้นโดยดำริของเจ้าประคุณสมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ) อดีตเจ้าอาวาสวัดสระเกศ ภายใต้การดำเนินงานของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ร่วมกับสำนักงานส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม และความมั่นคงแห่งสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ วัดสระเกศ เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ปี 2553 จนถึงปัจจุบัน ดำเนินการแล้วจำนวน 4 รุ่น มีพระสงฆ์ผ่านการอบรมตามหลักสูตร จำนวนกว่า 300 รูป และจากการประชุมกลุ่มภาคีเครือข่ายแกนนำในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนา จังหวัดสงขลา (5 จังหวัดชายแดนใต้) ได้ข้อสรุปเกี่ยวกับยุทธศาสตร์การเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาและแนวทางในการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ไปสู่การปฏิบัติ คือ “ธรรมทูตนำหน้า เสริมศรัทธายุวชน องค์กรชุมชนมีส่วนร่วม รวมใจสร้างสุขภาวะ”

20. กรุงเทพมหานคร : Knowledge Center เมืองแห่งความรู้ สังคมน่าอยู่ เชิดชูศีลธรรม

โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและส่งเสริมการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนา กรุงเทพมหานคร ได้ดำเนินการกิจกรรม/โครงการย่อย 1 โครงการ ได้แก่ โครงการศูนย์เรียนรู้พระพุทธศาสนาและการพัฒนาสังคม (Knowledge Center) ของวัดสุทธิวราราม สาทร กรุงเทพฯ

1. โครงการศูนย์เรียนรู้พระพุทธศาสนาและการพัฒนาสังคมของวัดสุทธิวราราม เขตสาทร กรุงเทพมหานคร

2. วัตถุประสงค์ของการศึกษา เพื่อพัฒนาพื้นที่สาธารณะแห่งการเรียนรู้พระพุทธศาสนาและการพัฒนาสังคม เพื่อดำเนินการส่งเสริมการเรียนรู้และรักษาศีลตามนโยบายหมู่บ้านรักษาศีล 5 ของคณะสงฆ์ กรุงเทพมหานคร และสร้างเครือข่ายการเรียนรู้พระพุทธศาสนาและการพัฒนาสุขภาวะในสังคมเมือง

3. พื้นที่ดำเนินการ วัดสุทธิวราราม ถนนเจริญกรุง ยานนาวา เขตสาทร กรุงเทพมหานคร หลังจากการดำเนินการในรอบ 1 ปี มีผู้สนใจเข้าร่วมกิจกรรมจำนวน 4,125 รูป/คน จำนวน 115 วัด

4. กระบวนการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา โครงการดังกล่าวเกิดขึ้นโดยมีแนวทางการดำเนินการของ 3 แนวคิดสำคัญ คือ

1) การสร้างวัดและพื้นที่สาธารณะให้เป็นสถานที่สัปปายะหรือแหล่งเรียนรู้ (Knowledge Center) ของคนในเมือง โดยให้มีสถานที่สะอาดร่มรื่น สวยงาม เหมาะสมกับการเรียนรู้

2) การสร้างพื้นที่สังคมแห่งการเรียนรู้และสุขภาวะเพื่อให้คน ชุมชน และเครือข่าย ได้มาพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ สุขภาวะ และการพัฒนาเมือง

3) การสร้างพื้นที่จิตใจและปัญญา โดยให้วัดเป็นศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้และปฏิบัติตามแนวพระพุทธศาสนา เช่น การทำบุญตักบาตร รักษาศีล เจริญจิตภาวนา

สำหรับกระบวนการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา มีขั้นตอนการดำเนินการดังนี้

1) การให้ความรู้พื้นฐานทางพระพุทธศาสนาและสุขภาวะทางสังคมแก่ภาคีเครือข่ายและผู้สนใจ ประกอบด้วย นักเรียนโรงเรียนวัดสุทธิวราราม จำนวน 2,800 คน วัดในเขตยานนาวา-สาทร จำนวน 30 วัด พระจำนวน 262 รูป และประชาชนผู้สนในกิจกรรมต่างๆ จำนวน 564 คน

2) การสร้างกิจกรรมการเรียนรู้บนพื้นที่สาธารณะเพื่อสุขภาวะ ได้แก่ กิจกรรมจิตอาสาเพื่อสังคม กิจกรรมลดเวลาเรียน เพิ่มเวลารู้ของโรงเรียนวัดสุทธิวราราม กิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ของภาคธุรกิจเอกชนในพื้นที่ถนนเจริญกรุง เป็นต้น

3) การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมร่วมกับหน่วยบัญชาการรักษาดินแดน ตามโครงการส่งเสริมพระพุทธศาสนาของหน่วยบัญชาการรักษา

ดินแดน หรือโครงการ รด. จิตสีขาว โดยให้นักศึกษาวิชาทหารเรียนไหว้พระ สวดมนต์ และนั่งสมาธิก่อนจะเรียนวิชาการทหาร โดยมีนักศึกษาวิชาทหารเข้าร่วมกิจกรรม 3,120 คน

4) พัฒนาพื้นที่วัดและสร้างศูนย์เรียนรู้พระพุทธศาสนาและการพัฒนาสังคม หรือ Knowledge Center โดยการพื้นที่ของวัดให้เป็นศูนย์เรียนรู้ โดยการออกแบบการเรียนรู้ กิจกรรมการเรียนรู้ เช่น การดูหนังหาแก่นธรรม สนทนาธรรม การโค๊ชเชิงพุทธ เป็นต้น โดยความร่วมมือของสถาบันอาศรมศิลป์ สถาบันโค๊ชไทย เป็นต้น

5) การสร้างพื้นที่ของการรักษาพื้นที่ตามหลัก 5 ส โดยให้นักเรียน พระสงฆ์ ชุมชน ร่วมกันรักษาพื้นที่ ความสะอาด การปรับปรุงพื้นที่ทางกายภาพตามหลัก 5 ส โดยความร่วมมือของสมาคมส่งเสริมเทคโนโลยีไทย-ญี่ปุ่น

6) การสร้างพื้นที่ทางจิตใจและปัญญา โดยการจัดให้มีการเจริญจิตภาวนา บรรยายธรรมตามวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา รวมทั้งให้มีการสอนธรรมศึกษาให้กับนักเรียนและประชาชนเข้าเรียนรู้เพื่อฝึกฝนตนเอง

7) การสื่อสารสังคม โดยใช้ Social Media สื่อสารต่อสาธารณะเพื่อให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาการเรียนรู้

8) การทำงานร่วมกับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ส่วนราชการ และสถาบันการศึกษาในกรุงเทพมหานคร เพื่อพัฒนาองค์ความรู้ด้านการพัฒนาสังคม สุขภาวะ และการทำงานในสังคมเมือง เช่น การพัฒนาทักษะ วิธีคิด และกระบวนการเพื่อสังคม

9) การสรุปบทเรียนการทำงานเพื่อสุขภาวะในสังคมเมือง ร่วมกับหน่วยงานต่างๆ เช่น สำนักงานเขตสาทร กรุงเทพมหานคร ชุมชนย่านเจริญกรุง ภาคธุรกิจเอกชน และสถาบันการศึกษาเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ของเยาวชน และกลุ่มคนในสังคม

5. ผลลัพธ์ของโครงการ จากการดำเนินการตามจัดตั้งโครงการศูนย์เรียนรู้พระพุทธศาสนาและการพัฒนาสังคมของวัดสุทธิวราราม เขตสาทร กรุงเทพมหานคร ที่มีวัตถุประสงค์ของการศึกษา เพื่อพัฒนาพื้นที่สาธารณะแห่งการเรียนรู้พระพุทธศาสนาและการพัฒนา มีผลการดำเนินการดังนี้

1) เกิดการเรียนรู้ในด้านพระพุทธศาสนาและการพัฒนาสุขภาวะทางสังคมในมิติสังคมเมือง โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของพระสงฆ์ วัด ชุมชน โรงเรียน ส่วนราชการ และภาคธุรกิจเอกชน ที่จะขับเคลื่อนสุขภาวะทางสังคมผ่านมิติของการเรียนรู้ของพระสงฆ์ ประชาชนจำนวน 4,235 รูป/คน

2) เกิดเครือข่ายการพัฒนาสังคมเมืองที่มีการสื่อสารผ่านเทคโนโลยีสารสนเทศ ความเป็นกลุ่มในเมืองไปสู่การเรียนรู้และการปฏิบัติงานทางสังคมจำนวน 4 เครือข่าย เช่น เครือข่ายหน่วยบัญชารักษาดินแดนตามโครงการ รด.จิตสีขาว เครือข่ายอาศรมศิลป์ในการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรม

3) เกิดการพัฒนาสุขภาวะเชิงพุทธของพระสงฆ์และชุมชนและการขับเคลื่อนเพื่อนโยบาย ยุทธศาสตร์ และกระบวนการทางสังคมเพื่อพัฒนาระบบสุขภาวะองค์กรและพระสงฆ์ในสังคมไทย

ภาพการดำเนินการศูนย์เรียนรู้พระพุทธศาสนาและการพัฒนาสังคม
วัดสุทธิวราราม กรุงเทพมหานคร

สรุปกิจกรรมการส่งเสริมสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา 20 จังหวัด

ที่	จังหวัด	กิจกรรมเพื่อส่งเสริมสุขภาวะและการเรียนรู้	เป้าหมายสำคัญ
1	แม่ฮ่องสอน	1) กิจกรรมการพัฒนาศักยภาพนิสิตและกิจกรรมห้องสมุดเพื่อน้อง 2) กิจกรรมตามโครงการเสริมสร้างสุขภาวะทางสังคมตามนโยบายโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 จังหวัดแม่ฮ่องสอน	โดยเป็นการสนับสนุนกิจกรรมเพื่อปรับปรุงห้องสมุด ชุดความรู้ และกระบวนการเรียนรู้ของนักเรียนจำนวน 1 โรงเรียน และการส่งเสริมคณะสงฆ์จังหวัดแม่ฮ่องสอน จำนวน 58 วัด/ชุมชน ได้ร่วมกิจกรรมการรักษาศีล 5 ปฏิบัติธรรมและพัฒนากิจกรรมทางพุทธศาสนาในพื้นที่ของตนเอง จำนวน 173 รูป/คน
2	พะเยา	1) โครงการพัฒนาศักยภาพนิสิตและการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาศิลปวัฒนธรรมล้านนาสู่อาเซียน	เพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ สุขภาวะทางสังคมและศิลปวัฒนธรรมของล้านนาสู่อาเซียนในลักษณะของศูนย์เรียนรู้และการทำกิจกรรมของพระสงฆ์ พระนิสิตในพื้นที่จังหวัดพะเยา โดยมีพระสงฆ์และประชาชนเข้างานจำนวน 251 รูป/คน
3	ลำพูน	โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา จังหวัดลำพูน	มุ่งเน้นการพัฒนาชุมชนและการทำงานของพระตามรอยอารยวิถี 4 ครูบาของลำพูน ที่สร้างความศรัทธาและการพัฒนาในจังหวัดลำพูน เช่น ครูบาศรีวิชัย ครูบาชัยวงศา ที่นำหลักการของหมู่บ้านศีล 5 ไปประยุกต์ใช้จนกลายเป็นต้นแบบหมู่บ้านรักษาศีล 5 ของสังคมไทย
4	ลำปาง	โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา จังหวัดลำปาง	มุ่งเน้นการส่งเสริมให้ชุมชนได้ปฏิบัติตนและเข้าร่วมโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 จนได้แนวทางการจัดการการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพุทธ พระสงฆ์มีความพร้อมในการเผยแผ่หลักพุทธธรรม รวมทั้งเกิดเครือข่ายในการการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพุทธจำนวน 712 วัด

5	แพร่	1) โครงการพัฒนารูปแบบและกระบวนการขับเคลื่อนหมู่บ้านศีล 5 ของคณะสงฆ์ในจังหวัดแพร่ 2) โครงการบรรพชาอุปสมบทเฉลิมพระเกียรติฯ	เน้นพัฒนารูปแบบและกระบวนการขับเคลื่อนหมู่บ้านศีล 5 ของคณะสงฆ์ในจังหวัดแพร่เพื่อให้พระสงฆ์มีกระบวนการทำงานเพื่อชุมชนบนพื้นที่ของศีล 5 และหลักพุทธธรรม โดยมีประชาชนและวัดเข้าร่วมโครงการจำนวน 154 วัดและมีการทำกิจกรรมด้านสุขภาวะเชิงพุทธ โดยการจัดโครงการบรรพชาอุปสมบทเฉลิมพระเกียรติฯ
6	น่าน	1) โครงการพัฒนาสุขภาวะและโภชนาการของพระสงฆ์จังหวัดน่าน 2) โครงการมีส่วนร่วมในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน-ท้องถิ่นอย่างยั่งยืนในเขตภูเพียงแช่แห้ง จังหวัดน่านสู่มรดกโลก	เสริมสร้างสุขภาวะของพระสงฆ์ในพื้นที่จังหวัดน่านจำนวน 248 รูป โดยถวายความรู้ในด้านโภชนาการและสุขภาวะเชิงพุทธ และการส่งเสริมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน-ท้องถิ่นอย่างยั่งยืนในเขตภูเพียงแช่แห้ง จังหวัดน่านสู่มรดกโลก โดยมองว่าเมืองน่านจะต้องมีพื้นที่สาธารณะในระดับโลกหรือการเป็นมรดกโลก เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวและการจัดการตนเองของเมืองน่าน
7	อุตรดิตถ์	โครงการพัฒนาสุขภาวะด้านโภชนาการผักปลอดสารพิษจากภูมิปัญญาท้องถิ่น จังหวัดอุตรดิตถ์	มุ่งส่งเสริมสุขภาวะพื้นฐานของชุมชนด้วยการจัดโภชนาการผักปลอดสารพิษจากภูมิปัญญาท้องถิ่น ให้ท้องถิ่นสร้างนวัตกรรมด้านสุขภาพของตนเองและนำไปสู่การจัดการตนเองและการพัฒนาที่ยั่งยืนในพื้นที่นายาง อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์
8	พิษณุโลก	โครงการพัฒนาสุขภาวะและโภชนาการและการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนโดยใช้เครือข่ายกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ของพระสงฆ์ในจังหวัดพิษณุโลก	เน้นการประยุกต์ใช้หลักการของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ในการสร้างสุขภาวะทางสังคม เพื่อนำไปสู่การสร้างสุขภาวะและโภชนาการ รวมทั้งการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนโดยใช้เครือข่ายกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ของพระสงฆ์ในจังหวัดพิษณุโลกจำนวน 65 วัด และ 5 เครือข่าย
9	ตาก	โครงการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้เพื่อการพัฒนาสังคมสุขภาวะจังหวัดตาก	เนื่องจากจังหวัดตากมีเป้าหมายเพื่อยกระดับการเรียนรู้ของวัด ชุมชน และสังคม เพื่อพัฒนาสุขภาวะของประชาชนในจังหวัดตาก โดยมีการพัฒนาในพื้นที่ 45 วัด/ชุมชน

10	กำแพงเพชร	โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ทางสังคมภายใต้โครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 จังหวัดกำแพงเพชร	เน้นการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ทางสังคมภายใต้โครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 จังหวัดกำแพงเพชรนั้น มุ่งเน้นสร้างพื้นที่ทางสังคม โดยให้ประชาชนเข้ามาร่วมกิจกรรมทางพุทธศาสนา การสวดมนต์ นั่งสมาธิ การฝึกจิตการสวดธัมมจักกัปปวัตนสูตรในวันอาทิตย์ และการลงพื้นที่ในการจัดการแหล่งเรียนรู้ของชุมชนโดยมีการจัดการในทุกอาทิตย์ มีประชาชนมากกว่า 700 คน/สัปดาห์เข้าร่วมกิจกรรมและขยายพื้นที่ไปจำนวน 62 วัด จำนวน 1,324 รูป/คน
11	พระนครศรีอยุธยา	โครงการมรดกโลกมรดกธรรมเพื่อสุขภาวะทางสังคมของวัดและชุมชนจังหวัดพระนครศรีอยุธยา	พระนครศรีอยุธยาเป็นเมืองมรดกโลกที่อิงพื้นฐานของความเชื่อทางพุทธศาสนาและการจัดการในมิติการปกครอง การค้าขาย ดังนั้น การจัดการพื้นที่มรดกโลกสู่สุขภาวะทางสังคมของวัดและชุมชนจึงเป็นประโยชน์ต่อสังคมในวงกว้าง
12	กาญจนบุรี	1) โครงการพัฒนาสุขภาวะและโภชนาการของพระภิกษุสามเณรจังหวัดกาญจนบุรี 2) โครงการพัฒนาสุขภาวะและโภชนาการของชุมชนในเขตเทศบาลจังหวัดกาญจนบุรี 3) โครงการมีส่วนร่วมในการพัฒนาหมู่บ้านรักษาศีล 5 ณ วัดวังก์วิเวการาม ตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี	คณะสงฆ์จังหวัดกาญจนบุรี มีความมุ่งมั่นที่จะพัฒนาสุขภาวะของพระสงฆ์ในจังหวัดและชุมชนผ่านความเข้าใจเรื่องโภชนาการเพื่อวางพื้นฐานของการมีสุขภาพที่ดี เพื่อให้พระสงฆ์และชุมชนได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมตามโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5

13	ขอนแก่น	โครงการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงและสุขภาวะเชิงพุทธจังหวัดขอนแก่น	มุ่งพัฒนาศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงและสุขภาวะเชิงพุทธจังหวัดขอนแก่น เกิดขึ้นจากโครงการที่ สสส. ได้สนับสนุนการพัฒนาสุขภาวะในปี 2557-58 ต่อมาได้พัฒนาเป็นศูนย์เรียนรู้ของมหาวิทยาลัยและชุมชนเพื่อให้เกิดการจัดการสุขภาวะของชุมชนแบบเป็นองค์รวมโดยมีพระสงฆ์ ประชาชนเข้าร่วมกิจกรรมจำนวน 421 รูป/คน จาก 214 วัด
14	อุดรธานี	โครงการเกษตรแนวพุทธธรรมของสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง	คณะสงฆ์โดยเจ้าคณะจังหวัดอุดรธานีมีความมุ่งมั่นให้เกษตรกรพึ่งพาตนเองได้และมีสุขภาวะที่ดีจึงได้ริเริ่มการจัดทำเกษตรวิถีพุทธและสร้างเครือข่ายของชุมชนให้พื้นที่และให้พระสงฆ์เป็นแกนนำในการจัดการเกษตรวิถีพุทธและป่าชุมชนที่ยั่งยืน
15	ร้อยเอ็ด	โครงการเครือข่ายความร่วมมือในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสนาของกลุ่มจิตอาสาพิทักษ์ป่าดงทำเลดอนใหญ่	กลุ่มจิตอาสาพิทักษ์ป่าดงทำเลดอนใหญ่เป็นต้นแบบของการจัดการป่าในพื้นที่ร้อยเอ็ดที่นำไปสู่การสร้างเสริมสุขภาพของชุมชนบนพื้นฐานของการพึ่งพาตนเองและการสร้างเครือข่ายพลังชุมชน
16	สุรินทร์	โครงการต้นแบบชุมชนอยู่เย็น-เป็นสุขจังหวัดสุรินทร์	โครงการต้นแบบชุมชนอยู่เย็นเป็นสุข จังหวัดสุรินทร์ได้ดำเนินการพร้อมกับโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสู่การจัดการชุมชนที่ตั้งอยู่บนฐานพุทธธรรมและโครงการพัฒนาเด็กไปสู่วัยแห่งการเรียนรู้รวมทั้งการสื่อสารทางสังคมที่ทำให้เกิดพลังชุมชน
17	บุรีรัมย์	โครงการต้นแบบชุมชนอยู่เย็น-เป็นสุขตามธรรมนูญหมู่บ้าน 9 ดีจังหวัดบุรีรัมย์	ธรรมนูญหมู่บ้าน 9 ดี ที่ประกอบด้วย เป็นคนดี มีปัญญาดี รายได้สมดุล สุขภาพแข็งแรง สิ่งแวดล้อมสมบูรณ์ สังคมอบอุ่น หลุดพ้นอาชญากรรม การจัดตั้งกองทุนพึ่งพาตนเอง และมีการสร้างความเข้มแข็งของคณะกรรมการหมู่บ้าน นำไปสู่การสร้างสุขภาวะที่ดีของชุมชนในบุรีรัมย์ได้

18	นครศรีธรรมราช	โครงการเครือข่ายความร่วมมือในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาในจังหวัดนครศรีธรรมราช	การสร้างพลังของวัดพรหมโลกและการสร้างเครือข่ายความร่วมมือของพระสงฆ์ ชุมชน นักบวชหญิง และชาวบ้านให้เกิดการพัฒนาในมิติสังคมสมัยใหม่ที่สร้างการเปลี่ยนแปลงด้านสุขภาวะและการจัดการตนเอง
19	สงขลา	โครงการ “เยี่ยมพระพบปะโยม” ตามโครงการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาใน 5 จังหวัดชายแดนใต้	โครงการ “เยี่ยมพระพบปะโยม” ใน 5 จังหวัดชายแดนใต้เป็นต้นแบบของกิจกรรมพระธรรมทูตอาสาในพื้นที่ โดยมุ่งการสร้างสันติภาพและความสุขของชุมชนให้เกิดขึ้นใน 5 จังหวัดภาคใต้
20	กรุงเทพมหานคร	โครงการศูนย์เรียนรู้พระพุทธศาสนาและการพัฒนาสังคมของวัดสุทธิวราราม เขตสาทร กรุงเทพมหานคร	วัดสุทธิวราราม เป็นต้นแบบของการสร้างพื้นที่สาธารณะเพื่อการเรียนรู้ของสังคม โดยความร่วมมือภาคีการพัฒนาสังคมเมืองในมิติสุขภาวะ ความรู้และพระพุทธศาสนาไปสู่การสร้างศูนย์การเรียนรู้ที่มีการเปลี่ยนแปลง (Knowledge Center) ทั้งทางกายภาพ การเรียนรู้ในสังคมและการพัฒนาจิตใจและปัญญา หลังจากการดำเนินการมีผู้เข้าร่วมกิจกรรมจำนวน 4,125 รูป/คน จำนวน 115 วัด/ชุมชน/องค์กร
สรุปการดำเนินการเพื่อเปิดพื้นที่ทางสังคมและการเรียนรู้ใน 20 จังหวัด โดยพัฒนาโครงการจำนวน 25 โครงการ มีวัด พระสงฆ์ และประชาชนเข้าร่วมกิจกรรมจำนวน 10,802 รูป/คน จำนวน 1,982 วัด สำหรับประเด็นสุขภาวะมุ่งเน้นการลดปัจจัยเสี่ยงด้านสุขภาวะตามหลักศีล 5 การพัฒนาด้านการเรียนรู้เชิงพุทธ สิ่งแวดล้อม สุขภาพ คุณภาพชีวิต และการจัดการตนเองทางสังคมที่ครอบคลุมสุขภาวะด้านกาย จิต ปัญญา และสังคม			

บทที่ 5
รูปแบบการเสริมสร้างสุขภาวะ และการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา

ในบทนี้จะกล่าวถึงผลการศึกษาวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ของโครงการที่กำหนดไว้ คือ 1) เพื่อพัฒนาศักยภาพ บทบาท และกลไกการเรียนรู้และการทำงานองค์กรทางพระพุทธศาสนาโดยผ่านกระบวนการของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2) เพื่อขับเคลื่อนและสนับสนุนการดำเนินการกิจการคณะสงฆ์ตามนโยบายหมู่บ้านรักษาศีล 5 ในลักษณะของภาคีการพัฒนาในสังคมไทย 3) เพื่อเปิดพื้นที่ทางสังคมและการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนาในพื้นที่ 20 จังหวัด และเพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของคณะสงฆ์ ภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคธุรกิจเอกชน และภาคประชาชน/องค์กรชุมชน ในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนา 4) เพื่อผลักดันและให้ข้อเสนอเชิงนโยบายด้านการเสริมสร้างสุขภาวะ การเรียนรู้ และการพัฒนาอย่างยั่งยืนของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนาต่อคณะสงฆ์และภาคีการพัฒนา โดยเป็นผลการศึกษาในเชิงวิเคราะห์รูปแบบและกระบวนการดำเนินการที่เกิดขึ้นในลักษณะของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) โดยการใช้ List Model ในการวิเคราะห์ ดังนี้

5.1 การพัฒนาศักยภาพ บทบาท กลไกการเรียนรู้และการทำงานองค์กรทางพระพุทธศาสนาโดยผ่านกระบวนการของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผลการศึกษาการพัฒนาศักยภาพ บทบาท กลไกการเรียนรู้ และการทำงานองค์กรทางพระพุทธศาสนาโดยผ่านกระบวนการของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีดังนี้

1.การพัฒนาศักยภาพ บทบาทของพระสงฆ์ กลไกการเรียนรู้ และการทำงานองค์กรทางพระพุทธศาสนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานพุทธธรรม การพัฒนาศักยภาพ บทบาทของพระสงฆ์และกลไกการเรียนรู้ของพระสงฆ์นั้นมีความเกี่ยวข้องกับหลักพุทธธรรมที่เป็นหลักการสำคัญของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะหลักสังคหวัตถุ 4 ที่กล่าวถึงหลักการสร้างประโยชน์เพื่อสังคม 4 ประการ

1) ทาน คือ การให้ การแบ่งปัน การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละช่วยเหลือซึ่งกัน และด้วยสิ่งของตลอดถึงให้ความรู้ การแนะนำสั่งสอน รวมถึงการให้อภัย ซึ่งจากการศึกษากระบวนการเสริมสร้างสุขภาวะของวัดและชุมชนในพื้นที่ 20 จังหวัด จะพบว่า กิจกรรมที่สำคัญของวัดและชุมชนมีความเกี่ยวข้องกับการแบ่งปันทางทางสังคม การช่วยเหลือดูแลกันเพื่อให้เกิดมิตรไมตรีต่อกันซึ่งจะนำไปสู่การทำงานร่วมกันในมิติอื่นๆ

2) ปิยวาจา คือ การกล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวานต่อกัน ซึ่งพบว่า วัดและชุมชนในพื้นที่มีการพูดหรือการสื่อสารเพื่อให้เกิดความรัก ความสามัคคี และความรักใคร่นับถือต่อกัน โดยมีการสื่อสารเพื่อให้เห็นประโยชน์ของส่วนรวม ประโยชน์ของสาธารณะซึ่งทำให้เห็นคนในชุมชนเห็นความสำคัญและมาร่วมกันสร้างสรรค์สิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม

3) อัตถจริยา คือ การประพฤติประโยชน์หรือการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งพบว่า กิจกรรมที่วัดและชุมชนได้ร่วมกันพัฒนาขึ้นนั้น เกิดจากการที่ทุกฝ่ายได้มองเห็นและสร้างประโยชน์ร่วมกันไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมการอนุรักษ์ป่า การจัดการเรียนรู้ การเสริมสร้างสุขภาวะและการส่งเสริมการรักษาศีล 5 เป็นต้น เป็นผลให้เกิดพลังชุมชน

4) สมานัตตตา คือ การประพฤติตนด้วยความเสมอต้นเสมอปลาย ปฏิบัติต่อกันอย่างสม่ำเสมอ ร่วมสุขร่วมทุกข์ และวางตนเหมาะสมแก่ฐานะและโอกาสในการพัฒนาร่วมกัน

การพัฒนาศักยภาพ บทบาทของพระสงฆ์ กลไกการเรียนรู้และการทำงานองค์กรทางพระพุทธศาสนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานหลักสังคหวัตถุ 4 ดังกล่าว เป็นกระบวนการที่พระสงฆ์ได้ประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสังคมมาอย่างต่อเนื่อง โดยมองเห็นว่า การที่จะพัฒนาสังคมและสุขภาวะของชุมชนให้เกิดขึ้นพื้นที่จะต้องมาจากการแบ่งปัน การสื่อสารสารที่ดี การประพฤติตนเสมอกันและวางตนที่เหมาะสมกับบทบาทในการทำงานทางสังคม นอกจากนี้ พระสงฆ์ยังได้มีการประยุกต์หลักพุทธธรรมอื่น ๆ เช่น หลักพรหมวิหารธรรม อิทธิบาท อริยสัจ สัปปุริสธรรม อปริหานิยธรรม เป็นต้น ในการเสริมสร้างสุขภาวะ ซึ่งถือว่า เป็นการพัฒนาบุคคลและสังคมไปสู่ความยั่งยืน ดังภาพนี้

แผนภาพที่ 5.1 แสดงความยั่งยืนของการพัฒนาบุคคลและสังคม

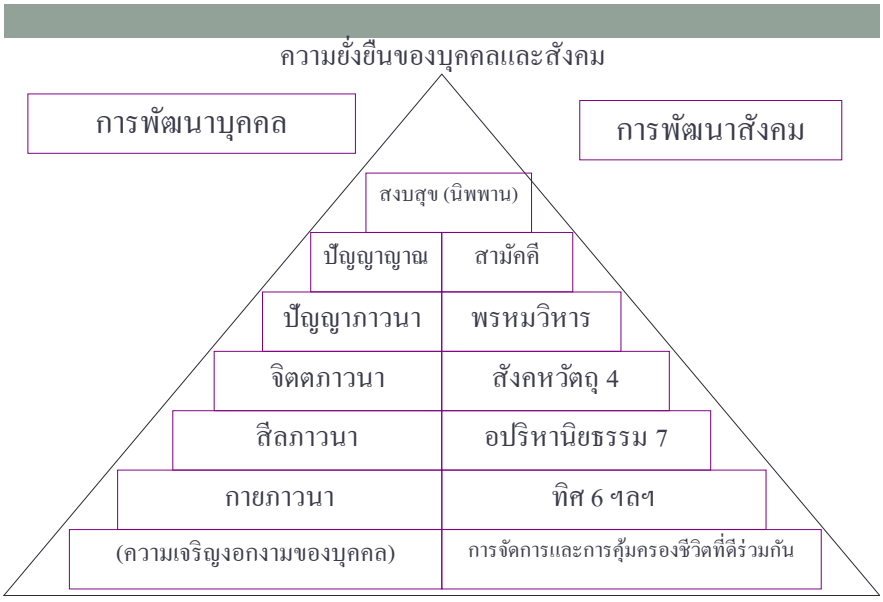

2. การพัฒนาศักยภาพ บทบาทของพระสงฆ์ กลไกการเรียนรู้และการทำงานองค์กรทางพระพุทธศาสนาด้วยการเชื่อมโยงเครือข่ายในแนวราบและแนวดิ่ง กระบวนการพัฒนาศักยภาพและบทบาทของพระสงฆ์ วัด และชุมชนภายใต้โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนานั้น มุ่งเน้นการทำงานของคณะสงฆ์และภาคีที่เกี่ยวข้องในระดับต่างๆ ทั้งในระดับนโยบาย ระดับเครือข่ายจังหวัด และระดับวัดหรือชุมชนในพื้นที่ โดยใช้กิจกรรมด้านสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาเป็นหลักการทำงานร่วมกัน ตัวอย่างเช่น การดำเนินการโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ที่เป็นกระบวนการขับเคลื่อนในเชิงนโยบายจากมหาเถรสมาคม คณะสงฆ์ในระดับจังหวัด และหมู่บ้านในพื้นที่ โดยคณะสงฆ์มีความต้องการที่จะให้แต่ละหมู่บ้านแต่ละชุมชนได้มีการนำหลักพุทธธรรม หลักศีล 5 และกิจกรรมเชิงพุทธไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน ดังนั้น การพัฒนาศักยภาพพระสงฆ์และบทบาทพระสงฆ์รุ่นใหม่จึงมีความสอดคล้องกันตั้งแต่นโยบายคณะสงฆ์ ภาครัฐ และชุมชน ทำให้เกิดการกลไกการเรียนรู้ร่วมกันจากหมู่บ้านไปสู่การทำงานในระดับประเทศ ซึ่งเป็นผลให้ประชาชนสมัครเข้าร่วมโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 จำนวน 41,435,024 คน คิดเป็นร้อยละ 63.04 ของประชาชนในสังคม ซึ่งส่งผลให้มีการเผยแผ่ชุดความรู้ กระบวนการ และแนวปฏิบัติว่าด้วยรักษาศีล 5 การประพฤติปฏิบัติตามหลักพุทธธรรมและพิธีกรรมทางศาสนา นอกจากนี้ยังได้ส่งเสริมให้พระสงฆ์รุ่นใหม่ได้เรียนรู้จากประสบการณ์ของพระสงฆ์นักพัฒนาต้นแบบที่มีบทบาทการพัฒนาสุขภาวะในมิติต่างๆ จนเกิดเป็นเครือข่ายของพระสงฆ์ในจังหวัด เช่น ขอนแก่น ร้อยเอ็ด เชียงราย และระดับพระมหาเถระ ดังแผนภาพนี้

แผนภาพที่ 5.2 แสดงการเชื่อมโยงการทำงานเชิงเครือข่ายของพระสงฆ์ในสังคม

3. การพัฒนาศักยภาพ บทบาทของพระสงฆ์ กลไกการเรียนรู้และการทำงานองค์กรทางพระพุทธศาสนาที่มีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นฐานการทำงาน โดยความที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมีคณะ วิทยาเขต 11 แห่ง วิทยาลัยสงฆ์ 16 แห่ง หน่วยวิทยบริการและห้องเรียนอีก 16 แห่งในพื้นที่ 45 จังหวัด มีพระนิสิตจำนวน 23,000 กว่ารูป/คน ดังนั้น การทำงานของพระสงฆ์โดยผ่านกลการทำงาน การเรียนการสอนของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยจึงความสำคัญต่อกระบวนการพัฒนาการเรียนรู้และการเสริมสร้างสุขภาวะของพระสงฆ์ ชุมชน และสังคม ซึ่งหากพิจารณาจากโครงการทั้งหมด 26 โครงการ ใน 20 จังหวัดตามที่กล่าวแล้วในบทที่ 4 จะพบว่า กระบวนการทำงานของพระสงฆ์ ชุมชน และภาคีในพื้นที่มีเกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนการสอน การวิจัย การบริการวิชาการแก่สังคม และการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของมหาวิทยาลัย และสอดคล้องกับการทำงานของคณะสงฆ์ในระดับจังหวัดที่มุ่งเน้นการปฏิบัติกิจการคณะสงฆ์ 6 ประการ คือ การปกครอง การศาสนศึกษา การเผยแผ่ การสาธารณูปการ การศึกษาสงเคราะห์ และการสาธารณสงเคราะห์ และในขณะเดียวกันก็สอดคล้องกับความสนใจของภาคประชาชนที่ต้องการให้พระสงฆ์เป็นแกนนำในการพัฒนาชุมชน ยกระดับศีลธรรม จริยธรรมของเยาวชน การดูแลผู้สูงอายุ รวมทั้งกิจกรรมสุขภาวะเชิงพุทธอื่น ๆ ทั้งด้านกาย จิต ปัญญา สังคม เพื่อนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนและการเสริมสร้างสุขภาวะในลำดับต่อไป

แผนภาพที่ 5.3 การทำงานรวมกันของมหาวิทยาลัยสงฆ์และภาคีทางพระพุทธศาสนา

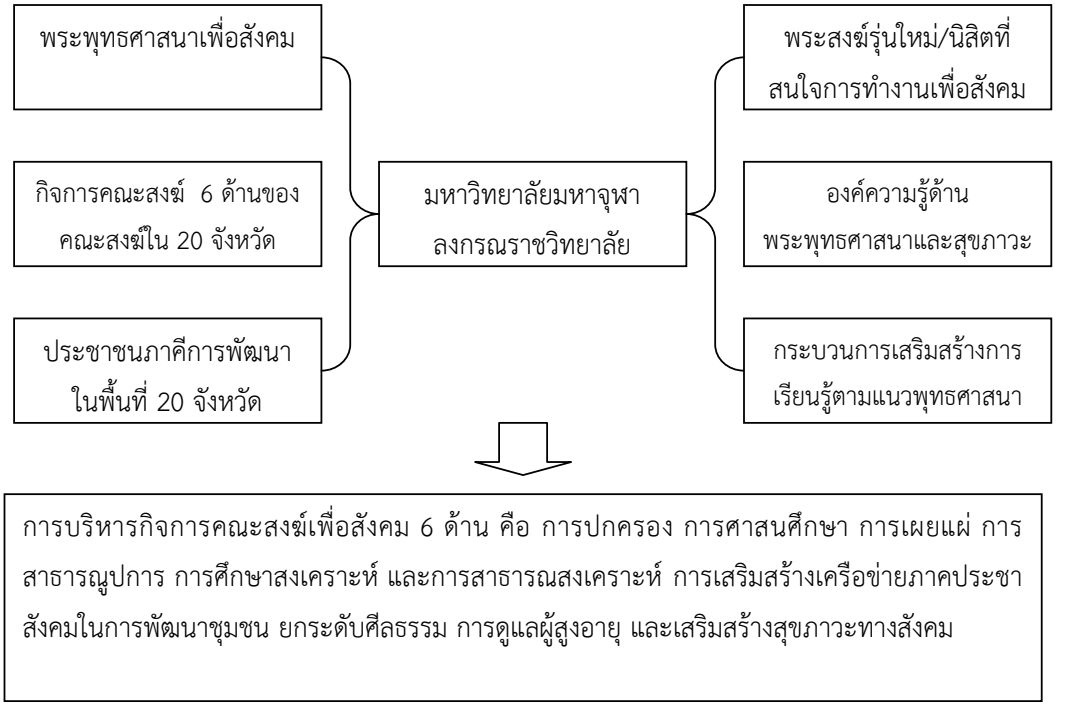

5.2 การขับเคลื่อนและสนับสนุนการดำเนินการกิจการคณะสงฆ์ตามนโยบายหมู่บ้านรักษาศีล 5

โครงการสร้างความปรองดองสมานฉันท์โดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา (หมู่บ้านรักษาศีล 5) เป็นนโยบายสำคัญของเจ้าประคุณสมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ ผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราชที่ดำริให้กับคณะสงฆ์ทุกจังหวัด และสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติได้ร่วมในการนำหลักของศีล 5 ให้เข้าถึงประชาชนทุกระดับ ครอบคลุมทุกพื้นที่ โดยให้จัดทำในรูปของโครงการสร้างความปรองดองสมานฉันท์โดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา “หมู่บ้านรักษาศีล 5” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เพื่อสร้างความสามัคคีปรองดองและประโยชน์สุขของประชาชน และเพื่อให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีโดยยึดมั่นตามคำสอนทางพระพุทธศาสนา อันจะส่งผลให้ประเทศชาติ มีความสงบร่มเย็น การดำเนินงานโครงการดังกล่าวได้มอบให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เป็นหน่วยงานหลักในการขับเคลื่อนโครงการ ในลักษณะการบูรณาการร่วมกับจังหวัด คณะสงฆ์ สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดและหน่วยงานทุกภาคส่วนในพื้นที่ ซึ่งเป็นการขยายผลการดำเนินงานต่อยอดจาก ภารกิจของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อปต.) ซึ่งเป็นภารกิจที่สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ดำเนินการร่วมกับคณะสงฆ์ ตามระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล พ.ศ.2546

โครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 จึงเป็นโครงการที่จะช่วยส่งเสริมให้เกิดความปรองดองสมานฉันท์ขึ้นในสังคมไทย ด้วยการอาศัยหลักธรรมศีล 5 ข้อ ซึ่งเป็นธรรมพื้นฐานของการดำรงชีวิต เป็นข้อปฏิบัติในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข มีความสามัคคีเกิดขึ้นในชุมชน การส่งเสริมให้ผู้คนรักษาศีล 5 ข้อ นอกจากจะเป็นประโยชน์ต่อการเสริมสร้างความสมานฉันท์แล้ว ยังจะช่วยแก้ไขปัญหาที่สั่งสมมายาวนานที่เกิดจากความขัดแย้งของคนในชาติ อันเป็นอุปสรรคขัดขวางการพัฒนาประเทศไทยให้เจริญก้าวไปข้างหน้า และยังช่วยสร้างบรรยากาศความสงบสุขเรียบร้อยเพื่อนำพาประเทศชาติกลับคืนสู่สภาวะปกติสุขอย่างยั่งยืน

ผลการดำเนินการ จากการดำเนินการโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ในรอบ 3 ปีที่ผ่านมา (2557-2560) พบว่า มีประชาชนสมัครเข้าร่วมโครงการจำนวน 41,435,024 คน คิดเป็นร้อยละ 63.04 ของประชากรในสังคมไทย ซึ่งเป็นการดำเนินการในระยะที่ 1 ให้ผู้ที่สนใจเข้ามาร่วมกิจกรรม ส่วนกิจกรรมในเชิงคุณภาพได้ดำเนินการในลักษณะต่างๆ เช่น การคิดดี ทำดี พูดดี กิจกรรมรักษาศีล 5การสวดมนต์นั่งสมาธิ การรักษาความสะอาดบ้านและสภาพแวดล้อมให้น่าอยู่ การสร้างจิตอาสาชวนกันทำความดี การบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม การเสริมสร้างครอบครัวให้อบอุ่นตามหลักพุทธธรรม เป็นต้น ภายใต้การขับเคลื่อนโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ดังกล่าว ทางโครงการเสริมสร้างการเรียนรู้และสุขภาวะตามแนว

พระพุทธศาสนา ที่ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ได้มีกระบวนการขับเคลื่อนและการสนับสนุนในลักษณะของภาคี การพัฒนาเชิงวิชาการ และกระบวนการในพื้นที่ ดังนี้

1) การขับเคลื่อนเชิงนโยบาย คณะนักวิจัยของโครงการเสริมสร้างการเรียนรู้และสุขภาวะตามแนวพระพุทธศาสนาได้ดำเนินการโดยการเข้าเฝ้าเจ้าพระคุณสมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ ผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช (ในสมัยนั้น) เพื่อรับนโยบายโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ไปปฏิบัติโดยได้พัฒนาชุดความรู้ กิจกรรม ระบบการสื่อสาร และแนวทางการส่งเสริมการทำงานในพื้นที่หมู่บ้านจำนวน 20 จังหวัดตามที่กล่าวแล้ว และได้มีการดำเนินการพัฒนากระบวนการเพื่อเสริมสร้างทักษะการเรียนรู้ให้กับพระสงฆ์และหมู่บ้านที่เข้าร่วมโครงการ ซึ่งผลการเข้าไปมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนในระดับนโยบาย ทำให้คณะสงฆ์และหมู่บ้านยอมรับชุดความรู้ กิจกรรม และกระบวนการที่ดำเนินการร่วมกัน ดังแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ 5.4 การมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ในระดับนโยบาย

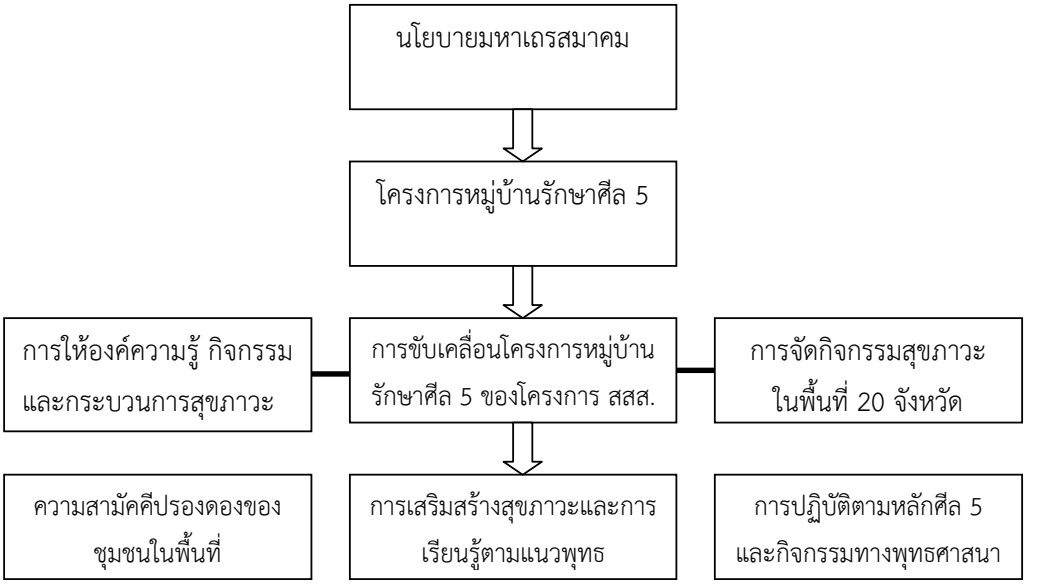

ภาพการมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5

2) การขับเคลื่อนในเชิงพื้นที่ ภายใต้โครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ได้พัฒนากิจกรรมเชิงพุทธจำนวนมาก โดยสามารถแบ่งเป็น 3 หมวด ได้แก่

(1) การจัดกิจกรรมส่งเสริมการพัฒนาชีวิตตามหลักศีล 5 โดยมุ่งเน้นการรักษาศีล 5 ของประชาชนเพื่อให้เกิดการอยู่ร่วมกันอย่างสันติและการสร้างหลักประกันของชีวิตและสังคม ดังคำที่ว่า ศีลข้อที่ 1 เป็นหลักประกันชีวิต ศีลข้อที่ 2 เป็นหลักประกันทรัพย์สิน ศีลข้อที่ 3 เป็นหลักประกันครอบครัว ศีลข้อที่ 4 เป็นหลักประกันสังคม หลักประกันของสัจจะและมิตรภาพ ศีลข้อที่ 5 เป็นหลักประกันสุขภาพและสติปัญญาของตนเอง ดังนั้น การจัดกิจกรรมส่งเสริมการพัฒนาชีวิตตามหลักศีล 5 เพื่อสร้างหลักประกันให้บังเกิดความสงบสุขและปลอดภัยในการดำเนินชีวิตยิ่งขึ้นนั้น หากทุกภาคส่วนได้มีการร่วมทำกิจกรรมและมีส่วนร่วมด้วยกันก็ยิ่งทำให้การพัฒนาชีวิตตามหลักศีล 5 ประสบผลสำเร็จมากยิ่งขึ้น

(2) การจัดกิจกรรมตามวิถีชีวิตชาวพุทธ กิจกรรมเชิงพุทธนี้ได้น้อมนำหลักการทางพระพุทธศาสนาที่เป็นรากฐานสำคัญของวัฒนธรรมไทย เนื่องจากชาวไทยนับถือพระพุทธศาสนามาช้านานจนหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาได้หล่อหลอมซึมซับลงในวิถีไทย กลายเป็นรากฐานชีวิตของคนไทยในทุกด้าน ทั้งด้านวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมไทย และศีลธรรมตลอดจนมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยผ่านกิจกรรมต่างๆ เช่น กิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา/ออกพรรษากิจกรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมไทย เช่น วันสงกรานต์ วันครอบครัว วันผู้สูงอายุ วันลอยกระทง การสวดมนต์ข้ามปี กิจกรรมเฉลิมพระเกียรติสถาบันพระมหากษัตริย์ และพระบรมวงศานุวงศ์ เช่น วันพ่อแห่งชาติ วันแม่แห่งชาติ วันจักรี วันฉัตรมงคล วันปิยมหาราช การจัดกิจกรรมส่งเสริมและทำนุบำรุงพระศาสนา การบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน การบวชเนกขัมมะ การบรรพชาอุปสมบทเฉลิมพระเกียรติ การอบรมเยาวชนภาคฤดูร้อน การจัดกิจกรรมเข้าค่ายพุทธบุตร กิจกรรมรณรงค์การลด ละ เลิก อบายมุขและสิ่งเสพติดให้โทษ เช่น การจัดนิทรรศการ การเผยแพร่มาตรการป้องกันและปราบปราม การจัดกิจกรรมทำบุญตักบาตรประจำวัน/ สันธรรมสวนะ/ทำบุญกลางบ้าน การจัดกิจกรรมอนุรักษ์ศิลปะ ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นต้น

(3) แนวทางการจัดกิจกรรมส่งเสริมงานของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้พระสงฆ์เป็นผู้นำในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา โดยใช้วัดเป็นศูนย์กลางในการจัดกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน เพื่อช่วยประชาชนให้สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ตามสมควรในด้านต่างๆ ตามกรอบการดำเนินงานที่กำหนดไว้ 8 ด้าน คือ ศีลธรรมและวัฒนธรรม สุขภาพอนามัย สัมมาชีพ สันติสุข ศึกษาสงเคราะห์ สาธารณสงเคราะห์ กตัญญูกตเวทิตาธรรม สามัคคีธรรม เป็นต้น โดยมีกิจกรรมสำคัญ เช่น โครงการลาน บุญลานปัญญา

โครงการค่ายคุณธรรมสัญจร การสอนศาสนพิธี พิธีกรพิธีกรรม แก่ชาวพุทธ ห้องสมุดธรรมะ การประกวดสวดมนต์ การบรรยายธรรม ด้านสุขภาพอนามัย จัดสถานที่ออกกำลังกายเพื่อชุมชน/ แหล่งเรียนรู้สมุนไพร ธนาคารขยะ พัฒนาทำความสะอาดวัด กิจกรรมหอกระจายข่าวเพื่อประชาสัมพันธ์สุขภาพประชาชน จัดตั้งตู้ยาสามัญประจำ จัดตั้งกองทุนส่งเสริมอาชีพในชุมชน จัดสถานีให้ประชาชนมาจำหน่ายสินค้า OTOP เป็นต้น

ดังนั้น โครงการจึงเข้าไปส่งเสริมกิจกรรมเชิงพุทธในพื้นที่ 20 จังหวัดผ่านกิจกรรมและโครงการย่อยที่เกิดขึ้นในพื้นที่โดยมีขั้นตอนที่สำคัญ คือ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การพัฒนากิจกรรมเชิงพุทธ การเสริมสร้างความรู้ด้านสุขภาวะ การปฏิบัติการเพื่อความยั่งยืน และการเปลี่ยนแปลงทางวิธีคิดและการปฏิบัติของตัวบุคคลในพื้นที่ให้มีส่วนร่วมในกิจกรรมตามที่กำหนดไว้ ดังภาพนี้

แผนภาพที่ 5.5 การมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ในระดับพื้นที่

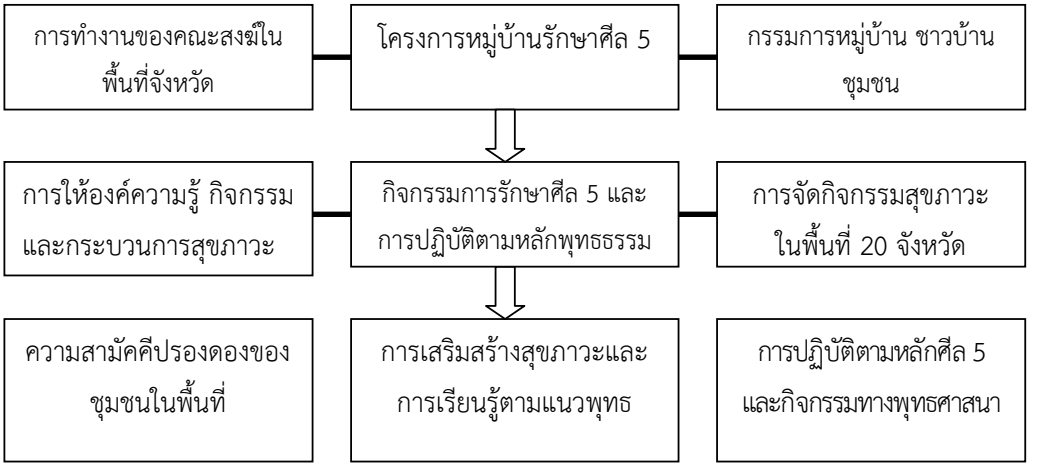

การมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนและสนับสนุนโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ดังกล่าวทำให้เกิดการการเรียนรู้ของประชาชนในหมู่บ้านรักษาศีล 5 ที่นำไปสู่การปฏิบัติในตามหลักศีล 5 และหลักพุทธธรรมเพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้ ประชาชนยังได้พัฒนาหรือดำเนินการตามกิจกรรมและประเพณีชาวพุทธมากขึ้น โดยพระสงฆ์และชุมชนสามารถพัฒนากิจกรรมในหมู่บ้านจนสามารถดำเนินการให้เกิดสุขภาวะมากขึ้น ถึงแม้ว่าจะเป็นช่วงเริ่มต้นของการจัดทำโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 แต่ถือได้ว่าเป็นการกระตุ้นให้ชาวบ้านมาสนใจเรื่องศีลธรรม หลักพุทธธรรม สุขภาพ จิตอาสา และการทำประโยชน์เพื่อสังคม เพื่อชุมชนมากขึ้น ซึ่งนำไปสู่การจัดการสุขภาวะของบุคคลและนำไปสู่การยกระดับเป็นชุมชนที่มีการจัดการตนเองตามหลักพระพุทธศาสนาและการพัฒนาที่ยั่งยืน

5.3 การเปิดพื้นที่ทางสังคมและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาในพื้นที่ 20 จังหวัด

จากการดำเนินการเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้และสุขภาวะในพื้นที่ 20 จังหวัด สามารถกล่าวได้ว่า เป็นการเปิดพื้นที่ทางสังคมและการเรียนรู้ในการที่จะพัฒนาระบบการเรียนรู้และการเสริมสร้างสุขภาวะของชุมชน โดยเป็นการเสริมสร้างสุขภาวะใน 4 มิติ คือ กาย สังคม จิต และปัญญา โดยมีประเด็นสุขภาวะในพื้นที่ดังนี้

1. การเปิดพื้นที่สุขภาวะทางกายภาพ โดยมุ่งเน้นการส่งเสริมให้บุคคลมีสุขภาวะที่ดี มีการจัดการสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม เช่น โครงการปลูกผักปลอดสารพิษในพื้นที่จังหวัดอุตรดิตถ์ การจัดทำศูนย์เศรษฐกิจพอเพียงที่จังหวัดขอนแก่น และการสร้างจิตอาสารักษาป่าดอนทำเลดงใหญ่ จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นต้น เพื่อตอบสนองความสุขและการให้บุคคลมีสุขภาพที่แข็งแรง สมบูรณ์ ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ มีสุขภาพทางกายที่ดี มีการดำรงอยู่ที่เกื้อกูลต่อความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม และมีการส่งเสริมการอาศัยอยู่ในชุมชนหรือสังคมที่ดี รวมทั้งการส่งเสริมการจัดการสภาพแวดล้อมเพื่อให้มีดิน น้ำ และอากาศ ที่เหมาะสม

2. การเปิดพื้นที่สุขภาวะทางสังคม มุ่งเน้นการดำเนินการตามโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ที่มีเป้าหมายการสร้างสังคมแห่งความปรองดอง ประชาชนมีศีลธรรมในการดำรงชีวิต เพื่อเป็นรากฐานในการสร้างหลักประกันของชีวิต มุ่งเน้นการสร้างสังคมที่ไม่มีการเบียดเบียนทำร้ายซึ่งกันและกัน อันเป็นพื้นฐานของการดำรงอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข การเปิดพื้นที่ทางสังคมดังกล่าว นับว่าเป็นความสัมพันธ์ทางสังคมที่เอื้อต่อการพัฒนาบุคคลให้มีความเจริญงอกงามและการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขตั้งแต่ในระดับครอบครัว ชุมชน องค์กร เป็นการสร้างความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ซึ่งที่ผ่านมาโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ได้พยายามดำเนินการเพื่อนำสังคมนี้ไปสู่จุดหมายดังกล่าว

3. การเปิดพื้นที่สุขภาวะทางจิตใจ มุ่งเน้นการพัฒนากิจกรรมที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาสุขภาวะทางจิตใจ คือ การมุ่งสร้างให้บุคคลและหมู่บ้านมีความเพียรในการประกอบความสุขทางจิตใจ มีความเมตตา กรุณา ความขยันหมั่นเพียร อดทน มีสมาธิ ผ่องใส สดชื่น เบิกบาน เป็นสุข ไม่ขุ่นมัวด้วอารมณ์ต่างๆ ที่มากระทบที่จะมีกระทบต่อการดำเนินชีวิตประจำวัน เพราะฉะนั้น จึงใช้กิจกรรมเชิงพุทธที่เป็นวัฒนธรรมประเพณีของไทยในการเสริมสร้างสุขภาวะทางจิตใจและให้เรียนรู้ในด้านการสวดมนต์ การนั่งสมาธิ และการประกอบพิธีเพื่อให้บุคคลได้ยกระดับจิตใจของตนเองให้มีความสุข สามารถจัดการกับภาวะอารมณ์ของตนเองได้มากขึ้น รวมทั้งสามารถสร้างความภาคภูมิใจและความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเองและชุมชนเพื่อสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามร่วมกัน และส่งเสริมการกระทำที่มีคุณค่าต่อสังคม และสร้างความพอใจในสถานะทางสังคม เช่น เกียรติยศ ฐานะตำแหน่ง หน้าที่การงาน บริวาร ที่ตนเองได้มาอย่างชอบธรรม เป็นต้น โดยผ่านการทำงานจิตอาสาของพระสงฆ์ที่เป็นเครือข่ายในพื้นที่ 20 จังหวัด

4. การเปิดพื้นที่สุขภาวะทางปัญญา มุ่งเน้นการการฝึกหัดปฏิบัติตนตามหลักพระพุทธศาสนาของผู้เข้าร่วมโครงการ โดยมีเกณฑ์บ่งชี้ถึงพฤติกรรมทางปัญญา เช่น การให้ทาน แบ่งปัน รักษาศีล 5 การเจริญจิตภาวนา ถือว่า เป็นฐานของการสร้างปัญญาให้เกิดขึ้น เพื่อให้มีสติปัญญา ความเชื่อ ความรู้ ความเห็น ความเข้าใจชีวิตและโลกอย่างถูกต้องตามความเป็นจริง สามารถอยู่กับความเป็นจริงของโลกและชีวิตได้อย่างปกติสุข มองเห็นและเข้าใจกับสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริง มีเหตุผล สามารถพิจารณาเห็นปัจจัยต่างๆ อันเป็นสาเหตุของความสุขและความทุกข์ในชีวิตได้ มีการใช้ปัญญาในการแก้ไขปัญหาและดับทุกข์ได้ นอกจากนี้ยังรวมถึงผลที่เกิดขึ้นจากการใช้ปัญญาในระดับต่างๆ นับตั้งแต่การดำรงชีวิต ไปจนถึงการเข้าในชีวิตของมนุษย์และสรรพสิ่งที่ถูกต้อง เป็นธรรม หรือเป็นสภาวะแห่งการไม่ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งต่างๆ ที่ก่อให้เกิดความสุขและความทุกข์ของมนุษย์และสังคม ดังนั้น โครงการจึงมุ่งเน้นการส่งเสริมการอบรมตนเอง เช่น การจัดโครงการบรรพชาอุปสมบทให้กับบุคคลที่ต้องการฝึกตน เพื่อให้บุคคลมีการแสวงหาความรู้สิ่งใหม่ๆ การเร่งขวนขวายทำความดี การใช้ชีวิตแบบไม่ประมาท เสียสละเพื่อความสุขส่วนรวม บำเพ็ญประโยชน์เพื่อส่วนรวม และการช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นทุกข์ ผ่านกิจกรรมที่คนชุมชนมาร่วมกันทำในกรณีของทุกโครงการในพื้นที่ 20 จังหวัด จะมุ่งเน้นการสร้างสติปัญญาตามที่กล่าวแล้ว

แผนภาพ 5.6 การเปิดพื้นที่การเรียนรู้ทางสังคมเชิงพุทธในพื้นที่ 20 จังหวัด

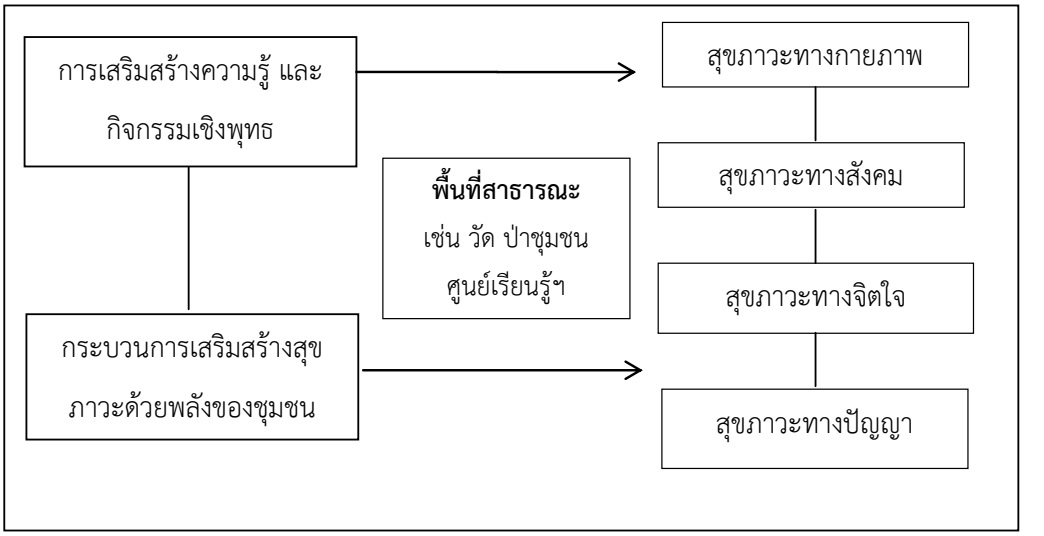

ดังนั้น การที่บุคคลและชุมชนจะมีความสุขและสุขภาวะที่ดีทั้ง 4 ด้านได้จะต้องมีกระบวนการเรียนรู้และการลงมือปฏิบัติผ่านจิตสาธารณะและพื้นที่สาธารณะของชุมชน เมื่อมีการทำงานร่วมกันในกิจกรรมต่างๆ สุขภาวะทางกาย สังคม จิตใจ และปัญญาย่อมจะเกิดขึ้นตามมา

5.4 การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของคณะสงฆ์ ภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคธุรกิจเอกชน และภาคประชาชน/องค์กรชุมชน ในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนา

จากการดำเนินการภายใต้โครงการนี้ สามารถเห็นเครือข่ายการทำงานของคณะสงฆ์ ภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคธุรกิจเอกชน ภาคประชาชน องค์กรชุมชน และภาคส่วนต่างๆ ในพื้นที่ตั้งแต่ระดับหมู่บ้าน องค์กร และระดับนโยบายในการพัฒนาหรือเปิดพื้นที่สุขภาวะของชุมชนและพื้นที่สาธารณะของสังคมร่วมกัน ดังนั้น ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจึงมีกระบวนการที่เกี่ยวข้องใน 3 มิติ คือ

1. ความสัมพันธ์เชิงพื้นที่ ความสัมพันธ์ของคณะสงฆ์ ภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคธุรกิจเอกชน และภาคประชาชนที่มีต่อการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนานั้น เกิดขึ้นโดยมีวิถีวัฒนธรรมชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น และกระบวนการจัดการในพื้นที่เป็นจุดเชื่อมโยงเครือข่าย ซึ่งกลุ่ม องค์กร เครือข่ายที่เกิดขึ้นนั้นอาศัยพื้นที่ที่เป็นรูปธรรมหรือพื้นที่ดำเนินการเป็นปัจจัยหลักในการทำงานของเครือข่าย โดยกระบวนการทำงานนั้นจะใช้ทั้งแนวคิดและกิจกรรม เป็นกระบวนการพัฒนาในทุกเรื่องที่เกิดขึ้นในพื้นที่อย่างเป็นองค์รวม เป็นการพัฒนาแบบบูรณาการที่ไม่แยกส่วนต่างๆ ออกจากกัน และยึดเอาพื้นที่เป็นที่ตั้งแห่งความสำเร็จในการทำงานร่วมของทุกภาคส่วน ทั้งปัจเจกบุคคล กลุ่ม องค์กร และเครือข่ายย่อย เช่น เครือข่ายป่าชุมชนดงทำเลดอนใหญ่ จังหวัดร้อยเอ็ด ที่สามารถประสานเชื่อมโยงการทำงานร่วมกันตั้งแต่ประชาชนในพื้นที่ กลุ่มเครือข่ายในอำเภอ และหน่วยงานระดับจังหวัดมาช่วยกันพัฒนาป่าชุมชนจนได้รับการยอมจากทุกฝ่าย ส่งผลให้ป่าชุมชนดงทำเลดอนใหญ่ได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว ซึ่งกิจกรรมและความสัมพันธ์ของเครือข่ายเชิงพื้นที่นั้น เป็นกิจกรรมและความสัมพันธ์ที่อาศัยพื้นที่ทางกายภาพเป็นฐานกำหนดกิจกรรมและประเด็นปัญหา กล่าวคือ จะมีการเชื่อมโยงกลุ่ม องค์กร และเครือข่ายย่อยในพื้นที่ เข้ามาร่วมปรึกษาหารือและหาแนวทางแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ร่วมกัน โดยใช้กระบวนการที่หลากหลาย ทั้งในรูปแบบของคณะกรรมการร่วม การบูรณาการการจัดการเชิงพื้นที่ และการใช้ประเด็นกิจกรรมเป็นภารกิจในการทำงานร่วมกันกิจกรรมที่เกิดขึ้นเครือข่ายดังกล่าว จะมีความสัมพันธ์ทั้งด้านวัฒนธรรม สังคม เศรษฐกิจ และการใช้ทรัพยากรที่มาจากพื้นที่เป็นสำคัญ

ส่วนโครงสร้างความสัมพันธ์ของเครือข่ายเชิงพื้นที่นั้น จะมีลักษณะกระบวนการทำงานทั้งในแนวดิ่งและแนวราบ โดยมีการรวมศูนย์กิจกรรมเข้าสู่ส่วนกลางในระดับพื้นที่ขนาดใหญ่ และมีศูนย์ประสานย่อยในพื้นที่ขนาดเล็ก เพื่อให้เกิดกิจกรรม การสื่อสาร และความเคลื่อนไหว มีแกนนำ ผู้ประสานงาน และคณะทำงานในเครือข่ายมาร่วมผลักดันกิจกรรมให้กลุ่ม องค์กร และเครือข่ายย่อยอื่นๆ ทำงานตามหน้าที่และภารกิจของตน ในขณะที่ความสัมพันธ์ในแนวราบจะที่มีการประสานเครือข่ายย่อยตามประเด็นต่างๆ ที่มีอยู่ในพื้นที่แล้วมากำหนดกิจกรรมร่วมกัน

โครงสร้างความสัมพันธ์ของเครือข่ายเชิงพื้นที่ใน 20 จังหวัดนั้น ส่วนใหญ่จะมีลักษณะของการประสานงานเข้าสู่การบริหารจัดการในส่วนกลางหรือในเขตพื้นที่ตามการปกครองขนาดใหญ่ เช่น ระดับจังหวัด หรือศูนย์ประสานงานในพื้นที่ โดยมีเครือข่ายที่มีความเข้มแข็งเป็นแกนนำหลักในการประสานงาน ดังแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ 5.7 แสดงโครงสร้างความสัมพันธ์ของเครือข่ายเชิงพื้นที่

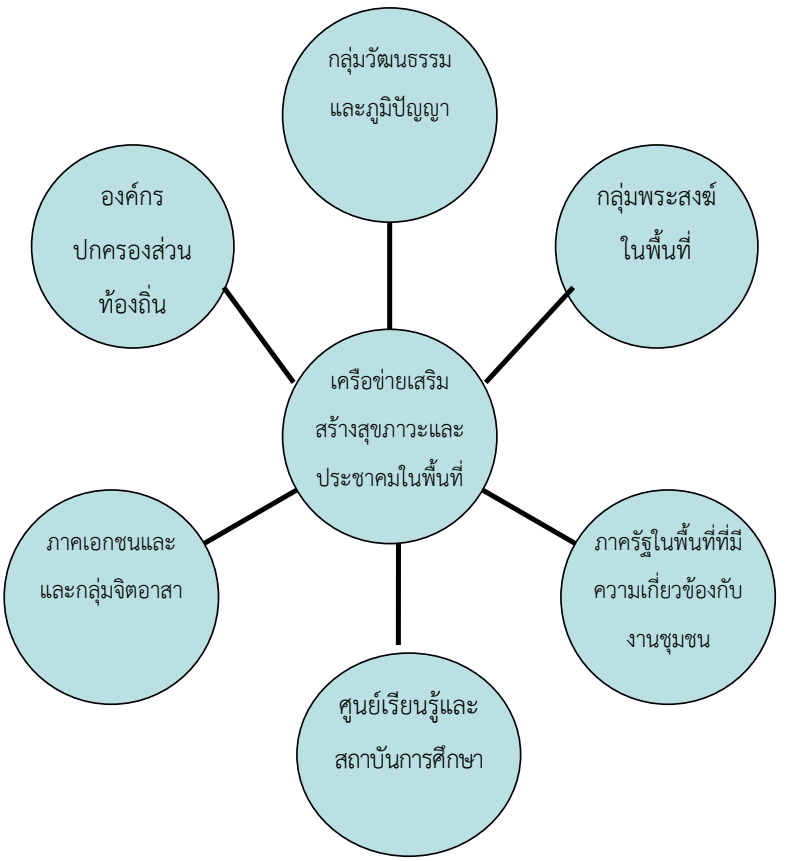

โครงสร้างความสัมพันธ์ของเครือข่ายเชิงพื้นที่ดังกล่าว เป็นกระบวนการทำงานของกลุ่มองค์กร และทุกภาคส่วนที่เข้ามาร่วมเป็นเครือข่ายประชาคมพื้นที่ โดยมีการทำกิจกรรมร่วมกันในลักษณะพหุภาคี ความสัมพันธ์ในรูปแบบนี้เกิดขึ้นต่อเมื่อประชาชนในพื้นที่มีความเข้มแข็ง หรือมีประเด็นการพัฒนาที่จะนำไปสู่การสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ร่วมกัน ดังเช่น เครือข่ายการศึกษาของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

2. ความสัมพันธ์เชิงประเด็นสุขภาวะเชิงพุทธ ความสัมพันธ์ของคณะสงฆ์ ภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคธุรกิจเอกชน และภาคประชาชน/องค์กรชุมชน ในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนาในมิติด้านสุขภาวะนั้น พบว่า ภาคส่วนต่างๆ มีกระบวนการทำงานทำร่วมโดยใช้ประเด็นกิจกรรมสุขภาวะเชิงพุทธ หรือประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นในสถานการณ์ต่างๆ เป็นปัจจัยหลักในการรวมกลุ่มองค์กร โดยมองข้ามมิติในเชิงพื้นที่ มุ่งเน้นการจัดการในประเด็นกิจกรรมนั้นๆ อย่างจริงจัง และพัฒนาให้เกิดความร่วมมือกับภาคีอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น เครือข่ายสุขภาพพระสงฆ์แห่งชาติ เครือข่ายพระพัฒนาภาคเหนือ เครือข่ายพุทธชยันตี เครือข่ายปลอดเหล้า เครือข่ายพระสงฆ์รุ่นใหม่ เครือข่ายพระสงฆ์ที่ทำงานด้านสาธารณะสงเคราะห์ เป็นต้น ที่สนใจงานด้านการเสริมสร้างสุขภาวะทางทางสังคมใน 4 ด้าน คือ ด้านกาย จิต ปัญญา และสังคม ตามที่กล่าวแล้ว ซึ่งจากการทำงานในพื้นที่ 20 จังหวัด พบว่า กลุ่มพระสงฆ์มีบทบาทในการขับเคลื่อนงานในประเด็นกิจกรรมด้านสุขภาวะเชิงพุทธนั้นมีจำนวนมากขึ้น เช่น กลุ่มพระสงฆ์เพื่อสันติภาพจังหวัดชายแดนใต้ กลุ่มพระสงฆ์ด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม การบวชป่า กลุ่มพระสงฆ์ที่ทำงานด้านสาธารณะสงเคราะห์ตามโครงการสร้างของคณะสงฆ์ พระสงฆ์ที่ส่งเสริมการเรียนรู้พระพุทธศาสนาและการพัฒนาสังคม เป็นต้น ซึ่งกลุ่มพระสงฆ์ได้มีการทำงานประสานกับภาครัฐ ภาคประชาชน ภาคเอกชนในการขับเคลื่อนสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาเพื่อนำไปสู่การพัฒนาและการแก้ไขปัญหาของสังคมที่เกิดขึ้นร่วมกัน ดังนั้น กิจกรรมความสัมพันธ์ของเครือข่ายสุขภาวะเชิงพุทธจึงเกิดขึ้นจากการรวมตัวกันของหลายๆ ฝ่ายที่ต้องการจะแก้ไขประเด็นปัญหาในด้านนั้นๆ และใช้ความเป็นเครือข่ายนั้น เป็นเครื่องมือในการพัฒนากิจกรรมเชิงพุทธและหลักศีล 5 โดยใช้วิธีการที่หลากหลายในการสร้างโอกาสและการแก้ไขปัญหา รวมทั้งการสร้างความสัมพันธ์แบบพหุภาคี

สำหรับกิจกรรมและความสัมพันธ์ของเครือข่ายเชิงประเด็นด้านสุขภาวะใน 20 จังหวัดนั้น ส่วนใหญ่จะมีลักษณะมีการทำงานในแนวราบที่มีการเชื่อมโยงกันจากพื้นที่ไปสู่การทำงานแบบองค์รวมเชิงประเด็นสุขภาวะ เช่น การทำงานเครือข่ายป่าชุมชนร้อยเอ็ด เครือข่ายผักปลอดสารพิษอุตรดิตถ์ เครือข่ายพระสงฆ์การศึกษาในแม่ฮ่องสอน การทำงานเพื่อสันติภาพของพระสงฆ์จังหวัดชายแดนใต้ เป็นต้น เนื่องจากมีความสนใจในประเด็นปัญหาเดียวกันของปัจเจกบุคคล กลุ่ม องค์กร และเครือข่ายที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ที่เกิดตามประเด็นนั้นๆ ส่วนโครงสร้างความสัมพันธ์มีทั้งในแนวดิ่งและแนวราบ โดยมีองค์กรแม่ข่ายหรือหน่วยงานหลักที่ทำงานในด้านนั้นๆ เป็นผู้ให้การสนับสนุนการทำงานของเครือข่ายย่อยในระดับพื้นที่ซึ่งแต่ละเครือข่ายที่อยู่ในพื้นที่ต่างๆ ก็มีความเป็นอิสระในการที่จะดำเนินการกับประเด็นนั้นกิจกรรมนั้นๆ ภายใต้ศักยภาพของตนเอง ดังนั้น กิจกรรมและความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจะมีลักษณะของการมีส่วนร่วมและการพึ่งพาอาศัย เช่น เครือข่ายสิ่งแวดล้อมของ

มูลนิธิลูกโลกสีเขียวเข้าไปมีส่วนร่วมและสนับสนุนกิจกรรมการทำงานของเครือข่ายกลุ่มจิตอาสาป่าชุมชนร้อยเอ็ดและมีการเชื่อมโยงกับเครือข่ายประเด็นอื่นๆ ดังแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ 5.8 ความสัมพันธ์ของเครือข่ายเชิงประเด็นสุขภาวะเชิงพุทธ

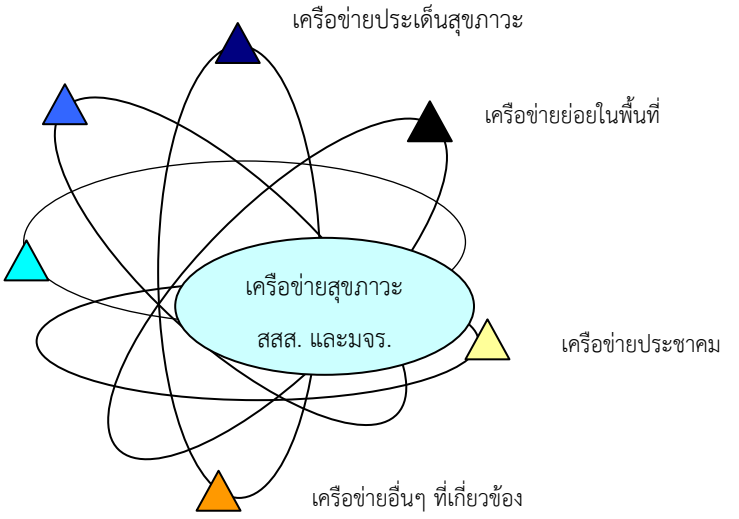

ความสัมพันธ์และการเชื่อมโยงของเครือข่ายตามประเด็นกิจกรรมนี้ จะเห็นได้ว่ามีการเชื่อมโยงกิจกรรมจากเครือข่ายกิจกรรมเล็กๆ เข้าเป็นเครือข่ายใหญ่ในระดับจังหวัดและระดับประเทศ โดยที่ฝ่ายต่างๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานตามสถานการณ์และระยะเวลาที่เหมาะสม ในขณะเดียวกันแต่ละเครือข่ายก็ทำหน้าที่ตามวัตถุประสงค์หลักของตนโดยไม่สูญเสียความเป็นเอกลักษณ์และความเป็นเครือข่ายที่มีเป้าหมายเฉพาะตน

3. ความสัมพันธ์แบบบูรณาการเชิงเครือข่าย ความสัมพันธ์ของคณะสงฆ์ ภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคธุรกิจเอกชน และภาคประชาชน/องค์กรชุมชน ในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนาที่เกิดขึ้นใน 20 จังหวัดนั้น เกิดขึ้นจากการมีกระบวนการร่วมกันใน 7 ด้าน คือ

1) จุดมุ่งหมายร่วม คือ การที่ทุกฝ่ายไม่ว่าจะเป็นคณะสงฆ์ ภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคธุรกิจเอกชน และภาคประชาชน/องค์กรชุมชน ได้มีจุดหมายร่วมกันในการที่จะเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาให้เกิดขึ้นในพื้นที่ เป็นการทำงานเครือข่ายเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด ดังนั้น หากทุกฝ่ายสามารถกำหนดจุดหมายร่วมกันได้โดยเฉพาะอย่างยิ่งจุดหมายที่ทุกฝ่ายเห็นและต้องการให้เกิดขึ้นก็จะทำให้เกิดสุขภาวะและการเรียนรู้ที่ยั่งยืน

2) จิตสำนึกร่วมของปัจเจกบุคคล ในการทำงานของเครือข่ายนั้น บุคคลในเครือข่ายจะต้องมีจิตสำนึกร่วม มีความถนัดในงานที่ทำ และมีส่วนร่วมในกระบวนการทำงาน รวมทั้งได้รับผลประโยชน์จากความเป็นสมาชิกในเครือข่าย ซึ่งทั้งพระสงฆ์ ภาครัฐ และประชาชนก็มีจิตสำนึกในการที่จะส่งเสริมการเรียนรู้และการสร้างสุขภาวะให้เกิดขึ้นในพื้นที่ของตนเองและสังคมในวงกว้าง

3) การเชื่อมโยงสังคมเครือข่าย การทำงานของเครือข่ายจำเป็นต้องมียุทธศาสตร์และกระบวนการประสานงานเพื่อให้เกิดการติดต่อประสาน การเชื่อมโยงในรูปแบบต่างๆ ที่เหมาะสม โดยอาจเชื่อมต่อกันผ่านการทำกิจกรรมต่างๆ การเชื่อมโยงโดยใช้ขบวนการสื่อสารทางสังคม (Social Network) และการเชื่อมต่อโดยมีศูนย์ประสานงานที่ทำหน้าที่ในการจัดการในพื้นที่และเครือข่าย

4) การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วม หลังจากการเข้าร่วมเป็นเครือข่ายแล้ว ทุกฝ่ายจะต้องมีความสึกร่วมและมีส่วนร่วมในการทำงานร่วมกัน เพื่อให้เกิดพลังในการผลักดันเป้าหมายไปสู่การสร้างสุขภาวะ ดังนั้น การร่วมวางแผน การปฏิบัติการ การติดตามประเมินผลร่วมกัน

5) การพัฒนาระบบธรรมาภิบาล การมีส่วนร่วมของเครือข่ายนั้นจำเป็นต้องมีกระบวนการที่โปร่งใส ตรวจสอบได้หรือมีธรรมาภิบาล ซึ่งระบบการทำงานของเครือข่ายจะต้องสามารถและพัฒนาให้เกิดระบบการบริหารจัดการที่โปร่งใสและตรวจสอบได้จากทุกฝ่าย ซึ่งจะเป็นการสร้างความรู้สึกที่ดีต่อทุกฝ่ายผู้ที่จะเข้ามาร่วมเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่าย

6) การจัดระบบการสื่อสารเครือข่าย การที่เครือข่ายจะมีการสานต่อการทำงานอย่างต่อเนื่องนั้น ระบบการติดต่อสื่อสารและสารสนเทศเป็นสิ่งที่มีความสำคัญยิ่งต่อความยั่งยืนของเครือข่าย เพราะจะช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และทราบถึงกิจกรรมความเคลื่อนไหวของเครือข่ายที่จะนำไปสู่การพัฒนาและการสร้างเสริมสุขภาวะทางสังคม

7) การสรุปบทเรียน เป็นกระบวนการของเครือข่ายที่จะช่วยยกระดับการเรียนรู้ไปสู่การสร้างนวัตกรรมสุขภาวะและการเรียนรู้ในเชิงสร้างสรรค์ต่อไป

การจัดการเครือข่ายทั้ง 7 ประการที่เกิดขึ้นดังกล่าวสามารถนำมาเป็นเป้าหมายของการทำงานในเชิงรุกของเครือข่ายเพื่อนนำไปสู่การจัดการด้านสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาสืบต่อไป

อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ของคณะสงฆ์ ภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคธุรกิจเอกชน และภาคประชาชน/องค์กรชุมชน ในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนานั้น เป็นกระบวนการเชิงบูรณาการที่มีการนำหลักการทางพระพุทธศาสนาและการเสริมสร้างสุขภาวะมาบูรณาการกับการพัฒนาสังคม เพื่อให้เกิดการสร้างพลังทางสังคม ดังนั้น กระบวนการพัฒนาในพื้นที่ 20 จังหวัด จึงเป็นการสร้างกิจกรรม

การเรียนรู้เชิงพุทธ วิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ และกระบวนการพัฒนาสังคมที่มีการเชื่อมโยงกันอย่างบูรณาการ ความสัมพันธ์ขององค์กร พระสงฆ์ และภาคีที่เกี่ยวข้องดังกล่าว เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นในสังคมไทยและมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย แต่ยังคงตั้งอยู่บนพื้นฐานของการสร้างการเปลี่ยนแปลงด้วยวิถีวัฒนธรรมไทย ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาได้สนับสนุนการรวมพลังเป็นหมู่คณะ เป็นสหธรรมิก เพื่อประโยชน์ต่อการสร้างสรรค์ความดีงามและความสงบเรียบร้อยในสังคม โดยให้บุคคลผู้ที่เป็นกัลยาณมิตรช่วยพัฒนาหมู่คณะ ให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้และการจัดการ เพื่อประโยชน์และความสุขของคนหมู่มาก โดยมีหลักธรรมและวิธีการปฏิบัติที่ว่าด้วยการจัดการหมู่คณะและการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลอย่างมากมาย ดังเช่น หลักความสามัคคี ที่สนับสนุนความสมานฉันท์และการรวมกลุ่มของปัจเจกบุคคล กล่าวคือ เมื่อบุคคลมีการพัฒนาตนเองได้ดีแล้ว ย่อมก้าวไปสู่การพัฒนาชุมชน สังคมที่ตนเองอาศัยอยู่ และสังคมที่เป็นส่วนหนึ่งของบุคคลนั้น ก็ทำหน้าที่ในการพัฒนาคน และทั้งปัจเจกบุคคล ชุมชน องค์กร ก็ยึดหลักการความสามัคคี คือ การมอบความเป็นใหญ่แก่หมู่คณะในการที่จะจัดการและปกครองเพื่อมีชีวิตที่ดีร่วมกัน

5.5 การผลักดันและให้ข้อเสนอเชิงนโยบายด้านการเสริมสร้างสุขภาวะ การเรียนรู้และการพัฒนาอย่างยั่งยืนของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนาต่อคณะสงฆ์และภาคีการพัฒนา

การผลักดันและให้ข้อเสนอเชิงนโยบายด้านการเสริมสร้างสุขภาวะ การเรียนรู้ และการพัฒนาอย่างยั่งยืนของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนาต่อคณะสงฆ์และภาคีการพัฒนา จากการดำเนินการพบว่า โครงการนี้สามารถสร้างข้อเสนอแนะและการผลักดันในเชิงนโยบายให้กับคณะสงฆ์ คือ การสร้างเสริมและสนับสนุนกิจกรรมการรักษาศีล 5 การเปิดพื้นที่สาธารณะในระดับจังหวัด และการส่งเสริมการพัฒนาสังคมที่ยั่งยืน โดยใช้เกณฑ์ชี้วัดการรักษาศีล 5 และเกณฑ์ชี้วัดความสุขทางพระพุทธศาสนาในการขับเคลื่อนการดำเนินการของคณะสงฆ์และภาคีการพัฒนา โดยมีเกณฑ์ชี้วัดในแต่ละด้าน ดังนี้

1. การนำเกณฑ์ชี้วัดการรักษาศีล 5 ประยุกต์ใช้ในการพัฒนาบุคคลและสังคม โดยโครงการได้นำเกณฑ์บ่งชี้การรักษาศีล 5 ในระดับปัจเจกบุคคลขึ้นมาเพื่อเป็นแนวทางในการรักษาศีลให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นไป โดยอาศัยหลักการทางพระพุทธศาสนา ดังนี้

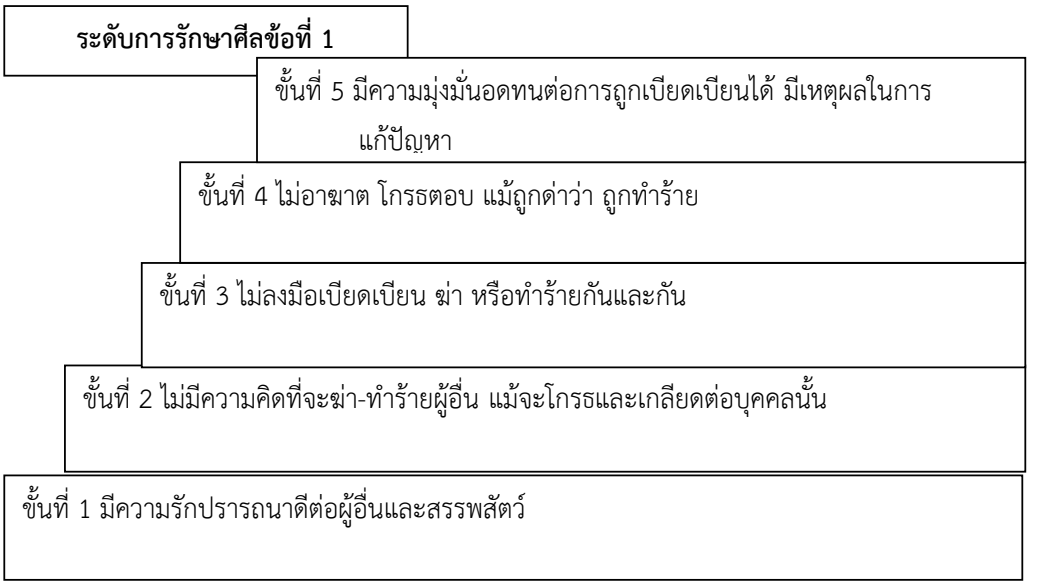
ระดับการรักษาศีลข้อที่ 1
ขั้นที่ 5 มีความมุ่งมั่นอดทนต่อการถูกเบียดเบียนได้ มีเหตุผลในการแก้ปัญหา
ขั้นที่ 4 ไม่อาฆาต โกรธตอบ แม้ถูกด่าว่า ถูกทำร้าย
ขั้นที่ 3 ไม่ลงมือเบียดเบียน ฆ่า หรือทำร้ายกันและกัน
ขั้นที่ 2 ไม่มีความคิดที่จะฆ่า-ทำร้ายผู้อื่น แม้จะโกรธและเกลียดต่อบุคคลนั้น
ขั้นที่ 1 มีความรักปรารถนาดีต่อผู้อื่นและสรรพสัตว์

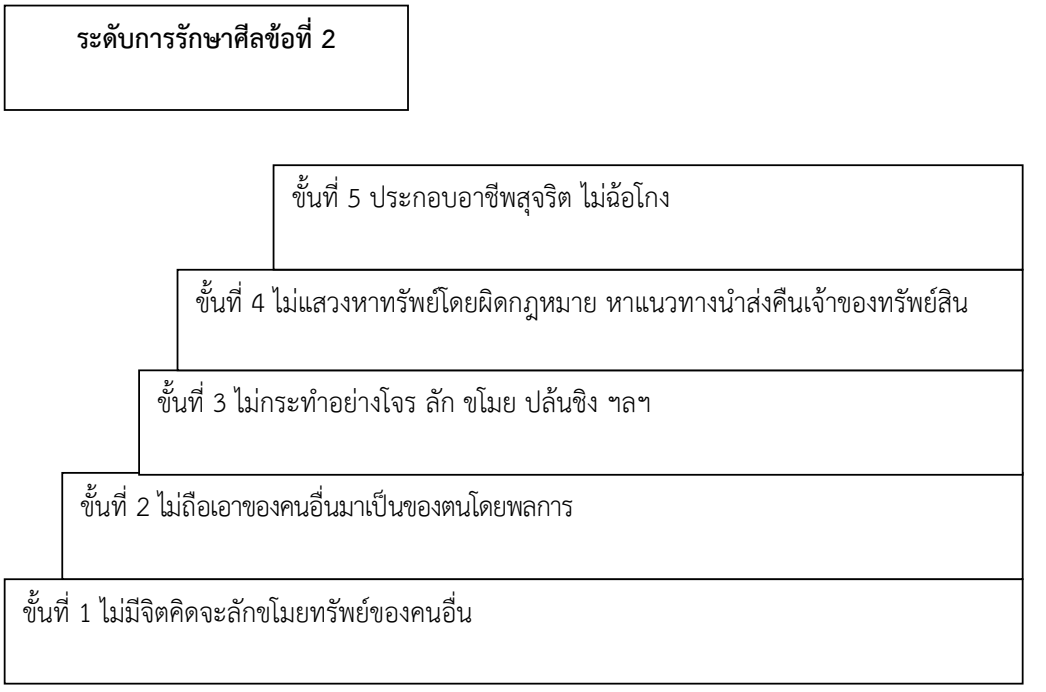
ระดับการรักษาศีลข้อที่ 2
ขั้นที่ 5 ประกอบอาชีพสุจริต ไม่ฉ้อโกง
ขั้นที่ 4 ไม่แสวงหาทรัพย์โดยผิดกฎหมาย หาแนวทางนำส่งคืนเจ้าของทรัพย์สิน
ขั้นที่ 3 ไม่กระทำอย่างโจร ลัก ขโมย ปล้นชิง ฯลฯ
ขั้นที่ 2 ไม่ถือเอาของคนอื่นมาเป็นของตนโดยพลการ
ขั้นที่ 1 ไม่มีจิตคิดจะลักขโมยทรัพย์ของคนอื่น

ระดับการรักษาศีลข้อที่ 3

ขั้นที่ 5 ให้เกียรติ ยกย่องความเป็นมนุษย์และสตรีเพศ

ขั้นที่ 4 รับผิดชอบต่อการกระทำทางเพศของตนเอง

ขั้นที่ 3 ไม่กระทำการขืนใจเพื่อให้มีเพศสัมพันธ์

ขั้นที่ 2 ไม่กระทำการขืนใจเพื่อให้มีเพศสัมพันธ์

ขั้นที่ 1 มีตั้งใจและความสำรวมระวังในการมีเพศสัมพันธ์

ระดับการรักษาศีลข้อที่ 4

ขั้นที่ 5 รักษาคำพูด มีความจริงใจที่จะพูดคำจริง คำที่แท้ที่เป็นประโยชน์

ขั้นที่ 4 ไม่สร้างความขัดแย้ง ทะเลาะวิวาท ก่อความแตกแยกด้วยการใช้คำพูด

ขั้นที่ 3 ไม่โกหก หลอกลวง พูดใส่ร้ายผู้อื่น

ขั้นที่ 2 มีความตั้งใจที่จะรักษาคำสัตย์

ขั้นที่ 1 ไม่มีจิตคิดโกหก หลอกหลวงด้วยวาจา พูดให้คนอื่นเสียหาย

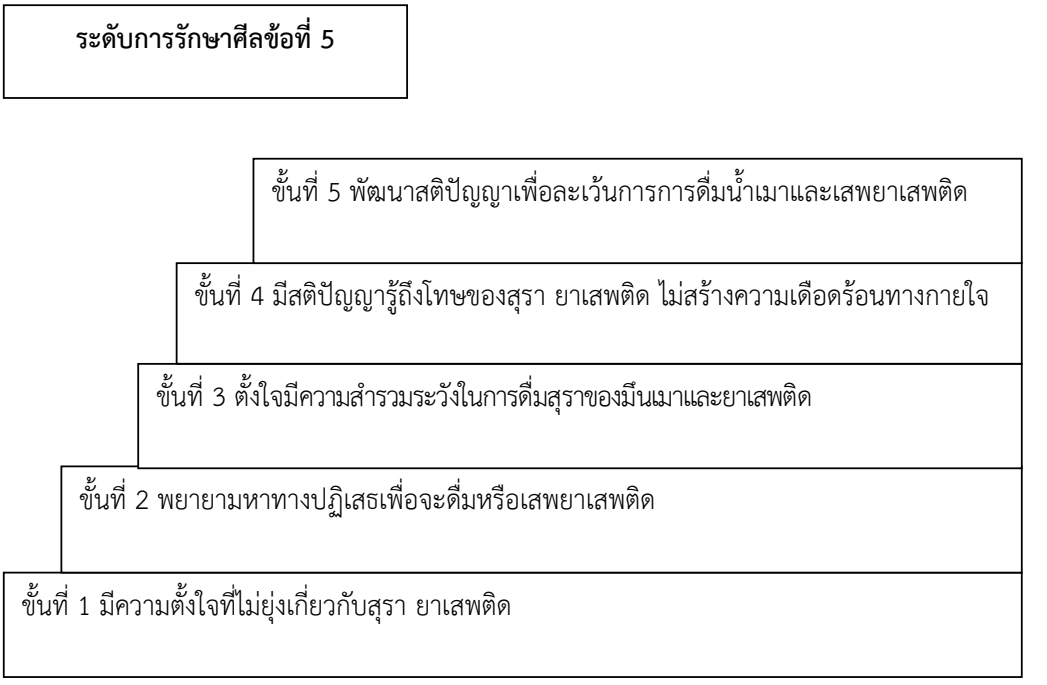

โดยคณะสงฆ์และภาคีที่เกี่ยวข้องได้ประยุกต์ใช้เกณฑ์บ่งชี้การรักษาศีล 5 ดังกล่าว เป็นหลักการเบื้องต้นในการส่งเสริมให้บุคคลตั้งใจรักษาศีล 5 เพื่อสร้างความดีงามให้กับตนเอง และสังคม เป็นการวัดจากความตั้งใจหรือเจตนาเพื่อจะลด ละ เลิกในสิ่งที่ไม่ดีงาม คือ การเบียดเบียนผู้อื่นให้เดือดร้อน จากนั้นก็ตั้งใจละเว้น สร้างจิตสำนึกในใจเพื่อไม่ฆ่า ทำร้าย ลักขโมย ล่วงเกินทางเพศ โกหก หลอกลวง และเสพสุรา ยาเสพติด จนถึงละได้อย่างเด็ดขาด

5.5.2 การเสริมสร้างความสุขเชิงพุทธบูรณาการตามหลักศีล 5 คณะผู้วิจัยได้นำเกณฑ์ชี้วัดความสุขตามหลักพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาโครงการและกิจกรรมของคณะสงฆ์และโครงการ โดยใช้หลักเกณฑ์ความสุขทางพระพุทธศาสนา ซึ่งมีองค์ประกอบ 4 ด้าน คือ ความสุขด้านกายภาพ ความสุขสังคม ความทางสุขจิตใจ และความสุขที่เกิดจากปัญญา ซึ่งจากการดำเนินการพบว่า การที่บุคคลและสังคมจะมีการเสริมสร้างความสุขเชิงพุทธให้เกิดได้นั้น จะต้องมีความเกี่ยวข้องกับการรักษาศีล 5 และการบูรณาการหลักพุทธธรรมเข้ามาเป็นส่วนของการปฏิบัติในชีวิตด้วยเสมอ ดังนั้น หากบุคคลและสังคมมีการรักษาศีล 5 และประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการดำเนินชีวิต ก็จะสามารถจะได้รับความสุขและมีความเจริญรุ่งเรืองในชีวิตได้ โดยมีเกณฑ์ชี้วัดความสุขและวิธีการเสริมสร้างความสุขตามหลักพุทธธรรม ดังนี้

ตารางที่ 5.1 แสดงองค์ประกอบ เกณฑ์บ่งชี้ความสุขเชิงพุทธ

องค์ประกอบหลักของความสุข	**เกณฑ์บ่งชี้ความสุขของบุคคลและสังคม**	**หลักธรรมและวิธีการเสริมสร้างความสุข**
สุขทางกายภาพ	1) การไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ	- การรู้จักประมาณในการบริโภค การรู้จักสาเหตุของโรค และวิธีการป้องกันโรค
	2) การมีสุขภาพแข็งแรง สมบูรณ์	- การพักผ่อน การออกกำลังกาย - การพัฒนาทางกาย ได้แก่ การดูแลสุขภาพกาย มีความสัมพันธ์กับวัตถุสิ่งเสพบริโภค เช่น การรู้จักกินรู้จักใช้ การบำรุงสุขภาพให้แข็งแรง หลีกเลี่ยงการเสพสุรา ยาเสพติด
	3) การดูแลสุขภาพร่างกาย	- การใช้สติปัญญาพิจารณาปัจจัยสี่และการรู้จักการรักษาสุขภาพแบบองค์รวม
	4) การบริโภคอาหารแบบพอดี	- การใช้หลักโภชเนมัตตัญญุตา คือ การรู้จักประมาณในการบริโภค รู้เห็นคุณค่าของอาหาร และการแบ่งปัน
	5) การรู้เท่าทันการใช้เทคโนโลยี	- การใช้โยนิโสมนสิการในการพิจารณาและใช้เทคโนโลยีที่เหมาะ สม
	6) การรู้จักพิจารณาก่อนการบริโภคใช้สอยสิ่งของในชีวิตประจำวัน	- เข้าใจพิจารณาการอยู่ การนุ่งห่ม การใช้สอย การปฏิบัติหน้าที่ การทำงานด้วยความพอใจ
องค์ประกอบหลักของความสุข	**เกณฑ์บ่งชี้ความสุขของบุคคลและสังคม**	**หลักธรรมและวิธีการเสริมสร้างความสุข**
	7) อาศัยอยู่ในสภาพแวดล้อม ดินฟ้าอากาศที่ดีและเหมาะสม	- การสร้างบรรยากาศเพื่อให้สัปปายะ 7 - การใช้หลักนิเวศวิทยาเชิงพุทธในการพัฒนาสภาพแสดล้อมที่เหมาะสม
	8) สมาชิกในสังคมเป็นคนดี	- การมีศีล 5 และการประยุกต์ใช้หลักทิศ 6 เพื่อการเกื้อกูลต่อกัน

	9) การมีปัจจัยสี่ (อาหาร เสื้อผ้า ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค) เพียงพอในการอยู่ร่วมกัน	- การใช้หลักอิทธิบาท 4 ในการแสวงหาทรัพย์สิน และการใช้หลักอาทิโภคิยะ 5 เพื่อให้สอยทรัพย์ให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุด
	10) การหาทรัพย์มาด้วยความขยันหมั่นเพียร ไม่เบียดเบียนผู้อื่น	- การใช้หลักทิฏฐธัมมิกัตถะประโยชน์ 4 ในการพัฒนาชีวิตและการสร้างฐานะตามหลักฆราวาสธรรม
	11) การใช้จ่ายทรัพย์เพื่อตนเอง	- การใช้หลักพุทธเศรษฐศาสตร์ในวิถีปฏิบัติและการคิดเพื่อการดำรงชีวิต
	12) การใช้จ่ายทรัพย์เพื่อครอบครัว	- การแบ่งปันทรัพย์ตามหลักโภควิภาค 4 และการดูแลคนในครอบครัวตามหลักมงคล 38 ประการ
	13) การไม่มีภาระหนี้สิน	- การใช้หลักความสุขของคฤหัสถ์ 4 ประการเพื่อลดภาระหนี้สิน
สุขทางสังคม	14) การเสียสละมีน้ำใจ และเกื้อกูลต่อกัน	- การใช้หลักทาน 2 - การใช้หลักสังคหวัตถุ 4 - การใช้ศีล 5
	15) การมีธรรมะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจในครอบครัว	- การใช้หลักทิศ 6 - การใช้หลักที่ว่า มีความสุขเริ่มต้นด้วยการทำความดี หรือการทำบุญ “บุญเป็นชื่อของความสุข” การบำเพ็ญเพียรทางจิตหรือการเจริญภาวนา “ผู้มีสุข จิตย่อมตั้งมั่น”
องค์ประกอบหลักของความสุข	**เกณฑ์บ่งชี้ความสุขของบุคคลและสังคม**	**หลักธรรมและวิธีการเสริมสร้างความสุข**
	16) การมีความอดทนและอภัยกัน	- การใช้หลักขันติธรรมในการทำการงานและการใช้ชีวิตประจำวัน
	14) การเสียสละมีน้ำใจ และเกื้อกูลกัน	- การใช้หลักสาราณียธรรม 6 เพื่อให้เกิดความปรารถนาดีต่อกันทั้งกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม

	17) ความประพฤติดีงาม มีระเบียบวินัยในการอยู่ร่วมกัน	- การใช้หลักสุจริต 3 ในการดำเนินชีวิต - การใช้หลักศีล 5 ในการสร้างสังคม
	18) การมีส่วนร่วมในการแสดงความเห็นที่ถูกต้องมีประโยชน์ต่อสังคม	- การใช้หลักอธิปไตย 3 ในการพิจารณาถึงการใช้อำนาจและหน้าที่
	19) การแบ่งปันสิ่งของและให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่น	- การใช้หลักทาน - การใช้หลักสังคหวัตถุ 4
	20) การพูดจาปลอบโยน ให้กำลังใจผู้อื่น	- การใช้หลักวาจาสุภาษิตในการสื่อสารโดยยึดหลักคำจริง คำแท้ คำที่เป็นประโยชน์ และถูกต้องกับกาลเวลาที่จะพูด
	21) การเป็นคนดี ทำประโยชน์ต่อสังคม	- การสร้างประโยชน์ตามหลักพุทธจริยา คือ การดูแลญาติ สังคม มวลมนุษย์และสรรพสิ่งในโลก
	22) การพูดจาให้เกียรติกันต่อผู้อื่น	- การเว้นจากการใช้วาจาทุจริต คำหยาบ คำเพ้อเจ้อ เป็นต้น
	23) มีความเป็นธรรมยึดหลักเสมอภาค ไม่เอาเปรียบผู้อื่น	- การยึดมั่นในธรรมะ - การใช้หลักสันติสุขและความเมตตาที่มาจากภายในจิตใจของตนเอง
	24) การไม่เบียดเบียนชีวิตผู้อื่น	- การใช้หลักศีล - การใช้พรหมวิหารธรรม
องค์ประกอบหลักของความสุข	**เกณฑ์บ่งชี้ความสุขของบุคคลและสังคม**	**หลักธรรมและวิธีการเสริมสร้างความสุข**
	25) การไม่เบียดเบียนทรัพย์สินผู้อื่น	- การใช้หลักศีลในการดำเนินชีวิต - การยึดมั่นในบทบัญญัติของสังคม
	26) การอยู่ในสังคมที่ไม่หวาด ระแวงต่อกัน	- การมีมรรควิธีในการสร้างให้สังคมสงบสุขและมีสันติภาพ มีความสามัคคี มีความเสมอภาค มีความยุติธรรมในการพัฒนาสังคมตามหลักสาราณียธรรม

สุขทางจิตใจ	27) การมีอารมณ์แจ่มใส จิตใจเบิกบาน	- การปฏิบัติตามหลักกัมมัฏฐาน 2 คือ 1) สมถะ คือ ความสงบใจ การฝึกสมาธิ 2) วิปัสสนา คือ การเห็นแจ้ง ปัญญาเห็นแจ้ง คือ การฝึกอบรมเจริญปัญญา
	28) การมองโลกในแง่ดี	- การมีพรหมวิหาร 4 - การดำเนินชีวิตสายกลาง - การมีศีล สมาธิ ปัญญา โดยศีลเป็นบาทฐานในการเจริญสมาธิและปัญญา
	29) การมีจิตใจปลอดโปร่ง ผ่อนคลาย ไม่เศร้าหมอง	- การฝึกจิตให้มีความเป็นสมาธิ
	30) การควบคุมตนเองในการกระทำสิ่งไม่ดีงาม	-การฝึกจิต รักษาจิต คุ้มครองจิตให้เป็นสุข
	31) การมีความเชื่อมั่นว่าตนเป็นที่พึ่งแห่งตนได้	- การยึดหลักประโยชน์ 3 คือ ประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น และประโยชน์ส่วนรวม
	32) ความขยันหมั่นเพียรในการทำงาน	- การใช้หลักอิทธิบาท 4
	33) ความอดทนในการใช้ชีวิต	- การใช้หลักบารมี 10 ในการดำเนินชีวิต
องค์ประกอบหลักของความสุข	**เกณฑ์บ่งชี้ความสุขของบุคคลและสังคม**	**หลักธรรมและวิธีการเสริมสร้างความสุข**
	34) การมีสมาธิแน่วแน่ในการทำงาน	- มีวิธีปฏิบัติต่อความสุข ได้แก่ 1) ไม่เอาทุกข์ทับถมตน 2) ไม่ละทิ้งสุขที่ชอบธรรม 3) ไม่หมกมุ่นสยบในอำนาจของกิเลส 4) เพียรทำเหตุแห่งทุกข์ให้หมดสิ้นไป

	35) การมีสติที่ดีในการดำเนินชีวิต	- การใช้หลักอปัสเสนธรรมหรือธรรมที่เป็นที่พึ่งแห่งตน 4 ประการ ได้แก่ 1) รู้จักพิจารณาใช้สอยปัจจัย 2) รู้จักพิจารณาแล้ว อดกลั้นต่อความ ทุกข์กายทุกข์ใจ 3) รู้จักคิดพิจารณาแล้วบรรเทาสิ่งที่เป็น โทษกับตนเอง 4) รู้จักคิดพิจารณาแล้วเว้นเสียจากสิ่งที่เป็นโทษ
	36) ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และโอบอ้อมอารีต่อผู้อื่น	- มีการแบ่งปัน ช่วยเหลือผู้อื่นให้ได้รับความสุข มีเมตตาจิตในใจเสมอ
	37) ความกรุณาอยากช่วยเหลือให้ผู้อื่นพ้นทุกข์	- การใช้พรหมวิหารธรรม
	38) การระลึกถึงและตอบแทนบุญคุณผู้อื่น	- การใช้หลักความกตัญญู
	39) การยกย่องและชื่นชมคุณค่าแห่งการกระทำความดีของผู้อื่น	- การให้อภัยและแบ่งปัน - การใช้วาจาสุภาษิต
	40) การใช้วาจาแนะนำให้ผู้อื่นกระทำความดี	- การสร้างประโยชน์ต่อสังคมด้วยการใช้คำพูดเพื่อโน้มน้าวใจไปสู่การสร้างสรรค์ความดีงามร่วมกัน
องค์ประกอบหลักของความสุข	**เกณฑ์บ่งชี้ความสุขของบุคคลและสังคม**	**หลักธรรมและวิธีการเสริมสร้างความสุข**
	41) การมีคุณค่าต่อสังคม	- การมีความสงบ มีความสันโดษ - การใช้ปัญญาและพัฒนาด้านจิตใจให้มีอุปนิสัยพอเพียง คือ การฝึกจิตใจให้เข้มแข็ง และการพัฒนาให้เป็นคนดี

	42) มีความเชื่อมั่นในการแก้ปัญหา	- การให้อริยสัจ 4 ในการแก้ไขปัญหา - การใช้หลักโยนิโสมนสิการในการพิจารณาสิ่งต่างๆ อย่างรอบครอบ
	43) ความพอใจในสถานะทางสังคม เช่น เกียรติยศ ฐานะ ตำแหน่ง หน้าที่การงาน บริวาร ที่ตนเองได้มาอย่างชอบธรรม	- การใช้หลักสัปปุริสธรรม 7 ในการพิจารณาสิ่งต่างๆ ที่เข้าในชีวิตของตนเอง
สุขทางปัญญา	44) การแสวงหาความรู้และการเรียนรู้ในสิ่งใหม่ๆ	- การใช้หลักปริเยสนา คือ การแสวงหาที่เหมาะสม - การใช้หลักโกศล 3 คือ ฉลาดในในการสร้างความดีงามและการพัฒนาจิตใจ
	45) การเร่งขวนขวายทำความดี	- การใช้สติและปัญญาในการพัฒนาตนเอง
	46) การใช้ชีวิตแบบไม่ประมาท	- การใช้สติตามพิจารณาสิ่งต่างๆ ที่ได้คิด พูด ทำทั้งก่อนและหลังการกระทำ - การใช้หลักวุฒิธรรม 4
	47) การเสียสละผลประโยชน์ส่วนตนเพื่อส่วนรวม	- การใช้หลักพละ 4 เพื่อสร้างกำลังแห่งความศรัทธา ความเพียรในการพัฒนา
	48) การบำเพ็ญประโยชน์เพื่อส่วนรวม	- การใช้เวสารัชชกรณธรรม 5 เพื่อให้เกิดเครือข่ายความดี
องค์ประกอบหลักของความสุข	**เกณฑ์บ่งชี้ความสุขของบุคคลและสังคม**	**หลักธรรมและวิธีการเสริมสร้างความสุข**
	49) การช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นทุกข์	- การใช้หลักสังคหวัตถุ 4 ในการเกื้อกูลต่อบุคคลและสังคม

	50) การรู้เท่าทันและเห็นโทษในการเสพความสุขเกินความพอดี	- การใช้หลักไตรลักษณ์ในการพิจารณาความเป็นไปของชีวิตและการใช้หลักอริยสัจ 4 ในการพัฒนาตนเองและสังคม
	51) การยอมรับความเปลี่ยนแปลงของชีวิตและการรับรู้สิ่งต่างๆ ตามความเป็นจริง	- การใช้วิปัสสนาภาวนาในการดูแลจิตใจของตนเองอย่างต่อเนื่อง
	52) การรักษาใจให้นิ่งสงบและปล่อยวาง	- การใช้สติปัญญาในการพิจารณาสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตตามความเป็นจริง
	53) การรู้จักพิจารณารู้จักคิดอย่างมีเหตุผลในการดำเนินชีวิต	- การใช้หลักปฏิจจสมุปปบาทในการตัดวงจรแห่งกิเลส กรรม และวิบาก
	54) การไม่ยึดติดกับวัตถุ ไม่ตกเป็นทาสของวัตถุ	- การใช้หลักอบายมุข 6 - การใช้หลักอุบาสกธรรม 7
	55) ความพอประมาณในการบริโภคปัจจัย 4	- การใช้หลักมงคลชีวิต 38
	56) การมีคุณธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวในการดำเนินชีวิต	- การใช้หลักสุจริต 3 เป็นฐานการดำเนินชีวิตและการพัฒนาสังคม
	57) การประพฤติตนในศีล 5	- การมีศีล 5 เป็นฐานการดำเนินชีวิต
	58) การฝึกอบรมสมาธิ	- การละเว้นอกุศลกรรมบถ 10
องค์ประกอบหลักของความสุข	**เกณฑ์บ่งชี้ความสุขของบุคคลและสังคม**	**หลักธรรมและวิธีการเสริมสร้างความสุข**
	59) การไม่กระทำบาปทั้งทางกายและทางใจ	- การใช้หลักศรัทธา 4 - การใช้หลักไตรสิกขา

	60) การมีความศรัทธาเลื่อมใสในคำสอนของพระพุทธเจ้า	- การใช้หลักศรัทธ 4 และหลักอนุปุพพิกถา ในการพัฒนาบุคคลและสังคม
	61) ความซาบซึ้งในการกระทำความดี	- การใช้หลักไตรสิกขาในการพัฒนาชีวิตและการใช้หลักพรหมวิหารธรรมในการเสริมสร้างความดีงามของบุคคล
	62) การไม่ยึดถือ ยึดติดกับสิ่งที่ชื่นชอบหรือสิ่งที่ชัง	- การใช้ชีวิตตามหลักโพธิปักขิยธรรม 37 ประการ เพื่อเป็นแนวทางในการเข้าสู่เส้นทางแห่งอริยบุคคล
	63) การมีความสุขในการใช้ชีวิตอย่างสงบ	-การเข้าใจถึงโลกธรรม 8 ไม่หวั่นไหวกับสิ่งต่างๆ ที่เข้ามาในชีวิตประจำวัน
	64) การไม่หวั่นไหวต่อสิ่งต่างที่มากระทบ	- การเข้าใจกฎไตรลักษณ์ - การเข้าใจถึงหลักปฏิจจสมุปบาท

วิธีการเสริมสร้างความสุขดังกล่าว จะมีความสัมพันธ์การปฏิบัติตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา เป็นอย่างมาก ฉะนั้น ทางโครงการจึงสนับสนุนให้ภาคีการพัฒนาใน 20 จังหวัด ได้พยายามผลักดันให้เกิดการเรียนรู้และนำไปสู่การกำหนดนโยบายของการพัฒนา โดยมีเป้าหมายเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา ดังนั้น การส่งเสริมโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 จึงเป็นเบื้องต้นของการสร้างความสุขและการเรียนรู้ของชุมชนที่จะนำไปสู่การสร้างสังคมที่ดีงาม

จากการดำเนินการพบว่า หลักการทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะหลัก “ศีล” นั้นเป็นหลักการหนึ่งที่มีความสัมพันธ์กับความสุข ความเจริญในชีวิตของบุคคลและสังคม หากบุคคลมีศีลเป็นพื้นฐานการประกอบกิจการต่างๆ ในชีวิตย่อมรุ่งเรืองเพราะไม่ขัดต่อศีลธรรม จริยธรรมอันดีงามของสังคม ปราศจากการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่นให้เดือดร้อน ไม่มีการทำลาย ทำร้าย ข่มเหงซึ่งกันและกัน การทำงานที่ทำย่อมได้รับการยอมรับ เป็นที่ไว้วางใจต่อสังคม แต่หากมีการละเมิดศีล มีการเบียดเบียนผู้อื่น ไม่ว่าจะเป็นด้านแรงงาน การค้ามนุษย์ การหลอกลวง ทุจริต คอรัปชั่น เป็นต้น การงานที่ทำนั้น ย่อมไม่เป็นที่ยอมรับในสังคมของผู้ที่มีศีลหรือประเทศที่มีมาตรฐานในการดำรงชีวิตที่มองเห็นคุณค่าของบุคคลและสังคมแห่งความดีงาม ดังนั้น ศีล จึงเป็นการสร้างความสุขให้บุคคลและสังคมได้ดีกว่า

แผนภาพที่ 5.9 วิธีการเสริมสร้างความสุขที่สัมพันธ์พฤติกรรมการรักษาศีลของบุคคล

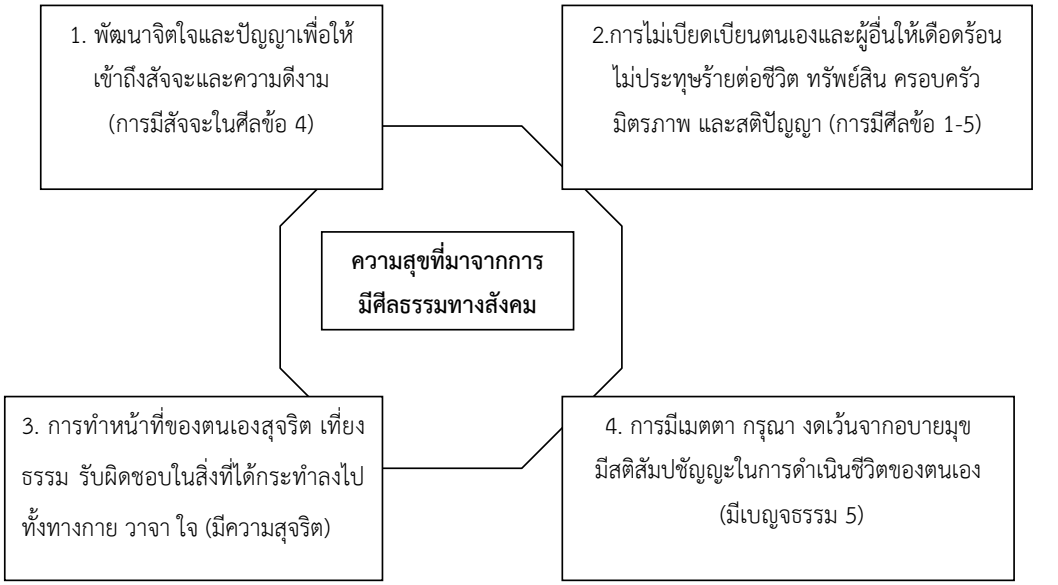

โดยสรุปการผลักดันและให้ข้อเสนอเชิงนโยบายด้านการเสริมสร้างสุขภาวะ การเรียนรู้และการพัฒนาอย่างยั่งยืนของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนาต่อคณะสงฆ์และภาคีการพัฒนานั้น มีความเกี่ยวข้องกับการให้ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย การสร้างพื้นที่ทางสังคมและการเรียนรู้ การสนับสนุนกิจกรรมการพัฒนาที่ยั่งยืน การสร้างจิตสาธารณะ การสร้างชุดความรู้และปัญญาสาธารณะ โดยผ่านแนวคิด วิถีปฏิบัติ และเกณฑ์ชี้วัดตามหลักศีล 5 และความสุขในทางพระพุทธศาสนาตามที่กล่าวแล้ว ดังนั้น การผลักดันในเชิงนโยบายผ่านแนวคิดและวิถีปฏิบัติจึงมีผลต่อการพัฒนาสังคม

5.6 การวิเคราะห์รูปแบบและกระบวนการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาด้วย List Model

กระบวนการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของโครงการที่เกิดขึ้นด้วยการสนับสนุนแนวคิดและกระบวนการในพื้นที่ 20 จังหวัด รวมทั้งเครือข่ายที่เกี่ยวข้องตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยสามารถวิเคราะห์ด้วย List Model โดยหลักการของ List Model มองว่าการเสริมสร้างสุขภาวะ การสร้างสรรค์การเรียนรู้ และการพัฒนาสังคมนั้นเป็นสิ่งจำเป็นต่อการสร้างนวัตกรรม การพัฒนาคุณภาพชีวิตและการสร้างดุลยภาพของสังคมท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจสังคม วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม สังคมใดมีการเรียนรู้ มีการสร้างสรรค์นวัตกรรมไม่ว่าจะเป็นนวัตกรรมทางสังคมหรือนวัตกรรม

ทางเทคโนโลยี สังคมนั้นย่อมจะมีการนำแนวคิดและกระบวนการปฏิบัตินั้นไปสู่การพัฒนาความรู้ ความดีงาม ความสมดุลและความยั่งยืน โดย List Model เป็นแบบจำลองของแนวคิดและกระบวนการที่เชื่อมโยงเข้าหากันเพื่อให้เกิดกระบวนการวิจัย การสร้างสรรค์และการพัฒนาสังคม โดยมีหลักการสำคัญว่า แนวคิดความรู้และกระบวนการที่บุคคลและสังคมได้ดำเนินการนั้นก่อให้เกิดการเรียนรู้ การสร้างสรรค์ และการสร้างการเปลี่ยนแปลงของบุคคลและสังคม โดยตระหนักถึงความยั่งยืน ความสุข และการสร้างประโยชน์ร่วมกัน ดังนั้น ภายใต้โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนานี้ สามารถสรุปเป็นกระบวนการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตาม List Model ดังนี้

1) Learning การเรียนรู้ ในการเสริมสร้างสุขภาวะ การเรียนรู้และการพัฒนาสังคมนั้น จุดมุ่งหมายสำคัญ คือ การสร้างองค์ความรู้และกระบวนการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นกับบุคคล องค์กร และสังคม เพื่อให้ทุกฝ่ายเกิดความเข้าใจและมีแนวปฏิบัติในการที่จะพัฒนาตนเองและสังคมให้มีความก้าวหน้า เกิดการเปลี่ยนแปลง และนำไปสู่การกำหนดเป้าหมายร่วมกัน ดังนั้น การเรียนรู้ในสิ่งต่างๆ ที่เชื่อมโยงจากอดีต สู่ปัจจุบัน และอนาคตจึงเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนา การค้นหาข้อเท็จจริงหรือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเพื่อนำไปสู่กระบวนการและวิธีการวิธีการที่เหมาะสมกับการเสริมสร้างสุขภาวะ การเรียนรู้ และการพัฒนาสังคมนั้น จึงเริ่มด้วยการเรียนรู้ร่วมกัน ดังเช่น ชาวบ้าน พระสงฆ์ในพื้นที่ 20 จังหวัดได้มีการเรียนรู้ร่วมกันก่อนที่จะพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้และการเสริมสร้างสุขภาวะตามแนวพระพุทธศาสนา ซึ่งผลของการเรียนรู้ทำให้ชุมชน และบุคคลที่เกี่ยวข้องมีความเข้าใจกันมากขึ้น สามารถที่จะพัฒนากิจกรรมและการสร้างสรรค์ขึ้นมาในพื้นที่ของตนเองได้

2) Innovation นวัตกรรม หลังจากที่ทุกฝ่ายได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ฝึกฝน วิเคราะห์และพัฒนาตนเองดังกล่าว สิ่งที่เกิดจากการเรียนรู้ ต่อยอด จะออกผลเป็น ผลงานการสร้างสรรค์หรือ “นวัตกรรม” ของบุคคลและสังคม ผลงานและนวัตกรรมดังกล่าว จะกลายเป็นสิ่งสำคัญที่สร้างกระบวนการใหม่ แนวคิดใหม่ ที่มีประสิทธิผลและมีพลังการเปลี่ยนแปลงมากกว่าหรือกลายเป็นสินค้าและบริการได้ แต่เหนืออื่นใด คือ การได้ใช้ความ ความคิด และจินตนาการที่เป็นกระบวนการทางปัญญา ดังนั้น การมีผลงานและวัตกรรมเกิดขึ้น จึงเป็นเสมือนว่าทุกฝ่ายได้ใช้ความรู้ ความคิด จินตนาการที่นำไปสู่การแก้ไขปัญหาและการปฏิบัติได้จริงในชีวิต ซึ่งผลจากการดำเนินในพื้นที่ 20 จังหวัดพบว่า พระสงฆ์ ชุมชน และภาคีที่เกี่ยวข้องสามารถพัฒนากิจกรรมและนวัตกรรมด้านสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาได้มากขึ้น โดยมีศูนย์เรียนรู้ (Knowledge Center) ของพื้นที่ต่างๆ เช่น กรุงเทพมหานคร ขอนแก่น สงขลา เป็นต้น ที่ได้พัฒนาจากการเรียนรู้มาเป็นนวัตกรรมทางสังคมที่สร้างประโยชน์ร่วมของคนในสังคม

3) Sustainable Action การปฏิบัติการเพื่อความยั่งยืน จากสถานการณ์ด้านสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาในสังคมไทยที่เกิดขึ้น รวมทั้งสถานการณ์ทั่วไปของโลกที่มีปัญหาความไม่ยั่งยืนทั้งในด้านสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม เทคโนโลยี และการเรียนรู้ของผู้คน การตระหนักต่อความรับผิดชอบ และการมีกระบวนการที่นำไปสู่ความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติและความเป็นธรรมในสังคม จะทำให้สังคมและระบบนิเวศเกิดดุลยภาพ ดังนั้น การสร้างสรรค์นวัตกรรมและพลังการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่คำนึงถึงคนรุ่นต่อไป และอนาคตของโลกที่มีความสมดุลในระบบนิเวศ การมีเทคโนโลยีที่เหมาะสม จะทำให้สังคมมีการพัฒนาที่สมดุลเกื้อกูลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตและคุณภาพของสังคม โดยเฉพาะการพัฒนาสุขภาวะที่เชื่อมโยงกับการจัดการสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ เช่น ร้อยเอ็ด ขอนแก่น พิษณุโลก หรือพื้นที่อื่น ๆ ล้วนแสดงให้เห็นว่า การพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้และสุขภาวะนั้นจำเป็นต้องมีการปฏิบัติการเพื่อความยั่งยืนของคน ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และวิถีวัฒนธรรม

4) Transformation การเปลี่ยนแปลงอย่างสร้างสรรค์ ที่ผ่านมาผู้ในสังคมส่วนมากมักจะเป็นผู้รับการเปลี่ยนแปลงจากความคิดและการสร้างสรรค์ของบุคคลอื่น เช่น บิดา มารดา ครูอาจารย์ เพื่อน เป็นต้น แต่ในความเป็นจริงมนุษย์ทุกคนสามารถที่สร้างการพลังและการเปลี่ยนแปลงให้เกิดในตัวเองได้และสามารถที่จะสร้างพลังนั้นให้เกิดขึ้นกับผู้อื่นได้ การเป็นผู้ที่สร้างการเปลี่ยนแปลงสังคมร่วมกันย่อมจะเป็นสิ่งที่ทรงพลังมากกว่า ดังนั้น การทำให้บุคคลและสังคมมีการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงอย่างสร้างสรรค์จะนำไปสู่การเป็นสังคมที่มีคุณภาพ เป็นส่งคมที่ทุกคนมีความรับผิดชอบร่วมกัน สามารถสร้างความเสมอภาคยุติธรรม และสร้างการแบ่งปันให้เกิดขึ้นได้ การคำนึงถึงผลประโยชน์แต่เพียงฝ่ายเดียวมิใช่การสร้างสรรค์ที่ก่อให้เกิดความยั่งยืนและความสุขของผู้คนในสังคม การเปลี่ยนแปลงที่แท้เกิดจากการมีความรัก ความเมตตา และปัญญาสาธารณะ (Universal Intelligence) ที่ทำให้ทุกฝ่ายมีอนาคตที่ดีร่วมกัน โครงการนี้จึงได้ดำเนินการเพื่อพัฒนาพื้นที่สาธารณะไปสู่การสร้างจิตสาธารณะของบุคคลบนพื้นที่สาธารณะ โดยใช้ปัญญาสาธารณะในการเสริมสร้างการเรียนรู้และสุขภาวะทางสังคมร่วมกัน

แผนภาพที่ 5.10 รูปแบบและกระบวนการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา

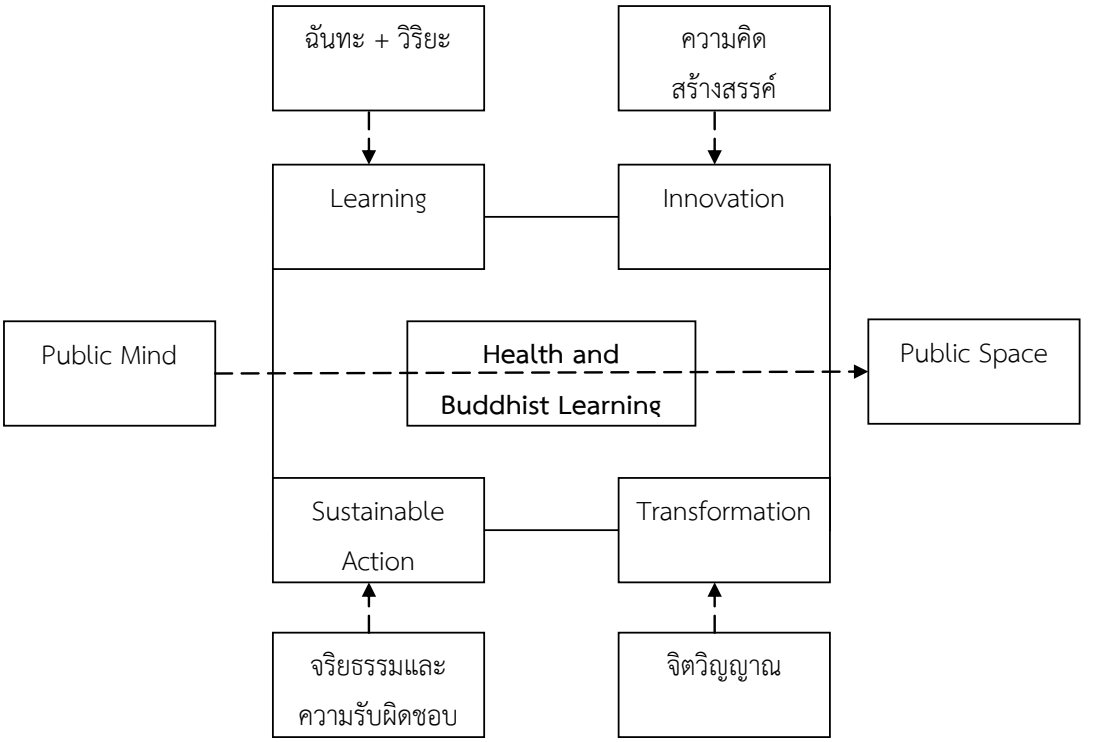

จากแผนภาพดังกล่าว แสดงให้เห็นถึง List Model ที่มีความสัมพันธ์กับแนวคิดและกระบวนการต่างๆ ได้แก่ Learning มีความสัมพันธ์กับการสร้างฉันทะหรือความพอใจ ความปรารถนาและความเพียรในการที่จะเรียนรู้ ความคิดสร้างสรรค์มีความสัมพันธ์กับการสร้าง Innovation หากบุคคลและชุมชนมีการเรียนรู้ มีความปรารถนาและความตั้งใจที่จะพัฒนาสังคมหรือการเสริมสร้างสุขภาวะแล้วการสร้างสรรค์กิจกรรมและนวัตกรรมย่อมจะเกิดขึ้นตามมา ดังเช่น วัด พระสงฆ์ ชุมชน และภาคีใน 20 จังหวัด มีความปรารถนาที่จะเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาก็ย่อมจะพัฒนากิจกรรมและโครงการเชิงพุทธในพื้นที่ของตนเองด้วยการมีจิตสาธารณะ จิตอาสาเพื่อการพัฒนาสังคมที่ยั่งยืน ส่วนจริยธรรมมีความสัมพันธ์กับการปฏิบัติเพื่อความยั่งยืน (Sustainable Action) หากปราศจากจริยธรรมและความรับผิดชอบเพื่อสังคมแล้ว การปฏิบัติการเพื่อความยั่งยืนของชุมชน วิถีวัฒนธรรม สังคม สิ่งแวดล้อมและเทคโนโลยีย่อมจะไม่เกิดขึ้น ส่วนจิตวิญญาณและความรู้จริงเป็นปัจจัยสำคัญของการเปลี่ยนแปลงความคิดและจิตใจจากภายในของตนเองสู่สังคม (Transformation) เพื่อสาธารณะ (Public Space) ดังนั้น การเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาจึงเริ่มด้วยจิตสาธารณะเพื่อนำไปสร้างบนพื้นที่สาธารณะด้วยการเรียนรู้ การพัฒนานวัตกรรม การสร้างความยั่งยืนและการเปลี่ยนแปลงอย่างสร้างสรรค์

บทที่ 6
สรุปและข้อเสนอแนะ

โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการเรื่อง “การเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา” สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) มีวัตถุประสงค์ 4 ประการ คือ 1) เพื่อพัฒนาศักยภาพ บทบาท และกลไกการเรียนรู้และการทำงานพระสงฆ์ องค์กรทางพระพุทธศาสนาโดยผ่านกระบวนการของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2) เพื่อขับเคลื่อนและสนับสนุนการดำเนินการกิจการคณะสงฆ์ตามนโยบายหมู่บ้านรักษาศีล 5 ในลักษณะของภาคีการพัฒนาในสังคมไทย 3) เพื่อเปิดพื้นที่ทางสังคมและการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนาในพื้นที่ 20 จังหวัด และเพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของคณะสงฆ์ ภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคธุรกิจเอกชน และภาคประชาชน ในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา 4) เพื่อผลักดันและให้ข้อเสนอเชิงนโยบายด้านการเสริมสร้างสุขภาวะ การเรียนรู้ และการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยมีเป้าหมายเพื่อขับเคลื่อนและสนับสนุนการดำเนินการกิจการคณะสงฆ์ การพัฒนาศักยภาพ บทบาท และกลไกการเรียนรู้และการทำงานพระสงฆ์ องค์กรทางพระพุทธศาสนาการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาโดยผ่านกระบวนการของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย คณะสงฆ์ ชุมชนและภาคีที่เกี่ยวข้อง

โครงการนี้ ได้ดำเนินการในพื้นที่ 20 จังหวัด ประกอบด้วยพะเยา ลำปาง ลำพูน น่าน แม่ฮ่องสอน แพร่ อุตรดิตถ์ ตาก พิษณุโลก กำแพงเพชร ขอนแก่น อุดรธานี ร้อยเอ็ด สุรินทร์ บุรีรัมย์ พระนครศรีอยุธยา กาญจนบุรี สงขลา นครศรีธรรมราช และกรุงเทพมหานคร มุ่งเน้นการพัฒนาเครือข่ายด้านสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของวัดจำนวน 4,200 วัด โดยให้พระสงฆ์และประชาชนจำนวน 8,400 รูป/คน เข้ามามีส่วนร่วมในโครงการที่จัดขึ้นในแต่ละจังหวัด พร้อมทั้งส่งเสริมและพัฒนาคณาจารย์ พระสงฆ์ และแกนนำพระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยจำนวน 300 รูป เพื่อเป็นผู้ร่วมขับเคลื่อนกิจการคณะสงฆ์ตามนโยบายโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 การเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม

สำหรับวิธีการศึกษาวิจัยเน้นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ที่มีการพัฒนาโครงการและกิจกรรมในพื้นที่ 20 จังหวัดตามประเด็นที่คณะสงฆ์และพื้นที่กำหนด จากนั้นให้พระสงฆ์และประชาชนในพื้นที่ร่วมกันดำเนินการตามหลัก List Model คือ Learning สร้างการเรียนร่วมกันพัฒนากิจกรรมเชิงสร้างสรรค์และนวัตกรรม (Innovation) เพื่อนำไปสู่การสร้างความยั่งยืนด้านสุขภาวะและการเรียนรู้เชิงพุทธ (Sustainable Action) และการเปลี่ยนของบุคคล พระสงฆ์ วัด และชุมชน (Transformation) ไปสู่การสุขภาวะและการเรียนรู้เชิงพุทธเหมาะสม

6.1 สรุปผลการศึกษา

ผลการศึกษาและดำเนินการตามวัตถุประสงค์ของโครงการมีดังต่อไปนี้

1. การพัฒนาศักยภาพ บทบาท และกลไกการเรียนรู้และการทำงานพระสงฆ์ พระนิสิตและองค์กรทางพระพุทธศาสนา พบว่า คณะสงฆ์ คณาจารย์ และพระนิสิตของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (มจร.) ใน 20 จังหวัด จำนวนพระสงฆ์ 2,832 รูป/คน (คณาจารย์ นักวิจัย มจร. จำนวน 645 รูป/คน พระนิสิตจำนวน 1,187 รูป/คน และพระสงฆ์ในระดับจังหวัด 20 จังหวัดละ 50 รูปรวม 1,000 รูป) ได้มีการพัฒนาศักยภาพด้านสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาโดยผ่านการทำกิจกรรม/โครงการจำนวน 25 โครงการและการอบรมเชิงปฏิบัติด้านสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาในระดับจังหวัด ซึ่งพบว่า พระสงฆ์ คณาจารย์ พระนิสิตและชุมชนได้มีการพัฒนาศักยภาพใน 3 มิติ คือ

1) การพัฒนาศักยภาพ บทบาทของพระสงฆ์ กลไกการเรียนรู้ และการทำงานองค์กรทางพระพุทธศาสนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานพุทธธรรม โดยเฉพาะหลักสังคหวัตถุ 4 ที่กล่าวถึงหลักการสร้างประโยชน์เพื่อสังคม 4 ประการ คือ ทาน ปิยวาจา อัตถจริยา และสมานัตตตา ซึ่งหลักสังคหวัตถุดังกล่าว เป็นกระบวนการที่พระสงฆ์ได้ประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสังคมมาอย่างต่อเนื่อง โดยมองเห็นว่า การที่จะพัฒนาสังคมและสุขภาวะของชุมชนให้เกิดขึ้นพื้นที่จะต้องมาจากการแบ่งปัน การสื่อสารที่ดี การประพฤติตนเสมอกันและการวางตนที่เหมาะสมกับบทบาทในการทำงานทางสังคม นอกจากนี้ พระสงฆ์ยังได้มีการประยุกต์หลักพุทธธรรมอื่น ๆ เช่น หลักพรหมวิหารธรรม อิทธิบาท อริยสัจ สัปปุริสธรรม อปริหานิยธรรม เป็นต้น ในการเสริมสร้างสุขภาวะ ซึ่งถือว่าเป็นการพัฒนาบุคคลและสังคมไปสู่ความยั่งยืน

2) การพัฒนาศักยภาพ บทบาทของพระสงฆ์ กลไกการเรียนรู้และการทำงานด้วยการเชื่อมโยงเครือข่ายในแนวราบและแนวดิ่งตั้งแต่ในระดับนโยบาย ระดับจังหวัด และระดับวัดหรือชุมชนในพื้นที่ โดยใช้กิจกรรมด้านสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาเป็นหลักการทำงานร่วมกัน ตัวอย่างเช่น การดำเนินการโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ที่เป็นกระบวนการขับเคลื่อนในเชิงนโยบายจากมหาเถรสมาคม คณะสงฆ์ในระดับจังหวัดไปสู่หมู่บ้านทำเกิดการประสานงานและการพัฒนากิจกรรมเชิงพุทธตามหลักศีล 5 ของหมู่บ้าน

3) การพัฒนาศักยภาพ บทบาทของพระสงฆ์ กลไกการเรียนรู้และการทำงานที่มีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นฐานการทำงาน ด้วยการใช้พื้นที่ของมหาวิทยาลัยที่กระจายใน 43 จังหวัดและมีนิสิตจำนวน 23,000 กว่ารูป/คน สนับสนุนการพัฒนาสุขภาวะทางสังคมบนวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธและการจัดการในเชิงการวิจัย การเผยแผ่ และการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับสุขภาวะทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านกาย จิต ปัญญา สังคม

2. การขับเคลื่อนและสนับสนุนการดำเนินการกิจการคณะสงฆ์ตามนโยบายหมู่บ้านรักษาศีล 5 ในลักษณะของภาคีการพัฒนาในสังคมไทย โครงการนี้ได้มีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนและสนับสนุนการดำเนินการกิจการคณะสงฆ์ตามนโยบายโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ในลักษณะของภาคีการพัฒนาในสังคมไทย โดยมีการพัฒนาชุดความรู้ กิจกรรม เอกสาร เผยแผ่ และสนับสนุนกระบวนการของหมู่บ้านในพื้นที่ 20 จังหวัด ซึ่งส่งผลให้ประชาชน นักเรียน สมัครเข้าร่วมโครงการหมู่บ้านรักษาศีลจำนวน 41,435,024 คน คิดเป็น ร้อยละ 63.04 ของประชากรในสังคมไทย โดยมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนและสนับสนุนใน 2 มิติ ได้แก่

1) การขับเคลื่อนเชิงนโยบาย โดยการเข้าเฝ้าเจ้าพระคุณสมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ ผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช (ในสมัยนั้น) เพื่อรับนโยบายโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ไปปฏิบัติและได้พัฒนาชุดความรู้ กิจกรรม ระบบการสื่อสาร และแนวทางการส่งเสริมการทำงานในพื้นที่หมู่บ้านจำนวน 20 จังหวัดเพื่อเสริมสร้างทักษะการเรียนรู้ให้กับพระสงฆ์และหมู่บ้านที่เข้าร่วมโครงการ ซึ่งผลการเข้าไปมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนในระดับนโยบายทำให้คณะสงฆ์และหมู่บ้านยอมรับชุดความรู้ กิจกรรม และกระบวนการที่ดำเนินการร่วมกัน ดังแผนภาพนี้

แผนภาพที่ 6.1 การมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ในระดับนโยบาย

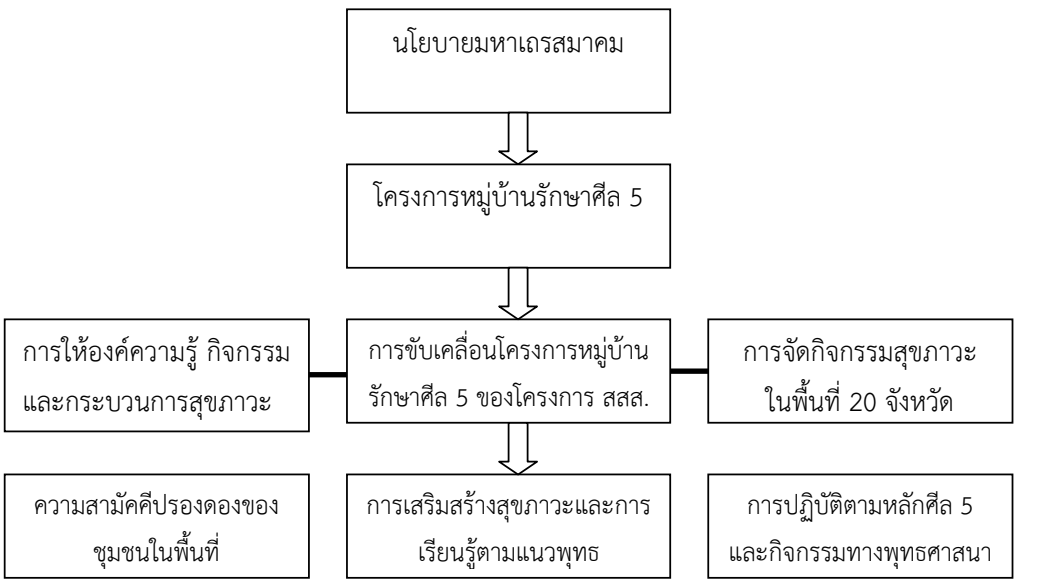

2) การขับเคลื่อนในเชิงพื้นที่ ภายใต้โครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 นั้นได้พัฒนากิจกรรมเชิงพุทธจำนวนมากโดยสามารถแบ่งเป็น 3 หมวด ได้แก่ (1) การจัดกิจกรรมส่งเสริมการพัฒนาชีวิตตามหลักศีล 5 โดยมุ่งเน้นการรักษาศีล 5 ของประชาชนเพื่อให้เกิดการอยู่ร่วมกันอย่างสันติและการสร้างหลักประกันของชีวิตและสังคม (2) การจัดกิจกรรมตามวิถีชีวิตชาวพุทธมุ่งเน้นการน้อมนำหลักการทางพระพุทธศาสนาและกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา/ออกพรรษาวันสงกรานต์ วันครอบครัว วันผู้สูงอายุวันลอยกระทง การสวดมนต์ข้ามปี กิจกรรมเฉลิมพระเกียรติสถาบัน (3) การจัดกิจกรรมส่งเสริมงานของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้พระสงฆ์เป็นผู้นำในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาตามกรอบการดำเนินงานที่กำหนดไว้ 8 ด้าน คือ ด้านศีลธรรมและวัฒนธรรม สุขภาพอนามัย สัมมาชีพ สันติสุข ศึกษาสงเคราะห์ สาธารณสงเคราะห์ กตัญญูกตเวทิตาธรรม และสามัคคีธรรม โดยการนำกิจกรรมดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาหมู่บ้านวิถีพุทธในพื้นที่ 20 จังหวัด ผ่านกิจกรรมและโครงการย่อยที่เกิดขึ้นโดยมีขั้นตอนที่สำคัญ คือ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การพัฒนากิจกรรมเชิงพุทธ การเสริมสร้างความรู้ด้านสุขภาวะ การปฏิบัติการเพื่อความยั่งยืน และการเปลี่ยนแปลงทางวิธีคิดและการปฏิบัติของตัวบุคคลในพื้นที่ให้มีส่วนร่วมในกิจกรรมตามที่กำหนดไว้

3. การเปิดพื้นที่ทางสังคมและการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนาในพื้นที่ 20 จังหวัด โครงการนี้ได้ดำเนินเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาโดยการพัฒนาโครงการในพื้นที่ 20 จังหวัด จำนวน 25 โครงการ โดยมีเป้าหมายสำคัญ คือ การเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา การลดปัจจัยเสี่ยงด้านสุขภาวะ การสนับสนุนการเรียนรู้เชิงสังคมโดยมีโครงการ กิจกรรม และผลลัพธ์ในแต่ละจังหวัด ดังนี้

1) จังหวัดแม่ฮ่องสอน จำนวน 2 โครงการ ได้แก่ 1) โครงการพัฒนาศักยภาพนิสิตและกิจกรรมห้องสมุดเพื่อน้อง และโครงการเสริมสร้างสุขภาวะทางสังคมตามนโยบายโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 จังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยเป็นการสนับสนุนกิจกรรมเพื่อปรับปรุงห้องสมุดชุดความรู้ และกระบวนการเรียนรู้ของนักเรียนจำนวน 1 โรงเรียน และการส่งเสริมคณะสงฆ์จังหวัดแม่ฮ่องสอนจำนวน 58 วัด/ชุมชน ได้ร่วมกิจกรรมการรักษาศีล 5 ปฏิบัติธรรมและพัฒนากิจกรรมทางพระพุทธศาสนาในพื้นที่ของตนเอง จำนวน 173 รูป/คน

2) จังหวัดพะเยา จำนวน 1 โครงการ ได้แก่ โครงการพัฒนาศักยภาพนิสิตและการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาศิลปวัฒนธรรมล้านนาสู่อาเซียน โดยเป็นการเสริมสร้างการเรียนรู้ สุขภาวะทางสังคม และศิลปวัฒนธรรมของล้านนาสู่อาเซียนในลักษณะของศูนย์เรียนรู้และการทำกิจกรรมของพระสงฆ์ในพื้นที่จังหวัดพะเยา เพื่อสร้างเครือข่ายของพระสงฆ์และมหาวิทยาลัยสงฆ์ในการทำงานเพื่อสังคมโดยมีพระสงฆ์และประชาชนเข้าร่วมงานจำนวน 251 รูป/คนและเกิดเครือข่ายวัดจำนวน 64 วัด

3) จังหวัดลำพูน จำนวน 1 โครงการ ได้แก่ โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาจังหวัดลำพูน มุ่งเน้นการพัฒนาชุมชนและการทำงานของพระสงฆ์ในจังหวัดลำพูน เพื่อให้มีแนวปฏิบัติตามรอยอารยธรรมวิถี 4 ครูบาของลำพูน ได้แก่ ครูบาศรีวิชัย ครูชัยวงศา ครูพรหมา ครูบาขาวปี ที่สร้างความศรัทธาและการพัฒนาในจังหวัดลำพูนเพื่อให้เห็นว่าวิถีปฏิบัติเชิงพุทธตามรอยครูบาทั้ง 4 รูปนั้น สามารถนำไปสู่การเสริมสร้างความสุขและประโยชน์ต่อชุมชน รวมทั้งสามารถพัฒนาหน่วยอบรวมประชาชนประจำตำบล และการขับเคลื่อนหลักการของหมู่บ้านรักษาศีล 5 ไปประยุกต์ใช้จนกลายเป็นต้นแบบหมู่บ้านรักษาศีล 5 ของสังคมไทย พระสงฆ์และประชาชนเข้าร่วมกิจกรรมจำนวน 261 รูป/คน จาก 167 วัด

4) จังหวัดลำปาง จำนวน 1 โครงการ ได้แก่ โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาจังหวัดลำปาง มุ่งเน้นการส่งเสริมให้ชุมชนได้ปฏิบัติตนและเข้าร่วมโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 จนได้แนวทางการจัดการการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพุทธ รวมทั้งพระสงฆ์ก็มีความพร้อมในการเผยแผ่หลักพุทธธรรม รวมทั้งเกิดเครือข่ายในการการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพุทธจำนวน 712 วัด ในจังหวัดลำปาง

5) จังหวัดแพร่ จำนวน 2 โครงการ ได้แก่ 1) โครงการพัฒนารูปแบบและกระบวนการขับเคลื่อนหมู่บ้านศีล 5 ของคณะสงฆ์ในจังหวัดแพร่ และ 2) โครงการบรรพชาอุปสมบทเฉลิมพระเกียรติฯ โดยมุ่งเน้นพัฒนารูปแบบและกระบวนการขับเคลื่อนหมู่บ้านศีล 5 ของคณะสงฆ์ในจังหวัดแพร่เพื่อให้พระสงฆ์มีกระบวนการทำงานเพื่อชุมชนบนพื้นที่ของศีล 5 และหลักพุทธธรรม และมีการทำกิจกรรมด้านสุขภาวะเชิงพุทธ โดยการจัดโครงการบรรพชาอุปสมบทเฉลิมพระเกียรติฯ จำนวน 85 รูป เพื่อยกระดับการพัฒนาด้านจิตใจและการสร้างเครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนาในพื้นที่ รวมจำนวน 359 รูป/คน จาก 154 วัด

6) จังหวัดน่าน จำนวน 2 โครงการ ได้แก่ 1) โครงการพัฒนาสุขภาวะและโภชนาการของพระสงฆ์จังหวัดน่าน และ 2) โครงการมีส่วนร่วมในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน-ท้องถิ่นอย่างยั่งยืนในเขตภูเพียงแช่แห้ง จังหวัดน่านสู่มรดกโลก เน้นการเสริมสร้างสุขภาวะของพระสงฆ์ในพื้นที่จังหวัดน่านจำนวน 248 รูป จาก 78 วัด โดยถวายความรู้ในด้านโภชนาการและสุขภาวะเชิงพุทธ และการส่งเสริมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน-ท้องถิ่นอย่างยั่งยืนในเขตภูเพียงแช่แห้ง จังหวัดน่านสู่มรดกโลก โดยมองว่าเมืองน่านจะต้องมีพื้นที่สาธารณะในระดับโลกหรือการเป็นมรดกโลก เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวและการจัดการตนเองของเมืองน่าน

7) จังหวัดอุตรดิตถ์ จำนวน 1 โครงการ ได้แก่ โครงการพัฒนาสุขภาวะด้านโภชนาการผักปลอดสารพิษจากภูมิปัญญาท้องถิ่น จังหวัดอุตรดิตถ์ มุ่งเสริมสุขภาวะพื้นฐานของชุมชน

ด้วยการจัดโภชนาการผักปลอดสารพิษจากภูมิปัญญาท้องถิ่น และให้ท้องถิ่นสร้างนวัตกรรมด้านสุขภาพของตนเองและนำไปสู่การจัดการตนเองและการพัฒนาที่ยั่งยืน ในพื้นที่บ้านนายาง อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ จำนวน 26 วัด 218 รูป/คน

8) จังหวัดพิษณุโลก จำนวน 1 โครงการ ได้แก่ โครงการพัฒนาสุขภาวะและโภชนาการและการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนโดยใช้เครือข่ายกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ของพระสงฆ์ในจังหวัดพิษณุโลก มุ่งเน้นการประยุกต์ใช้หลักการของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ในการสร้างสุขภาวะทางสังคมเพื่อนำไปสู่การสร้างสุขภาวะและโภชนาการ รวมทั้งการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนโดยใช้เครือข่ายกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ของพระสงฆ์ในจังหวัดพิษณุโลก จำนวน 65 วัด และ 5 เครือข่าย โดยมีพระสงฆ์เข้าร่วมกิจกรรมจำนวน 235 รูป

9) จังหวัดตาก จำนวน 1 โครงการ ได้แก่ โครงการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้เพื่อการพัฒนาสังคมสุขภาวะจังหวัดตาก มุ่งเน้นการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ให้เกิดในพื้นที่ เนื่องจากจังหวัดตากมีเป้าหมายเพื่อยกระดับการเรียนรู้ของวัด ชุมชน และสังคม เพื่อพัฒนาสุขภาวะของประชาชนในจังหวัดตากโดยมีการพัฒนาในพื้นที่ 45 วัด/ชุมชน จำนวน 147 รูป/คน

10) จังหวัดกำแพงเพชร จำนวน 1 โครงการ ได้แก่ โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ทางสังคมภายใต้โครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 จังหวัดกำแพงเพชร เน้นการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ทางสังคมภายใต้โครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 จังหวัดกำแพงเพชรนั้น มุ่งเน้นสร้างพื้นที่ทางสังคม โดยให้ประชาชนเข้ามาร่วมกิจกรรมทางพุทธศาสนา การสวดมนต์ นั่งสมาธิ การฝึกจิตการสวดธัมมจักกัปปวัตนสูตรในวันอาทิตย์ และการลงพื้นที่ในการจัดการแหล่งเรียนรู้ของชุมชนโดยมีการจัดการในทุกอาทิตย์ มีประชาชนมากกว่า 700 คน/สัปดาห์ เข้าร่วมกิจกรรมและขยายพื้นที่ไปจำนวน 62 วัด จำนวน 1,324 รูป/คน

11) จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำนวน 1 โครงการ ได้แก่ โครงการมรดกโลกมรดกธรรม เพื่อสุขภาวะทางสังคมของวัดและชุมชนจังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยพยายามให้เกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับพระนครศรีอยุธยาที่เป็นเมืองมรดกโลกโดยอิงอาศัยพื้นฐานของความเชื่อทางพุทธศาสนาและการจัดการในมิติการปกครอง การค้าขาย ดังนั้น การจัดการพื้นที่มรดกโลกสู่สุขภาวะทางสังคมของวัดและชุมชนจึงเป็นประโยชน์ต่อสังคมในวงกว้าง โดยมีพระสงฆ์เข้าร่วม 87 รูป จาก 43 วัด

12) จังหวัดกาญจนบุรี จำนวน 3 โครงการ ได้แก่ 1) โครงการพัฒนาสุขภาวะและโภชนาการของพระภิกษุสามเณรจังหวัดกาญจนบุรี 2) โครงการพัฒนาสุขภาวะและโภชนาการของชุมชนในเขตเทศบาลจังหวัดกาญจนบุรี 3) โครงการมีส่วนร่วมในการพัฒนาหมู่บ้านรักษาศีล 5 ณ วัดวังก์วิเวการาม ตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี โดยคณะสงฆ์จังหวัดกาญจนบุรี มีความมุ่งมั่นที่จะพัฒนาสุขภาวะของพระสงฆ์ในจังหวัดและชุมชนผ่านความเข้าใจเรื่องโภชนาการ เพื่อวางพื้นฐานของการมีสุขภาพที่ดี เพื่อให้พระสงฆ์และ

ชุมชนได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมตามโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 โดยมีพระสงฆ์เข้าร่วมโครงการ 312 รูป จาก 124 วัด

13) จังหวัดขอนแก่น จำนวน 1 โครงการ ได้แก่ โครงการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงและสุขภาวะเชิงพุทธจังหวัดขอนแก่น โดยทำการเปิดศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงและสุขภาวะเชิงพุทธจังหวัดขอนแก่น เกิดขึ้นจากโครงการที่ สสส. ได้สนับสนุนการพัฒนาสุขภาวะในปี 2557-58 ต่อมาได้พัฒนาเป็นศูนย์เรียนรู้ของมหาวิทยาลัยและชุมชนเพื่อให้เกิดการจัดการสุขภาวะของชุมชนแบบเป็นองค์รวม โดยมีพระสงฆ์ ประชาชนเข้าร่วมกิจกรรมจำนวน 421 รูป/คน จาก 214 วัด

14) จังหวัดอุดรธานี จำนวน 1 โครงการ ได้แก่ โครงการเกษตรแนวพุทธธรรมของสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง คณะสงฆ์โดยเจ้าคณะจังหวัดอุดรธานีมีความมุ่งมั่นให้เกษตรกรพึ่งพาตนเองได้และมีสุขภาวะที่ดีจึงได้ริเริ่มการจัดทำเกษตรวิถีพุทธและสร้างเครือข่ายของชุมชนให้พื้นที่และให้พระสงฆ์เป็นแกนนำในการจัดการเกษตรวิถีพุทธและป่าชุมชนที่ยั่งยืน โดยมีเครือข่ายกว่า 5 เครือข่ายและพระสงฆ์ เกษตรกรจำนวน 218 รูป/คน จาก 68 วัด มาร่วมกิจกรรมและการเรียนรู้

15) จังหวัดร้อยเอ็ด จำนวน 1 โครงการ ได้แก่ โครงการเครือข่ายความร่วมมือในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสนาของกลุ่มจิตอาสาพิทักษ์ป่าดงทำเลดอนใหญ่ อำเภอสุวรรณภูมิ กลุ่มจิตอาสาพิทักษ์ป่าดงทำเลดอนใหญ่ เป็นต้นแบบของการจัดการป่าในพื้นที่ร้อยเอ็ดที่นำไปสู่การสร้างเสริมสุขภาพของชุมชนบนพื้นฐานของการพึ่งพาตนเองและการสร้างเครือข่ายพลังชุมชนจนได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว มีคณะสงฆ์ หน่วยงาน ภาครัฐ เอกชนและประชาคมมาร่วมกิจกรรมจำนวน 487 รูป/คน จากจำนวน 54 วัด

16) จังหวัดสุรินทร์ จำนวน 1 โครงการ ได้แก่ โครงการต้นแบบชุมชนอยู่เย็น-เป็นสุขจังหวัดสุรินทร์ เป็นการต่อยอดโครงการต้นแบบชุมชนอยู่เย็นเป็นสุข จังหวัดสุรินทร์ ที่ได้ดำเนินการพร้อมกับโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสู่การจัดการชุมชนที่ตั้งอยู่บนฐานพุทธธรรมและโครงการพัฒนาเด็กไปสู่วัยแห่งการเรียนรู้ รวมทั้งการสื่อสารทางสังคมที่ทำให้เกิดพลังชุมชน โดยมีพระสงฆ์และประชาชนเข้าร่วมกิจกรรมจำนวน 268 รูป/คน จาก 87 วัด

17) จังหวัดบุรีรัมย์ จำนวน 1 โครงการ ได้แก่ โครงการต้นแบบชุมชนอยู่เย็น-เป็นสุขตามธรรมนูญหมู่บ้าน 9 ดี จังหวัดบุรีรัมย์ หลักธรรมนูญหมู่บ้าน 9 ดี ที่ประกอบด้วย เป็นคนดี มีปัญญาดี รายได้สมดุล สุขภาพแข็งแรง สิ่งแวดล้อมสมบูรณ์ สังคมอบอุ่น หลุดพ้นอาชญากรรม การจัดตั้งกองทุนพึ่งพาตนเอง และมีการสร้างความเข้มแข็งของคณะกรรมการหมู่บ้าน นำไปสู่การสร้างสุขภาวะที่ดีของชุมชนในบุรีรัมย์ได้ โดยมีการทำงานอย่างเป็นระบบของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สมัชชาสุขภาพแห่งชาติ คณะสงฆ์ เพื่อสร้าง

เอกลักษณ์ของความดีงาม โดยมีการขับเคลื่อนพร้อมกับโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 จำนวน 102 วัดจำนวน 465 รูป/คน

18) จังหวัดนครศรีธรรมราช จำนวน 1 โครงการ ได้แก่ โครงการเครือข่ายความร่วมมือในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาในจังหวัดนครศรีธรรมราช โดยเป็นการการสร้างพลังของชุมชนวัดพรหมโลกและการสร้างเครือข่ายความร่วมมือของพระสงฆ์ ชุมชนนักบวชหญิง และชาวบ้านให้เกิดการพัฒนาในมิติสังคมสมัยใหม่ที่สร้างการเปลี่ยนแปลงด้านสุขภาวะและการจัดการตนเอง โดยมีการขยายเครือข่ายจำนวน 3 เครือข่าย จำนวน 41 วัด จำนวน 248 รูป/คน

19) จังหวัดสงขลา จำนวน 1 โครงการ ได้แก่ โครงการ “เยี่ยมพระพบปะโยม” ตามโครงการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาใน 5 จังหวัดชายแดนใต้ โครงการ “เยี่ยมพระพบปะโยม” ใน 5 จังหวัดชายแดนใต้เป็นต้นแบบของกิจกรรมพระธรรมทูตอาสาในพื้นที่ โดยมุ่งการสร้างสันติภาพและความสุขของชุมชนให้เกิดขึ้นใน 5 จังหวัดภาคใต้ และการส่งเสริมการปฏิบัติตามหลักพุทธธรรมและประเพณีชาวพุทธในพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้ เพื่อให้กำลังใจกับผู้สูญเสียในภาคใต้และสร้างพลังของเยาวชนชาวพุทธให้มีพลังสร้างสรรค์ในภาคใต้ โดยมีพระสงฆ์และประชาชนเข้าร่วม จำนวน 323 รูป/คน จาก 47 วัด

20) กรุงเทพมหานคร จำนวน 1 โครงการ คือ โครงการศูนย์เรียนรู้พระพุทธศาสนาและการพัฒนาสังคมของวัดสุทธิวราราม เขตสาทร กรุงเทพมหานคร โดยมีการยกวัดสุทธิวราราม เป็นต้นแบบของการสร้างพื้นที่สาธารณะเพื่อการเรียนรู้ของสังคม โดยความร่วมมือภาคีการพัฒนาสังคมเมืองในมิติสุขภาวะ ความรู้และพระพุทธศาสนาไปสู่การสร้างศูนย์การเรียนรู้ที่มีการเปลี่ยนแปลง (Knowledge Center) ทั้งทางกายภาพ การเรียนรู้ในสังคมและการพัฒนาจิตใจและปัญญา หลังจากการดำเนินการมีผู้เข้าร่วมกิจกรรมจำนวน 4,125 รูป/คน จำนวน 115 วัด

สรุปการดำเนินการเพื่อเปิดพื้นที่ทางสังคมและการเรียนรู้ใน 20 จังหวัด โดยพัฒนาโครงการจำนวน 25 โครงการ มีวัด พระสงฆ์และประชาชนเข้าร่วมกิจกรรมจำนวน 10,802 รูป/คน จำนวน 1,982 วัด สำหรับประเด็นสุขภาวะมุ่งเน้นการลดปัจจัยเสี่ยงด้านสุขภาวะตามหลักศีล 5 การพัฒนาด้านการเรียนรู้เชิงพุทธ สิ่งแวดล้อม สุขภาพ คุณภาพชีวิต และการจัดการตนเองทางสังคมที่ครอบคลุมสุขภาวะด้านกาย จิต ปัญญา และสังคม ดังนี้

แผนภาพ 6.1 การเปิดพื้นที่การเรียนรู้ทางสังคมเชิงพุทธในพื้นที่ 20 จังหวัด

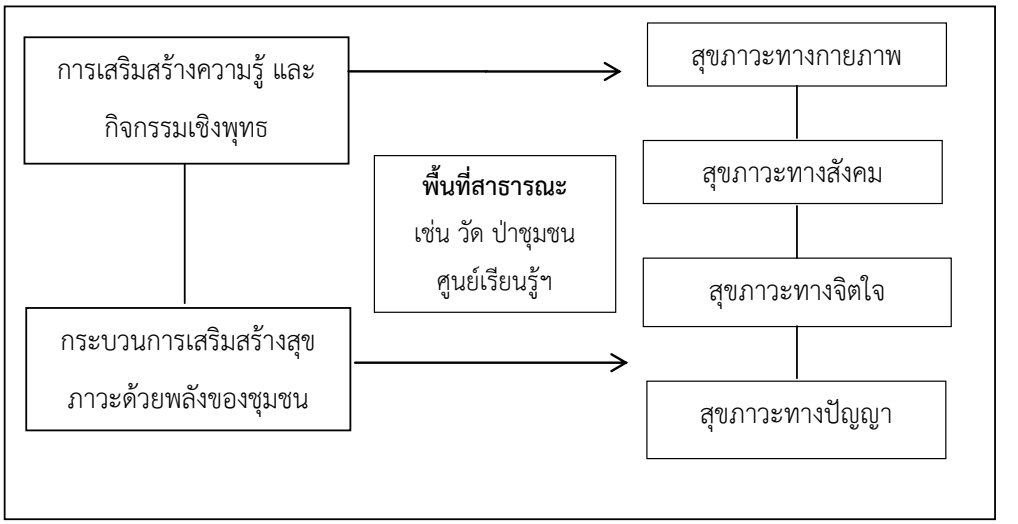

4. การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของคณะสงฆ์ ภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคธุรกิจเอกชน และภาคประชาชน ในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนา จากการดำเนินการภายใต้โครงการนี้ สามารถเห็นเครือข่ายการทำงานของคณะสงฆ์ ภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคธุรกิจเอกชน ภาคประชาชน และภาคส่วนต่างๆ ในพื้นที่ตั้งแต่ระดับหมู่บ้าน องค์กรชุมชน และระดับนโยบาย ร่วมกันทำงานเพื่อเปิดพื้นที่สุขภาวะของชุมชนและพื้นที่สาธารณะ ดังนั้น ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจึงมีกระบวนการที่เกี่ยวข้องใน 2 มิติ คือ

1) ความสัมพันธ์เชิงพื้นที่ เป็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่โดยมีวิถีวัฒนธรรมชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น และกระบวนการจัดการในพื้นที่เป็นจุดเชื่อมโยงเครือข่าย ซึ่งกลุ่ม องค์กร เครือข่ายที่เกิดขึ้นนั้นอาศัยพื้นที่รูปธรรมเป็นปัจจัยหลักในการทำงานของเครือข่าย เป็นกระบวนการพัฒนาในทุกเรื่องที่เกิดขึ้นในพื้นที่อย่างเป็นองค์รวม เช่น เครือข่ายป่าชุมชนดงทำเลดอนใหญ่ จังหวัดร้อยเอ็ด ที่สามารถประสานเชื่อมโยงการทำงานร่วมกันตั้งแต่ประชาชนในพื้นที่ กลุ่มเครือข่ายในอำเภอ และหน่วยงานระดับจังหวัดมาช่วยกันพัฒนาป่าชุมชนจนได้รับการยอมจากทุกฝ่ายส่งผลให้ป่าชุมชนดงทำเลดอนใหญ่ได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว ซึ่งกิจกรรมและความสัมพันธ์ของเครือข่ายเชิงพื้นที่นั้น จะมีการเชื่อมโยงกลุ่ม องค์กร และเครือข่ายย่อยในพื้นที่ เข้ามาร่วมปรึกษาหารือและหาแนวทางแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ร่วมกัน โดยใช้กระบวนการที่หลากหลาย ทั้งในรูปแบบของคณะกรรมการร่วม การบูรณาการการจัดการเชิงพื้นที่ และการใช้ประเด็นกิจกรรมเป็นภารกิจในการทำงานร่วมกัน

2) ความสัมพันธ์เชิงประเด็นสุขภาวะเชิงพุทธ เป็นความสัมพันธ์ที่คณะสงฆ์ ภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคธุรกิจเอกชน และภาคประชาชน ร่วมกันทำงานโดยใช้ประเด็นกิจกรรมสุขภาวะเชิงพุทธหรือประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้น เป็นปัจจัยหลักในการรวมกลุ่มองค์กร โดยมองข้ามมิติในเชิงพื้นที่ มุ่งเน้นการจัดการในประเด็นกิจกรรมนั้นๆ อย่างจริงจัง และพัฒนาให้เกิดความร่วมมือกับภาคีอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น เครือข่ายสุขภาพพระสงฆ์แห่งชาติ เครือข่ายพระพัฒนาภาคเหนือ เครือข่ายพุทธชยันตี เครือข่ายปลอดเหล้า เครือข่ายพระสงฆ์รุ่นใหม่ เครือข่ายพระสงฆ์ที่ทำงานด้านสาธารณะสงเคราะห์ เป็นต้น และมุ่งไปสู่การเสริมสร้างสุขภาวะใน 4 ด้าน คือ ด้านกาย จิต ปัญญา และสังคม ซึ่งจากการทำงานในพื้นที่ 20 จังหวัด พบว่า กลุ่มพระสงฆ์มีบทบาทในการขับเคลื่อนงานในประเด็นกิจกรรมด้านสุขภาวะเชิงพุทธนั้นมีจำนวนมากขึ้น เช่น กลุ่มพระสงฆ์เพื่อสันติภาพจังหวัดชายแดนใต้ กลุ่มพระสงฆ์ด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม การบวชป่า กลุ่มพระสงฆ์ที่ทำงานด้านสาธารณะสงเคราะห์ตามโครงการสร้างของคณะสงฆ์ พระสงฆ์ที่ส่งเสริมการเรียนรู้พระพุทธศาสนาและการพัฒนาสังคม เป็นต้น ซึ่งกลุ่มพระสงฆ์ได้มีการทำงานประสานกับภาครัฐ ภาคประชาชน ภาคเอกชนในการขับเคลื่อนสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาเพื่อนำไปสู่การพัฒนาและการแก้ไขปัญหาของสังคมที่เกิดขึ้นร่วมกัน

5. การผลักดันและให้ข้อเสนอเชิงนโยบายด้านการเสริมสร้างสุขภาวะ การเรียนรู้และการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยมีการผลักดันและให้ข้อเสนอเชิงนโยบายด้านการเสริมสร้างสุขภาวะ การเรียนรู้ และการพัฒนาอย่างยั่งยืนของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนาต่อคณะสงฆ์และภาคีการพัฒนา จากการดำเนินการพบว่า โครงการนี้สามารถสร้างข้อเสนอแนะและการผลักดันในเชิงนโยบายให้กับคณะสงฆ์ คือ การสร้างเสริมและสนับสนุนกิจกรรมการรักษาศีล 5 การเปิดพื้นที่สาธารณะในระดับจังหวัด และการส่งเสริมการพัฒนาสังคมที่ยั่งยืนโดยใช้เกณฑ์ชี้วัดการรักษาศีล 5 และเกณฑ์ชี้วัดความสุขทางพระพุทธศาสนาในการขับเคลื่อนการดำเนินการของคณะสงฆ์และภาคีการพัฒนา มีการพัฒนาชุดความรู้เรื่อง “ศีล 5 คุณค่าชีวิตและสังคม” แผ่นพับ โปสเตอร์ และเอกสารงานวิจัยในเชิงพื้นที่ให้กับประชาชนมากกว่า 100,000 ชุด และได้มีการพัฒนาฐานข้อมูลและสื่อสาธารณะในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาในระบบเทคโนโลยีสารสนเทศเว็บไซต์ https://www.buddhistfordev.com/

นอกจากนี้ ยังได้มีการนำเกณฑ์ชี้วัดความสุขตามหลักพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาโครงการและกิจกรรมของคณะสงฆ์และโครงการ โดยใช้หลักเกณฑ์ความสุขทางพระพุทธศาสนาซึ่งมีองค์ประกอบ 4 ด้าน คือ ความสุขด้านกายภาพ ความสุขสังคม ความทางสุขจิตใจ และความสุขที่เกิดจากปัญญา ซึ่งจากการดำเนินการพบว่า การที่บุคคลและสังคมจะมีการเสริมสร้างความสุขเชิงพุทธให้เกิดได้นั้น จะต้องมีความเกี่ยวข้องกับการ

รักษาศีล 5 และการบูรณาการหลักพุทธธรรมเข้ามาเป็นส่วนของการปฏิบัติในชีวิตด้วยเสมอ ดังนั้น หากบุคคลและสังคมมีการรักษาศีล 5 และประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการดำเนินชีวิต ก็จะสามารถจะได้รับความสุขและมีความเจริญรุ่งเรืองในชีวิตได้ ดังแผนภาพนี้

แผนภาพที่ 6.3 วิธีการเสริมสร้างความสุขที่สัมพันธ์พฤติกรรมการรักษาศีลของบุคคล

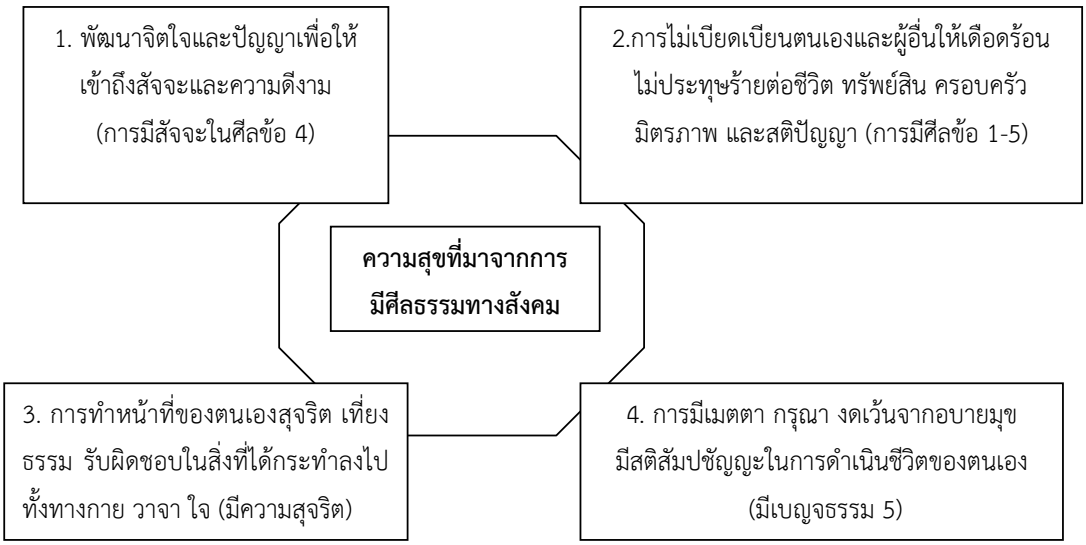

โดยสรุปการผลักดันและให้ข้อเสนอเชิงนโยบายด้านการเสริมสร้างสุขภาวะ การเรียนรู้ และการพัฒนาอย่างยั่งยืนของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนาต่อคณะสงฆ์และภาคีการพัฒนานั้น มีความเกี่ยวข้องกับการให้ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย การสร้างพื้นที่ทางสังคมและการเรียนรู้ การสนับสนุนกิจกรรมการพัฒนาที่ยั่งยืน การสร้างจิตสาธารณะ การสร้างชุดความรู้และปัญญาสาธารณะ โดยผ่านแนวคิด วิถีปฏิบัติ และเกณฑ์ชี้วัดตามหลักศีล 5 และความสุขในทางพระพุทธศาสนาตามที่กล่าวแล้ว ดังนั้น การผลักดันในเชิงนโยบายผ่านแนวคิดและวิถีปฏิบัติจึงมีผลต่อการพัฒนาสังคม

6. การวิเคราะห์รูปแบบและกระบวนการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาด้วย List Model กระบวนการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของโครงการที่เกิดขึ้นด้วยการสนับสนุนแนวคิดและกระบวนการในพื้นที่ 20 จังหวัดรวมทั้งเครือข่ายที่เกี่ยวข้องตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยสามารถวิเคราะห์ด้วย List Model โดยหลักการของ List Model มองว่าการเสริมสร้างสุขภาวะ การสร้างสรรค์การเรียนรู้ และการพัฒนาสังคมนั้นเป็นสิ่งจำเป็นต่อการสร้างนวัตกรรม การพัฒนาคุณภาพชีวิตและการสร้างดุลยภาพของสังคม ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคม วิทยาศาสตร์

เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม สังคมใดมีการเรียนรู้ มีการสร้างสรรค์นวัตกรรมไม่ว่าจะเป็นนวัตกรรมทางสังคมหรือนวัตกรรมทางเทคโนโลยี สังคมนั้นย่อมจะมีการนำแนวคิดและกระบวนการปฏิบัตินั้นไปสู่การพัฒนาความรู้ ความดีงาม ความสมดุลและความยั่งยืน โดย List Model เป็นแบบจำลองของแนวคิดและกระบวนการที่เชื่อมโยงเข้าหากันเพื่อให้เกิดกระบวนการวิจัย การสร้างสรรค์และการพัฒนาสังคม โดยมีหลักการสำคัญว่า แนวคิดความรู้และกระบวนการที่บุคคลและสังคมได้ดำเนินการนั้น ก่อให้เกิดการเรียนรู้ การสร้างสรรค์และการสร้างการเปลี่ยนแปลงของบุคคลและสังคมโดยตระหนักถึงความยั่งยืน ความสุข และการสร้างประโยชน์ร่วมกัน ดังแผนภาพนี้

แผนภาพที่ 6.4 รูปแบบและกระบวนการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา

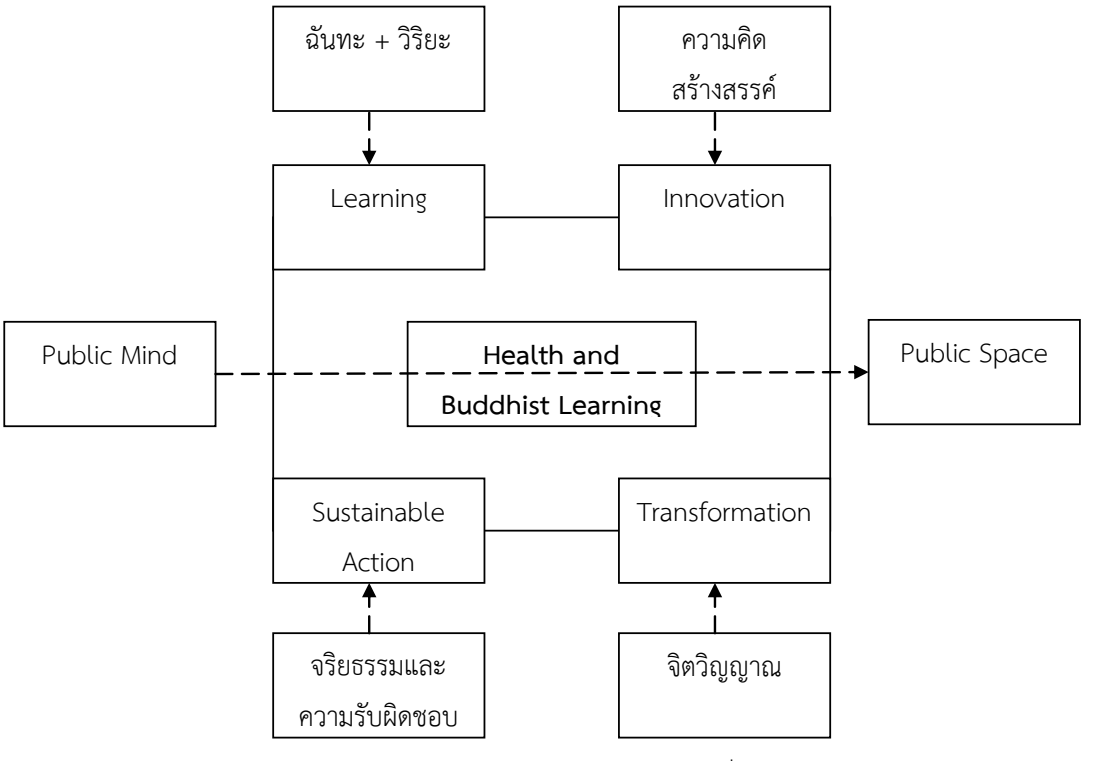

จากแผนภาพดังกล่าว แสดงให้เห็นถึง List Model ที่มีความสัมพันธ์กับแนวคิดและกระบวนการต่างๆ ได้แก่ Learning มีความสัมพันธ์กับการสร้างฉันทะหรือความพอใจ ความปรารถนาและความเพียรในการที่จะเรียนรู้ ความคิดสร้างสรรค์มีความสัมพันธ์กับการสร้าง Innovation หากบุคคลและชุมชนมีการเรียนรู้ มีความปรารถนาและความตั้งใจที่จะพัฒนาสังคมหรือการเสริมสร้างสุขภาวะแล้วการสร้างสรรค์กิจกรรมและนวัตกรรม

ย่อมจะเกิดขึ้นตามมา ดังเช่น วัด พระสงฆ์ ชุมชน และภาคีใน 20 จังหวัด มีความปรารถนาที่จะเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาก็ย่อมจะพัฒนากิจกรรมและโครงการเชิงพุทธในพื้นที่ของตนเองด้วยการมีจิตสาธารณะ จิตอาสาเพื่อการพัฒนาสังคมที่ยั่งยืน ส่วนจริยธรรมมีความสัมพันธ์กับการปฏิบัติเพื่อความยั่งยืน (Sustainable Action) หากปราศจากจริยธรรมและความรับผิดชอบเพื่อสังคมแล้ว การปฏิบัติการเพื่อความยั่งยืนของชุมชน วิถีวัฒนธรรม สังคม สิ่งแวดล้อมและเทคโนโลยีย่อมจะไม่เกิดขึ้น ส่วนจิตวิญญาณและความรู้จริงเป็นปัจจัยสำคัญของการเปลี่ยนแปลงความคิดและจิตใจจากภายในของตนเองสู่สังคม (Transformation) เพื่อสาธารณะ (Public Space) ดังนั้น การเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาจึงเริ่มด้วยจิตสาธารณะเพื่อนำไปสร้างบนพื้นที่สาธารณะด้วยการเรียนรู้ การพัฒนานวัตกรรม การสร้างความยั่งยืนและการเปลี่ยนแปลงอย่างสร้างสรรค์

6.2 ข้อเสนอแนะ

จากการดำเนินการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เพื่อเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาในพื้นที่ 20 จังหวัด โดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย คณะสงฆ์ และภาคีที่เกี่ยวข้อง สามารถสรุปเป็นข้อเสนอแนะได้ดังนี้

1. ระดับนโยบาย

1) คณะสงฆ์โดยมหาเถรสมาคมที่ได้ริเริ่มโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 นับว่าเป็นโครงการที่ดี สามารถส่งเสริมให้ประชาชนและหมู่บ้านในพื้นที่ต่างๆ สนใจหลักการทางพระพุทธศาสนา แต่ควรมีการกำหนดแนวปฏิบัติในเชิงคุณภาพเพื่อให้เกิดผลการสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ที่เป็นรูปธรรม โดยการดำเนินการให้หมู่บ้านต้นแบบเป็นแม่ข่ายในการสร้างสุขภาวะของจังหวัดต่างๆ

2) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในฐานะหน่วยงานที่มีความเกี่ยวข้องกับพระสงฆ์และประชาชนในพื้นที่ 45 จังหวัด ควรมีหน่วยประสานงานด้านการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา และร่วมพัฒนาศักยภาพ บทบาท และกลไกการเรียนรู้ในการทำงานของพระสงฆ์ พระนิสิต และองค์กรทางพระพุทธศาสนาโดยผ่านกระบวนการของมหาวิทยาลัยในลักษณะโครงการปฏิบัติการในพื้นที่ในการเสริมสร้างสุขภาวะที่ยั่งยืน

3) ภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคเอกชน ควรเข้ามามีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนและสนับสนุนการดำเนินการกิจการคณะสงฆ์ตามนโยบายโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ในลักษณะของภาคีการพัฒนาในสังคมไทยซึ่งจะส่งผลให้ประชาชนที่สมัครเข้าร่วมโครงการหมู่บ้านรักษาศีลจำนวน 41,435,024 คน ได้มีการพัฒนาสุขภาวะและการเรียนรู้ที่ต่อเนื่อง ผ่านกระบวนการพัฒนาของท้องถิ่นและระดับเครือข่าย

4) คณะสงฆ์ ภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคเอกชน ควรมีการส่งเสริมการเปิดพื้นที่ทางสังคมและการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนาในพื้นที่จังหวัดต่างๆ เพิ่มมากขึ้น โดยยึดประเด็นการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา

5) คณะสงฆ์ ภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคเอกชน ควรมีการจัดทำหลักสูตรเสริมเสริมจิตอาสาของเยาวชน ประชาชนในพื้นที่เพื่อสร้างจิตสำนึกและการพัฒนากิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนและสังคมในวงกว้าง โดยยึดหลักการสร้างจิตสาธารณะบนพื้นที่สาธารณะ (Public Mind on Public Space)

2. ระดับองค์กรพระพุทธศาสนา องค์กรชุมชนในพื้นที่

1) องค์กรพระพุทธศาสนาและองค์กรชุมชนในพื้นที่ ควรมีการสานต่อความสัมพันธ์ระหว่างกันในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนาที่เป็นองค์รวม โดยดำเนินการพัฒนาระบบการจัดการด้านสุขภาวะของชุมชนในพื้นที่

2) องค์กรพระพุทธศาสนาและองค์กรชุมชนในพื้นที่ ควรส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ที่คณะสงฆ์ได้มีการพัฒนามาอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดการพัฒนาในเชิงคุณภาพ

3) องค์กรพระพุทธศาสนาและองค์กรชุมชนในพื้นที่ ควรมีการสร้างเครือข่ายในพื้นที่เพื่อเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา โดยนำประเด็นการพัฒนาในพื้นที่มาเชื่อมโยงและสร้างพลังเครือข่ายเพื่อให้เกิดที่เป็นรูปธรรม เช่น เครือข่ายงดเหล้า เครือข่ายสิ่งแวดล้อม เครือข่ายการเรียนรู้ เครือข่ายผู้สูงอายุ เป็นต้น

4) องค์กรพระพุทธศาสนาและองค์กรชุมชนในพื้นที่ ควรมีการกำหนดประเด็นจากพื้นที่และเครือข่ายไปสู่การจัดการเชิงในนโยบายของท้องถิ่น โดยการให้องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นพัฒนาโครงการ กิจกรรม และกลไกของท้องถิ่นในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ที่ยั่งยืน

5) องค์กรพระพุทธศาสนาและองค์กรชุมชนในพื้นที่ ควรส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการผลักดันและให้ข้อเสนอเชิงนโยบายด้านการเสริมสร้างสุขภาวะ การเรียนรู้ และการพัฒนาอย่างยั่งยืนของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนาต่อคณะสงฆ์และภาคีการพัฒนาเพื่อสร้างพื้นที่สาธารณะในท้องถิ่น

3. ระดับปัจเจกบุคคล

1) พระสงฆ์ ประชาชน และแกนนำพระนิสิตของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยพึงสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในพื้นที่ของวัด ชุมชน และเครือข่ายเพื่อให้พระสงฆ์ทำงานเพื่อสังคมให้มากขึ้น

2) พระสงฆ์ ประชาชน และแกนนำพระนิสิตของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยควรให้ความสนใจการเสริมสร้างสุขภาวะเชิงพุทธ โดยเฉพาะด้านการสร้างสุขภาวะทางจิตใจและปัญญาบนพื้นฐานพุทธธรรม

3) พระสงฆ์ ประชาชน และแกนนำพระนิสิตของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ควรมีการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการเสริมสร้างสุขภาวะและการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยการลงพื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับคณะสงฆ์และประชาชนในจังหวัด

4) พระสงฆ์ ประชาชน และแกนนำพระนิสิตของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ควรพัฒนากิจกรรมและนวัตกรรมทางสังคมในรูปแบบใหม่เพื่อเสริมสร้างสุขภาวะและการลดปัจจัยเสี่ยงเชิงสุขภาวะของพระสงฆ์และประชาชนสืบต่อไป

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กองการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข, **ตำราวิชาการสุคนธบำบัด**. นนทบุรี: กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข, 2550.

กองพุทธศาสนศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. **คู่มือศีล 5**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2557.

โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, “พหุลักษณ์ทางการแพทย์:มุมมองมานุษยวิทยากับความหลากหลายของวัฒนธรรมสุขภาพ”,ใน **พหุลักษณ์ทางการแพทย์กับวัฒนธรรมสุขภาพ**. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2548.

คูณ โทขันธ์. **พุทธศาสนากับสังคมและวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2545.

จงจิตร อังคทะวานิช. **สถานการณ์ปัญหาโภชนาการในพระสงฆ์จากโครงการ สงฆ์ไทยไกลโรค.** กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.), 2559.

ชัยวัฒน์ เจริญสินโอฬาร. **Development Discourse วาทกรรมการพัฒนา**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิภาษ, 2549.

ปาริชาติ วลัยเสถียร. **กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2544.

ประเวศ วะสี. **พระพุทธศาสนาทุนอันยิ่งใหญ่เพื่อพัฒนาประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ, 2560.

ปิ่น มุทุกันต์. **พุทธศาสตร์**. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2535.

ปิ่น มุทุกันต์. **แนวสอนธรรมะตามหลักสูตรนักธรรมตรี**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2539.

ภินันท์ สิงห์กฤตยา. **“ศึกษาการประยุกต์ใช้กระบวนทัศน์และกระบวนการสร้างเสริมสุขภาพตามแนวพระพุทธศาสนา”**. พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลกรณราชวิทยาลัย, 2553.

พ.พันธุเสนา และธวัช เฟื่องประภัสสร์. **คลังปริยัติ**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จรัลสนิทวงศ์การพิมพ์, 2552.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **การพัฒนาที่ยั่งยืน**. กรุงเทพฯ: โกมลคีมทอง, 2543.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **พุทธวิธีบริหาร**. กรุงเทพฯ: ธรรมะอินเทรนด์, 2554.

พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงฺคปญฺโญ). **เอกสารประกอบคำบรรยายเรื่อง การคณะสงฆ์และการพระศาสนา**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2540.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **นิติศาสตร์แนวพุทธ**. กรุงเทพฯ: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, 2539.

พระไพศาล วิสาโล. **พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มทางออกและวิกฤต**. กรุงเทพฯ: แปลน พริ้นท์ติ้ง, 2541.

พระมหาสุทิตย์ อาภากโร. **เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ**. กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.), 2548.

พระมหาสุทิตย์ อาภากโร. **เอกสารประกอบการสัมมนา กระบวนการขับเคลื่อนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของภาคประชาสังคม**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2559.

พระมหาสุทิตย์ อาภากโร และคณะ. **การพัฒนาระบบการบริหารจัดการและการสร้างเครือข่ายองค์กรพระพุทธศาสนาในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ(สสส.), 2556.

. **การเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.), 2558.

พระพุทธโฆสเถระ รจนา, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: บริษัท ประยูรวงศ์พริ้นติ้ง จำกัด, 2548.

พระพุทธโฆสเถระ. **วิสุทฺธิมคฺคสฺส นาม ปกรณวิเสสสฺส ปฐโม ภาโค**. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2540.

พระพุทธทาส อินทปัญโญ. **ตามรอยพระอรหันต์**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ดวงตะวัน, 2553.

พระราชสีมาภรณ์. **พระพุทธศาสนากับวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546.

พุทธทาสภิกขุ. **คู่มือมนุษย์ ฉบับปฏิบัติธรรม**. กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ, 2549.

พุทธทาสภิกขุ. **ทาน ศีล ภาวนา**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, 2539.

พุทธทาสภิกขุ. **บรมธรรม**. กรุงเทพฯ: การพิมพ์พระนคร, 2515

พุทธทาสภิกขุ. **หน้าที่ของมนุษย์**. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา, 2550.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **วิสุทธิมรรค แปล ภาค 1 ตอน 1**. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2550.

มัทรี กัณหะกุล. **คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า**. กรุงเทพฯ: รุ่งแสงการพิมพ์, ม.ป.ป.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542**. กรุงเทพฯ: นานมีบุคส์พับลิเคชั่นส, 2546.

วงศกร เพิ่มผล. **"ศีล 5: มิติอารยธรรมสากล"**, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2555.

วศิน อินทสระ. **พุทธจริยาศาสตร์**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ทองกราว, 2541.

วศิน อินทสระ. **พุทธจริยศาสตร์**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมดา, 2549.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. **วิธีสร้างบุญบารมี**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์นพรัตน์, 2548.

สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ (ช่วง วรปญฺโญ). **การเผยแผ่พระพุทธศาสนา, คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, 2540.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **สารานุกรมทางพระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2539.

สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ สมเด็จพระสังฆราช. **พระโอวาทธรรมบรรยาย เล่ม 1**. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2522.

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์, **นวโกวาท**, พิมพ์ครั้งที่ 78, กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2538.

สายชล ปัญญชิต. **สังฆะพัฒนา: แนวคิด อุดมการณ์และการสร้างเครือข่ายทางสังคม**. กรุงเทพฯ: สำนักสนับสนุนสุขภาวะองค์กร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพและสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (เอกสารอัดสำเนา). 2557.

สุชีพ ปุญญานุภาพ, **พระพุทธศาสนากับระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย**. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552.

สุวัฒน์ จันทรจำนง. **แก่นพุทธธรรม ฉบับอังกฤษ-ไทย**. กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ, 2547.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. **"โครงการพัฒนาดัชนีชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศไทย"**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2547.

สำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ ประจำประเทศไทย (UNDP). การพัฒนาคนในบริบทประชาคมอาเซียน. **รายงานการพัฒนาคนของประเทศไทย 2557**. กรุงเทพฯ: สำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ ประจำประเทศไทย, 2558. หน้า 85-87.

อาภากร ปัญโญ, **“ความรู้ ความเข้าใจ และพฤติกรรมการรักษาศีลห้าของเยาวชน เทศบาลตำบลวังดิน จังหวัดลำพูน”**, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลกรณราชวิทยาลัย, 2557.

อภิธัมมัตถสังคหะ. **อภิธมฺมตฺถสงฺคหปาลิยา สห อภิธมฺมตฺถวิภาวินี นาม อภิธมฺมตฺถสงฺคหฏีกา**. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2548.

ภาษาอังกฤษ

Cambridge University, **Cambridge Advanced Learner’s Dictionary, 2003**, (NLM classification: WA 900.1) Cambridge: Cambridge University, 2003.

Capra , Fritjof, **The Web of Life**, London : Flamingo , 1997.

World Health Organization, **World Health Statistics 2007**, (NLM classifi cation: WA 900.1

สื่ออีเล็กทรอนิกส์

ถิรชัย อาป้อง. **“แนวคิดทฤษฎีการพัฒนา,”** <http://chornorpor.blogspot.com/2011/09/blog-post_26.html>

ณัฐพร วงษ์ศุทธิภากร. **“กรมอนามัย แนะตักบาตรเน้นอาหารสุขภาพ ลดเสี่ยงพระสงฆ์อ้วนลงพุง ย้ำอาหารกระป๋องก่อนใส่ดูวันหมดอายุ,”** <http://hpc12.anamai.moph.go.th/new012/index.php/2016-08-23-04-55-41/2016-08-23-04-56-48/805-2016-08-23-07-32-13>

พระไพศาล วิสาโล. **“สุขภาพองค์รวม,”** <www.visalo.org>

พระไพศาล วิสาโล. **“หลายมิติของสุขภาพ,”** <http://www.visalo.org/article/healthlaiMiti.htm>

พระไพศาล วิสาโล , **“สุขภาพองค์รวม,”** <www.visalo.org>

พระราชวรมุนี. **“สงฆ์ไทยไกลโรค เข้าพรรษานี้ อย่าลืมตักบาตร ถาม (สุขภาพ) พระ,”** <http://www.manager.co.th/QOL/viewnews.aspx?NewsID=9600000067975>

มูลนิธิมั่นพัฒนา. **“เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของโลก 17 ประการ,”** <http://www.tsdf.or.th/th/seminar-event/10268 >

พินิจ ลาภธนานนท์. **“การศึกษาแนวทางการสร้างเสริมสุขภาวะที่ดีของพระภิกษุสงฆ์เพื่อทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา,”** <http://www.manager.co.th/Qol/ViewNews.aspx?NewsID=9550000093604>

สภากาชาดไทย, **“การสร้างเสริมสุขภาพ,”**
<http://www.redcross.or.th/aboutus/repair.php4>
สหประชาชาติในไทย, **“เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน,”**
<http://www.un.or.th/globalgoals/th/the-goals/> ,
สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ, **“เครือข่ายสมัชชาสุขภาพ,”**
<http://www.samatcha.org/ha-introduction>
Merriam-webster, **“Definition of health,”** <http://www.merriam-webster.com/dictionary/health>
Thaicsr, **“ก้าวสู่ยุค SDGs,”** <http://www.thaicsr.com/2015/01/sdgs.html>

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
สื่อและชุดความรู้ที่ใช้ในการเผยแพร่ในโครงการ

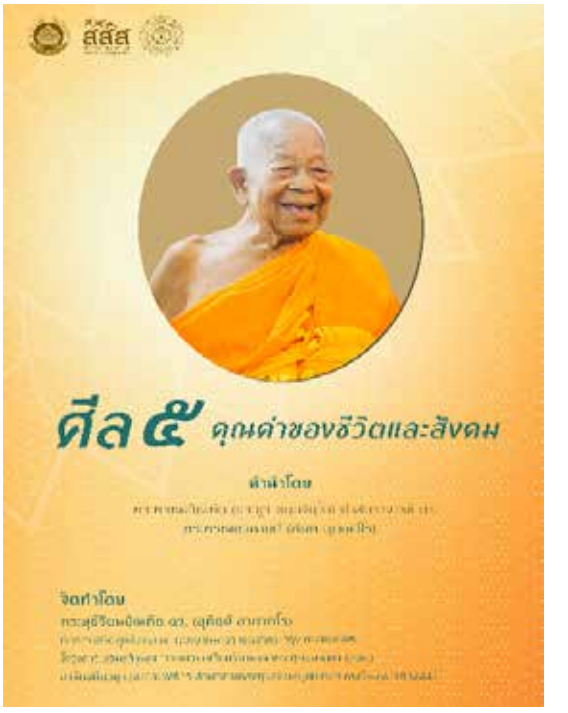

การพัฒนาหน่วยอบรม
ประชาชนประจำตำบล
โดย

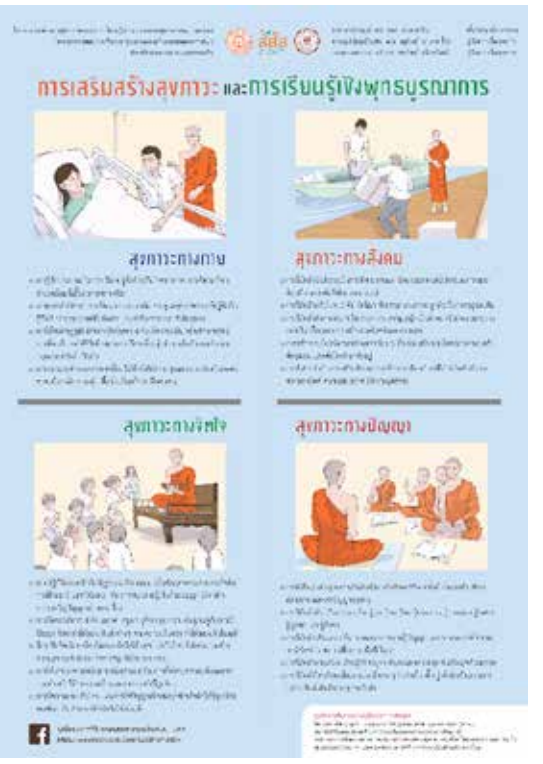
การเสริมสร้างสุขภาวะ และการเรียนรู้เชิงพุทธบูรณาการ
สุขภาวะทางกาย
สุขภาวะทางสังคม
สุขภาวะทางจิตใจ
สุขภาวะทางปัญญา

มงคล
ของการรักษาศีล ๕

วัดกับการสร้างสุขภาวะ
อาวาสสัปปายะ
ธรรมสัปปายะ
อาหารสัปปายะ
บุคคลสัปปายะ

รายงานวิจัย

"การเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ ตามแนวพระพุทธศาสนา"

คณะผู้วิจัย

พระสุธีรัตนบัณฑิต (สุทิตย์ อบอุ่น) รศ.ดร.
นายสายชล ปัญญชิต
นายภูเบศ วณิชชานนท์
พระครูโสภณพุทธิศาสตร์ (เชี่ยว ตอทองหลาง) ผศ.ดร.
พระปลัดสรวิชญ์ อภิปญฺโญ (ดวงชัย) ดร.
นางสาววนัชชา ทากุดเรือ
นายพงษ์พัฒน์ ใหม่จันทร์ดี
นายธีรวัฒน์ กำมหาวงศ์